СЛОВНИК УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

XVI – першої половини XVII ст.

2

Національна Академія Наук України
Інститут українознавства ім.І.Крип'якевича

СЛОВНИК УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

XVI – першої половини XVII ст.

Випуск 2

Б – Богуславецъ

Львів
1994

ББК 4У (03)
С 48

Другий випуск є складовою частиною Словника української мови XVI - першої половини XVII ст. - першої в історії української культури праці, яка подає інформацію про книжну і народно-розмовну лексику української мови цього періоду. Випуск містить 1335 слів; тут подано їх семантичну, граматичну і стилістичну характеристику. Ілюстративний матеріал наводиться з урахуванням хронології, територіального поширення та жанрових особливостей писемних пам'яток. Уперше в лексикографічній практиці у цитованому матеріалі збережений наголос слів.

Словник української мови
XVI - першої половини XVII ст.:
У 28-ми вип./НАН України
Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича;
гол.ред. Д.Гринчишин.
Вип.2. Б - Богуславецъ
Укладачі Б.Криса, М.Онишкевич,
Н.Осташ, М.Сенів.-
Львів, 1994. - 152 с.

Від редакційної колегії:

Другий випуск уклали кандидати філол. наук: Б.Криса (безъбоженство - благий), М.Онишкевич (блуда - богуславецъ), Н.Осташ (б - безъ), М.Сенів (благо - блощица).

Технічну роботу виконувала А.Рибка

Випуск до видання підготували У.Єдлінська, Р.Керста, М.Чікало

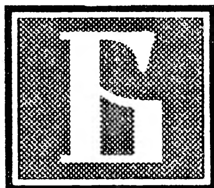
Комп'ютерна верстка - Є.Жеребецький, О.Рак
Комп'ютерний набір - О.Тріль

Редакційна колегія складає щиру подяку рецензентам і всім тим, хто своїми порадами, консультаціями та допомогою на різних етапах праці спричинився до підготовки та публікації цього випуску.

Відгуки та побажання
просимо надсилати на адресу:
290008, Львів, вул.Винниченка, 24.
Відділ української мови Інституту
українознавства ім.І.Крип'якевича

Видання здійснене за фінансовим сприянням міжнародного фонду
"Відродження"

ISBN 5-7702-0521-0

Б[1] Друга літера алфавіту, яка в староукраїнській мові вживалася для позначення звука *б*. Числового значення не мала.

Б[2] *див.* **БЫ.**

БА[1] *спол.* (*приєднувальний*) **1.** (*вживається для приєднання членів речення*) а навіть, а також, ба: за єго сѧ гишпанїѧ, лонкгобардїа, францѫзскаѧ нѣмєцкаѧ зємлѧ, ба и вєликаѧ часть всходны(х) панствъ ѡ(т) цесарства римского, з болшою нижъ пєрє(д) тымъ коли шкодою оторвала (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 124); ты такъ добрє вымовлѧєшъ яко я ба єщє лепи(й) (к. XVI ст. *Розм.* 18); тая наоука єсть филосо(ф)скаѧ, ба и бг҃ословскаѧ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 242); Южъ та(м) было заровно кождому станови. Якъ попови та(к) хлопови ба и шля(х)тичови (1636 *Лям. о пр.* 7 зв.).

2. (*вживається для приєднання речень, що уточнюють чи доповнюють зміст попередніх*) а навіть, а також, ба: Не гадай, ажъ ачей, тя не приймєтъ; айно, чомъ тя зовєтъ, ба изъ радустю овуиъ приймаєтъ грѣшныи (XVI ст. *НЄ* 131); Штося явно в тойрочной воинѣ показало, Жє ихъ по всѣхъ гостиняцахъ много поздихало. Ба и конь барзо тлустый прѫдко ѹставаєтъ, Кгды му жолнѣръ ѡброкѫ завшє нєдодаєтъ (Київ, 1622 *Сак. В.* 49)

БА[2] *част.* (*заперечна*) ні: Христосъ мовитъ: прячте собѣ иманіє на нєбєсѣхъ, а мамонъ мовитъ, ба, на земли (XVI ст. *НЄ* 94).

БАБА *ж.* **1.** (*мати батька або матері*) баба: вызнаває(м) ты(м) нш҃им доброво(л)ны(м) записо(м) спо(л)ны(м) ... што в которы(х) имє(н)я(х) дєди(ч)-ны(х) по нєбощицы панє(и) анъдрєєво(и) кѫнєвъско(и) ... бабє моє(и) ганъны надаринъскоє то є(ст) в юсковца(х) заго(р)ца(х) ... на ... панъюю ѡ(в)до(т)ю кѫнєвъско(г) ма(т)кѫ мою надаринъскоє а по то(и) ма(т)цє моє(и) на мєнє ... право(м) прирожоны(м) припали (Кременець, 1599 *ЛНБ* 5, II 4050, 33); которая Фу(р)совая, ... была баба ихъ, ма(т)ка ѡ(т)ца ихъ Василья Дєдовича (Київщина, 1600 *ККПС* 154); ѡ(т) бабы Малярове Ма(т)ки зо(л) три (Львів, 1607-1645 *РДВ* 25).

2. (*стара віком жінка*) баба: а взяли(с)мо ѹ дѣда чты(р)дєся(т) гро(ш) и г҃ кгды бабу трясли в шпитали (Львів, 1607-1645 *РДВ* 25); Взѧли(с)мо ѡ(т) бабы злоты(х) д҃ котрыє ѡ(т)казала на цє(р)ковъ котраѧ баба мє(ш)кала ѹ ѡ(р)мѧ(н) (Львів, 1614 *ЛСБ* 1047, 1 зв.); Баба. Anus. Vetula (1650 *ЛК* 423).

3. (*взагалі жінка*) *розм.* баба: Давъши покой овой плетъце, што о аръцибискупе Грезненскомъ набредилъ, могу ему такоюжъ отдати: баба на торгъ гневалася, а торгъ о семъ ани ведалъ! (Вільна, 1599 *Ант.*869); выдали(х)мо на странѫ тѫй жє бабѣ г҃ золотыи (Львів, 1607-1645 *РДВ* 15), а баба ѡ(д)кѫл бы в' Трєбники влѣзла нє знаю (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 5);

Оучинилъ тѐды бг҃ъ бабамъ добрѣ, бо збꙋдовалъ имъ домы (серед. XVII ст. *Хрон.* 78 зв.).

4. Повитуха, *заст.* баба: а какъ исполнилоса ·ѳ· м(с)цеи· родила анна. оуспытала бабы· рекꙋчи. што есми родила. и ѡна рекла. жѣньскии поль ((1489 *Чет.* 16); іѡсифъ ... и сн҃ы свои приставиль, а самь пошоль глѧдати бабы жидовки з҄ выфлеѡма (XVI ст. *УЄ* № 29519, 160); Фаре(с) и зара кды ю(ж) мѣли родитиса, единъ рꙋкоу высадиль з҄ оутробы, которо(и) привазала баба ша(р)латнꙋю пелꙋшкоу (поч. XVII ст. *Проп. р.* 250); Єсли бы баба вѣдаючи же дита можеть дочекати свщ҃еника сама крестила, але если бы ба(р)зо слабое дита было, то(г)ды пови(н)на по(д) грѣхом҄ смерте(л)ны(м) сама кр(с)тити (Львів, 1645 *О тайн.* 19); гдыжъ сп҃ситель нашъ народившиса нѣ ѡ(т) кого иншого повитый былъ, тылкѡ ѡ(д) самой Преч(с)тои Панны, а баба тамъ що мѣла чинити (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 5); И реклъ цр҃ь баба(м) єврейскимъ... приказꙋючи имъ: коли бꙋдете бабить єврεѧнкамъ, а приде часъ рожєньѧ, єслиса сн҃ъ оуродитъ забийте егѡ а єсли дочка заховайте (серед. XVII ст. *Хрон.* 78 зв.).

5. Ворожка, знахарка, *заст.* баба: княз ку(р)пьски(и) ... прошлого рокꙋ ... менечю(к) ꙋ скрини ... кнегини ... нашо(л) с песко(м) и з воло(с)ємъ и з ыными чарами дала кнегини ... баба котораѧ мешкаєтъ в па(в)ловича(х) в ы(и)ме(н)ю кнегини лока(ч)коє (Володимир, 1578 *ЖКК* I, 98); А потом по розних местцах до бабъ и людей розных для розмаитых трутизнъ посылала (Луцьк, 1604 *АрхЮЗР* 8/III, 497); Баба не в҄ ворожка(х) (чим҄ са старо(ст) таких҄ безчєсти(т)) и чарах҄, але в҄ бо́азни Бж҃ей и в҄ ѡчекиванꙋ смр҃ти: я(к) ѻныи Бабы которыи Фараѡна не ꙋслꙋхали (Київ, 1623 *МІКСВ* 82); помененая Анънуша,.. передъ ихъ милостю признала: "правда то єстъ, жемъ я волосы и потъ твоежъ дочки брала, которые же въ користи бабе отдала, которая баба южъ умерла" (Луцьк, 1624 *АрхЮЗР* 6/I, 449).

6. *ч.* Вл. н.: С москвы, григоріа, дмитрεєви(ч) баба, вписалъ ро(д) свои, никифора, оулїаноу (Київ, к. XV - поч. XVI ст. *Пом. Печ.* 40).

◇ **Бабы звѣзды** - (*назва сузір'я*) Волосожар, Плеяди: Бабы звѣзды. Pleiades. Vergili(a)e (1650 *ЛК* 423).

Див. ще **БАБКА[1].**

БАБАКЪ *ч.* **1.** (*хутро бабака*) бабак: Панъ Бєлєцъки(и) ... побра(в) // ... У Русачька: ... дєлия фалє(н)дышовая, бабака(ми) подшитая, шапо(к) две — ѡ(д)на куняя, другая ма(р)му(р)ковая) (Житомир, 1650 *ДМВІІ* 193-194).

2. Вл. н.: Прокопъ бабакъ (1649 *РЗВ* 322 зв.).

БАБИЗНА *ж.* (*спадщина по бабі*) *заст.* бабизна: ива‹н› зезна(л) и(ж) са єму досы(г) оучинило з дѣдо‹визны› // баби(з)ны и(з) ѡчизны з матери(з)ны части тоѣ (Одрехова, 1572 *ЦДІАЛ* 37, 1, 1-1 зв.); дошла на(с) вѣдомо(ст) же ... тыє имє(н)ѧ нє ро(з)дѣлныє, на которы(х) ... собє бли(з)ко(ст) матєризны и баби(з)ны право(м) прирожоны(м) быти менять (Звидчє, 1583 *ЛНБ* 5, II 4045, 15).

БАБИЗНЫЙ *прикм.* Успадкований по бабі: сторона зась поводовая вси тыє добра водлє жалобы своєє на позвє(х) положоноє, баби(з)ны(ми) быти, твє(р)дила, а такого дєлу николи быти нє прызнавала (Городно, 1555 *ЛНБ* 103, 20/Id, 1989, 83 зв.); **имєнє бабизноє** *див.* **ИМѢНЄ; право бабизноє** *див.* **ПРАВО[1].**

БАБИЙ[1], БАБІЙ, БАБЬЙ *прикм.* **1.** Баб'ячий, бабський, жіночий: алє и(ж) г҃ь б҃ь на(с) ѡ(т) того ꙋховалъ, же нѣ ма(ш) бабѣ(х) пѣснїй анѣ фра(н)тов҄ски(х), єдно правдивы(х) фїлософо(в) грє(ц)ки(х) (Львів, поч. XVII ст. *Крон* 161 зв.); Бабїй. Anilis. (1650 *ЛК* 423);

2. (*належний бабі, знахарці, ворожці*) бабський, баб'ячий: Той же Ст҃ый... нарѣкаючи на шепты и ворожки бабѣи на(д) бѡлными, мовитъ: Єстєсь вѣрный, знаменайся кр(с)томъ (Київ, бл. 1619 *О обр.* 78); тыи грѣша(т) ... которыи бава(т)сѧ забобонами и ѡны(м) вѣрꙋют҄, ꙗкѡ то бабѣм҄ шепта(м), выливанꙋ воскꙋ и ѡловю (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 907).

3. У складі вл. н. **Бабии Крыницы**: былъ есми на справе... Василя Єловича Малинского, которую мелъ съ постановенья словного съ паномъ Павломъ Вышинскимъ, на ниве урочища Бабии Крыницы, надъ рекою Стохотомъ (Луцьк, 1591 *АрхЮЗР* 6/I, 215); **могила бабья** *див.* **МОГИЛА.**

◇ **ягода бабия** *див.* **ЯГОДА.**

Див. ще **БАБСКИЙ.**

БАБИЙ[2] *ч.* Бабій, бабич. Вл. н.: Гринь баби(и) (1649 *РЗВ* 171 зв.).

Див. ще **БАБИЧЪ.**

БАБИНЕЦЪ *ч.* Бабинець: доперож казалъ передние двери до церкви з притвору, алиасъ бабинъца, выбитъ (Луцьк, 1639 *АрхЮЗР* 1/VI, 752).

БАБИНЪ, БАБЫНЪ *прикм.* Бабин. **1.** *У знач. ім.* Вл. н.: в то(м) же ѡ(с)тровє други(и) ѡ(с)трово(к) подо грє(б)лєю прозываємы(и) баби(н) (Овруч, 1585 *ЛПБ* 5, II 4045, 82); Ѡмє(л)ко баби(н) (1649 *РЗВ* 28 зв.); Андрушко Бабынъ (Там же, 130 зв.).

2. У складі вл. н. **Бабинъ мостокъ**: ѡт того врочища до конца, который межи Лисичою Лозою и Бабиным мостком (Шайно, 1538 *AS* IV, 174).

БАБИТИ, БАБИТЬ *дієсл. недок.* (кому) (*приймати дітей під час пологів*) *заст.* бабити: obstetrico, бабю (1642 *ЛС* 287); И рéклъ црь бáба(м) єврéйскимъ ... коли бȣ́дєтє бáбитъ єврєанкамъ, а прíдє часъ рожéньѧ, éслисѧ снъ оурóдитъ забíйтє єгѡ а éсли дочка заховáйтє (серед. XVII ст. *Хрон.* 78 зв.).

Див. ще **БАБСТВОВАТИ.**

БАБИЧЪ, БАБЫЧЪ *ч.* Бабич, бабій. Вл. н.: ѳома ивановн(ч) Баби(ч) вла(с)ная рука (Львів, 1590 *ЛСБ* 146); Ва(с)ко баби(ч) (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 20 зв.); Иван Бабычъ (1649 *РЗВ* 197).

Див. ще **БАБИЙ**[2].

БАБІЙ *див.* **БАБИЙ**[1].

БАБКА[1], **БАБЪКА** *ж.* **1.** Те саме, що баба у 1 знач.: Якож напервєй положили перед нами на тоє имєнє своє... лист бабки своєй, панєй Феди... Шиловича (Вільна, 1545 *AS* IV, 433); має(т) ... па(н) по(д)коморы(и) ... то всє мє(ти) чого в дє(р)жанъю є(ст) ... в дворє(х) кгрȣнътє(х) и людє(х) в кремянъци ... по зошлы(х) пну диду панє(и) бабыцє и пнє(и) пню(и) (Кременець, 1599 *ЛПБ* 5, II 4050, 34); Св. княгиня Олга, во св. крещенiи Елена, наречена, бабка великого князя Володимира (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 854); панъ Янъ Трємъбицъки(и) ... ѡхороняючи цєлости права своєго ... дєдичъно(г)[о], до доб(р) тыхъ ... // по нєбо(ж)чика(х) зошлы(х) бабцє и ма(т)цє нашо(и) Янової(и) Трємъбицько(и) належачого, абы жа(д)ноє бє(з)правъє ... праву ... нє заходило, ѡ нєва(ж)но(ст) акту тєперєшнєго ... пи(л)нє и повторє протестовалъсє (Ісаїки, 1648 *ДМВН* 252-253); зачимъ тамъ справы и речи манифестантисъ погинули, а меновите, тестаментъ небожчики панєє Розношинскоє, бабки єго милости (Кременець, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 224).

2. Те саме, що баба у 2 знач.: anicula, бабка (1642 *ЛС* 83).

3. *ч.* Вл. н.: А(н)дрѣ (!) Бабъка, могилєвє(ц) (Луцьк, 1592 *ТУ* 226); Томашко бабка (1649 *РЗВ* 148 зв.).

БАБКА[2] *ж.* (Plantago L.) подорожник, *діал.* бабка: трóскотъ, посполитє всѧ́кȣю травȣ мȣдрыцѣ называ́ю(т), а иног(д)ы выкладаé(т)сѧ подорó(ж)ни(к), язы́чо(к) ба(б)ка (1596 *ЛЗ* 82); Трóскотъ: Посполи́тє всѧ́коє зѣльє мȣдрцѣ пóлноє называ́ю(т), а и́ногды выкладаéтъся, подорóжникъ, язи́чокъ, бáбка (1627 *ЛБ* 134); arnoglossum, бабка зєлиє (1642 *ЛС* 92); pithion, бабка трава (Там же, 317); Бáбка зéлїє. Plantago (1650 *ЛК* 423).

БАБКА[3] *ж.* (*дрібна монета*) гелер, шеляг. **нѣ одну бабку** — ні гроша, ні гелера: Такъ мовивъ и Василий, коли уздрѣвъ и богатыи, што ся постятъ, и чинятъ молитву, и за грѣхы стогнутъ, а убогымъ нѣ одну бабку не дали (XVI ст. *НЄ* 126).

БАБСКИЙ *прикм.* (*властивий бабі, бабам*) бабський, баб'ячий, жіночий: Присмотри жь ся еще бабским басням, послѣдованию того слова хулы, боголюбный прочитателю, что рече домолѣжный баснословец (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 240); Еще на смѣшное отрыганиє бабского богослова отвѣщаем// албо пытати его будем, что несмыслно бает, и чюдимся (Там же, 241-242); anilis, бабски(й) (1642 *ЛС* 83).

Див. ще **БАБИЙ**[1].

БАБСКО *присл.* По-бабськи, по-баб'ячому: aniliter, бабско (1642 *ЛК* 83).

БАБСТВОВАТИ *дієсл. недок.* Те саме, що **бабити**: Бабствую, бáбю. Obstetricor. Obstetrico (1650 *ЛК* 423).

БАБУСЕНКА, БАБУСЕЙКА *ж.,* *пестл.* Бабусенька: Prodawala babusienka reidku, - Hde-m sia wziaw kozak Chweidko, Vchopyw y oskreptaw y zyw babusinu reidku (бл. 1650 *ШКП* 179); Oy v misty Pereaslawlu ... posered rinku Prodawala ... babuseyka toy hrin (!) (Там же).

БАБУСИНЪ, БАБУСЫНЪ *прикм.* (*належний бабусі*) бабусин: Prodawala babusienka dudy, - Hde-m sia

wziaw kozak z budy, Vchopyw y naduw y spaliw babusine dudy (бл. 1650 *ШКН* 179); Hde-m sia wziaw kozak Ochryn, Vchopyw y oskrebtaw y zyw babusyn toy hrin (!) (Там же).

БАБЫНЪ *див.* **БАБИНЪ.**

БАБЫЧЪ *див.* **БАБИЧЪ.**

БАБѢЙ *див.* **БАБИЙ**[1].

БАБЯКЪ *ч.* Бабій: То видиш, ижь тая хула на отшедших во пустыню или в горы не Златоустого есть, истинного богословца, але бабяка и домолѣжня (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 240).

БАВЕЛНИЦА *див.* **БАВОЛНИЦА.**

БАВЕЛНЯНЫЙ *прикм.* (*стп.* bawełniany) те саме, що **баволняный:** Поясо(в) чотыри: два єдвабные чо(р)ные шнѹровые // а два кита(и)чаны(и) блокитны(и), и бавє(л)няны(и) пстры(и) (Луцьк, бл. 1627 *ПВКРДА* I-1, 257-258).

БАВИТИ *дієсл. недок.* **1.** (кого) (*не відпускати*) затримувати, тримати: па(н)… Нємеричъ… принявши козаковъ для ѡбороны чє(р)ниховскоє, ки(л)кадєся(т) члвка, бавилъ ихъ при собѣ неде(л) чотыри (Житомир, 1584 *АЖМУ* 122); Панъ староста бави(л) мя при собѣ недє(л) пѹ(л)тори (Снятин, 1607 *ЛСБ* 418); Ѡ томъ всю(м) широкѡ бы(м) на тымъ мѣс(т)цѹ прави(л), Алє жє бымъ нє былъ прикри(м), и васъ нє бави(л) (Львів, 1616 *Бер. В.* 77); Продолжаю, Продолжѹю, бавлю (1627 *ЛБ* 101).

2. (чим) (*відчувати потяг до чогось*) займатися, захоплюватися, бавитися: Зане же патриарха лядскаго языка сам вѣдом не есть и при себѣ таковых человѣк на преложенье от ляцкого языка на еленский не имать, того ради, вѣдаючи, яко басни и лжа суть, а не истинна, реченное в том скаржином писании, посла сего ко мнѣ во Святую гору и повелѣ только лжу изявити, а не любопренем … бавити (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 159); Православный: Што ся тыче грубости, або и суптелности - о томъ ужемъ предъ тымъ мовилъ, теперъ тымъ бавити не хочу (1603 *Пит.* 44).

3. (що і без додатка) (*про час*) гаяти, тратити, марнувати, *діал.* бавити: Теды о том на сей час писанном бавити потребу не вижду (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 176); В чоло бовѣмъ и правє ѡстрєса моу ставитъ, И до скоронєнья злости, часѹ нє бавитъ (Львів, 1614 *Кн. о св.* 405); moror, бавлюся, мє(д)лю, ко(с)ню, бавлю, времєню (1642 *ЛС* 273).

4. (чим) Забавлятися: до часѹ… смако(м) свои(м) бави(т) и тѣши(т) (серед. XVII ст. *Кас.* 76 зв.).

Див. ще **БАВИТИСЯ.**

БАВИТИСЯ, БАВИТИСА, БАВИТИСЕ *дієсл. недок.* **1.** Бути, залишатися, знаходитися, перебувати: Дворане Литовскіе… ехали на войну теперъ… подъ утраченьемъ именья, а меновите, которіе ся звыкли бавити при дворе господаръскомъ, при канцлереи для пожитку своего (Берестечко, 1566 *РИБ* XXX, 402); скоро то(т) ѹну(к) мо(и) ѡ(т) двора гдр(с)ко(г) гдє ся ѹстави(л)нє (!) в ка(н)цлярые(и) гдрско(и) бавить ту(т) … приєдєть (Єсківці, 159? *ЛНБ* 5, II 4044, 100 зв.); панове послове… шли до… воеводы Киевъского, абы мовитъ могли съ тыми людми, которые се при его милости бавили (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 194); вижѹ вєжѹ мѣйскую єсли нє мылюса заправды позно бѹдє(т) нижъ приѣдемо… //… нє замыкаю(т) брамы пєрє(д) дєвятою годиною тымъ лепий кгдыжъ нє радъ бавлю са на прє(д)мѣстю ани я тєжъ (к. XVI ст. *Розм.* 37 зв.-38); Тѣню Смерти, живо́тъ дочасный мѣноуючи: И на тоєса завшє барзо фрасоуючи. Покижъ такъ долго боудємѹса тоу бавити А нє рихлоса прєдъ Бгомъ своимъ Ставити (Львів, 1615 *Лям. Жел.* 5 зв.); по сє(и)мѣ кро(л) ѡ(т)ѣха(л) былъ до ли(т)вы, и та(м) прє(з) лѣто бавилъса (серед. XVII ст. *ЛЛ* 173).

2. (чим) (*відчувати великий інтерес, потяг до чогось*) займатися, захоплюватися: я з молодости лет своих бывал есми на Ук[illegible]ине, бавячися службами колконадцат лет (Луцьк, 1563 *АрхЮЗР* 8/VI, 46); Дворане Литовскіе аби ся вжо двором не бавечи, ехали на войну теперъ заразомъ, подъ утраченьемъ именья (Берестечко, 1566 *РИБ* XXX, 402); прєто и мнихо(в) котрыє то та(м) тою са типографїєю ѹ ва(с) баватъ заховѹ(и)тє и(х) собѣ (Ясси, 1614 *ЛСБ* 451, 2 зв.); Живописѹю: Малюю, фарбѹю, такжє маларствомса бавлю (1627 *ЛБ* 37); я тръго(м) са бавлю (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 249); помєнєны(и) ѡтє(ц) протопопа володимє(р)ски(и)… //… в будє своє(и) то(р)гомъ и га(н)длє(м) сє бавячи, мєжи и(н)шими книгами книгу рускую… вєлєбному ѡ(т)цу Євля(м)пиєви Обла(м)пскому прода(л) бы(л) (Володимир, 1638 *ТУ* 306-307); тѣи грѣша(т)…,

котóрыи бáва(т)са забобóнами и ѡ́ны(м) вѣ́рꙋютъ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 907); А коли ждáли приéздꙋ єгѡ, розбѡ́є(м) са бáвили (серед. XVII ст. *Хрон.* 180 зв.).

3. Баритися, затримуватися, *діал.* бавитися: Врядникъ ... Нестеръ почалъ говорити: "изнайду дей я виноватого, напрасно ся тутъ бавимо" (Луцьк, 1570 *Ив.* 267); допюро идꙋ з школы ... Я нигдє // нє бавилємъсє (к. XVI ст. *Розм.* 7-7 зв.); Мєдлѝлъ: Мѐшкалъ, бáвилъ са (1627 *ЛБ* 62); за ни(м) єха(л) папу(ж)ка и бави(л)ся єщє дни(и) 4 (Ясси, 1627 *ЛСБ* 499, 1 зв.); єлисей скоро ищю(л) нє бави(л)са (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 234); Прє́го нє бáвтеса на пꙋщи вѣка сегѡ́, идѐже по(л)нѡ змї́євъ (Чернігів, 1646 *Перло* 168); єслибы была на то воля божая а поспє(х) твꙋ(и) ца(р)ски(и) зара(з) нє бавячиса на панство тоє наступати а мы зо всѣм во(и)скомъ запоро(з)кимъ ꙋслꙋжить вашо(и) ца(р)ско(и) вє(л)можности готовисмо (Черкаси, 1648 *ВУР* фотокоп. № 12); протесътанътъ,... на завътрее, не бавечи се, рано с Кнегинина уехалъ (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 188).

4. (чим і без додатка) Забавлятися, розважатися, бавитися: Сѣно́вникъ, Тотъ котóрый до справова(н)а ýгръ налéжитъ, и ты́мъса бáвитъ (1627 *ЛБ* 131); которыи в томъ волю ихъ ... выконавъши, побитого на улицу з бурсы, // поведаючи, же "такъ кождому, хто одню при той церкви будет се бавил", викинули (Луцьк, 1627 *АрхЮЗР* 1/VI, 590-591); а єслиса на я́рмарку бáвити, з кóждымъ на поткáню жá(р)ты и забáвꙋ мѣти бꙋдꙋтъ, зáмкнєныи двéри нáйдутъ, и // нихтó имъ ихъ нє ѡдо́мкнєтъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 137-138); и так маючи штосъ троха респекту такъ на особъ духовныхъ, яко тежъ и на гостей шляхту, которые ажъ до змерканья тамъ бавилисе, заледво паней Корсаковой з дня помененого дванадъцатого на день тринадъцатый июля въ томъ дворе переночовать далисте (Київ, 1633 *КМПМ* I, дод. 543).

БАВЛѢНЄСА *с.* (*захоплення, відчуття потягу до чогось*) заняття: Ѡплáзство: ꙋхищрéнїє, ѡпáтрность ... бáвлѣ(н)єса нєпотрéбными рéчами, хитлáнство, плѐтки (1627 *ЛБ* 152).

БАВОЛИЦА *ж.* Буйволиця: Г(с)дь ... Казáлъ бáволици ити за мнóю áжъ до кéльи (Вільна, 1627 *Дух. б. (Передм. I)*, 6); пристꙋпи до бáволицы, и пїй молоко єи (Там же).

БАВОЛНА *ж.* (*стп.* bawełna, *стч.* bavlna, *свн.* boumwol(l)e) бавовна: от каменя баволны грошей шест (Вільна, 1568-1573 *ПККДА* II, дод. 560); твоа мл(ст) ... побра(л) ... // ... ко(л)ц)ро кита(и)чáноє з баво(л)нюю на лава(х) (Кременець, 1571 *ЛНБ* 103, 16/Іс, 1921, 6-б зв.); Боумáга: Бáво(л)на, паперъ, áлбо всáкаа маккотá (1627 *ЛБ* 12); ba[t]bacion, бумага, баво(л)на (1642 *ЛС* 100).

БАВОЛНИЦА, БАВОЛНЫЦА, БАВЕЛНИЦА *ж.* **1.** (*бавовняна хустка*) бавовнянка: Свѣжи(н)ско(му) Прокꙋраторови баво(л)ницꙋ за зло(т) г҃ и гро(ш) деса(т) (Львів, 1616 *ЛСБ* 1047, 8); Панъ Юрє(и) Макаровичъ заграбилъ ... Копꙋли баво(л)ныцы това(л)ни ѡбрꙋсы (Київ, 1633 *ЛНБ* 5, II 4060, 26 зв.).

2. Бавовняна завіса (?): а товални, єдвабницы и бавелницы тонкие з запонами зеленое китайки ... до церкви братское належати мають (Луцьк, 1621 *АрхЮЗР* 1/VI, 508).

Див. ще **БАВОЛНЯНКА.**

БАВОЛНЯНКА *ж.* Те саме, що баволница у 1 знач.: побрали ... хꙋсто(к) двє баво(л)няно(к) тꙋрє(ц)-ки(х) (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 7 зв.).

БАВОЛНЯНЫЙ *прикм.* Бавовняний: од чинкотор простых баволняных грош один (Вільна, 1568-1573 *ПККДА* II, дод. 560); А на (м)ни дє(и) ... взяли ... кафтани(к) баказыєвы(и) баво(л)няны(и) (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 9 зв.).

Див. ще **БАВЕЛНЯНЫЙ.**

БАГАТСТВО *див.* **БОГАТСТВО.**

БАГАТШИЙ *див.* **БОГАТШИЙ.**

БАГАТЪ *див.* **БОГАТЫЙ.**

БАГАТЫЙ *див.* **БОГАТЫЙ.**

БАГАТЫРЕЦЪ *див.* **БОГАТЫРЕЦЪ.**

БАГАТЫРЬСКИЙ *див.* **БОГАТЫРСКИЙ.**

БАГАТЬСТВО *див.* **БОГАТСТВО.**

БАГАТѢТИ *див.* **БОГАТѢТИ.**

БАГАЦКИЙ *прикм. у знач. ім.* Багацький. Вл. н.: Савька Бага(ц)ки(и) (1649 *РЗВ* 393).

БАГМЕ *див.* **БОГМЕ.**

БАГЛАЙ *ч. Діал.* баглай "ледар, тюхтій". Вл. н.: Ми(с)ко Баглай (1649 *РЗВ* 412 зв.); Процикъ Багла(и) (Там же, 416).

БАГНИСКО, БАҐНИСКО *с.* Багнисько, багнище: Тогда зємла явиласа я́ко сꙋхáа рєчъ: чéрьна,

шпе́тна, яко нѣа́коє багни́ско мокротна, на́га, и неокраше́нна (Почаїв, 1618 *Зерц.* 15); претожъ ѡсѫди́лъ себє само́го, шесть мѣсаціи въ багни́скѫ скитскомъ, кото́роє въ глѫбо́кой пѫщи было, сѣдѣти на́го (Вільна, 1627 *Дух. б.* 4 зв.).

БАГНИСТИЙ *прикм.* Болотистий, багнистий: Да́й ми чл̃ка яково́го, кото́ры(и) бы презъ нѣа́кіи лѣсны́и, терни́стыи и багни́стыи шолъ мѣстца (Вільна, 1627 *Дух. б.* 26).

БАГНО *с.* Багно, драговина, мочар: имєня наши ... зъ озерами ... болотами, багнами - урожоному пану Якубови Миклашевскому (Гнойня, 1596 *ПККДА* I-2, 167); лазъ великыи межи яругами шашовыи оу багнѣ (Бенедиківці, 1603 *НЗУжг.* XIV, 222); Гди сл̃нце пустить пропо(р)ции в че(р)воное море, албо в багно, тогди тягнєть к себѣ тую воду руду (серед. XVII ст. *Луц.* 543).

Див. ще **БАГОНЪ.**

БАГНАТА *мн.* (*ритуальні гілки верби, лози, пальми й ін.*) верба, *діал.* багнята: Ваїє, розки з квѣто(м), лоза, багна́та (1596 *ЛЗ* 32); Ваі́є: Прѫтьє фині́ково, ро́зки Дакти́лѫ, або Палмо́вого де́рєва, зъ квѣто(м), ба́гната, шѫ(т)ки (1627 *ЛБ* 189).

БАГОНЪ *ч.* Те саме, що **багно**: ты(м) доло(м) мостицо(м) ѫ вольховы(и) багонъ (1546 *ОГ* 11); ω(т) тоє горы черезъ малый багонъ (Там же, 51 зв.).

БАГОРЪ *ч.* **1.** (*густо-червоний, пурпуровий колір*) багрянець, *діал.* багор: Багоръ. Color purpureus. Punice(us). Ph(o)eniceus (1650 *ЛК* 423);

барвник, фарба такого ж кольору: Ба́горъ: Шарла́товаа фарба (1627 *ЛБ* 5); Bahor: purpurowa masć: to iest farba (Жовква, 1641 *Dict.* 49); ostrum, i, го(р)вленица (!), багоръ, кровъ же(л)вовъ (1642 *ЛС* 296).

2. Одяг пурпурового кольору: голова твоя яко Кармилъ, а волосы головы твоєи якъ багоръ златътканыи царевъ (поч. XVI ст. *Песн. п.* 55).

БАГРАНИЙ *див.* **БАГРЯНЫЙ.**

БАГРАНИЦА *див.* **БАГРЯНИЦА.**

БАГРЕВО *присл.* Багрово: М(с)ца а́вгѫста ѕ҃ второ́й годи́ны вно(ч), м(с)цъ бы(л) в затме́ню таки(м) зна́комъ багре́во ма́ло нє вве(с) (1509-1633 *Остр. л.* 129 зв.).

Див. ще **БАГРАНО.**

БАГРОВЫЙ *прикм.* Багровий, густо-червоний: по(р)фира єстъ жо(л)въ, а́лбо риба кото́раа зъ се́бє пѫща́є(т), ша(р)ла(т)ны(и) то єсть багро́вы(и) по(т) кото́рого збира́ю(т) на ша(р)ла(т)нѫю фа(р)бѫ, ω(т)гы са зовє(т) ша́рла(т), и сѫ(к)на зъ ша(р)ла́тѫ, и сѫ(к)но багро́вои фа́(р)бы (1596 *ЛЗ* 68); Багра́ница: шарла́тъ, албо єдва́бъ багро́вои фа́рбы, или шарла́тнаа ша́та (1627 *ЛБ* 5).

Див. ще **БАГРЯНИЧНИЙ, БАГРЯНЫЙ.**

БАГРЯНЕЦЪ *ч.* Назва трав'янистої рослини: hys[g]e, багрянецъ трава (1642 *ЛС* 222).

БАГРЯНИЙ *див.* **БАГРЯНЫЙ.**

БАГРЯНИЦА, БАГРАНИЦА, БАГРАНИЦА, БАГРАНИЦА *ж.* **1.** Дорога тканина багряного кольору: Багра́ница, шарълатъ, албо єдва(б) багровѫ(и) фа́рьбы (1596 *ЛЗ* 25); porphira, по(р)фира, че(р)вленица, багряница (1642 *ЛС* 322); Багряница. Purpura (1650 *ЛК* 423).

2. Багряниця: и такъ нб(с)ный воинъ ω(т) прободѣния копейного. далъ д҃шю свою в рѫки б҃жьи. и нєб(с)ны(м) // венце(м) вѣнчанъ. и мно(г)цѣнною багрdepницею ωдѣнъ (1489 *Чет.* 59 зв.-60); зъволокъли зъ него багра́ницю и оболокъли его въ одѣяніє его (1556-1561 *ПЄ* 118 зв.); Нынѣ ж багра́ница - то папына слава, понеже и сам єсть блудничая глава (к. XVI ст. *Укр. п.* 84); *Образно*: ты вѣрьный чл̃че тѣлѫ своємѫ оучини // оубо́гѫю ωде(ж)дѫ а мыслъ и д҃шѫ багра́ни́цею, и виссо́номъ чи́сти(м)... ωблеци (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 215-215 зв.).

БАГРЯНИЧНИЙ *прикм.* Те саме, що **багряный**: hisginus, багряничний (1642 *ЛС* 222).

Див. ще **БАГРОВЫЙ.**

БАГРЯНЫЙ, БАГРАНИЙ, БАГРЯНИЙ, БАГРЯННИЙ, БАГРЯННЫЙ, БАГРЯНЪ, БАГРАНЪ, БАГРАНЫЙ *прикм.* Багряний, густо-червоний, пурпуровий: виделъ деи єсми женоу чистоу и сватѫ ... багранѫю ризѫ имѣла на собѣ (1489 *Чет.* 49); Тогды вышолъ ис҃ вънь носачи трьновый вѣне(ц) а багра́ноую одежоу (1556-1561 *ПЄ* 429 зв.); вꙑйско пак сплєтші терновь вѣнец и вложі́ли на голову его и оу водѣне багрянноє ωболоклі его (Володимир, 1571 *УЄ вол.* 94); Дарусмъ убо отцу моєму блаженъному Селивестру ... попоразницу багряную, хламиду, черъвленъную рызу (Вільна, 1599 *Ант.* 540); Ирисова трава имѣє(т) цвѣтъ багра(н) (XVI ст. *Травн.* 477);

ostrifer, ostrin(us), ракови(й), баграни(й) (1642 *ЛС* 296); purpure(us), багрянъ, че(р)вленъ (Там же, 339); Багряна хламида. Vestis purpurea. Punicea. Ph(o)enicea (1650 *ЛК* 423).

Див. ще **БАГРОВЫЙ, БАГРЯНИЧНИЙ.**

БАГРАНИЦА *див.* **БАГРЯНИЦА.**

БАГРАНИЦА *див.* **БАГРЯНИЦА.**

БАГРЯНО, БАГРАНО *присл.* Багряно: Ѡбрьщаю: Чирвоню я(к) кровь, албо баграно чиню (1627 *ЛБ* 149).

Див. ще **БАГРЕВО.**

БАГРАНОСТЕНЪ *прикм.* Багрянистий: сѣма тое травы баграностно (XVI ст. *Травн.* 250 зв.).

БАГРАНЪ *див.* **БАГРЯНЫЙ.**

БАГРАНЫЙ *див.* **БАГРЯНЫЙ.**

БАҐАЗИЄВЫЙ, БАКГАЗИЄВЫЙ, БАКАЗЫЄВЫЙ *прикм.* (*пошитий з багазії - бавовняної тканини*) бавовняний: староста овруцкий... / ... выправуючи ся тежъ на тую послугу... велелъ имъ приволоки бакгазиевые блакитные до барвы своси мети (Краків, *1583 АрхЮЗР 8/V, 235-236); А на (м)ни де(н) само(м) на(и)пе(р)ве(и) взяли... кафтани(к) баказыєвы(и)* (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 10).

БАҐАЗИЯ, БАКГАЗИЯ, БАКГАЗЫЯ *ж.* (*тур., ар.* bagazija) бавовняна тканина, ситець: ѡдѣвало чо(р)ноє аксами(т)ноє бакгазиєю по(д)шито которое справила ивановаѧ богаты(р)цевая и дала до црквє черє(з) пна двда (Львів, 1579 *ЛСБ* 1033); взято... є(р)мякъ... бакгазыєю по(д)шит[ы(и)] (Житомир, 1583 *АЖМУ* 51); взѧто бакгазе(и) локотъ два (Володимир, 1590 *ЖКК* І, 312); по(з)ваны(и) побра(л)... жѹпа(н)... бакгазиєю по(д)шиты(и) з гафътками // срѣбрними злоци(с)тыми (Вінниця, 1610 *ЛНБ* 5, II 4052, 149 зв.-150); Багазия шка(р)латная дрѹкованая в квѣты (Львів, 1637 *Інв. Усп.* 75).

БАДАВѢЙ *ч.* (*тур.* bedevi) (*кінь турецької породи*) румак: Или нє вѣдаємъ я(к) на ты(х) грѣды(х) бадавѣѧ(х), валаха(х), дрыкга(н)та(х), стѹпака(х), єдиноходника(х), колы(с)ка(х), лє(к)тыка(х), бро(ж)ка(х), карыта(х)... въмѣстити нє може(т) (1596 *Виш. Кн.* 238 зв.).

БАДАНЄ, БАДАНІЄ, БАДАНЬЄ, БАДАНА *с.* (*стп.* badanie) вивчення, дослідження, дошукування, вивідування: а ѧ знѡвоу тєбе пытаю и прошоу, абы(с) прє(д)сѧвзатого бадана грани(ц) нє пересскоковалъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 145 зв.); Сполєчность вашѹ... бє(з) ѡмешканьѧ ѡхотнѹю всѣмъ ѡказѹйтє, правды пилного баданьѧ, слѹшными и звычайными цркви стой, способами волнє чинити допущайте (Єв'є а: Вільна, п. 1616 *Прич. отех.* 19); Яко бѹвѣмъ иныи а иныи сѹтъ до грѣховъ розныхъ побѹжаючіи ... такъ ты(ж) и баданѧ чинѧ(т) єдны (Київ, бл. 1619 *О обр.* 125); И насъ к тому провадилъ абыхмо... з оучинковъ, чинили баданѧ. Єсли бѹдєшъ рахѹнокъ з него за насъ брати... нє рачъ насъ карати (Вільна, 1620 *Лям. К.* 13); Възыскѹємоє: Тоє ѡ чомъ питанье и баданье бываєтъ (1627 *ЛБ* 20);

заглиблення, проникнення: Баданіє внутръ сердецъ людскихъ и мыслей ихъ (Вільна, 1600 *Катех.* 21).

Див. ще **БАДАНЄСА.**

БАДАНЄСЯ, БАДАНЄСА, БАДАНЬЄСЯ, БАДАНЬЄСА *с.* (*стп.* badaniesię) те саме, що **баданє**: Тоє тежъ мы заховати вызнаваємо, заховавши полнѣйшєє о синодѣ Никейскомъ баданьєся (Київ, *1621 Коп. Пал.* 595); *ємѹ самомѹ днпи нашн злѣцимо, а пилность, старанє, и баданєсѧ ѡ немъ на ѹмыслѣ* мѣймо (Вільна, 1627 *Дух. б.* 85); Испытаніє: истѧзаніє, выпытованьє, вывѣдованьєсѧ, розбиранье, баданьєсѧ (1627 *ЛБ* 50); Нехай теды каждый з насъ себе пилно стережєтъ, абы свой Кр(с)тъ ѡпѹсти(в)ши, чѹжого нєпосилъ, абы нє в бада(н)єсѧ ѡ житіи // ближнєгѡ ѡчи свои влѣпи(л)... але нехай свой Кр(с)тъ по(д)imовати и носити любовнымъ и доброволнымъ оумысломъ стараєтсѧ (Київ, 1632 *МІКСВ* 284).

БАДАНІЄ *див.* **БАДАНЄ.**

БАДАНЬЄ *див.* **БАДАНЄ.**

БАДАНЬЄСЯ *див.* **БАДАНЄСА.**

БАДАНА *див.* **БАДАНЄ.**

БАДАТИ *дієсл. недок.* (*стп.* badać) (що) вивчати, досліджувати: И што головнѣйшихъ поводовъ албо аркгѹме(н)тѡ(в) // Николаєвыхъ широкость бадаючи, вєсполъ и противъ ставачи оуставы щирои и нєпохибнои правды, нє вынайдѹючи анѣ вымышлаючи ѡмылныхъ фѣкгѹръ албо цырклей землемѣ(р)скихъ, в которыхъ бавачисѧ бе(з) пожиткѹ зостали, правдѹ выставити хотачи (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 191-192).

Див. ще **БАДАТИСЯ.**

БАДАТИСЯ, БАДАТИСА *дієсл. недок.* (*стп.* badać się) **1.** (о чім) Вивчати, досліджувати (що): себе

нє вѣдаючьи, а ω вышши(х) на(д) себє рєча(х) бадаючійся, котóрый нє вѣдає(т), щó ся мгѣ з ни(м) дѣати боудє(т), а ω пришлы(х) часѣхъ практыкоуєт (Острог, 1607 *Лѣк.* 120); Тыє єднакъ Бóзскіи справы рачєй áбы шанованы и ччєны были, анѣжєли áбыся ω нихъ глубоко и цієкаво бадано, потрєбоуютъ (Львів, 1646 *Жел. Сл.* 4 зв.);

(у чому) (*зосереджуватися на чомусь*) заглиблюватись (у що): а є(с)ли ся хто хочє(т) глубѣ(и) ω то(м) в история(х) бадати то(г)ди єму то сна(д)нє при(и)дє, што мнѣ з вєликою працєю (1582 *Кр. Стр.* 75); що дóброго бє(з) нєго... людє(м) можєтся трафити, бадайтєся в писмѣ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 149 зв.); нє годи(т)ся анѣ пристоитъ в таковыхъ листахъ, то єсть в Николаєвы(х) бадатися и кохатися и ними здобитися (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 185).

2. (о чім і без додатка) Допитуватися, довідуватися (про що): Бóльшє нє бадайся, бо тайна єсть, и справа Дха с(т) вышшє рóзуму члчого (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 249); а ω Бзѣ, кто онъ єсть вєдлугъ прирожєнья, и на котóромъ мѣсцу, и якъ всѣ рєчи з нѣчóго оучинилъ и в бытность привєлъ, згóла жаднымъ спóсобомъ ω томъ нє бадатися (Київ, 1627 *Тр.* 148); З вшєлякою пилно(ст)ю искавши и бадавшися, и правдивы(х) оуста(в) наслѣдовавши, нѣчóго нє ω(т)ымуємо и нѣчóго нє прикладаємо (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 87).

3. (чим, через що) (*виявляти інтерес до чогось*) займатися, захоплюватися (чим): Илє єнокольвєкъ ажъ до сихъ часовъ такъ нашєго яко прєшлого вѣкоу ω(т)цєвє и оучитєлє црковныи вѣры нашєи таємницы, хотѣли пилнѣй оуважити, и тыми ся бадати (поч. XVII ст. *Проп. р.* 152 зв.); той з того а иный з иного боку я(к) срóкгій звѣрь напа(д)ши, шату црковную ... шарпаємо ωкрутнє діалєктицкимъ оусилованіємъ, и лапачками бадаємъся порожнє (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 205); И Бо(з)ского єстєства албо прирожєня допуститъ ли тобѣ бадатися чєрє(з) зємлємѣрноє цыркліованіє и рысованіє (Там же, 272).

Див. ще **БАДАТИ.**

БАДЕЦЪ *ч.* Заохочення, стимул: Бадєцъ. Stimulus. Calcar (1650 *ЛК* 420).

БАДЛИВЕ *присл.* Допитливо, з цікавістю: Прóдокъ нашъ Адамъ иныи рєчи зоставивши ω Бзѣ рачєи выбадовалъ ся и ω єго прирожєнію яснє хотячи бадливє выпытова(л) (Київ, 1627 *Тр.* 148).

БАДЛИВЫЙ *прикм.* (*стп.* badliwy) допитливий, цікавий: Въ таємницы божіи бадливыи очи впустивши (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 921); всѣ... суды Бжіи вѣдати нє можная єсть рєчь, и для тогω належитъ намъ нє быти в томъ бадливыми (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 39).

БАЄВЫЙ *прикм.* (*пошитий з баї*) байковий, *заст.* баєвий: оныє закопали ... въ гумнє того ивана Кузки ... чамаръ двє, одна чырвоная фалєндишовая, лисами подшитая, а другая баєвая чорьная, кроликами чорными подшитая (Володимир, 1625 *АрхЮЗР* 6/I, 458).

БАЖАННА *ж.* Назва трав'янистої рослини: cynocrambe, бажа(н)на трава (1642 *ЛС* 151).

БАЖАНТЪ *ч.* (*стп.* bażant) фазан: Бажантъ птица. Phasian(us) (1650 *ЛК* 423).

БАЖАНЪ *дієприкм. у знач. ім.* Бажаний. Вл. н.: Калинъ бажанъ (1649 *РЗВ* 193).

БАЖѢТИ *дієсл. недок.* (що від кого) **1.** Бажати, прагнути, хотіти: Али, хрєстіанинє, смотри, ци можєшь учинити тулко дѣлъ, кулко бажитъ (*слово* бажитъ *закреслено. - Прим. вид.*), жєластъ выдъ насъ Христосъ, ци нѣтъ, ци можєшь дєржати усѣ заказы до кунця? (XVI ст. *НЄ* 11); Вѣруймє, ажъ воскрєснємє изъ гнилости на пожитокъ вѣчный, котрого бажимє выдъ Бога (Там же, 57).

2. Вимагати: а они умрутъ у грѣхохъ, та потумъ мутъ бажѣти выдъ насъ душѣ ихъ (XVI ст. *НЄ* 153).

БАЗА *ж.* Портик, колона; нижня частина колони: за слу(п) до попо(в)ского дому з базою ... далисмы павлу муралю з роботою, с камєнє(м), с привозомъ зло(т) д (Львів, 1592 *ЛСБ* 1037, 76); на базаматъ тєса(л) с тою базою (Львів, 1592 *ЛСБ* 1039, 1).

БАЗАЛѢЙ *ч. Діал.* базалій "тюхтій, неповороткий". Вл. н.: Ва(с)ко Базалѣй (1649 *РЗВ* 134 зв.).

БАЗАМАТЪ *ч.* (?): пораховано є(ст)ь ни(ж)є кро(м) тоє штуки что... на базаматъ тєса(л) с тою базою (Львів, 1592 *ЛСБ* 1039, I).

БАЗАНОВЕЦЪ *ч.* (*лат.* Lysimachia) вербозілля: воствóліє зѣльє єсть, базановєцъ (1596 *ЛЗ* 37).

БАЗИЛИСКЪ, БАЗЇЛІСКЪ *ч.* (*пол.* bazylisk, *гр.* βασιλίσκος) василіск, ящірка: Дай єй по тыхъ выкинєныхъ з нєи Падалцахъ и Базїлискахъ бє(з)пєчнє ходити, а потоптати Лва и Смóка (Вільна, 1620 *См. Каз.*

28); Трꙋ́дно бовѣм҆ томꙋ по а́спидꙋ и базилі́йскꙋ стꙋпати (Вільна, 1627 *Дух. б.* 223).

Див. ще **БАЗИЛИШОКЪ, ВАСИЛИСКЪ.**

БАЗИЛИШОКЪ *ч.* (*стп.* bazyliszek) *перен.* Злобна (злісна) людина: Нех҆ в҆зрокъ те́рнѐ мꙋ́дрости тепе́ръ ко́летъ смꙋ́тных҆ // Базилі́шковъ Оунѣтских҆, Аспі́довъ ѡкрꙋ́гных҆ (Київ, 1632 *Євх.* 295-296).

Див. ще **БАЗИЛИСКЪ, ВАСИЛИСКЪ.**

БАЗИЛІЙСКИЙ *прикм.* (*який стосується василіан - членів ордена св. Василія*) василіанський: Дрꙋгі́й є́пеа́нъ, силві́ꙋсъ, пото(м) пі́ꙋсъ назва́ный, аі҃, історі́и синóдꙋ базилі́йского широ́цє, а пра́вє явнє пока́зꙋєтъ, же нє са́ми бискупи на синóдєхъ ма́ютъ го́лосы ро́зници а спо́ры ро(з)стрыга́ты могꙋ́чїє (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 55).

БАЗИЛѢШКОВЪ *прикм.* Василісковий, ящірковий: третего дне зась слышали тамъ странные шарканя базилѣшкове и тыжъ иншие барзо дивные потворове (Вавілон, 1635-1636 *АрхЮЗР* 1/VI, 711).

БАЗІЛІСКЪ *див.* **БАЗИЛИСКЪ.**

БАИЛЯ *ж.* Знахарка, *діал.* баїля: А вы, инце хрестяне, коли упадаете у якую́ концовань дяволову, албо у страхъ смертный, албо у кварь, не идѣте ико баилямъ, албо ико ворожкамъ, албо ико (кому иншему), али лише учини молитву правую смиреную (XVI ст. *НЄ* 114); А мы, дурныи, коли есме бегѣжнѣ, а мы идеме ико баилямъ жонамъ, што бы намъ баяли (Там же, 155).

БАЙ *ч.* Знахарство, *діал.* бай: Дѣля того, братя мои любыи, познавайме, ажъ у нашуй неволи не могутъ помочи баи, тай ніякѣ лѣки, тай ни зѣля безъ помоче (*в ориг.* поче. - *Прим. вид.*) Христовои (XVI ст. *НЄ* 59); усякий бай не иньшая доброта, лише естъ дявулская молитва (Там же, 155).

БАЙДА *ч.* Байда, гульвіса. Вл. н.: Марко байда (1649 *РЗВ* 140).

БАЙДАКЪ *ч.* (*річкове судно*) байдак: росказали имъ давати мыта в томъ именью вашомъ... ѡ(т) ба(и)дака - по шести, а ѡ(т) чолъну... по тры грошы (Вільна, 1558 *ТУ* 88); на завтрѣ... ба(и)дакѡ(в) п҃ и чо(л)нꙋ(в) без личбы спалили жебы ся поляци не мѣли чи(м) перевезти на та(м)тую сторонꙋ (серед. XVII ст. *ЛЛ* 169).

БАЙДИКЪ *ч. Діал.* байдик "дерев'яна підставка під війя або дишло", *рос.* байдик "батіг, палка, хворостина". Вл. н.: Хве(д)ко ба(й)ди(к) (1552 *ОЧерк.З.* 13).

БАЙКА *ж.* **1.** (*твір алегоричного змісту*) байка, казка: Отколь на око видѣти дается, же приведенная отъ Креузы отступника о Митрофанѣ патріарсѣ ... повѣсть, якобы его мѣлъ святити ... папа Римскій, естъ у насъ Езопова о колодѣ на мори здалека видѣна байка! (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 637).

2. (*про щось небувале*) вигадка, байка, небилиця: ба́снь, казка, сло́во, ба́йка (1596 *ЛЗ* 28); И хтожъ такъ шаленый будетъ, жебы таковымъ вашимъ баснямъ верити мел? Знать, ижъ тот... который нерозмыслнетую байку зложилъ, николи папежа ... не виделъ! (Володимир, 1598-1599 *Відп.ПО* 1111); тотъ за(с) жє мєдвꙋ́ забі(л) сі́лою своє́ю заслꙋжи́лъ абы былъ в҆ нб҃о принаты(и) и межи звѣзда́ми поставлєнный то сꙋ́тъ ба(и)ки пога(н)скіє (поч. XVII ст. *Проп. р.* 203); Ба́снь: Ка́зка, ба́йка, вы́мысл҆ (1627 *ЛБ* 5); Тꙋ южъ Атла́съ, ѡ Мꙋ́зо пєрєста(в) з҆старѣлымъ Прєшлы(м) ба́йко(м) вѣрити, внима(и) ср(д)цем҆ смѣлы(м) (Київ, 1632 *Євх.* 301); Ба́сни звяго́мыѧ: Внєтє́чныи, встыдли́выи Пѣсни, Га́дки, и Ба́йки (Львів, 1642 *Жел. П.* 7 зв.); єсть єдина ба́йка напи́сана в҆ кні́гахъ на́шихъ рꙋ́скихъ, яко́бы антіхристъ мѣлъсѧ народи́ти въ єр(с)лі́мѣ с черни́цѣ, алє то ба(и)ка що то писа́лъ ло́жъ (Чернігів, 1646 *Перло* 137 зв.).

БАЙКОПОВѢДАЧЪ *ч.* Байкар: Баснослóвъ: Байкоповѣдачъ (1627 *ЛБ* 5).

БАЙРАКЪ *ч.* (*тур.* bayir або buyrak) **1.** Байрак: отписую... предкомъ моимъ все сенокосніе и пахотніе заходи и байраки (Чигирин, 1600 *ЧИОНЛ* VIII-3, 14); до... Плоского лѣса повинно бить дванадцят байраковъ (Чигирин, 1615 *ЧИОНЛ* VIII-3, 16).

2. Вл. н.: ва(с)ко байракъ (1649 *РЗВ* 327).

БАЙРАМЪ *ч.* (*тур.* bajram) (*релігійне мусульманське свято*) байрам: Бы да́лъ бг҃ъ ѡ(т)цꙋ влады́цє побыва́ти в кри́мѣ, в пєрєко́пѣ... ѡба́чилъ тамъ яко... всѣ нєво(л)ницы байра́мъ тата(р)скі́й ѡ(д)ностайнє с тата́рами ѡбходи́ти по нєво́ли мꙋсѧ(т) (Острог, 1598 *Отп. КО* 18); Западися жъ ты зъ онымъ твоимъ байрамомъ Татарскимъ! (Володимир, 1598-1599 *Відп. ПО* 1067).

БАЙРАЧНЫЙ, БАЙРАЧЪНЫЙ *прикм. у знач. ім.* Байрачний. Вл. н.: Иванъ Ба(и)рачны(и) (1649 *РЗВ* 374); Конъдратъ ба(и)рачъны(и) (Там же, 385).

БАЙРАЧОКЪ *ч.* Невеликий байрак, байрачок: отписую пасеку будучую на Чутцѣ, с пчелами и дванадесятма байрачками (Чигирин 1600 *ЧИОНЛ* VIII-3, 14); зъ доброй волѣ моей продала пасеку свою ... зъ байраками и байрачки и изъ рѣчкою Макаровкою (Чигирин, 1630 *ЧИОНЛ* VIII-3, 17).

БАКАЗЫЄВЫЙ *див.* **БАҐАЗИЄВЫЙ.**

БАКАЛАРЪ, БАКАЛАВРЪ, БАКАЛЯРЪ, БАКАЛАРЪ *ч.* (*лат.* baccalaureus) учитель, бакалавр, бакаляр: Мы суди и єдначи полюбовны: Иванъ Богданович Сопѣга ... маршалок ѡсподарьский, а Мартин Тѹръ, секретар пана воеводы Виленского, а бакаларъ князя бискѹпа Лѹцкого (Краків, бл. 1531 *AS* III, 390); маєтъ Єє Милость, пани дядиная моя, бакаляра статечного, который бы ихъ наѹки Латинского писма добре ѹчити могъ ... в домѹ моємъ велѣтъ ѹчить (1577 *AS* VI, 74); тисячє(и) по(л)торы золоты(х) ѡнъ [Сагайдачний] на школу .., на выхованьє бакалавровъ ѹчоны(х) лекговалъ и вѣчными лѣты на пожитокъ и(х) ѡфѣровалъ (Київ, 1622 *ЛСБ* 486, 1); фундовано на убогих школяровъ петдесят золотых, а бакалярови другую, - то спат школяровъ не доходитъ (Луцьк, 1640 *АрхЮЗР* 1/VI, 757).

БАКАНЄ *с.* Лаяння, лихослів'я: Запрѣщєнїє: Загроже(н)є, бака(н)є, фѹка́ньє, лая(н)є (1627 *ЛБ* 42).

БАКАТИ *дієсл. недок.* Лаяти, лихословити: Ѡбличаю: строфѹю, фѹкаю, бакаю, злословлю, прекопываю, ѡбъявляю, напоминаю, оупоминаю, на ѹчи вымѣтѹю, поганблю (1627 *ЛБ* 148).

БАКЛАНЪ *ч.* Баклан. Вл. н.: Трохи(м) бакла(н) (1649 *РЗВ* 73).

БАКШТА *див.* **БАШТА.**

БАКЪШТА *див.* **БАШТА.**

БАЛАБАНЪ, БОЛОБАНЪ *ч.* (*тур.* balaban) **1.** (*різновид сокола*) балабан: Цена птаха(м) ховапымъ на мысли(в)ство... ястребъ велики(и) три рубли грошє(й) Болоба(н) два рѹбли (1566 *ВЛС* 99 зв.).

2. Вл. н.: пан Манойло Болобан (Володимир, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 365); Ста́лася оугѡда и пе́вноє постановле́ньє межи ... я́но(м) димитріє(м) сѹликовскимъ ... а межи ... гедіо́номъ бала́баномъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 28 зв.); Иванъ болобанъ (1649 *РЗВ* 185).

БАЛАКА *ч.* Балакун, базіка, *діал.* балакай. Вл. н.: Мелешко Балака (1649 *РЗВ* 127).

БАЛАКАЛО *ч.* Балакун, базіка, *діал.* балакало. Вл. н.: Богданъ Балакало (1649 *РЗВ* 146 зв.).

БАЛАМУДЪ *див.* **БАЛАМУТЪ.**

БАЛАМУТИТИ *дієсл. недок.* **1.** (**кого, ким і без додатка**) (*обдурювати, збивати з пантелику, крутити*) баламутити: иньшие мудърей баламутятъ, бо часу певъного не положили (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 158); владыки // в лйстехъ з ри́мѹ пи́саныхъ, нє то́лко же гре́ческои релѣи лю(д)ми бє(з) всты́дѹ баламоу́тили, покрываючи своє ѡ(т)стѹ́пленьє, алє ... оудава́ти то, же релѣя гре́ческая вцалє имъ єсть чере(з) насва́тшего ѡ(т)па захо́вана и надыма́тися тымъ смѣли (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 45-45 зв.); Ty menie wszechdy bałamutysz A szto sie nie hodyt rádysz (Раків, поч. XVII ст. *Траг.* 3); мнѡ́го на(с) тако́вы(х), и(ж) пра́вдѣ бж҃ои не хо́чемо вѣрова́ти ... ры́хлѣ(и) воро(ж)ка(м) оувѣрим кгды бѹдѹ(т) баламоу́тити (1645 *УЄ* №32, 70); **свѣтомъ баламутити** - баламутити, крутити світом, обдурювати: На остатъку чынитъ зменъку о календару новомъ. И тамъ покажетъся, же ани нового, ани старого не розумеетъ, а только свѣтомъ баламутитъ (Вільна, 1599 *Ант.* 517).

2. Наговорювати, вигадувати, плести: I szto ta bisowa doczka bałamutyt łuboy menie tutaki nie baczyt (Раків, поч. XVII ст. *Траг.* 2).

БАЛАМУТНЫЙ *прикм.* Брехливий, неправдивий, обманний: многие зъ нихъ зъ манастырей поутекавши, а ставшисе бегунами, толко грошы баламутными повестьми собираютъ (Рожанка, 1598 *Л. Пот.* 1023); аньтихре(ст) ричи(т) своими клятвами ѡбѣ(т)ницами ... и и(н)шими баламу(т)ными вымы(с)лами своими (XVI ст. *КАЗ* 631 (на полях); И такъ тою проклетою ересью своею, еще неслыханою, Русь поблазнилъ, же его книжкамъ баламутнымъ лѣпѣй, нижъ евангеліи, вѣрятъ! (Вільна, 1608 *Гарм.* 180).

БАЛАМУТНЯ, БАЛАМУТНА, БАЛАМУТЬНЯ *ж.* Те саме, що **баламутство:** Если же пришолъ антихристъ, чыли его еще ожидати маешъ, — абысь потомъ, будучи геретыческими баламутьнями уведеный и сподѣваючысе, же папежъ есть антихристомъ, власного и правдивого антихриста ... не проглєдѣлъ (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 149); але только

тщеславия, пыхи и надутости полни, а небылицы змышляючи, баламутнею ся бавятъ (Рожанка, 1598 *Л.Пот.* 1017); про́то(ж) то сино́до(м) зва́тиса не мо́же(т), але все́ есть фра́шкою баламꙋтне́ю, блазе́нство(м) (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 58); Комужъ тутъ лепей верыти: чы Филялетовой баламутни, чы ... листрыкейскому ихъ соборови, которымъ затлумляючы правдивый θлорентийский соборъ, фалшивый якись ... подкидаютъ? (Вільна, 1599 *Ант.* 965); вѣдаю же то сѹтъ фра́шки и баламꙋтнѣ пога́нъскіе (поч. XVII ст. *Проп. р.* 203 зв.); якуюсь баламутню и небылицу о том соборѣ недавно въ друку выдали (Вільна, 1608 *Гарм.* 179); Таа лжа́: Кла́мство, бла́дь, лганье, баламꙋтна (1627 *ЛБ* 59).

БАЛАМУТСТВО *с.* Брехня, ошуканство, баламутство: слышале(м) вправдѣ лечъ такъ веле е(ст) баламꙋ(т)ства ижъ не вѣдати комꙋ вѣрити (к. XVI ст. *Розм.* 23 зв.); Не всѣ ли отъ молодости ажъ до старости нынѣшнего часу въ сварахъ, тяжбахъ, судахъ, правахъ, практыкахъ, лжехитростяхъ, абы баламутствомъ ближнего звитежилъ, животъ свой проводили и нынѣ провожаютъ? (1603 *Пит.* 101); ѡтрꙋби(и) по(л)мѣ(р)ковъ 3 ѡ(т) шко(л)но(и) фꙋры продале(м) ... ѡстато(к) до коне(ч)нѣ(и)шого и(х) баламу(т)ства завѣси(ли) (Львів, 1622 *ЛСБ* 1049, 2 зв.).

Див. ще **БАЛАМУТНЯ.**

БАЛАМУТЪ, БАЛАМУДЪ *ч.* Ошуканець, баламут, крутій: Што са трафило и то(му) баламꙋтови исидорꙋ м(д)ромꙋ ... емꙋже вм(с) подражатели е́стеса ста́ли (1598 *Виш. Кн.* 277); ви́ди(т) ми са же бы на хоу́ти оста́ти мꙋсѣли, а погото́вью тепе́рь вѣдаю пе́вне же зоста́нꙋть, такъ посполи́те баламꙋго(м) кꙋрка на костелѣ пока́зꙋю(т) (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 198 зв.); Смотрыжъ, хрестиянъский брате, яко ся тотъ баламутъ не чуетъ, и самъ себе своимъ козикомъ пилаетъ? (Вільна, 1599 *Ант.* 805); ри(х)лѣй заправ(д)ы ты(м) баламоутомъ оувѣримо тое же яко же ты(м) воро(ж)кам (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 135 зв.); Не слухай же тых баламутовъ, которые тобѣ вдают, ижбы там церковъ божія правдивая мѣла быти, где владза свѣтская з духовною змешалася (Львів, 1605-1606 *Перест.* 56); Влади́вый: Соуесло́вный, сватотли́вый, проужномо́вный, лга́ръ, баламꙋтъ (1627 *ЛБ* 11); falsidicus баламꙋ(д) льга(р) (I пол. XVII ст. *Сем.* 82).

БАЛАНДА *ч.* *Діал.* баланда "нудний балакун; незграбна людина". Вл. н.: Ѡсипъ бала(н)да (1649 *РЗВ* 363 зв.).

БАЛБЕРЪ *див.* **БАЛВЕРЪ.**

БАЛБѢРЪ *див.* **БАЛВЕРЪ.**

БАЛВАННИЦА, БАЛЪВАНЪНИЦА *ж.* Язичницька святиня: тоюжъ милостью и васъ геретикове милуютъ... а ваши церкви балъванъницами называютъ (Вільна, 1599 *Ант.* 977).

БАЛВАНОКЪ *ч.* Невеликий ідол, божок; бовван: Ѡсобли́ве на́про(д) ѡ Ію́дѣ Маккаве́ю, кото́рый в' Ибнѣ Кро́ла вели́кого мѣстѣ, кгды ..ю(д) ... ѡ(т) непріателей поби́тый и посѣченый ви́дѣ(л), и па́зꙋхи и(х) вытраса́ючи, захо́ваный балва́нки понаходи(л), за́разъ дла очище́на ... грѣхꙋ ... спорадилъ офѣрꙋ (Київ, бл. 1619 *О обр.* 106).

Див. ще **БОЛВАНЕЦЪ.**

БАЛВАНСКИЙ, БОЛВАНСКІЙ, БОЛВАНЬСКИЙ *прикм.* Поганський, язичницький: црь же бы(ст) оу велико(м) розмышлѣньи. и в тоузѣ ... што его наоукою слава(т) х(с)а ба҃. а болваньская честь погибае(т) (1489 *Чет.* 59 зв.); Ієрусалимъ и королѣ его ...которыи поганского балванского шаленства перешли безецностями своими, которіи, зъ балванскихъ оферъ радуючися, чародѣйствомъ вшелякимъ, ворожками и пташимъ вѣщованемъ обходячися, чого напротивъ самого Бога навымышляли! (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 836); Веласѡръ: бо..а́нскій пла́цъ, або сѣно, держа́вца ла́ски (1627 *ЛБ* 193).

БАЛВАНЪ, БОЛВАНЪ, БОЛЪВАНЪ *ч.* **1.** (*не-р християнське божество*) ідол, божок, бовван: люди ... почали грѣшно и беззаконно жити, идоломъ и болвано(м) слꙋжити (1489 *Чет.* 18); А была тая долина Єрозолиме где стерва и и(н)шие плюга(в)ства вывожено и для того тое ме(ст)цо в обридло(ст) пришло и(ж) та(м) перве(и) балвохва(л)ци де(т)ки свои Молохови балвану ѡферовали палили (Хорошів, 1581 *Є. Пег.* 5 зв.); истꙋка́нъ, вы́литый болъванъ (1596 *ЛЗ* 51); пыта́ю што розꙋмѣетъ, о ѡ́номъ оурі́и на́вышшомъ иере́ю, кото́рый за аха́за к(р) о́лтаръ збꙋдова́лъ, на кото́ромъ са́мъ и с короле(м) балва́номъ асирі́йскимъ офѣровалъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 63); кланаласа в той горѣ бо(л)вано(м) а не б҃у (к. XVI ст. *УЄ* № 31,

69 зв.); що за те́мно(ст) была и соломо́нова, же ... ба добродѣа своєго ω(т)стоупи́вши балвано(м) ωфѣры приноси́лъ? (поч. XVII ст. *Проп. р.* 188 зв.); Такъ пога́нскїи ри́тины, и(ж) дѣмо́нскїи балва́ны бы́лы, ω(т)ве́ржены ты(ж) (Київ, бл. 1619 *О обр.* 24 зв.); Комедіи обычаемъ поганскимъ отправуютъ. Образы истуканныя, мѣсто малеваныхъ, маютъ, обычаемъ балвановъ языческихъ противу св. Отецъ (бл. 1626 *Кир. Н.* 27); Веелсепфωнъ: Болва́нъ вѣтрꙋ полно́чного, потае́мны(и) зе́ркала, а́бо одрѣжи́тє(л) полно́чны(и) (1627 *ЛБ* 192).

2. (*статуя із зображенням нехристиянського божества*) ідол, кумир, бовван: У Афинехъ много множество бол'вановъ былю (Супрасльський монастир, 1580 *Пис. пр. лют.* 61); видачи то нѣмцы послꙋше́н'ства папє(з)ского зобра́вшиса с процесїєю ... и з вели́кимъ вы́тєсаны(м) балва́но(м) вмѣсто кр(с)та г(с)дна, ве́длє ... обы́чаю вы(ш)ли (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 36 зв.); а иныи людє ... жебы са нє кланали ... бо(л)вано(м) золоты(м) и срєбрєнымъ мѣденым и камєны(м) и дєрєвєны(м) которыи ани видети могу(т) ани слыше(т) ани ходити (XVI ст. *КАЗ* 621); и(х) [поганъ] бого́въ ... ро(з)ныє звѣра́та тагнꙋли, балва́нъ-сатоурно(в) оужѣ; бахꙋсовъ тигры (поч. XVII ст. *Проп. р.* 199 зв.); болвана оного на землю звергла и скрушила (Львів, 1605-1606 *Перест.* 45); Зачи(м) нє ω том' є(ст) рє(ч), алє ω ро́зносты мєждꙋ ωбразо(м) на табли́ци малїова́нны(м) и между вы́тєсанны(м) балвано(м) (Київ, 1621 *Коп. Пал.* (*Лв.*) 31); Нє ꙋчи́нишъ собѣ балвана, а́лбо ры́тогω ώбразꙋ, ани жа́дногω подобе́нства ты(х) ре́чїй, кото́рыи сꙋтъ на нб҃ѣ в'згорꙋ, и // кото́рыи на зємли ни́зкω (Львів, 1646 *Зобр.* 83-83 зв.); А та́къ вєсь лю́дъ вшо(л) до до́мꙋ Саа́ла и збꙋ́рили єгω, и олтари и балва́ны єгω полама́ли (серед. XVII ст. *Хрон.* 332);

(*надгробний знак*) статуя: собра(в)ши попє(л) и ко(с)ти я(к) бы(л) ωбыча(и) ꙋ рымя(н) стары(х), в трꙋ(н)ву (в)ложили, та(м) жє пото(м) бо(л)ва(н) ... по(с)тавили (1582 *Кр. Стр.* 86).

БАЛВЕРЧИКЪ, БАЛВЕРЪЧИКЪ, БАЛВИРЧИКЪ *ч.* **1.** Те саме, що балверъ: черевики и капыци того балверъчика найшли подъ лужкомъ (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР* 8/III, 474); опатрълый Войтехъ столяръ через ... шляхетного Криштофа Щуку, на того балверчика ... жаловалъ (Там же); самъ отец владика ... взявши ножици, голову на чотыри стороны сам стрыг, а потомъ балвирчикови ... стрычи казал (Володимир, 1601 *АрхЮЗР* 1/VI, 312);

помічник або учень перукаря (голяра): оного безъ вшелякое причины оголилъ и балвирчикови потомъ казалъ голити (Володимир, 1603 *АрхЮЗР* 1/VI, 339).

2. Вл. н.: Станиславъ ... балверъчикъ (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР* 8/III, 475).

БАЛВЕРЪ, БАЛБЕРЪ, БАЛБѢРЪ, БАЛВѢРЪ, БАЛЬВѢРЪ, БАРБЕРЪ, БАРБѢРЪ, БАРВЕРЪ, БАРВИРЪ, БАРВѢРЪ *ч.* (*стп.* barbierz, balwierz, *фр.* barbier) **1.** *заст.* Цирульник: Рємесники Кравъцовъ в мєстє г(с)дрє(и) домовыхъ є҃ ... ба(р)вє(р) ωди(н) (Володимир, 1552 *ОВол. З.* 201 зв.); по вы(и)стью кн҃зя булыги с тоє свєтлицы по(д)ня(л) єсми ... пана кєлємета // ωкру(т)нє зранєно(г) ... и по ба(л)бєра по(с)лали єсмо (Володимир, 1572 *ЖКК* II, 31-32); панъ Ива(н) Бо(р)зобогаты(и) ... у мєнє тую па(т) па(н)цыро(в) кгва(л)товнє в господє моє(и) в У(р)бана, ба(л)вєра, взалъ и єщє мєнє самого бити хотєлъ (Луцьк, 1573 *ТУ* 155); а кгды ... обачили, же балбѣръ Горуховский не может ему досыть учинит и помочи, послали по лепшого балбѣра (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 375); тот балвѣръ ехати не хотел (Там же, 381); Бо и ба(р)вѣръ кгды бы хо́ро(г) во єди(н) днь лѣчи(л) а в дрꙋги(и) занєдба(л), мѣсто злѣчє(н)я в болшую бы хоробꙋ єго припра́ви(л) (Львів, 1587 *ЛСБ* 87, 6 зв.); и ничого... ꙋпоминатиса нє маю а(ж) ли на ба(р)вѣра и на справꙋ а(ж) до вылєчє(н)я моєго давано и досы(т)ся стало (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 43 зв.); у балвира Рачъковского... мимо тую господу идучы, перед воротами... заспивали, хотечы ялмужъну отрымат (Луцьк, 1639 *АрхЮЗР* 1/VI, 754); призвала барвѣра, и оголи ·з· плєницъ волосовъ єгω (серед. XVII ст. *Хрон.* 187).

2. Вл.н.: Якубъ барбѣръ (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 386); Я(с)ко ба(л)бѣръ (1649 *РЗВ* 45); Ярема Ба(л)вѣръ (Там же, 392 зв.).

Див. ще **БАЛВЕРЧИКЪ.**

БАЛВИРЧИКЪ *див.* **БАЛВЕРЧИКЪ.**

БАЛВОФАЛСТВО *див.* **БАЛВОХВАЛСТВО.**

БАЛВОФАЛЬЦА *див.* **БАЛВОХВАЛЦА.**

БАЛВОХВАЛСТВО, БАЛВОФАЛСТВО, БАЛ-

БОХВАЛЬСТВО, БАЛХВАЛСТВО, БОЛВОХВАЛСТВО *с.* (*стп.* bałwochwalstwo) ідоловірство, ідолопоклонство: Што если есть балвофалство, яко герєтыкове мовять, тогдыжъ папежъ не толко жебыся мѣлъ надо вси боги и светые выносити, але ся и Богу и светымъ под[д]аетъ, а не толко болвановъ фалити не заказуетъ (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 153); папѣжа за христа мѣти то ест балхвалство (поч. XVII ст. *Вол. В.* 73); Мнѡго кроле(в) было ... которїи не бы(ли) годни того абы што ѡ ни(х) писáно, абовѣ(м) загаси(в)ши слѡво Бж҃їе, до болвохва(л)ства сѧ вѣргли (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 14); двоѧкїй ме(ч) намъ подае(т): єдинъ противъ балвохва(л)ства готѡвый ѡбнажѡный, а дрѹгый противъ нєзбѡжного... нєдовѣрства зготовáный (поч. XVII ст. *Проп. р.* 138 зв.); по ѡно(м) то чюжоло(з)ствѣ и забїйствѣ, пото(м)ковъ его балѣвохвáльство, могла загладити и покрыти ѡ(т)цевѣскаѧ его пáмѧ(т)ка (Острог, 1607 *Лѣк.* 101); Азали, ... не явное есть балвохвáльство Дѣревѹ, золотѹ, и срѣбрѹ клáнатисѧ (Київ, 1632 *МІКСВ* 277).

БАЛВОХВАЛЦА, БАЛВОФАЛЬЦА, БАЛВОХВАЛЬЦА *ч.* (*стп.* bałwochwalca) ідоловірець, ідолопоклонник: А была тая долина Єрозолиме где стерва и и(н)шие плюга(в)ства вывожено и для того тое ме(ст)цо в обридло(ст) пришло и(ж) та(м) перве(н) балвохва(л)ци де(т)ки свои Молохови балвану ѡферовали палили (Хорошів, 1581 *Є.Нег.* 5 зв.); Бо тежъ насъ такимижъ балвофальцами, а еще спроснѣйшими, нижъ папежьниковъ, зовутъ (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 146); если бы балвохвáлца лавáнъ, часоу неволѣ іакововы не продѡлжилъ, жаденъ бы не вѣдалъ, якъ іаковъ рахѝль любѝлъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 157); Христїáне правовѣрныи поклю(н)ници и оучтѝвость ѡбразомъ с(т) выражáючїй, не сѹ(т)... балвохвальцами (Київ, бл. 1619 *О обр.* 7).

БАЛВОХВАЛЬСКІЙ *прикм.* Поганський, язичницький: манасїа, котѡрыи... црков҃ замкноулъ, а ба(л)вохвáльскїє слоу(ж)бы на ѡшѹка(н)є людїй на(з)бытъ вывы(ш)ши(л), и зо всѣ(х) крѡле(в), ѝле и(х) было пере(д) нимъ былъ не(з)божнѣйшимъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 25).

БАЛВѢРЪ *див.* **БАЛВЕРЪ.**

БАЛДА *ч., розм.* Балда. Вл. н.: я дей, водле росказаня... пана моего, з бояры полонскими Иваном Гарабурдою а Иваномъ Балдою, тыи вси шкоды... списавши, и то на вряде замку Луцком оповедал (Луцьк, 1561 *АрхЮЗР* 8/VI, 100).

БАЛЕНЯ, БАЛѢНА *ж.* (*лат.* balaena) кит: И напервѣй, повелѣ бг҃ъ водѣ; да изведе дшоу живоу, рѝбы, кѝтовъ велѝких҃ и бáлень множество и гадъ всѧ́кїй въ водахъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 13); balana балѣна ріба (І пол. XVII ст. *Сем.* 35).

БАЛИКЪ *ч.* Балик. Вл. н.: Романъ баликъ (1649 *РЗВ* 200).

БАЛКА[1] *ж.* (*яр*) балка. У складі вл. н. **Грузька балка**: Волевачевскіе байраки, якихъ меемъ восемъ... зъ нижней головы, въ зідши от жбира, гдѣ могила, и от Грузкой балки... - то все синови моему Андрею и петсотъ копъ грошей (Чигирин, 1600 *ЧИОНЛ* VIII-3, 14).

БАЛКА[2] *див.* **БАЛЬКА.**

БАЛОВАТИСА *дієсл. недок.* (*покриватися хвилями*) хвилюватися: далéко мѡре пеке(л)ное балоуѣтѣсѧ и мрáкомъ покрывáетъсѧ (Устрики, І пол. XVII ст. *УЄ* №29515, 158).

БАЛСАМОВЫЙ, БАЛСАНОВИЙ *прикм.* Бальзамовий, бальзамний: Ѡбонанїе якъ мнѡго тагне(т) вѡнѣностїй, заживáетъ крокосовъ и балсáмовы(х) крѡпелекъ шоукаетъ? (поч. XVII ст. *Проп. р.* 175 зв.); іѡсифъ... плащенѝцѹ коупѝл҃ и мáстами ба(л)-сáновыми тѣло помáзалъ (Устрики, І пол. XVII ст. *УЄ* №29515, 100); Абы тѝе, котѡрые помáзѹютсѧ, были блг҃оѹха(н)ные бг҃ви // длѧ чого, еслѝбы мѝро было выве(т)рѣлое, тáкъ, жебѝ запáхѹ ба(л)сáмового не было чоутъ (Львів, 1645 *О тайн.* 28-29).

БАЛСАМЪ, БАЛЪСАМЪ *ч.* (*лат.* balsamum, *гр.* βάλσαμον) бальзам: а когда не моглъ еси вшетечн... своей жа(ж)дѣ догодити, то чини(лъ) еси себѣ при(с)маки ... то бѹди(н)ками ѡбытими, то квѣтками па(х)нѹчими, ля(з)нями, ба(лъ)самами, мѹзиками, спѣваками и иними играми, до нечистости способными (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 272); Єсть олѝва з҃ балсáмомъ змѣшанаа, до которыхъ и ѝншыи олѣйки пахнѹчыи примѣшѹвѹются длѧ блг҃оѹхáнїѧ (Львів, 1642 *Жел. О тайн.* 6); И такъ Тѣло Гн҃е, Іѡсифъ съ Никодѝмомъ помáзали, мáстѣми дорогѝми; ба(л)сáмо(м), и измѝрною (Чернігів, 1646 *Перло* 95 зв.).

БАЛСАНОВЫЙ *див.* **БАЛСАМОВЫЙ.**

БАЛТА *ж.* (*тур.* balta) (*сокира, насаджена на довгий держак*) *діал.* балта: тых всих верхумнованыхъ студентовъ своихъ оружно, с кордами, шаблями и балтами для взятя кгвалтомъ … з манастыра и з школы брацкое выправили (Луцьк, 1627 *АрхЮЗР* 1/VI, 593).

БАЛУШИТИ *дієсл. недок.* (*пол.* bałuszyć) верещати, галасувати: Dyla toho tobi powidáiu nie báłuszy Bo wźmiesz kiom zá vszy (Раків, поч. XVII ст. *Траг.* фотокоп. 3).

БАЛХВАЛСТВО *див.* **БАЛВОХВАЛСТВО.**

БАЛЬВѢРЪ *див.* **БАЛВЕРЪ.**

БАЛЬКА, БАЛКА *ж.* (*стп.* belka, balka, *нвн.* Balken) (*дерев'яна колода*) балка: Ср(д)цє основáнїю на сóвѣсти páзȣма якo тынкованїє ваплéноє кáмє(н)нои стѣны, якo вязáнїє и бáлки в' бȣдовáню мóцнє знáтыє, фѣанїє нє росто(р)гноу(т)ся (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 203); Хто во гнилюмъ похйломъ домȣ жить зєзвόлитъ … Гды обáчитъ … Бáлки трєщáтъ, а весь домъ зовсѣмъ оупадáєтъ Хто з розȣмныхъ в' таковыхъ рȣйнахъ зостáєтъ (Вільна, 1620 *Лям. К.* 17); *Образно*: тотъ ωгонъ, ба(л)кȣ ока внȣтрнєго выймȣючи, ωчищаєтъ розȣмъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 229).

БАЛѢНА *див.* **БАЛЕНЯ.**

БАЛЯСЫ, БАЛАСЫ *мн.* (*пол.* balas, *іт.* balaustro, *фр.* balustre, *лат.* balaustium) (*стовпчики для балюстради*) баляси: узяли … балясы ку оханцоству замку покупленые, столы флядровые (Житомир, 1590 *АрхЮЗР* 3/I, 25); за два(д)цатъ баласовъ далє(м) гроши(и) м҃. (Львів, 1616 *ЛСБ* 1047, 6 зв.);

круглий стовпчик: у Грудины дерева з цментара сила, и балясы у Савки Кубрака вси засътал онъ, возъный (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 158).

БАНДОЛЕТЪ, БАНЪДОЛЕТЪ *ч.* (*пол.* bandolet, *фр.* bandelette) **1.** *Перев'язь для шаблі*: побрал … пистолетовъ инъдерляндскихъ два, за золотыхъ тридцет шест; банъдолетов долгих инъдерляндских два, за золотых шестдесят (Луцьк, 1632 *АрхЮЗР* 1/VI, 654); у Матиаша, слюсара замъкового, взяли пару банъдолетовъ, цыны фунтовъ пять, колодокъ двадцатъ (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 6/I, 569).

2. Палаш: тамъ же одняли протестуючому банъдолетъ, который се сталъ золотыхъ тридцати (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 229); взял … банъдолетъ за золотых шестнадцат, лукъ туръский з лубем гавътованымъ (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 308).

БАНЕЧКА *ж.* Баночка: У олтару престолъ и жертовникъ, миска на дару чирвоная, банка глиненая зъ виномъ, банечка и гадка миденая, што воду носятъ, маленкие (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 1/I, 183).

БАНИТКА, БАНИТЪКА *ж.* Вигнанка: Того(ж) рокȣ … далє(м) ωчєви(с)тє в рȣки самомȣ … Стєфанȣ нємирыча позо(в) …// ω перехова(н)є и мє(ш)ка(н)є споко(и)ноє ма(л)жо(н)ки своєє … яко банитъки с пово(д)ства п҃на Ивана Ко(р)дыша ω чо(м) то(и) позо(в) писаны(и) … ширє всю рє(ч) и жалобȣ в собє ωписȣєтъ (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, I, 5, 51-51 зв.); Яко сє вышє(и) Помєнило тоє мо(ц)ноє є(к)зєкȣции взглядо(м) спо(л)кова(н)я з нєю ма(т)кою своєю яко вѣ(ч)ною бани(т)кою (Житомир, 1624 *ЛНБ* 5, II 4058, 69 зв.).

БАНИТЪ, БАНЪНИТЪ, БАНѢТЪ *ч.* (*стп.* banita, banit, *im.* bandito) вигнанець, *заст.* баніт, банит, *рідко* баніта: помененый Кидройтъ зо всихъ панствъ выволанъ и вѣчнымъ банитомъ єстъ (Люблін, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 127); А нех Богу дякуєтъ, же его што срожшого не поткало, яко выклятого и банънита, Божымъ и свецкимъ правомъ осужденънаго! (Вільна, 1599 *Ант.* 971); на которыхъ рочкахъ позваный задавалъ поводови, же локумъ станды поводъ метъ не можетъ, указуючи то, же естъ банитомъ (Луцьк, 1608 *АрхЮЗР* 1/VI, 382); Великый ω(н) законодавца …// тоє дáлъ, абы мáрнотрáвцы, прє(з) вє(с) вѣ(к) в гáнбѣ были або банѣтами (поч. XVII ст. *Проп. р.* 289-289 зв.); Противники мусятъ зъ пляцу уступовати а за баниты, то естъ за поконанiи и осуженiи и проклятыи себе узнати (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 910); возъны(и) … ωбъволалъ … приводєчи то всѣмъ до ведомости абы с … позъваными яко банитами и правомъ пєрєконаными жадъного спо(л)кȣ ани ωбъцованя нє мали (Люблін, 1647 *ЛНБ* 5, II 4069, 122 зв.).

БАНИЦИЯ, БАНИЦІЯ, БАНИЦЫЯ, БАННИЦИЯ, БАНЪЦИЯ, БАНЪЦІЯ *ж.* (*стп.* banicja, *фр.* bannir, *слат.* bannitio) (*позбавлення людини громадянських прав і вигнання її з країни*) *заст.* баніція: за тымъ прошоно, абы отъ того переводу инстыкгаторского и скарбового волынымъ нинешнего

Михаила Ратомского учинено, баницию зъ него знесено и. одъ плаченья пяти тисячей гривенъ вызволено (Варшава, 1597 *АрхЮЗР* 8/V, 279); за спротиве(н)емъ суду земъского па(н) воевода ѡтосла(н) бы(л) на баницыю (Київщина, 1600 *ККПС* 149); А та(к) мы видячи таковое заборонє(н)є ѡ̑вяза(н)я прречоно(г) ... пна крако(в)ского, яко спротивного и права непослушного на да(л)шую єкзєкѹцыю то є(ст) баницыи вывола(н)я с короны по(л)скоє ... до трыбуналу любє(л)ского ... ѡдослали є(с)мо, и ты(м) листо(м) наши(м) ѡ(т)сылає(м) (Вінниця, 1605 *ЛНБ* 5, II 4051, 111); Они [Терлецкій і Ипатей] ... // ... пустили межи нихъ ... кіи, посторонки, ланцухи, турмы, инквизиціи, мандаты, баниціи и иныи мученія и трапеня (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1064-1065); гды(с) ѹслышало, и(ж) жорави(н)ски(и) (взглєдо(м) знєсєня банѣцій с него запо(з)вавши на трибуналъ) насъ вздалъ: на тє(н) часъ в(з)глєдо(м) пра(к)ти(ки) бы(д)лю(в)ско(мѹ) з(л) 1 (Львів, 1633 *ЛСБ* 1052, 7 зв.); до мє(с)та брѹсилова ... и(х) м(л) Пано(в) Голѹбовъ ... для ѡ(т)биранья добръ ... во(з)но(г) з шля(х)тою посыла(л) ѡ што ю(ж) и баницыя на и(х) м(с)тя(х) ѡ(т)рымана и пѹбликована была (Житомир, 1642 *ЛНБ* 5, II 4064, 84); судъ ... // ... возъного сѹдового ... адама куновъского до ѡбъволанья и публикованья тоє баниции придаєтъ (Люблін, 1647 *ЛНБ* 5, II 4069, 122-122 зв.); тую справу на далъшую водъле права посполитого, то естъ на вскзанье на позваныхъ вины банниции и ее публикации до суду головного ... отсылаетъ и термин за припозвом ... захowуетъ (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 467); **баницию на собе носити** — бути засудженим на вигнання, зазнавати баніції: за которымъ декретомъ тотъ Григорей аболи Гедионъ Болюбан сталъ се банитом и выволанцемъ, а легце собе важачи право посполитое и з него тую баницию на собе носечи, ни за што ее не маючи (Варшава, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 285); **баницию на собе одержати** — бути засудженим на вигнання, зазнати баніції: А є(с)ли бы(м) я а(л)бо пото(м)ковє мои права нє по(с)лушни были и баницию на собє ѡдє(р)жати допу(с)тили тєды жа(д)ного по(д)нєсєня с канцєляриє(и) єго к(р) м(л) брати нє маємо (Вінниця, 1620 *ЛНБ* 5, III 4057, 32); **вина баниции** *див.* **ВИНА.**

БАНИЦЫЙНЫЙ *прикм.* Який стосується баніції. **вина баницыйна** *див.* **ВИНА.**

БАНІОВАНЯ *с.* Судове покарання людини баніцією — вигнанням з країни: Третіи способы, которыми тую дискордію форитуютъ суть тыи: церквей зъ имѣньемъ однятье, набоженства забороняне ... баніованя, вязеня духовныхъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1114).

БАНКА, БАНЬКА *ж.* **1.** (*скляна, металева і т. ін. посудина*) банка, слоїк: пришла к҆ нємоу жо́на котораѧ то ма́ла алавастрь мира (банкоу олѣю) (1556-1561 *ПЄ* 183 зв.); и вышо(л) пє(р)ши(и) и выли(л) баньку свою на зємлю (XVI ст. *КАЗ* 640); У олтару: престолъ и жертовникъ ... банка глиненая зъ виномъ (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 1/I, 183); Чва́нєцъ: Ба́нка, ѡли́вная сѹди́(н)а, фа́ска, фла́ша (1627 *ЛБ* 156); И взя́лъ Самойлъ ба́нкѹ оли́вы и вы́лилъ на головѹ єгѡ (серед. XVII ст. *Хрон.* 208); Ба́нка: Ampulla, [C]istula (1650 *ЛК* 424); **банка лазєбная** — посудина для наливання олії в лампу: Ячайцє: Ба́нка лазє́бнаѧ, сѹди́на го́жая кѹ налива́ню оли́вы в҆ ла́мпѹ (1627 *ЛБ* 161).

2. *перев. мн.* (*грушовидні скляночки для виклику припливу крові*) банки: Начрътава́ю, ваа́ю, Изваа́ю ... дрѹкѹ́ю, а́лбо ба(н)ка́ми кро́вь пѹща́ю (1627 *ЛБ* 164).

БАНКЕТОВАНЄ *с.* Бенкетування, розважання: досы(т) тѹ єсть заправды до вєсоло(г) банкєтованѧ (к. XVI ст. *Розм.* 14); Бога́чъ на ко́ждый дєнь го́йнє оужива́ючи, вєсєли́лсѧ,... //... роскошова́лъ, и тѣшилсѧ, всє своє стара́нїє на шатах҆ кошто́вны(х) ... и на што́дє́нномъ банкєтова́ню засади́вши (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 597-598).

БАНКЕТОВАТИ *дієсл недок.* Бенкетувати, розважатися: гды в домоу ... а́дама вє́сєлю в ро́скоша(х) ра́йскїхъ банкєтова́ли, што спрѹ́дка вѣтръ грѣха ѡ(т) пє́кла повста́лъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 192); Назавтрѣе, скоро день въ дорогу, упрошаетъ зъ собою и Богуринского и на своемъ возѣ завозитъ его до Фалимичъ, гдѣ днѝй колко зъ нимъ банкетовавши, его отпустилъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1061); Сънаслажда́юсѧ ... Банкєтѹ́ю (1627 *ЛБ* 127).

БАНКЄТОВАТИСЯ *дієсл. недок.* Бенкетувати, розважатися: Дозна́ли того на собѣ сыно́вє блѝжє(н)ногѡ Іѡ́ва, кото́рыи банкєтѹ́ючисѧ оу ста́ршогѡ бра́та з҆ жона́ми // своими по(д) часъ само́и оутѣхи ѡ(т)

завале(н)а дώмδ мизе́рнє погинδли (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 941-942).

БАНКЕТУЮЧИЙ *дієприкм. у знач. ім.* Бенкетник: ωто бδра я́каась // ґвалто́внаа ... чтыри коуты до́моу розорва́ла, и всѣ(х) ба́нкєтоуючи(х) ... спо́лнє привали́ла (поч. XVII ст. *Проп. р.* 191 зв.-192).

Див. ще **БАНКЕТУЮЧИЙСА.**

БАНКЕТУЮЧИЙСА *дієприкм. у знач. ім.* Те саме, що **банкетуючий**: нападає́т Птоломе́й на па́ных здраде́цко ... и такъ всѣх банкетδючихса позабі́а́лъ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 942).

БАНКЕТЪ, БАНКИТЪ, БАНЪКЕТЪ, БЕНКЕТЪ *ч.* (*стп.* bankiet, *нім.* bankett, *фр.* banguet, *іт.* banchetto) бенкет, банкет: знать, же не ездять на банъкеты, ани на опилства, не на фалыне, ани на здрады (Вільна, 1599 *Ант.* 599); ω такомъ банкетѣ бδдте здоровы пане ω(и)чє и папи матко (к. XVI ст. *Розм.* 23 зв.); то(т) ма́рнотравца то(л)ко ω бе́сѣда(х) злы(х) и банке́та(х) пра́ви(л) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 291 зв.); Той же самъ Црь єдиного часδ, спросилъ до себє всѣ(х) сєнаторовъ, и Па́новъ Цр(с)твіа своє́го на бан'китъ (поч. XVII ст. *Пчела* 5); На жа(д)ные бесѣды неδчтивыи, албо ба(н)кеты, жаде(н) ходити ... не мае(т) (Луцьк, 1624 *ПВКРДА* I-1, 89); Пи́рнество: Пи́ръ, ба́нке(т), δчта (1627 *ЛБ* 81); В то́й ча́съ, где хлюба свѣта сего ... где доста́тнїи банке́ты ... // ... где ме́рзкоє мδжєло́жство, в пожадли́вости здрадли́вδй коха́ючїиса (Львів, 1642 *Час. Слово* 269 зв. - 270); Алє дїа́волъ хи́траа поко́са ... пока́зδєтъ пре́лест свою́, и ро́скошъ тогω свѣта; банке́ти, па́нство ... и всакоє грѣхотворе́нїє (Чернігів, 1646 *Перло* 120 зв.); *Образно*: С тыхъ мѣръ ω Константинє ты́и ти Бєсѣды црквъ да́єтъ, зы́чачы, жебысь на обѣды Нб(с)ныи былъ про́шонъ, и та́мъ честова́ный, за тотъ ба́нкетъ Наδки всѣмъ ω(т) тебє да́ный (Київ, 1624 *На г. Долм.* 2);

◇ **зробити бенкет** (кому) — провчити кого: Ой ты, мужу необачный! Зроби жонѣ бенкетъ смачный: Змажъ ю лоемъ зъ дхлого хорта, Ачей зженешъ з шкуры чорта (Луцьк, 1575 *КС* XXV, 98).

БАННИКЪ *ч.* **1.** Лазник, *діал.* банник: balneator, ба(н)никъ (1642 *ЛС* 100).

2. Той, хто допомагає лікареві втирати мазі: reunctor, ris, ба(н)никъ, помазате(л) (1642 *ЛС* 354).

БАННИЦИЯ див. **БАНИЦИЯ.**

БАННЫЙ *прикм.* Банний, лазневий: balnearis, balneari(us), ба(н)ный (1642 *ЛС* 100).

БАНОВАНЬ *ж.* (*мад.* bán) смуток, туга, печаль: мовитъ Христосъ: токмитъ у сердци // чл҃вѣку мирнусть и весѣля, а мамонъ: токъмитъ журу и банованъ (XVI ст. *НЄ* 94-95).

БАНЪ *ч.* (*стп.* ban, *хорв.* ban) (*назва дрібної монети*) шеляг: ω то(ж) тоє всє порδчено пн҃у ма(р)кови гречинови ис пано(м) лεско(м) и скри(н)ку цє(р)ковную в которо(и) было на то(т) ча(с) пѣнази(и) цє(р)ковны(х) д҃і золотыхъ и пу(л) гро(ш) и бановъ за ко(л)ко г(р) (Львів, 1579 *ЛСБ* 1033).

БАНЪНИТЪ *див.* **БАНИТЪ.**

БАНѢТЪ *див.* **БАНИТЪ.**

БАНЫЦИЯ *див.* **БАНИЦИЯ.**

БАНЫЦІЯ *див.* **БАНИЦИЯ.**

БАНЯ[1], БАНА *ж.* Лазня, баня: слδги ... разожгоша баню стоящоую на краи ωзера то(г) (1489 *Чет.* 144); balineüm ... бана (I пол. XVII ст. *Сем.* 35); balineum, баня, омывате(л)ниця (1642 *ЛС* 100);

(*мінеральні джерела*) купелі: заба́вившиса тоу(т) тро́хы до васъ ω же́ны ворочаюса, тоу(т) соу(т) сп(с)и́телныє ба́нѣ и мы́лницѣ в кото́ры(х) мы́ютса чи́стыи и зδза́н'ны (поч. XVII ст. *Проп. р.* 175); Що значи(ш) на ωста́то(к) ты коупе(л) силоамскаа, або сажавко? Нѣчо́го заистє ты́лко сакраме́нта, тыє бовѣ(м) соу(т) іωрда́нь, ба́ни, сажо́вки, чръвоныє мо́ра, которїє нєємановъ грѣшны(х) и трδдова́ты(х) ω(т) приказы оулѣча́ютъ, а єгиптанъ потопла́ютъ (Там же, 194 зв.).

БАНЯ[2] *ж.* Християнський обряд хрещення: А братии таковой, которые, зъ единогожъ семени Духа Светого порожени и единою банею Божественъного порожения окрещени будучи, знову отродилися (Рожанка, 1598 *Л. Пот.* 1001); Та́а Та́йна в пи́смѣ сто́мъ ма́єть розмайтыє на́звиска в главѣ г҃ до Ти́та называ́єтса ωдъ Ап(с)ла, Ба́нєю ω(т) рожде́нїа (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 901).

БАНЯ[3] *ж.* (*мад.* banya) копальня солі: Слати́на: Росδлъ, окнѫ где вода́ солона́а, с котро́биса со́л ро́дитъ, ба́на, вежа́ (1627 *ЛБ* 116).

БАНЯ[4], БАНА *ж.* **1.** (*опуклий дах, що має форму*

півкулі) купол, баня: оу ѡстрóзѣ вйдѣли на цркви зáмковои на кáждои бáнѣ пó три свѣци горѧ́ціи (1509-1633 *Остр. л.* 132); ꙋ премышлї кꙋпила пн̃и манолєвая ... цвя(ч)ки и бля(х) на баню трыста (Львів, 1592 *ЛСБ* 1037, 2 зв.); А потомъ на церковъ, гдемъ я былъ ся зачинилъ, до мене штурмуючи, съ пулгаковъ стриляли, баню на церкви, бляхами побитую, и муръ побили (Володимир, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 135); Старый муръ по вышние окна збивши, весь верхъ на ново змуровали: самую баню и тые четыре бани около неи знову робили (поч. XVII ст. *КЛ* 82); въ справѣ ка(м)пѣяновъско(и) выдалє(м) на ратꙋшы фр. 1:24 за направєнѧ кватыры в банѣ ѡ(л)тарево(и) жыдови фр. 20 (Львів, 1636 *ЛСБ* 1054, 18); помененые Шылневичъ ис Константымъ ... // оную [Ганъну] ... в здоровю остерегаючы, на баню ее церковную завели (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 332-333).

2. (*глиняна, скляна або металева посудина для зберігання рідких та сипучих речовин*) казан, котел; *розм.* баняк, банка: кня(з) ку(р)пски(и) // побра(л) ... ба(н) великихъ и малы(х) се(м) (Володимир, 1578 *ЖКК* I, 133-134); котлы и банѣ горѣлчаные ... то все побрано (Луцьк, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 161); теды тоую коупєль было в баню скланоую влато и закопано было в лѣсѣ (к. XVI ст. *УЄ* N31, 60); взято Котловъ кꙋхо(н)ныхъ двана(д)ца(т) ба(н) мѣдяныхъ пятьна(д)цать (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 106); бань дванадцать горелчаных межы се(!) розобрали (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 535).

3. (*грушовидна скляночка для виклику припливу крові*) банка: Cucurbita банѧ, ко(р)ба (I пол. XVII ст. *Сем.* 62).

БАРАКЪ *ч.* (*фр.* baraque, *im.* baracca) барак. Вл. н.: Иванъ Баракъ (1649 *РЗВ* 330 зв.).

БАРАНЕЦЬ *ч.* (*молодий баран*) баранець, баранчик: [царь] посла рабы своѧ призвати нарєчєны(х) на браки и нє хотѣли прїйти и за(с) посла(л) дроугїи слꙋгы а мови(л) и(м) рецѣте ты(м) званны(м), абовѣмь юже ѡбѣ(д) мой гото(в) є(ст) и бара(н)цѣ юже оуко(р)мленныи поставлєнныи (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 168 зв.).

Див. ще **БАРАНОКЪ.**

БАРАНИЙ, БАРАНІ, БАРАНІЙ, БАРАННИЙ, БАРАНЪИ, БАРАНЪИЙ, Б[А]РАНѢЙ, БОРАНЬИЙ *прикм.* (*який належить баранові*) баранячий: гдѣ было намазано кровью боранєю тоу(т) англь не оумора(л) (1489 *Чет.* 171); от ста скур козловых и бараних грошей двана[д]цатъ (Вільна, 1568-1573 *ПККДА* II, дод. 559); пограбили ... ску(р) барани(х) два(д)ца(т) (Луцьк, 1595 *ЛНБ* 5, II 4048, 90); казал палити лой, кишки баранѣи и быдлѧчие (поч. XVII ст. *Вол. В.* 100); скѣпилное вино, придавши к' немꙋ кръве ... баранєи и мáлпїєи (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 7 зв.); Рꙋгъ: якѡ кꙋзѣй, барáнѣй, корóвѣй (1627 *ЛБ* 109); скóры червóнꙑѣ барáнїѣ ... ѡфѣровáти казáл' (Львів, 1646 *Жел. Сл.* 5 зв.); Оучиний жь тéжь прикрꙑ́тьє дрꙋгóє на вéрх' з скꙋръ барáннихъ червоно фарбовáныхъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 103 зв.).

(*зроблений з хутра барана*) баранячий: кожухи два бара(н)и(х) ... побра(л) (Київ, [1]501 *ЦНБ* II 20651, 1 зв.); дає(ть) ємꙋ староста ... кожꙋ[х] барани(й) (1552 *ООвр. З.* 100); А на немъ само(м) зня(ли): сермягу ... кожу(х) барани(и) (Житомир, 1584 *АЖМУ* 127); и маєтьно(ст) ... ты(х) по(д)даныхъ хрєпъницки(х) ... пограбили // ... єрмякъ люнъски(и) ... кожухъ барани(и) (Луцьк, 1595 *ЛНБ* 5, II 4048, 89-89 зв.); барані кожꙋ(х) (I пол. XVII ст. *Сем.* 151); пограбили ... // ... сокирꙋ шлыкъ барани(и) поя(с) (Вінниця, 1634 *ЛНБ* 5, II 4060, 72 зв.-73).

Див. ще **БАРАНОВЪ.**

БАРАНКОВЫЙ *прикм.* Який стосується баранця; такий, як баранець: не казáли южь бóлше Х̃а в' осóбѣ барáнковои маліовáти, єно в' осóбѣ члч(с)кой (Київ, бл. 1619 *О обр.* 37);

який стосується офірного баранця: и якъ на о(н) ча(с) котóрого дóмꙋ порóги кро(в)ю барáн'ковою не помáзано, та(м) первороⷣ(д)ны[(х)] забúвано (Вільна, 1596 *З. Каз.* 46); Росказа(л) Б̃ъ абы Жидóвє двéрныи порóги, и ѡбои подвóи крóвю барáнковою помáзали (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 209); Алє єщé и в' стáро(м) Зáконѣ фигꙋра тогѡ знáкꙋ в' оуживáн'ю ... была... //...Гды барáнковою крóвю порóги и подвóи домóвъ своúх' людъ Їильскїй помáзыва(л) (Київ, 1632 *МІКСВ* 275-276).

БАРАННИЙ *див.* **БАРАНИЙ.**

БАРАНОВЪ *прикм.* Баранячий: лѣпшеє єсть послꙋшенство нижъ оферы: и оуслꙋхать лѣпѣй нижли оферовать лой барановъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 216).

Див. ще **БАРАНИЙ.**

БАРАНОКЪ *ч.* **1.** Баранець, баранчик, ягня: всѣды ... ѡба́чишъ ... жертоѵ́ни(к), на кото́ро(м) ... офѣро́(в)ници бара́(н)ки живые офѣрꙋючи коло́ли (Вільна, 1596 *З.Каз.* 42); тєды нѣчого и(н)шого не розоумѣєтсѧ точило є(д)но ... якобы пр(с)то(л) на которо(м) то требнїци ѡфѣроу чини(л) к(д)ы заколєвали ѡни(х) бара(н)ко(в) (к. XVI ст. *УЄ* №31, 165); ѡвчаѧ кꙋпель ... та(к) назва́на была, ижъ в' ней кꙋпали баранки ... кото́рыи ... на ѡфѣрꙋ Гдꙋ Бгꙋ мѣли рѣзати (поч. XVII ст. *Пчела* 50); агнєць: Бара́но(к), бара́нъ (1627 *ЛБ* 5); А коли сє выпо́лнатъ дни очищє́ньѧ єи, за сы́на а́бо за дочкꙋ принесє бара́нка ро́чного на всєсожєньє (серед. XVII ст. *Хрон.* 119 зв.); *У порівн.* : Первѣй мѣлъ быти взгоржонымъ и ... утрапленнымъ, веденымъ на забите, яко баранокъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 377); Хс Г(с)дь нєви́ннымъ бꙋдꙋчи, я́кѡ // бара́нокъ, длѧ грѣхѡ́въ наши(х) и ѡ(т)кꙋпле́нѧ оутерпѣлъ, и оумє́рлъ (Львів, 1646 *Зобр.* 20 зв.-21).

2. Виріб з тіста у вигляді баранчика, що використовується у релігійному обряді; пасха: а ѡни пошо(д)ши нашли ... и наготовили па́сҳоу (то єсть бара́нка) (1556-1561 *ПЄ* 318); Але коли колвекъ одно припадалъ четвертыйнадцать день луны мѣсяца первого, то есть апрѣля ... светили пасху, на тотъ часъ, коли и Жыдове пожывали своего баранка (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 139); Бо ажъ во 14-ый день ку вечеру баранка и опрѣсноки починали ясти (1603 *Пит.* 45); **баранокъ великоденный (великоденый), великоденный баранокъ, баранокъ великодный** — великодній баранок; пасха: то та(м) бара́нка вели́кодєнаго жидовє пожи́вали (1598 *Розм. пап.* 6); Называетъ первый день опрѣсночный - не тотъ, въ который баранка великоденного и опрѣсноки ясти починали, але день 10 луны мѣсяца перваго (1603 *Пит.* 45); Єв(г)листа выписоуєть ... якь ты(ж) Хс, изьидши великоденного бара́нка, або агньца, роздаєть оученикомь своимь тѣло своє и кровь свою (1556-1561 *ПЄ* 317); та(м) была ... зготована го(р)ница и баранокъ великодный оупєчено ... вєдлє ѡбычаю жидовскаго (XVI ст. *УЄ Трос.* 51).

3. *перен.* Паства: рєклъ ємоу паси агнцѣ мои (баранкы) (1556-1561 *ПЄ* 440 зв.); И далей ѳилялєтъ мовитъ: "не реклъ (поведа) Хрыстосъ Богъ: "паси овцы Мое, паси баранки Мое", але только попросту мовилъ: "Паси овцы Мое" (Вільна, 1599 *Ант.* 903); поневажъ якъ апостолове не были Петровыми баранками и овцами ... такъ и всѣ всего свѣта епископове - сполпастырѣ суть (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 654).

4. Символ Ісуса Христа: чотыри ста(р)ци(х) ꙋпали пєрє(д) бара(н)ко(м) (XVI ст. *КАЗ* 608); тыхъ кото́рыи зышли в' Бж(с)твє́нны(х) таємницахъ спомина́ємъ, и за ни́хъ пристꙋпꙋємъ, про́сѧчи бара́нка прє(д)ложо́ного кото́рый свѣта грѣхъ зглажꙋєтъ, алє жебы ѡ(т)то́ль имъ нѣѧкоє было оутѣшє́нїє (Київ, 1625 *Коп.Ом.* 151); Вєдє́тъ бы на смє́рть, скро́много Бара́нка; Ми́лого Сы́на; самъ Отє́цъ, и Ма́тка. Ѡнъ тє́жъ Ро́дичѡвъ за́разсѧ зрѣка́єтъ: Свѣтꙋ вмира́єтъ (Львів, 1642 *Бут.* 10); И шо́лъ до ни́хъ нєви́нный бара́нокъ я́кѡ до ... волко́въ: и ла́годнє ко(ж)до́гѡ поздоровлѧ́ючи посо́льство ѻпо́вскоє справова́лъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 60); **баранокъ божій** - Христос: Іѡа́нъ свє́дчитъ: Ѡто бара́нокъ Бжїй, кото́рїй гла́дитъ грѣхи свѣта (Вільна, 1627 *Дух. б.* 97); на то́мъ ѡлтарꙋ былъ ѡфѣрова́нъ Бара́нокъ Бжїй, за грѣхи всєгѡ мі́ра, Іис Хс (Чернігів, 1646 *Перло* 136).

5. Баранячa шкіра: у Максима Гроба...колпакъ люнский, баранками подшитый, згинулъ ему (Луцьк, 1617 *АрхЮЗР* 6/I, 386).

Див. ще **БАРАНЕЦЪ, БАРАНОЧОКЪ.**

БАРАНОЧОКЪ *ч.* Те саме, що **баранокъ** у 4 знач.: ѡ Барано(ч)кꙋ мо(и) прєч(с)ты(и) и прєнаcтѣнший, то є́стєсь за грѣхи мои, ба́рзо изранє(н)ый (Чернігів, 1646 *Перло* 100).

БАРАНЪ, БАРУНЪ, БОРАНЪ *ч.* **1.** Баран: жидова зав(ж)ды на паскоу бараны рѣзывали (1489 *Чет.* 169 зв.); Такежъ жаловали намъ, што жъ, дей ты берешь на нихъ по тры поборы на годъ - по дватцати яловицъ, а по дватцати вепровъ, а по дватцати барановъ (Краків, 1524 *АЛРГ* 197); да(ли) єсмо и(м) десѧ(т) золоты(х) ... на пиво ... и гро(ш) на два(д)ца(т) борано(в) а бора(н) по ѳі аспръ (Ясси, 1565 *ЛСБ* 41); має(т)ность мою ... з дво(р)ца побра(ли) ... ѡвє(ц) триста, барановъ ѡсмъдеся(т) (Житомир, 1584 *АЖМУ* 101); пограбили //... ꙋ клима боярина... барановъ два ... вепря ко(р)много (Луцьк, 1595 *ЛНБ* 5, II 4048, 89 зв.-90);

овець пятьдесять, барунувъ педнадцать ... то все куплено за шестьдесять золотыхъ (Володимир, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 138); да(л)є(м) ... панѹ янѹшови гро(ш) .и. за бара(н) (Одрехова, к. XVI - поч. XVII ст. *ЦДІАЛ* 37, 16, 19); Пигмеи ... на баранѣ(х), або кóза(х) изда(т) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 25 зв.); агнець: Бара́но(к), бара́нъ (1627 *ЛБ* 5); А такъ возмѣте собѣ се́мъ быко́въ и ·з· бара́новъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 58).

2. *Перен., лайл.* (*про нерозумну людину*) баран: але хто́ жъ нє розѹмѣєтъ, же // то одно клю́чка подо́бна оной, бара́нє коло́тишь водо́ю (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 177 зв.-178).

3. Вл. н.: а хлопятам моим: Кордышу две копе грошей, // Степанкови Баранови, Мокренскому ... тым по копе грошей (Тороканів, 1555 *ЧИОИЛ* V-3, 158-159); бы(л) есми на справе ... пна мелеха барана и сына его василя барана ѹ кгру(н)тє и(х) барановьско(м) (Овруч, 1614 *ЛНБ* 5, II 4054, 70); баранѹ за двѣ шкрѹбы г(р) 24 (Львів, 1633 *ЛСБ* 1054, 2 зв.); Антьто(н) бара(н) (1649 *РЗВ* 199 зв.).

БАРАНЪИ *див.* **БАРАНИЙ.**

БАРАНЪНЫКЪ *ч. Діал.* баранник "пастух баранів". Вл. н.: Гринко бараньникъ (1649 *РЗВ* 151 зв.).

БАРАНѢЙ *див.* **БАРАНИЙ.**

БАРАНЯ *с. Діал.* бараня́ "ягня". Вл. н.: Петро Бараня (1649 *РЗВ* 153 зв.).

БАРБЕРСКИЙ *прикм.* (*який стосується барбера - цирульника*) цирульницький: теперъ еду до Свинюхъ, до дому, по свое начинє ремесла моего барберского (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 391).

БАРБЕРСТВО *с.* Послуги цирульника: А што били его въ именьи владики луцкого въ Жабчи, и онъ за барберство ... и за шкоды заплатилъ за себе 6 копъ грошей (1521 *АЛРГ* 172).

БАРБЕРЪ *див.* **БАЛВЕРЪ.**

БАРБЕРЬ *див.* **БАЛВЕРЪ.**

БАРБѢРЪ *див.* **БАЛВЕРЪ.**

БАРВА, БАРЪВА, БАРЬВА *ж.* (*стп.* barwa, *стч.* barva, *свн.* varwe) **1.** Колір, барва: отъ гладъкихъ аксамитовъ чорныхъ, червоныхъ, буръна́тныхъ и иныхъ барвъ, отъ кождого локтя по грошей три (Вільна, 1568-1573 *ПККДА* II, дод. 561); кнгня ма(р)я ... ѹ менє заставила ... стихари два дяконискиє // ωди(н) я(т)ла(с)у полосатого розно(и) ба(р)вы ... дрѹги(и) стиха(р) ка(м)ки бєлоє пицатоє (Ковель, 1578 *ЖКК* I, 118-119); Бо яко ж тыє новоперемѣ́нные квѣтки и маи вмѣсто зеле́ноє ба́рвы всє бѣлою намъ зверхѹ притраса́ють (Острог, 1587 *См. Кл.* 14 зв.); Алє оноє бо(л)шеє а видимоє подобє(н)ство было ω тои силѣ гнеи, коли са оуказалъ мойсеωви зеленый коустъ ... яко сто(л)пь громовый троякою баръвою ωце(м) напи(м) на поущи (к. XVI ст. *УЄ* N31, 93); сѹ(т) тог(д)ы роу́сь пръваа, котóрой нѣкотóрой на́дѣю(т)са выроди́тиса ... ω(т) ба́рвы зроума́на чóрной, где и днє(с) зове́мо роу́сы влю́сы (Львів, поч. XVI ст. *Крон.* 47 зв.); А была ма́нна я́кω насѣнье коріандрово ба́рвы я́кω би́сєра свѣтлогω (серед. XVII ст. *Хрон.* 133);

(*забарвлення волосяного покриву у тварин*) масть: а всю чере́дѹ односта́тной ба́рвы то єсть бѣлой, а́бо че́рной во́лны ω(т)далъ в' рѹки сыно́мъ своимъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 46 зв.).

2. Одяг, мундир, ліврея: та(к) же сукна на барву пахо(л)комъ, каразеи, поставовъ чоты(р)деся(т) купле(н) (Житомир, 1584 *АЖМУ* 119); пани ... взала на потребѹ кнзя ... полълота костокь до барьвы кнзя (Володимир, 1590 *ЖКК* I, 313); Сиби(л)ла химика ... была ро́до(м) и(з) влю́ской землѣ ... хо(ди)ла в барвѣ нбно́й, то є(ст) мѹ(д)ро(и), влю́сы роспѹстивши ... (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 75 зв.); Ри́за, ωдѣа́ніє, ωде́жда: шата, ба́рва, пла́щъ, ве́рхнєє ωдѣнье (1627 *ЛБ* 109); челядъ позосталую протестантис з барьвы одерлъ и стрелбу од них забрал (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 439).

3. Прикмета, ознака: А в. мсть, поддаными его королевскоє милости будучи, такъ се упорне на зверхность короля его милости торгать и владыки складать, и жадноє барвы моцы духовноє не маючи, хочете? (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 206).

◇ **подъ барву пъянства** — в стані сп'яніння: в понедѣлокъ князъ Кгрєкго(р) ... изъ ... многими помо(ч)никами своими, ... по(д) ба(р)ву пъя(н)ства з оружъємъ рознымъ выбє(г)ши на мѣсто, людє(и) тутошни(х) мѣстски(х) побили (Луцьк, 1586 *ТУ* 209).

БАРВЕНА *ж.* (*річкова риба родини коропових; вусач*) марена: barb(us) или barbo, ба(р)вена рыба (1642 *ЛС* 100); mull(us), парма или ба(р)вена риба (Там же, 274).

Див. ще **БАРВЕНКА.**

БАРВЕНКА *ж.* Те саме, що **барвена**: mullul(us), ба(р)ве(н)ка, то(ж) (1642 *ЛС* 274).

БАРВЕНЫЙ *див.* **БАРВЯНЫЙ.**

БАРВЕРЪ *див.* **БАЛВЕРЪ.**

БАРВИНОКЪ, БАРВѢНОКЪ *ч.* (*стп.* barwinek, *стч.* barvinek, *нім.* Barwinkel, *лат.* vince, porvinca) **1.** (*назва трав'янистої рослини*) барвінок: hydragogos, ба(р)вѣнокъ трава (1642 *ЛС* 221).

2. Вл. н.: иляшъ ба(р)винокъ (1649 *РЗВ* 9).

БАРВИРЪ *див.* **БАЛВЕРЪ.**

БАРВИСТЫЙ *прикм.* Барвистий, різноколірний: побра(но) ... шо(л)ку ба(р)вистого лите(р) пать по чотыри золоты(х) (Луцьк, 1573 *ТУ* 154);

різномастий: тойже княжне Өедоре, ... даю и дарѹю зъ именей моих отчизных ... жеребцовъ // чотыри барвистыхъ (Рожана, 1571 *AS* VII, 399-400).

БАРВѢНОКЪ *див.* **БАРВИНОКЪ.**

БАРВѢРЪ *див.* **БАЛВЕРЪ.**

БАРВЯНОХОДЕЦЬ *ч.* Ліврейний слуга: а мы пред ся предстоящих барвяноходцев поколко десят маемо (1598 *Виш. Кн.* 105).

БАРВЯНЫЙ, БАРВЕНЫЙ *прикм.* (*стп.* barwiany) барвистий, різноколірний: Въ той же дей коморе взяли ... панцыровъ пять ... сагайдаковъ пахолчихъ, барвеныхъ, зъ луками и зъ стрелами (Луцьк, 1582 *АрхЮЗР* 6/І, 122); побрал...суконъ пара барвяных люндишовых (Луцьк, 1632 *АрхЮЗР* 1/VI, 654).

БАРДАБУШКА *ж.* (*стп.* berdebuska) гаркебуз, аркебуз: сознаваю, иж одного полгака ... короткого, товстого, яко бы кънталтом бардабушки, ложе оправлено, позычил ми пан Микита (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/ІІІ, 404).

БАРДАШЪ *ч. Діал.* бардаш "велика сокира, теслярська сокира". Вл. н.: Я(ц)ко Ба(р)дашъ (1649 *РЗВ* 148).

БАРДЗО *присл.* (*стп.* bardzo) дуже: Которыї то Діалогъ ... былъ ... на простый діалектъ перевѣлъ, къ воли единому зацному мужеви ... который презъ милость и захованье бардзо зась былъ слученъ зъ блаженнѣйшимъ отцемъ (Єгипет, 1602 *Малиш.* 50).

Див. ще **БАРЗЕ, БАРЗО.**

БАРДЫШЪ, БАРДЫШЬ *ч.* (*слат.* barducium) (*вид холодної зброї*) бердиш: самого пана Броновицкого окрутъне киймы, бардышами стовъкли и въ руку левую презъ палъци ранили (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 46); бáрдышь. Lunata securis. Hasta falcata (1650 *ЛК* 424).

БАРЗДО *див.* **БАРЗО.**

БАРЗЕ *присл.* (*стп.* barze) дуже: Ваша Милост зацию стоитъ обачит може, иж они ... так хциви сѹт и так барзе прагнѹт ласки Вашей Милости (Белз, 1552 *AS* VI, 128).

Див. ще **БАРДЗО, БАРЗО.**

БАРЗЕЙ, БАРЗѢ, БАРЗѢЙ *присл. в. ст.* (*стп.* barziej) **1.** Більше: ... ра(д)нѣй и ба(р)зѣй то(му) чѹдѹ(й)са, кто може(т) о(т) грѣха повстати (1598 *Виш. Кн.* 279); его ω(т)цъ любилъ барзѣй нѣжъ дроугы(х) спо(в) своихъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 152); еднакъ мармуровый образъ бы(л) зацнѣйшій, и бáрзѣй шацовáный (Там же, 248); кг(д)ы бы кто льва мо(ц)ного хотачи зáбити, на скоурѣ ты(л)ко рáнилъ, ωномѹ бы шкóды не оучини(л), жáдное, áле ба(р)зѣй бы его на себе ро(з)дражнилъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 100); на широкость мóрскѹю, и оурóчища страшныеса пѹщáти, речъ есть кóждомѹ, а бáрзѣй неоумѣетномѹ небезъпечнаа (Львів, 1614 *Кн. о св.* 440); Трызнанскаа Лиліа, за Стóлки в Сенáти, И Пóла Марсóвые, якъ са даетъ знáти. Бáрзѣй собѣ на тóтъ чáсъ, мѣстце оулюбила, В Огорóдцѣ Цркóвномъ, бы снáть пошлюбила (Київ, 1648 *МІКСВ* 35); **имъ барзѣй** — чим більше: имъ бáрзѣй оуважáю ты(м) бáрзѣй здаетса мнѣ ре(ч) быти троуднѣйшаа, а закрытшаа (поч. XVII ст. *Проп.р.* 266 зв.); Имъ бовѣмъ барзѣй подступокъ той отступникове обмовляти починають, тимъ его всему свѣту оказалшимъ чинять! (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 590); **тымъ барзей (барзѣй, барзѣ)** — тим більше (швидше): такъ ты(ж) и дáскалови ... кгды при люде(х) и поря(д)не не толко сына, але и слѹгу до реме(с)ника прикáзѹютъ, и пото(м) кгды са чого наѹчить ты(м) ба(р)зе(и) занехáти того не хотя(т) (Львів, 1587 *ЛСБ* 87, 7 зв.); Наконец хотячи тым барзѣ унѣю ствердити ... всѣ церемонѣе нашѣ похваляютъ (Львів, 1605-1606 *Перест.* 50); и имъ дáлей в Пост входити бѹдемω, ты(м) бáрзѣй з прéшлых тыднев полѣпшéна собѣ принабывáймω (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 75); им далей, тым барзей [пожар] палати и шыритисе почал (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 426).

2. Швидко, хутко: Што теды за дивъ, же цесаръ Аркадій зъ такъ тяжкого грѣху отъ Іннокентіа, папы Римского, строфованъ бывши, грѣхъ свой барзѣй узналъ, строфованье вдячне принялъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 653).

БАРЗО, БАРЗДО, БАРЪЗО, БАРЬЗО *присл.* (*стп.* barzo) дуже, вельми: Тогó же рóкꙋ богданъ рꙋжинскіи с козáки низовыми впáдши на переко(п) бáрзо великіи шкóды починил(л) (1509-1633 *Остр. л.* 127); Лоука бж(с)твный зъ ан'тіωхіи былъ рóдомъ лѣкарь бáрьзо не посполитыи (1556-1561 *ПЄ* 201 зв.); Потомъ Желехъ выстꙋпивши, почалъ мовить ... на Єго Милость кнѧзѧ Романа слова прикрие, а барздо вщꙋпливые (Петрків, 1565 *AS* VI, 262); Сѣдáти маю(т) кóжды(и) на мѣстцы свое(м) певно(м) назнáчено(м) вéдле наꙋки. котóры(и) болшие ꙋмѣеть сѣдѣти буде(т) вышше, // бы и ба(р)зо нищь бы(л) (Львів, 1587 *ЛСБ* 87, 2 зв.-3); а бꙋде(т) прихо(д) его втóры(и) на землю слáвныи, з мóцꙋ бáрзω великою и(з) стрáхо(м) на протúвны(х) (Вільна, 1596 *З. Каз.* 3 зв.); то ми сѧ барзо подобае(т) (к.XVI ст. *Розм.* 36); Тáѧ то жена ... в' то(м) рождéнію бáрьзо болезнꙋеть и мꙋчитсѧ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 56 зв.); в' Книгах Латінски(х) бáрзо мнóго слóвъсѧ Грéцких' нахóдить (Київ, 1623 *МІКСВ* 74); Зѣлω: Бáрзω, мóщно, гвалтóвне (1627 *ЛБ* 39); В той часъ ... мáтеръ нáпа, тѧ(ж)ко болѣла, и стогнáла, и в' пороженю перворо(д)ного сна свое(г) бáрзо Крóвѣю ωбливáласѧ (Чернігів, 1646 *Перло* 133 зв.); спра(в) ба(р)зо сила, записо(в), ωблинго(в) ... и ро(з)ныхъ процесо(в) ω(д) ωсобъ ро(з)ныхъ ... побрано и кгва(л)-то(в)не поша(р)пано (Житомир, 1650 *ДМВН* 198);

(*у великій кількості*) багато: налий ω(т)цꙋ твоемꙋ наполни все полно не такъ барзо наливаи (к. XVI ст. *Розм.* 13); Пóто(м) почали и(з)дихáти в' мѣстѣ та(к) бáрзо, и(ж) ю(ж) и(м) землѣ недоставáло в' мѣсте к ховáнію (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 84); амéωи(ст): Кáме(н) дорогі(и), якω пóломе(н) [мѣд'] (ест) бáрзω в' гωра(х) нахóди(т)сѧ лівійски(х), на берегáхъ мóрски(х) (1627 *ЛБ* 175).

Див. ще **БАРЗЕ, БАРДЗО.**

БАРЗѢ *див.* **БАРЗЕЙ.**

БАРЗѢЙ *див.* **БАРЗЕЙ.**

БАРИЛКО, БАРЫЛКО *с.* **1.** (*невелика дерев'яна посудина для зберігання рідини*) барилко: а того за(с) не видиши, ижъ за твои(м) черево(м) бо(ч)ки с пивами, барила з медами, бари(л)ка з винами ... волоча(т) (1596 *Виш. Кн.* 75).

2. (*міра місткості*) барилко: А тамъ же Єє Милость сама покормливати ꙋбогих и пива дла нихъ по пол барилка давати нехай велить (1577 *AS* VI, 80); а барилко горѣлки розсѣкъ (Луцьк, 1592 *ВИАС* I, 15); винень в меде барылко немалое (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 49).

БАРИЛО, БАРЫЛО *с.* **1.** (*дерев'яна посудина для зберігання рідини*) барило: В той час ... было // ... в пивницы ... бочок двадцат порожних а одна с квасом грушовым, барил пят (Володимир, 1568 *АрхЮЗР* 8/IV, 163-164); цебровь два ... в пивницы ... барыль пять ... было (II пол. XVI ст. *ЖКК* II, 131); а того за(с) не видиши, ижъ за твои(м) черево(м) бо(ч)ки с пивами, барила з медами ... волоча(т) (п. 1596 *Виш.Кн.* 75).

2. (*міра місткості*) барило: еско шилимови(ч) ... ме(л) ... вина бари(л) д҃ (Берестя, 1583, *Мит.кн.* 23); взели ... ꙋ слꙋги ꙋ себестияна .. // ... горелки барило (Луцьк, 1595 *ЛНБ* 5, II 4048, 88-88 зв.); у Клима Котельника взяли барило меду съ пивницы (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР* 3/I, 114); на которой колясе было ... барило меду (Луцьк, 1609 *АрхЮЗР* 6/I, 366).

3. *ч.* Вл. н.: Анъдрѣй барыло (1649 *РЗВ* 133).

БАРИШЪ *ч.* (*тюрк.* baryš) (*прибуток від торгівлі*) бариш: променялъ самъ Иона Красеньский ... черезъ сына своего Василья ... на дворецъ Фалимичи а село Иванчичи, и къ тому полторы тисечи золотыхъ Полскихъ придатку, або баришу, собе Василей съ сыномъ взялъ (Луцьк, 1585 *АрхЮЗР* 1/I, 209).

БАРІШНІКЪ *ч.* Баришник, перекупник: барішні(к) (I пол. XVII ст. *Сем.* 143).

БАРКИ, БОРКИ *мн.* (*стп.* barky) плече, рамено, барки: слышишь хлопе той звязокъ на бáрки вложи и ωны(и) занеси до господы м... (к. XVI ст. *Розм.* 58 зв.); тогож [Скойтина] вяжучи борки обох раменъ повыворочали (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 465).

БАРНАДЫНЪ, БАРНАРДЫНЪ, БЕРНАДИНЪ, БЕРДАРДИНЪ, БЕРНАРДЫНЪ, БЕРНАРЪДИНЪ *ч.* (*стп.* bernardyn, bernadyn) **1.** (*монах католицького ордену св. Бернарда*) бернардинець, бернардин: Той

унѣи творцы нѣякіесь вызуиты, которые людей з розуму вызываютъ и сами с крыжаковъ повстали, которыхъ бернардынове барзо не любятъ (бл. 1626 *Кир. Н.* 19); лицємѣ(р)никовъ и роскошниковъ, бє(р)надино(в), фра(н)цишкано(в) ... и прочи(х), до которы(х) заслыхнѹлємъ ѡ нѣкоторы(х) з вашего бра(т)ства жє сѧ с хорыми своими на мшѹ ѡфѣрѹю(т), длѧ исцилєнїѧ (Скит, 1633 *ЛСБ* 520, 2); взглядом фундации их милостей отцов барнардынов ... судиная земская луцкая, ... под самым местом, давши за кгрунты килка тисечей золотых, фундовала (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 426).

2. Вл. н.: Ива(н) ба(р)нады(н) (1649 *РЗВ* 20).

БАРНАДЫНЪСКИЙ *прикм.* (належний бернардинові) бернардинський: Панъ Юрє(и) Макаровичъ ... пограби(л) поєсы ба(р)надынъскиє два сребръныє (Київ, 1633 *ЛНБ* 5, II 4060, 24 зв.).

БАРОНѢѸШЪ *ч.* Церковні анали, написані католицьким кардиналом Бароніусом: Припа́тръсѧ ко́ждый в' то́мъ Баро́нѣѹшѹ, я́ко // я́снѹю пра́вдѹ затлѹма́ютъ, опла́токъ або опрѣснокъ хотачи оукгрѹнтова́ти (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 263-264); Баро́нѣѹшъ з легáцїй цє(р)ковныхъ кѹплены(и) черє(з) ѡ(т)ца ѡнѡ́фрїа (Луцьк, бл. 1627 *ПВКРДА* I-1, 268).

БАРСКИЙ *прикм.* Барський. **мыло барскоє** *див.* **МЫЛО[1].**

БАРТА *ж.* (*нім.* Barte) сокира: ты́и з жа́лю вели́кого по своє́мъ ѡ(т)ци мо́щно до дво́рѹ добыва́лисѧ, а добы́вшисѧ прибѣгши єдє́нъ и оуда́ривъ влады́кѹ ба́ртою, и оуби́ли єго на смрть (1509-1633 *Остр. л.* 130 зв.); Сѣчи́во, бар'та, топо́ръ (1596 *ЛЗ* 74); Сѣчиво: Ба́рта, топо́ръ, соки́ра (1627 *ЛБ* 131).

БАРТНЫЙ, БАРТЪНЫЙ *прикм.* (*cmn.* bartny) те саме, що **бортный**: пасеки домные и бартъные вшелякие повыдерали (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 152); **дерево бартноє** *див.* **ДЕРЕВО.**

БАРТОЛЪ *ч., перен.* Книги, написані італійським письменником-єзуїтом і проповідником Даниїлом Бартолем: та́къ мно́гїи оуча(т)сѧ, и ба́рзо працѹю(т), дн҃и рочныи чита́ютъ, бартоло(в), назоновъ, нє и(ж)бы лѣпшїй живо(т) оучини́ли ... алє жєбы нєвы(н)ного настоуповати (поч. XVII ст. *Проп. р.* 211 зв.).

БАРТЬ *ж.* (*cmn.* barć) те саме, що **борть**: панъ Янъ Жылицъкий ... прыехавъши а заставъшы в тых маетностях ... пасеки в бартяхъ повыдераные жалосную передо мною, урядом, заносилъ манифестацию (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 61).

БАРУНЪ *див.* **БАРАНЪ.**

БАРХАНОВЫЙ *прикм.* (*виготовлений з бархану*) байковий: побрали ... каптан бархановый, коштовал чотыри золотых (Бориспіль, 1615 *АБМУ* 9).

БАРХАНЪ *ч.* (*ар.* barrakan) (*ворсиста бавовняна тканина*) бархан, бумазея, байка: В ... возє моємъ было ... штү(ч)ка ба(р)хану, папери по(л)ризы (Луцьк, 1564 *ТУ* 106); от штуки бархану барвы вшелякое грошей два (Вільна, 1568-1573 *ПККДА* II, дод. 561); на жє(р)товнику покровє(ц) чи(р)воны(и) ба(р)ха(н) покрывало староє (Львів, 1579-1588 *ЛСБ* 1034, 2 зв.); ба(р)ханѹ штучка а҃ (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 16 зв.); Бархань. Vestis vel tela go[s]i[p]i[na] (1650 *ЛК* 424).

БАРХАТЪ, БАРХЕТЪ, БАРХУТЪ *ч.* Бархат, оксамит: Панє мой чого потрєбѹєшъ хочєш ли аксамитѹ єдомашки, дамасцєнѹ бархєтѹ ... блавату? (к. XVI ст. *Розм.* 52 зв.); рызы одны чемлету белого .., з окладкою адамашку бурнатного, а другие волненые, простые, з окладкою бурнатного бархату (Овруч, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 288); напрестолное Евангеліе едино позолотистое, а другое серебряное, чорнымъ бархутомъ крытое (Густин, 1638 *АЮЗР* III, 20).

БАРХУТОВЫЙ *прикм.* Бархатний, оксамитовий: покровцовъ два одинъ бархутовый чорный, а другїй камчастый бѣлый, золотомъ шитый (Густин, 1638 *АЮЗР* III, 20).

БАРХУТЪ *див.* **БАРХАТЪ.**

БАРЩОВЫЙ *прикм.* (*cmn.* barszczowy) темночервоний, *діал.* борщовий: тот сын мой Стефан веспол из маткою своею ... выбрали и выкрали, взяли ... кобенякъ мой люнъский барщовый (Володимир, 1602 *АрхЮЗР* 8/III, 493).

БАРЪКАНЪ *див. ще* **ПАРКАНЪ.**

БАРЪЛОГЪ *ч.* (*cmn.* barłog) барліг. *У порівн.*: Мы жє нн҃ѣ жа́лѹємо да́ти за ню, мало́го ѡкрѹха хлѣба ... и лєжачи я́ко вєпрѣ в' барълогѹ в' ро́скоши свѣта того хо́чемо вылєжати цр(с)тво нб(с)ноє (Почаїв, 1618 *Зерц.* 83 зв.).

БАРЪСОВЫЙ *прикм.* (*виготовлений зі шкіри або хутра барса*) барсовий: при том дей сєдлє рад

сребреный былъ, в которомъ было сребра три гривны ис кѹтасом барьсовымъ (Вільна, 1555 *AS* VI, 17).

БАРЫЛКО *див.* **БАРИЛКО.**

БАРЫЛО *див.* **БАРИЛО.**

БАРЫШОВЕЦЪ *ч.* (*мешканець або виходець із с.Баришівки*) баришовець. Вл.н.: Ѡлєшько Барышовець (1649 *РЗВ* 439 зв.).

БАРЫШЪ *див.* **БАРИШЪ.**

БАСАЙРАБЪ *ч.* Бесараб. Вл.н: Баса(и)рабь (1649 *РЗВ* 373).

Див.ще **БАСАРАБА, БАСАРАБОЙ, БАСАРАБЪ.**

БАСАЛИКЪ *ч.* (*тур.* basałyk) нагайка з олов'яним наконечником: сами до зє(м)лѧ по(л)скои идоу(т) и наши(х) бра́тїй ... до сєбє бєроу(т), и кр(с)тать и(х) са́блами, ба́салики и нагайка́ми (к. XVI ст. - поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 113 зв.).

БАСАРАБА *ч.* Бесараб. Вл. н.: Ма(р)ко Басараба (1649 *РЗВ* 197).

Див. ще **БАСАЙРАБЪ, БАСАРАБОЙ, БАСАРАБЪ.**

БАСАРАБОВЪ *прикм.* Бесарабів. У складі вл. н. **басарабовъ бродъ**: Во(и)гь кѹзминьски(и) максимъ з бояры ... вели ... // ... ажъ до дорогъ которые ... розышлисѧ ѡдна пошла к басарабовѹ бродѹ а дрѹгая к чѹбинѹ (1546 *ОГ* •91-91 зв.).

БАСАРАБОЙ *ч.* Бесараб. Вл. н.: Васи(л) Басарабо(и) (1649 *РЗВ* 156).

Див. ще **БАСАЙРАБЪ, БАСАРАБА, БАСАРАБЪ.**

БАСАРАБЪ *ч.* **1.** Бесараб: Та(к) ... в прєкопѣ сѹ(т) о(с)та(н)ки кгото(в) а(л)бо гєто(в) лито(в)ски(х) и ророма(н)ски(х) (!) рѹ(с)ки(х) прє(д)ко(в), которыє словє(н)ски(м) языко(м) ... мовя(т), и быдло а(л)бо чобаны в поля(х) пасѹ(т), а зовѹ(т)ся нн҃ѣ басарабами ... словаками и сєрбами (1582 *Кр. Стр.* 50).

2. Вл. н.: Василє(и) Богданови(ч) Корчовски(и) ... заруку положилъ сто копъ грошє(и) пану Басарабу (Житомир, 1584 *АЖМУ* 82); у Демяна Басараба - сало вепровое за золотыхъ три (Луцьк, 1619 *АрхЮЗР* 6/І, 405).

Див. ще **БАСАЙРАБЪ, БАСАРАБА, БАСАРАБОЙ.**

БАСАРУНОКЪ *ч.* (*нім.* Besserung) відшкодування за побій: Слѹга)м) П҃на Морохѹ(в)ского басарѹ(н)кѹ дали(с)мо зло(т) м҃. (Львів, 1615 *ЛСБ* 1047, 4 зв.).

БАСНОМУДРЕЦЪ *ч., зневажл.* Байкотворець: Сїє жє рєчє́нїє моє то(л)ко ѡ имєни згоды тоє вашоє кни(ж)ки, ксє(н)дзовє бискѹпи, рєклосѧ; пока(з)уючи я(к) ба(с)ном(д)рьца(ми) ми(р)ски(ми) ... // надѹтого, сва(р)ливого и тєлє(с)ного м(д)рованїѧ ра(з)умѹ вѣра шафована бы́ти нє має(т), нє можє(т), и нє бѹдє(т) (1598 *Виш. Кн.* 276 зв. - 277).

БАСНОМУДРИЕ *с., зневажл.* Байкомудрування: Тогда себе вѣру о святом духе и от сына исходящем и другие ереси, яко опреснок, пуркаториум и протчие басномудрия во своем лживом костеле латынский род з боготворенными папами сградили (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 176).

БАСНОПИСЕЦЪ *ч., зневажл.* (*автор видумок, байок*) байкотворець: Посмѣй же ся сам себѣ, баснописче, от сего слова взявши срамоту (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 241).

БАСНОСКАЗАТЕЛЪ *ч.* Той, хто розповсюджує видумки, байки; базіка: Да́ска(л) или ѹчи́тє(л) сєя школы, ма́єть быти бл҃гочє(с)тивъ, разѹмє(н) ... нє смѣхостроитє(л) ... нє чародѣ(и), нє басноска́зател (Львів, 1587 *ЛСБ* 87, 1 зв.).

БАСНОСЛОВЕЦЪ, БАСНОСЛОВЕЦ *ч.* Той, хто складає або розповідає легенди, байки; байкомовець: Присмотри жь ся еще бабским басням, послѣдованию того слова хулы, боголюбный прочитателю, что рече домолѣжный баснословец (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 240); А баснослѡвци, а́льбо поє́тѡвє, ты́хъ то Сїри́нѡвъ повѣда́ютъ бы́ти пта́хѡвъ, а́лє тва́рїй за́сь бѣлоголо́въскихъ, котрые ласкотли́выми а прина́дными оу̂щѡ́мъ пѣснами своими ... до себе звѡ́дать (Львів, 1614 *Кн. о св.* 439); Баснословєцъ. Fabulator (1650 *ЛК* 424).

Див. ще **БАСНОСЛОВЪ.**

БАСНОСЛОВИЄ, БАСНОСЛОВІЄ, БАСНОСЛОВЇЄ *с.* Пустослів'я, пусті балачки, небилиці: Баснословїє, нѣкчє(м)наѧ мо́ва (1596 *ЛЗ* 28); То бо их есть и ремесло: поганское науки баснословием, орациями, похвалами и похлѣбствы смачными слабоумных и ненаказанных прельщати (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 163); молю и напоминаю любовь вашу: дайтѣ место и фундамент в разумѣ вашем православной вѣрѣ и никакоже ни единым кознѣм и хитростѣм словесного баснословия, от духопрелѣстнаго источника отригающим, самомнимаго разума

вѣруйтѣ (бл. 1610 *Виш. Посл. Лв.* бр. 233); Баснословіє. Fabulatio (1650 *ЛК* 424).

БАСНОСЛОВИТИ *дієсл., недок.* Пустословити: баснословлю. Fabulor (1650 *ЛК* 424).

БАСНОСЛОВІЄ *див.* **БАСНОСЛОВИЄ.**

БАСНОСЛОВЇЄ *див.* **БАСНОСЛОВИЄ.**

БАСНОСЛОВЪ *ч.* Те саме, що **баснословецъ**: А что поминает первых святых пап чюдотворцов и мучеников, которые в Римѣ были, а тѣми похвалу себѣ латынски баснослов Скарга учинити хоцет, тогда да знают латынскии мудрецы, яко тѣ не нынѣшних пап вѣры были, але восточных (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 187).

БАСНОТОЛКОВАНИЄ *с.* Вигадане, неправдиве тлумачення: Таж латинник свѣдителства от писания о сем дати не может никакоже ... Но что сотворит? На баснотолкование Иоановѣх словес востечет, како Христос // духа святаго послати обѣща (1588-1596 *Виш. Кн.* 129-130).

БАСНЬ *ж.* 1. (*твір алегоричного змісту*) байка: Езопова то - о головѣ хорошой але безмозгой баснь! (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 589); Бáсни звагóмыѧ: Вцѣте́чныи, встыдли́выи Пѣсни, Гáдки, и Бáйки (Львів, 1642 *Жел. П.* 7 зв.); Баснь. Fabula (1650 *ЛК* 424);

легенда, оповідання: Ѡ Сіри́нахъ ты́жъ бáснь е́сть такáа, за погáньства еще Гре́цкого дáвнаа (Львів, 1614 *Кн. о св.* 439).

2. (*вигадка, небилиця, неправда*) *розм.* байка: С тоє причи́ны згóды є(ст) потреба в которо(и) // вм(с) кохати(с) зачни, а да(н) навы́кни дава(ти) нє ѡпинáючиса и бáснє(и) лю(д)ски(х) нє слухаю(чи) (Кореличі, 1593 *ЛСБ* 246, 1-1 зв.); Тако да знáєте, я(к) слове(н)скі(и) язы(к) пре(д) бгмъ ч(с)тнѣйши є(ст) і ѡ(т) єлли(н)скаго, и лати(н)скаго: сє же нє басни соу(т) (п. 1596 *Виш. Кн.* 225); И хтожъ такъ шаленый будетъ, жебы таковымъ вашимъ баснямъ верити мел? (Володимир, 1598-1599 *Відп. ПО* 1111); Але то штоденныи отступницкіи плетки, голословныи басни! (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 702); Єжели ты томоу́ вѣришь и нє маєшь събѣ за бáсни, чємоу(ж) єго хóчєшь мѣти на земли дѣди́чє(м) (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* N 29515, 272 зв.); и́сповѣдь мáєть бы́ти прóстаѧ, щы́раѧ, бє(з) вымóвокъ нє мѣшáючи бáсен᾽ яки(х), альбо гистóрїй (Львів, 1645 *О тайн.* 80).

БАСТРА *с., зневажл.* Байстря: Прєлюбодѣйчищє: Бáстра (1627 *ЛБ* 95).

БАСУРМАНСКИЙ *див.* **БЕСУРМАНСКИЙ.**

БАСУРМАНЪ *див.* **БЕСУРМАНЪ.**

БАСУРМАНЪСТВО *с.* Магометанство, мусульманство, іслам: дєтє(и) ихъ ... (в) басу(р)манъство намовати ... нє маю(т) (1566 *ВЛС* 95).

БАСУРМЕНЪ *див.* **БЕСУРМАНЪ.**

БАСЪ *ч.* (*лат.* bassus) **1.** (*звук низького тону*) бас: Басъ ... Bassus. Imus sonus modulatus (1650 *ЛК* 424).

2. Вл. н.: Иванъ басъ (1649 *РЗВ* 373).

БАТАЛА *ч. Діал.* батала "копистка, якою мішають сир". Вл. н.: Григорый Батала (1649 *РЗВ* 132 зв.).

БАТЕНЬКО, БАТУНЬКО *ч., пестл.* Батенько: Jużesz sie ne żury miły báteńku (Раків, поч. XVII ст. *Траг.* фотокоп. 2 зв.); Idem sobi brátya ... Iskáty Popády ... Koturaia od naszohu bátuńka vteklá (Там же, 5).

БАТКИ, БАТЪКИ *мн.* **1.** (*батько й мати стосовно до своїх дітей*) батьки: Тепер сѧ тое дѣет ȣ рȣси, же ѡставили заповѣдь божию, та батков слȣхают (поч. XVII ст. *Вол. В.* 75).

2. Предки, батьки: єго мл(с)ть кнзь ку(р)пски(и) ... на(с) де(и) вжо во (в)ло(с)ность нашȣ нєдопȣскаєть чого де(и) и батьки наши и мы ... з векȣ давного де(р)жали (1582 *ЖКК* II, 192).

БАТКО, БАТЪКО *ч.* **1.** (*чоловік стосовно до своїх дітей*) батько: Штож дей батько твой Денис и ты самъ свекрови ее ... вена есте не отдали (Володимир, 1555 *АрхЮЗР* 8/IV, 350); тая девка у воду в Стыр скочила, и батко ее ... прибегши, ажъ до чолна ухватил (Луцьк, 1575 *АрхЮЗР* 8/VI, 424); **батко кресни** — хрещений батько: Pomahay Boh bátku Mikitá kresny: Szczomeś tepier twa miłost nie iesny (Раків, поч. XVII ст. *Траг.* фотокоп. 2).

2. (*титул служителів культу*) отець: Chodiłá sie do Korolá Sándrá skárżyty On ich welił bátku Władyce zycdnáty (Раків, поч. XVII ст. *Траг.* фотокоп. 1).

3. Вл. н.: а естлибыхъ я на той рокъ опысаный пану Батку Мисаковичу ... тое сумы пенезей ... не отдалъ ... тогды буду повинен ... гую суму пенезей совито платити (Луцьк, 1565 *АрхЮЗР* 8/VI, 155); а въ жидовской улици домъ Батковъ, въ которомъ самъ Батко мешкалъ (Луцьк, 1576 *АрхЮЗР* 1/I, 56).

БАТКОВЪ *прикм.* (*належний Батькові*) Батьків: а въ жидовской улици домъ Батковъ, въ которомъ самъ Батко мешкалъ (Луцьк, 1576 *АрхЮЗР* 1/I, 56).

БАТОГЪ, БАТУГЪ *ч.* (*канчук, пуга*) батіг: мѹчитель повелѣ(л) совлеци ѡдѣние єє и совлекши повелѣ(л) батоги бити немл(с)тивно (1489 *Чет.* 86); вунъ [Христосъ] учинивъ батугъ изъ пересуче, и выгнавъ вонъ тыхъ, што продавали и куповали у церкви (XVI ст. *НЄ* 99); *у порівн.*: чомъ усякый бетюгъ естъ кортанъ, якъ батугъ, на насъ выдъ Бога посланъ за грѣхы нашѣ (XVI ст. *НЄ* 154).

БАТРАКЪ *ч.* Батракъ. Вл. н.: Андрѣ(и) … батра(к) (1649 *РЗВ* 385).

БАТУГЪ *див.* **БАТОГЪ.**

БАТУНЬКО *див.* **БАТЕНЬКО.**

БАТУРА *ж. Діал.* батура "великий батіг". Вл. н.: Фе(с)ко Батѹра (1649 *РЗВ* 22 зв.); Сидо(р) Батѹра (Там же, 365 зв.).

БАТУРИНЕЦЪ, БАТУРЕНЕЦЪ *ч.* (*мешканець або виходець із м.Батурина*) батуринець. Вл. н.: Кирило Батѹринецъ (1649 *РЗВ* 382); васко батуренецъ (Там же, 445 зв.).

БАУКАЛЪ *ч.* (*глиняний посуд*) дзбанок: Кгды котѡ́ри(и) з ни(х) дзба́нокъ глинаны(и), которы(и) ѡни баоука́ломъ зовоу(т), або що такоє … зопсѹє, або згѹби(т) … ємѹ не бываєтъ проще(н)но (серед. XVII ст. *Кас.* 41 зв.).

БАХМАТЪ, БАХЪМАТЪ *ч.* (*тат.* bachu - широкий, at - кінь) **1.** (*бойовий верховий кінь*) *діал.* бахмат: Пахоло(к) ми(ш)ко на не(м) па(н)це(р) … ба(х)ма(т) по(д) ни(м) гне(д) (1567 *ЦБ Лит.* 16, 3, 93); побралъ и пограбилъ … ко(н) гнеды(и) … бахма(т) бу(р) (Житомир, 1584 *АЖМУ* 90); кгва(л)то(в)не выдравъ … бахъмата строкатого (Житомир, 1650 *ДМВН* 193).

2. Вл. н.: Лаври(н) ба(х)матъ (1649 *РЗВ* 10).

БАХУРЧИКЪ, БАХУРЪЧИКЪ *ч.* (*єврейський молодик, хлопчак*) *діал.* бахурчик: невѣрные жидове бахуръчики, на име Израиль а Нисанъ … на взгарду закону и виры християнское каменемъ метали (Володимир, 1590 *АрхЮЗР* 1/I, 266); Што кгды постережоно, тыхъ бахурчиковъ, наиме Израиля а Нисана, поймано, и се зде до вряду приведено и до везеня отъдано (Там же).

БАХУРЪ, БАХОРЪ, БЕХУРЪ *ч.* (*гебр.* bachur) **1.** (*дитина, єврейська дитина*) *діал.* бахур: Дыспутуй же о то з Ляментомъ. который вѣрный сынъ церкви Божое его (а не іеретыцы) писалъ. З ним ся то тамъ было стерти, не зъ своими бахурами (Слуцьк, 1616 *АрхЮЗР* 1/VII, 276); Отожъ есь выгралъ, на томъ соборѣ вашомъ. Когось то переперъ? Своихъ же бехуровъ дурный лейзеръ (Там же).

2. Вл. н.: бы(в) оу правѣ Грицкувъ Іва(н) и Бахуръ Лукачъ, и всє село (Бенедиківці, 1603 *ПЗУжг.* XIV, 222); Пу(д) єго давъ Федуръ попувъ Бахорови Мигаїлови оу 6 золоты(х) (Там же).

БАХУСЬ *ч.* (*гр.* βάκχος, *лат.* Bacchus) (*в античній міфології бог вина, виноробства, веселощів*) Вакх, Бахус: Іѹпите(р) … оу звѣрѧ скопѹ премѣни(л) … апо́ллю ѹ кроу́ка. Ба́хоу(с) ѹ козла (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 62 зв.); и(х) [поганъ] богѡ́въ … ро(з)ные звѣрѧ́та тагнѹли … бахѹсовъ тигры; нептоуновъ де(л)фины (поч. XVII ст. *Проп. р.* 199 зв.).

БАЧЕНЯ, БАЧЕНЄ, БАЧЕНЬЄ, БАЧИНЬЄ *с.* **1.** Розум, мудрість: Которому мы себе сами и службы наши нанижшіе ласцѣ и милостивому баченью вашей милости пана нашого милостивого поручаемо (Київ, 1575 *АСД* IV, 16); що я то бачному и ростропному баченю в(ш) м(л) пано(м) и братия(м) мои(м) порѹчаю (Стрятин, 1588 *ЛСБ* 101); Маю … надею, ижъ кождый баченя побожного и мудрого прудъший будетъ до веры тому, што такъ светые и мудрые презвитери Божыи … приносятъ (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 230); Моудрова́ніе: Вырозѹмѣва́ньє, мѹдрость … ростро́пно(ст), смы́сль, бачѐньє, ро́зѹмъ (1627 *ЛБ* 66); што(!) все мудрому баченю велможности вашей полетивши и отписъ того листу, унижене просимъ, отдаючисе при томъ зъ унижоными прозбами и послугами въ ласцѣ велможности вашей (Чернігів, 1648 *АЮЗР* III, 157); **до баченя прийти** — прийти до розуму, опам'ятатися: Неха(и) боуде(т) прокла(т), и непроще(н), поты а(ж) блю(з)нѣрства своє(г) переста́не(т), и до бачена при(и)де(т) (бл. 1623 *ПВКРДА* I-1, 53); **на баченю здоровий** — при світлому розумі: я, іеродияконъ Силвестер … обавляючись, абы мя смертъ неготового не застала, любом теды на теле зхоралый, однакъ на баченю и умысле

добре здоровый, таковый порядокъ в повереной мне от Бога ... зверхности чиню (Чорненський монастир, 1635 *ПККДА* І-1, 65).

2. Погляд, розсуд, міркування: маетъ ... сынъ мой ...всимъ тымъ менованымъ, яко рухомыми маетностями, такъ именями ... подле налешного баченя и уподобаня своего оборочати и шафовати (Сільце, 1531 *АрхЮЗР* 7/І, 30); Яко(ж) я того баче(н)я св᾿его да(л) есми его мл(с)ти кнзю дми(т)рею буремскому се(с) мо(и) ли(ст) вызна(н)я мое(г) по(д) пєча(т)ю моєю и власно(и) руки моє(и) писаны(и) (Буремль, 1560 *ЛНБ* 5, II 4043, 23 зв.); Маe(т) ... па(н) писа(р) самъ ... тымъ име(н)емъ шафова(ти) водлугъ доброе воли и налєпшого баче(н)я своє(г)[о] (Житомир, 1584 *АЖМУ* 139); або́вѣмъ що написа́ти и до вѣдомости твоє́е пода́ти, то моѧ была пови́нность, чомоу до́сытъ за во́лєю бж҃єю оучинилемъ, а я́ко то прі́ймова́ти и я́късѧ с ты́мъ ѡбходи́ти, то южъ на твоє(м) баче́нѧ нале́житъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 182 зв.); Оусмотрѧю, ѹмышлѧю, намѣрѧю: Мѣрѹ до цѣли, годжѹ, змѣрѧю, або смотрѹ, ѡбачываю, ѡглѧдѹю, маю взглѧдъ, баче́нье (1627 *ЛБ* 168); лєчъ выставити ихъ и вы́ховати в᾿ вѣрѣ и побо́жности Православно-каѳоли́ческой и до сп(с)ніѧ привести, то даръ єст᾿ Бж҃ій, кото́рогѡ ро́дичи безъ ѡсо́бнои Ла́ски Бж҃ей мѣти не мо́гѹтъ, ты́лко з᾿ мо́ци тогѡ Сакраме́нтѹ ма(л)же́нства стг҃ѡ, если баче́нє и ро́зѹмъ Правовѣрный Христі́анскій мѣти бѹдѹтъ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 928).

3. Увага, пильність: Бо зле и небезпечно кролевскіе, и кнѧжацкіе ѹставы ... нарѹшати и ламати, а ѡ божихъ пакъ якъ маемъ розѹмети, ѡ которыхъ нарѹшенью в добромъ баче(н)ю страшно бы и помышлѧти (Острог, 1587 *См. Кл.* 22 зв.); Проси(м) ... всѣхъ христоименниты(х) людей исполненя цр҃ковнаго, ѡ ми́лостивое и ла(с)кавое Баченя и вспоможе́ня на такъ я(с)ные и всѣ(х) ва(с) Посполитыe Потребы (Львів, 1609 *ЛСБ* 422); **баченя мати на кого, мати (имѣти) баченье на що:** а) мати на увазі когось, щось, пам'ятати про когось, щось: Которые если бы що бо(л)ше на(д) м҃ золоты(х) выдали я ... вѣ(р)не милы(х) брати(и) поко(р)не прошу и пилно жадаю бг҃а ради и правды его дѣля ра(ч)те на ни(х) мл(с)ти баченя с ты(х) мѣръ же ты(ж) нини на мене маютъ, неха(и) то(т) выдато(к) вымешкаю(т) в домѹ (Лопушна, 1598 *ЦДІАЛ* 201, 4, 12, 49 зв.); мы, маючи баченье на пелгримокъ тыхъ, которые отъ свицкихъ роскошей на духовные, отъ земли на небо ... идут и на той дорози биды и напасти в удрученю тила приймовати, звытяжаючи грѣхъ, изволяютъ ... тое мешканье поступити мусимо (Дубно, 1592 *АрхЮЗР* 1/VI, 90); еслибы се што на записахъ слушныхъ ведле права справленых и на врадѣ признаныхъ, показало, на то маютъ пилное око и бачене сынове мои (Володимир, 1609 *АСД* X, 232); б) зважати, звертати увагу на що: Жалу(ю)ся ваше(и) ... мл(с)ти ... На г(с)дна гедеѡна еп(с)па Лвовского и(ж) ми великую ... бѣдѹ ѹчини(л), не маючи баче(н)я на вѣрѹ х(с)вѹ анѣ на ста(н) мо(и) дѹховны(и) (Гологори, XVI ст. *ЛНБ* 4, 1136, 35, 1); То пакъ панъ Семенъ Богуринский ... не маючи баченъя на зверхъность и на вряд ... мене самого // рѹкою своею зъбилъ (Луцьк, 1572 *АрхЮЗР* 8/III, 265-266); **на баченю мати, мати (мѣти) на баченю що** - мати на увазі щось, пам'ятати про щось: ап(с)лѡвъ и до́кторѡвъ сты(х) прикла́ды и по́вѣсти на баче́нью ма́ючи в᾿ про́сто(м) домѹ сино́дъ ѡ(т)правова́ти волѣли (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 86); при́стои(т) тєды в то(т) ча(с) и грѣхъ мѣти на баче(н)ю, и то(т) оу́мыслъ ѡ(т)чаѧ́ніѧ не бра́ти пере(д) се́бе (Острог, 1607 *Лѣк.* 92); Ради: Дба́й, мѣй на баче́ню (1627 *ЛБ* 104); **при баченю быти** — бути уважним, пильним· И на го́лос его оу́ши свои нада́вши. Котры́й до насъ мо́вилъ, не бо́йтеса не бо́йте, При баче́ню ты́лко боу(д)те, а ме́нжне сто́йте (Львів, 1616 *Бер. В.* 71).

4. Намір, воля: къ тому маетъ сынъ же мой, князь Михаило Черторыйскій, роздати по церквахъ на обиходъ и панахиды певную суму пенезей ... што все справе и доброму баченю сына моего милого князя Михаила Чарторыского поручаю (Сільце, 1531 *АрхЮЗР* 7/І, 29); Я маючи в том доброе бачене и бѹдѹчи цѣлый на здорови и на смысле моем ... записѹю тым моим листом жоне моей ... тѹю сѹмѹ пѣнѧжнѹю сем тисѧч золотых (Краків, 1539 *AS* IV, 177).

5. Ласка, милість, прихильність, пошана: прошѹ и(ж) бы вм҃ на на(с) ве(р)ны(х) приятеле(и) ... хотя малю взглѧ(д) и баче(н)е рачила ме(т) (Ковель, 1574 *ЖКК* II, 277); В тые часы Ипатей Володимерскій у княжати ... у великой ласцѣ и баченю за оные показаные цноты и житіе побожное былъ (Львів, 1605-1606 *Перест.* 31);

пилно прошу абы ласки и бачения благочестия вашего, яко люде пустынные въ людскости и утвержению въ православіи дознавати мѣли (Корсунь, 1625 *КМПМ* I, дод. 274).

БАЧИТИ, БАЧЫТИ *дієсл. недок.* (*стп.* baczyć) **1.** (кого, що і без додатка) (*сприймати зором*) бачити, оглядати: кназ Ковелский мовилъ кназю Коширскомꙋ: ωдного судью твоєго ... вижꙋ, а старшого, ... нє бачꙋ (Ковель, 1537 *AS* IV, 103); вина нє бачиш ли того? (к. XVI ст. *Розм.* 13); вы в людій бачите, в҆ воцѣ поро(х) а в себе нє чѹєтє бέрвєна (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 155); ато бáчиш҆ пєрє(д) двє́(р)ми зготóваный ми вóзъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 123); Нє бачишь пєредъ собою войска? (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 19); крыва́вые Раны єгѡ́ [цара], сами ба́чтє, а съ мню́ю в҆ жа́л(о)сти мо́єй и ва́шей го́рко пла(ч)тє (Чернігів, 1646 *Перло* 93 зв.); **бачити очима своими** — бачити на власні очі, бути очевидцем чогось: Мы єсмо бачили сами ωчима своими ... ижъ ωни тыи грани зрꙋбавши, выжєгають, и при нас ωтъ ωгнєвъ тыхъ повтєкали (Ковель, 1537 *AS* IV, 112); **презъ сонъ бачити** — бачити у сні: пóты(м) ѡ́бра(з) котóрый прє(з) сóнъ ба́чи(л) ... мо(г) бы был҆ и ка́мєн҆нꙋю змакчи́ти дшꙋ (Острог, 1607 *Лѣк.* 19).

2. (що і без додатка) Зауважувати, бачити, помічати, спостерігати: Бачꙋ жє вм(л) зъгоды прагнєтє (Володимир, 1595 *ЛСБ* 288); Бо кгдыжъ то врожоная прырва кождого, же нихто до себе злостий ни якихъ не бачить, рыхлѣй ихъ въ комъ иномъ упатритъ (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 166); нє бачи(ли) єстє в҆ на(с) ... нѣчого пога(н)ского, а вжды гоубою своєю об҆мовла́єтє бы́ти пога́ны (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 147); а то не бачишь, и(ж) єдє(н) єсть законодавєць и сꙋді́а, къторый моцєнь сп(с)ти и погоубити (Височани, 1635 *УЄ* № 62, 57); Чему ж ти, о пане, ратовать не рачиш. Кричимо ку тобѣ, а ти як не бачиш (1648 *Елег.* 152).

3. (що і без додатка) Розуміти, усвідомлювати, бачити: И зрозꙋмєли єсмо с тыхъ листовъ ... и бачачи ижъ намъ нє потрєба лєпшого свєдєцтва надъ ωтца твоєго и тыхъ зєманъ Волынскихъ ... на ихъ чоломъ битьє то вчинили (Непоромичі, 1527 *AS* III, 316); А так мы бачачи таковоє нєбєзпєчєнство, ωт тых людєй нєприателских ... росказали єсмо листы наши по всєй зємли Волынской писат, приказꙋючи всимъ кнажатомъ .. жєбы ωни кꙋ слꙋжбє нашой ... збройнꙋ поготовꙋ были (Варшава, 1544 *AS* IV, 387); Знать, ижъ ѳилялєтъ не Русинъ, бо не знаєтъ ключа пасхалного и не бачитъ того: коли кольвекъ ключъ пасхальный на А, альбо на Б стоитъ, завжды Великъ день муситъ зимы займовати (Вільна, 1599 *Ант.* 773); с пóлного бовѣ(м) єстє́смо прирожє́нья и що на́съ має(т) бы́ти нє ба́чимо (Острог, 1614 *Тест.* 160); Су(д) ... // ... бачєчы то ижъ справа идє(т) з ꙋря(д)нико(м) прылє(г)лымъ, которомꙋ фору(м) право по(с)политоє пєрє(д) судо(м) близъшы(м) показало прото су(д) позваному форумъ ꙋзнавшы, постꙋпова(т) наказꙋє(т) (Київ, 1621 *ЛНБ* 5, III 4057, 19 зв. - 20); Бо оужє я бачу близко конєць нашъ (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 25);

бачу (бачишъ, бачимо) *у ролі вставн. сл.* (*вживається при потребі звернути чиюсь увагу на що́сь*) як бачу (бачиш, бачимо): Нє бєз причи́ны вм того своє́го висаріо́на яко ба́чꙋ на дóброй па́мати ма́єтє (Острог, 1598 *Отп. КО* 30); Поднялесьсе, бачу, не своего дела - писмомъ ширмовати (Володимир, 1598-1599 *Відп. ПО* 1051); Не хвалижъ тое проклятое конъѳедерацыи, которая, яко самъ бачишъ, до такъ великого злого всимъ свовольникомъ ворота отворыла! (Вільна, 1599 *Ант.* 853); Кóждоє абовѣм҆ дрє́во з҆внꙋтр҆ выпꙋска́єтъ одѣн҆а, якъ ба́чимо, ли́ст҆а, цвѣтъ, и ѡвоци (Вільна, 1627 *Дух.б.* 295);

(що) відчувати: Цє(р)кви ієрусали(м)скои ꙋвѣрити рачи(л) Абы ко(ж)ды(и) вѣрны мило(сть) его бачи(л) (к. XVI - поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 100).

4. (що, на що і без додатка) Зважати (на що), враховувати, брати до уваги (що): Мы, бачачи, ижъ листъ нашъ дали есмо тымъ людемъ нашимъ свинухомъ ... которые в томъ селе слуги путные, в которыхъ нашъ листъ будеть, тых Михайлу не дали есмо (Краків, 1512 *АрхЮЗР* 8/IV, 222); мы бачечи на то, же они суть люди вкраинныи ... с тое роботы мосту замкового также ихъ вызволяемъ (Вільна, 1546 *АрхЮЗР* 8/V, 41); А та(к) ... су(д) дла розмышлє(н)я тоє рєчи ω(т)ложили єсмо до дня за(в)трашнєго, суботу, намови(в)ши ся єсмо з собою, а бачєчи в то(и) справє, и(ж) єщє головно(г)[о] виказу нє вчинили (Житомир, 1584 *АЖМУ* 93); И я, то бачачи, ижъ то

здавна до того святого Николая належало, ... все тое отдаю до монастиря моего Батуринского (Київ, 1636 *АИМЗМ* 5, № 1 (1)); А бачачи ре(ч) слу(ш)нѹю ... ѡны(х) Бѣликовичо(в) при ве(р)хѹписаны(х) кгру(н)та(х) ... листо(м) наши(м) зоставѹе(м) (Острог, 1637 *ЦДІАК* 1471, 1, 1, 99 зв.);

бачъ (бачьте) *наказ. сп.* (*вживається для вираження застереження, зауваження*) дивись (дивіться): Ба(ч)же єзоуите, яко пр(о)ркъ назва(л) рымскїй оура(д), папѣжа, конемъ дики(м) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 149); Бачъ зацный мѹжѹ, яко с(т) Павелъ людской мѹдрости поважѹ ѡшѹканіе(м) называетъ марны(м) (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 201); и приказовалъ имъ рекоучи бачьте а выстерегайтеса квасоу фарисейскаго, и квасоу иродова (1556-1561 *ПЄ* 156 зв.).

БАЧИТИСЯ, БАЧИТИСА *дієсл. недок.* (*стп.* baczyć się) **1.** (кому) Здаватися, уявлятися, бачитися: што са ва(м) бачи(т) если боуде(т) в нѣкоторого члка сто овець и заблюуди(т) єдина ѡ(т) ни(х) чи не остави(т) ли дева(т)деса(т) и дева(т) на гора(х) и ше(д)ши ище(т) заблоуждьшаго (1556-1561 *ПЄ* 79 зв.);

бачитъса *у ролі вставн. сл.* (*уживається для вираження припущення чогось*) здається: февраля назвали мартомъ, а марта квѣтнемъ, бачитмїса и ма(и) ѹ ныхъ змѣнитъ своего имене скѹтовъ (Острог, 1587 *См.Кл.* 22).

2. (в чому) Розумітися (у чім), усвідомлювати (що): неслоушне то же са в томъ не бачишъ, ижъ не толко ровны(и) ѡ(т) ровного, але и вышшїй мѣсцемъ ѡ(т) нижшего ... за выстѹпко(м) и нецнотою ставетса еще нижшимъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 82).

3. (кому) Хотітися, бажатися: Прето, щоса комѹ бачитъ, Волно яко собѣ рачитъ (Чернігів, 1646 *Перло* 9 зв. ненум.).

БАЧМАГИ, БАЧМАКГИ *мн.* (*одн.* бачмакгъ *ч.* і бачмага *ж.*) (*тур.* bašmak) черевики: якожъ при томъ зраненью своемъ менилъ собѣ быти шкоды: чеканъ, макгерка и бачмакги сафьянове згинули (Київ, 1595 *АСД* III, 60); побрали ... боты козловые новые, бачмакги сафяновые, поясъ сребный (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР* 3/I, 113); але сто(и) ты, // крывоногїй ба(ч)ма(ж)ниче, и(з) своею кривоно(жно)ю ба(ч)магою, ци може(ш) нею та(к) попрати силѹ вражїю, я(ко) то(т) невытръты(и) черевичище (п. 1596 *Виш. Кн.* 234 зв. - 235); Высотѹпцѣ: Бачмаги, а(л)бо пантофлѣ (1627 *ЛБ* 23).

БАЧМАЖНИКЪ *ч.* Той, хто носить бачмаги: але сто(и) ты, // крывоногїй ба(ч)ма(ж)ниче, и(з) своєю крывоно(жно)ю ба(ч)магою, ци може(ш) нею та(к) попрати силѹ вражїю, я(ко) то(т) невытръты(и) черевичище (п. 1596 *Виш. Кн.* 234 зв. - 235).

БАЧНЕ *присл.* (*стп.* bacznie) **1.** Розважливо, розсудливо, розумно: смо(т)рнѣ, ро(з)мыслне ба(ч)не (1596 *ЛЗ* 79); бачне оува(ж)не и розоу(м)не то са ѡ(т)правовало (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 70 зв.); слѹга, вше(д)ши в якїй палацъ,... бере(т) начина, и тыми бачне и ростропне слѹжитъ кролеви (Вільна, 1627 *Дух. б.* 127); Прїймижъ тотъ оупоминокъ ѡ(т) слѹгъ своихъ вдачне, Преѡсщенный Петре: што ѹчинишъ бачне (Київ, 1633 *Євфон.* 309).

2. Уважно, пильно: оубери(ж)са ѡ(з)добне в одежѹ непокала(н)нѹю Дѣ(л) добры(х) и што(с) ѡ(т) ба ѡде(р)жа(л) шафѹй ты(м) ба(ч)не и присто(и)не (Вільна, 1596 *З. Каз.* 83 зв.); Памятайтеса абысте его заживали бачне станъ ваш кнжацкїй оучтивостью ѡздобачи значне (Острог, 1603 *Лям. Остр.* 12).

БАЧНОСТЬ *ж.* (*стп.* baczność) **1.** Розум, мудрість, розсудливість, кмітливість: Оухищренїе или Блгоѹхи(щ)реное, довтѣпъ, розѹмъ, бачность, сѹптелность, бстрость (1627 *ЛБ* 142); Мѹдрость: Бачно(ст), умѣетно(ст) (Там же, 164).

2. Увага, пильність: с таковыми речми // плеточными, а неправдывыми до нас присылат не бѹдѹт, але лепшѹю бачност и пилност в таковых речах земских в собе заховыват бѹдѹт (Вільна, 1541 *AS* IV, 291-292); а тымъ впередъ не отмѣнную, але также добрую бачность и ласку его милости ку собе способити хотечи ... записую именье свое материстое (Луцьк, 1580 *АрхЮЗР* 8/III, 322); а впро(д) з немалы(м) подиве(н)емъ ѹ себе ѹважаю и(ж) бачно(ст) тм(с) месца николи дати не хотячи ... ѹпри(и)ме нехо(т) и неласку ѡ славе мое(и) кновати рачи(ш) (Кореличі, 1593 *ЛСБ* 246, 1); **бачность мати (мети, мѣти), мати (мѣти) бачность** (на кого, на що) - брати до уваги кого, що, зважати на кого, що, пам'ятати про кого, що: мы бачност нашѹ ... на то маючи, иж ѡный замок Браславский ... естъ намъ и речи посполитой

потребный ... ѡмыслили єсмо без мещкана ... ѡный замок ... знову росказат забудовати (Олбенг, 1552 *AS* VI, 124); Што єсмо первей того многокроть до тебе писали ... приказуючи, абы еси на то добрую бачность мелъ, ижбы Казаки тамошниє на влосы Татарские нє ходили и шкоды никотороє имъ нє чинили (Вільна, 1541 *AS* IV, 295); бачачи то, иж єсми по жонѣ своєй ... нє малый посаг ... взал и то єсми все ... утратил на службах господарских и маючи на то бачность, а хотачи сыну своєму ... за то досит учинити ... даровал єсми сына моего ... всим Степанєм (Острог, 1522 *AS* III, 237); приказуєм тобѣ, ажбы Твоа Милость, маючи бачност на нас господара и на теперешнюю пильную потребу земскую, як еси здавна звыклъ дла нась ... так и теперь штобы еси против тым людем неприателскимъ ... єхал конно, а збройно (Краків, 1539 *AS* IV, 197); **на бачности мети (мѣти)** — мати на увазі (на думці): ты бы ѡ том ведал и ведлугъ того листу кназа бискупова в той речи са заховал, нижли тоби еси на бачности в себе мел (Вільна, 1540 *AS* IV, 262); то все што се до на(с) ѡ(т) вше(и) мл(ст)и писало на добро(и) бачности то буде(м) мѣти (Новогородок, 1589 *ЛСБ* 123).

Див. ще **БАЧЕНЯ.**

БАЧНЫЙ, БАЧЪНЫЙ *прикм.* (*стп.* baczny) **1.** Розсудливий, розважливий, кмітливий, розумний: И за то вашу милость моего милостивого пана покорне прошу, абы ваша милость, яко ... панъ мудрый и бачный, у себе то поважывшы а гамуючы своволыюсть и упоръ такихъ ... небачныхъ людей, которые ... маєстатъ Его Святый оображают ... и покой посполитый взрушаютъ ... абыся таковые кгвалты и збытки, а звлаща особамъ духовнымъ ... не дѣяли (Дубно, 1575 *АСД* IV, 17); Але теперъ кождый бачный хрєстиянинъ, маючы предъ очима обое писанье, латве осудити правду и неправду можетъ (Рожанка, 1598 *Л. Пот.* 983); и увесь тотъ поступокъ вашъ блазенствомъ и баламутнею щырою у людей бачныхъ почытается, што-сьте кольвекъ у Берестию бредили (Вільна, 1599 *Ант.* 835); Пріими ѡ(с) Архієрею Великій значный, яко в речахъ не похибне дѣльный и бачный (Львів, 1616 *Бер.В.* 66); Розумный ... и бачный чл҃къ, который ... вшелакіѣ припадки ... терпливе и вдачне зноситъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 110); оуспиваймо мысли грѣховныа: захоиваймо молитву спокойную, розум бачный, мысль чл҃вчю (Львів, 1642 *Час. Слово* 277 зв.).

2. Уважний, пильний: що я то бачному и ростропному бачєню В(м) м(л) пано(м) и братия(м) мои(м) поручаю (Стрятин, 1588 *ЛСБ* 101); доброе славы змаза поровняется у людей бачныхъ зо стратою здоровья (Володимир, 1608 *АСД* VI, 118); Чителнику ласкавый, вдачнымъ хоти быти: И яко бачный, досыть с себе оучинити (Львів, 1616 *Бер. В.* 96); Былъ абовѣмъ весь Мужъ духовенъ, прикла(д)ный,.. в науча́нію братіи ростропный, в строфова́нію ба́чный (Вільна, 1620 *См. Каз.* 21); Бл҃гоохищренный. Ростропны(й), довтѣпный, ба́чный, соуптелне охендо́жный (1627 *ЛБ* 10); кнажа ѡный не был ѡблудникъ, и подстоупца, але щирый, и ба́чный, и не на здра́дѣ, анѣ кусачи пыта́ніє оучинилъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 707);

у знач. ім. : про́то(ж) то сино́до(м) зва́тиса не мо́же(т), але все́ естъ фра́шкою баламутне́ю блазе́нство(м) и оу ба́чны(х) ва́ги жа́дной слу́шне мѣти не ма́є(т) (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 58); А поневажъ тое, што отступникъ написалъ, небылица есть и овшемъ фалшованье явное писма, пре то и доводъ его фалшивый естъ, и у бачного нѣкого мѣстца не маетъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 553).

БАЧНѢЙШИЙ, БАЧЪНЕЙШИЙ *прикм. в. ст.* Розумніший, мудріший: Приводятъ декрета подметные, южъ отъ передн҃ѣйшихъ и бачнѣйшихъ зъ нихъ потоптаныи и оплеваныи! (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 504); Якож кгды бы другие, бачънейшие, оного не ратовали и замысъловъ тамтых людей пресвазиею своею не одвели, перъшы [illegible] оживили от разивъ тятыхъ (Луцьк, 1638 *АрхЮЗ* 8/III, 597).

БАЧЪ 1. *част.* Бач, дивись, бачиш, ось: Ва́сиь: Храпъ мн҃ѣнье, снать, ба́чъ, вей, нема́ль, негли, нѣчто (1627 *ЛБ* 13).

2. *ч.* Вл. н.: Тимошъ Бачъ (1649 *РЗВ* 22 зв.).

БАЧЪНЕЙШИЙ *див.* **БАЧНѢЙШИЙ.**

БАЧЫТИ *див.* **БАЧИТИ.**

БАША *ч.* (*тур.* paša) (*у давній Туреччині та інших мусульманських країнах титул високого урядовця*) баша: башѡмъ кла́мным, и це́сарови пышному роу́ки нама́зуютъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 167 зв.); В которомъ стараню если небожата почтами и упоминками

подъ часъ наробяютъ, и башомъ кламливымъ ... руки намазуютъ, азажъ то имъ слушне за зле можетъ быти почитано? (1603 *Пит.* 28); Который то протосингел, будучи человѣком годным и учоным, добре был цесарови турскому знаемый и всѣмъ башомъ (Львів, 1605-1606 *Перест.* 33); Южъ назначи́вши своего, до Мѣст̾ на́шихъ Ба́шѡ //... Алє Бъ҃, в̾ кото́рого мо́цы єстъ звитя́зство: Дода́лъ мо́ци нш҃емѡ Войскѡ, на Пога́нствѡ (Київ, 1622 *Сак. В.* 46-46 зв.); Южъ на волоскомъ березе тамъ войска // турские въ полю лежатъ, до которого войска цесаръ прислалъ башу (1630 *МИВР* 321-322).

БАШТА, БАШЪТА, БАКСТА, БАКШТА, БАКЪШТА *ж.* (*стп.* baszta, *стч.* bašta, *слат.* bastia) **1.** (*оборонне укріплення*) вежа, башта: a koli bakszta budet na toj hore sprawłena ... tohdy żadnoho prystupu ne dopustyt (Вінниця, 1545 *АрхЮЗР* 6/I, 20); А што пишешъ до насъ, ижъ ты ... вжо еси две баксте накрылъ и житницу поставилъ (1551 *АрхЮЗР* 8/V, 53); Броны до замъкѡ двє з башътами по(д) вєжами (1552 *ОКЗ* 33 зв.); На ѡглохъ замъкѡ того на всихъ чотырєхъ вывєдєны ба(ш)ти валомъ жє такъ толъстымъ и высокимъ яко стєны замъковыє (1552 *ОЧерк.З.* 16 зв.); продали до(м) сво(и) вла(ст)ны(и) кѡпны(и) тѡ(т) в Житомирѡ лєжачи(и) по(д)лє домѡ Крѡтєнєва на рогѡ кѡ ба(ш)тє ново(и) пн҃ѡ Даниєлю Васюти(н)ско(мѡ) (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 12); ра(и)цы лвовскиє, ѡпросивши ѡ(т) пн҃овъ брати(и), камєнє цє(р)ковного штукъ 18 а то на ѡправѡ башгъ мѣс(ц)ки(х) (Львів, 1620 *ЛСБ* 1049, 1 зв.); Храни́ло, храни́лищє, стра́жъ: сторо́жа, вєжа́, або ба́шта, гдє стра́жъ стєрєжє(т) (1627 *ЛБ* 144); guintana porta, то(р)жищная брама, врата, ба(ш)та, (1642 *ЛС* 343); тыє по(з)вы въ ворота ба(к)шты замъкѡ тамє(ш)но(г) по(в)тыка(л) (Київ, 1646 *ЦДІА Лен.* 823, 1, 763, 14 зв.).

2. *перен.* Фундамент, оплот, опора: кр(с)тъ є(ст) ... вѣнє(ц) па́нкности, вѣры ба́шта мо́цнаѧ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 295).

БАЮРКЪ *ч.* Баюра, калюжа, багно: Со́нмъ во(д)ный: Зтѣкъ, водъ згромажє́ньє, ставъ, ба́юркъ, ѡ́зєро (1627 *ЛБ* 119).

БАЯ *ж.* (*бавовняна або вовняна тканина з ворсом*) байка, *заст.* бая: побрали ... ферезийку лязуревую фаленъдышовую, зъ белыми петлицами, подшитую баею (Луцьк, 1622 *АрхЮЗР* 6/I, 429).

БАЯНЄ, БААНЄ *с.* **1.** Оповідання байок, вигадок, небилиць: Баснослóвіє: Баа(н)є, ба(и)ки повѣда(н)є (1627 *ЛБ* 5).

2. Ворожіння: коли не можетъ намъ помочи одна [баиля] гораздъ, а мы идеме и до десятыхъ, а у ихъ баяню не естъ нѣчого, лише мутъня и прелесть (XVI ст. *НЄ* 177).

БАЯТИ *дієсл. недок.* **1.** (що, о чім і без додатка) Розповідати, говорити, *діал.* баяти (що, про що і без додатка): Прєложє(н)ство то́є і єдиновла(д)ство, о кото́ромъ дѣєпи́съ ба́єтъ, нє было за пєтра ст҃ого, я́коса вы́шшєй показа́ло (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 108); И то (тежъ еще) якая правда, што о Родискомъ опате баютъ, ижъ зъ двема тисячми войска въехалъ потаемне въ ночи до θлоренцыи? (Володимир, 1598-1599 *Відп. ПО* 1111); нет тамъ тое баламутни, о которой θилялетъ баетъ (Вільна, 1599 *Ант.* 829); И онъ тежъ то безъ жадныхъ доводовъ баетъ, не печалуетъ о вѣры правой (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 723); Єды(н) мѣщани(н) ѡбра(л)ся зѡхвалы(и) ... Такиє новины ѡ томъ повѣдали. Людє которыи на то(и) дивъ смотрыли. Алє ся в мовѣ своє(и) нєзгажаю(т) розно баютъ (1636 *Лям. о пр.* 9);

(що) вигадувати, видумувати: Еще на смѣшное отрыгание бабского богослова // отвѣщаем албо пытати его будем, что немыслно бает, и чюдимся (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 241-242); **сны баяти** — говорити нісенітниці, верзти: А што колвекъ о соборѣ томъ Сардикийскомъ ... отступникъ Креуза баетъ, сны баетъ, и нѣгды того, што баетъ, нѣчимъ не доведетъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 589).

2. (без додатка) Ворожити, замовляти: А мы, дурныи, коли есме бетѣжнѣ, а мы идеме ико баилямъ жонамъ, што бы намъ баяли (XVI ст. *НЄ* 155).

БААНЄ *див.* **БАЯНЄ.**

БДѢНИЕ, БДѢНІЄ, БДЕНИЕ, БДЕНІЄ *с.* (*цсл.* бдѣние) ревна молитва у нічний час: А иніи отходятъ у монастырь яко тежъ на пущу, а тамъ даютъ прикладъ побожности ... въ постехъ, въ низулеганіи и бденіи (Супрасльський монастир, 1580 *Пис. пр. лют.* 151); А в̾ манастырѣ ... вмѣсто бдє́ніа, пѣ(с)ни, и мл҃твы, и

тор'жества дхо(в)наго; пси выю(т), гласа(т), и ликую(т) (до 1596 *Виш. Кн.* 264); яко бы(с)те ω само(и) то(и) вещи еп(с)пѣ събравшися бдение сотворили в млтву ко бгу (Львів, 1607 *ЛСБ* 408, 1); Мѣрность во всемъ, была ему якобы приро(д)на ... сонъ мѣрковный, бденіе штонючное, правилю штоденное (Вільна, 1620 *См. Каз.* 18 зв.); не(х) че(р)нъци и попы ваши бдение чиня(т) (Ясси, 1627 *ЛСБ* 436, 1); Та(к)же до по(с)ту вшелакое оутрапе(н)е телесное стагаетса во(з)держаніе, бдѣніе, на земли леганіе, поклоны ... и про(ч) (Львів, 1645 *О тайн.* 98); **всенощное бденіе** — (*церковна служба протягом всієї ночі*) всенощна: Бденіе: Тоестъ пре(з) цѣлую ночъ чуте, млтвы пре(з) всю ночъ в' чулости бе(з) спана в' цркви ω(т)правоваными, а ведлу(г) чину црковного называе(т)са, всенощное бденіе (1627 *ЛБ* 172).

2. Неспання: плоть и кров потом тѣла и подвигом мысльнаго внимания во бдѣнии нощном, и дневном трезвѣнии и присѣдѣнии мѣстном и безмолвном увяляти и изсушити (1599-1600 *Виш. Кн.* 153); Слухай же ... брате, егда начнеш дѣлю подвига своего, постом, молитвою, трудом и подвигом всегдашним, бдением во безмолвии, стрежися, абы еси не прочитал ни едино писание еретическое (Там же, 209).

БДѢТИ *дієсл. недок.* (о чім) Турбуватися, піклуватися (про що): повинуйтеся наставникомъ вашимъ и покаряйтеся: тіи бо бдятъ о душахъ вашихъ (1596 *РИБ* XIX, 300 (виноска); ω таковы(х) еже мало бдѣ(г) ω дала (!) бжіи(х) (Сучава, 1606 *ЛСБ* 402, 1).

БЕГАТИ *див.* **БѢГАТИ.**

БЕГАТЇ *див.* **БѢГАТИ.**

БЕГЕТАТИ *дієсл. недок.* Мекати, *діал.* бегетати: Бо бегечучи почали рѣзко скакати, Радости и весельа намъ збыть додавати (Львів, 1616 *Бер. В.* 76).

БЕГЛЕЦЪ *див.* **БѢГЛЕЦЪ.**

БЕГЛЕЦЬ *див.* **БѢГЛЕЦЪ.**

БЕГЛОСТЬ *див.* **БѢГЛОСТЬ.**

БЕГЛЫЙ *див.* **БѢГЛЫЙ.**

БЕГУНКА *див.* **БѢГУНКА.**

БЕГУНЪ *див.* **БѢГУНЪ.**

БЕГЪ *див.* **БѢГЪ.**

БЕДА *див.* **БѢДА.**

БЕДНАРКА *ж.* (*стп.* bednarka) (*жінка бондаря*) бондарка, *розм.* бондариха: ксендзъ Антоний Янишевский ... противъко ... Васкови ткачови, Васчысе беднарцы ... оферовалсе правъне чынити не занехати (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 156).

БЕДНАРСКИЙ *прикм.* (*стп.* bednarski) (*пов'язаний з бондарством*) бондарський: пилка беднарская една; пилка малая една (Пересопниця, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 298).

БЕДНИЙ *див.* **БѢДНЫЙ.**

БЕДНЫЙ *див.* **БѢДНЫЙ.**

БЕДРА *ж.* Те саме, що **бедро** в 2 знач.: доткнувса жилы бедры его, а натыхъмѣстъ // оусхла (серед. XVII ст. *Хрон.* 50-50 зв.).

Див. ще **БИОДРО.**

БЕДРО *с.* **1.** Стегно, бедро, клуб: А вси держачи мечи а къ боемъ велми оумѣлыи, а единого кождого мечь на бедрахъ его про страхи ночныи (поч. XVI ст. *Песн. п.* 52); са(м), пакь іωаннъ имѣль ... пояс кожаный на бедра(х) (1556-1561 *ПЄ* 26); въ кого бедра бола(т), то то(ж) піи (XVI ст. *УТ* фотокоп. 7 зв.); чреслю, бокъ, бе(д)ро, чересло (1596 *ЛЗ* 88); Іωа(н) ... ходи(л) въ одѣанью с' шерсти ве(л)блюдовои, припоасавши бедра свои скорою (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 33); Оружія теды суть ... поясъ препоясанья бедръ, абы безъ вшелякой завады бѣчи (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 859); пóасъ рамѣнныи ωколо бедр' своѣхъ мѣлъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 889); parametia, бедра, стегна (1642 *ЛС* 300); Под'ложилъ теды слуга руку свою под' бедро пана своего и присяглъ ему на тую мову (серед. XVII ст. *Хрон.* 37); Бедро. Соха (1650 *ЛК* 424).

2. Нога: Доколе храмлете на обе(д)ве бедра ваша (1600 *ЦНБ* 476 II/1736, 47); мовит святый Златоустый: доколѣ храмлете на обѣ бедра ваша? (Львів, 1605-1606, *Перест.* 46); *Образно:* земла трасенамъ знята бывши грозила же бедра свои не могоучи стрѣпѣти по(д) морды(р)цами росторгне(т) и погрухотаны(х) з' брылами землѣ и и(х) спросника(в) в собѣ скрыетъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 104 зв.).

3. Рід, потомство: якъ пророковалъ ω томъ Іаковъ, Не оустанетъ Кназа з' Іуды, и вожъ з' бедра Єго (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 853).

Див. ще **БИОДРО.**

БЕЖАТИ *див.* **БѢЖАТИ.**

БЕЗАКОНИЕ *див.* **БЕЗЗАКОНИЕ.**

БЕЗАКОНІЄ *див.* **БЕЗЗАКОНИЄ.**

БЕЗАКОННИКЪ *див.* **БЕЗЗАКОННИКЪ.**

БЕЗАКОННЫЙ *див.* **БЕЗЗАКОННЫЙ.**

БЕЗАКОНОВАТИ *див.* **БЕЗЗАКОНОВАТИ.**

БЕЗАКОНСТВО *див.* **БЕЗЗАКОНСТВО.**

БЕЗАКОНЪНЫЙ *див.* **БЕЗЗАКОННЫЙ.**

БЕЗАКОНЪСТВО *див.* **БЕЗЗАКОНСТВО.**

БЕЗАКОНЫЙ *див.* **БЕЗЗАКОННЫЙ.**

БЕЗАКОНЫКЪ *див.* **БЕЗЗАКОННИКЪ.**

БЕЗБЛАЗНЕНО *присл.* Без спокуси: Без'мо́л'вникъ, Єримита, который не в' гѡ́кѹ а без' затрьвоже́на свѣта того бе(з)блазне́нѡ, без погорше́н'а живе́тъ (1596 *ЛЗ* 31).

БЕЗБОЖЕНЪ *див.* **БЕЗБОЖНЫЙ.**

БЕЗБОЖЕНЪСТВО, БЕЗЪБОЖЕНСТВО *с.* Те саме, що **безбожность**: Выдкрыстъ ся (*в рукоп.* вы(д)крыете - *Прим. ред.*) гнѣвъ Божій изъ неба на усякое безъбоженъство и неправду людскую (XVI ст. *ПЄ* 129).

Див. ще **БЕЗБОЖИЄ, БЕЗБОЖСТВО, НЕБОЖНОСТЬ.**

БЕЗБОЖИЄ, БЕЗБОЖЇЄ *с.* Те саме, що **безбожность:** ѡ земле запѹстѣлаѧ и зарослаѧ трьніе(м) безъвѣрїѧ и бе(з)божїѧ (до 1596 *Виш. Кн.* 264 зв.); Называ́етсѧ свѣтлымъ восто́комъ, поне́же пока́зѹетъ намъ, свѣтъ слнца неоугаси́маго ... и тмѹ смоу́тнѹю безбѡ́жїѧ, и лесть єрети́ческѹю прого́нитъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 50); Вы всегѡ свѣта и́долопоклоне́ніе скоренили, и Вь тмѣ безбѡ́жїѧ сѣдащихъ, просвѣти́ли (Чернігів, 1646 *Перло* 48).

Див. ще **БЕЗБОЖЕНЪСТВО, БЕЗБОЖСТВО, НЕБОЖНОСТЬ.**

БЕЗБОЖНЕ *присл.* Безбожно: Кнзи и власти́тели Сло́во Бжїе почтѣте, Мл(д)нцовъ незлоби́вы(х) бе(з)бо́(ж)не не гѹби́те (Львів, 1591 *Просф.* 75); Што́ сѧ за́са ты́четъ тои ва́сни и незго́ды, на кото́рѹю ва́ли(т) причи́нѹ ѡ(т)натьѧ хр(с)тїа́нѡмъ през' тоу́рки патрїа́ршее в' константинополю цркви ... и то щи́раѧ по́тваръ, без'бо́жне на хр(с)тїа́ны в'клада́наѧ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 177 зв.):

Див. ще **НЕЗБОЖНЕ.**

БЕЗБОЖНИКЪ, БЕЗЪБОЖНИКЪ *ч.* **1.** (*людина, що не визнає існування Бога, не вірує в Бога*) безвірник, безбожник: Але теперъ некоторые (безъбожники) не только вторую, але и третюю поймують (а предся престоловы служать, противъ ясныхъ правилъ) (Вільна, 1599 *Ант.* 741).

2. (*людина, що не визнає християнської віри*) поганин: Напередъ тогды дѣепи́се єсли́ жъ то пра́вда, же противъ томѹ косте́лови, кото́рого члѡнки соу(т) через безбѡ(ж)ника звое́ваны и посѧгнены, бра́ны пеке́лные перемогли (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 157); Погледи на чотыри священные патриярхи и пастыри истинные церкве Христовы, яко, межи оными безбожниками мѣшкаючи, ани вѣри, ани сукцессіе порядное не стратили (1603 *Пит.* 8).

БЕЗБОЖНІЙ *див.* **БЕЗБОЖНЫЙ.**

БЕЗБОЖНОСТЬ, БЕЗЪБОЖНОСТЬ *ж.* Безбожність, безвір'я: члкъ же за́зрости дїа́волской вѣрѹ ємши престѹпи́лъ за́ко(н) ... бе(з)бо́жности и блѹда прїимова́нїємъ не вьздержа́нъ бы́сть (Острог, 1588 *Сур.* 5); Возлюбилъ єси ѡ(т)че справедли́вость свѧтѹю, ма́єшъ в нена́висти безбо́жность проклѧтѹю (Львів, 1591 *Просф.* 66); А єсли(ж) доча́стне то́є з'єдноче́ніе повѣди(т) Никола́й же сѧ става́єть, посмотри́ ми сѧ зно́вѹ розѹ́мными очи́ма, тае́мне ѡповѣданой безбо́жности (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 290); Вы на́ то ѡбра́ны, и Бгомъ посла́ны. На мо́ре вели́коє бѹрли́воє, страшли́вое и зло(с)ли́воє ... На́ море пога́нскои безбо(ж)ности ... Бгомъ наве́дены (Чернігів, 1646 *Перло* 45 зв.).

Див. ще **БЕЗБОЖЕНЪСТВО, БЕЗБОЖИЄ, БЕЗБОЖСТВО, НЕБОЖНОСТЬ.**

БЕЗБОЖНЫЙ, БЕЗБОЖНИЙ, БЕЗБОЖНІЙ, БЕЗЪБОЖНЫЙ *прикм.* **1.** (*який не дотримується релігійних догм християнства, не вірує в Бога*) безбожний: Тотъ под...ный Нашъ Станиславъ, реченый передъ тымъ Либко Дановичъ ... опустивши фалшивую безбожную жидовскую вѣру ... а на тое мѣстцо правдивую христіанскую вѣру принялъ (Петрків, 1565 *РЕА* II, 138); се єсть догматъ безбо́жных єретикъ (Львів, 1591 *Гр. Іер.*); мати ... ѡтроко(в) ... по замордованю шесты сновь єє ѡ(т) безбо(ж)ного тирана ... напоминаніє и наоу́коу ѡ(т)ческоую чинила, и моу(ж)ствны(м) голосо(м) до него та(к) мовила (1598 *Розм. пап.* 6); злочинца добродѣй укрижованый: И от

безбожныхъ жидовъ заморъдованый (Львів, 1630 *Траг. п.* 161);

нехристиянський, поганський: бєзбо(ж)нии срацини ты(х) полонєны(х) ωдиноу часть продаша (1489 *Чет.* 96); И тéжъ пироги на завтрѣє ро(ж)ства х(с)ва котóрые принося(т) до цр҇квє мїяцє в чє(ст) б(д)цы єжє є(ст) вєлико бєсчєстиє и догматъ бєзбóжны(х) ієрєти(к) два яжє Б(д)ца пáчє слóва и ра(з)ума нєтлéнно роди (Берестя, 1590 *ЛСБ* 144); Ваши патриархове и церковъ Восточная, которыхъ перемогли брони пекелные, абовѣмъ ихъ осягнула безбожная тиранская рука, гдѣ имъ жадныхъ наукъ ... ведле потребы, овцами христовыми, ани розширеня хвалы Божее Турчинъ не допущаетъ (1603 *Пит.* 25); и до тихъ часъ ω(т) безбожныхъ ариянъ покою нє маємъ (Черкаси, 1648 *ВУР* фотокоп. 12);

у знач. ім. безбожник, безбожний: Дай ми о Пілате, преслѣдованого: И от безбожныхъ такъ замордованого (Львів, 1630 *Траг. п.* 169).

2. (*який порушує релігійні догми*) грішний, безбожний: Вл(д)ки бєзъбо(ж)ныє вмѣсто правила и кни(ж)наго чтєнїѧ, и поучєнїѧ в Закони г҇дни дн҇ь и нощъ на(д) статѹтами и лжєю оувєсь вѣкъ свои оупра(ж)нѧю(т) и погѹблѧю(т) (до 1596 *Виш. Кн.* 264 зв.); ты́лько абы(с) нє роспача(л), и нє пѹща(л)сѧ доброє надѣи, абысь нє впа(л) в що оупадáю(т) нєзбо(ж)ныє ... єсли кто має(т) дш҇оу бєзбóжноую (Острог, 1607 *Лѣк.* 10); Нѣза(ч) мáєшъ намóвы, нє дбáєшъ подáрко(в), Лéгцє вáжишъ бєзбо(ж)ны(х) глѹпы(х) и(х) посва(р)кω(в) (Київ, 1618 *Вѣзер.* 15); Бєзбóжнаѧ лахєси и тысь єго ни́ти нє хотѣла до кон́ца статéчнѣ доби́ти (Вільна, 1620 *Лям. К.* 5); попалáю(т) всѧлáкѹю рєчь бє(з)бо(ж)нѹю яко хворо(ст) (*Устрики*, І пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 347).

3. *Перен.* (*безсовісний, безсоромний, злочинний*) безбожний: а та(к) мы су(д) за таковы(м) при(з)на-(н)є(м) ты(х) злочи(н)цо(в) за такы(и) злы(и) а бє(з)бо(ж)ны(и) ѹчино(к) и(х) на кара(н)є го(р)ло(м) а плачє(н)є голо(в)щины всказѹє(м) (Володимир, 1588 *ЖКК* I, 303).

Див. ще **НЕЗБОЖНЫЙ.**

БЕЗБОЖНѢЙШЕ *присл. в. ст.* Безбожніше: И штóжъ зайстє на(д)то бѹдєтъ бєзбожнѣйшє, ω Господи́нє Ѳєóдωрє (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 240).

БЕЗБОЖНѢЙШІЙ *прикм. в. ст. у знач. ім.* Безбожніший: и та(к) ли то ω(т) всѣ(х) бє(з)бож-нѣ(и)шїи, вы бѹдѹчи хв҇о створѣнѧ трѣвáєтє (Вільна, 1596 *З. Каз.* 106).

БЕЗБОЖСТВО *с.* Те саме, що **безбожность:** По которо(и) ногами вашими ходитє,.. на васъ пєрє(д) гм҇ъ бгм҇ь плачє(т),.. просѧчи сотворитєлѧ, я(ко) да пошлє(т) сєрьпъ смр҇тны(и) .., которій бы васъ // выгѹбити ... моглъ, и(з)волѧчи лѣпшє пѹста в (чс)тотѣ стоѧти, нєжєли вашим бє(з)бо(ж)ство(м) запѹстошона ω(т) хвалы всєси(л)наго б҇а ... бы(ти) (до 1596 *Виш. Кн.* 260-260 зв.).

Див. ще **БЕЗБОЖЕНЪСТВО, БЕЗБОЖИЄ, НЕБОЖНОСТЬ.**

БЕЗБОКИЙ *прикм. у знач. ім.* Безбокий. Вл. н.: Анъдрѣ(и) Бє(з)боки(и) (1649 *РЗВ* 402 зв.).

БЕЗБОРОДКО *ч.* Безбородько. Вл. н.: Передо мною Остапомъ Безбородком бурмистром ... жаловав и оповедав Кузма, на Демидиху, иж овечка моя прилучила ся до овечок ее (Бориспіль, 1614 *АБМУ* 7); шляхетный панъ Анъдрей Шимановъский ... протестовалъ на противъко ... // ... Безбородкови старому (Житомир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 486-487 зв.).

БЕЗБОЯЗНЕНЪ *прикм.* Безбоязний, відважний: impauidus, нєустрашими(й), бєзбоя(з)нє(н) (1642 *ЛС* 227).

Див. ще **НЕБОѦЗЛИВЪ.**

БЕЗБОЯЗНѢ *присл.* Безбоязно, відважно: intrepide, бєзбоязнѣ (1642 *ЛС* 244).

БЕЗБРАЧНЫЙ *прикм.* Неодружений: Алéктωръ, пѣтєлъ: áбо бєзбра(ч)на(а) дѣва, або Пéрла Крингга(л)на в' когѹтє нахóдѧчаѧсѧ (1627 *ЛБ* 174);

у знач. ім. : Подобáєтъ Єп(с)кпѹ бы́ти нєпорóчнѹ,.. Дїѧкони да бывáютъ єди́нїѧ жєны мѹжи. Что на пéрво(м) собóри С҇тыи Б҇гонóсныи ω(т)цы мнóго ω то(м) оуважáвши, иж в' мїрѣ трѹдно бєзбрáчномѹ жи́ты, позвóлили (Київ, 1621 *Коп. Псл.* (*Лв.*) 31-32).

БЕЗБРОДИ *прикм.* Безбородий: бє(з)броди (І пол. XVII ст. *Сéм.* 94).

БЕЗБРОННЫЙ, БЕЗЪБРОНЪНЫЙ *прикм.* Беззбройний, неозброєний: тамъ же, будучи розгниваны о непаправене того мосту, на месчанъ безбронныхъ ударили и людей невинныхъ, незбройныхъ ... копиями попробияли (Луцьк, 1617 *АрхЮЗР* 6/I, 384); а мы безбронные будучи, пилновали смы однакъ того,

гдѣ бы они з тымъ медомъ, если до домовъ своихъ, албо еще где на чис иныие пчолы найти мели (Овруч, 1629 *АрхЮЗР* 4/I, 81); самъ Янъ Бокгуцъкий тогожъ небожъчика Миколая Крепътовского … безъброньного, въ кулыну правую ноги штыхомъ шаблею пхнулъ (Житомир, 1643 *АрхЮЗР* 1/VI, 787).

БЕЗБУРНЫЙ *прикм.* Безбурний, спокійний: Стгѡ Чотырдесѧтногѡ Поста чась Братїє … подобен єсть пристани нѣякой тихой, и бе(з)бурной (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 101).

Див. ще **НЕБУРНЫЙ.**

БЕЗБѢДНИКЪ *ч.* Той, що не зазнав біди, не був у небезпеці: Акі(н)динъ: Безбѣдни(к), не сый въ бѣдахъ, тоесть, не бѹдѹчїй в' жа(д)но(м) небе(з)пече(н)ствѣ (1627 *ЛБ* 173).

БЕЗВЕРХИЙ, БЕЗЪВЕРХЫЙ *прикм. у знач. ім.* Безверхий. Вл. н.: Степанъ Безверхий (1649 *РЗВ* 5); Ва(с)ко Безъве(р)хы(и) (Там же, 144 зв.).

БЕЗВИНЕ *див.* **БЕЗВИННЕ.**

БЕЗВИНЕНЪ *див.* **БЕЗВИННЫЙ.**

БЕЗВИННЕ, БЕЗВИНЕ, БЕЗВИННЕЙ, БЕЗВИНЪНЕ, БЕЗЪВИННЕ *присл.* Те саме, що **безвинно:** ты тоє именьє в него ѡтнял безвиннє (Краків, 1532 *AS* III, 399); Ивана Кисла безвинне збито (1561 *АрхЮЗР* 8/VI, 101); А они дей его безвинней … прутьемъ били, мордовали (Луцьк, 1564 *Ив.* 263); моего … слугу … бе(з)ви(н)нє … збили и зранили (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 29); То, де(и), все во(и)тъ побра(л) и пограби(л) бе(з)винє (Житомир, 1583 *АЖМУ* 60); кнзъ Матуши(н) Воронецки(и) зъ Збаража … безъви(н)нє в мене име(н)є мое вла(ст)ное Ю(р)євичи безправне былъ взялъ и ѡ(т)нялъ (Житомир, 1584 *АЖМУ* 75); а кто ся гнѣваєтъ (*в рук.* гнѣває(т)сѧ. - *Прим. вид.*) на брата своего безвинне, виненъ есть вѣчному суду (XVI ст. *НЄ* 22); Смертъ емѹ [Сампсонѹ] покоснѹю безвиннє готѹютъ (Львів, 1631 *Волк.* 5 зв.); ѡню(г)[о] по[и]ма(в)ши, бе(з)ви(н)нє на зе(м)ли покину(в)ши, киями и ѡбухами … немилосе(р)дънє росказа(л) зби(т) (Житомир, 1650 *ДМВН* 199).

Див. ще **НЕВИННЕ.**

БЕЗВИННО *присл.* Безвинно, безневинно, безпідставно: жаловалъ Намъ войтъ Берестейскій Павелъ … на Данка и на Песаха … штожъ дей они домъ мой властный держатъ безвинно (Берестя, 1507 *РЕА* 1, 71); к тому на(с) привело же па(н) нш҃ъ бе(з)ви(н)но по(и)ма(в)ши ста(р)ши(х) сусєдо(в) … пере(д) селю(м) постави(л) и повеша(ти) ихъ хоте(л) (Кременець, 1563 *ЛНБ* 103, 26/Id, 1810, 20 зв.).

Див. ще **БЕЗВИННЕ, НЕВИННЕ.**

БЕЗВИННЫЙ, БЕЗВИННИЙ, БЕЗВИНЕНЪ *прикм.* Безвинний, безневинний, невинний, безпідставний: Я противко неи такъ се не заховалъ … алемъ … с пьянства своего о горло м..ло не приправилъ, што она, такъ и всѣ безвинные битья, мнѣ, яко цнотливая … малжонка, отпустила (Луцьк, 1570 *АрхЮЗР* 8/III, 20); Але якъ тіи два папежеве святой старожитности и продковъ своихъ благочестія вѣрніи строжове безвинны суть въ томъ, такъ и святый Фотій въ томъ есть безвиненъ же Римскихъ епископовъ за той придатокъ былъ екскоммуниковалъ, поты ажъ ся то зопсованое зась направило (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 736); innocuus, безви(н)ни(й), невредящи(й) (1642 *ЛС* 238).

Див. ще **НЕВИННЫЙ.**

БЕЗВЛАЖИЄ *с.* Безводдя: в не(м) же сатани(н)ская привѧза(н)наѧ некаѧ ве(р)вица є(ст), ѡна(ж) и(з)влє(к)ши на сѹхотѹ, тако во бе(з)влажии ст҃ы(х) и бг҃одѹхнове(н)ны(х) предании ѹморає(т) (Новогородок, 1592 *ЛСБ* 213).

БЕЗВОДЄ, БЕЗВУДЯ, БЕЗЪВОДЯ, БЕЗЬВУДЯ *с.* (*нестача води*) безводдя: а просторо(н)ность замъкѹ того непомиръное не по людехъ а бе(з)во(д)є и ѡтъдаленье ѡтъ днепра ѡтъкѹль бы имъ часѹ ѡблеженьѧ могъ быти ратѹнокъ (1552 *ОЧерк.З.* 18 зв.); Безумны мы дѣля Христа, мы славныи, мы безчесныи до нынѣшньяго часа, и терпиме голодъ и безьвудя (XVI ст. *НЄ* 40); рыбы изъ сажавокъ повыловляли, а иншую зопсованемъ того кола безъводя поморыли (Луцьк, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 161).

БЕЗВОДНЫЙ, БЕЗВОДНИЙ *прикм.* **1.** Безводний: ст҃ыи иванъ … жи(л) бо во поустині безводнеѝ (1489 *Чет.* 272 зв.); коли жь пакь нечистый доухь из' чл҃ка изыйде(т) переходи(т) черезь безъводны(и) мѣста ищоучи покоѧ але не найде тогды рече(т) навръноусѧ до домоу моего (1556-1561 *ПЄ* 59); Якѹю славоу прп(д)бїѧ з на(с) ѡни на..и м(ѣ)ти боудѹ(т), гды их

слічнои сталости марне зволокаючи сл обнажаємо сл, гды своими плохими смѣло(ст)ми, яко облацы бе(з)водныи ... выстоупѹємо (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 204); Часомъ отъ зною, то отъ горачности Опрочъ хлеба потравъ и безводной млости Тымъ способомъ веку онъ молодого зажилъ (поч. XVII ст. *КЛ* 92); Видимо пре(з)рочистое вод' живых' Жродлю, Которое маєть обернѹтися в' рѣкѹ барзо великѹю, и весь свѣтъ напаѧючѹю, з' сѹхоѣ и безводноѣ землѣ выникаючее (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 754); все бѣжитъ бѣгомъ непостоянніи', яко тѣнь облака без'во(д)ного (Чернігів, 1646 *Перло* 122).

2. *У знач. ім.* Вл. н.: Анъдрѹшко Бе(з)во(д)ны(и) (1649 *РЗВ* 170).

БЕЗВРАТНЫЙ *прикм.* Безворітний: таковый безвратный оных приход, и николи же от сих не сподѣвайся помысла за спасение крещенных душ (1608-1609 *Виш. Зач.* 200).

БЕЗВРЕДНИЙ *прикм.* Непкідливий, незлобивий: indemnis, безвре(д)ни(й), незлобивъ (1642 *ЛС* 233).

Див. ще **НЕВРЕДНИЙ.**

БЕЗВРЕМЕНЕНЪ *див.* **БЕЗВРЕМЕННЫЙ.**

БЕЗВРЕМЕННЕ *присл.* Те саме, що **безвременно**: проповѣда(л) слово, налегалъ, блговремєннє и бе(з)време(н)не, строфовалъ, громилъ, просилъ, во вшелякой терпливости и наѹцѣ (Вільна, 1620 *См. Каз.* 20 зв.).

БЕЗВРЕМЕННО *присл.* Постійно: тоу(т) зара(з) неприяте(л) дѹшнїи сѣти свои заставивши возьгладо(м) якобы цвичена в' побо(ж)ности, и обычае(в) цнотлывы(х) оны(х) поволи собѣ заганяєтъ и недо(з)релый коло(с) молодости и(х) безвременно пожинає(т) (1598 *Розм. пап.* 4); до кома(г) и шкѹтъ, бе(з)време(н)но зимою и лѣто(м) в непого(д)ное времѧ гоните (1598 *Виш. Кн.* 273); Инїиє за(с) престѹпленїа ... я(в)ные зневаги ... та(и)но яденїа и бе(з)временно кра(д)ко(м) ... рѹчны(м) каранїє(м), або вы(г)нанїє(м) очищаю(т) (серед. XVII ст. *Кас.* 42 зв.).

Див. ще **БЕЗВРЕМЕННЕ.**

БЕЗВРЕМЕННЫЙ, БЕЗВРЕМЕНЕНЪ *прикм.* Постійний: Не смуща(и)те(с) в то(м) анѣ злоре(ч)те ипатию в ро(с)пачи его на го(р)шее приводячи с чего во(з)ра(с)тає(т) яро(ст) гнѣвъ и клопо(т) бе(з)време(н)ны(и) (Львів, 1599 *ЦДІА Лен.* 823, 3, 67, 6); Не все ли плоть и кров, и питание безвременно свинскаго закона? (1599-1600 *Виш. Кн.* 151).

БЕЗВСТИДНЫЙ, БЕЗВСТИДНИЙ, БЕЗВСТЫДНЫЙ, БЕСВСТЫДНЫЙ *прикм.* Безсоромний, безстидний: Ви(ди)те ли иж не добре ри(м)скіє овца чинят, што кѹревнико(м) и дворяно(м) бе(з)встыдны(м) на(д) собою владѣти допѹщаю(т) (1598 *Виш. Кн.* 284 зв.); И слоуше абы Корона такъ конъгобная: котроуй жадная иншая не єсть ровная. Шарлатною кръвю вся, свѣтно прокwитаючи: Бе(с)встыдный наро(д) Жидо(в)скій завстыжаючи (Львів, 1616 *Бер. В.* 85); гдѣ в' той часъ смѣлость роспѹстная и бе(з)встыд)ная (Львів, 1642 *Час. Слово* 270); impuno ... безвстидни(й) (1642 *ЛС* 228).

БЕЗВСТИДСТВО *с.* Безсоромність, безстидство, безстидність: impudentia ... безвсти(д)ство (1642 *ЛС* 228).

Див. ще **БЕЗВСТЫДЛИВОСТЬ.**

БЕЗВСТЫДЛИВОСТЬ *ж.* Те саме, що **безвстидство**: початокъ имя маєтъ лагодности, а конецъ - безвстыдливость и нечловеченство (бл. 1626 *Кир. II.* 18).

БЕЗВСТЫДНЕ *присл.* Безсоромно, безстидно: Щасливый...костел латынский...бо ся з своего учителя...шидит, а пред ся ним ся // хвалити безвстыдне смѣет (1608-1609 *Виш. Зач.* 228-229); Бѹдѹчи теды ... изволенїємъ Бжиимъ приоздобленный ... и вѣдачи ... ижъ противници наши ... сѹтъ барзо тяжкими и насилствѹющими Православнымъ ... безвстыдне называючи дховны(х) нашихъ невками ... Интенцїи, и скѹткwв Таинъ Бж(с)твенны(х) не знаєтъ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 4).

БЕЗВСТЫДНЫЙ *див.* **БЕЗВСТИДНЫЙ.**

БЕЗВУДЯ *див.* **БЕЗВОДЄ.**

БЕЗВѢРА *ж.* Те саме, що **безвѣрїє**: бе(з)вѣра (I пол. XVII ст. *Сем.* 96).

Див. ще **БЕЗВѢРСТВО, НЕВѢРА, НЕВѢРИЄ, НЕВѢРСТВО.**

БЕЗВѢРЇЄ, БЕЗЪВѢРЇЄ *с.* Безвір'я, безбожність: да познаю(т) хр(с)тїяне что єсть наша простая восточны(х) вѣра, и что дрѹги(х) о(т)щепе(н)цо(в) хитрое бе(з)вѣрїє (1599-1600 *Виш. Кн.* 202 зв.); о земле запѹстѣлая и заросляя, тръниє(м) безьвѣрїя и бе(з)божїя (Там же, 264 зв.); *Образно* : Тые сами и(з) вѣри выбѣгши, во яму бе(з)вѣрія впали и о(т) себе собѣ смрть зъє(д)нали (п. 1596 *Виш. Кн.* 254 зв.).

Див. ще **БЕЗВѢРА, БЕЗВѢРСТВО, НЕВѢРА, НЕВѢРИЄ, НЕВѢРСТВО.**

БЕЗВѢРНИКЪ *ч.* Безвірник, безбожник: а зловѣрный, хотѧй не вѣри(т) въскрсенію, знай ѡ тимъ запѣвне безвѣрникѹ (Чернігів, 1646 *Перло* 147).

Див. ще **НЕВѢРНИКЪ.**

БЕЗВѢРСТВО, БЕЗВѢРЪСТВО *с.* Те саме, що **безвѣріє**: Вѣмѣсто зась вѣры, и надеж(д)и, // и любви, бє(з)вѣръство, ѡ(т)чаѧніє, ненави(ст), зави(ст), и мръзо(ст) владѣє(т) (до 1596 *Виш. Кн.* 261 зв. - 262); и оуказа(л) петрови и(ж) не вѣтръ ани море его погрѹжало але бє(з)вѣ(р)ство (XVI ст. *УЄ* № 29519, 94 зв.); а такъ, знагла бє(з) заслѹги жа(д)ноє ѡ(т) ба, тѹю годно(ст) ... дарѹ привлащати ... собѣ смѣєте и ѡнѹю згоду, вѣри таи(н)ство со бє(з)вѣрство(м) ... мѣшаєте и споиваєте (1598 *Виш. Кн.* 269).

Див. ще **БЕЗВѢРА, НЕВѢРА, НЕВѢРИЄ, НЕВѢРСТВО.**

БЕЗВѢСТНЕ *присл.* Те саме, що **безвѣстно**: Уважаючи тежъ то добре на себе, ижъ пререченый Костентинъ ... на шляхахъ непріятельскихъ, куды были звыкли непріятели татарове безвѣстне и невидоме далеко въ панства наши коронныи вторгивати, наеждчати // ... замки ... знову побудовалъ (Варшава, 1585 *АрхЮЗР* 7/III, 286-287).

БЕЗВѢСТНО, БЕЗВЕСТНО, БЕЗЪВЕСТНО *присл.* Безвісно, таємно, несподівано: Который замокъ нашъ Браславский прошлого году царъ Перекопский ... безвестно вторгнувшы въ панство наше, взялъ и спалилъ (Ольбенг, 1552 *АрхЮЗР* 8/V, 96); поганство Татарове ... на пороги через рекѹ Рось перешли длѧ того, жебы безвѣстно в панство наше вторгнѹти и шкодѹ вчинити могли (Вільна, 1558 *AS* VII, 21); Татарове безъвестно в панство наше ходечи, шкодѹ великѹю чинѧтъ (Варшава, 1566 *AS* VII, 104).

Див. ще **БЕЗВѢСТНЕ.**

БЕЗВѢСТНЫЙ *прикм.* Невизначений, неясний: Если безвѣстный голосъ труба дастъ, кто ино наготовитъ ся на гарцъ (XVI ст. *НЄ* 165);

невідомий, нечуваний, небачений: скажи ми безвѣстная и таиная премоудрости твоєѧ (1489 *Чет.* 286 зв.); О, безвѣстная лже! О, замтузе вшетечный! Цнотливою зовеш - будучи не знают ли вси (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 177).

БЕЗГАДЛИВЪ *прикм.* Нерозумний, безголовий: Коли есть ся слуга нарюкъ, не будь безгадливъ, хотя можъ, коли поневоленъ быти, тогды бурше роби (XVI ст. *НЄ* 24); Як могу научити другого, если самъ безгадливъ буду (Там же, 37).

БЕЗГЛАГОЛЕНЪ *прикм.* Німий, безмовний: мнимаєте и Никифоро(в) язы(к), которого затворили є(с)те и не слышите его вашѹ неправдѹ ѡбличающи(и), яко пнѣ мо(л)чи(т) бє(з)глєнъ є(ст) (1598 *Виш. Кн.* 310).

БЕЗГЛАСЕНЪ *див.* **БЕЗГЛАСНИЙ.**

БЕЗГЛАСИЄ, БЕЗГЛАСЇЄ *с.* Мовчання, безмовність, німота: Для того, иж яко мертви всѣ овци в той долинѣ костелного бесловесного послушенства ока бервеном власти пастырское привалены сут и в нечувствѣ и безгласии сѣдят и о спасении своем ... не вѣдают, толко, як ся кому трафит, безсмыслѣно ... умирают (1598 *Виш. Кн.* 98); Абовѣмъ при старости часъ короткій, и прѹдкій ... а смерть на всѣ лѣта живота нашегѡ, права своєгѡ заживаєтъ ... язы(к) безгласіємъ свѧзѹєтъ, и разѹма тмою покриваєтъ (Чернігів, 1646 *Перло* 124 зв.).

БЕЗГЛАСНЕ *присл.* Те саме, що **безгласно**: на дрѹги(и) днь по се(д)мицы мешканя моего в монастыри, безгла(с)не ... ѡ(т)ѣхалє(м) (Скит, 1633 *ЛСБ* 520, 2).

БЕЗГЛАСНО *присл.* Мовчки, тихо: ѡбра(з) бжій и подобие носѧщи(м), овца(м), бє(з)гла(с)но, яко же скотѹ, по(с)лѣдовати повелеваєте (1598 *Виш. Кн.* 285 зв.).

Див. ще **БЕЗГЛАСНЕ.**

БЕЗГЛАСНИЙ, БЕЗГЛАСЕНЪ *прикм.* Безмовний, мовчазний, німий: По(д)арємни(и) бє(з)гласє(н), або ѡсє(л), чловєчи(м) голосо(м) промови(в)ши(и), обличає(т) пр(о)рокѹ безоуміє (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 202); яко агнє(ц) прамо стрегоущемоу его бє(з)гласє(н), тако не ѡ(т)връзає(т) оусть свои(х) (XVI ст. *УЄ Трос.* 73); insonus, негласящи(й), бє(з)гла(с)ни(й) (1642 *ЛС* 240).

БЕЗГЛУЗДЫЙ *прикм. у знач. ім.* Безглуздий, дурний. Вл. н.: Иванъ бє(з)глѹ(з)ды(и) (1649 *РЗВ* 375 зв.).

БЕЗГОДИЄ *с.* Негода, непогода: скоро все ѡ(т)пѹстивши ѹ великоє бє(з)годиє дє(н) и но(ч) єхало(м), кони похроми(л) ... са(м) мало здоро(в)ѧ не страти(л) (Новогородок, 1592 *ЛСБ* 213).

БЕЗГОДНЫЙ *прикм.* Негідний, нікчемний: всй же стїи ѿци ... повѣдаша дховно празновати а не телесно, не чрѣвоу ... безго(д)ны(м) піа(н)ство(м) но гви (Львів, 1585 *УЄ* № 5, 121 (на полях).

БЕЗГРѢХОВНЫЙ *прикм.* Безгріховний: Ѡ црѫ вѣчнои сла́ви, Дарѫй на(м) бе(з)грѣхо́вной заба́вы (Чернігів, 1646 *Перло* 17).

БЕЗГРѢШЕНІЄ *с.* Відпущення (прощення) гріхів: Вы мертвы были у грѣховъ и безъ к(ре)щѣня тѣла вашего, ожививъ естъ изъ нимъ и даровалъ намъ безъгрѣшеніе (XVI ст. *НЄ* 193).

БЕЗГРѢШЕНЪ *див.* **БЕЗГРѢШНЫЙ.**

БЕЗГРѢШІЄ *с.* Те саме, що **безгрѣшность:** не ста́рого ѡ(т)мѣнѧ́ємо // в' дитѧ, а́ нѣ чл҃вка в' живо́тъ ма́тки єгѡ воро́чаємѡ, а́ле грѣха́ми зра́неного и зболѣлого,... ла́скою нб(с)ного Цр҃а взво́димо на детѝнноє безгрѣшіє (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 905-906).

Див. ще **БЕЗГРѢШСТВО.**

БЕЗГРѢШНОСТЬ *ж.* Безгрішність, безгріховність, непорочність: А та(к) ю розбили и злоупили з оны(х) Єи богаты(и) оубирове ... то є(ст) ѡною невйнно(ст) ... бе(з)грѣшно(ст) (Львів, 1585 *УЄ* № 5, 303 зв. (на полях); Нехай же вѣдаю(т), же то Хс рекль, не бе(з)грѣшность дѣти(н)нѫю пока́зѫючи, але хотѧчи оученико́въ ѡ(т) высо́кои мы́сли ... кото́рѫю тогды по ни(х) зрозѫмѣ(л), ѡ(т)вести, а покорѣ наѫчити (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 82).

Див. ще **БЕЗГРѢШІЄ, БЕЗГРѢШСТВО.**

БЕЗГРѢШНЫЙ, БЕЗГРѢШЕНЪ *прикм.* (*який не має гріхів*) безгрішний, безгріховний: бг҃ъ са(м) только бе(з)грѣшенъ (Острог, 1587 *См. Кл.* 7); сам безгрѣшный Христос тым же бозким промыслом своим на сей свѣтъ приходилъ (Львів, 1605-1606 *Перест.* 49); кто притъ, же не приоболокъсѧ в' тѣло безгрѣшноє: бѫдетъ вы́верженый ѡ(т) збаве(н)ѧ и живота (Київ, 1625 *Сур. Сл.* 125); моє бе(з)грѣшноє тѣло што тобѣ ви́нно (Вільна, 1627 *Дух. б.* 97); Тогда пренаст҃ѣйшаѧ // Дв҃а ... ѡплакова́ла Тѣло прест҃оє без'грѣшноє (Чернігів, 1646 *Перло* 95-95 зв.);

у знач. ім. безгрішний, безгрішник: Безгрѣшного грѣшныи ѡ́то оутискѫютъ, Іс҃а невйнного ѡкрѫтне мордѫють (Львів, 1631 *Волк.* 15 зв.); Съ грѣшники без'грѣшный сполкѫетъ (Чернігів, 1646 *Перло* 74).

БЕЗГРѢШСТВО *с.* Те саме, що **безгрѣшность:** ве́длѫгъ си́лы бе(з)грѣшства прокла́тство перемѣни́лъ на благослове́ніє (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 776).

Див. ще **БЕЗГРѢШІЄ.**

• **БЕЗГУБЫЙ** *прикм. у знач. ім.* Безгубий. Вл. н.: Макси(м) бе(з)губы(и) (1649 *РЗВ* 177).

БЕЗЃЛОВОКЪ *ч.* Те саме, що **безѓловье:** Сажа́етъ наро́ды Хс на травѣ, наѫча́ючи на(с) покорѣ и скро́мности, абы́с'мѡ не за́вше матера́цѡвъ и безгло́вкѡвъ шѫка́ли, длѧ ѡ(т)починє́нѧ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 428).

БЕЗЃЛОВЬЄ *с.* (*стп.* bezgłowie) подушка: възгла́віе: възгла́вница, безгло́вье, албо по́дѫшка (1627 *ЛБ* 19).

БЕЗДНА, БЕЗНА, БѢЗДНА *ж.* (*цсл.* бездъна) **1.** (*безмірна глибина, безмежний простір, глибоке провалля*) безодня, пропасть: ѡ(т)вориласѧ бѣз(д)на водамъ (1489 *Чет.* 13); Вл(д)ко ги ... ѡ(т) всѣхъ бе́здиъ мо́рскыхъ напо́лнилъ еси собѣ исто́чникъ оди́нъ (Острог, 1598 *Отп. КО* 31 зв.); и пита(л) его іс мовачи що ти є(с) імѧ. а ѡ(н) ре(к)ль легиѡ(н), понєва(ж) бѣсове многіи были оувошли оу него и просили ха, абы и(м) не каза(л) во без(д)ноу ... поити (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 215); изъ вѣровъ перейшли великую бездну по суху (XVI ст. *НЄ* 118); воздѫхъ, тма естъ вер'хѫ бе́здны (Почаїв, 1618 *Зерц.* 11 зв.); Про́пасть: ѡ(т)хла́нь, Те́мность, Бе́з(д)нѫ Та́къ зовемо (1627 *ЛБ* 101); barathrum, пучина, пропа(ст), бе(з)дна (1642 *ЛС* 100); Всѧко(ж) землѧ была невидома и неѫкрашена // и тма вѣрхѫ бѣздны (серед. XVII ст. *Хрон.* 1-1 зв.); *Образно*: Ты всѣмъ створе́намъ справѫєшь. На нб(с)ной недозри́мой высо́кости, и в' мо́рскихъ бе́знах' глѫбо́кости (Чернігів, 1646 *Перло* 16);

перен. (велика кількість чогось) невичерпність, незліченність: Кре́стъ на ѡстато(к) глоубо́костю по(д)вы(ш)шоный естъ, жебы соу́дѡвъ г(с)нихъ бе́здны, невимо́вно(ст) вынал'ѣзенѧ ...ба́рзо зна́чнаѧ была (поч.XVII ст. *Проп. р.* 299 зв.); Жро́дло, Реко до́броти недошлаѧ Бе́здно (Вільна, 1620 *Лям. К.* 6); ма́етъ бо́вѣм' ми́лости невы́черпаныѣ жро́дла, и милосе́рдѧ бе(з)днѫ, и жа́лованѧ неоубытоє мо́ре (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 633); Молю́ тѧ Бж҃е прилє(ж)но, Прійми ю [дѫшѫ] нн҃ѣ любе́зно, Недозри́маѧ ми́лости бе́зно (Чернігів, 1646 *Перло* 17); Бл҃годарѫ тѧ ... Црѫ Аггл҃скій, вѣчнои сла́вы, Недозри́маѧ бе́зно щедро́тъ (Там же, 23).

2. Пекло, безодня: богатый дѣля чого бывъ понесюнъ у бездну и муку? (XVI ст. *ПЄ* 148).

Див. ще **БЕЗОДНЯ.**

БЕЗДОЛНИКЪ *ч.* Нещасливець, безталанник: Который в' Нбѣ Престолъ свои славы маєшъ, Самъ сѧ на земли яко без'долникъ тѡлаєшъ (Чернігів, 1646 *Перло* 71 зв.).

Див. ще **БЕЗДОЛНЫЙ.**

БЕЗДОЛНЫЙ *прикм. у знач. ім.* Бездольний. Вл. н.: тишко бє(з)долны(и) (1649 *РЗВ* 369).

Див. ще **БЕЗДОЛНИКЪ.**

БЕЗДОМНИКЪ *ч.* Бездомник, безпритульний: зара(з) позна(л) є(с)ми ректора вм(с) саколюбца, селолюбца, злато и сребролюбца, а нє нищаго сиромаха, бє(з)домни(к)а, нє имѹщаго где главѹ по(д)клонити, х(с)а (1598 *Виш. Кн.* 277 зв.).

Див. ще **БЕЗДОМНЫЙ, БЕЗДОМОКЪ.**

БЕЗДОМНЫЙ *прикм. у знач. ім.* Безпритульний, бездомний: нищи(х) нако(р)ми и без(д)омны(х) в до(м) сво(и) оуведи (XVI ст. *УЄ* N 29519, 11 зв.); Єсли прєтѡ хочемѡ, и мы братїє принати, Ха // в' домы наши, и накормити єгѡ, прїимѹймѡ бездомныхъ, оуводѣмѡ до домѡвъ нашихъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 737-738).

Див. ще **БЕЗДОМНИКЪ, БЕЗДОМОКЪ.**

БЕЗДОМОКЪ *ч.* Те саме, що **бездомникъ**: Безкровный: Бездомокъ (1627 *ЛБ* 6); Жебракѡвъ и бездомковъ', вѣеди в' дом' свой (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 654).

Див. ще **БЕЗДОМНЫЙ.**

БЕЗДОРОЖЬЄ *с.* Бездоріжжя: хто тою дорогою нє ходит', тотъ в' бє(з)дорож'и блѹдит' (Вільна, 1627 *Дух. б.* 269).

БЕЗДРУЖНИЙ *прикм.* Недружний, одинокий: incomes, бездружни(й) (1642 *ЛС* 231).

БЕЗДУШЕНЪ *див.* **БЕЗДУШНЫЙ.**

БЕЗДУШНИЙ *див.* **БЕЗДУШНЫЙ.**

БЕЗДУШНОСТЬ *ж.* Бездушність, черствість, байдужість: яко(ж) то милыє непевныє послѡве великаѧ и бє(з)печнаѧ бє(з)доушность ваша (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 46).

БЕЗДУШНЫЙ, БЕЗДУШНИЙ, БЕЗДУШЕНЪ *прикм.* **1.** (*позбавлений життя*) неживий, мертвий, бездушний: Пла(ч)тє бголю(б)ци, и стогнѣте, глєдячи на того трѹпа … ох'та(и)тє по не(м), напоминаючи я(к) красны(и) мертв, бы(л), ко(ли) здоро(в) бы(л), а тепе(р) я(к) сѧ и(з)мѣни(л), ко(ли) ѡтрѹпѣ(л) и бє(з)душє(н) ста(л) (1599 *Виш. Кн.* 217); Ово дїаволъ котрїй яко Левъ рыкаєтъ, Кгды бѣдного чл̃ка поглоти(т) шѹкаєтъ. Лєжитъ правє бездѹшный (Львів, 1631 *Волк.* 30); inanimus,… бездушний (1642 *ЛС* 229);

(*який нічого не відчуває*) неживий, бездушний: нє терпѣлъ на(с) видѣти бѣсомъ поработившихсѧ и бездѹшны(м) коумиромъ (1489 *Чет.* 30 зв.); Просто мовачи ставѧ(т) собѣ Бга бє(з)дѹшного//а в томъ смертелнє грѣшатъ (Чернігів, 1646 *Перло* 9 зв. - 10); Такожъ и болваны рытыи и лытыи робилъ зо вьсѧкой (!) матерїи. И многїє народы до тогѡ шаленства позатєгалъ, ижъ сѧ ѡнымъ бездѹшнымъ а рѹкама людскима оучиненымъ Бгѡмъ нерозѹмныи кланали (серед. XVII ст. *Хрон.* 20);

(*який не має душі*) бездушний: Хрыстосъ прыняль чловѣченство наше, то есть тѣло и зъ душею, противъ ереси Аполинарыевы, который вѣрылъ Тѣло Христово быти бездушное (Вільна, 1603 *Гарм.* 201); камение возопиют и бездушная тварь свѣдчити будет, иж то есть не смиреннаго мудрования истинны корень, але мучителское и гордостное лжи и силы потварь (1608-1609 *Виш. Зач.* 213).

2. Безсердечний, жорстокий, бездушний: А Іюда скариѡ(т)скїи…порозоумѣ(л) прє(з) наоукоу дѧво(л)скоую, ижь старѣшина жидовьска радѧ(т), якобы мѣти Іса в роукахь своихь, А ю(ж) бездоушныи навчи(л) Іюдоу, якь бы мѣ(л) его продати (XVI ст. *УЄ Трос.* 46).

БЕЗДЫМНЫЙ *прикм.* (*який горить без диму*) бездимний: acapnos, бє(з)ды(м)ны(й) (1642 *ЛС* 64).

БЕЗДѢЛНЫЙ *прикм.* **1.** (*вільний від праці*) неробочий: день // бє(з)дѣлный, в' котбры(й) сѧ жа(д)ноє слѹжебничеє дѣло нє ѡ(т)правѹєт' (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 207).

2. Неспроможний, неправдивий: Почто ся хвалите силнии во злобѣ, бездѣлнии суще в словесной ѡздобѣ Порѣваючися на Божию истино(сть) и на ха спса ωнѹю прє(д)вѣчно(ст) (к. XVI - поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 109).

БЕЗДѢТНЫЙ *прикм.* **1.** Бездітний: я бє(з)дѣтнаѧ и вдова (поч. XVII ст. *Проп. р.* 128 зв.).

2. *У знач. ім.* Вл. н.: Левъко Бє(з)дѣ(т)ны(и) (1649 *РЗВ* 404).

БЕЗЕЦНИКЪ *ч.* (*стп.* bezecnik) негідник: вы бы всакого станȣ подданые наши ... ѡ том ведали и того истого Валентого Желеха за безецника маючи, вжо ѡт сихъ местъ нихто з вас его в домȣ своемъ не переховывали (Вільна, 1565 *AS* VI, 285); А на бóльшое обелженье - якобы якимъ безецникомъ, не зъ рукъ въ руцѣ, але на кій узявши свое писма черезъ особь легкихъ незнаемыхъ подаютъ (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 117);

розпусник: Там бо есть у латыни своєволя, там есть чистец по смерти мудрым безецником, внетечником и роскошником (Унів, 1605 *Виш. Домн.* 191).

БЕЗЕЦНИТИ *дієсл. недок.* (*стп.* bezecnić) (що) безчестити, неславити, ганьбити: отступникове за то на нихъ небо и землю обернути усилуютъ,.. ексистимацію ихъ добрую потварами // безецнять (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 734-735).

БЕЗЕЦНОСТЬ *ж.* (*стп.* bezecność) безчестя, безслав'я, розпуста: нечéстіе, не(з)бо(ж)но(ст) непобо(ж)нóсть, безéцность за(к)аменѣлость ср(д)ца (1596 *ЛЗ* 60); яко в Лядской земли ... титулы, и вавилонская музыка ... в прелесть латынскую мало не всѣх выкрало, тако и овде - власть, безецность, роскош тѣла, угодное житие безбожных и невѣрных турков миролюбную мысль до себѣ притягает (1608-1609 *Виш. Зач.* 219); Іерусалимъ и королѣ его ... которыи поганского балванского шаленства перешли безецностями своими, которіи, зъ балванскихъ оферъ радуючися ... напротивъ самого Бога навымышляли! (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 836); Нечéстїе: Незбóжно(ст), бе(з)чéстїе, непобóжно(ст), нецнóта, безéцно(ст), закаменѣлость сéрдца (1627 *ЛБ* 77); Невжитымъ абóвѣмъ людемъ, нецнóнымъ, роскóшникомъ, и нелитостúвымъ богачóмъ, смéртъ Єстъ, ѡ(т)лȣчúтиса ѡ(т) тѣла, и ѡтúйти ѡ(т) рóскошій въ мȣкȣ, ѡ(т) слáвы въ безéцность (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 601).

БЕЗЕЦНЫЙ, БЕЗЕЦЪНЫЙ *прикм.* (*стп.* bezecny) **1.** Ганебний, підлий, безчесний, розпусний: вашъ вѣкъ, ваше лживо ца(р)ство, вáша свѣтнаа слáва, вáша безецнаа роскошь ... вáше все еже вѣкъ сéй внȣтрь себе крые(т) (1598 *Виш. Кн.* 307 зв.); шȣбеница и столпъ неслáвны(и) и безéцный южъ са ѡбе(р)ноули на четвероугóлны(и) и копцóвный стóлпъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 296 зв.); Где абовѣмъ зáздрость безéцнаа, не пкодитъ: Тамъ приазнь плынетъ, и все дóброе похóдитъ (Львів, 1616 *Бер. В.* 96); Нечестúвы(и), Безéцны(и), нецнотлúвы(и) (1627 *ЛБ* 77); Всѣ бовѣмъ иле зъ людій есть, которыѣ въ болóтѣ безéцны(х) свиńски(х) намѣтностій роскошȣютъ и веселȣютъ, зъ ѡбúчаевъ своѣ(х) свиńами называютъса (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 27); Нехаи тéды поганбéно бȣдетъ вшелáкое кацéрство безéцны(х) геретикóвъ (Львів, 1642 *Час. Слово* 277);

у знач. ім. розпусник, безчесний: "... Єсли справедливый заледвѣ збавлен будет, нечестывыи, а безецьныи и грешныи где ся окажет?" (Вільна, 1600 *Катех.* 44); Им безецным и Христос соблазном; а не только человѣк добрый (пон. XVII ст. *Вол. В.* 97).

2. Який поставлений поза законом, засуджений на вигнання з країни: вырокомъ нашым такъ есмо нашли, же ѡн честь и верȣ стратил, а сказалисмы его быти безецнымъ и немаючы(м) вже николи местца и помешкана во всих земляхъ и межы всими поддаными нашыми (Вільна, 1565 *AS* VI, 285).

БЕЗЖЕНЕЦЪ *ч.* Неодружений чоловік: agamus, бе(з)женецъ (1642 *ЛС* 75).

БЕЗЖЕННЕ *присл.* (*стп.* bezżennie) **мешкати безженне** - жити неодруженим: священникъ (Илія) по зестю с того свѣта першое жоны своее, не мешкаючы при парафии безженне, неслушне и непорядне в второе малженство вступивши, над заказъ духовный литоргию Божественную отправовати ... усиловалъ (Львів, 1633 *КМПМ* II, 18).

БЕЗЖЕННЫЙ, БЕЗЖЕННИЙ, БЕЗЖОННЫЙ, БЕЗЪЖЕННЫЙ *прикм.* Неодружений, нежонатий: А которыи попы ... безжонны повѣту Кієвского, тыи до вашей милости ѣдуть (Київ, 1556-1568 *АЮЗР* I, 301); Але рыхлей и подобней то ку правде, ижъ яко вера Рымская въ Полще настала, такъ подобно и каплани безъженные настали (Вільна, 1599 *Ант.* 739); innuptus, безжен(н)и(й) (1642 *ЛС* 238); Та(к) тежъ жонáтый мúрскій, бо(л)шъ // ни(ж)ли бе(з)жéнный [грѣшитъ], еслúбы ѡбáдва впáли въ прелюбодѣанїе (Львів, 1645 *О тайн.* 60-61); Бе(з)жéнный. C(a)elebs-libis (1650 *ЛК* 424).

БЕЗЗАКОНЕНЪ *див.* **БЕЗЗАКОННЫЙ.**

БЕЗЗАКОНИЄ, БЕЗАКОНИЄ, БЕЗАКОНЇЄ,

БЕЗАКОНЬЄ, БЕЗЗАКОНІЄ, БЕЗЗАКОНЬЄ, БЕЗЪЗАКОНИЄ *с.* (*порушення правового порядку, законів або церковних догматів*) беззаконня, незаконність; несправедливість: двдъ реклъ. в безаконьи зача(т) єсмь (1489 *Чет.* 127 зв.); так' же и вы з'вер'ха сѧ окáзоуєте лю́де(м) быти справедливы в' ноу́трьностѧ(х) є(ст) єсте́ пóлни безаконіа и неправ'ды (1556-1561 *ПЄ* 99 зв.); И всякоє безаконие ... видячи не таити но епископȣ своємȣ ѡповедати (Львів, 1586 *ЛСБ* 71); Тайна уже совершается беззакония (1588-1596 *Виш. Кн.* 140); Павелъ светый зоветъ его чловѣкомъ безаконія и сыномъ погибели (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 149); Бо еслибы такъ было, яко вы зъ своимъ соборомъ поведаете, - а якобы смели такъ великие и хрестиянские господари неправду за правду и таковое безъзаконие, яко вы поведаете, што ся тамъ деяло, пооаляти и до людей иначей удавати? (Володимир, 1598-1599 *Відп. ПО* 1109); У добруй чести поживайме у нынѣшнюмъ вѣку, иждѣме доброи надежѣ и явленія // славы великаго Бога ... што давъ себе за насъ и изъбавивъ насъ выдъ усякого беззаконія (XVI ст. *ІIЄ* 192-193); А той антихристъ ... безаконія сынъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 318); а пóтимъ ѡ(т)крúстъсѧ члвѣкъ, грѣха́ любитель, сынъ без'закóніѧ, протúвникъ Бжій (Чернігів, 1646 *Перло* 136 зв.).

Див. ще **БЕЗЗАКОНСТВО.**

БЕЗЗАКОНИКЪ *див.* **БЕЗЗАКОННИКЪ.**

БЕЗЗАКОННЕ *присл.* Те саме, що **беззаконню** в 1 знач.: мещане ... нѣ запомнѣвши бга и повинно(с)ти своєє хр(с)тїаньское ... в томъ до того часу нечу(й)не бе(з)закóнне пребываютъ (Київ, 1590 *ЛІІБ* 4, 1136, 32, 1).

БЕЗЗАКОННИЙ *див.* **БЕЗЗАКОННЫЙ.**

БЕЗЗАКОННИКЪ, БЕЗАКОНІКЪ, БЕЗАКОННИКЪ, БЕЗАКОНЫКЪ, БЕ́ЗЗАКОНИКЪ *ч.* (*порушник церковних догматів, усталених норм*) беззаконник, нечестивець, грішник: ѡ(т) безаконікъ оубиєнъ будетъ (1489 *Чет.* 181 зв.); ѡди́нь с ни(х) ... оуби(л) ѡднои нóчи ... ва(с) безáконниковь з рóсказанѧ его мл(с)ти (Смотрич, II пол. XVI ст. *Проп. Д.* 12 зв.); И слова бȣде(т) мóвити блю(з)нѣрскіє проти(в) на(и)вышшого безакóнникъ (Вільна, 1596 *З. Каз.* 66); Святый бо дух мешъка́нья в грѣшников не маєт, и безакóныков господь погубляет (к. XVI ст. *Укр. п.* 77); лепше един творяй волю Господню, нежели много беззаконниковъ (Львів, 1605-1606 *Перест.* 48); пресвѣтлый княжа Василій зъ сыномъ своимъ ... который такъ му любезный былъ ... // ... въ раду нечестивыхъ не пошолъ, и на дорозѣ беззакониковъ апостатовъ не станулъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1137-1138); Бе(з)закóнникъ. Iniguitas. Improbitas (1650 *ЛК* 424).

БЕЗЗАКОННО, БЕЗАКОННО *присл.* **1.** (*не за християнським законом*) беззаконно: люди ... почали грѣшно и безаконно жити (1489 *Чет.* 18); живȣчій бе(з)законно, боитъ сѧ для закона оумершого (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 330); вѣкъ той настȣпитъ, стра́хȣ, бóлезни, и смȣткȣ, та́к' погáнωмъ невѣрнымъ, я́ко и хр(с)тїанωмъ сваво́лнимъ бе(з)закóнно живȣщимъ, // въ грѣоéхъ, безакωніѧ (Чернігів, 1646 *Перло* 135 зв. - 136).

2. (*проти закону*) незако́нно: nefas, нелѣпо є(ст), бе(з)зако(н)но (1642 *ЛС* 279).

Див. ще **БЕЗЗАКОННЕ.**

БЕЗЗАКОННЫЙ, БЕЗЗАКОННИЙ, БЕЗАКОННЫЙ, БЕЗАКОНЪНЫЙ, БЕЗАКОНЫЙ, БЕЗЗАКОНЕНЪ *прикм.* **1.** (*який порушує церковні догми, усталені релігією норми*) беззаконний, незаконний; нечестивий, безбожний, грішний: Пнве за(с) надъ бга бгами вы(ш)шими ... на(д) творца, ро(в)ны(м) зданїе(м) образа своего всѣ(х) почтившаго, соудо(м) безако(н)ны(м) во(з)неслисѧ (до 1596 *Виш. Кн.* 261); Але дале́ко суть от святого пу́ти, и в безакóный навыкнули пребы́ти (к. XVI ст. *Укр. п.* 84); Длѧ того кóждый Хр(с)тїанскій члвче, старайсѧ пилно: абысь ѡ(т) вшéлѧкого непобожного оучи(н)кȣ хорóнилсѧ ... и ѡ(т) товариства безаконны(х) людій (поч. XVII ст. *Пчела* 24 зв.); illex ... бе(з)законенъ (1642 *ЛС* 225); incestus ... нечи(с)ти(й), бе(з)зако(н)ни(й) (Там же, 230).

2. *У знач. ім.* грішник, нечестивець, *заст.* бéззаконник: то моу(ч)никъ георгии притерпѣлъ ѡ(т) безаконыхъ (1489 *Чет.* 177 зв.); Тайна уже совершается беззакония, точию одержай нынѣ, дондеже от среды будет и явится беззаконный (1588-1596 *Виш. Кн.* 140); Г҃-я наука: якъ покаяніе далъ Бгъ грѣшнымъ и беззаконнымъ, постъ, молитва ..., то тымъ спасенъ ся грѣховъ своихъ (XVI ст. *ІIЄ* 9); скóро члкъ по крещéнїи в' грѣхъ оупадáетъ ... през' тȣю стȣю тáинȣ ѡ(т)пȣщéнїе грѣховъ одер'жавшы

з҄ Бгом҄ съєдинаєт҄сѧ и з҄ мертвого живым, и з҄ без҄законного праведны(м) ставає(т)сѧ (Львів, 1645 *О тайн.* 48).

БЕЗЗАКОННУЮЦІЙ *прикм.* Незаконний: Измѣнѧтъ време(н)на и законъ и беззаконнюющій завѣтъ ... и осквернѧтъ сщенная (Київ, 1621 *Коп. Пал. (Лв)* 28).

БЕЗЗАКОНОВАТИ, БЕЗАКОНОВАТИ *дієсл. недок.* (*без додатка*) Порушувати закон, грішити: И штожъ тєды тобѣ маю повѣдити, колько безаконюютъ нынѣ Латинскіи сынове ω(т) мудрости прожного ошукана (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 202); Неправдую: Кривжу, безаконую (1627 *ЛБ* 75); Згрѣшилисмω ... бе(з)законовалисмω неоусправедливилисмωсѧ пре(д) тобою (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 258); Бе(з)законую. Inique ago. Contra legemago. Pecco in legem (1650 *ЛК* 424).

Див. ще **БЕЗЗАКОНСТВОВАТИ.**

БЕЗЗАКОНСТВО, БЕЗАКОНСТВО, БЕЗАКОНЪСТВО, БЕЗЗАКОНЪСТВО *с.* Те саме, що **беззаконие:** а длѧ многого бе(з)зако(н)ства и(з)гасне(т) любо(в) мнωги(х) (Вільна, 1596 *З. Каз.* 25); Чомъ заказувъ моихъ не сокотили, пубю палицевъ ихъ безаконство; если заказувъ не будутъ держати, я ихъ безаконъство буду сокотити (XVI ст. *ПЄ* 154); Тая унѣя предводителница отъ малого початку отщепенства на великое згулное беззаконство и до вѣчнои муки углаженная стежка (бл. 1626 *Кир. II.* 18); если нѣкоторыи з тыхъ зостанутъ оусхну(т) в҄ неправостахъ своихъ, и вызнаютъ беззаконство свое и продковъ своихъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 127 зв.);

беззаконний вчинок: Благыи, котрымъ ся выдпустили беза(ко)нства, и котрымъ покрыли ся грѣхи ихъ (XVI ст. *ПЄ* 124); упалисмо, як листє з дерева, за беззаконства наши (Вільна, 1600 *Катех.* 41).

БЕЗЗАКОНСТВОВАТИ *дієсл. недок.* (без додатка) те саме, що **беззаконовати:** И такъ беззаконствуючи презъ весь день никчемной философіи, упадаете въ долъ омамения (1603 *Пит.* 107).

БЕЗЗАКОНЬЄ *див.* **БЕЗЗАКОНИЄ.**

БЕЗЗЛОБИВЫЙ *прикм.* Беззлобний, незлобний, добродушний: Але когда добрый владыка на проповѣд выбрал простых хлопов, смиренных нищих, беззлобивых рыболовов ... и тым церков свою поручил, в шафунок спасение человѣческое ... злецил, - так же властие и патриарха, слѣда христова держачися, учинил (1598 *Виш. Кн.* 104).

Див. ще **НЕЗЛОБИВЫЙ.**

БЕЗЗЛОБИЄ, БЕЗЗЛОБІЄ *с.* Беззлобність, незлобність, доброта, лагідність: длѧ того, и(ж) пога(н)скіє єще догматы ... косаючіє ... Петровы вѣры, Іωа(н)новы ч(с)тоты Іакового бе(з)злобіѧ и прочіи(х) ап(с)лъ бе(з) хитрьства вмѣстити ниже Помыслити не могутъ (1598 *Виш. Кн.* 272); incriminatio, непорочно(с)т(ь), беззлобиє (1642 *ЛС* 232).

Див. ще **НЕЗЛОБИЄ.**

БЕЗЗУБКО *ч. Діал.* беззубко "той, хто не має зубів". Вл. н.: Иванъ Бе(з)зубко (1649 *РЗВ* 307 зв.).

БЕЗЗУБНЫЙ *прикм.* Беззубий: infr(e)ndes, бе(з)зубнѣ дѣти (1642 *ЛС* 236).

БЕЗИСПЫТНО *присл.* Непохитно: Благочестие ест безиспытно несумнѣнна вѣра, упование истинно (1599-1600 *Виш. Кн.* 151).

БЕЗКВАСИН *прикм.* (*про тісто*) бездріжджовий: До того ωпрѣснок безквасин яко бездушен, безсоленъ яко безуменъ (поч. XVII ст. *Вол. В.* 74).

БЕЗКЛОПОТНЕ *присл.* Те саме, що **безклопотно:** дай то Бже, жебыхмо недостатку своего жаловали и фрасовалисѧ, а не якъ отылыи безклюпотнє жили (Вільна, 1627 *Дух. б.* 14); Яко гдыбы якій шлахтичъ, в҄ достаткахъ великихъ безклопотнє жилъ (Там же, 160).

БЕЗКЛОПОТНО *присл.* Безклопітно, безтурботно, без клопоту; спокійно: князь Юрьи, воевода кіевскій, на тое дѣло выслалъ насъ, абыхмо безклопотно промежи ними того досмотрѣли и ихъ поєднали (Київ, 1510 *АрхЮЗР* 8/IV, 161).

Див. ще **БЕЗКЛОПОТНЕ.**

БЕЗКЛОПОТНЫЙ *прикм.* Безклопітний, безтурботний: Тое(ж) ... и теперъ ... дѣєт҄сѧ, и(ж) црквє хвы спωве, та(к) свѣ(т)скіи якъ и духо(в)ныи всѣ оныи дочасныи речи//и живо(т) без҄клопо(т)ны(и) оу ω(т)щепе(н)цω(в) и єретикω(в) вида(т) (Вільна, 1596 *З. Каз.* 20 - 20 зв.); А гды дша до оного мѣста стыхъ прійдетъ, тогды бе(з)клюпотный и бе(з) покусы живот вести можетъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 247).

БЕЗКНИЖНЫЙ *прикм., перен.* Неписьменний: па́че же где бы сѧ реченїе ра(з)ꙋмѣнїѧ ко(н)чи́лю, та(м) дх͠ви да ѡ(т)почивае(т), ѡ(т)дыхае(т) и постоювае(т); а то длѧ того, абы и просты(м) бе(з)кни(ж)ны(м) слꙋхачо(м) разꙋ(м) реченых явле(н) и вьмѣсте(н) бы(л) (1599-1600 *Виш. Кн.* 201 зв.);

у знач. ім. мо(и) є(ст) даска(л) проста(к), але ѡ(т) всѣ(х) моудрѣиший которы(и) бе(з)кни(ж)ны(х) оупремоудрае(т) (1599-1600 *Виш. Кн.* 203).

БЕЗКОНЕЧЕНЪ *див.* **БЕЗКОНЕЧНЫЙ.**

БЕЗКОНЕЧНО *присл.* Безконечно, вічно: Ѡ, како щасливая дш͠а твоя, яко прійде до жениха своего… абы … веселилася еси безконечно (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 280).

Див. ще **БЕЗКОНЕЧНѢ.**

БЕЗКОНЕЧНИЙ, БЕЗКОНЕЧЕНЪ, БЕЗЪКОНЕЧНЫЙ, БЕСКОНЕЧНЫЙ *прикм.* **1.** Безконечний, вічний: пе́тръ моги́ла митрополи́тъ на тое наложи́лъ незличо́нно … на посрамле́нїе нечести́вымъ и ѡ(т)стꙋпнико(м) правосла́вныѧ вѣры на безконе́чное мꙋче́нїе ихъ (1509-1633 *Остр. л.* 131); то ес проклатство вѣчное и мука безконечнаѧ (1594 *Свєщ.* 73); Коли кто дастъ воды чашу студеной во имя Господня, и за то прійметъ заплату въ царствіи безъконечнумъ (XVI ст. *НЄ* 213); а вна(к)же нехай такъ боудетъ ве́длꙋгъ твоего слова, ижъ поживе́нъ на тылькие лѣта, и жа(д)ное ѡ(д)мѣны не оутерпинъ, ци ро́вноежъ то проти́въ без̾коне́чнымъ вѣкомъ и моукамъ го́р̾кимъ и сро́кгимъ ѡнымъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 38); а по(р)вавши … вове(р)гутъ ю [дш͠ꙋ] … на мѣсто мꙋкъ безконечны(х) (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 278); Бг͠ъ явне прійдетъ … введе́т̾ … до невымо́вных̾ ро́скоший, и до бесконе́чного живота в̾прова́дит̾ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 44); стра́хаюсѧ огнѧ пеке́л̾ного, або́вѣм̾ безконе́ченъ есть (Львів, 1642 *Час. Слово* 266); **во безконечный вѣкъ, во безконечныи (безконечныя) вѣки** *див.* **ВѢКЪ.**

2. Безмежний, великий: прі́шо(л) к намъ мл(с)рдия делѧ безконе(ч)ного (1489 *Чет.* 164 зв.).

3. Незліченний: идый в Македонию, да запретиши нѣкоим не ходити ко иным учителем, ниже внимати баснем и родословием их безконечным (1608-1609 *Виш. Зач.* 212); Неисче́тный: Незли́ченый, безконе́чный, безмѣрный, конца и ли́чбы нѣма́ючїй (1627 *ЛБ* 74).

БЕЗКОНЕЧНѢ *присл.* Те саме, що **безконечно:** infinite, infinito, безконечнѣ (1642 *ЛС* 235).

БЕЗКОРОЛЕВЄ, БЕЗЪКОРОЛЕВЄ *с.* (*стан держави без короля*) міжкоролів'я: сему записови моему даю волност кождому таковому, у кого бы сес запис мой был, себе позвати позвом правным и не правнымъ до которого колвек права, суду и вряду … задворного, а часу … безкоролевя, каптурового, албо який бы на тот час уфаленый был (Луцьк, 1611 *АрхЮЗР* 8/III, 533); во(л)но буде(т) є(и) м(л) пн͠е(и) крꙋле(л)ни(ц)ко(и) … мене само(г) на се(и)мъ за(д)воро(м) а(л)бо кого боже ꙋхова(и) бе(з)короле(в)я и до сꙋдꙋ каптурового … по(з)вати (Вінниця, 1620 *ЛНБ* 5, III 4057, 30 зв.); Рады и урядники коронные и депутаты судовъ каптуровыхъ воеводства Кіевского, под часъ без̾королевя обраные (Житомир, 1632 *ТУ* 297).

Див. ще **БЕЗКОРОЛЕВЪСТВО, БЕЗКРОЛЕВЄ, БЕЗКРОЛЬЄ.**

БЕЗКОРОЛЕВЪСТВО *с.* Те саме, що **безкоролевє:** тежъ черезъ листъ мой отвористый, подъ печатью моею и съ подписомъ власное руки моее, давши его перве, передъ посланьемъ возного … будь за панованя королей ихъ милости пановъ нашихъ, або въ безкоролевъстве, суды и роки были бы постановеные, актыковати (Луцьк, 1587 *АрхЮЗР* 6/I, 164).

Див. ще **БЕЗКРОЛЕВЄ, БЕЗКРОЛЬЄ.**

БЕЗКРОВНЕ *присл.* Безкровно: длѧ насъ еди́н̾ разъ заколе́ного бара(н)ка на ко́жды(и) день бе(з)кро́вне оф̾ѣрꙋемого (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 860).

БЕЗКРОВНЫЙ[1], БЕЗЪКРОВНЫЙ *прикм.* **1.** (*який не містить у собі крові*) безкровний: такъ и въ го́рней ча́сти, чл͠ка, въ главѣ, в бѣло(м) и безкро́вномъ мо́зкꙋ, оумъ невиди́мый, самовла́стный, безсме́ртный (Почаїв, 1618 *Зерц.* 21 зв.); И для тогожъ называемъ въ литурьгии светой тую светую (службу) - жертвою безъкровною (Вільна, 1599 *Ант.* 747); А якожъ-то вы смѣете таковые дуды зъ набоженствомъ, а еще при насвятшой оффѣрѣ безкровной мѣшати, и еще писмомъ святымъ подпирасте, кламство на святыхъ Божіихъ приносячи?! (1603 *Пит.* 79).

2. (*який відбувається без пролиття крові*) безкровний: в̾ зако́нѣ на́шомъ Ла́ски ѡф̾ѣры двоа́кїи знайдꙋють сѧ, Пе́рнаѧ кр̾ва́ваѧ ѡф̾ѣра … Дрꙋгаѧ

ѡфѣра без'кро́внаѧ (Київ, 1639 *МІКСВ* 217); з' тогω свѣта воωрꙋже́нны тоє́ю без'кро́вною же́ртвою ω(т)иде́мω (Львів, 1646 *Мог. Тр.* 915).

БЕЗКРОВНЫЙ² *прикм.* (*який не має житла, бездомний*): Bezkrowny: nie osiadły: nie maiący domu (Жовква, 1641 *Dict.* 49).

БЕЗКРОЛЕВЄ, БЕЗКРОЛЕВЪЄ *с.* (*стп.* bezkrólewie) те саме, що **безкоролевє**: мы сами ... на ѡны(м) рокꙋ станꙋти ... нє закладаючисє ани шичачисє ... во(й)ною ... бє(з)кролєвьємъ и иньшими вшєлякими ѡборонами пра(в)ными ... маємо (Жорница, 1615 *ЛНБ* 5, III 4054, 112 зв.); оные подданые подчасъ безкролевя ... // ... в тыхъ всих добрахъ розные кривъди и шкоди починили (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 203-204).

Див. ще **БЕЗКОРОЛЕВЪСТВО, БЕЗКРОЛЬЄ.**

БЕЗКРОЛЬЄ *с.* (*стп.* bezkrólewie) те саме, що **безкоролевє**: ѡ што дає(м) во(л)но(ст) прєрєчоны(м) ѡсоба(м) ... по(з)вати на(с) ... до якого ко(л)вєкъ иного сꙋдꙋ часꙋ короля єго мл(с)ти и в бє(з)крольи роко(м) завиты(м) Абы и накоро(т)ши(м) пєрє(д) рока(ми) альбо в ро(ч)ки (Кременець, 1599 *ЛНБ* 5, II 4050, 34 зв.).

Див. ще **БЕЗКОРОЛЕВЪСТВО, БЕЗКРОЛЕВЄ.**

БЕЗЛЕПЪ *присл.* Без потреби, даремно: всѣмъ ср(д)цемъ прилежно чти со слєзами, а листы не // ѡбращаи безлепъ (1489 *Чет.* 284-284 зв.).

БЕЗЛИСТЪ *ч.* (Equisetum L.) хвощ: Caucon, бє(з)ли(ст) зелиє, хвощъ (1642 *ЛС* 115).

БЕЗЛИЧНИЙ *прикм.* Безособовий: impersonalis, бє(з)лични(й) (1642 *ЛС* 227).

БЕЗЛОБИВЫЙ *прикм.* Незлобний, беззлобний, добродушний: безлобивыи оумъ принємнє со свѣтлыми свечами ... въ цр҃ковъ ст҃ꙋю подьмо (1489 *Чет.* 314 зв.);

у знач. ім. : иныя ... не работаю(т) б҃оу но своємꙋ чрѣвꙋ и льстать г҃лы ложными безлобивы(х) ср(д)ца (1489 *Чет.* 305).

БЕЗЛѢПИЦА, БЕЗЪЛЕПИЦА *ж.* Безглуздя, недоречність, нісенітниця: Такъже и мы зъ ними видимо то ясне, ижъ писма его такими баламутнями и никчемными безълепицами не посквернилися (Володимир, 1598-1599 *Відп. ПО* 1113); Повѣдь же ми, што было по овой безлѣпицы альбо радшей баламутни, которая написана въ "Требникахъ" Балабановыхъ: яко прыймати отъ Латинъ прыходящого до нашое церкви? (Вільна, 1608 *Гарм.* 220).

БЕЗЛѢПИЧНЫЙ *прикм.* Безглуздий, недоречний: ѡ дьяволе(х) не оуспоминаимо безлѣпичны(х) словъ не говорѣмъ (1489 *Чет.* 339 зв.).

БЕЗЛѢТЕНЪ *див.* **БЕЗЛѢТНЫЙ.**

БЕЗЛѢТНО *присл.* Навіки, вічно: тымъ то́лко бо́лшїй або ω(т)мѣнный ω(т) с҃на и д҃ха, ижъ єсть пово́домъ, але одной чти, одного бж(с)тва кото́рого с҃нъ ... ω(т) него ... бє(з)лѣтно, без'теле́сно, несказително, без'стр(с)тно порожє́ньємъ происнолъ (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 46 зв.); И съ д҃хомъ с҃тымъ цр҃тву(й)те безлѣтно, всеєтаѧ троце в славѣ пребогатно (к. XVI - поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 87).

БЕЗЛѢТНЫЙ, БЕЗЛѢТНИЙ, БЕЗЛѢТЕНЪ *прикм.* Вічний, безсмертний: я напишю о безлѣтне(м) и несозданне(м), ω(т) перво всѣ(х) вѣковъ ω(т) о҃ца рожено(м) (1489 *Чет.* 42 зв.); Бездꙋ исче(р)пати когда неꙋдобно, тобѣ же чл҃вче сие неподобно. Мѣряти высотꙋ н҃бного крꙋга изчитати лѣта безлѣтного Б҃га (к. XVI - поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 112); То́й же зе́мны(и) и Нб(с)ны(и), и доча́сны(и) и за́вше бꙋ́дꙋчїй, бє(з)лѣтны(и) и по(д)лѣтны(и), створе́ный и не створе́ны(и), стра́стны(и) и бє(з)стра(ст)ны(и), Б҃ъ и Ч҃лкъ (Київ, 1625 *Сур. Сл.* 126 зв.); єдиноро(д)ны(й) онъ С҃нъ Б҃жїй, безлѣтен' бꙋ́дꙋчи, з' невымо́вноѣ доброти своє́ѣ ... захотѣлъ ... штегω прирожє́нъ оучастникомъ быти (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 349).

БЕЗЛЮДНЫЙ *прикм.* Безлюдний, незаселений: и штѣ гды землѧ, и мо́ре, и о́крꙋгъ землѣ, и безлю́дныи краи ... и всѣ ко́нцы зе́мли Бл҃гч(с)тїємъ напо́лнилисѧ, розꙋмѣєшъ єй в' чо́мъ оушко́дити, а́ле не змо́жєшъ (Київ, 1625 *Злат. II.* 129 зв.); Понєва́жъ бовѣмъ нѣкоторыи недозрѣлꙋю и без' часꙋ часто́кроть в' гости́нѣ подпали сме́ртъ, то єсть, в' мо́ри, и в' гора́хъ непроходи́мыхъ и без'лю́дныхъ ... и моро́захъ, и иныи вшела́кїи сме́рти оутє́рпѣли (Київ, 1627 *Тр.* 37); А не идє́тъ до мѣста которого, а́ле на мѣсце пꙋсто́є безлю́дное (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 426).

БЕЗМАЛА *присл.* Те саме, що **безмаль**: а господского великого и пресветлого празника безмала не за тую неформенꙋю процесїю ω(т)стꙋпили, и с костела выкинꙋти (!) (Острог, 1587 *См. Кл.* 20 зв.); без

мала не всѣ бы турчилис, ибо истинно,.. и вавилонская музыка, и поганских наук блядословие руского народа з благочестивой и православной вѣры в прелесть латынскую мало не всѣх выкрало (1608-1609 *Виш. Зач.* 219);

мало не, мало що не: Паки мнимамы, дабы был другий Епифаний, силный в молитвѣ, без мала бы и Скарзѣ, если бы сам доброволнѣ произволил, того недуга свободится учинил (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 161).

БЕЗМАЛЬ *присл.* Мало, трохи: ба! безмаль южъ не такъ, бо хотяжъ по-Полску мовимо, але правъ и звычаевъ запомнилисмо (Київ, 1624 *Коп. Пал.* 958).

Див. ще **БЕЗМАЛА.**

БЕЗМЕЗНИКЪ *ч.* Некорислива людина, безсрібник: а в тои книзе єсть словъ ... рі стым бє(з)мезнико(м) (1489 *Чет.* 289).

БЕЗМЕЗДНО *присл.* Безплатно, даром, даремно: Егда час призовет и диявол своих учеников и гонителей на истинну воздвигнет, тогда и от таковых плодов покажися быти истинною насажден в церкви ... всуе и безмездню трудится (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 169).

БЕЗМЕНЪ *див.* **БЕЗМѢНЪ.**

БЕЗМЕСТИЄ *див.* **БЕЗМѢСТЇЄ.**

БЕЗМИЛОСЕРДНЕ *присл.* Немилосердно, безжалісно: умерлымъ въ гробахъ недаючи спокойне лежати, оныхъ безмилосердне одирали (Кременець, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 139).

Див. ще **НЕМИЛОСЕРДНЕ.**

БЕЗМИЛОСТЕНЪ, БЕЗЪМИЛОСТЕНЪ *прикм.* Немилостивий, немилосердний, безсердечний: Умеръ и богатый а бывъ невѣренъ и безъмл(с)тенъ (XVI ст. *НЄ* 149).

БЕЗМОЗКИЙ, БЕЗМОЗГИЙ, БЕЗМОЗКЇЙ, БЕЗЪМОЗКГИЙ *прикм.* Безмозкий, безтямний, безглуздий, нерозумний: Значытъ то: не толко вера и сумненье твое завилое, але и овое пудло твое безъмозкгое, на которомъ ся поврозы покрутили (Вільна, 1599 *Ант.* 923); Але ѡ глоупый и бє(з)мо́зкїй чл҃че (поч. XVII ст. *Проп. р.* 129); Албо роздѣ́ѣенть жє з҆ людми бє(з)мо́зкими и ѡста́тнимъ глꙋпство(м) и невѣдомостю ѡслѣплеными розмовля́енъ (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 296); Єзопова то - о головѣ хорошой, але безмозгой басны! (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 589).

БЕЗМОЛВИЄ, БЕЗМОЛВЇЄ, БЕЗМОЛЪВИЄ *с.* (*цсл.* безмълвиє) мовчання, безмовність, тиша: бєзмолвиє мл(с)тыни и вса вгодна б҃у сими красотами радꙋєтса д҃ша (1489 *Чет.* 8 зв.); которы(х) догма(т) єстє са нє ꙋчили ... тѣснотою(ж) исти(н)ного жи́тїа и б(єз)мо(л)вїа до ра(з)ума х(с)ва єстє са нє тиснули (1598 *Виш. Кн.* 279); Слухай же ... брате, егда начнеш дѣло подвига своего, постом, молитвою, трудом и подвигом всегдашним, бдением во безмолвии, стрежися, абы еси не прочитал ни едино писание еретическое (1608-1609 *Виш. Зач.* 209); ѡво извѣщаю ... иже єсми ся по чу(ж)ди(х) страна(х) скиталъ н҃нѣ жє ꙋвидѣхъ пристанищє ... м҃трє б҃жєи идєжє вєлиє бє(з)молъвиє (Афон, 1614 *ЛСБ* 446, 1); перекладач ... написав, якобы Златоустый, сам чистившися и полеровавшися на благоразумие в безмолвии и отлучении от человѣк, иноком новым ... возбранял им тое ... освятитися (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 239); *Образно* : И ви́дѣвши тоє ... ра(з)сꙋжда́ючи в собѣ са(м) в҆ затворѣ, тємницѣ бє(з)мо(л)вїа сєдачи яко ка́ко и ѡткꙋдꙋ бы вм҃(с) такóє ла(с)ки, да́ру бл҃жє(н)ства и святóсти доспѣти могли (1598 *Виш. Кн.* 268 зв.); **быти въ безмолвїи** — мовчати: Женѣ же оучи́ти не повелѣва́ю, ни владѣти мо́жемъ, но бы́ти въ безмо́лвїи (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 920).

БЕЗМОЛВНИКЪ *ч.* Мовчальник, мовчун: Исихїй: Безмо(л)вни(к), мо(л)чали(в) (1627 *ЛБ* 209).

БЕЗМОЛВНЫЙ *прикм.* Мовчазний, безмовний, тихий, спокійний: островъ увесь называемый Дубовецъ с полемъ ... на тое затишное, безмолвное и безпечалное житие иноческого чину людемъ записуемо (Дубно, 1592 *АрхЮЗР* 1/VI, 90); ярем креста христова, искусов борбы, подвигов во мысли и плоти к духом лукавым поднебесным во терпении взявши, преплыти ... и плоть и кровь потом тѣла и подвигом мысльнаго внимания во бдѣнии нощном, и дневном трезвѣнии, и присѣдѣнии мѣстном и безмолвном увялити и изсушити (1599-1600 *Виш. Кн.* 153); Фотій волѣлъ въ безмолвномъ монастыру живота докончити, нежели на столици патріаршеской седѣти (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 755).

БЕЗМОЛВСТВОВАТИ, БЕЗМОЛЬСТВОВАТИ *дієсл. недок.* Жити у тиші: Ти́хо пребыва́етъ:

Безмольствѡ́е(т), въ ѡтишіи пребывае(т) (1627 *ЛБ* 132); Овыѣ ... дѣ(в)ствомъ ... непорочномѹ жениху Хр(с)тѹ прилѹчаютъса ... овыѣ оунижаючиса, овыѣ оуслѹгѹючи: овыѣ працѹючи, овыѣ без'мол'ствѹючи: єдины сторакіѣ овоцы приносат', дрѹгіѣ шест'десаторакіѣ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 495 зв.).

БЕЗМУЖНАЯ *прикм. лише ж.* (*яка не має чоловіка*) незаміжня: innuba, безмужная (1642 *ЛС* 238).

БЕЗМЫТНЕ, БЕЗЪМЫТЪНЕ *присл.* Те саме, що **безмытно:** сторожу пилную на тых местцах казали мѣти, абы всакии кѹпцы ... безмытнє не проєжчали (Вільна, 1536 *ТУ* 62); Што тежъ есте просили и чоломъ били господарю его милости, абы его кролевъская милость рачылъ вамъ дозволити жита, ярыны ... добровольне а безъмытъне до Кгданьска спускати (1554 *РИБ* XXX, 267); волю тако жъ вшелякого стану людемъ и купцомъ ... на тотъ ярмарокъ пріѣздити ... безъ вшелякого препагабанья мытниковъ нашихъ волно безмытне торговать, купчить и гандлевать вѣчными часы (Варшава, 1585 *АрхЮЗР* 7/III, 283); Юско Абрамови(ч) ... ве(л)ности ѡглєда(в)ши, волы моє черє(з) место доброво(л)нє и бє(з)мы(т)нє пропусти(л) (Володимир, 1602 *ТУ* 235).

БЕЗМЫТНО *присл.* (*без сплати мита*) безмитно: што жъ есмо перво сего дозволили ему [кгреку] въ панствѣ нашомъ ... доброволнѣ и безмытно торговати по городомъ и мѣстомъ нашимъ (Петрків, 1526 *АЮЗР* I, 69); допущаемъ тымъ всимъ бояромъ и мещаномъ ... везде въ панстве нашомъ Великомъ князстве Литовскомъ збожъя и живность всякую безмытно ... куповати и товарми кождыми безмытно торговати (Вільна, 1562 *АрхЮЗР* 8/V, 139).

Див. ще **БЕЗМЫТНЕ.**

БЕЗМЫТНЫЙ, БЕЗМЫТЪНЫЙ, БЕЗЪМЫТНЫЙ *прикм.* (*який не платить мита*) безмитний: Наѡстатокъ овѣмъ всѣхъ нашихъ справъ, зо всѣхъ годинъ живота нашегѡ ѡ(т) без'мытного сѹдіи бѹдеть пытанє (Київ, 1627 *Тр.* 37); **безъмытный листъ** *див.* **ЛИСТЪ.**

БЕЗМѢНОВЫЙ *прикм.* Який стосується безміна, кантара. **вага безмѣновая** *див.* **ВАГА.**

БЕЗМѢНЪ, БЕЗМЕНЪ, БЕЗМѢНЬ, БЕЗЬМѢНЪ, БѢЗМЕНЪ *ч.* (*тур.* vezne, *ар.* uizna) (*міра ваги*) безмін, кантар: которыи ко(л)вѣ ме(ш)каю(т) в мѣсте киє(в)ско(м)... торгѡ(м) са ѡбыхода(т) и в бѣзме(н) важа(т) и в локоть мѣра(т) ... тыи вс... маю(т) к ра(т)ушѹ ... пла(т) давати (Київ, 1518 а. 1533 *Арх. Р.* фотокоп. 29); а которы(и) бы бра(т) не хотѣль на ѡ(б)сылане быти на тѡ(м) вина цркѡ(в)наа законѡ(м)ъ карати и безмѣнь вѡскѹ (Львів, 1544 *ЛСБ* 10); теперешни(и) староста ѡтъ каждого чл҃вка ... береть соли по два безмены (1552 *ОЧерк. З.* 9); а кого бы брата выбирали старѣшини(н)ство а ѡ(н) бы са зборона(л) без причины слушнои вине(н) дати г҃ бе(з)мѣны воску (Перемишль, 1592 *ЛСБ* 399); П.Мигалъ ... всю братию препросилъ и три бе(з)мѣны во(с)ку ... ѡ(д)далъ (Львів, 1623 *ЛСБ* 1043, 36 зв.).

БЕЗМѢРИЄ *с.* (*цсл.* безмѣрие) те саме, що **безмѣрность:** вода ѡчищаєть ѡ(т) грѣха, погашае(т) полома страшны(х) и безмѣриє лихого грѣха (1489 *Чет.* 214).

БЕЗМѢРНЕ, БЕЗМѢРЪНЕ *присл.* Те саме, що **безмѣрно:** ины(х) мнгогы(х) добродѣиствь свои(х) с҃ты(х) чини(л) и(м) невымовне бе(з)мѣрьне (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 164 зв.); зоставте ма го(р)ко плакати и не тѣшите ма, ани бовѣ(м) таковы(м) плачем' плачѹ нинѣ, за который бы(м) мѣль быти годен' нарѣка(н)а, ижъ бе(з)мѣрне плачѹ (Острог, 1607 *Лѣк.* 13); Яко то кгды трафится празникъ св. Петра ... хвалять его ... преизлишне, безмѣрне (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 475); Знаиже якѡ ѡгнь тебѣ слѹжит', загрѣвае(т), просвѣщаєть, а єсли безмѣрне глѹпе бѹдеш' заживати, тогда тебѣ принесе шкодѹ, и смерть (Чернігів, 1646 *Перло* 4 зв.).

Див. ще **БЕЗМѢРНО.**

БЕЗМѢРНИЙ *див.* **БЕЗМѢРНЫЙ.**

БЕЗМѢРНО *присл.* Безмірно, сильно: моужь ... радость и весѣлье // примае(т) безмѣрно (1489 *Чет.* 168 зв. - 169).

БЕЗМѢРНОСТЬ *ж.* Безмірність, незмірність, надмірність: є(ст) то проти(в)но ба(р)зо дана тоє, томѹ богатомѹ же вмѣсто ро(з)маиты(х) мѹзы(к) або строуме(н)то(в) в'здыханіє бе(з)престані, мѣсто бе(з)мѣрьности пла(н)ства теды є(д)нои кроплѣ хоче(т) воды (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 212); Преиза́щество: Попремногѡ, превозложеніе, премножество, безмѣрность (1627 *ЛБ* 94).

Див. ще **БЕЗМѢРИЄ.**

БЕЗМѢРНЫЙ, БЕЗМѢРНИЙ, БЕЗМѢРЬНЫЙ *прикм.* (*значний щодо міри, кількості, сили вияву*) безмірний, незліченний, безмежний: б҃ца испо̂стила ѡ(т) безмѣрноє высоты вси англ(с)кие силы (1489 *Чет.* 52 зв.); вса зє(м)ла на которой живє(м) якъ єдина то́(ч)ка в посрє́(д)кȣ нє́ба ... а нб҃са нб(с)ныє, єщє бо(л)шє бє(з)мѣрнѡю маю(т) ли́(ч)бȣ (Вільна, 1596 *З. Каз.* 79 зв.); Вєлєрѣчїє: Безмѣрноє блєкота(н)є,... вєлмо́жность слю́въ (1627 *ЛБ* 14); Неисчє́тный: Нєзли́чєный, бєзконє́чный, бєзмѣрный, конца́ и личбы нѣма́ючїй (Там же, 74); immensus, безмѣрни(й) (1642 *ЛС* 226); Цр(с)тво твоє спокойноє, и вѣрноє, ȣ вели́чєствѣ сла́вы бєзмѣрноє (Чернігів, 1646 *Перло* 16);

довготривалий, безконечний: Та́а то жєна ... стогна́намъ вєли́кимъ крича́ла, кгды прыворо́дного с҃на роди́ла ... кгды са кръвъ с҃нѡвъ са стрȣмєнами точи́ла, безмѣрныи бо́лѣзни, прєтєръпѣва́ла тогда́ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 56 зв.).

БЕЗМѢСТЇЄ, БЕЗМЕСТИЄ *с.* Непристойність, недопустимість: и та(к) и(ж) пришло вє(л)ми постыдѣтиса на(м) таково(му) бє(з)мєстию щого вєлми д҃швнє и тєлєснє смущаюса и(ж) вра(г) прєлȣкавы(и) (Новогородок, 1592 *ЛСБ* 213); indecor, безѡбразие, безмѣтие (*у Київському списку XVII ст. правильно:* бє(з)мѣстїє - *Прим. вид.*) (1642 *ЛС* 232).

БЕЗМѢСТНО *присл.* Непристойно, неприпустимо: Болши єсть бог от короля и царя; сии толко властию сородство людскоє превосходят, а плотию и кровию, и смертию всѣм ровни суть; тѣмже безмѣстно и безслов҃єсно єсть от сих, иже у властѣх земных забавлениє имут, веселитися (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 243).

БЕЗМѢСТНЫЙ *прикм.* Неприпустимий, непридатний: Нєнадо́бны(и): Бє(з)мѣстны(и), ... нѣна́що нєзго́жї(и) (1627 *ЛБ* 74).

БЕЗНА *див.* **БЕЗДНА.**

БЕЗНАЧАЛНЕ *присл.* (*про Трійцю в християнській релігії*) (*не будучи створеним, існуючи вічно*) відвічно, споконвічно: Д҃хъ с(т): ѡбщїй, прє(д)вѣчнє бєзнача́лнє нєро(з)дѣлнє (Чернігів, 1646 *Перло* 11 зв.).

БЕЗНАЧАЛНЫЙ, БЕЗНАЧАЛЬНЫЙ *прикм.* (*про Бога і триєдине божество*) (*який існує відвічно, не маючи початку*) відвічний, споконвічний: опъ ... въвидѣлъ оу б҃а о҃ца є(г) безначалного с҃на (1489 *Чет.* 43); Ѡ(т)чє бєзнача(л)ныи, сынȣ жє родитє(л), // христє сынȣ єго живота подате(л) (к. XVI - поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 86-87); Отець єст Богъ ... безначалный, вѣчный (Вільна, 1600 *Катех.* 55); Ста́рость, знамєнȣєтъ долъготоу́ вѣкѡвъ, и безъ чи́слєнноє множество ча́сѡвъ, и безнача́лноє (Почаїв, 1618 *Зерц.* 13 ненум.); Мы же вѣрни єдиного только сты(х) всѣ(х) д҃ха розоумѣємо быти с҃то безначально(г) цр(с)твѹющаго зоуполного б҃а (Височани, 1635 *УЄ* № 62, 51); А в той бы́тности бо(з)кой, сȣтъ трй Персо́ни ро́знїи, бєзнача́лнїи, в персона(л)но(н) истотѣ, нєсли́тнїй (Чернігів, 1646 *Перло* 11).

БЕЗНОГИЙ *прикм.* Безногий: тамъ же ... не застали ничого, толко ... дей худого, а безногого, а схоралого коня (Луцьк, 1570 *АрхЮЗР* 6/I, 77);

у знач. ім.: пока́жȣтъся и безърȣки(и), и бє(з)ноги(и), слѣпы(и) (Чернігів, 1646 *Перло* 145 зв.).

БЕЗНОСЫЙ, БЕЗНОСЪ, БЕЗЪНОСИЙ *прикм. у знач. ім.* Безносий. Вл. н.: Иванъ безъноси(н) (1649 *РЗВ* 37); Калинъ Бє(з)носъ (Там же, 177); Мȣсѣ(н) Бє(з)носы(н) (Там же, 402 зв.).

БЕЗОАРЪ *ч.* (*фр.* bezoard, *im.* belzuar, *ар.* badizahr, bazahr) (*протиотрута*) антидот: побрал ... шкатулка з олейками розмантыми: з дриякъвою, алькермесомъ, сервистаномъ и с кильку безоаров (Луцьк, 1632 *АрхЮЗР* 1/VI, 654).

БЕЗОБРАЗЕНЪ *див.* **БЕЗОБРАЗНИЙ.**

БЕЗОБРАЗИЕ *с.* Непристойність, неприпустимість: indecor, безѡбразие, безмѣтие (!) (1642 *ЛС* 232).

БЕЗОБРАЗНИЙ, БЕЗОБРАЗЕНЪ *прикм.* (*цсл.* безобразьныи) **1.** Безформний, аморфний: Горноє же мѣсто его [воздоуха] горачєє барзо, ѡгнєвидно, само по ... єстєствоу безобразно (Почаїв, 1618 *Зерц.* 11); informis, безобра(з)ни(й) (1642 *ЛС* 236).

2. Огидний, огидливий, потворний, неподобний: Что явиє видимо н҃тѣ стра(ж)дєни, мр҃твъ, на(г), бє(з)ѡбразє(н), убн(т) и поврьжє(н) лєжиши (1599 *Виш. Кн.* 218).

3. Непристойний, поганий, жахливий: тако(же) и ... вы ... того не вѣдаєте ... и(ж) то(т) крыкъ аєрныє воздȣхи прелєтѣвши, всѣ нб(с)ныє крȣги приникнȣвшы, ȣ пр(с)тла с҃тыа Тр҃цы са ѡпирає(т), и ваше мȣчитєл҃ство и нєпра(в)дȣ до ко(н)ца ѡбнажає(т), голȣ

безобра(з)нѹ бе(з)вісты(д)нѹ як єдинѹ машкарѹ (1598 *Виш. Кн.* 310 зв.); сопротивные духовному разуму слова его, и голы и безобразны евангелскому и апостольскому согласию, поставляю их пред очи ваши на пляц (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 163); indecorus, нелѣпи(й), безѡбразни(й) (1642 *ЛС* 232).

БЕЗОБРОННЕ *присл.* (*стп.* bezobronnie) беззахисно: кнѧз Роман ... безпечне, а безѡбронне седел, где ... тот Валентый Желехъ ... // ... зрадливе в ночы дирею з гаркабѹза чотырма кѹлами пострелилъ (Вільна, 1565 AS VI, 275-276).

БЕЗОБРОННЫЙ, БЕЗЪОБРОННЫЙ *прикм.* (*стп.* bezobronny) безборонний, беззахисний: и к томѹ ... рокѹ про(ш)лого ... в за(м)кѹ несѹхое(ж)ско(м) слу(г) приятеле(й) моихъ ... ѹ ночи зра(д)ливе и шко(д)ливе бе(з)ѡбро(н)ныхъ порани(л) (Ковель, 1574 *ЖКК* II, 274); тумультъ великий людей ... нападши на мене на томъ мосту Глушецкомъ, окрутне а нелитостиве безъобронного чоловѣка, барзо схорялого збили, змордовали (Володимир, 1598 *АрхЮЗР* 3/I, 143).

БЕЗОВОЦНЫЙ *прикм.* (*стп.* bezowocny) (*який не дає плодів*) безплідний, неплідний: жебы́смо як҄ дерево бе(з)ѡво́щное, до ѡгнѧ вѣчного пекел҄ного ѡдосла́ны не были (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 492).

БЕЗОДНЫЙ *прикм.* Бездонний. *Образно* : Минаючы ѹни(т)скѹю бездонѹю ямѹ если мило Спсеніе, абы(с) не лѣни(л) приходити и присылати (Київ, 1621 *ЛСБ* 483, 1 зв.).

БЕЗОДНА *ж.* Безодня: Бе́здна, Безо́днѧ, про́паст҄, глѹбо́кость, мно́зство мно́гое во́дъ, окия́на (1627 *ЛБ* 6); *Образно* : але мы оуставичне ... за́вше по во́дахъ глѹбо́кихъ и стра́шныхъ, по безо́днѧх҄ з҄ ве́ликимъ небезпече(н)ствомъ, шкодли́ве, и до́лгѡ пла́ваемѡ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 102).

Див. ще **БЕЗДНА.**

БЕЗОИСТЛѢНИЄ *с.* (*цсл.* безъистлѣние) нетлінність: бъ ... поновлѧетъ плоть на безои(с)тлѣние (1489 *Чет.* 254 зв.).

БЕЗОКИЙ *прикм.* Невидимий. *Образно* : помене́ный ієродіа́конъ Вита́лій, в҄ краи на́шы Лито́в҄скіе ... прые́халъ, хо́течы наѹкъ Бо(з)ски(х) пе́р҄лою, при́кладом҄ стго Вар҄лаа́ма: до слѹ́жбы Бжое прыва́би(т) Іѡаса́фа ... // если́бы его, смртъ без҄о́кая без҄ ча́сѹ не пор҄ва́ла (Єв'є, 1612 *Діоп.* 2 зв. - 3 ненум.).

БЕЗОРУЖНИЙ *прикм.* Беззбройний, неозброєний, *заст.* безоружний: На гоненія бо и апостолы [Христос] посла́в, на бѣды и скорьби ити им завещав, И безоружніи на брани посла́ни, абы были языци спасе́ни (к. XVI ст. *Укр. п.* 81).

БЕЗОРУЖНО *присл.* Беззбройно, *заст.* безоружно: Мало що и(х) позосталы(х) безѡрѹ́жно вышли на пѣши(х) нѡга(х) (серед. XVII ст. *ЛЛ* 181).

БЕЗОТВОЛОЧНЫЙ, БЕЗЪОТЪВОЛОЧНЫЙ *прикм.* Невідкладний: А так я тебе сим листом моим навпоминам, абы Твоѧ Милость,.. зложивши рок, право дал и справедливост безѡтволочнѹю наконец вделал (Київ, 1558 AS VII, 38); мы ... напоминаемъ, Абы вм ѡто водлу(г) жалобы котораѧ достаточне ѹчинена будеть, пну песочинъскому, и тому слузе его пантцы(р)ному справедливость скуточную и безъотъволо(ч)ную ѹделали (Кременець, 1584 *ЛНБ* 5, II 4045, 72).

Див. ще **НЕОТВОЛОЧНЫЙ.**

БЕЗОТВѢТЕНЪ, БЕЗЪОТВѢТЕНЪ *прикм.* **1.** (*який не має виправдання*) невиправданий: Безотвѣтен бу́деш пред царем роспя́тым и от святых его ста́неш ся проклятым (к. XVI ст. *Укр. п.* 77).

2. (*який не несе відповідальності*) безвідповідальний: Аще хтѡ мі́рьскихъ ра́ди дѣлъ и справъ ѡ(т) сще́н҄ныхъ събо́ръ оудалѧ́тисѧ боудѹтъ, и па́ствинѹ свою презира́ти ... мы же ѡ си́цевыхъ да боудемъ безѡ(т)вѣтни предъ Бгомъ (Львів, 1614 *Вил. соб.* 19).

БЕЗОЧНЕ *присл.* позаочі, за очі: кгды бы ты(ж) кто хотѣ(л) ѡ(т) да́скала сына свое(г) на потре́бу и́нѹю взя́ти, те́ды не бе(з)о́чне ани пре(з) кого и́ного, то(л)ко самъ свое́ю ѡсо́бою ... взя́ти его мае(т) (Львів, 1587 *ЛСБ* 87, 7).

БЕЗОЧНЫЙ *прикм.* Те саме, що **безокий.** *Образно*: Дрѹги(м) разо(м) оука́зѹетсѧ члкъ тѣло(м) яки́мсь слѣпы(м) и без҄о́чны(м), кото́ромѹ за о́чи Бгъ всемогѹщій подае(т) ты́х же прелюжо́ны(х) (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 2 зв.).

БЕЗПАЛКО *ч.* Безпалько. Вл. н.: харько безъпа(л)ко (1649 *РЗВ* 135).

Див. ще **БЕЗПАЛЧИЙ, БЕЗПАЛЧИКЪ, БЕЗПАЛЫЙ.**

4 738-4

БЕЗПАЛЧИЙ, БЕЗЪПАЛЧЫЙ *прикм. у знач. ім.* Безпалько, *діал.* безпальчий. Вл. н.: Яцько безъпа(л)чы(и) (1649 *РЗВ* 204); Иванъ Бє(з)па(л)чи(и) (Там же, 381 зв.).

Див. ще **БЕЗПАЛКО, БЕЗПАЛЧИКЪ, БЕЗПАЛЫЙ.**

БЕЗПАЛЧИКЪ *ч.* Безпалько. Вл. н.: У Степана Безпалчика: двое кони зъ возами, то все контовало копъ дванадцать (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 3/І, 217).

Див. ще **БЕЗПАЛКО, БЕЗПАЛЧИЙ, БЕЗПАЛЫЙ.**

БЕЗПАЛЫЙ *прикм. у знач. ім.* Безпалий. Вл. н.: Семенъ Бє(з)палы(и) (1649 *РЗВ* 150 зв.).

Див. ще **БЕЗПАЛКО, БЕЗПАЛЧИЙ, БЕЗПАЛЧИКЪ.**

БЕЗПАМЯТНЕ *присл.* (*не задумуючись*) несвідомо, безтямно, безпам'ятно: але трвати в' грѣсѣ и в' нем' бє(з)памѧ(т)не валѧтисѧ, ѡстатнюю наводитъ погибель (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 26).

БЕЗПЕННО *присл.* Без грошових стягнень: а хто бы колве хотѣлъ въ тотъ Прилѣпъ вступатися ... мы маемъ тое въ правѣ заступати ... такъ, какъ бы его милость самъ и по немъ будучіи потомки держати безпенно, вѣчно, въ впокои (Новогородок, 1518 *АЮЗР* 1, 59).

БЕЗПЕРЕСТАНИ *присл.* Те саме, що безперестанку: што презъ целый день безъ перестани чинили, такъ же жадечь зъ замочку выйти ... не могъ (Луцьк, 1565 *АрхЮЗР* 1/І, 11).

Див. ще **БЕЗПРЕСТАНЕ, БЕЗПРЕСТАНИ, БЕЗПРЕСТАНКУ, БЕЗПРЕСТАННО, БЕЗПРЕСТАНЯ.**

БЕЗПЕРЕСТАНКУ, БЕЗПЕРЕСТАНЪКУ *присл.* Безперестанку, безперестанно, безперестану, постійно: мешкаючи я ... в стане малженьскомъ часъ немалый, и ... завжды, уставичне, без перестаньку, дознавала еими // ... отъ его милости ку собѣ великую ... ласку и милость малженскую (Луцьк, 1580 *АрхЮЗР* 8/ІІІ, 321-322); Тое справивши рꙋкодѣлїє возми, не ѡдачи анѣ примꙋщаючи себе, до читанѧ и рꙋкодѣлїѧ, жебысѧ в' томъ без' перестанкꙋ знаходити (Київ, 1625 *Кіз. ІІ.* 200); овыѣ слꙋжбы нашѣ Створителеви Бгꙋ безперестанкꙋ ѡ(т)давали (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 15).

Див. ще **БЕЗПЕРЕСТАНИ, БЕЗПРЕСТАНЕ, БЕЗПРЕСТАНИ, БЕЗПРЕСТАНКУ, БЕЗПРЕСТАННО, БЕЗПРЕСТАНЯ.**

БЕЗПЕЧАЛНЫЙ, БЕЗЪПЕЧАЛНЫЙ, БЕСПЕЧАЛНЫЙ *прикм.* Безтурботний, безжурний, спокійний: если то оуслышить игемонь мы его оутолимо, а ва(с) безъпечалныхъ оучинимо (1556-1561 *ПЄ* 123); не вм(с)ли ... славою вѣка сего коронꙋстесѧ, в' достатка(х) беспеча(л)ны(х) и роскошны(х), я(к) в ма(с)лѣ плываете (1598 *Виш. Кн.* 274); Отѡ юж' ближей до на(с) збавенїе наше наступило ... до доброѣ и безпечноѣ, до тихоѣ и безпечалноѣ пристани приплыпꙋлисмѡ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 56); Бє(з)печалный. Dolorum e(t) molestiaru(m) expers. Nulla tristitia affectus (1650 *ЛК* 425).

БЕЗПЕЧЕНСТВО, БЕЗПЕЧЕНЪСТВО, БЕЗПЕЧЕНЬСТВО, БЕЗЪПЕЧЕНЪСТВО, БЕЗЬПЕЧЕНСТВО, БЕСПЕЧЕНСТВО *с.* (*стп.* bezpieczeństwo) 1. Те саме, що безпечность у 1 знач.: Бо кгды бы еси водлугъ первого росказанья нашого ку той роботе того замку нового пильность вчинилъ, вжо бы до того часу самъ съ поддаными нашими въ лепшомъ безпеченьстве тамъ мешкалъ (1551 *АрхЮЗР* 8/V, 50); много бє(з)пече(н)ствꙋ коро(н)номꙋ на то(м) належи(т), абы жаденъ чꙋжоземецъ, звлаща люде греческого законꙋ з' земль тꙋре(ц)кихъ до панствъ нашихъ не приходили (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 209); тоежъ и тепер чинимо, жадаючи и упоминаючи, абы упрейме верность ваша жалем братии своих, у везене забраных, и так значною шкодою своею побужени, для остережения власного безпеченства (Краків, 1605 *ЧИОНЛ* XV-3, 130); ꙋтверждєнїе: Бє(з)пєчность, безпеченство, змоцне(н)е, оумоцне(н)е, по(д)крѣпленїе (1627 *ЛБ* 142); Безпеченство Alacritas (1645 *Уж.* 41 зв.);

гарантія, забезпечення: наказꙋємъ пану Кꙋрилови абы ... того ся записꙋ вырѣкъ вызнавши же тые огороды за пѣнязѣ це(р)ковные су(т) куплены и право на бра(т)ство абы ꙋлилъ для лѣпшого бє(з)пече(н)ства це(р)кве на пото(м)ные часы (Львів, 1612 *ЦДІАЛ* 201, 4, 12, 8 зв.); Объявлене то есть отцевское, то есть церкве фундаментъ, то есть безпеченство вѣчности (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 346); сторона позваная противко праву посполитому и бє(з)печеньству актовъ таковы(х), право(м) посполитымъ и конъституциями ѡбварованы-

ми, чинячи и винъ на таковых заложоныхъ не ѡбавляючи(с), зославъшы умы(с)лне на то(т) актъ люде(и) по(д) ѡсмъсотъ служалы(х) (Ісаїки, 1643 *ДМВН* 237).

2. Те саме, що **безпечність** у 2 знач.: Нѣгды собѣ не ѡбѣцꙋ(и) бе(з)пече(н)ства в то(м) животѣ, хо(т) бы(с) добрїй сѧ зда(л) собѣ зако(н)ни(к), або набо(ж)ны(и) пꙋсты(н)ни(к) (Київ, 1623 *Мог. Кн.* 19); за́вжды моли́твы и мо́лбы ѡ ни́хъ до всемогꙋ́чого Бга чини́ти: бо тыхъ здоро́віє и поми́слность на́шимъ єст҆ безпече́нствомъ и поко́ємъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 931).

3. Те саме, що **безпечність** у 3 знач.: то єсть повинность наша королевская, с хути и милости нашой, все доброе и пожиточное зъ наболшимъ безпеченствомъ Рѣчи Посполитое и подданыхъ нашихъ отъ непріятелъ ... опатровати и забигати (Варшава, 1585 *АрхЮЗР* 7/III, 284);

опіка: Поґото́вю по сме́рти хва́лены быти ма́ютъ, гды оде́ржатъ Доно́лство з҆ бога́тства ... Безпече́нство з҆ мо́жности, и Пошанова́нье з҆ го́дности (Київ, 1625 *Коп. Апок.* 3).

4. Те саме, що **безпечність** у 4 знач.: скором ся тое горилъки напил, страх мене уже оминулъ и безпеченъство ми приступило (Луцьк, 1604 *АрхЮЗР* 8/III, 504); а пре́то абы́сь с пе́вны(м) безпече́ньство(м) могъ чини́ти що ко(л)векъ хо́чешъ, за́вшесѧ впро(д) радь ни́жли по́чнешь чини́ти (Острог, 1614 *Тест.* 146).

5. Те саме, що **безпечність** у 5 знач.: Злы(х) люде(и) за(с) бе(з)пече(н)ство з пыхи збы(т)наго розꙋмлена вчинає(т)сѧ, а наконе(ц) на ѡшꙋка́насѧ само́го себе ѡбе(р)не(т) (Київ, 1623 *Мог. Кн.* 19); а той [Сарва́ръ] з҆ вели́кимъ безпече(н)ствомъ҆, и смѣло(ст)ю, Всхо(д)нюю крайнꙋ бꙋрѧчи, и гꙋбѧчи грековъ в҆ ней знайдꙋючи(х)сѧ проходи́лъ (Київ, 1627 *Тр.* 658).

Див. ще **БЕЗПЕЧЕНЬЄ.**

БЕЗПЕЧЕНЪ *див.* **БЕЗПЕЧНЫЙ.**

БЕЗПЕЧЕНЬЄ *с.* Те саме, що **безпечність** у 3 знач.: Далъ намъ справу велъможный князь ... ижъ онъ на урочищу Пиратинѣ ... для безпеченья и заслоны панствъ коронныхъ, подлугъ правъ посполитыхъ ... замокъ ... будуетъ, мѣсто садитъ и закладаетъ (Краків, 1592 *АрхЮЗР* 7/III, 297).

Див. ще **БЕЗПЕЧЕНСТВО.**

БЕЗПЕЧИТИ *дієсл. недок.* (*стп.* bezpieczyć) **1.** (кого) Обіцяти безпеку (кому): Мошко Мисанови(ч) ... ѡповеда(л) ... и(ж) ... во(и)тъ коростеновъски(и) ... не маючи ... до мене жадное потребы ... узвавъши мене до дому своего и бе(з)печивши мене ... звяза(л) и мучи(л) (Житомир, 1583 *АЖМУ* 59).

2. (*від кого*) Захищати, обороняти, забезпечувати: еще хотечи собе тымъ слушнеи и безпечнеи от так неласкавого брата обваровати и безпечити, покорне и унижоне просит (Луцьк, 1569 *АрхЮЗР* 8/III, 128).

БЕЗПЕЧНЕ, БЕЗПЕЧЪНЕ, БЕЗЪПЕЧНЕ, БЕЗЪПЕЧЪНЕ, БЕСПЕЧНЕ, БЕСПЕЧЪНЕ *присл.* (*стп.* bezpiecznie, *стч.* bezpečne) **1.** Те саме, що **безпечно** в 1 знач.: тогди на(м) богданꙋ воєводи да є(ст) ѡпа(т) слобо(д)но и доброволно и мирно и безпечне и бе(з) жа(д)нои шкоды выити из землъ королѣ полского (Ясси, 1510 *Cost. DB* 473); ѡтъ ѡстрога боло(н)емъ видно зъ за(м)кꙋ ходатъ по водꙋ бе(з)печъне (1552 *ОЧерк. З.* 15); тую мою скри(н)ку ... рачили вм ... постави(т) в склепе штобы бе(з)печъне ѡ(т) ѡгню и ѡ(т) запрева(н)ѧ ѡ(д) зе(м)ли (Київ, 1592 *ЛСБ* 1035, 36); про́то на все ба́рзо радь позво́ли(т), я́ко(ж) сѧ са(м) до то́го завсегды́ примова́етъ, и я́ко ви́димо мало мы́сли(т) о сино́дѣ, але бо́лше я́ко бы могъ безпе́чне доехати пре(д) тоу́рки на столи́цꙋ (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 49); И пришло до того, же вже тамъ ани жертвы светое беспечне приносити не можешъ, ани въ маленькій звоночок зазвонити (Вільна, 1608 *Гарм.* 187); не маете се чого обавлят; безпечне до нас едте (Житомир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 473).

2. Те саме, що **безпечно** в 2 знач.: кнѧз ... Роман ... безпечне, а безѡбронне седел (Вільна, 1565 *AS* VI, 275); про́тожъ беспе́чне в҆ склѧ́но(м) а всемъ презрочи́стомъ кґма́хꙋ ме́шкалъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 91); въ которой [избе] пани Корсаковая на тотъ часъ зъ гостми ... безъпечне седила (Київ, 1633 *КМЇМ* I, дод. 542); А ми будемо с тобою ..ити на вѣки безпечне (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 24).

3. Те саме, що **безпечно** в 3 знач.: a hdy by ludy peneżnyi zawżdy obecne meszkały, tohdy jak zamok onyi Zwinohorodski możet bezpieczne zabudowan byty (Вінниця, 1545 *АрхЮЗР* 6/I, 23); и(з) не́ю [правдою бжїєю] переставати бе(з)пе́чне ма́етъ (Острог, 1587 *См.*

Кл. 2); свт҃(и)шего патріа(р)ха намовля(и)те до Львова, бе(з) жадное трывоги, и бе(з)печне неха(и) едеть (Львів, 1590 *ЛПБ* 4, 1136, 2, 30, 2); Ино въ томъ ся беспечне упевняю, ижъ гдѣ ся въ тыхъ пяти толко обачышъ, же болшей упору, анижли правды наслѣдуешъ (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 119); мы ... безпечне то твердимо, ижъ соборовъ святыхъ ухвалы заховуемо (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 591); Великого жъ старания приложити имъ потреба, абы сынω(в) своихъ ... пре(д)ставили // Хр(с)ту ... на страшномъ дню ... мовачи бе(з)печне тыи слова (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 904-905).

БЕЗПЕЧНЕЙ *див.* **БЕЗПЕЧНѢЙ.**

БЕЗПЕЧНЕЙШИЙ *див.* **БЕЗПЕЧНѢЙШИЙ.**

БЕЗПЕЧНО, БЕЗПЕЧЪНО, БЕЗПЕЧЬНО *присл.* **1.** (*без загрози небезпеки, без страху*) безпечно: ено Вашей Милости ... покорно прошу, рач ми ... моя ... пани через посланца якого Вашей Милости ωтписати, ижбых мог безпечно до Вашей Милости приехати и в целости зас ωтехати (Степань, 1544 AS IV, 413); замкнули то в недостигненыхъ свои(х) сȣ(д)бахъ, которыхъ ткнутися розȣмы лю(д)скими такъ бе(з)печню, якъ соломѣ огня (Острог, 1587 *См. Кл.* 12 зв.).

2. Спокійно, безтурботно: Седели бе(з)печьно на тотъ часъ за переми(р)емъ которое есть г(с)дрю нашомȣ с татари и тȣ(р)ки (1552 *ОБЗ* 142 зв.); Та(к) все бе(з)пе(ч)но было я(к) пе(р)ше (1582 *Кр. Стр.* 68 зв.); Безбѣдно: безȣпадкȣ, безъ трȣдности, безпечнω (1627 *ЛБ* 5).

3. Без вагання, сміливо, впевнено, рішуче: во всемъ кры(в)ды бж҃ие на нихъ справедливостю святою поискано абы имя бж҃іе в люде(х) ... и помноженіе все(г) доброго безпечно ч(с)тно славило (Київ, 1590 *ЛПБ* 4, 1136, 32, 1); И тако реку, хотя жь безпечно, прости мя, господи, коли бы не тѣ чюдотворные тѣла в теперешнем вѣку и разслабленном остали, без мала не всѣ бы турчилис (1608-1609 *Виш. Зач.* 219).

БЕЗПЕЧНОСТЬ, БЕЗПЕЧНОСТЪ, БЕСПЕЧНОСТЬ *ж.* **1.** Безпечність, безпека: а тыи ярмарки маютъ черезъ тыдень стояти и вси люди посполитыи маютъ въ нихъ добрую безпечность и доброволенство мети приехати, и отъехати, и торговати (Вільна, 1528 *АрхЮЗР* 5/I, 36); мѣста, села поосаживалъ и тымъ немалую безпечность Рѣчи Посполитой, паньствамъ и подданымъ нашимъ учинилъ (Варшава, 1585 *АрхЮЗР* 7/III, 287); вода бовѣ(м) зимностю псуется, а тепло(м) оумнѣйшается, яко в мѣстѣ поря(д)но(м) испо(ст) его е(ст) покой и бе(з)печно(ст) мещанъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 215); ȣтвержденіе: Бе(з)печность, безпеченство, змоцне(н)е ... по(д)крѣпленіе (1627 *ЛБ* 142).

2. Спокій, безтурботність: Ω(т)рада: Оулже(н)е, фолга, безпечность, дȣфа(н)е ... переста(н)е, волно(ст), покой (1627 *ЛБ* 146); А дарȣй намъ цр(с)тва твоегω правдивогω свободȣ и безпечность вѣчнȣю (Чернігів, 1646 *Перло* 15 зв.).

3. Захист: Оповежено ... ижъ он водлугъ правъ и волностей посполитыхъ шляхетскихъ ... ку покою и безпечности панствъ нашихъ коронныхъ замок будует и мѣсто садитъ (Варшава, 1591 *Тр. ПЛК* 52); надѣя занстє добра и моцная е(ст) хр(с)тіано(м), бе(з)печно(ст) оупадаючи(х) ср(д)це(м) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 295).

4. Впевненість, сміливість, відвага: Але щό за причина смѣлости моеи. Безпечности двери до ωсобы твоеи Ωтворила мнѣ (Київ, 1618 *Вѣзер.* 16); Извѣство: Певно(ст), безпечно(ст), ... опасство (1627 *ЛБ* 45).

5. Зухвалість, сваволя: И тω, прошȣ усилне, бȣдь мȣ въ то подобный Принати рачъ то(т) дарȣ(н)къ, хо(ч)же не з го(д)ныи Ωсобы твоеи: лечъ самая сердечность Принята нехъ бȣдетъ, а прощена безпечно(ст) (Київ, 1618 *Вѣзер.* 16); Неωбыкновеніе: Безпечность, по(д)сланіе, дрызновеніе (1627 *ЛБ* 147).

Див. ще **БЕЗПЕЧЕНСТВО, БЕЗПЕЧЕНЬЕ.**

БЕЗПЕЧНЫЙ, БЕЗПЕЧЕНЪ, БЕЗПЕЧЪНЫЙ, БЕЗЪПЕЧНЫЙ, БЕСПЕЧЕНЪ, БЕСПЕЧНЫЙ, БЕСПЕЧОНЪ *прикм.* **1.** (*який не має в собі небезпеки, захищає від якоїсь небезпеки, гарантований від небезпеки*) безпечний: не бȣдȣчи есмо ωт него панства нашого безпечни, казали есмо панам радам нашим ... великого князства Литовского самимъ и землю всю рȣшити ... и поготовȣ быти кȣ ωбороне панства нашого напротив того неприятеля (Краків, 1538 *AS* IV, 155); тую мою скри(н)ку ω(т) и(х) ωзе(м)ши ȣ захова(н)и своемъ бе(з)пе(ч)номъ рачили вм постави(т) в склепе (Київ, 1592 *ЛСБ* 1035, 36); оуторȣй на(м) бе(з)печнȣю дорогȣ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 209); за тымъ нихто своего права ани вольности безпечен уже не будет

(Львів, 1605-1606 *Перест.* 39); такъ те(ж) и ростро́пны(м) безпе́чный при́стѡ́ть давай (Острог, 1614 *Тест.* 167); хтожъ межи та́къ мнѡ́гими стра́стами тогѡ тѣла, и межи та(к) часты́ми ле́пами и пова́бами тогѡ свѣта, безпе́чнѡ́ю и ненарѹшо́нѡ́ю доро́гѹ пожи́тїа своѐгѡ прова́дити мо́жетъ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 911).

2. Спокійний, безтурботний: там в том дворку малъжонку его менованую, безпечную, шляхтянку уцтивую, правом и покоем посполитым объварованую ... заставши ... з дворка ... уступит казали (Луцьк, 1523 *АрхЮЗР* 1/VI, 533); а мене, яко невѣсту безпечную, вывлекши з воза, сам особою своею ... змордовал и зранилъ (Житомир, 1585 *АрхЮЗР* 8/III, 444); в' ѹ́ти́скоу в' стра́хѹ і в' мордова́нїю, ни єдіно ѡ(т)починє́нїє безпечноє, албо со(н) оу поко́ю не боу(де)тъ (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 32); былъ бымъ безпе́ченъ, жебы́сѧ ко́ждый Правовѣрный в' томъ за оусо́пшихъ приноше(н)ю по доста́ткѹ ... оупе́внити и оумоцни́ти могъ (Київ, 1625 *Коп. Ом.* 152); Неблазне́нный: Безпе́чный, незблѹ́дный, я́кѡ пѹ́ть (1627 *ЛБ* 71).

3. Відважний, сміливий, впевнений: єді́нъ научєныи в' законѣ прислоуховаючисѧ словѹ(м) хвы(м), боу(д)учи, беспечень в' науцѣ своеи пристоупиль надѣва́ючисѧ вловити вь яко́и ѡмы́лности га (Львів, 1585 *УЄ* № 5, 296 (на полях); Єсли члѡ́нка своє́го не жа́ловаль в' бо́ю То́тъ си́лный Ри́мскїй Ри́церъ, що рече́нъ поко́ю Якъ борони́лъ ѡ(т)чи́зни Сце́волѧ безпе́чный, З' кото́рого повста(л) Ро́дъ Могилѡвъ серде́чный (Київ, 1632 *Єв.* 299); Вотѹ́йте мѹ в' то́мъ ро́кѹ, свѧтобли́вымъ Поря́дкомъ; бы́ти, поча́ткомъ щасли́вымъ // Ѧбы южъ за́вше та́къ ишла безпе́чна Ро́та стате́чна (Львів, 1642 *Бут.* 7 зв. - 8).

4. Зухвалий, жорстокий: Дрѣзостны(и), дрѣзкїй: Бе(з)пе́чны(и) ... невстыдли́вый (1627 *ЛБ* 30); Людскїи грѣхи, каралъ беспечными словы (Луцьк, 1628 *Андр. Лям.* 14).

5. *У знач. ім.* Вл. н.: ти(ш)ко бе(з)пе(ч)ный (1649 *РЗВ* 19 зв.).

БЕЗПЕЧНИЙШИЙ *див.* **БЕЗПЕЧНѢЙШИЙ.**

БЕЗПЕЧНѢЙ, БЕЗПЕЧНЕЙ, БЕСПЕЧНЕЙ, БЕСПЕЧНѢЙ *присл. в. ст.* (*спокійніше, певніше, гарантованіше від небезпеки*) безпечніше: для того видить ся ихъ милости, абы посылокъ який людми большими былъ, на што бы они пры томъ будованью огледатися и тымъ беспечней оную роботу кончыти могли (Петрків, 1552 *АрхЮЗР* 8/V, 78); скри́нѧ тестаме(н)тѹ // за́вше лю(д) їильскїй ... длѧ переплыва́нѧ іѡрда́нѹ оупережа́ла, жебы дрѹ́гїе до землѣ ѡбецова(н)но(и) бе(з)печнѣй пришли (поч. XVII ст. *Проп. р.* 206 зв. - 207); Слыша́ле(м), бовѣ(м) часто, же бе(з)печнѣй є(ст) слѹ́хати и прїймова́ти порадѹ нѣ(ж)ли давати (Київ, 1623 *Мог. Кн.* 17 зв.); каза(л) столе́цъ велми ди́вный спра́вить, а ланцѹ́хи желѣзными мо́цне оуваза́ть, абы такъ бе(з)пе́чней моглъ сѣдѣть (серед. XVII ст. *Хрон.* 463).

Пор. **БЕЗПЕЧНЕ, БЕЗПЕЧНО.**

БЕЗПЕЧНѢЙШИЙ, БЕЗПЕЧНЕЙШИЙ, БЕЗПЕЧНЫЙШИЙ, БЕЗЪПЕЧЪНЕЙШИЙ, БЕСПЕЧНЕЙШИЙ, БЕСПЕЧНѢЙШЫЙ, БЕСПЕЧНѢШИЙ *прикм. в. ст.* **1.** (*певніший, надійніший, гарантованіший від небезпеки*) безпечніший: теперъ еси самъ то узналъ и хвалишь тотъ новый замокъ, ижъ естъ лепший и безпечнейший ку обороне (1551 *АрхЮЗР* 8/V, 50); гѡ́ры лѣсы е́зера верте́пы везе́ньѧ яски́нѣ ... без'печнѣ́йшїе, абовѣмъ в ты(х) пр(о)роцы албо ме́шкаючи албо погроу́жени боу́дѹчи // прр(о)ковали (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 84 зв.-85); иншїе звѣря́та гды но(ч) настоу́поуетъ в' ямы вхѡ́дѧ(т) якъ в' ме́шканѧ бе(з)печнѣ́йшее (поч. XVII ст. *Проп. р.* 255); ходи где хо́че(ш) ... а не на(и)де(ш) онои доро́ги взгорѹ, анѣ бе(з)печнѣ(и)шеи на долѣ, Єдна доро́га кр(с)та стго (Київ, 1623 *Мог. Кн.* 5); которые то речи ... были для безъпечънейшюого схованъя даные (Луцьк, 1631 *АрхЮЗР* 8/III, 586); кгды проте(с)туючи(и), будучи бе(з)пе(ч)ны(и)ши(и) трохи здоро(в)я своего ѡ(т) ребелиза(н)то(в) ... в дому свое(м) в Се(л)цу ... в року тепере(ш)ны(м) ... зкгва(л)тили и по(г)рабили (Житомир, 1650 *ДМВН* 204).

2. Спокійніший, певніший: Бо за тою единостью могутъ вже быт беспечнейшыми зъ своими церъквами (Вільна, 1599 *Ант.* 855).

Пор. **БЕЗПЕЧНЫЙ.**

БЕЗПЛОДЕНЪ *див.* **БЕЗПЛОДНЫЙ.**

БЕЗПЛОДЇЄ, БЕСПЛОДЇЄ *с.* Даремність, марність, безплідність: та(м)того бы ся на(м) сорома ѹбоѧти потреба, а нн҃ѣ покаѧтисѧ, да не поставлены

бѫде(м) з нашего нинѣшне(г) житіа бе(з)плюдіе(м) пре(д) ωны(м) страшны(м) и нелицемѣрны(м) сѫдіею (1598 *Виш. Кн.* 276); дхи(ж) лѫкавіи по(д)нб(с)нїи … в хр(с)тиа(н)ствѣ нашe(м) владѣю(т) ω(т)нюдѫ же за невѣріє и бесплодіе нїнѣ попѫщены є(с)мо в запѫстѣніе, з нашею правъславною вѣрою (1599-1600 *Виш. Кн.* 199).

БЕЗПЛОДНЕ *присл.* (*без нащадків, без дітей*) безплідно: Те(ж) кгды бы котораѧ жона будѫчи замѫже(м) бе(з)плодне ѫме(р)ла маючи пе(в)ное внесе(н)е за выправою ω(т) родичо(в) своихъ … таковое внесе(н)е засе в то(т) же до(м) с которого вышла ве(р)нутисѧ мае(т) родичо(м) ее, которые заму(ж) выправи(ли) (1566 *ВЛС* 65 зв.); внуки мои … не сплодивъши по собе потомъства, мели с того света безплодне зыйти (Липівка, 1581 *АрхЮЗР* 8/III, 329).

Див. ще **БЕСПЛОДНО.**

БЕЗПЛОДНЫЙ, БЕЗПЛОДЕНЪ, БЕЗЫПЛОДНЫЙ *прикм.* **1.** (*який не має потомства*) безплідний, бездітний: ω вдовы бе(з)плодные которые дете(и) не маютъ (1566 *ВЛС* 62 зв.);

у знач. ім. : Рече бо и Василий Великий о безплодных, толко одежду носящих (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 246);

(*про рослини*) безплідний, неродючий: Єв(г)листа выписоуе, якъ іс послалъ по ωслѣ и якъ смоковницоу безъпло(д)ноую оусоушилъ (1556-1561 *ПЄ* 170); На которѫю … пйсма … пересторо́гѫ … нани … Панове добре помнѧчи, а правдивое … Бга позна(н)е … и вѣрѫ … не бе(з)пло(д)ными в ви(н)ницы его лѣторослми оказати сѧ оусилѫете, але при иныхъ побожныхъ … справахъ … своихъ … особливе сѧ кохаете (Єв'є, 1616 *УЄ Єв.* 5 ненум.).

2. Безрезультатний, марний, даремний, безплідний: Латинскому же навѣту не внимайте и красной лжи хитрословесия их не удивляйтеся, зане есть мертва и безплодна (1588-1596 *Виш. Кн.* 141); тыи покрадают слово … и [вѣрѫ] самѫю ωставлѧю(т) пѫстѫю бе(з)пло(д)нѫ вꙿ добры(х) дѣла(х) (Устрики, І пол. XVII ст. *УЄ* N 29515, 192).

(*такий, від якого немає користі*) безплідний: То ли и х(ст)а дѫрны(м) … наречете которы(и) видѣвши Арꙿхиерее и пастырѣ бе(з)плодные, мѣста це(р)ковные в широки(х) ревеpенда(х) позасѣдалые … на про(с)ты(х) сѣтоткатєле(и) рыболо́во(в) вложи(л) (1598 *Виш. Кн.* 289).

Див. ще **НЕПЛОДНЫЙ.**

БЕЗПЛОТНЫЙ, БЕЗПЛОТЕНЪ, БЕСПЛОТНЫЙ *прикм.* Безтілесний, безплотний: бесплo(т)ный архистратигъ ре(ч) еи (1489 *Чет.* 36 зв.); Множество же аггльское, нѣ прибываетъ, нѣ оумалѧетсѧ, не родатꙿ бо сѧ, нѣ оумираютꙿ, понева(ж) безꙿплотны соу(т) (Почаїв, 1618 *Зерц.* 1 зв.); тая унѣа нѣчого своего власного нѣ маетъ, але въ постатѣ чужой оказуется, якъ бѣсове берутъ на себе тѣло з офѣр дымовъ, приносимыхъ имъ отъ чародѣевъ, будучи сами бесплотныи (бл. 1626 *Кир. Н.* 15); Бе(з)плотныи. Carne carens. Incorporalis. Incorporeus (1650 *ЛК* 425); безплотные силы *див.* **СИЛА.**

БЕЗПОГРѢШНЫЙ *прикм.* Непогрішимий, правильний: Бе(з)погрѣшный. Certus. Non errabilis (1650 *ЛК* 425).

БЕЗПОДОБНО *присл.* Дуже, сильно: то́е твоѐ зданѐ га́нилъ безпо́добно ап(с)лъ (Дермань, 1605 *Мел. Л.* 8 зв.).

БЕЗПОЖИТОЧНО *присл.* Даремно, безкорисно, некорисно: не лучше ли радуемися … о оном, при цари обрѣтающимся, нежели о домолѣжни, с тобою пребывающим и безпожиточно валяющимся (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 243).

Див. ще **НЕПОЖИТОЧНО.**

БЕЗПОЖИТОЧНЫЙ *прикм.* Безкорисний, некорисний: че(м) сѧ ты смѣе(ш) зꙿ інока, ижъ онъ не оумѣе(т) с тобою говорити, и тра(к)товати // я(к) пѫстое коло млын(н)ое крѫтѧчи а выворочаючи бе(з)пожито(ч)ный то(т) язы(к) (1596 *Виш. Кн.* 245-245 зв.).

Див. ще **НЕПОЖИТОЧНЫЙ.**

БЕЗПОЛѢЗНЫЙ *прикм.* Марний, безкорисний: да не увязнет кто в прелести сего безполѣзного свѣту (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 237).

Див. ще **НЕПОЛѢЗНЫЙ.**

БЕЗПОРОЧНО *присл.* Сумлінно, бездоганно: Тобѣ бголюбе(з)ному гедиωну болобану и(ж) еси пробачи(л) боя(з)нь бжию … понужаемисѧ … послоуше(н)ство свое къ намъ всегда … ω(т)давати бе(з)поро(ч)на (!) (Вільна, 1594 *ЛСБ* 255, 1); благаймо Єго, жебы и намъ скарбъ Дха своего даровати рачилꙿ,

ѧко бысмо во всѣхъ приказа́нахъ Єго бе(з)поро́чно и чи́сто жи́ти... могли (Вільна, 1627 *Дух. б.* 189).

Див. ще **НЕПОРОЧНО.**

БЕЗПОРОЧНЫЙ *прикм.* Непорочний, невинний: свѣтелъ празни(к) мт҃и господнѧ се пришествие безпорочныя невѣсты (1489 *Чет.* 78).

БЕЗПОСРЕДНЕ *присл.* Безпосередньо, прямо:ономꙋ я(к) Па́стырꙋ Рѡссі́йскогѡ Блгч(с)тїа за́коннє и Пра́вилнє нале́жномꙋ звы́клоє послꙋше́нство бе(з)посре́днє ѡ(т)даючи, тꙋю с(т): Ла́врꙋ ве́длꙋгъ звы́чаевъ єй старожи́тны(х) з Мітропо́лїи Кїевскои вы́нятꙋю, са́мымъ Патрїа́рши(м) справова(л) дозо́ромъ (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 29).

БЕЗПОСТАВЕНЪ *прикм.* Нестриманий, нестримний: и въ на́шей поста́вѣ бываетъ ве́длꙋгъ бо(з)коѣ ѧсности: ѧле до видомо́ѣ поста́вы, бе(з)поста́венъ бꙋдꙋчїй (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 869).

БЕЗПОТОМНЕ, БЕЗЪПОТОМНЕ, БЕЗЪПОТОМЪНЕ *присл.* Без нащадків, без потомства: дворъ пустовский ... по смерти Ивана Билдея, мелника, безпотомне зошлого, правомъ кадуковымъ ... на насъ припалъ (Вільна, 1582 *АрхЮЗР* 8/V, 231); князь ... ча(ст) свою че(р)ньчи(ч) по(з)ваному записа(в)ши право(м) заста(в)ны(м) бе(з)пото(м)не ꙋме(р) (Луцьк, 1597 *ЛНБ* 5, II 4049, 69 зв.); сынъ ее безъпотомъне часꙋ недавъного такъже зънолъ (Люблін, 1630 *ЛНБ* 103, 2010, 10); па(н) Я(н) Модзоле(в)ски(и) ... оповеда(л) ... кгды ѡ(н), приехавши до мае(т)ности свое(и) дедиччно(и) (!) ... ча(с)ти ѡ(д)ное за(с)тавою заведеное была (!) (*позн. вид. — Ред.*) зо(ш)лому с того света пану ... Трыпо(л)скому в пе(в)но(и) суме пинезе(и), которы(и), безъпото(м)не с того света зше(д)шы, за(с)таву свою ... ѡсеротелую зо(с)тави(л) (Житомир, 1649 *ДМВН* 180).

БЕЗПОТОМНОСТЬ *ж.* (*відступність потомства*) бездітність: Проро́чица Анна моли́твою и по́сто(м) Самꙋи́ла зача́ла, и нарꙋга́нѧ бе(з)пото́мности по(з)бы́ла (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 65); А жона єгѡ Анна... ѡпла́ковала вдо́вство и бе(з)пото́мностъ свою (Там же, 756).

БЕЗПОТОМЪНЫЙ *прикм.* (*який не має дітей, нащадків, потомства*) бездітний, безплідний: Єго Мил ... тую сыновицу Ихъ Мил ... до малженьства ... взялъ, на право посполитое ... неоглядаючисе ... и чого Боже уховай по зейстью ее безпотомъномъ, потомъкомъ ее прирожонымъ до всего служачого уближенью и нарушенью, оферуючисе о то з Ихъ Мил. посполу ... яко справа только належати будетъ (Володимир, 1615 *ИКА* дод. 112).

БЕЗПОТРЕБНЕ *присл.* Без потреби, даремно: кажъды(и) хто кольвекъ конь маетъ а (в) погоню ѡдинъ дрꙋгого выправꙋетъ ѡ двꙋконь а лежати бе(з)потребне на поли не пови(н)ни́ (Вінниця, 1552 *ОВін. З.* 132 зв); посылаю тобѣ ... чтыры червоныи золотыи ты гляди абысь не тратилъ безпотребне ... поневажъ я ѡны(х) з великою працою досталъ и потомъ моимъ (к. XVI ст. *Розм.* 64 зв.); безъпотре́бне та́къ мно́го тала́нтовъ срѣбра назбира́лемъ понева́жъ мнѣ южъ до живота не нале́жатъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 122); мае́тность иногды кре́внымъ, пови́нымъ, доста́нымъ, бе(з)потре́бне дасмо (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 709).

Див. ще **НЕПОТРЕБНЕ.**

БЕЗПОТРЕБНЫЙ, БЕЗЪПОТРЕБНЫЙ *прикм.* Непотрібний: ѡ дьяволе(х) не оуспоминаимо ... бе(з)-потребны(х) словъ не говорѣмъ (1489 *Чет.* 339 зв.); и иные име(н)я помененые ꙋ нее ѡтымовали великие тежъ кривды ... и мо(р)дерьства дѣлали и трудности безъпотребные задавали (Варшава, 1571 *ЛНБ* 5, II 4043, 79); вели́каѧ ва́сль и ненависть межи лю(д)ми с того поправлена вчаласѧ, тѧгнучи за собою много трꙋ(д)ностей и ꙋтра́тъ бе(з)потребныхъ неви(н)не (Острог, 1587 *См. Кл.* 15); Мѣрность во все́мъ, была емꙋ ѧкобы приро(д)на: по́кармъ и на́пой скро́мный и во(з)де́ржный ... гнѣвъ бе(з)потре́бный нѣгды (Вільна, 1620 *См. Каз.* 18 зв.); Аза́жъ всѣхъ о́ныхъ збаве́нныхъ сло́въ, ѧкобы плю́(н)ныхъ и бе(з)потре́бныхъ мимо себе не пꙋ́скаемо (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 950).

Див. ще **НЕПОТРЕБНЫЙ.**

БЕЗПОХИБНЕ *присл.* Безпомильно, непомильно, непохибно: Ви́делъ бе(з)похи́бне яко то́тъ же ла́икъ, коли́ сѧ ѧвными га́дками при всѣхъ ничо́го не бꙋдова́ло, и́нние спо́собы до того́ подава́лъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 54 зв.); Безпохибне, неомы(л)не (1643 *Уж.* 50).

Див. ще **НЕПОХИБНЕ.**

БЕЗПРАВЕ, БЕЗПРАВЪЕ, БЕЗПРАВЬЕ, БЕЗЪПРАВЕ *с.* Беззаконня; несправедливість: гды было годинъ зо две въ ночъ, видячи панъ Василей

таковый кгвалтъ и безправе, же ся вже о самого и о приятель его здорове съ пилностю старали (Луцьк, 1565 *АрхЮЗР* 1/I, 11); па(н) ясликовски(и) ѡповеда(л) ... // ... и на(с) проси(л) абы(х)мо на ѡгледа(н)є того кгва(л)ту и бє(з)пра(в)я ... та(м) до жо(р)нищь єхали (Жорница, 1590 *ЛНБ* 5, II 4047, 18-18 зв.); Отожъ въ тотъ часъ, коли ся тое (безправе) деяло, вси слепы были (Вільна, 1599 *Ант.* 835); понєва(ж) ѡ(н) въ та(к) вєлико(м) бє(з)прави и ѫкри(в)жє(н)ю свое(м) ... Вм(с)тя(м) жалобѫ свою напєро(д) пєрєклада(л) (Гологори, 1605 *ЛСБ* 398); помєнєныє пановє ... смєли.., кгру(н)ты по(з)ваны(х) ... далєко вєжджа(т),.. зачимъ сторонє по(з)вано(и) в кгру(н)та(х) вєликоє уближє(н)є и утяжє(н)є, а затымъ бє(з)правъє ... будутъ (Житомирщина, 1639 *ККПС* 193); панъ Янъ Трємъбицьки(и) ... ѡхороняючи цєлости права своєго ... // ... абы жа(д)ноє бє(з)правъє такъ праву, яко и добромъ своимъ прє(з) акъцию тєпєрєшънюю нє заходило ... повторє протєстовалъсє (Ісаїки, 1643 *ДМВН* 252-253); таких кгвалтовъ и безправя од их мл, наступуючых, ежелибы есче далей мели быти чыненые, оферуючые не могучы терпѣти (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 357); **безправє учинити (вчинити)** *див.* **УЧИНИТИ; безправє чинити** *див.* **ЧИНИТИ.**

БЕЗПРАВНЕ, БЕЗЪПРАВНЕ *присл.* Те саме, що **безправно:** жаловали нам ... зємлнє Волынскии ... што ж кнагини ... дєржала под собою близкость их, имєна, ѫ Волынской зємли ... бєзправнє (Вільна, 1507 AS III, 44); жалова(л) намъ фєдо(р) григо(р)євичъ сєнюта ... што(ж) дє(и) ты по смє(р)ти ѡ(т)ца ... в ы(и)мє(н)а(х) по нємъ зосталы(х) ... свово(л)нє и бє(з)правнє спустошє(н)є вєликоє чинишъ (Петрків, 1563 *ЛНБ* 103, 26/Id, 1810, 3); имє(н)я тыє гаврило ... и(з) жоною ... кнзю ... пузынє ѫпусти(л) ... которы(и) // ... бє(з)правнє ... много кгру(н)ту ... поѡра(л) просо(м) и и(н)ши(м) збожъємъ посєя(л) (Кременець, 1580 *ЛНБ* 103, 16/Ic, 1898, 25-25 зв.); место ковєль ... привласчаючи собє по нєбо(ж)чикѫ кнзю аньдрєю ... бєзъправнє и ѡвшємъ кьва(л)товнє дє(р)жать (Володимир, 1590 *ЖКК* II, 187); має(т)но(ст) є(г) вла(с)ную всю ѡ(т) мала и до вєля ѡтобра(л) и бє(з)пра(в)нє єси є(г) по(г)раби(л) (Вінниця, 1610 *ЛНБ* 5, II 4052, 148 зв.); А потомъ ... бѫдѫчи позваныє знєваживши право посполитоє и вины в нє(м) ѡписаныє мо(ц)но кгвалтовнє а бє(з)правнє за потужно(ст)ю своєю ... млы(н) забудова(в)ши пожи(т)ки з нє(г) собѣ бєрєтє (Київ, 1618 *ЦДІАК* 221, 1, 68, 4); самы(х) протє(с)туючихъ, яко и по(д)даныхъ ихъ з має(т)ности и(х) ... забра(в)ши кгва(л)то(в)нє и бє(з)пра(в)нє до Кулажи(ч), дє(р)жавы своє(и), ѡ(т)провади(л) (Житомир, 1650 *ДМВН* 208).

БЕЗПРАВНИКЪ *ч.* Той, хто діє незаконно, самочинно, беззаконник: Бєззакóнникъ: Злóсникъ, нєцнóта ..., бє(з)прáвни(к), нєсправєдли́вый (1627 *ЛБ* 5).

БЕЗПРАВНО *присл.* Незаконно, самочинно: тамъ же ... шкоды и грабежы ... бє(з)пра(в)но починєныє то єсть взято стрє(л)бу гаковницъ дєся(т) (Брацлав, 1590 *ЛНБ* 5, II 4047, 23).

Див. ще **БЕЗПРАВНЕ.**

БЕЗПРАВНЫЙ, БЕЗПРАВЪНЫЙ, БЕЗЪПРАВНЫЙ *прикм.* Незаконний, беззаконний, протизаконний, самочинний: для которых дей кривдъ и безправных грабежов прогнал з Ощова чотырох чоловеков моихъ, подворищных (1562 *АрхЮЗР* 8/VI, 121); И проси(л) мєнє ... во(и)тови(ч) корє(ц)ски(и), // абы ... тои бє(з)правны(и) грабє(ж) ѡ(т) пна Богдана Стрыбыля до книгъ за(м)ку г(с)дръского житоми(р)ского было записано (Житомир, 1583 *АЖМУ* 54-55); про то приказую абы в.м. ... тотъ безъправный грабежъ з винами и з навезками поворочали и во всемъ наконецъ усправедливили (Вінниця, 1603 *АрхЮЗР* 7/II, 388); Тогды су(д) нинє(ш)ны(и) кгро(д)ски(и) ... тоє справы выслуха(в)шы ... за бє(з)пра(в)ны(и) грабєжь ... сумою всєю полъторы тисєчы(и) сорокъ золотыхъ и сє(м) золоты(х) по(л)ски(х) сторонє поводово(и) ... присѫдилъ (Київ, 1617 *ЦДІАЛ* 181, 2, 125, 2, 2); Того(ж) року ... да(л) є(с)ми два по(з)вы ... за (д)вєма рємисами ... за ѡ(д)ною рємисою ѡ кгва(л)товны(и) и бє(з)пра(в)ны(и) грабє(ж) а за другою за дєкрєтомъ трибуна(л)скимъ ѡ ро(в)ны(и) ро(з)дѣлокъ кгру(н)тѫ (Люблін, 1618 *ЦДІАЛ* 181, 2, 322, 4 зв.); за которымъ таковымъ кгвалтовнымъ и безправъным поступком своим, право посполитое зкгвалътивъшы ... в вины за то в нем написаные ... попали (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 351).

БЕЗПРАВЬЄ *див.* **БЕЗПРАВЄ.**

БЕЗПРЕДѢЛНЫЙ, БЕЗЪПРЕДѢЛНЫЙ *прикм.* Безмежний: Ты всѣмъ створе́намъ справѹешъ ... И в' мо́рскихъ безнах' глѹбо́кости, И въ всей безъпредѣлной широ́кости (Чернігів, 1646 *Перло* 16); Али́ и тѹ Рѹка́ твоа́ вседержа́щаа Црствѹетъ ... На Нб(с)ной недозри́мой высо́кости, // И въ мо́рскихъ бе(з)днах' глѹбо́кости, И въ без'предѣлнωи широ́кости (Там же, 69-69 зв.).

БЕЗПРЕДѢЛНѢ *присл.* Безмежно: Неѹста́внѣ: Безпредѣлнѣ, без' замѣре́на кре́сѹ и грани́цѣ (1627 *ЛБ* 76).

БЕЗПРЕСТАНЕ, БЕЗЪПРЕСТАННЕ *присл.* Те саме, що **безперестанку:** А то вчиниламъ такъ для збавленья души моей, яко и для вѣчной памяти ... Михайла Вишневецкого, абы ... мольба до Господа Бога завше безпрестане отправоватися могла (Вишнівець, 1619 *АЮЗР* II, 72); А за таковы́и добродѣства єгω: оумѣлъ ємѹ вѣрою слѹжи́ти, и во́лю єгω стѹю твори́ти и єгω вели́чество безъпреста́нне хвали́ти (Чернігів, 1646 *Перло* 8 зв.).

Див. ще **БЕЗПЕРЕСТАНИ, БЕЗПРЕСТАНИ, БЕЗПРЕСТАНКУ, БЕЗПРЕСТАННО, БЕЗПРЕСТАНЯ.**

БЕЗПРЕСТАНИ, БЕЗПРЕСТАНЇ, БЕЗЪПРЕСТАНИ, БЕЗЬПРЕСТАНИ *присл.* Те саме, що **безперестанку:** онъ ... велики(м) голосо(м) поча(л) вопити бе(з)престани (1489 *Чет.* 93 зв.); Ино мы бачачи Єго Милости вєрьныи заслѹги ... которыи Єго Милость нам почал єщо з молодых своих лѣтъ чинити ... гдеж и теперь ... без престани то чинит ... И мы ... то вчинили в томъ замкѹ Єго Милости Чернєховѣ дали ... мѣсто садити и корчмы мѣти (Вільна, 1529 *AS* III, 342); которые [кривды] ми са з стороны вм а набо(л)шъ ω(т) хмеля бе(з)пре(с)тани дею(т) (Ковель, 1574 *ЖКК* II, 278); мы пѣ(с)ни вѣспоє(м) твоємоу погребенїоу. которого жь херовими и серафими безьпреста́ни хвала(т) (Смотрич, II пол. XVI ст. *Проп. Д.* 16 зв.); але тѹ(т) хр(с)тїане млы чинѣмо доброє покы(с)мы єще живы, бо є(ст) то проти(в)но ба(р)зо дана тоє, томѹ богатомѹ же мѣсто ро(з)маиты(х) мѹзы(к) або строумє(н)то(в) в'здыханїє бе(з)престанї (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 212); Того-же року шелъ дождъ зсе лѣто безъ престани (поч. XVII ст. *ЛЛ* 76); вѣрнымъ ... Христїа́нωмъ далъ кр(с)тъ, кото́рымъ // ... знамена́ючи лица́ свои, оубѣга́ли ω(т) ωбли́ча лѹкѹ, то́ єсть ω(т) ... ко́зни бѣсо́вскои, кото́рою оуазвла́ютъ бе(з)преста́ни ср(д)ца вѣрныхъ лѹка́выи дѹхове (Київ, бл. 1619 *О обр.* 66-67).

Див. ще **БЕЗПЕРЕСТАНИ, БЕЗПРЕСТАНЕ, БЕЗПРЕСТАНКУ, БЕЗПРЕСТАННО, БЕЗПРЕСТАНЯ.**

БЕЗПРЕСТАНКУ *присл.* Те саме, що **безперестанку:** Были ... двѣ нѣкїи Инокїнѣ, кото́рыи єдно́мѹ ...мѹжѹ...оущипли́выми слова́ми досажа́ли безпреста́нкѹ (Київ, 1625 *Коп. Ом.* 156); Ла́ска в' пра́вдѣ бе(з)преста́нкѹ з на́ми вкорене́нна и спѹєна з молоды́хъ лѣтъ... Єсть (1627 *Дух. б.* 73); за́вше са веселѣте: бе(з)преста́нкѹ молѣтеса, во все́мъ дя́кѹйте (Київ, 1634 *МІКСВ* 312).

Див. ще **БЕЗПЕРЕСТАНИ, БЕЗПРЕСТАНЕ, БЕЗПРЕСТАНИ, БЕЗПРЕСТАННО, БЕЗПРЕСТАНЯ.**

БЕЗПРЕСТАННО *присл.* Те саме, що **безперестанку:** они же ... и нынѣ безпрестанно и неусыпно на естество человѣческое борют (1588-1596 *Виш. Кн.* 137); память смертную всѣгды в клѣти сердечной видѣти и безпрестанно поминати и на всяк час черту и день отходу надѣятися и готовитися (1599-1600 *Виш. Кн.* 153); когда хотѣлъ єси ба(р)зо набожнимъ показатися ... то ми(с)ль твоя ходила по (с)ка(р)бахъ ... безпреста(н)но лѣтала около гѹменъ (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 274); клобѹко(в) ба́рзо малы(х) ѹживаю(т), бе(з)пре(ст)а́нно вде(н) и вночи, небо(л)ши(х), є(д)но що могѹ(т) го́ловѹ//ωкри́ти (серед. XVII ст. *Кас.* 5-5 зв.).

Див. ще **БЕЗПЕРЕСТАНИ, БЕЗПРЕСТАНЕ, БЕЗПРЕСТАНИ, БЕЗПРЕСТАНКУ, НЕПРИСТАННО, БЕЗПРЕСТАНЯ.**

БЕЗПРЕСТАННЫЙ *прикм.* Безперестанний, безперервний, безупинний: А што(ж) ино(к) не вмѣе(т) бесѣдовати с тобою ... альбо его пытае(ш) ω бо(р)бѣ дха с тѣло(м), и бе(з)преста(н)но(м) ме(ч)танїи мыслыю(м) (п. 1596 *Виш. Кн.* 237 зв.); Панъ докторъ ... присмотрѣлся добре безпрестаннымъ многихъ козаковъ, отъ пановъ Полскихъ ... розными способами оскорбленныхъ и бѣдствуемыхъ ... плачамъ и опеляціямъ, до мене заношенныхъ (Київ, 1622 *АЮЗР* II, 73).

Див. ще **НЕПРИСТАННЫЙ.**

БЕЗПРЕСТАНЯ, БЕЗПРЕСТАНА *присл.* Те саме, що **безперестанку:** до мєне особливый лист ... Твоѧ Милость писал, даючи вєдати ѡ шкоды замков ѹкраиных, которыи сѧ становат без престанѧ ѡт поганства Татар (Вільна, 1547 *AS* IV, 528); помо(г)ли є(с)мо ва(м) ... нє мы(с)лячи и нє шацуючи ничого напєрє(д) того ко(ш)ту накладо(в) которыи ѡ(т) на(с) ѹложєны ѹ тую свєтую цє(р)ко(в) бє(з)прє(с)таня поки ся а(ж) ско(н)чила будова(н)є(м) (Васлуй, 1561 *ЛСБ* 34).

Див. ще **БЕЗПЕРЕСТАНИ, БЕЗПРЕСТАНЕ, БЕЗПРЕСТАНИ, БЕЗПРЕСТАНКУ, БЕЗПРЕСТАННО.**

БЕЗПРИЧИННЕ *присл.* Безпідставно, безпричинно, без причини: а тєпє(р) ... ту(т) у вєзє(н)ю сєди(т) за выступє(к) свѡ(н) и(ж) приєха(в)ши до мєста мєнє ... врѧдовника мє(ст)ского... бє(з)причи(н)нє а бє(з)ви(н)нє на ры(н)ку зсоромоти(л) и (з)ша(р)па(л) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 68).

БЕЗПЧОЛНЫЙ, БЕЗЪПЧОЛНЫЙ *прикм.* Такий, у якому нема бджіл: мастъ уже пожитки всѣ на себе брати и привлащати, зъ деревомъ бортнымъ, зо бчолами и безъпчолными (Туричини, 1598 *АрхЮЗР* 6/I, 268); арендовали есмо именя наши ... съ пасеками, зъ деревомъ бортнымъ, такъ зо бчолами яко и безъпчолными (Полона, 1601 *АрхЮЗР* 6/I, 284).

БЕЗРАЗСУДНО *присл.* Безрозсудно, нерозважливо, нерозсудно, легковажно: Еще на смѣшное отрыгание бабского богослова отвѣщаем //...и чюдимся: или ума изступил ... или мнѣнномудро ... и безразсудно духом мирским обьюродѣвши, так отрыгал, коли молвить: "Вопросит кто бѣгателя в горы, чему бѣгает от человек" (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 241-242).

БЕЗРАЗУМНЫЙ *прикм.* (*цсл.* бєзразумный) (*про тварин*) (*нездатний мислити, розуміти*) нерозумний: ч҃лкъ въ чєсти бѹдѹчи нє зрозѹмѣлъ, прилѹчилсѧ къ звѣрѧтѡмъ бє(з)разѹмны(м) и сталсѧ и(м) подобный (Острог, 1588 *Сур.* 5).

Див. ще **БЕЗРОЗУМЛИВЫЙ, БЕЗРОЗУМНЫЙ, НЕРАЗУМНЫЙ, НЕРОЗУМНЫЙ.**

БЕЗРОЗМЫСЛЪНЕ *присл.* Безрозсудливо, нерозважливо: Пытаю ва(с) за(с), добрє ли в то(м) лати(н)скіє овца чинѧ(т), и(ж) пастырє(и) єсли и нєправо ходѧчи(х) видѧ(т), и сопроти(в)но законѹ бж҃їю ... знаю(т) и ... видѧ(т), ѡны(х) нє то(л)ко нє ѡстєрєгаю(т) и нє ѡбличаю(т) ... алє єщє ... за ними бє(з)розмыслънє послѣдѹю(т) (1598 *Виш. Кн.* 284).

Див. ще **НЕРОЗМЫСЛНЕ.**

БЕЗРОЗСУДНЫЙ, БЕЗРОСУДЕНЪ *прикм.* Безрозсудний, нерозважливий: Безрозсудный ... и сей отступникъ, же ся за выреченую правду на Михаила ... гнѣваетъ, и за тимъ которому голдуетъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1090); который нынѣ мѹдръ и речивйтъ, завтра той простакъ и безросѹдєнъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 1013).

Див. ще **НЕРОЗСУДНЫЙ.**

БЕЗРОЗУМЛИВЫЙ *прикм.* (*про тварин*) (*нездатний мислити, розуміти*) нерозумний: Звыкли ваши духовные папѣжского вызнаня ловити [людей] и до оное матнѣ, яко безрозумливую рибу огромностю болта своего, то естъ//мовы поважное и грозное ... заганяти (1603 *Пит.* 94-95).

Див. ще **БЕЗРАЗУМНЫЙ, БЕЗРОЗУМНЫЙ, НЕРАЗУМНЫЙ, НЕРОЗУМНЫЙ.**

БЕЗРОЗУМНЕ, БЕЗРОЗУМЪНЕ *присл.* Безрозсудно, нерозважливо, нерозумно: Зажъ бовѣмъ припроважене тое можетъ ся розумѣти посвяченемъ? Можетъ! якъ бачимо у отступниковъ; але безрозумне и безъ жадной слушности! (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 630); С҃нъ мой сєй ... покѹтѹ оучинивши за то, што бєзрозѹмнє оучинилъ (Київ, 1627 *Тр.* 29); а далей ... месъца светые Богу Въсемогучому посвецоные ... безрозумъне зпрофановали, олътари ... потовъкли (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 430).

Див. ще **НЕРОЗУМНЕ.**

БЕЗРОЗУМНИКЪ *ч.* Нерозумна людина: онъ бєзрозѹмникъ забылъ того, и нєвдѧчникомъ сставшисѧ (!) нєсправєдливє Пана своєго здрадилъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 430).

БЕЗРОЗУМНЫЙ, БЕЗЪРОЗУМНЇЙ *прикм.* **1.** Нерозумний, нерозважливий, нерозсудливий: О бє(з)розу(м)ныи галати хто(ж) ва(с) по(д)мануль (II пол. XVI ст. *КА* 410); которогѡ воли, радамъ, сѹдѡмъ и вырокомъ впротивъ ити, нє толкѡ марногѡ єстъ ч҃лвка и бє(з)розѹмного, алє и прєвротногѡ и нєзбо(ж)ногѡ (Вільна, 1620 *См. Каз.* 6 зв.); Нєразѹмнїи:

Безърозꙋмнїи (1627 *ЛБ* 76); Блюзнѣрцєю Каїафъ смѣлє называєтъ, Ѡдѣньє бєзрозꙋмный на собѣ напрпаєт҆ (Львів, 1631 *Волк.* 7); Бєзрозꙋмный лакомца, и такъ оуже збогаче(н), єщє єднак҆, пропастнꙋю свою несыть показꙋєт҆ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 651);

у знач. ім. : дивъ мя, же такъ нєосторожне, або насъ за таковыхъ мѣти хотятъ, або самыхъ себе за безрозумныхъ подаютъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 532).

2. (*про тварин*) (*нездатний мислити, розуміти*) нерозумний: звыкли ваши дховные ... ловити и до ѡноє матнѣ яко бє(з)розꙋ(м)ноую рыбоу ... заганати (1598 *Розм. пап.* 52); Шкодити абовѣмъ иншимъ, ниже́й прирожєна єст҆, штобы самоє нѣмоє и бєзрозꙋмноє быдло абы чинило, нє розꙋмѣю (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 951); вдачнѣй далеко бє(з)розꙋмныхъ слꙋхаєтъ быдлатъ рыкана, нѣжъ чловека валяючогоса бє(з) покꙋты в҆ спросностахъ грѣховныхъ (Київ, 1648 *МІКСВ* 349).

Див. ще **БЕЗРАЗУМНЫЙ, БЕЗРОЗУМЛИВЫЙ, НЕРАЗУМНЫЙ, НЕРОЗУМНЫЙ.**

БЕЗРОЗУМНѢЙШИЙ *прикм. в. ст.* (*розумово обмеженіший*) нерозумніший, нерозсудливіший: Гдє бовѣм҆ оумножилса грѣхъ, тамъ ѡбфитовала ласка. Видишъ, же на(д) быдло бєзрозꙋмнѣйшими былис҆мо (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 295); Птаки припоминаєт҆ Г(с)дь, показꙋючи, насъ бєзрозꙋмнѣйшими быти нѣж҆ ѡни, и до завстыжєна приводитъ насъ (Там же, 365).

Пор. **БЕЗРОЗУМНЫЙ.**

БЕЗРОЗУМСТВО, БЕЗРОЗУМЪСТВО *с.* Безрозумність, нерозважливість: Кгды(ж) та(к) нєба(ч)нє спросно и внєтє(ч)нє, на зацныє особы ... бачєньа мѣти нє хотѣлъ, алє всѣхъ ровно и посполꙋ бє(з)розꙋмъствомъ блꙋдами и глꙋ(п)ствомъ почти(л), толко абы єго та(к) б҃гъ и люди добрыє чтили (Острог, 1587 *См. Кл.* 6); же бы насъ того пєкелного бє(з)розоу(м)ства г҃ь б҃ъ ... при старожитной вѣрѣ нашой задєржати рачилъ, о тоє єго просимо (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 200).

Див. ще **НЕРОЗУМСТВО.**

БЕЗРОСУДНЕ *присл.* Безрозсудно: Нє ѡпоустй(л) г҃ь б҃ъ надаремнє єго такого ро(з)мыслꙋ абы таки(м) приkладо(м), и на(с) научи(л) и нє бє(з)росꙋднє до рєчє(и) вєлики(х) торгати са (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 209).

Див. ще **НЕРОЗЪСУДНЕ.**

БЕЗРУКИЙ, БЕЗРУКІЙ, БЕЗЪРУКИЙ *прикм.* **1.** *У знач. ім.* Безрукий: нѣмый нє можєтъ формы вымовѣти, а бєзрꙋкій нє можєт҆ на дѣта влити (Вільна, 1627 *Дух. б.* 130).

2. *У знач. ім.* Безрукий. Вл. н.: там же до тои буды чернец церковный, яко собе имя менил, Ларион Безърукий ... жадное причины ... с тым скаржучим се не маючи, а снат за росказанем ... отца архымандрыта самого ... соромоти словы неучтивыми почал (Луцьк, 1604 *АрхЮЗР* 1/VI, 344); Фє(с)ко бє(з)рꙋки(и) (1649 *РЗВ* 30 зв.).

БЕЗРУЧКО, БЕЗЪРУЧЪКО *ч. Діал.* безручко "безрукий". Вл. н.: Васи(л) Кляпъ, атама(н) шумски(и) ... с помочниками своими Лєпуком а Васюко(м) Бєзручкомъ, перенемши ... Ко(н)драта Коваля на доброво(л)но(и) дорозє ... окру(т)нє збили (Житомир, 1584 *АЖМУ* 103); Лєско Безърꙋчко (1649 *РЗВ* 374 зв.).

БЕЗРАДНО *присл.* Безладно: гдє в҆ той ча(с) крнобрность в҆ бєзрадно живꙋчихъ, гдє в҆ сребрѣ коханаса, и з҆ набыткѡ(в) кохана, и ѡ(т) нихъ нєзлѣтованаса (Львів, 1642 *Час. Слово* 270).

БЕЗСИЛНЫЙ *прикм., перен.* (*нездатний переконати*) безсилий, безсильний: Проходилє(м)са мыслию ... во ѡтповѣ(д)но(и) кни(ж)цє, ѡ(т) ва(с), православны(х), на соборъ выданнꙋю кни(ж)кꙋ проти(в)ко ва(с) в҆ берестїю черє(з) того то помененого дѣєпіса, и вѣдѣлє(м) почръпало мысли ра(з)ума єго, ѡ(т) которого істо(ч)ника іли стꙋ(д)нѣ, то(т) вынал ѣзо(к) чрьплючи, за(с) в во(з)дꙋхъ тщєгласіє тоє мни(м)аючи ва(с) ухват(и)ти тыми словы и бє(з)си(л)ными вымыслы ѡтрыгнꙋ(л) (1599 *Виш. Кн.* 212).

БЕЗСКОРБНЫЙ, БЕЗСКРЪБНЫЙ, БЕСКОРБЕНЪ *прикм.* Безтурботний, безжурний: божество есть его бестрастно и бескорбно (1489 *Чет.* 131); А за бє(з)ско(р)бноє житїє учини(л) собѣ и свои(м) папє(ж) пу(р)кгаторїоу(м) по смръти (1599 *Виш. Кн.* 219); Алипїй: Бєспечалны(и), бє(з)скръ(б)ны(и) фрасꙋ(н)кꙋ нє маючый (1627 *ЛБ* 174).

БЕЗСЛАВИЄ *с.* Безслав'я, ганьба: ignominia, бє(з)чє(с)тиє, бє(з)славиє (164? *ЛС* 224).

БЕЗСЛАВНЫЙ, БЕЗСЛАВНИЙ *прикм.* Безславний, ганебний: Чемꙋ(ж) вы на тѣло цє(р)ковноє хꙋлитє ... лѣпшє хотачи бєзславны(х) чло(н)ковъ, сами ѡ собѣ въ ц҃рство н҃бсноє, нє(ж)ли со очима

слѣпы́ми или наставника(ми) пре(л)щены(ми) в геє́нꙋ вни(и)ти (1598 *Виш. Кн.* 282); ignominis, бє(з)славни(й) (1642 *ЛС* 224);

у знач. ім. : Рєчєніє жє Ва́шє таковы(и) подобны(и) о́бразъ но́ситъ. Яко ω(т) ꙋ́богих(х) до богатого, яко ω(т) просты(х) до хитрого, яко от бє(з)славнаго до славного прибѣгли єстє (1598 *Виш. Кн.* 294); А з' людій ... ко́ждый тамъ на сꙋдъ в' стра́сѣ ... ста́витиса мꙋ́сит': бога́тый и оубо́гій ... // ... сла́вный и бє(з)сла́вный (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 43-44).

Див. ще **НЕСЛАВНЫЙ.**

БЕЗСЛАСТЇЄ *с.* (*тяжке, гірке почуття*) гіркота: Нє сла́дость: Ско́рбь, тꙋ́га съ тѧ́жєстїю, мєрзє́но(ст), бє(з)сла́стїє, бо́лѣсть, тє́скно(ст), бри́дкост', нєсма́чность, нє ми́ло(ст), нє вєсє́ло(ст), нєвдѧ́чность, смꙋ́токъ (1627 *ЛБ* 76).

БЕЗСЛОВЕСЕНЪ *див.* **БЕЗСЛОВЕСНЫЙ.**

БЕЗСЛОВЕСНО, БЕЗСЛОВѢСНО *присл.* **1.** Нерозважно: Бє(з)словє(с)но є(ст) тако ро(з)умѣти: пꙋть бо хвъ цѣ(л) стои(т), а тыє на поги́бє(л) ... ω(т)падаю(т) (п. 1596 *Виш. Кн.* 253).

2. Нерозумно, безрозсудно: Болши есть бог от короля и царя; сии толко властию сородство людское превосходят, а плотию и кровию, и смертию всѣм ровни суть; тѣмже безмѣстно и безсловѣсно есть от сих ... веселитися (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 243).

БЕЗСЛОВЕСНЫЙ, БЕЗСЛОВЕСЕНЪ, БЕСЛОВЕСНЫЙ *прикм.* **1.** (*який не володіє даром мови*) безсловесний: показалъ бє(з)словєснымъ скотомъ словєснымъ голосо(м) говорити (1489 *Чет.* 68 зв.); Лєвъ царствꙋєтъ бєзслові́снымъ звѣрємъ (Львів, 1591 *Адел. тит.* зв.); ω члчє ωкаяный, како ч(с)ти своєє ω(т)бѣгши, и ко бє(з)словєсны(х) скотохъ ... оусвоитиса изволи(л) єси (до 1596 *Виш. Кн.* 265); доу́жость бовѣмъ з ро́зꙋмомъ члка быти выωбражає(т), а з' глоу́п'ство(м) злоу́чєна боу́дꙋчи звѣра бє(з)слові́сного быти значи́тъ (Острог, 1614 *Тест.* 142); Бгъ ... ко́ждомꙋ створе́ню видо́момꙋ и нєвидо́момꙋ, словє́сномꙋ и бє(з)словє́сномꙋ, оудѣла(л) ... да́ры за́цности и по́чести (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 176); Звѣрω(в) бє(з)словє́сныхъ натꙋра єсть оува́зана: я́кω натꙋра оужа́ го(р)ка и ядови́та (Вільна, 1627 *Дух. б.* 142); бога́тыи ... дороѓіи шаты на сє́бє справлѧ́ю(т), бє(з)словє(с)ныи конѣ по(д) ко(л)тринами, и зло́то(м) ωблужо́ны(и) (Устрики, І пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 202);

у знач. ім. (*той, хто позбавлений дару мови*) безсловесний: Пнвє...соудо(м) бєзако(н)ны(м) во(з)нєслиса, бєзъсловєсны(х) єстєство вы(ш)шєю // цєною ... ωцєнили (до 1596 *Виш. Кн.* 261-261 зв.).

2. (*покірний, мовчазний*) безсловесний: Для того, и(ж) яко мє(р)тви всѣ овци в то(и) долинѣ костєлного бєсловє(с)ного пословшєнства ока бє(р)вєно(м) вла(с)ти пасты(р)скоє привалєны сꙋтъ и в нєчу́вствѣ и бє(з)гласіи сѣда(т) (1598 *Виш. Кн.* 284); Послꙋшє(н)ство Ста(р)шомꙋ ... ко(ж)ды(и) досконалоє, а правє бєзсловєсноє ω(т)давати бꙋдєтъ повинє(н) (Луцьк, 1624 *ПВКРДА* І-1, 84-85).

3. (*нехристиянський*) поганський: да нє бꙋдєтъ родъ и(х) християнъски(и) аки бє(з)словєсєнъ нєнаꙋчєния ради (Львів, 1586 *ЛСБ* 72, 1); О веліа невдячность людей непобожных, иж неблагодарни дарованій божіх. Безсловесними их писмо називает (к. XVI ст. *Укр. п.* 71);

у знач. ім. : въздꙋхъ ωсквєрнєнъ бѣсωвскими жє́ртвами, сква́рами ди́мωвъ, бєзсловє́сных', якω и словє́сных' (Чернігів, 1646 *Перло* 143).

БЕЗСЛОВѢСНО *див.* **БЕЗСЛОВЕСНО.**

БЕЗСМЕРТЕНЪ *див.* **БЕЗСМЕРТНЫЙ.**

БЕЗСМЕРТИЄ, БЕЗСМЕРТЇЄ, БЕЗСЪМЕРТЇЄ, БЕСМЕРТИЄ, БЕСМЕРТЇЄ *с.* Безсмертя, невмирущість: приводникъ ... показа всѣ(м) дрѣво бєсмєртия (1489 *Чет.* 26 зв.); Тогда и то(и) ро(з)судит', як ско́ро ω(т) житиа сєго прєходи(т) ... бєзсъмртїє погꙋби(т) и ω(т) живота вѣчного и славы бжїа ω(т)падє(т) (п. 1596 *Виш. Кн.* 232); Цвѣты животного древа нынѣ процвѣтаю(т) плоды безсмертия ва(м) ꙋготовляю(т) (к. XVI-поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 101); К томоу, имѣти боу́дє зєрца́ло видѣнїѣ та́инъ бжїихъ ... цвѣтъ присно цвѣтоу́щїй бєсмє(р)тїє на тѣлѣ своє́мъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 83); сѣй жє прп(д)бный бєсмртїє прїа(т) и наслѣдова (1627 *ЛБ* 176); Понєва́жъ мы прє(з) смє́рть, якω прєзъ вра́та, прєхо́ди(м) ω(т) смє́рти въ бєз'смє́ртїє (Чернігів, 1646 *Перло* 129); Бє(з)смєртїє. Immortalitas (1650 *ЛК* 425).

Див. ще **БЕЗСМЕРТЬСТВО.**

БЕЗСМЕРТНЫЙ, БЕЗСМЕРТЕНЪ, БЕЗ-

СМЕРТНЫЙ, БЕЗЪСМЕРТНЫЙ, БЕСМЕРТНЫЙ, БЕСМЕРЪТНЫЙ *прикм.* **1.** Безсмертний, невмирущий, вічний: оубитъ былъ бесмртныи х(с)ъ бъ (1489 *Чет.* 208); авмросимъ безсмертенъ (II пол. XVI ст. *ЛА* 178); Слѣд к постыжению и изучению художества, приводящаго к царствующей безсмертной и вѣчной правдѣ (1599-1600 *Виш. Кн.* 153); Што звыкло бе(з)смертнѹю славѹ и(м) єднати, которая на свѣтє, поты бѹде(т) трвати Поки м(с)ць и звѣзды сво(и) бѣгъ справовати и ночныє темности бѹдѹть просвєщати (Єв'є, 1611 *На г. Ог. К.* 2); По ѡ(т)падєнїи же сатаны, оумысли(в) добротливыи бгъ: сътворїти иноє разоумноє сътворєнѧ, сѹщество бєсмеръртноє, подобноє агглѡ, чл҃ка (Почаїв, 1618 *Зерц.* 9); Тог(д)а всѣ бѹдѹтъ якѡ Агглове Бжїи без'смртны (Чернігів, 1646 *Перло* 164); Бе(з)смертный. Immortalis (1650 *ЛК* 425).

у знач. ім. : безсмеръртныи живуть въ святыны, и божієй служать святой благостыни (к. XVI ст. *Укр. п.* 72); Оуснѹлъ безсмертный, и хто(ж) нє бѹдет' рыдат(и), Быстрых' слєз' з' очїй свои(х) гойнє выливати (Львів, 1631 *Волк.* 19).

2. *У знач. ім.* Безсмертний. Вл. н.: ѹла(с) безъсме(р)тны(и) (1649 *РЗВ* 138).

БЕЗСМЕРТНѢ *присл.* Безсмертно, невмируще, вічно: Бе(з)смертнѣ. Immortaliter (1650 *ЛК* 425).

БЕЗСМЕРТЬСТВО *с.* Те саме, що **безсмертие:** А что еще болшее и чюднѣйшее, — не // знайдох навет едино слово о славѣ, вѣчности, безсмертьствѣ и страшносудьствѣ нетлѣннаго бога Христа и о спасении душ, по вѣрѣ хотящих наслѣдовати царство небесное еже в него (1608-1609 *Виш. Зач.* 209-210).

БЕЗСМЫСЛЪНО *присл.* Безглуздо, не усвідомлюючи: всѣ овци ... о спсенїи своє(м) нє вѣдаю(т), то(л)ко, я(к) сѧ ко(му) трафи(т), бе(з)смыслъно и ско(т)ски ѹмираю(т) (1598 *Виш. Кн.* 284).

БЕЗСОВѢТЇЄ *с.* (*цсл.* бесъвѣтие) безрозсудність, легковажність: Неразѹмїє: Безсовѣтїє, глѹпство, гдє пѹсто рады розѹмѹ ѹмѣетно(ст) // и признанѧ, лгарство, прѣ(н)є, нєцнота, неблагодарствїє, не вдачность (1627 *ЛБ* 75-76).

БЕЗСОВѢТНЫЙ *прикм.* Безрозсудний, легковажний: якъ Игѹменъ бра(т)нєє безчи(н)ноє безстр(с)тиє(м) ѡ(т)чески(м) направова(л), такъ братия жебы Игѹмє(н)скомѹ безсовѣ(т)номѹ любоначалию забѣгали, ато жебы чинили якъ Игѹменъ нє яростию властєли(н)скою, алє дхомъ кротости (Луцьк, 1624 *ПВКРДА* I-1, 62).

БЕЗСОЛЕНЪ *прикм.* Безсольовий, несолоний: До того ѡпрѣснок безквасин яко бездѹшен, безсоленъ яко безѹменъ (поч. XVII ст. *Вол. В.* 74).

БЕЗСОНИЄ *с.* Безсоння: Insonium, безсониє, нєспанїє, бодро(с)т(ъ) (1642 *ЛС* 240).

БЕЗСОНЪ *ч.* Безсонний. Вл.н.: приехал до дому моего свещенникъ Николский на имя Федоръ Безсонъ з Межиречя (Житомир, 1586 *АрхЮЗР* 1/VI, 78).

БЕЗСРЕБНЫКЪ *ч.* (*цсл.* бєсребрьникъ) (*некорислива людина*) *заст.* безсрібник, безсеребреник: Я, Алексѣй Мириловичъ а солтисъ Фолварскій, зєзнавамъ, ижъ ... храмъ ... святый збудовали въ память святыхъ безсребныкъ Космы и Даміана (Фольварк, 1606 *ІЗУжг.* XIV, 225).

Див. ще **БЕЗСРѢБРЕНИКЪ.**

БЕЗСРЪДЕЧНЫЙ *прикм. у знач. ім.* Безсердечний: легкомыслно(ст) лю(д)скѹю строфоуєтъ слѣпыми глоухими, шалєными бе(з)сръдєчными, то є(ст) нестатє(ч)ного и негроу(н)товного ср(д)ца называючи (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 207).

БЕЗСРѢБРЕНИКЪ *ч.* (*цсл.* бєсребрьникъ) те саме, що **безсребныкъ:** ихъ жє во всѣ(х) бе(з)срѣбрениц(х) возвеличилъ г(с)ь бъ (1489 *Чет.* 69).

БЕЗСТРАМНЕ *присл.* Безсоромно: Только на ложь сию удивляючися безстрамне реченнаго живота исусового проповѣдника евангельского воззывати буду тым способом (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 176).

БЕЗСТРАСТЕНЪ *див.* **БЕЗСТРАСТНЫЙ.**

БЕЗСТРАСТИЄ, БЕЗСТРАСТЇЄ *с.* (*цсл.* бестрастие) безпристрасність; байдужість: и гдѣ есть конец, то есть достигшому в предѣл безтрастия (!) (Унів, 1605 *Виш. Домн.* 189); А когда безстрастие оцутив, тогда возвратився до людей паки (1615-1616 *Виш. Пос. мисл.* 238); живѹ(т) беспєчнє нє скрѹшаючи ср(д)ца, нє знижаючисѧ оумысло(м), нє приходачи в' досконалы(и) во(з)раст' бе(з)страстїа (Вільна, 1627 *Дух. б.* 87); И то рєкши, ѡдошла до пѹщи, и вдала себє в' вєликѹю повстагливость и цноты, и такъ барзо вывышєна єсть безстрастїємъ, же и рѣки водныстыи ногами переходила (Київ, 1627 *Тр.* 698).

БЕЗСТРАСТНО *присл.* Безпристрасно: тымъ тóлко бóлшій або ω(т)мѣнный ω(т) сп҃а и дх҃а, ижъ єсть повóдомъ, алє однои чти, одного бж(с)тва, котóрого сн҃ъ ... ω(т) нєго ... бєзстр(с)тно порожéньємъ происшóлъ (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 46 зв.); И тотъ зайстє кто пер҇вой ... намѣ(ст)ности áлбо сѧ спротúви(т) и ω(т)кúнєтъ, áлбо безъстрáстно помúсли(т), такóвый вєсъ до змáзы и грѣха пóстꙋпокъ доконáлє ѡбвали(л) и ω(т)тáлъ (Київ, 1625 *Кіз. О степ.* 205); ѧкъ слово нáшє ω(т) оума рóдитъсѧ бє(з) тєрплúвости, и безъ роздѣлє(н)ѧ: тáкъ и Сн҃ъ Бж҃ій ω(т) Оц҃а рóди(л)сѧ нєω(т)дѣлнє и бє(з)стрáстнω (1627 *ЛБ* 116).

БЕЗСТРАСТНЫЙ, БЕЗСТРАСТЕНЪ, БЕСТРАСТЕНЪ *прикм.* (*цсл.* бєстрастныи) безпристрасний: божество єсть єго бєстрастно и бєскорбно (1489 *Чет.* 131); єди(н) бо є(ст) бє(з)стр(с)тє(н), и бє(з)грѣшєнъ (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 223); и гдѣ єсть конєц ... достигши, оного безстрастного пристанища, ожидати повеления от бога на дѣло службы его (Унів, 1605 *Виш. Домн.* 189); Той жє зéмны(и) и Нб(с)ны(и), и дочáсны(и) и зáвшє бꙋдꙋчый: ... страстны(и) и бє(з)стра(ст)ны(и): Бг҃ъ и чл҃къ (Київ, 1625 *Сур. Сл.* 126 зв.); Знову повѣдалъ на(м) то(и) жє // бє(з)страстны(и) мꙋжъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 16-17); Вьскрсит҇ъ жє Бг҃ъ всѣхъ мéртвы(х) ... въ тѣлахъ бєзстр(а)//стны(х) (Чернігів, 1646 *Перло* 144 зв.-145).

БЕЗСТРАШЇЄ, БЕЗЪСТРАШЇЄ *с.* (*цсл.* бєстрашиє) безстрашність, безстрашшя: тáко и злодѣєвє и гробопрокопáтєлѣ ... въ пꙋстúни живꙋтъ, // бєзъстрáшїа и нєвѣрїѧ, пꙋсты ω(т) всѣхъ дѣлъ добрыхъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 37-37 зв.); Ѡ(т)рáда: Оулжє(н)є, фóлга, бєзпéчность, дꙋфа(н)є, бє(з)стрáшїє, ω(т)починє(н)є, пєрєста(н)є, вóлно(ст), покóй (1627 *ЛБ* 146); дїáволъ єсть хúтраѧ покꙋса, котóрый крáдєтъ ω(т) дꙋшъ чл҃вѣчєски(х), такóвꙋю пáмѧть, и ... оу бєзстрáшїє привóдитъ (Чернігів, 1646 *Перло* 124).

БЕЗСТРАШНЕ, БЕЗСТРАШНѢ *присл.* Безстрашно, відважно: Дивꙋюся ... ижъ твоя мл(с)тъ ... нє исправившися смѣєшъ бє(з)стра(ш)нѣ сщ҃єнодѣ(и)ствїє справовати (Берестя, 1593 *ЛСБ* 237); слꙋжити бж(с)твєннꙋю слꙋжбꙋ важи(л) сѧ, и всѧ сщ҃єннаѧ дѣ(и)ствꙋєшъ бє(з)стра(ш)нє вынашє(д)ши собє и по(д)даючисє по(д) иноє дх҃овєнство и иныє сꙋды (Берестя, 1593 *ЛСБ* 238, 1 зв.); То па(к) твоѧ мл(ст)ь нєисправи(в)шисѧ смѣєшъ бє(з)стра(ш)нє сщ҃еннодѣ(и)ствиє справовати (Вільна, 1594 *ЛСБ* 255).

БЕЗСТУДЕНЪ *див.* **БЕЗСТУДНЫЙ.**

БЕЗСТУДИЄ, БЕЗЪСТУДИЄ, БЕСТУДЇЄ *с.* (*цсл.* бєстоудиє) безстидність, безсоромність: бєзоумноє дѣ(в)ство жєньскоє бєзъстоудиє што главы ивановы испросила (1489 *Чет.* 273); До цр҃кви на правúло собо(р)ноє ходѣтє ... // ... и во всє(м) по оустá(в)у цр҃ковномꙋ (ни прилагающє ω(т) своéго оýмысла что, ни ω(тн)има(ю)щє бє(з)стоудїє(м), ни ра(з)дирающє мгнїє(м)) творѣтє (п. 1596 *Виш. Кн.* 223-223 зв.); Пꙋхотъ: Пожадливо(ст), бєстꙋдїє (1627 *ЛБ* 90).

Див. ще **БЕЗСТУДСТВО.**

БЕЗСТУДНЕ, БЕЗСТУДНѢ *присл.* (*цсл.* бєстоуднѣ) безстидно, безсоромно, непристойно: На котороє постановєньє бєзстуднє и бєзъчєстнє блюзнитє (Берестя, 1590 *ЛСБ* 142); а(з) бо жєлаю но єщє волѣ бж҃єй на сє нѣстъ, а ω сєбѣ наскаковати бє(з)стꙋднѣ (1598 *Виш. Кн.* 309 зв.).

Див. ще **БЕЗСУДНЕ.**

БЕЗСТУДНЫЙ, БЕЗСТУДЕНЪ, БЕЗЪСТУДНЫЙ, БЕСТУДЕНЪ, БЕСТУДНЫЙ *прикм.* (*цсл.* бєстоудьнъ) безсоромний, безстидний, непристойний, наглий: ваша лица бєзъстоу(д)на єсть и бєзчєстна (1489 *Чет.* 143); Наꙋчилє(м) сѧ и псо(м) бє(з)студны(м) наскакаючого на бл҃гочєстїє хꙋлою бє(з)розмыслнє от Павла звати (1598 *Виш. Кн.* 309); ци нє досы(т) маєтє на тѧ(ж)ки(х) моука(х), которыи єстє задали нашємоу мл(с)тивомоу избавитєлю, А и єщє свои(м) бєстꙋ(д)ны(м) а гноусны(м) насмѣванїє(м) (XVI ст. *УЄ Трос.* 73); доу(х) єдúнъ то є(ст), лꙋкавы(и), бє(з)стоýдны(и), мови(л), ѧ пойдоý и прєлщоу єго (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 210); якъ суть безстудны въ своей повѣсти отступникове (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 740); Лютъ, лютый: Срóгій, злый, бєстꙋдєнъ, окрꙋтный, бѣдны(и) зъѣдлый, нєбєзпéчный (1627 *ЛБ* 31); нє бꙋди хꙋнꙋнни(к), ни игрéцъ ... ни бꙋй, ни гордъ ... ни бєзстꙋдєнъ, ни пїáница (Львів, 1642 *Жел. П.* 2); Бє(з)студный. Impudens. Impudicus (1650 *ЛК* 425);

у знач. ім. Нєпристóйнаа є(ст) рє(ч), зъ раслаблéны(м) о мóцы зъ слѣпы(м) ω свѣтѣ .., зъ бє(з)стоýдны(м) ω бл҃говѣнствѣ ... роковати (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 227).

Див. ще **БЕЗСТУЖИЙ, БЕЗСТЫДНЫЙ.**

БЕЗСТУДНѢ *див.* **БЕЗСТУДНЕ.**

БЕЗСТУДСТВО, БЕЗСТУЗСТВО *с.* Те саме, що **безстудиє:** Плачутся святыи на ваше безстудство (к. XVI ст. *Укр. п.* 8); Тако́ю є(ст) // неро(з)мы́слное бе(з)стоудство (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 210-211); Нѣгды старыхъ латинніковъ старая цнота на зношене // тыхъ кононовъ-подобенствъ, анѣ рацій не вносила, але новыхъ отступниковъ почало ихъ вносити безстудство! (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 591-592); Бе(з)сра́міє: Бе(з)сту́дство, не соромажливо, невстыдли́вость (1627 *ЛБ* 6); Запра(в)ды мо́влю ва́мъ, если и не да́сть Єму, для того же Єму е́стъ прия́телемъ, за бе(з)сту́дство Єго, в'ста́вши да́сть Єму чого потребу́ет' (Вільна, 1627 *Дух. б.* 47); Повѣда́етъ при том' ω бѣсо́вском' оном' пирова́ню, ω непразнова́номъ Пра́знику, ω бе(з)сту́зствѣ Иродіа́динѣ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 988); Inuerecundia, безсрамие, безстудство (1642 *ЛС* 245).

БЕЗСТУЖИЙ, БЕЗСТУЖІЙ *прикм.* Те саме, що **безстудный:** Але колижъ ми тебе Богъ ли, хто ли иный нагодилъ, жесь такъ смелый и безстужий (Володимир, 1598-1599 *Відп. ПО* 1045); кто такъ безсту́жій и де́рзый ωбере́гъся, тотъ стый звы́чай ... не оулю́битъ заховыва́ти (Київ, 1625 *Коп. Ом.* 162); Але ся ωбава́емъ же́бы на(с) хто за бе(з)сту́жихъ жебракω(в) // не поличи(л) (Вільна, 1627 *Дух. б. (Передм. І)*, 7 зв.-8).

Див. ще **БЕЗСТЫДНЫЙ.**

БЕЗСТЫДНЫЙ *прикм.* Безстидний, безсоромний: зошли на мя съмрть горкоую. ажь бы(х) бо(л)ше ... бе(з)ты(д)наго блюзненія, а скарадаго и гню(с)наго жидовьскаго не слышала (Смотрич, II пол. XVI ст. *Проп. Д.* 11 зв.); а ижъ нѣкоторые слова хвы, а ап(с)ловъ его свты(х) на сво(и) млы(н) ри(м)скій кри́во опачиною натяга(л), пра́во постави(в)ши єму самому бе(з)сты(д)ные очи коло́ти бу́дутъ (Острог, 1587 *См. Кл.* 6 зв.).

Див. ще **БЕЗСТУДНЫЙ, БЕЗСТУЖИЙ.**

БЕЗСУДНЕ, БЕЗЪСУДНЕ *присл.* Те саме, що **безстудне:** блгочестивое же братьство цркобное напастьми и вязе(н)ємъ еси споволочи(л), мае(т)носте(и) позбавляючы єхъ (!), самъ же клято(в)ными ли(с)ты своими безъсу́дне еси, братъство клялъ (Супрасльський монастир, 1593 *ЛСБ* 233); Ино твоя мл(с)ть ... ре(чи) монасты(р)скіе еси побра(л) ... попа миха(й)ла ... ереси приво́дячи бе(з)су(д)не кля(л), и до я́мы сажалъ (Вільна, 1594 *ЛСБ* 251, 1).

БЕЗСУРМАНЪ *див.* **БЕСУРМАНЪ.**

БЕЗСЪМЕРТІЄ *див.* **БЕЗСМЕРТИЄ.**

БЕЗСѢМЕННО *присл.* Непорочно: безсѣменно чисто родился (1489 *Чет.* 111 зв.); то́й кото́рый ся з' мене Дѣвици бе(з)сѣменно оуроди́лъ, и Дѣви́цею мене непоро́чною и в' рожествѣ и по рожествѣ захова́лъ, такъ ωкру́тне му́чен' быва́етъ, и терпи́тъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 922); А с тои безсѣменно, з' Дха стогω, Пло́тію роди́ся, и съ члвки пожи́лъ еси на́ земли, Бже мо́й, кото́рій живе(ш), Въ свѣтѣ Непристу́пномъ, положи́лъ ся еси в' Пеще́рѣ те́мной (Чернігів, 1646 *Перло* 28).

БЕЗСѢМЕННЫЙ *прикм.* Непорочний: А пото(м) кладе́мъ ру́ку на живо(т), испов'ѣду́ючи зе́стіе его на зе́млю, и въ прч(с)тѣмъ животѣ Бгома́тере, бе(з)сѣменное зача́тіе его (Київ, бл. 1619 *О обр.* 69).

БЕЗТЕЛЕСНИЙ *див.* **БЕЗТЕЛЕСНЫЙ.**

БЕЗТЕЛЕСНО *присл.* Безтілесно, без плоті: тымъ то́лко бо́лшій або ω(т)мѣнный ω(т) сна и дха, ижъ есть пово́домъ, але одной чти, одного бж(с)тва, кото́рого снъ ... ω(т) него ... бе(з)лѣтно, безтеле́сно, неска-зи́телю ... происхо́дть (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 46 зв.).

БЕЗТЕЛЕСНЫЙ, БЕЗТЕЛЕСНИЙ *прикм.* Безтілесний, безплотний: Анцели ω агглехъ и про́чыхъ нб(с)ныхъ бе(з)теле́сныхъ си́лахъ, скве́рно есть і нечестіво телесне // разу́мѣти (Острог, 1588 *Сур.* 11-11 зв.); Естество агглъское безтелесно естъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 2); та(к) и бе(з)теле́сная дпа, во́зметъ ли това́ри(ш)ство з' оужо́м', кры́ючимъся во вну́трнихъ дпи прикомо́ркахъ, мановите // з' ду́хомъ превро́тнымъ, внете́чницею е́стъ взгля́домъ Бга (Вільна, 1627 *Дух. б.* 239-240); incorporalis, безтеле(с)-ни(й) (1642 *ЛС* 232); Амвро́сій мо́ви(т): Якобы безтеле́сный тѣло(м) былъ не́сеный по водахъ, пото́по(м) непожа́ртый, и межи такъ гвалто́вными волна́ми пото́пными, на(д) стра́стми тѣла своего якобы безтеле́сный зни́гязствω ωде́ржалъ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 3).

БЕЗТРАВНЫЙ *прикм.* Позбавлений трави: стыи иванъ жи(л) бо во поустыні безводнеи и безътравнеи (1489 *Чет.* 270 зв.).

БЕЗУМЕНЪ *див.* **БЕЗУМНЫЙ.**

БЕЗУМЕНЪСТВО *с.* Те саме, що **безумиє** в 2 знач.: Божіє не можеме розумѣти никто, лише духъ Божій, чомъ чоловѣкъ естъ у безуменъствѣ, не може // познати, чомъ душею своею ся судитъ (XVI ст. *НЄ* 38-39).

Див. ще **БЕЗУМСТВО.**

БЕЗУМЕЦЪ *ч.* (*безрозсудна людина*) безумець: Рєкль ємоу бгъ бєзоумчє або глоупчє тои то ночи дшоу твою вытагноу(т) ѡ(т) тебє (1556-1561 *ПЄ* 274 зв.).

Див. ще **БЕЗУМНИКЪ, БЕЗУМНИЦА.**

БЕЗУМИЄ, БЕЗУМІЄ, БЕЗУМЬЄ *с.* (*цсл.* безоумиє) **1.** (*божевілля*) безумство, безумність: црь оуслыша(л) ... своихъ лъживы(х) болвановъ скверность и бєзоумьє нємощноє (1489 *Чет.* 56); И такъ не допустивши наукам ширитися, останок, што позостало отродковъ оных княжат, у вѣру рымскую привелъ, а иншых у безуміє (Львів, 1605-1606 *Перест.* 50).

2. (*нерозумні дії, вчинки*) безумство, безумність, нерозсудливість: а моємоу бєзоумию нє поноси бо єсми грѣшны и малооумє(н) былъ (Київ, 1554 *ПИ* № 1); по(д)арємни(и) бє(з)гласє(н), або ѡсє(л), чловѣчи(м) гласо(м) промови(в)ши(и), обличає(т) пр(о)рокоу бєзоуміє (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 202); Єллинѡмъ жє, албо поганѡмъ, бєзоуміє, тоєсть, глоупство або шалєнство, Гды насъ кланаючихъса Распатомоу Хоу видачи насмѣваютъса (Київ, 1632 *МІКСВ* 273); кто(ж) бы єго бєзоумію нє посмѣялъса (Устрики, І пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 215); perperitudo, безумиє (1642 *ЛС* 310); ѡнъ ѡ(т) нєи Лицє своє прєсвѣтлоє ѡ(т)вращаєтъ, Агглѡвє Бжїи посмѣваютъса єй бєзоумію (Чернігів, 1646 *Перло* 151 зв.).

Див. ще **БЕЗУМЕНЪСТВО, БЕЗУМСТВО.**

БЕЗУМНЕ, БЕЗУМНѢ *присл.* Нерозумно, нерозсудливо, безумно: а коли ва(с) тоє добрє зради(т), а коли ва(с) што ва(с) спротивного в то(м) постановеню вашо(м) стрѣти(т), а коли ва(м) твою ра(д)у оны(и) голо(с) (бєзоумнє в сию нощъ дшоу твою исто(р)гноу(т) ѡ(т) тєбє, а я(ж) єси оуготова(л) комоу боудє(т) посѣчє(т) (п. 1596 *Виш. Кн.* 254); isipienter, безумнѣ (1642 *ЛС* 239); нє винєть тєбѣ Бгъ добротливы(и), що єгѡ злорєчишъ, самъ єси оускочивъ в' морє гєє(н)скоє // коупатиса, и зосталєсь нєволникѡмъ вѣчнымъ чартѡм' нєзришили бєзоумнє: якѡ тѡваришѣ твѡи (Чернігів, 1646 *Перло* 157 зв.-158).

БЕЗУМНИЙ *див.* **БЕЗУМНЫЙ.**

БЕЗУМНИКЪ, БЕЗУМНЇКЪ *ч.* Те саме, що **безумець:** Рєкль ємоу бъ безумнїчє або глоупчє тои ночь доушу твою вытяноут ѡ(т) тебє (Володимир, 1571 *УЄ вол.* 75); Бо было не мало очевистыхъ светковъ, которые на томъ соборе были, и баламутню таковую штроооватн бы не занехали, и не розумели за таковыхъ безумниковъ, жебыхмо о томъ ведати не мели (Володимир, 1598-1599 *Відп. ПО* 1103).

Див. ще **БЕЗУМНИЦА.**

БЕЗУМНИЦА *ч.* Те саме, що **безумець:** Изали таковый безумница не своеежъ власное вѣры отрѣкается, которую на крещенїю светомъ прынялъ, коли отрѣкается вѣры Латинское? (Вільна, 1608 *Гарм.* 221).

Див. ще **БЕЗУМНИКЪ.**

БЕЗУМНЇКЪ *див.* **БЕЗУМНИКЪ.**

БЕЗУМНЫЙ, БЕЗУМНИЙ, БЕЗУМЕНЪ *прикм.* **1.** (*який діє нерозумно, нерозсудливо*) нерозумний, нерозсудливий, безумний: Рєчє смєрть: ѡ бєзоумни(и) чловєчє, єщє с тобою боудоу троха мовити (XVI ст. *Сл. о см.* 334); Айно, котрыи сутъ и теперь панове, што сутъ безумніи, немилостивныи (XVI ст. *НЄ* 104); А хтожъ такъ безумный будетъ жебы мелъ такъ злую и непожиточную речь хвалити?! (Володимир, 1598-1599 *Відп. ПО* 1055); Алє мы такъ простыи и бєзоумныи єстєхмо, жє кгды нєзличєныи прє(з) вє(с) рокъ грѣхи пополнаємо, нє стараємоса ѡны(х) зэоугиса (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 294);

у знач. ім. : в' домоу мовлю оучтъ и банкєтѡвъ, ср(д)цє бєзоумныхъ' найдоватиса повѣдаєтъ (Вільна, 1620 *См. Каз.* 6); Ср(д)цє прм(д)рыхъ в' домоу сѣтованїа, и сръдцє бєзоумныхъ в' домоу вєсєлїа (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 9).

необдуманий, нерозважливий: А тєлєцъ ѡный жидовскїй ѡ(т) злота ... вылитый, аза нє былъ и нє єстъ пєвны(м) знакомъ згоды, аза тымъ згодившиса на свою бєзоумноую згодоу, нє выкрикали нє вєсєлилиса (Острог, 1598 *Отп. КО* 7);

у знач. ім. с.р. **безумноє** — (*те, що здійснюється без обдумування, нерозважливо*) нерозумне: нѣчогѡ бєзоумногѡ в' справѣ сєй противъ Бгоу моємоу нє вырєклъ (Вільна, 1620 *См. Каз.* 6 зв.).

2. (*нездатний думати, розумово обмежений*) нерозумний, дурний: Ажъ хто хочетъ мудръ быти, безуменъ негай буде (XVI ст. *НЄ* 39); Люди: Безумєнъ, глупъ (1627 *ЛБ* 59); bacelbi, бє(з)умнїи, дураки (1642 *ЛС* 99).

3. (*психічнохворий*) божевільний, безумний: perfatu(us), юродъ, бєзумний (1642 *ЛС* 307);

у знач. ім. : не отвещай безумному по безумию его, да не подобенъ ему будеши (Володимир, 1598-1599 *Відп. ПО* 1117).

4. *Перен.* Величезний, безмежний: Али Христосъ добротою своею притерпѣлъ нерозумство ихъ и дяку безумную (XVI ст. *НЄ* 38); нн҃ѣ вы за́конници ... звноутрь конвє або мисы чи́стите а вноутрынеє вашє пол'но є(ст) грабєжо(в) ... и нєсправєдливости бєзоу(м)нїи (1556-1561 *ПЄ* 270 зв.).

БЕЗУМНѢ *див.* **БЕЗУМНЕ.**

БЕЗУМСТВО *с.* Те саме, що **безумиє** в 2 знач.: Коли ся чинишъ мудръ, мудрость сегосвѣтняя безумство у Бога естъ (XVI ст. *НЄ* 39); И естъ той прикладъ — щирое отступницкое безумство, або хитрый, облудне зажитый подступъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 632).

Див. ще **БЕЗУМЕНЪСТВО.**

БЕЗУМСТВОВАТИ *дієсл. недок.* Діяти, вести себе нерозсудливо: што ся приведеного ... зъ правилъ ... вселен-скихъ соборовъ преложоныхъ описанья дотычетъ, дивъ мя, же такъ неосторожне, або насъ за таковыхъ мѣти хотятъ, або самыхъ себе за безрозумныхъ подаютъ, якожъ такъ естъ, же въ речахъ явныхъ и ясныхъ безумствуютъ и слѣпѣютъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 532).

БЕЗУХИЙ, БЕЗУШИЙ *прикм.* **1.** (*який не має вуха або вух*) безухий: Сцирите мєжы та́тары. лю́дє бє(з)оушїи, то(л)ко дѣрки мѣшто (!) оушїй // ма́ю(т) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 25 зв.-26); inauritus, безухи(й) (1642 *ЛС* 229).

2. (*про посуд, який не має вушка*) безвухий: алава́стръ, или стклани́ц(а): Ба(н)ка, або сло́икъ алаба́стровый, або на́чи(н)є бє(з)ȣ́хоє, нє ма́ючеє за́ што вза́то бы́ти (1627 *ЛБ* 174).

БЕЗФРАСУНЛИВЫЙ *прикм.* Безтурботний, безклопітний, безжурний: ато чини(т) ѡ(д)но дла масочрєвохо(т)ного а дрȣгоє дла тȣркинѣ красноє, да на ма(к)ки(х) постєла(х) спи(т) и // бє(з)фрасоунливȣю жизнь живє(т) (п. 1596 *Виш. Кн.* 252 зв.-253).

БЕЗХВАЛЇЄ *с.* Відсутність самохвальства: Третєє бє(з)хвалїє, ро(з)сȣжаючи в' собѣ, и(ж) нѣма(ш)са чи(м) хвалити, што во вѣки нє прєбыває(т) и скоро (са) ѡтмѣняє(т) (п. 1596 *Виш. Кн.* 239 зв.).

БЕЗХИТРЪСТВО *с.* Відсутність хитрощів, нелукавість, простодушність: пога(н)скїє є́щє догматы ... кȣсаючїє Іс҃овы простоты, Пєтро́вы вѣры Іωа(н)новы ч(с)тоты ... и прочїи(х) Ап(с)лъ бє(з)хи́тръства вомѣстити нижє Помы́слити нє мо́гȣтъ (1598 *Виш. Кн.* 272).

БЕЗХИТРЫЙ *прикм.* Безхитрісний, нехитрий: А если не згаднете тое простое и безхитрое загадки ... тогда, оставивши философы латинские, к тебѣ, брате мой русине, с словом ся оборочаю и раду ... даю (1599-1600 *Виш. Кн.* 153).

Див. ще **НЕХИТРЫЙ.**

БЕЗХРИСТОПРИХОДНЫЙ *прикм.* Який не визнає приходу Христа: Что жь за пожиток с тых пастырей безхристоприходных и владущих, коли не имѣют силы ничтоже добро, ниже за свое спасение сотворити, ниже о прочих спасению промыслити! (1608-1609 *Виш. Зач.* 200).

БЕЗЦВѢТЪ, БЕЗЪЦВѢТЪ *ч.* Назва рослини: epimedion, бє(з)цвѣтъ трава (1642 *ЛС* 181); erineos, безцвѣтъ трава (Там же, 182).

БЕЗЦЕНОКЪ *ч.* Безцінь. **за безценокъ** — за безцінок, за безцінь, дуже дешево, майже даром: помененый Федор Липка ... // ... свиней чотырдесятъ великих бутен-скихъ ... побралъ и за безценокъ попродавалъ (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 72-73).

БЕЗЦѢННИЙ, БЕЗЦѢНЕНЪ *прикм.* **1.** (*якому не можна визначити ціни*) безцінний: incensus, безцѣненъ (1642 *ЛС* 230).

2. (*який нічого не коштує*) безкоштовний: ina(e)stimabilis, безцѣн(н)и(й) (1642 *ЛС* 229).

3. *Перен.* (*який має велике значення*) безцінний, неоціненний: прȣдко знашли такого, который безцѣннаго оучитела ... продалъ (поч. XVII ст. *Пчела* 34 зв.); Хотѣли бы снатъ отступникове зъ тѣла церкве ... вылучити святую церковь Рускую, за которую Іисусъ Христосъ кровъ свою безцѣнную вылялъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 500); Ра́дуйса, ѡ чловѣ́че ... жесь естъ

5 738-4

че́стю сла́вно вознесенный, Безцѣнною цѣно́ю лю́бо ѡ(т)кꙋпле́нный (Львів, 1631 *Волк.* 28 зв.); мы бе(з)цѣ(н)ноѣ твоеѣ кро́ви цѣно́ю, кꙋпленыѣ нево́лникове твоѣ, кото́рыѣ в' тебе вѣримо (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 982).

БЕЗЧАДИЄ *с.* (*цсл.* бесчадие) бездітність: плачю вдовъства своего и блюдоуса безчадия мое(г) (1489 *Чет.* 14 зв.).

БЕЗЧАДНИЙ, БЕЗЪЧАДНЫЙ *прикм.* Бездітний: Тилко я на семь свѣтѣ естемъ непа(с)ную, Ижемъ ся една стала, Бже, безъчадною (I пол. XVII ст. *Рез.* 176); illiberis, безчадний (1642 *ЛС* 225);

(*нездатний давати потомство*) безплідний: почто мѧ во клатвѣ пр(о)ркъ свои(х) причастнꙋ сотворилъ еси, давъ ми оутробу безчаднꙋ соунцю (1489 *Чет.* 79).

БЕЗЧЕЛОВѢЧНЕ *присл.* Нелюдськи, не по-людському, жорстоко: Якоежъ дрѣзновеніе до бга и до людє(и), ґды сꙋмнене ва(м) не допꙋщае(т) (бо не розꙋмѣю абысте так ꙋ великоє ѡ(т)чаа́ніє, ѡ(т)па́вши, сꙋмнѣ(н)е свое ско(т)ски бе(з)члчне потопта́вши, ср(д)це(м)сѧ колико́(л)ве(к) вспомнѣвши на ле(г)комыслны(и) оучи́но(к) сво(и) не поу́кали) мѣти хочете (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 226).

БЕЗЧЕСНЕ *див.* **БЕЗЧЕСТНЕ.**

БЕЗЧЕСНЫЙ, БЕЗОЧЕСТНЫЙ, БЕЗЧЕСТНИЙ, БЕЗЧЕСТНЫЙ, БЕЗЪЧЕСТНЫЙ, БЕЗЬЧЕСТНЫЙ, БЕСЪЧЕСТНЫЙ *прикм.* **1.** Безчесний, нечесний, підлий, безсовісний: не смотритъ Христосъ, што за фѣль члвѣкъ, ци жидъ, ци гречинъ, ци честный, ци безчестный (XVI ст. *НЄ* 97); impuratus, безче(с)тни(й), непреподобни(й) (1642 *ЛС* 229);

безсоромний, безстидний: а тыи [дѣвки, и невѣсты] ... бе(з)чес(т)ни бꙋдꙋчи, хоть ви́дѣли так' пова(ж)ного дховного члвка: по(д)касаны(х) подолко(в), не спꙋстили (поч. XVII ст. *Пчела* 4).

2. Безславний, ганебний: Якъ дꙋрные и бесъче(ст)ные патріа(р)хи ничого славного и пожито(ч)ного ... в зе(м)ли сей не чинѧ(т) (1598 *Виш. Кн.* 278); Безумны мы дѣля Христа, мы славныи, мы безчесныи до нынѣшьняго часа (XVI ст. *НЄ* 40); Вѣришъ же, Ижъ дша твоѧ в' неоулѣченых' ... ра́нахъ, то е́сть, в' бе(з)че́стных' намѣтностій, пре(з) Хр(с)та оулѣче́нье мѣти мо́жетъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 377); Ѡ пр(ч)стаа Па́нно ... Южъ твой любе́зны(и) на сме́рть е(ст) срогꙋю зданы(и), Бы на безче́стно(м) кр(с)тѣ былъ ꙋкрижова́ный (Львів, 1631 *Волк.* 14 зв.); оувы́ мнѣ былáмъ нѣкóгда слáвна и богáта, а нн҃ѣ бѣдна, безче́сна, и оубо́га (Чернігів, 1646 *Перло* 158); Бе(з)честный. Inhonoratus. Infamis ... Inhonorus (1650 *ЛК* 425).

у знач. ім. с. р. **безьчестное** — ганьба, неслава, безчестя: они пушли испередъ собора, радовали(ся), що дѣля имене Іисусового п(р)іяли безьчестное (XVI ст. *НЄ* 33).

Див. ще **НЕЧЕСТНЫЙ.**

БЕЗЧЕСНѢЙШЕ *присл. в. ст.* Безчесніше, підліше: А то длѧ чо́го та(к) чини(т), то е(ст) послѣднѣише, бе(з)чеснѣише и неславнѣише сѧ ро́ди(т) (1598 *Виш. Кн.* 287 зв.).

Пор. **БЕЗЧЕСТНО.**

БЕЗЧЕСНѢЙШИЙ, БЕЗЧЕСТНѢЙШИЙ *прикм. в. ст.* Безчесніший, підліший: Явно, яко ничи(м) дрꙋги(м), толко хꙋлꙋю и величанїе(м) го́рдости пре(д) члвки; а пре(д) всевидѧци(м) око(м) ѡкаѧ(н)нѣйши(й) и всѣ(х) тва́реи бе(з)чеснѣйший еси (1598 *Виш. Кн.* 287);

у знач. ім. : То ли Твоѧ вѣра, ры(м)лѧнине, я(к) всѣхъ по(д) събою ни(ж)ши(х), і бе(з)ч(с)тнѣйшихъ, і оубо(г)ши(х), и подлѣ(и)ши(х) имѣти прагне́ши (1599 *Виш. Кн.* 220).

БЕЗЧЕСТВОВАТИ *дієсл. недок.* Те саме, що **безчестити** в 1 знач.: гедеонъ Болобанъ ... бра(т)ство и сщенико(в) и(х) бе(з)чествовалъ, вязалъ, билъ мордовалъ и ѡ(т) мѣстъ проганялъ (Новогородок, 1594 *ЛСБ* 267); ignomin[i]o ... безчещу, безче(с)твую (1642 *ЛС* 224).

БЕЗЧЕСТИЄ *див.* **БЕЗЧЕСТЯ.**

БЕЗЧЕСТИТИ, БЕЗЪЧЕСТИТИ *дієсл. недок.* **1.** (кого і без додатка) Зневажати, ганьбити, безчестити (кого, що, ким): Аще же ни и сими досадами им не одолѣете, в темницах затворяйте и без вин вины на них налагайте, бийте, безчестѣте и убийте (1588-1596 *Виш. Кн.* 149); гедеѡне болѡбане ... твоя мл(с)ть ... мещанъ льво(в)скихъ ... билъ, безъчести(л) (Вільна, 1594 *ЛСБ* 251, 1); Єпи(с)копъ гедиѡ(н) болоба(нъ) ... люди ... клятвами своими примуша(л) бе(з)чести(л) и о(т) црквє(и) и(з)ганя(л) (Львів, к. XVI ст. *ЛНБ* 4, 2, 31); Лѣпше во очию вашу ... во вѣцѣ сем не розумѣючих, укореных, неразумных и безчещеных от вас быти

изволяємо (1608-1609 *Виш. Зач.* 207); Баба нє в҆ ворожка(х) (чи́м҆ сѧ ста́ро(ст) таки́х҆ бєзчє́сти(т)) и ча́рах҆, а́лє в҆ бо́лзни Бжєй (Київ, 1623 *МІКСВ* 82); чомꙋ створи́тєлѧ на́шєго бєзчє́стимѡ, нєчи́стыѣ ємꙋ да́ры прино́сѧчи (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 729); ignomin[o], ... бєзчєщу, бєзчє(с)твую (1642 *ЛС* 224).

2. (що) Не шанувати, не поважати: коли начинье посмѣваєши, то и съкровище в҆ нє(м) лєжащєє бє(з)чєстиши (п. 1596 *Виш. Кн.* 248).

Див. ще **БЕЗЧЕСТВОВАТИ.**

БЕЗЧЕСТИТИСЯ *дієсл. недок.* (від чого) *(відчувати сором)* соромитися, што дїаво(л) видѧчи, и(ж) то(т) хво(ст) клобꙋчны(и) ѡ(т)нѧ(л) ємꙋ пожито(к) пыхы голо(в)ноє, и бои(т)сѧ и бє(з)чєсти(т)сѧ ѡ(т) та(к) нѣкчємного, нє(з)вы́клого, нєкра́сного нѣкомоу нє любимого ношєня того клобꙋка (п. 1596 *Виш. Кн.* 229).

БЕЗЧЕСТЇЄ *див.* **БЕЗЧЕСТЯ.**

БЕЗЧЕСТНЕ, БЕЗЧЕСНЕ, БЕЗЪЧЕСТНЕ *присл.* Те саме, що **безчестно:** На которое постановєньє бєзстудне и бєзъчєстнє блюзнитє на станъ патриаръшєски(и) (Берестя, 1590 *ЛСБ* 142); єщє жє и ... дияко(в) ихъ ѡ(т) мѣста бє(з)чє(с)нє вла(с)тю ри(м)ского по(с)лꙋшє(н)ства и(з)гнали (Вільна, 1594 *ЛСБ* 254); Про́то прика́зꙋємы, кгды до ва(с) тоє писа́ньє прї́йдєтъ, што на́рыхлѣй за оди(н) днь, ѡныхъ мѧнова́ны(х) зобравши з҆ жона́ми и з҆ дѣ(т)ми бєзчє́стнє и срамо́тнє в҆ ланцуха́хъ ... до на́съ пошлѣтє (Острог, 1598 *Отп. КО* 9 зв.); Кроле́вал нє́гдысь оуранє́нна, Оупо́рною го́рдостю лю́тѣ оуѧзвлє́нна: Коро́нꙋ зна́гла тра́ти(т) па́нства позбыва́єт, Бєзчє́стнє погоржє́на ѡ(т) кро́лѧ бива́єтъ (Львів, 1631 *Волк.* 27).

Див. ще **НЕЧЕСНО.**

БЕЗЧЕСТНО *присл.* Безчесно, підло, ганебно: не слышали есте о том, иж тые, да убиют скоро и безчестно будет на него инстиговали (1598 *Виш. Кн.* 104); незбожнїи Латинниковє ... священїи образы // безчестно зъ оздобъ и клейнотовъ лупили и по нихъ топтали! (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 775-776); Звѧ́заного Іса бєзчє́стно порва́ли (Львів, 1631 *Волк.* 5 зв.).

Див. ще **БЕЗЧЕСТНЕ, НЕЧЕСНО.**

БЕЗЧЕСТНЫЙ *див.* **БЕЗЧЕСНЫЙ.**

БЕЗЧЕСТНѢЙШИЙ *див.* **БЕЗЧЕСНѢЙШИЙ.**

БЕЗЧЕСТЯ, БЕЗЧЕСТИЄ, БЕЗЧЕСТЇЄ, БЕЗЧЕСТЪЄ, БЕЗЧЕСТЬЄ, БЕСЧЕСТИЄ, БЕЩЕСТВІЄ *с.* **1.** Образа, зневага, безчестя: А пры то(м) Вм пано(в) и брати(и) мои(х) ... прошꙋ ... абыстеся вм рачили за такую кривдꙋ и безчестиє закону стго и тоє(и) ѡбогои єпископии взяти и того перестєречи (Стрятин, 1588 *ЛСБ* 101); Ты и(ж) нѣ маючы прє(д) ѡчыма страха божыя ... ку великому ѡбєлженю хвалы бга всєдє(р)жытєля, и бєзчєстию закону божыя ... в погибє(л) вѣчную сєбє и дшѣ хрєстиянскиє заводишъ (Львів, 1594 *ЛСБ* 249); Та(к)-жє и ѧ нє чꙋдꙋюсѧ вм(с) ксє(н)дзовє би(с)кꙋпи, клєвєтѣ хꙋлѣ, бєсч(с)тїю, и лжи глємо(и) ва́ми, на блгоч(с)тїє (1598 *Виш. Кн.* 279); **бесчестиє приводити** — ображати, зневажати, безчестити: хулящии их поносят, лжут на них, смѣются им, ругание, бесчестие приводят, гонят, бьют (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 175).

2. Ганьба, неслава, безчестя: зачимъ ѡны(и) пєтрашєвичъ, тую жєрєбицу з навєзкою вєрнути и вси иныє шкоды ... платить ... и бє(з)чєстьє принѧти мусѧлъ (Кременець, 1584 *ЛНБ* 5, II 4045, 72); Такъ вокрєсєніє умєрлымъ: сѣєтъ ся // на изгнилусть, устанєтъ нє гнилоє, сѣєтъ ся у бєщєстіє, устанєтъ чєстно (XVI ст. *НЄ* 50-51); дїгнита́ри ... взѧ́вши на сєбє по́длыи и спро́сныи сꙋкни, и бє(з)чє́стїє мѣсто сла́вы, ста́лисѧ нє(н)дзными и взго(р)жє́ными (Вільна, 1627 *Дух. б.* 258); Нєчє́стїє: Нєзбо́жно(ст), бє(з)чє́стїє, нєпобо́жно(ст), нєцно́та, бєзє́цно(ст) (1627 *ЛБ* 77); И сєго ради бꙋдєтъ тєбѣ ѡ(т)всюдꙋ бє(з)чєстїє вєлїє, бє(з)чєстїє ѡ(т) поми(с)ловъ твоихъ (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 276); Ѡ хо́ры, агглскїи с нєбєси, зстꙋпѣтє, Бєзчє́стїа Па́нского сꙋро́вєсѧ мстѣтє (Львів, 1631 *Волк.* 10 зв.); ignominia, бє(з)чє(с)тиє, бє(з)славиє (1642 *ЛС* 224); **безчестиє учинити** — знеславити, збезчестити: бє(з)чєстиє хвалє божє(и) и кгвалтъ цркви сто(и) ꙋчинили (Замостя, 1589 *ЛСБ* 113); **в безчестіє прийти** — укритися ганьбою: Такъжє и жидовє в великой славѣ будучи, в безчестіє незносноє со архієрействомъ своимъ пришли (Львів, 1605-1606 *Перест.* 47).

БЕЗЧИНИЄ, БЕЗЧИНІЄ, БЕЗЪЧИНИЄ, БЕЗЪЧИНЇЄ *с.* (*цсл.* бесчиниє) те саме, що **безчинство:** мы иѡакимъ ... даємъ моцъ сємꙋ братъствꙋ цє(р)ковномꙋ ѡбличати противныя законꙋ христовꙋ и

всякоє безъчиниє ω(т) цє(р)кви ω(т)лѹчати (Львів, 1586 *ЛСБ* 71); Прото(ж) мы звє(р)хности пасты(р)ства нашєго за такую и(х) дє(р)зость и бє(з)чиниє вышємєнєны(х) особъ ... ω(т) црквє божоє ... ω(т)лучає(м) (Замостя, 1589 *ЛСБ* 113); Тамъ теды проклятого того отъ церкве ... отступства шукай гдѣ ся таковыи безчинія, роспусты, своволенства, нечистота и вшелякая спроснотъ дѣяла (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 876); На такое то безчиніе рядъ церкве руское пришолъ (Дермань, 1628 *КМПМ* I, дод. 319).

БЕЗЧИННИКЪ, БЕЗЧИНЪНИКЪ, БЕЗЪЧИННИКЪ *ч.* Порушник встановленого порядку: А єстли бы тєжъ и в дрѹгихъ мѣстє(х) знали и слышали поповъ бє(з)чинъниковъ или ми(р)скихъ людє(и) и ты(х) повинъни християски (!) ѹпоминати писанъємъ, и ω(т)вѣтѹ ω(т) нихъ жадати (Львів, 1586 *ЛСБ* 71); Аще ли свѧщє́нникъ начнє́тъ до́мъ сво́й дєржа́ти в҆ нєбрєжє́нїи бєзъчи́нно: или Црко́вноє хва́лы ... нє бу́дєтъ по́лнити по ѹста́вѹ, или оупива́тисѧ начнє́тъ ... в҆ таково́го бєзъчи́нника ма́ємъ Црѣковъ ω(т)нѧ́ти (Львів, 1614 *Вил. соб.* 14); свово(л)нико(в) и бє(з)чи(н)ноходячихъ братїй ωтлѹчати(с) Ап(с)лъ росказѹє(т), вѣмъ то, алє нє звєдивъши трѹдно розѹмѣти и мѣти за бє(з)чи(н)ника (Скит, 1633 *ЛСБ* 520, 2).

Див. ще **БЕЗЧИНЦА.**

БЕЗЧИННО, БЕЗЪЧИННО *присл.* Непристойно, безладно: Ап(с)ль же павє(л) повєлѣвас(т) таковаго ω(т)дати сатанѣ, измѣти злаго ω(т) ва(с) самѣхъ яко члo(н)ка гнилого ω(т)лучитєсѧ всѧкого брата бє(з)чи(н)но (Перемишль, 1592 *ЛСБ* 399); Аще ли свѧщє́нникъ начнє́тъ до́мъ сво́й дєржати в҆ нєбрєжє́нїи бєзъчи́нно. ... в҆ таково́го бєзъчи́нника ма́ємъ Црѣковъ ω(т)нѧ́ти (Львів, 1614 *Вил. соб.* 14); А што се дотычєтъ Никодима Силича, который ... по разныхъ мѣстцахъ безчинно валался (!) и волочился ... и катови приводомъ и помочникомъ былъ ... яко приводцу ката и помочника его, отъ священства ... запрещаемъ ... и в затворъ постничества сказуемо (Київ, 1626 *ЧИОНЛ* V-3, 219); Бє(з)чи́нно. Inoedinate. Pra(e)postere (1650 *ЛК* 425).

БЕЗЧИННЫЙ, БЕЗЧИНЫЙ *прикм.* Недозволений, незаконний, непристойний: аще бы кто собе много искалъ безчинного братства ко уничижению сему светому братству, таковые да и нѣ меють ни единой власти во всем строению церковного братства (Берестя, 1594 *ЗНТШ* XXVIII, 10); Го́рє на(м) смѣю щи(м)сѧ, нн҃ѣ яко возридаєтє и воспла́чєтє, а что за сокрѹшє́нїє ср(д)цца (!) з мѹзы́ко(в) то́кмо смѣхъ и ра́дость бєзчиннаѧ, на что писа́нїє(м) ст҃ы(м) ствє(р)жаю тои виводъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* (*Лв.*) 29); Постєрѣгати маю(т) Игѹмє(н), абы якъ са(м) нигдє а илє далєко з Монастыра нє ω(т)гожа(л)ся без совѣтѹ дх҃овны(х) и вѣдомости свѣцки(х), такъ тє(ж) брата любъ на послѹшаниє гдє з Монастыра посылати, любъ бєзчи(н)ного ω(т)правовати (Луцьк, 1624 *ПВКРДА* I-1, 64); оудалѧ́йтєсѧ ω(т) тако́ваго кътрый бєзчи́нно хо́ди(т) бо то є(ст) бє(з)чи́нны(и) (1645 *УЄ* № 32, 192 зв.).

у знач. ім. : Молю васъ, братя, наказуйте безчиныя, утѣшайте малодушъныи, носѣте слабныи, долготерпите каждому (XVI ст. *НЄ* 83).

БЕЗЧИНСТВО, БЕЗЧИНЬСТВО *с.* (*порушення правил, норм поведінки*) безчинство, беззаконня, непорядок: Отожъ, для тыхъ безчинствъ и иныхъ, которыхъ сездѣ еще не всѣхъ поменилъ, — церкви Греческая Римскую отринула (1582 *Посл. до лат.* 1138); и́ного бє(з)чи(н)ства ω противоза́ко(н)ства за по́стѹпкомъ лѣтъ и ча́сов много (Острог, 1587 *См. Кл.* 11 зв.); яко то ширє(и) тамъ прєдъ єго млстю свтє(и)ши(м) патриа(р)хомъ и всє(м) соборо(м) всѣ ваши бєзчи(н)ства и своволє(н)ства показаны бѹдѹтъ (Львів, 1588 *ЛСБ* 103); мо́жєтъ нєвдѧчны(и) ємѹ члвкъ ωпановати, и ма(р)нѣ погѹбити за бєзчиньство ωнаго, ижъ нє мѣлъ мл(с)ти до помєрши(х) людїй (поч. XVII ст. *Пчєла* 13 зв.); А безчинство есть то, кгды хто што не по воли Божой чинитъ (1603 *Пит.* 11).

Див. ще **БЕЗЧИНИЄ.**

БЕЗЧИНЦА, БЕЗЪЧИНЦА *ч.* (*стп.* bezczyńca) Те саме, що **безчинникъ:** Спри́крилосѧ проси́ти Но́вого причи́нцы, потрєбѹютъ давніи до мєнє бєзъчинцы (Вільна, 1620 *Лям. К.* 14).

БЕЗЧИСЛЕННЫЙ, БЕЗЧИСЛЕНЫЙ, БЕЗЧИСЛНЫЙ, БЕЗЧИСЛЪНИЙ, БЕЗЪЧИСЛЕНЪНЫЙ, БЕСЧИСЛЕННЫЙ *прикм.* **1.** Незліченний, незчисленний: безчислєная жє воинства вси оу своємъ лицє (1489 *Чет.* 74 зв.); Ѡ що бѹдѹ чинити, албо мовити ґди постава(т) прєдъ судиєю страшнаго і справедливого, ти(л)ко ѹ зємлю, смєрти, ω(т)

множества грѣховъ свои (sic. — *Прим. вид.*) бечисленихъ (!) (XVI ст. *Сл. о см.* 335); Ста́рость знаменꙋетъ дольготоу вѣкѡвъ, и безчи́сленное мнѡжество ча́сѡвъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 13 ненум.); Безчисленное множество мѣстъ барзо великихъ татаре съ козаками повыймали и шкоды незличоныи починили (1636-1650 *ХЛ* 81); Вы в роздѣле́нихъ Нбсахъ живете́ вѣчне, И в радости хвалѣте Тво́рца свое́гѡ оуставѣчне. Ва́ше безчисле́нное мно́жествѡ, Ты(л)ко зна́етъ Триперсона́лное Бжествѡ (Чернігів, 1646 *Перло* 41 зв.); Кри(м)ски(и) ца(р) бе(з)числе(н)ное множество хрѣстия(н) во плѣ(н) взе(м)ше во свояси возвратиса (Київ, 1649 *ЦДАДА* 124, 3, 32).

2. (*дуже великий*) безмежний, безмірний: дꙋшꙋ мою … въ рꙋки владыцѣ … порꙋчаю, маючи надею въ его Бозкомъ безчисленьномъ милосердыю (1577 *AS* VI,71); Не труба и арфа небо отворяет, але милостыня бога умоляет. Гласы ж безчисленыи въздух наполняють, и потом, яко дым, поставы нѣ мають (к. XVI ст. *Укр. п.* 76); Нѣхто не бере́тъ ѡ(т) мене дꙋши мое́ѣ, а́ле а самъ еѣ, для бе(з)чи́слного милосе́рдїа, поклада́ю (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 812).

БЕЗЧИСЛЕННѢ *присл.* Незліченно: innumerabiliter, безчи(с)ле(н)нѣ (1642 *ЛС* 238).

Див. ще **БЕЗЧИСЛЕНО.**

БЕЗЧИСЛЕНО *присл.* Незліченно, надмірно, дуже: ѡ(т) тѣла его смрадъ исходить безчислено (1489 *Чет.* 3).

Див. ще **БЕЗЧИСЛЕННѢ.**

БЕЗЧЛОВЕЧЇЕ *с.* Нелюдськість, жорстокість: сперво(т)кꙋ лю(д)скость албо милосердїе на зрадѣ маючи, а опослѣ(д) ѡкрꙋ(т)ность и бе(з)чловечїе покаже(т) (Вільна, 1596 *З. Каз.* 72); Лю́тость: Безчлове́чїе, зѣдло(ст), зло(ст) (1627 *ЛБ* 61).

БЕЗШАРНО *присл.* Безколірно, похмуро: incolorate, безша(р)но, мрачнѣ (1642 *ЛС* 231).

БЕЗШКОДНЫЙ *прикм.* Невинний: не маемъ имъ жадное перешкоды в спокойном держаню их чинити … тежъ … от позвовъ, зысков и презысков у кождого суду боронити … безшкодных чинити … коштомъ и накладом своим очищати и свободными чинит ажъ до выштя аренды (Гнойня, 1596 *ПККДА* І-1, 168-169).

БЕЗШТАНКО, БЕЗЪШТАНКО *ч.* Безштанько. Вл. н.: Паве(л) бе(з)шта(н)ко (1649 *РЗВ* 3 зв.); Ивашько безъшта(н)ко (Там же, 46 зв.).

БЕЗЯЗЫЧНЫЙ *прикм.* (*який не говорить*) без'язикий, німий: ѡдна́къ же пришедши в памать … нихто абы не занедбава́лъ … же гъ слѣпца оумꙋдра́етъ, же безязы́чна(г) и гꙋгни́вого мѡисе́а въ мовѣ оукраша́етъ (Острог, 1598 *Отп. КО* 2 зв.).

БЕЗЪ[1] *ч.* (*стп., стч.* bez) те саме, що **бозъ:** безъ sambucus (1645 *Уж.* 23 зв.); Prodawala babusienka kobzu, — Hde-m sia wziaw kozak zo bzu Vchopyw y zayhraw y potouk babusinu kobzu (бл. 1650 *ШКН* 179).

БЕЗЪ[2], **БЕЗ, БЕЗЬ, БЕСЪ** *прийм.* **I.** (*з род.*) **1.** (*виражає модальні відношення*) (*у сполуч. з абстракт-ними іменниками характеризує спосіб дії*) без: поплатити хочю тое все бе(з) про(с)бы (Житомир, 1502 *Арх. Р.* фотокоп. 5); тогды на(м) богданꙋ воеводи да е(ст) слобо(д)но и доброво(л)но … и бе(з) жа(д)нои шкоды выити из землъ королѣ полского (Ясси, 1510 *Cost. BD* 473); каза(л) ми тое мое срѣбро бе(з) ка(ж)дого да(т)кꙋ пѣнязеи выда(ти) (Острог, 1511 *ЛОИИ* 124, 1, 4, 1); пришю(л) на нихъ бе(з) вести ца(р) перекопъски(и) (1552 *ОБЗ* 142 зв.); А кого бы братя выбирали на старѣ(й)шинство а ѡнъ бы ся збороняль безъ причини слꙋшное виненъ дати три бе(з)мѣны воскꙋ (Львів, 1588 *ЛСБ* 71); мещане … грꙋбо(с)тю своею спроти́вившиса в црькви корчемными словы безъ бо́язни ѡповѣда́ли (Київ, 1650 *ЛНБ* 1136, 32, 1); боя(р) и по(д)даныхъ бе(з) литости … позбивали (Луцьк, 1595 *ЛНБ* 5, II 4048, 89); найпръве іюдѣ ноги оумы(л) и фартухо(м) ѡтерь, а ѡ(д)да(л) емоу безь встыдоу, не(д)ба́ючи ѡ том и(ж) его оучи́тель есть (XVI ст. *УЄ* № 29519, 239 зв.); А если бы се не погодили тогды … на ты(х) рочко(х) … таки(и) же рокъ в то(и) же справе метимуть … бе(з) жадного прыпозвꙋ (Вінниця, 1600 *ЛНБ* 5, II 4049, 157 зв.); перекладач до Златоустого бѣседы прицѣпив и без стыда на свѣт з друку выдати важився (1615-1616 *Виш. Поз. мысл.* 239); Безъ за́висти, безъ гнѣвꙋ зъ … своими Жи́лъ на свѣтѣ (Вільна, 1620 *Лям. К.* 8); Грѣшницы Тебе без боа́зни вита́ютъ (Чернігів, 1646 *Перло* 58); Котори(и) погребъ бе(з) зволоки … то(л)ко во(д)лугъ звычаю хре(с)тиянъско(г)[о] … абы ѡ(д)правьленъ бы(л) (Тригорськ, 1649 *ДМВН* 212);

не безъ — (*уживається при виражені ствердження з певним виділенням*) не без (чого): але иже бы тоє ма(л)жє(н)ство нє внима(л) кто нє бє(з) причины пожиточнои рѣчи хр(с)тія(н)скои ѹчинєно, имає(т) г(с)п(д)ръ на(ш) … // … ми(р) вѣчныи … с кралє(м) … записати (Люблін, 1506 *Cost. BD* 441-442); нє бє(з) вѣдома и порады … фу(н)довано бра(т)ство школу и дрѹка(р)ню (Львів, 1587 *ЛСБ* 83); Смѹтны были Ап(с)ли, а сна́ть и нє без҆ пла́чѹ, коли Х̃с ро(з)ставився з҆ ни́ми вознӧсъ на н̃бо (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 13);

не безъ того, абы — (*уживається при виражені можливості*) не без того, щоб: а заты(м) ю(ж) оулацнє́ньємса о бо́лшомъ артикѹлѣ, сна́днѣй о ме́ншїє са згоди́ли, нє без того абы и восто́чници чого имъ нє оустѹпи́ли в тыхъ артикоу́лахъ (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 46); великій царъ, гды ся зъ Риму до Византіи переносилъ, не безъ того, абы якого привилею на данину // якую не мѣлъ зоставити … папѣ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 323-324).

2. (*виражає об'єктні відношення*) (*вказує на відсутність кого, чого-небудь*) без: кн̃зь андрѣй … мови(л) … возми собѣ дворъ кошоръ ис тыми сєлы бє(з) жєрєбья (Коширъ, 1502 *Арх. Р.* фотокоп. 18а); Повинныи черкасъцы бояре слѹжити коньно збро(и)но и єздити съ старостою або и бєзъ старосты … противъ людє(и) нєприятєлскихъ (1552 *ОЧерк. З.* 8); тогды́ рєклъ имъ коли єсми васъ посылалъ // без҆ мѣха и бєзъ влагалища (без мѣшка, або бєзъ калиты) и бєзъ ѡбоуви а чи пакъ ва(м) чого нєдоставало (1556-1561 *ПЄ* 320-320 зв.); якъ могутъ слухати безъ проповѣдника? (XVI ст. *НЄ* 65); Арътыкулы того до ихъ милости посылаємо, которые духовъные наши крыємкомъ, отступъне, на насъ, безъ насъ уковали (Вільна, 1599 *Ант.* 649); Не опустѣло небо без Сатани (Львів, 1605-1606 *Перест.* 40); былъ єще жив҆ Ла́зарь … сам҆ живы́й, бє(з) пи́сма, свѣдок҆ и ѡповѣда́ч҆ прєди́вного тогѡ Чѹда (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 168); а хто би є(г) мал ѹзати (!) без попа силского щоби был проклат (!) (Білий потік, 1646 *Паньк.* 10);

(*вживається при виділенні чогось із однотипних предметів*) за винятком, крім: до якого Плюского лѣса повинно бить дванадцять байраковъ, без малих байрачьковъ (Чигирин, 1615 *ЧИОНЛ* VIII-3, 16).

3. (*виражає означальні відношення*) (*вказує на відсутність якоїсь ознаки, властивості при характеристиках осіб чи предметів*) без: кнѧзь Андрѣй … з молодости лєт своихъ аж до смєрти своєє смыслѹ и розѹмѹ прироженого, людского нє мєл и то никгды нє было, абы коли которого часу мєл к розѹмѹ прийти, алє завшє так ѹ в одной мєрє безъ смыслѹ был (Вільна, 1546 *AS* IV, 450); к томѹ тєж ѹ҆ал єсми ѹ Их Милости … шата новаѧ адамашковаѧ чєрлєнаѧ без брамов (Несухоїже, 1550 *AS* VI, 5); Старостє ѿтъ корованѹ кгды … идєть … до ѡръды тогды шѹба сиби(р)кова бє(з) кольнєра (1552 *ОКан. З.* 23); бо яко тѣло бє(з) дш̃ѣ розѹмнои, та(к) жє и тѣсто бє(з) квасѹ и соли є(ст) мєртво (Вільна, 1596 *З. Каз.* 44); всяк бо человѣк ложъ, только єдин Христос, глава церкованая (!), без грѣха (Львів, 1605-1606 *Перест.* 47); Нєпоро́чєнъ: Бєз нага́ны (1627 *ЛБ* 75); кожномѹ прєто шѹка́ючомѹ досконалости пи́лнє нале́житъ ялмѹжна, бєзъ котброи нє ла́тво прїємнаѧ бы́ти мо́жє(т) мл̃тв Б̃гѹ (Київ, 1648 *МІКСВ* 350).

4. (*виражає кількісні відношення*) а) (*у сполуч. з кількісним числ. вказує на кількість, яка недостає до потрібної*) без: Ино всего того сума: двѣ тисячи копъ и шестьдесятъ копъ грошей, безъ дванадцати грошей (Краків, 1505 *РЕА* III, 69); ѡстал єсми єще винен Єго Милости … чотыриста золотых, без двадцати золотых (Володимир, 1535-1544 *AS* IV, 382); Єго Милость єщо мнѣ нє додал двохсот копъ грошєй, без дєсѧти коп грошєй, Литовскоє личбы (Вільна, 1540 *AS* IV, 264); Камєнныхъ кѹль сто бє(з) ѡ(д)ноє (1552 *ОКЗ* 36); па(н) григорє(и) сєнюта … три(д)ца(т) ко(п) гро(ш) бє(з) полу ко(п) лито(в)ских мнѣ … присла(л) (Жасковичі, 1552 *ЛНБ* 103, 26/Id, 1805, 53); за дрыва пя(т) грошїи бє(з) шєлюга до шпиталя (Львів, 1594-1595 *ЛСБ* 1041, 4); грунтъ … продолємъ (!) пану Воліовачу … за … монету литовской личьби за тисечъ две копъ грошей без десети (Чигирин, 1615 *ЧИОНЛ* VIII-3, 16); Фєдоръ шафарь и(з) сыно(м) … иваномъ … продали … домъ и свѣтлицѹ с кѹмнатою … за сѹмѹ злоты(х) пя(д)деся(т) бес копы (Одрехова, 1634 *ЦДІАЛ* 137, 2, 50); тыє помєнєныє слѹги … кгва(л)товънє играби-ли … // … ѹ ивана тригуба збожа пшєници и жита три(д)цатъ бє(з) двохъ копъ (Вінниця, 1640 *ЛНБ* 5, III 4063, 33-34);

БЕКАНІЄ *с.* Бекання: balat, блєяніє, беаніє, бєканіє (1642 *ЛС* 99).

БЕКЕЙШКА *ж.* (*стп.* bekieszka, *мад.* bekecs, bekes) довгий чоловічий хутряний одяг угорського крою: пограблено ... бекейшку зеленую фалюндишовую (Луцьк, 1586 *АрхЮЗР* 1/І, 231).

БЕЛЕНЪ *ч.* (*отруйна бур'янова рослина*) блекота, *діал.* белень, белена: юсквианусъ по ла(т) ... а по рꙋсски бєлєнъ ... а тои бєлєнъ ростєтъ подо всѧки(м) дрєво(м) подлѣ рєки (XVI ст. *Травн.* 250 зв.).

БЕЛЕНЬКИЙ *див.* **БѢЛЕНКИЙ.**

БЕЛИЛО *див.* **БѢЛИЛО.**

БЕЛИННЫЙ, БЕЛИНИЙ, БЕЛИНЫЙ, БЕЛИНЪНЫЙ *прикм.* (*з хутра білки*) білячий: Сенко Полюзовичъ ... у Козаковъ Черкаскихъ побралъ ... шесть шубъ белинныхъ брушщатыхъ (Вільна, 1503 *АрхЮЗР* 3/І, 1); роздалъ ... служебникомъ моимъ ... жупицу мухаяровую неподшитую,.. шубку белинную наголо (Луцьк, 1570 *АрхЮЗР* 1/І, 25-26); у Вакулы ... взято ... жупа(н) шары(й),.. шубка бєли(н)ная, просты(х) бєлокъ (Житомир, 1584 *АЖМУ* 106); Купцы ... ѡповєдали, и(ж) єго м(л) па(н)у Ха(р)ли(н)скому ... мусєли дати мыта шубку бєлиною (Луцьк, 1592 *ТУ* 226); а то(г) є(и) нє даю дво(х) шꙋбо(к) бєлины(х) (Київ, 1615 *ЦНБ* II, 23261, 1 зв.).

Див. ще **БЕЛКОВЫЙ.**

БЕЛИТИ *див.* **БѢЛИТИ.**

БЕЛКА *ж.* **1.** Хутро з білки: от косматых товаров: соболей, кунъ, рысей, лисовъ, волковъ, белокъ, сибѣрокъ ... от копы по три гроши (Вільна, 1563 *ПККДА* II, дод. 556); тые бояры ... толко в одном саянику бурнатном двуличном белками подшитом,.. тут до именя панее матки моее, до Девяткович ... привезли мене (Володимир, 1567 *АрхЮЗР* 8/III, 136); а(х)мєть попови(ч) та(т)аринъ мєлъ ... бєлки простоє ѱ ... кото(в) лєсны(х) м (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 26); у Вакулы ... побрано ... шубка бєли(н)ная, просты(х) бєлокъ (Житомир, 1584 *АЖМУ* 106).

2. Вл. н.: Село Бєлка до того манастыра приналежит (Овруч, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 290).

БЕЛКИ, БЕЛЪКИ *мн.* Білки. Вл. н.: и(х) м(л) пнвє проскꙋровє в ты(х) має(т)ностя(х) свои(х) ко(р)нинє и в бє(л)ка(х) ѡбычає(м) приятє(л)ски(м) дє(л) доча(с)ны(и) ꙋчини(в)ши и до ꙋжива(н)я споко(и)ного ѡда(л) (!) (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 18 зв.); А назавтрее ... до того села Белъки козакы впадълы (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 8/III, 618).

БЕЛКОВЫЙ *прикм.* Те саме, що **белинный:** А жону дей мою,.. словы неучтивыми зсоромотили, шубку дей зъ нее белковую зняли (Луцьк, 1582 *АрхЮЗР* 6/І, 119).

БЕЛКОТАТИ *дієсл. недок.* Белькотати, белькотіти: biblo, is, бєлкочу, момочу (1642 *ЛС* 102).

БЕЛЛЯ *ж.* (*стп.* bella, *нім.* Balle) (*міра кількості паперу*) стопа: п(н) Я(н) папѣ(р)ни(к) прывѣ(з) двѣ бє(л)ли паперꙋ (Львів, 1634 *ЛСБ* 1054, 4); въ ярославълю кꙋпилє(м) пꙋ(л)торы бє(л)ли топорового паперꙋ по зо(л) 43 (Там же, 18 зв.).

БЕЛО *див.* **БѢЛО.**

БЕЛОГОЛОВСКИЙ *див.* **БѢЛОГОЛОВСКИЙ.**

БЕЛОГОЛОВЪСКИЙ *див.* **БѢЛОГОЛОВСКИЙ.**

БЕЛОКОПЫТЫЙ *прикм.* білокопитий: У Семена Кисляковича взяли коня шерстю вороного, белокопытого (Житомир, 1587 *АрхЮЗР* 6/І, 176).

БЕЛОКЪ *див.* **БѢЛОКЪ**[1].

БЕЛОГОРОДЕЦЪ, БИЛОГОРОДЕЦЪ *ч.* **1.** (*мешканець Білгорода-Дністровського*) білгородець: тєпер ... ѡни лєжат мєжи Инкгꙋла Вєликого и Малого, а кром того пятсот чловєков, Татар, Бєлогородцов, на поли Бєлогородскомъ, межи Богꙋ и Днєстра такжє поготовꙋ (Варшава, 1544 *AS* IV, 385); царъ ганъ ишовъ, а зъ нимъ войско незличоное татаръ: крымцы, билогородцы, нагаи (1630-1650 *ХЛ* 80).

2. (*мешканець або виходець з Білгорода-Дністровського*) білгородець: Вл. н.: Семенъ белогородецъ (1649 *РЗВ* 204 зв.).

БЕЛОНОГИЙ *прикм.* **1.** (*про коня*) білоногий: тамъ же есми у дому попа Острозского ... засталъ есми коней три ... одного полового .., другого мышатого жеребца, третего // плеснивого, белоногого съ петномъ (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР* 3/І, 99-100); коня гнєдого бєлоногого з сєдломъ ... побравъши (Житомир, 1643 *ЦДІАК* 11, 1, 10, 92 зв.).

2. *У знач. ім.* Білоногий. Вл. н.: з великимъ жалемъ свєдчили ... противъко Данилови Белоногому (Житомир, 1643 *АрхЮЗР* 1/VI, 786).

БЕЛОНОЖКА, БѢЛОНОЖКА *ч.* Білоніжка. Вл. н.: з великим жалем свєдчили ... противъко ...

Павлови Пастухови, Данилови Белонозце (Житомир, *АрхЮЗР* 1/VI, 786); Данило Бѣлоно(ж)ка (1649 *РЗВ* 429 зв.).

БЕЛОУСЪ *ч.* **1.** *Перен.* (*про чорта*) біловус: та(к) та́ко(ж) розмайтыє прозвиска діꙗво́лы імєнова(ли) абовѣ(м) нѣкоторий то(т) обра(з) в котб́ромъ чб́ртъ сѣдѣлъ, зва́ли бєлоȣсъ (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 12).

2. Вл. н.: Мєщанє городовыє ... Ѡстапько кова(л) // ... Павє(л) Котєлникъ, Станисла(в) Бєлоȣсъ (1552 *ОЧерк. З.* 13 зв. - 14); Грицко Щавий ... продал дом свой власный ... лежачий подле двора Миска Белоуса (Бориспіль, 1637 *АБМУ* 16).

БЕЛОЦЕРКВЯНЫ *мн.* (*мешканці Білої Церкви*) білоцерківці: Протє(с)товалъсє ... панъ бєльски(и) ... противъко ѡ(т)цомъ, и бєлоцє(р)квяномъ, и княжатомъ и(х) м(л). по(з)ваны(м) (б. Вільшанки, 1639 *ККПС* 261).

Див. ще **БѢЛОЦЕРКОВЕЦЪ.**

БЕЛОЦЕРКОВЕЦЪ *див.* **БѢЛОЦЕРКОВЕЦЪ.**

БЕЛУГА *ж.* Білуга: Є(з) тамъ на дєснє хто забьєть даєть на замокъ бєлȣ́гȣ кажъдȣ́ю ѡсєтра // дєсꙗтого (1552 *ОКиїв. З.* 45-45 зв.); ли(ст) ... росказує, абы в кгру(н)тє Стримятицкомъ бєлугъ зъ єзу нє брано на замокъ Києвъски(и) (Київщина, 1600 *ККПС* 154); бєлуга каждая а бєла рыба вся то(мȣ) хто городи(т) є(з), ѡзєра (Варшава, 1616 *ООЗ* -2, 2 зв.).

БЕЛУЖИНА *ж.* Білужина: Къ тому, того дня, въ свирнѣ, речи рухомые ... солоные осетрины, белужины въ бочкахъ, икру чорную запечатовалъ (Луцьк, 1593 *АрхЮЗР* 1/I, 362).

БЕЛУНЪ *ч.* (*стп.* bieluń) дурман, табака, нюхальний тютюн: symphoniaca herba, зри hyoscianum, бєлу(н), табака (1642 *ЛС* 391).

БЕЛЪ *див.* **БѢЛЫЙ.**

БЕЛЫЙ *див.* **БѢЛЫЙ.**

БЕЛЬ *див.* **БѢЛЬ.**

БЕЛЬЄ *с., зб.* Білизна: Стецкови Мелникови ... вепра забили ... // ... зъ боднею побрали всѣ белье (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР* 3/I, 88-89).

БЕЛЯК *ч.* Біляк. Вл. н.: Беляк Гуриновичъ - дымъ 1, сыновъ мае два (Веледники, 1595 *АрхЮЗР* 6/I, 250).

БЕНДЮГА *ж.* (*пол.* bindugа, *стп.* winduga, *нім.* Windwagen) місце на березі річки для складання дерева, призначеного для сплаву баржами: пото(м) ковалꙗ ȣ̆стилу(з)ского ... то(т) жє ѡлє(х)но пыта(л) чиє дєрєво па(н) кгу(р)ски(и) ȣ̆ вустилугу на бєндюзє побра(л) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 70); ѡказыва(л) тє(ж) мнє возному то(т) ѡлє(х)но на бє(н)дюзє дєрєво жє в комꙗзє ȣ̆будованоє (Там же, 71); Я, за по(з)волє(н)є(м) и да(н)є(м) самоє пнєє Кру(п)скоє, ує(д)на(л) бє(н)дюгу, то є(ст) бєрє(г) на(д) рєкою Буго(м) .., на спуска(н)є комя(г) до Кгда(н)ска (Володимир, 1575 *ТУ* 160).

БЕНДЮГЪ *ч.* Те саме, що **бендюга**: панъ Сє(н)-ницки(и), спродавши пну моєму шкуту на бє(н)дюзє Устило(з)скомъ,.. ѡписа(л)сє ѡ(т)дати само(му) єго м(ст)...з листо(м), записо(м) єго (Володимир, 1602 *ТУ* 233).

БЕНЕДИКЦИЯ *ж.* (*стп.* benedykcyja, *лат.* benedectio) дозвіл, згода: од которого [старосты] бенедикцию на реч нижей менованую отрымавши, оного невинного чоловека окрутне, тиранско, без милосердя ... шаблями посекли (Луцьк, 1634 *АрхЮЗР* 1/VI, 689).

БЕНЕФИЦИЯ, БЕНЕФИЦЫЯ *ж.* (*стп.* beneficja, *лат.* benefitio) **1.** Церковний маєток; прибутки від нього: прекладають конфедерацию енеральную Варшавъскую, которою явне варовано, же // бенефиция церквей Грецкихъ въ подаваню вашое королевское милости будучихъ, одъмине и въпровожаню розныхъ веръ подлегати не маютъ (Берестя, 1596 *АрхЮЗР* 1/I, 513-514).

2. Духовна посада з визначеним прибутком: помененый ... отецъ Могила, митрополитъ Киевъский, маючи килкоро бенефицые духовъные ..., противко вшелякой слушности, зъ войскомъ козаковъ Запорозскихъ на прερечоный манастырь Николъский кгвалътовне наехалъ (Люблін, 1636 *АрхЮЗР* 1/VI, 726).

БЕНКАРТЪ, БЕНКАРТЬ, БУКАРТЪ *ч.* (*стп.* bękart, *нвн.* Bankert, Bankart) **1.** (*нешлюбна дитина*) байстрюк, байстря, безбатченко: А вєджє дово(л) на бє(н)карты нє инакшє(и) ѡдъно таковы(и) быти має(т) хто бы дети нє // (з)вє(н)ча(л)ною нє шлю(б)ною жоною мє(л) (1566 *ВЛС* 7 - 7 зв.); Любодѣиницъ: Бȣ́картъ, // нєчи́стагѡ ло́жа сы́нъ (1627 *ЛБ* 60-61); Та(к)жє бє(н)ка́рты, и вси которыє сꙗ нє родили с пора(д)ного ма(л)жє́нства, ѡ(т)тꙗтыє сȣ̆т ѡ(т) того станȣ (Львів, 1645 *О тайн.* 144); Рєзанцѡ(м)

бенка́ртω(м) и иновѣрцω(м) в' до(м) б͞ыи не ходи́ть (серед. XVII ст. *Хрон.* 156 зв.); *Образно* : Если речеш, яко не от церкве восточной римский костел ся породил и воспитал, то еси, латынниче, во своем костеле римском бенкарть и не добраго ложа сын (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 185).

2. (*наївна людина*) хлопчак, хлопчисько: а пре́то не боудь бенка́рто(м) в панова́нью, жебы тѧ мѣли иншїє перевишша́ти ча́стью цно(т) (Острог, 1614 *Тест.* 141).

3. Раб, невільник: Раби́чищъ: Нево́лникъ, бо́кар(т) (1627 *ЛБ* 104).

4. *Перен.* Неправда, видумка, брехня: Бла́д: Бе́нкар(т), ло(ж), ма́рнаѧ мова ... ба́снь, вы́мысли (1627 *ЛБ* 11).

БЕНКЕТЪ *див.* **БАНКЕТЪ.**

БЕНЪДА *ч. Діал.* бенда "струнка осока". Вл. н.: Грицько Бенъда (1649 *РЗВ* 153 зв.); Иванъ Бенъда (Там же, 407).

БЕРВЕНЄ *с., зб.* Колоддя, *діал.* бервення: Брали есмо берве(н)є на то(и) стороне Калино(в)ки, и скоро есмо выехали з речки з берве(н)емъ (Житомир, 1534 *АЖМУ* 87).

БЕРВЕНО, БЕРВНО, БЕРНВО, БЕРЬВЕНО, БЕРЬВЬНО *с.* **1.** Балка, брус, перекладина, *діал.* бервено: виделъ есми в дому его в ызбе ωкъно наполъ роскепено и надъ ωкномъ тымъ же бе(р)вено зрубано троха (Житомир, 1583 *АЖМУ* 69); около мѣста соломою все обволокивано, бервены зъ хатъ на штурмы барзо веле под острог навожено (Житомир, 1618 *ЧИОНЛ* XV-3, 152); Слѣмѧ: Бръвно, трамъ, бервено, Варо́хъ (1627 *ЛБ* 117); Бервно. Trabs. Trabes. Tignum (1650 *ЛК* 425); *Образно*: выйми пръвѣе бе́рвено изь ока твоего и тогды про́зьришь и выймешь соу́чець изь ока бра́та твоего (1556-1561 *ПЄ* 39); А еднак то въ очахъ отступницкихъ мало: чужый порохъ порєтъ имъ очи, а своего бервена чути не хотятъ! (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 934).

2. Тягар: Яко ме(р)тви всѣ овци, в то(и) долинѣ косте(л)ного беслове(с)ного послꙋше(н)ства ока, бе(р)вено(м) вла(с)ти па(с)ты(р)ское привале́ны сꙋ҇ть,.. и ω С͞псенїи свое(м) збаве(н)ны ли бꙋ́дꙋ(т), или ни, не вѣдаю(т) (1598 *Виш. Кн.* 284).

3. *Перен.* (*велика кількість чогось*) море: ꙋ латин́ы лжеиме(н)ные Пастыре, целы(м) бе(р)вено(м) вымысло(в) но́вы(х), зѣницꙋ с͞псе́нїѧ лю(д)ского завали́ли, а пропи(с)нꙋти и промовити за исти(н)нꙋ нѣма(ли) ко(му) (1598 *Виш. Кн.* 284).

Див. ще **БРЬВНО, БРЪВЕНО.**

БЕРВНКО *с.* Невелика колода: Бервнко. Trabecula (1650 *ЛК* 425).

БЕРВНО *див.* **БЕРВЕНО.**

БЕРВА *ж.* Кладка, мостик: Не дбайте мя знаменати, же сміда есмь (?) (*позн. вид.*); бо мя есть слнце на бервѣ промѣнило (поч. XVI ст. *Песн. п.* 50).

БЕРВНЯНЫЙ *прикм.* (*який стосується колоди*) колодний: trabalis, бе(р)вняны(й) (1642 *ЛС* 400); Бервняный. Trabicus. Trabalis (1650 *ЛК* 425).

БЕРДА *ж. Діал.* берда "варта, сторожа". Вл. н.: Бе(р)да (1649 *РЗВ* 339 зв.).

БЕРДНИКЪ, БЕРЪДНИКЪ *ч.* Бердник. Вл. н.: у Войвна Бердника взели и пограбили: три волы (Житомир, 1587 *АрхЮЗР* 3/I, 21); Данило Берьдникъ (1649 *РЗВ* 41 зв.).

БЕРДО *с.* Бердо: починков тридцат; бердъ чотырнадцат (Луцьк, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI, 351).

БЕРЕГОВОЄ *с.* Податок, який сплачувався за місце риболовлі в загороді річки або ставу: а зъ єзу в͞м на днепрѣ берегового пришло ше(ст)десѧ(т) плотицъ боковы(х) (Київ, 1555-1568 *Гр. Мат.* 1).

БЕРЕГЪ[1], БЕРЕГЬ *ж.* **1.** (*край, смуга землі, що межує з поверхнею моря, річки, озера і т.ін.*) берег: А хотар тои чътвъртои части села ... на єдин стωлпь що на Колопиници, ωт толѣ на берегь Бръладѣ (Васлуй, 1502 *BD* II, 252); Мы на жедане того слꙋжебника ... попел ... на комазе наладованый ωглєдали на березе Бо́га (Володава, 1551 *AS* VI, 116); Дерево ... лежить покидано тамъ же ωтъдалено ωтъ берега (1552 *ОКан. З.* 19 зв.); хо́дачи при березѣ мо́ра га́лилейского, и оуз(д)рѣль симона (1556-1561 *ПЄ* 130 зв.); ѣзди́лъ по во́дѣ берꙋ́чи ры́бы з воды металъ на бере(г) и бра(л) кто хотѣ(л) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 93); Ле́чь на(д) мѣрꙋ гды бе́регъ вода превы(ш)ша́етъ, Южъ в' то́мъ ро́кꙋ жизности земля не пꙋ́щаетъ (Київ, 1632 *Євх.* 295); ходи́ли па́нны еи по бе́регꙋ реки (серед. XVII ст. *Хрон.* 79 зв.); *Образно*: Але у Грековъ не такъ: гдѣ много недовѣрства, и всякая злость праве зъ береговъ вылила! (Вільна, 1608 *Гарм.* 188);

(*прибережний простір*) береговина, берег, суходіл: пото(м) ... до ишпа(н)ски(х) бєрєго(в) и до краины галатии кгрє(ц)ко(и) ѡсады далєки(м) зыкглюваня(м) ди(в)нє запровади(л) (1582 *Кр. Стр.* 75 зв.); Оукопа́лєсь Колю́мнꙋ ѡ(т) зи́мнои Зо́ны, При бе́рєгахъ Днѣпро́выхъ по(д) Сєдмитрі́ѡны (Київ, 1632 *Єв.* 298).

2. Край, кінець: Напєрвєй почєнши ѡт Тꙋри, ѡт єзꙋ Паточи на бєрєг борꙋ (Ковель, 1570 *AS* IV, 237); с ты(х) єдина гора єгла та́ѧ з бе́рєга выпꙋща́є(т) вєликі́й ѡгє(н) и по́ломѣ(н) (Устрики, І пол. XVII ст. *УЄ* № 29 515, 438 зв.);

околиця, окраїна: колоквинтида ростє(т) при бе́рєзє Ієрꙋсали(м)ски(х) стра(н) (XVI ст. *Травн.* 148 зв.).

3. (*урвище*) берег, круча: Низбре́гъ: стрємнина, прі́крі́й бе́рєгъ, а́лбо скала́, де́брѧ (1627 *ЛБ* 77).

4. Угіддя: такь жє ... по зємѧнъскимъ и боѧръскимъ бєрєгомъ бобры ловать (1552 *ОЧорн. З.* 57); жаловали нам ігумен стаго Николы Пустынского Касьянъ зо всею братьею черцами того мнстра на войта кієвского .., штож дей онъ отнимаєтъ бєрєгъ нашь црковный к земли к своєй Четоновскєй на Деснѣ рецѣ (Київ, 1560 *АрхЮЗР* 8/IV, 167); **береги бобровиє** — угіддя, де водяться бобри: єго королє(в)ская м(л)ть да(л) имє(н)є на вє(ч)ность ... Данилу Дєдовичу ..., и(з) озє(р)ми, и(з) береги бобровими (Київщина, 1600 *ККПС* 152).

5. *тільки мн.* (*краї тканин, посуду*) береги, краї: взято // ... Кꙋбковъ срєбрныхъ з бєрєгами злоци(с)тыми (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 104-104 зв.); єдвабница бѣлая, по бєрєга(хъ) габпа(съ) злоты(и) (Львів, 1637 *Інв. Усп.* 68).

6. *У складі вл. н.* : **Бєлыє береги:** Я, Оуляна Потаповая,.. // продала есмы ... и мене (!), наше власное ... Ворохобовичи в Белихъ Берегахъ дворянину ... Ивану Немѣрычу (Київ, 1531 *АрхЮЗР* 7/I, 69-70); село бєлыє береги люде(и) г҃ (1552 *ООвр. З.* 111); **Торговицкий берегъ:** который же вал идет от реки Иквы, промеж имени церковного Рудлева и промеж имени Торговицкого Берега (Луцьк, 1537 *АрхЮЗР* 1/VI, 22).

Див. ще **БРЕГЪ.**

БЕРЕГЪ² *прийм.* (*з род.*) (*виражає просторові відношення*) (*вказує на місце, точку, куди спрямована дія, або місце, де щось знаходиться*) край: а ѡттолѣ вєликою дорогою, што идєть ѡт Звинѧчєй, бєрєгъ полѧ Тꙋрєго то з Горюховомъ граница (Володимир, 1513 *AS* III, 105); Ино котораѧ зємлѧ ѡт Тꙋрийска, ѡт Ѡбынєжа, ѡт Болбол идєт бєрєг Сєрєбрєницы, таѧ зємлѧ маєт быти в мою сторонꙋ, к Тꙋрийскꙋ (Турійськ, 1540 *AS* IV, 241); на другой стороне места поля неподалеку места Овручого ... за рекою Норынею, берег дороги, концами опираются под самое тое селце Волю (Овруч, 1600 *АрхЮЗР* I/VI, 289).

БЕРЕЖАНЕЦЪ *ч.* (*мешканець або виходець з Бережан*) бережанець. Вл.н.: Грицко Бережанець (1649 *РЗВ* 394 зв.).

БЕРЕЖНЫЙ, БЕРЕЖЪНЫЙ *прикм.у знач. ім.* Бережний. Вл. н.: дє(м)ко бєрє(ж)ны(и) (1649 *РЗВ* 16 зв.); Сємє(н) Бєрєжъны(и) (Там же, 424 зв.).

БЕРЕЗА *ж.* **1.** (*дерево*) береза: мы... выє(ж)дчали єсмо на то(т) кгру(нт)... и та(м) жє границꙋ рꙋбєжи в дубьи в со(с)на(х) и въ бєрєза(х) ꙋчинили (Київ, 1578 *ЦНБ* ДА/П - 216, 108); мы, ... посєрєдъ тоє рєчъки Ивъницы, идучи єю уверъхъ до дъвух бєрєзъ, ... // ... копєць наро(ж)ны(и) усыпатъ єсмо вєлили (Житомирщина, 1598 *ККПС* 100-101); betulla, бєрєза (1642 *ЛС* 102); возовъ зо двєсътє се зобравъшы, березъ до килкусотъ, дерева, на будынокъ способъного, выпятивъшы, до помененого местечъка Гонъчы одвезли (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 434).

2. *ч.* Вл.н.: бєрєзѣ хлопꙋ за ѡ(б)лѣплєнє школки далє(м) злѡ(т) 2 (1630 *ЛСБ* 1052, 4); Ми(с)ко Бєрєза (1649 РЗВ 307).

БЕРЕЗЄ, БЕРЕЗЬЄ *с., зб.* (*березові дерева*) березина, берези: усихъ сумою копцовъ семъдесятъ, усипано есть, межи которыми по деревъю, дубъю и березъю грани рубежи, черезъ того коморника, при битности моей, тые рубежи положоны (Київ, 1600 *АрхЮЗР* 7/I, 263); Усихъ сумою копцовъ сємъдеся(т) усыпано єсть, мєжи которыми копцами по дєрєвъю, дубъю и берє(з)ю грани (Рожів, 1600 *ККПС* 163).

Див. ще **БЕРЕЗИНА.**

БЕРЕЗИНА *ж.* Те саме, що **березє**: Czy widitc szto sic diyet ná ty bcreźiny. Takoź tcź ná toty sośniny (Раків, поч. XVII ст. *Траг.* фотокоп. 5 зв.); запусты островецькие спустошили, дубину и березину высекли и до себе повозили (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 8/IV, 393).

БЕРЕЗКА *ж.* **1.** Берізка: первый закопъ на березе около березки, а другой закопъ озле дороги (Луцьк, 1570 *АрхЮЗР* 6/І, 83).

2. *ч.* Вл. н.: слуги ихъ ... поступили ... ему [Ильяшу] вси люди, которыи на часть княгини ... приходили,... на имя Куцъ, Васко,.. Березка з сынми, Дацко (Луцьк, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI, 356).

БЕРЕЗНЯКЪ *ч.* Березняк, березник: а ижъ ночъ была темная, теды менованные Яцько и Давыдъ Каленские з поменеными сынами своими, яко то в ночи, а иле в березняку, до пущи поутекали и тамъ се покрыли (Овруч, 1629 *АрхЮЗР* 4/І, 82); сторона позваная противку праву посполитому... зославъшы умы(с)лнє на то(т) актъ людє(и) по(д) ѡсмъсотъ служалы(х)... и нєкоторы(х) по бєрє(з)някахъ нєдалєко ѡколо Крывыхъ Ѡзє(р) прє(з) слугъ... локованыхъ и постановєныхъ, хотячи... тую свою протєстацию нєслушную заносити (Ісаїки, 1643 *ДМВН* 237).

БЕРЕЗОВЫЙ, БЕРЕЗОВИЙ *прикм.* **1.** Березовий: а хотаръ... монастирꙋ... чрас полѣнꙋ и чрас лас, до полѣни бєрєзових... на три липы знамєнани (Сучава, 1503 *Cost.S.* 260); пово(д) ... // ѡ(т) тоє могилы просто провади(л) по(д)лє гаю бєрєзового (Київщина, 1600 *ККПС* 139-140); Потомъ... указалъ слуга помененый запустъ немалый, высечоный ... въ которомъ уже дерево немалое дубовое и березовое было (Луцьк, 1619 *АрхЮЗР* 6/І, 411); тамъ же видилъ и огледалъ гаи вниввечь высеченые до пулторы тисечей пнювъ березовыхъ (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 435).

2. У складі вл. н.: **Березовый бродъ**: тымъ бєрєзовы(м) бродо(м) до врочыща трoсковы(х) мховъ (1546 *ОГ* 15 зв.).

◦ **дати пироговъ березовыхъ** *див.* **ДАТИ.**

БЕРЕЗЬЄ *див.* **БЕРЕЗЄ.**

БЕРЕМЕННАЯ, БЕРЕМЕНА, БЕРЕМ'ѢННА, БЕРЕМ'ѢНЬНАЯ *прикм. лише ж.р.* (*яка перебуває у стані вагітності*) вагітна: нєвѣ(с)та... будучи бєрємє(н)а крычала...и тѧжко(с)ти терпѣла (XVI ст. *КАЗ* 628); Тая, гды беременною сь стала и на свято нѣкоторое до костела ... шла, породила дитя (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 937); К томоу ты(ж) дв҃а молодаа єщє и бєрємєн'на была бли(з)ко порож(д)єнїѧ (1645 *УЄ* № 32, 274); *у знач. ім.*: бѣда тыжъ боу́де бєрємѣн'ны(м) и тымъ ко́торыи ко́рмать прьсами в тыи дн҃и (1556-1561 *ПЄ* 181); Вєѳарагъ: До́мъ горы а(б) бєрємѣннои, а́бо до(м) спѣва́ючо(г) (1627 *ЛБ* 192).

Див ще **БРЕМЕННАЯ.**

БЕРЕМЯ, БЕРЕМА *с.* . **1.** Вантаж, тягар, ноша, клунок: Путошинскій дей тое беремя отъ того злодея взялъ, а злодея пустилъ (Луцьк, 1579 *АрхЮЗР* 3/І, 9); Бре́мѧ: тѧжа́ръ, бе́рємѧ, тлꙋ́мокъ (1627 *ЛБ* 12); дозвꙋ́лъ мнѣ слꙋ́зѣ твоє́мꙋ, жє з҆ зємли возмꙋ́ бєрє́мєна на двохъ мꙋ́ловъ (серед. XVII ст. Хрон. 324 зв.).

2. Повинність; обов'язки. **беремя повозовое** - повинність давати підводи для перевезення вантажів: тє(ж)... ѡто всѣхъ бєрємє(н) повозовыхъ... ѡ(т) кошє(н)я сєна... вы(з)воляємъ вє(ч)ными часы (1566 *ВЛС* 8); **тягнути і носити беремя** - виконувати повинності: а в томъ мєщанє гдръскиє зꙋбожоны знищены ижъ ѡни только сами тѧгнꙋть и носѧть бєрємѧнѣ мєстъскиє а поплєчъники ихъ в томъ имъ нє помагають (1552 *ОВолЗ.* 201).

3. *Перен.* (*те, що гнітить людину, тяжіє над нею*) тягар: в'сє ш'то бы ко́ли повидѣли ва(м) абы єстє стєрєгли стєрєжѣтє и дѣлайтє алє по(д)лоугъ и(х) оучи́н'ковь нє чинѣтє бо по́вѣдаю(т), а нє чинѧ(т), на́вѧзоую(т) бо бєрємєна тѧ́ж'каа, а нє // зноситєл'наа (1556-1561 *ПЄ* 97-97 зв.); до́броє ярмо скрꙋши́вши, и бе́рємѧ лє́гкоє з сєбѣ з҆вє́р'гши, жєлѣзными ѡко́вами вмѣсто ѡ́ны(х) сєбє ѡкова́лєсь (Острог, 1607 *Лѣк.* 12).

Див. ще **БРЕМЯ.**

БЕРЕСТОКЪ *ч.* Бересток: ѡтъ того лєса чєрєз лицъ к бєлому копцꙋ,.. къ лозкамъ бєрєсткамъ (Мізове, 1537 *AS* IV, 100).

БЕРЕСТЪ *ч.* **1.** (*дерево*) берест: а хотаръ пасици... да єст почєнши ѡт два бєрєсти росохати до конєцъ дороги на єдинъ яворь (Гирлов, 1519 *DBB* II, 2); в том лѣсє єсмо грани старыи знашли в дꙋбє и в бєрєстє (Турійськ, 1540 *AS* IV, 243); Копъцы два ѡбапо(л) дороги... по(д) дꙋбровою рꙋбєжи ꙋ бєрє(с)тє (Ковалин, 1599 *ЦНБ* ДА/П-216, 99 зв.).

2. Рамка для стільників, зроблена з бересту: знать же свѣжо пчолы подрано, яко тежъ и знаки тыхъ сдоровъ, то есть подраня пчолъ; захороны(!) довжи(!), береста з восками, знать же свѣжо пчолы подраны (Овруч, 1629 *АрЮЗР* 4/І, 79).

БЕРЕСТЬЯНИНЪ, БЕРЕСТАНИНЪ *ч.* (*мешканець Берестя*) берестянин: И тєжъ, коли берестьянє хожывали до Горо(д)на, або з Горо(д)на до Берестьѧ — ты(и) нє повинъни мыта дати (Берестя, 1509 *ТУ* 52); Дємъѧнъ го(р)диєвичъ бєрєстѧнинъ... // мєлъ... рємєнъє роботы рима(р)скоє бичи поєски (Берестя, 1583 *Мит.кн.* 54 зв.-55).

БЕРЕЧИ *дієсл. недок.* Берегти, пильнувати: pra(e)caueo, бєрєгу, усмотряю (1642 *ЛС* 324).

БЕРИЛЮСЪ ч. (*гр.* Βύρελλοσ) (*дорогоцінний камінь*) берил: ѡ(з)доблєны... камѣнье(м) дороги(м)... шю(с)ты(и) са(р)диѡ(н) сємы(и) кризє(л)ду(с) ѡ(с)мы(и) бєрилю(с) (XVI ст. *КАЗ* 659).

БЕРКОВЕСОКЪ *ч.* (*міра ваги, що дорівнювала 10 пудам*) берківець: Отъ берковеска соли гр. 4 (Берестечко, 1556 *РИБ* XXX, 397).

БЕРЛО *с.* (*пол.* berło, *чес.* berla, *свн.* ferala, *лат.* ferula) **1.** Скіпетр, берло: Скӣпєтръ: Дєржа́ва, или лѣска ца́рскаѧ а(б) бе́рло, а(б) па́лца(т) кролє(в) (1627 *ЛБ* 232).

2. *ч.* Вл.н.: василє(и) бє(р)ло (1649 РЗВ 183 зв.).

БЕРМОВАНЄ, БИРМОВАНЄ, БЪРМОВАНЄ *с.* (*стп.* bierzmowanie) миропомазання: тоє розєзналъ, што єсть бо(л)шеє, Бискѹпнѧ ли бирмова(н)є, чили всє(х) ѡ(т)кѹпитєлѧ, прєч(с)тной крьви розьлиѧ(н)є (Острог, 1587 *См. Кл.* 19); донєли(ж) боудѹть вторїи коумо́вє при бъ̑рмованю. и мало ни́жѣй в ты(х) же кни(ж)ка́хъ написа(н)но (к. XVI — поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 125 зв.); нѣмъ бермованя доступятъ, смерть упережаетъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 782); костє́лъ захо́дный такъ вєли́кѹю таємни́цѹ, что є(ст) пєча́ть стго дха, бєз кото́рогѡ и та́йна крщєнїѧ нє совєрша́єт сѧ, ѡ(т)клада́єтъ на бирмова(н)є до лѣтъ доскона́лы(х) (Київ, 1621 *Коп. Пал. (Лв.)* 24).

Пор. **БЕРМОВАТИ.**

БЕРМОВАТИ, БЪРМОВАТИ *дієсл. недок.* (*стп.* bierzmować) (кого) миропомазувати: Ваши жє по́повє, понє(ж) // нє имаю(т) то́и мо́ци бъ̑рмовати ми́ро(м) а дѣти кр(с)тать. то нє зѹпо́лноє кр(с)щєнїє творѧть (к. XVI - поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 125 - 125 зв.); Стефана, сына Гезина, бермовалъ, а другимъ законъ Христовъ проповѣдалъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 996).

БЕРНАДИНЪ *див.* **БАРНАДЫНЪ.**

БЕРНАРДИНЪ *див.* **БАРНАДЫНЪ.**

БЕРНАРДЫНЪ *див.* **БАРНАДЫНЪ.**

БЕРНАРЪДИНЪ *див.* **БАРНАДЫНЪ.**

БЕРНВО *див.* **БЕРВЕНО.**

БЕРЧИЙ *див.* **БИРЧИЙ.**

БЕРЮЗА *ж.* (*тур.* piruza, firuze, *перс.* piruza) (*дорогоцінний камінь*) бірюза: бєрюза... єсть камєнь синостє(н) (XVI ст. *Травн.* 537).

БЕСВСТЫДНЫЙ *див.* **БЕЗВСТИДНЫЙ.**

БЕСЕДА *див.* **БЕСѢДА.**

БЕСИДА *див.* **БЕСѢДА.**

БЕСКИДЪ *ч.* Гірський хребет, гори, бескид: А почнѹ та́къ, нєха́й вѣ́дають запє́внє которыико́лвєкъ и в са́момъ Ри́мѣ ново́ю наѹкою про(д)кѹючо(м) мє́шкаютъ, и в Вло́ской зємли, и в повѣтахъ и зємлѧ́хъ што́ за Алпійскими и Пиринійскими гора́ми а́лбо за бєски́дами, а́жъ и до Гадӱра живѹ(т) (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 195);

(*про гори Карпати*) бескид: Року 1595 Татаре, Подгоре и Покуте звоевавши, черезъ Бескидъ до Угоръ пошли (поч.XVII ст. *КЛ* 77).

Див. ще **БЕСЧАДЪ.**

БЕСКОНЕЧНЫЙ *див.* **БЕЗКОНЕЧНЫЙ.**

БЕСКОРБЕНЪ *див.* **БЕЗСКОРБНЫЙ.**

БЕСЛОВЕСНЫЙ *див.* **БЕЗСЛОВЕСНЫЙ.**

БЕСМЕРТИЄ *див.* **БЕЗСМЕРТИЄ.**

БЕСМЕРТЇЄ *див.* **БЕЗСМЕРТИЄ.**

БЕСМЕРТНЫЙ *див.* **БЕЗСМЕРТНЫЙ.**

БЕСМЫСЛЕНЪ *прикм.* Бездумний, безглуздий: Видиш ли, Скарго, твоего бесмысленна разума хула на твоих же православных и правовѣрных пап святых (которых мы за православие и правовѣрие почитаем и святим) куды падает! (1608-1609 *Виш. Зач.* 223).

БЕСНИКЪ *ч.* Гуляка: basshe(us), бє(с)ник (1642 *ЛС* 99).

БЕСНОВЕННѢ *присл.* Шалено, несамовито: bacchatim, бєснове(н)нѣ (1642 *ЛС* 99).

БЕСОВСКИЙ *див.* **БѢСОВСКИЙ.**

БЕСОВЪ *див.* **БѢСОВЪ.**

БЕСПЕЧАЛНЕ *присл.* Безтурботно, безжурно, спокійно: жа́дноѣ бѣды смѹтнѡ нє вспомина́єть, а́лє ра́дѹєт́сѧ ... и Бгѹ за́то спомо́чникови своє́мѹ дѧ́кѹючи, пожи́ткѹ працъ свой(х) бє(з) фрасѹнкѹ (*на полях* бєспєча(л)нє. - *Прим. ред.*) оуживаєть (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 142).

БЕСПЕЧАЛНЫЙ *див.* **БЕЗПЕЧАЛНЫЙ.**

БЕСПЕЧЕНСТВО *див.* **БЕЗПЕЧЕНСТВО.**

БЕСПЕЧЕНЪ *див.* **БЕЗПЕЧНЫЙ.**

БЕСПЕЧНЕ *див.* **БЕЗПЕЧНЕ.**

БЕСПЕЧНЕЙ *див.* **БЕЗПЕЧНѢЙ.**

БЕСПЕЧНЕЙШЫЙ *див.* **БЕЗПЕЧНѢЙШИЙ.**

БЕСПЕЧНОСТЪ *див.* **БЕЗПЕЧНОСТЬ.**

БЕСПЕЧНОСТЬ *див.* **БЕЗПЕЧНОСТЬ.**

БЕСПЕЧНЫЙ *див.* **БЕЗПЕЧНЫЙ.**

БЕСПЕЧНѢЙ *див.* **БЕЗПЕЧНѢЙ.**

БЕСПЕЧНѢЙШИЙ *див.* **БЕЗПЕЧНѢЙШИЙ.**

БЕСПЕЧНѢШИЙ *див.* **БЕЗПЕЧНѢЙШИЙ.**

БЕСПЕЧОНЪ *див.* **БЕЗПЕЧНЫЙ.**

БЕСПЕЧЪНЕ *див.* **БЕЗПЕЧНЕ.**

БЕСПЛОДИЄ *див.* **БЕЗПЛОДИЄ.**

БЕСПЛОДНО *присл.* Без плодів, марно, безплідно: а то тыи которыи соу(т) в҆ трѣню засѣяни ... в҆хо́дачи задоушаю(т) сло́во, и бес҆пло(д)но быває(т) (1556-1561 *ПЄ* 140 зв.).

Див. ще **БЕЗПЛОДНЕ.**

БЕСПЛОДНЫЙ *див.* **БЕЗПЛОДНЫЙ.**

БЕСПЛОТНЫЙ *див.* **БЕЗПЛОТНЫЙ.**

БЕСПОРУ *присл.* Беззаперечно, безспірно: Обьявити бо хочю беспору, что есть правда в скаржинных речениях и что есть ложь (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 171).

БЕСТВИТИ, БЕСТВѢТИ *дієсл. недок.* Біситися, лютувати: Разсвєрѣпѣва́юсѧ: Розбо́юю, бо́ѧю, бе́ствѣю (1627 *ЛБ* 106); Разсвєрѣпѣва́ю: Дича́ю, бе́ствюсѧ, розди́чѡю, бе́ствлю (Там же).

Див. ще **БЕСТВИТИСЯ.**

БЕСТВИТИСЯ, БЕСТВИТИСѦ *дієсл. недок.* Біситися, лютувати: Разсвєрѣпѣва́ю: Дича́ю, бе́ствюсѧ, розди́чѡю, бе́ствлю (1627 *ЛБ* 106);

(над ким) знущатися: нѣ огнемъ, нѣ голодомъ, нѣ иншими мордерствы такими, якими ся христіане надъ христіанами, безъ жадной даной имъ отъ насъ причины беcтвили и суровѣли! (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 777).

Див. ще **БЕСТВИТИ.**

БЕСТВѢТИ *див.* **БЕСТВИТИ.**

БЕСТИЙСКИЙ, БЕСТЇЙСКИЙ *прикм.* Диявольський: оуважа́й якъ бѣ́дные ма́ткы длѧ го́лодѹ дѣто(к) малы(х) на покармъ забіаютъ, и ѣдѣнѧ себѣ бестїйское готѹю(т) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 157); гды на соборе прешло(м) бести(и)ско(м) не нашло(с) такъ я(к) єп(с)пъ розѹмѣ(л) ѹвѣри(л)є(м) бра(т)ско(мѹ) постановєню (Гологори, XVI ст. *ЛНБ* 4, 1136, 35, 1).

Див. ще **БЕСТІАЛСКИЙ, БЕСТІЙНЫЙ.**

БЕСТИЯ *див.* **БЕСТЇЯ.**

БЕСТІА *див.* **БЕСТЇЯ.**

БЕСТІАЛСКИЙ, БЕСТЇАЛСКИЙ, БЕСТІАЛЬСКИЙ *прикм.* **1.** Звіриний, звірячий: Нє бы́дло коло́ти и мѧ́са офѣрова́ти, дѹхо́вная єсть офѣра, а́лє злы́ѣ по́мыслы ѡ(т)вєрта́ти, роспина́ти себе, и нєпристо́йныѣ а бестїалскїѣ пожадли́вости оубива́ти и коло́ти (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 268); Позвѣрхо́вноє ѡдѣнѧ дал҆ им҆ Бг҃ъ з҆ скѹръ бестїѧ́лски(х) (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 939).

2. *Перен.* Звірячий, лютий: Вєли́каѧ єст҆ ла́ска Пан҆скаѧ до слѹги, го́йная, // и ажъ на́збытъ знамєни́таѧ: а слѹ́жнаѧ до това́риша сѹро́вость и нємилосе́рдіє, и нелѣтости́воє єсть и нєслыха́ноє, а пра́вє бестїа́лскоє (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 463-464).

3. Диявольський: жа́дного нє было кото́рый бы в҆збороня́лъ,.. а звла́ща по(д) то́тъ ча́съ гды ґре́цкаа мо(ц) ба́рзѣй была притерта и пони́жена пре́з тѧ́жкоє, а пра́вє бестїа́лскоє ѡкрѹте́нство, тогѡ кото́рый на то́т҆ ча(с) гре́цкоє справова́лъ Па́нство тиранскѡ (Київ, 1627 Тр. 658); те́ды през҆ грѣхъ бестїѧ́льский ста́лисѧ подо́бными натѹрѣ (1646 *Мог.Тр.* 939).

Див.ще **БЕСТИЙСКИЙ, БЕСТІЙНЫЙ.**

БЕСТЇЙКА, БЕСТІКА *ж.* Створіння, тваринка: Тымъ жє спо́собомъ // и внѹ́трнїй чл҃вкъ, е́сть бе́стікою нѣѧ́кою о́бразъ и кшта́лтъ ма́ючею (Вільна, 1627 *Дух. б.* 170-171); Салама́ндра: Бестї(и)ка вє(л) я(к) я́щорк(а). Та(к) зи(м)на жє огнє(м) жїє(т) и пло́мє(н) га́си(т) (1627 *ЛБ* 230).

БЕСТІЙНЫЙ *прикм.* Те саме, що **бестийский:** Ачъ нечи́стоѣ и спро́сноѣ тоѣ оу́чты, ѡкрѹ́тноѣ и бестїйноѣ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 994).

Див.ще **БЕСТІАЛСКИЙ.**

БЕСТІКА *див.* **БЕСТЇЙКА.**

БЕСТЇЙСКИЙ *див.* **БЕСТИЙСКИЙ.**

БЕСТЇЯ, БЕСТИЯ, БЕСТЇА, БЕСТІА, БЕСТЫЯ, БЕСТЫА *ж.* (*лат.* bestia) **1.** Тварина, звір, бестія: Ижъ то есть повинность пастыра кождого,.. о стадѣ собѣ порученомъ чути и съ пилностю старатися,

якобы отъ волковъ и иныхъ окрутныхъ бестый пожрано не было (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 112); безсловесное, бестіа (1596 *ЛЗ* 31); Прошѹ ва(с) братa... же бы(с)мо не прилѹчени были к ѡны(м) бестіа(м), и(к) гадо(м) (XVI ст. *УЄ* № 29519, 100); ме(д)вѣ(д) котораа бестіа есть ѡкрѹтнаа и нелютостиваа, не ты(л)ко ко(р)мачомоу поблажаєтъ, але те(ж) з ни(м) и скачетъ и в пласы иде(т) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 226); кг(д)ыжъ и конь маєт цнотѹ, стѹпоу и крочъ и песъ стережег и лови(т) и иншіе бестіе так же (Острог, 1614 *Тест.* 175); не доси(т) тебѣ было на то(мъ)... пе(р)лами ѡправляти... але те(ж) и конѣ, мѹли, пси и иншіи бестіи, такъже вози, лектики... пе(р)лами ѡбивати и прикривати (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 272); И теперъ еще оустави(ч)не грѣшимо... всѣхъ звѣрωвъ, птакωвъ, и бестій; волковъ и вороновъ драпѣжнѣйшими бѹдѹчи, и нѣколи ма(с) лю(д)скихъ сѹрове ѣсти не переставаючи (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 469); родити бовѣмъ ѡныхъ посполитый и спольный с поганы и бестіами даръ є(ст), и выховати ѡныхъ в цнѡтахъ нѣкоторыхъ и погане могѹтъ? (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 928).

2. Міфологічна істота, чудовисько: кгды царъ испол'нилса тажкимъ гнѣвомъ, и з окроутными бестіами плоды ливаньскими скормлеными,.. которыхъ бестій до войны страшно прибраны(х) было в личбѣ патьсотъ, вышолъ неω(т)мѣнны(м) ср(д)цемъ..., хотачи выконати на(д) ними горкѹю и страшнѹю смртъ (Острог, 1598 *Отп. КО* 10); Поєтове повѣдали некгды(с) жебы ты(м) лѣ(п)нь двѹ(х) рыцеровъ ... выславили, же то(т) срокгѹю бестію звитажи(л) и жродло гыпокрыны кона своего Пекгаза по(д)ковою вызбѹдилъ, або ω(т)новилъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 203); таа [молитва] пекел'ные пропасти замыкаетъ, Нба ѡтвораєт, бестіωмъ ѡкрѹтнымъ росказѹєтъ (Київ, 1634 *МІКСВ* 313);

(*противний Богові*) диявол: тогды тое писмо имь есть ме(р)тво а справе(д)ливымь судо(м) божимь то са стало абы ры(м)скіи би(с)купы на голова(х) свои(х) иньфулы ω дву(х) рого(х) носили абы са таа бе(с)тыа в ни(х) ωказала (XVI ст. *КАЗ* 632 (на полях); видѣлъ ѡнъ бовѣ(м) двѹ(х) агглωвъ чашѣ в рѹка(х) маючи(х), з которы(х) єдинъ кды чашѹ на цр(с)тво бестіи ... вылилъ, зара(з) было цр(с)тво темное, и ве(с) свѣ(т) полны(и) бы(л) тмы барзо великои (поч. XVII ст. *Проп. р.* 189 зв.); того не вѣдаешь, же гды якая бестія доткнется якой святости, теды южъ не можетъ ся назвати святостью? (бл.1626 *Кир. Н.* 12); Іωанъ стый называетъ морем бѹрливи(м) зборища геретицкіи, и ис тогото мора, бестіа выйдетъ; // шатанъ в тѣлѣ лю(д)скомъ живѹчи, той бѹдетъ блюзнити Бга Нб(с)ногω и Ха егω (Чернігів 1646 *Перло* 137-137 зв).

3. *Зневажл.* (*про людину*) бестія, тварина: але еще в наигo(р)шее не(д)бальство впадати, ю(ж) то боуде(т) великій знакъ глоуп'ства глоупы(х) бестіи, кг(д)ы мы вѣрніи тоежъ що невѣрніи чинити бѹдемо (Острог, 1607 *Лѣк.* 66); Ѡ(т)толь философъ оный выборнѣйшій злосливого члвка животнымъ нагорши(м), якобы наѡкрѹтнѣйшею бестіею манѹєтъ (Єв'є, 1616 *УЄ Єв.* 3 ненум.).

БЕСТІАЛСКИЙ *див.* **БЕСТІАЛСКИЙ**

БЕСТІАЛЬСКИЙ *див.* **БЕСТІАЛСКИЙ.**

БЕСТРАСТЕНЪ *див.* **БЕЗСТРАСТНЫЙ.**

БЕСТУДЕНЪ *див.* **БЕЗСТУДНЫЙ.**

БЕСТУДІЄ *див.* **БЕЗСТУДИЄ.**

БЕСТУДНЫЙ *див.* **БЕЗСТУДНЫЙ.**

БЕСТЫЯ *див.* **БЕСТІЯ.**

БЕСТЫА *див.* **БЕСТІЯ.**

БЕСУРМАНИТИСА, БЕСУРМЯНИТИСЕ *дієсл. недок.* (*приймати бусурманську (магометанську) віру*) бусурманитися: Духовные тое патрыярхии черньцы, игумснове уставичне се туръчатъ // и бесурмянятъ, и по краинахъ чужихъ се волочать (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 209-210); рекоу такъ, тотые не грѣшатъ и боудѹтъ вымовлени, которые за дхѡвными патріархіи оустави(ч)не са ведлѹгъ твоего непевного писма потѹрчаючими бесѹрманатъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 65 зв.).

БЕСУРМАНСКИЙ, БАСУРМАНСКИЙ, БЕСУРМЯНСКИЙ, БЕСУРМАНСКИЙ, БИСУРМАНСКИЙ *прикм.* Бусурманський, магометанський: А ма(м)ки хре(ст)я(н)ские в жидо(в)скихъ детe(и) и...дете(и) басу(р)ма(н)скихъ быти не маю(т) (1566 *ВЛС* 95); ѹста(в)уемъ которые кнзи и му(р)зы татарове закону бесу(р)ма(н)ского, маю(т) ωсело(ст) именья земськие... и е(ст)ли тые бываю(т) на слу(ж)ба(х) нашихъ.., таковы(м) нава(з)ка мае(т) быти яко шля(х)ти (Там же, 95 зв.); А которые вязни и неволники также неволницы народу христяньского,

которые бы колвекъ при дворе моемъ... были и знайдовалися, кромъ вязневъ, неволниковъ и неволницъ народу Бесурмянского, Татаръ, вже отъ сего часу волными чиню (Луцьк, 1576 *АрхЮЗР* 1/I, 116); якω былъ за животá своέгω пóстрахо(м) погáн(с)твꙋ бисꙋрм(а)нскωмꙋ, оумѣетˢ ω ти(м) повѣсти Тагина (Чернігів, 1646 *Перло* 4 зв. ненум.).

БЕСУРМЕНИНЪ, БЕСУРМЯНИНЪ *ч.* Бусурманин, магометянин; іновірець: а споминаєте флоре́нъского соборꙋ ниякꙋсь згóдꙋ, котóрꙋю самъ бгъ праве(д)нымъ судóмъ своймъ... ро(з)мéталъ, и волелъ панство зє(м)ноє члку, бєсу(р)мянинови вы́дати (1600 *ЦНБ* 476 П/1736, 46); другихъ подданыхъ поймавши, повешали...розлянье крве, тиранъско окрутне чинили, же турчинъ бесурменинъ того не чинитъ (Луцьк, 1622 *АрхЮЗР* 6/I, 431).

Див. ще **БЕСУРМЕНЪ.**

БЕСУРМЕНЪ, БАСУРМАНЪ, БАСУРМЕНЪ, БЕЗСУРМАНЪ, БЕСУРМАНЪ, БИСУРМАНЪ, БУСУРМАНЪ, БѢСУРМАНЪ *ч.* Те саме, що **бесурменинъ**: ꙋставуємъ... абы жидъ, и // татари(н) и ко(ж)ды(и) бє(з)су(р)манъ на достоє(н)ство ани на которы(и) вра(д) ω(т) насъ гдра... прєложонъ нє бы(л) (1566 *ВЛС* 94 зв. - 95); ко(ж)ды(и) бєсу(р)ма(н)... хрє(с)тия(н) в нєволи мєти нє маєть (Там же, 94 зв.); а то нє в таковы́хъ рєчахъ бжіихˢ зáко(н)ныхъ велúкихˢ а объщихъ алє оу влáсныхˢ каждого, а в таковы́хъ и жидóвє, и єрєтикóвє, и бꙋсꙋрмáни молча(н)ємъ нє тє(р)патˢ якъ вы (Острог, 1587 *См.Кл.* 5); Што сє тєжъ дотычє(т) ... нєбєзпєчности... которая сє с припа(д)ко(в) инши(х) па(н)ствъ хрєста(н)ски(х) ω(т) нєприятє(л) басу(р)мано(в) заходи(т): тогды ω то(м) дає(м) мѳ(ц) зупо(л)ную... пано(м) посло(м) жєбы з ы(н)шы(ми) послы коро(н)ными... вшєлаки(м) нєбє(з)пєчє(н)ства(м) забєгали (Луцьк, 1595 *ЛНБ* 5, II 4048, 77); са(м) то єго К(р)м бачити можєть и(ж)... вси кролє(в)ства нє то(л)ко хрєстиа(н)скиє алє и пога(н)скиє стоять и помножаютьса яко на кгру(н)тє моцно(м): кгды(ж) бєсу(р)мєны поганє знають и справє(д)ливо(ст)ю панства свои ро(з)шираю(т) (XVI ст. *ЦНБ* II 22641, 6); тое ж мовил... ωтдавши их басурменом (поч.XVII ст. *ВолВ.* 87); Слыш, пане, плач маток и дѣток невинних, Котрих тен бѣсурман держит в путах сильних (1648 *Елег.* 153); татаровъ и разныхъ бисурмановъ, на выкоренене стану рыцерского и на...знищене ... шляхецкихъ волностей... // затегнулъ (Кременець, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 138-139).

БЕСУРМЯНИНЪ *див.* **БЕСУРМЕНИНЪ.**

БЕСУРМЯНИТИСЕ *див.* **БЕСУРМАНИТИСА.**

БЕСУРМЯНСКИЙ *див.* **БЕСУРМАНСКИЙ.**

БЕСУРМАНСКИЙ *див.* **БЕСУРМАНСКИЙ.**

БЕСЧАДЪ *ч.* Те саме, що **бескидъ**: Роу́скіи краинѣ замикаю(т)са горáми ω(т) полꙋдна, котóріи зовéмо бєсчáдˢ (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 48).

БЕСЧЕСТИЄ *див.* **БЕЗЧЕСТЯ.**

БЕСЧЕСТНЫЙ *див.* **БЕЗЧЕСНЫЙ.**

БЕСЧИСТЛЕННЫЙ *див.* **БЕЗЧИСЛЕННЫЙ.**

БЕСЪ *див.* **БЕЗЪ**[2].

БЕСѢДА, БЕСЕДА, БЕСИДА, БЕСЯДА, БѢСѢДА *ж.* **1.** Мовлення, мова, слова: Альбо не вѣдає(ш) и(ж) твоа бéсѣда и хитро(ст) и многословіє глꙋпъство(м) єстъ прє(д) бгмъ по павлꙋ (п.1596 *Виш. Кн.* 236); якъ може ся розумѣти твоя бесѣда, якъ весь у вѣтеръ говоривъ (XVI ст. *НЄ* 165); таковы́ми бéсѣдами слꙋхи ихъ призвычáються (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 76); Але о то на сесъ часъ на листъ милости твоее любовнои беседы моее досытъ (Дермань, 1628 *КМПМ* I, дод. 322); **помѣстна бесѣда** - говірка: По(д)ярéмни(к): Помѣстною бéсѣдою москóвски, Мéринъ // кóнь прóсты(и), лю́ша(д) (1627 *ЛБ* 85-86).

2. Розмова, бесіда: колацыи и бесяды непотребные з мужемъ твоимъ теперешнймъ..., маючи часто, дом дей еси увес спустошила (Володимир, 1580 *АрхЮЗР* 8/III, 313); а што(ж) за пожито(к) гово(р)ни, или бесѣды // иноковы с тобою (п.1596 *Виш. Кн.* 246-246 зв.); homolia, бéсѣда (1642 *ЛС* 219); я(к) хлѣ(б) тѣло, та(к) ωна [молитва] дшꙋ лю(д)скꙋю посилáє(т), вéдлꙋгъ вы́шшогω оуказáна, áлє часомˢ тáажъ, бéсѣдою, áлбω розмóвою з Бгомˢ титꙋлꙋєтˢ (Київ, 1648 *МІКСВ* 348); Бесѣда. Homilia. Cologuum (1650 *ЛК* 426); **в бесѣду внийти** (з ким) - вступити в розмову: Вопроси латинника, папу, или кардынала... и коего-либо латинского рода человѣка, егда ся случит кому от православных с ним в бесѣду внийти, да даст исповѣдание своея вѣры, како вѣрит (1588-1596 *Виш. Кн.* 129): **заживати бесѣды** (з ким) - бесідувати,

розмовляти: А то рѹсские попы... тѹды ж з людми заживают бесед и плесканя, а люде их за то любат, же им во всем похлебуют (поч.XVII ст. *Вол.В.* 80); **порожная бесѣда, праздная беседа** - пуста, беззмістовна розмова, балаканина: бо єсли бы красного што на собѣ носи(л), ты бы на него миле(и)ко погладова(л) и говорити з ни(м) // прагнѹ(л) и поро(ж)ными бесѣдами зачепа(л) (п.1596 *ВишКн.* 234-234 зв.); да кто неискусный от видѣния мечту праздных бесед на прелест повинется (1588-1596 *Виш. Кн.* 139).

3. (*промова релігійно-повчального змісту*) проповідъ, повчання: Той же зась въ бесѣдѣ18... въ мѣстѣ ономъ тайномъ... указуетъ дванадцать брамъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 367); и кого та́а бесѣда нє просвѣти(т) в разоу́мѣ (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 83); Та́кωж(д)є... в҄ цркви нє да́ж(д)ъ бе́сѣдѹ твори́ти (Львів, 1642 *Жел.П.* 4 зв.); **духовная бесѣда** - проповідь: Поча́токъ, мо́влю, дѹхо́внымъ з҄ правосла́вными бе́сѣдамъ моимъ в҄ мѣстѣ Ви́лни... оучини́ти прє(д)савзалємъ бы́лъ (Вільна, 1620 См.Каз. 5 зв.);

книга повчань, проповідей: Ино твоа м(л) ... рєчи монасты(р)скїє єси побра(л) мєновитє зыкга(р), и кни́гѹ зовомѹю бесѣдѹ єв(г)лскѹю (Берестя, 1593 *ЛСБ* 238, 1); та́къже и на Дѣа́нїа ап(с)льскїє тогѡ́жъ а́втора бе́сѣды, котрые книги за живота... епі́скопа Льво́вского... соу́тъ перелѡ́жены (Львів, 1614 *Кн. о св.* 3 зв. ненум.); Меч духовъный; книга избранная на десту з вопросами и отвитами; Бесиды Василея Святого (Луцьк, 1621 *АрхЮЗР* I/VI, 503); Приписа́лисмо з҄ Типогра́фїи на́шеи До́мови и осо́бѣ єгω... кни́гѹ Бесѣдъ... Іωанна Златоѹстаго (Київ, 1625 *Коп. Апок.* 3); кні́ги розные Бесѣды зла(т)ѹ на Іωа(н) ча(ст) а҃ (Львів, 1637 *Інв. Усп.* 26 зв.); **бесѣды апостолские** — книга апостольських проповідей: Бесѣды Апо(с)то(л)скїє тро́є дрѹкова́ные (Луцьк, бл. 1627 *ПВКРДА* 1-2, 265).

4. Порада: жона моа ємѹ ωтказала, ижъ бесѣды я помочи ємѹ нє могѹ для неспособного здорова своєго (Петрків, 1564 *AS* VI, 250); кнєгини Матөєєваа Четвертеньскаа... посылала по колькротъ до... брата моєго... слѹжебника своєго, Якѹбка, просачи Єго Милости въ домъ свой до себе на бесєдѹ (Луцьк, 1564 *AS* VI, 231).

5. Зібрання: сподъ, ра(д) які́й быва́є(т) на бе́сѣдѣ (1596 *ЛЗ* 76); А то съ тое причины, ижъ одинъ шевъчикъ съ тогожъ незбожного и своволного братьства, будучи на беседе, (учынилься предотечею) (Вільна, 1599 *Ант.* 941); Съжи́тїа: съвокѹ́пленїа, бе́сѣды (1627 *ЛБ* 127);

бенкет, забава, учта: нѣакий Валєнтый Жєлєхъ, чинилъ ωповєдане... якобы Єго Милостъ кнꙗзь Ярославъ, бѹдѹчи въ домѹ кнєгини Матөєєвоє Четвєртєнскоє.., ємѹ штось на бєсєдє вчинити мєлъ (Луцьк, 1564 *AS* VI, 240); кгды бы которы(и) шля(х)ти(ч)... єздилъ або ходи(л)... по то(р)гохъ, и по ко(р)чмахъ пи(л) и на бесєда(х) сада(л), а пото(м) ω(т) ты(х) ра(н) ѹмє(р), то(г)ды то(т) ω(т) кого тыє раны а бо(и) бы са ста(л), голо(в)щины нє будєтъ... платити (1566 *ВЛС* 93); Гости́тва: Ба́нкє(т), бе́сѣда (1627 *ЛБ* 28); людє...прє(з) вкѹше́нїє на ωста́то(к), якъ мно́гω и ча́стω при банкє́та(х), бе́сѣда(х), и ро́зны(х) оу́чтахъ грѣша(т), ла́тво єсть хота́чомѹ позна́ти (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 910);

(*поминальна учта*) поминки: "Хто сказил беседѹ, той нехай направить", бо небожчик хтал ωтєхать (1564 *AS* VI, 245); те́ды сты́и Ѡ(т)цы мно́гїи... оузаконоположи́ли... абы з҄ того помина́лного ωбѣ́дѹ и Бе́сѣды ничо́го стра́вного до домѡ́въ... нє ω(т)носилы (Київ, 1625 *Коп. Ом.* 150).

БЕСѢДНИЙ *прикм.* Проповідницький: homil(e) atic(us), бєсѣдний (1642 *ЛС* 219).

БЕСѢДНИКЪ *ч.* Бесідник, співрозмовник: Бесѣдникъ. Conuiua. Colocutor (1650 *ЛК* 426).

БЕСѢДНИЦА *ж.* Бесідниця, співрозмовниця: sermocinatrix, бесѣдница (1642 *ЛС* 370).

БЕСѢДОВАНЄ, БЕСѢДОВАНЇЄ, БЕСѢДОВАНЬЄ *с.* Розмова: Приповѣда́нїє: Припомина́ньє, ωповѣда́ньє, зе́стьє, примѡца́ньє, причи́на, бесѣдова(н)є, розмовла́ньє, причинѣньєса, вставла́ньєса (1627 *ЛБ* 99); Ло́гіка, діалєкті́ка: ро(з)мо́ва, бєсѣдова́ньє, или и́стинныхъ, и ло́жныхъ разсѹжде́нїє (Там же, 220); моли́тва в собѣ замыкає(т) нє то(л)ко мыслє́нное а́лє и оустное бесѣдова́нїє (Львів, 1645 *О тайн.* 97).

БЕСѢДОВАТИ, БЕСЕДОВАТИ, БЪСЕДОВАТИ *дієсл. недок.* **1.** (кому що, кому о чім і без додатка) Говорити (що кому, до кого, про що): Сицє и хс ап(с)лѡ́мь оубо са́моличнѣ бе́сѣдова (1556-1561 *ПЄ* 16); Нє бє(з) причины бгословове слоухачевъ злюб-

6 738-4

ле́нныи гды ѡ оусправедливеню грѣховъ, и ѡ ла́скахъ нб(с)ныхъ диспоутоуютъ або бе́сѣдꙋютъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 179 зв.); не бесѣдуй слова глупыи и порожныи (XVI ст. *НЄ* 19); кгды о богатомъ и Лазари читаемо, ижъ во огни и въ мукахъ будучи, ко Аврааму бесѣдовалъ? (1603 *Пит.* 63); Теперь же юже познаваю, иж ты не сам прирожоным и учоным от писма разумом, Скарго, мудрствуеш и бѣседуеш, но истинный дух воздушны твоими усты речет, и той тебѣ шептал, коли еси тое книжку писал (1608-1609 *Виш. Зач.* 223); акєксім': з' ѡлѣче(н)єм' а(л)бо смѣхо(м), лю(б) жа́рто(м), бєсѣдꙋючі(и) (1627 *ЛБ* 173); Мнѡ́зи ѡ(т) Стыхъ Пр(о)р(о)къ, и бгословцꙋвъ, бєсѣдꙋютъ... ѡ вто́ромъ прише́ствѣю сна Бжіѧ на сꙋдъ (Чернігів, 1646 *Перло* 129 зв.).

2. (з ким) Розмовляти, бесідовати: поистинє ѡ(т) моу(ж) оць твои· блжнии знаємии твои· бла(ж)нии бєсѣдовавшии с тобою (1489 *Чет.* 80 зв.); А што(ж) ино(к) нє в'мѣє(т) бєсѣдовати с тобою а́льбо єго пытає(ш) ѡ діаво(л)ски(х) прилога(х) (п. 1596 *Виш.Кн.* 237 зв.); Павел святый, христіаны витаючи и много з ними бесѣдуючи, Петра святого не споминает (Львів, 1605-1606 *Перест.* 52); всѣ то нн҃ѣ я́снѡ ви́димѡ; на срѡ(д)ницєхъ на́шихъ, которыи вчера́ бѣсѣдѡвали з на́ми, а ны́нѣ юже ихъ нѣма́шъ, в' те́мномъ гробѣ замкне́ны (Чернігів, 1646 *Перло* 126 зв.); Бєсѣдую. Colloguor. Confabulor (1650 *ЛК* 426).

3. Справляти учту, жертвувати: И такъ ве́сполъ сході́лисѧ, і засѣда́ли, оу вєліки(х) цркква(х) дхо́внє бе́сѣдꙋючи (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 37 зв.); polluceo, бєсѣдую, жєртвую, жрю (1642 *ЛС* 320).

БЕСѢДОВНИКЪ *ч.* **1.** Розмовник, діалог: Діало́гъ: Бе́сѣдовни(к), да(м): кн(г): є. г(л). а (1627 *ЛБ* 201).

2. Автор повчань, проповідей. Вл.н.: Григо́рій Бесѣдо́вникъ пре́з' млтвꙋ Цара Траіа́на спа́слъ (Київ, 1627 *Тр.* 38).

БЕСЯДА *див.* **БЕСѢДА.**

БЕТЕГЪ, БЕТЮГЪ *ч.* (*мад.* beteg, betuh) хвороба, слабість, *діал.* бетега: Также и мы, братя, коли кто упадетъ у якую неволю, или ятя, или у бетюгъ... такъ чини, якь сесѣ люде (XVI ст. *НЄ* 29); Не гнѣвайме ся на бога, за што пущаеть на насъ усякую неволю,.. чомъ мы за грѣхы нашѣ не лише есме довжны слуцъствомъ, албо бетегомъ, али ище мусиме терпѣти (Там же, 178).

БЕТѢЖНЫЙ *прикм.* Хворий, слабий: Видишъ, Христосъ звалъ сыномъ бетѣжного человѣка (XVI ст. *НЄ* 31);

у знач.ім.: И речетъ Христосъ праведнымъ: "Подте вы, благословеныи выдъ отца моего, чомъ было вамъ жаль голодныхъ, и жадныхъ, и стороныхъ, и голыхъ, и бетѣжныхъ, и имитыхъ дѣля мене и дѣля слова моего" (XVI ст. *НЄ* 11).

БЕТЮГЪ *див.* **БЕТЕГЪ.**

БЕХТЕРЪ *ч.* (*пол.* bechter, *перс.* bagtar, *монг.* begter) кіраса: А сынꙋ моемꙋ. кнѧзю Дмитрию, ѡтписꙋю шꙋбꙋ соболю... зброѧ, бєхтєры, панцыри (Володимир, 1547 *AS* IV, 564); а та(к) пєрєдо(м)ною возны(м) єє м(л) кнгни ку(р)пьская ѡказовала па(н)цыровъ трына(д)ца(т) бє(х)тє(р) ѡди(н) (1578 *ЖКК* I, 121); Въ коморе Конюской панцеровъ семъ, бехтеровъ два (Деречин, 1582 *АрхЮЗР* 6/І, 113).

БЕХУРЪ *див.* **БАХУРЪ.**

БЕЧАТИ, БИЧАТИ *дієсл. недок.* Бекати, ревти: Бєчꙋ mugio (1645 *Уж.* 67 зв.); Бичю. Во, Воо; as; are (1650 *ЛК* 426).

БЕЧИ *див.* **БѢЧИ.**

БЕЧКА *ж.* (*стп.* beczka) те саме, що **бочка**: а Ян нехай их в бєчки солит, бо маєм тꙋю зверинꙋ зимою нєкоторым паном здѣ казат вєзти, а зъвлаща зꙋбринꙋ (Вільна, 1543 *AS* IV, 372); ѡд бєчки побияня далє(м) г(р) в и шєлю(г) ѡди(н) (Львів, 1594-1595 *ЛСБ* 1041, 1 зв.); до пива бечка една (Пересопниця, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 298).

БЕЩЕСТІЄ *див.* **БЕЗЧЕСТЯ.**

БИ *див.* **БЫ.**

БИБЛЕЙНЫЙ *див.* **БИБЛИЙНЫЙ.**

БИБЛЕОТЕКА *див.* **БИБЛИОТЕКА.**

БИБЛЕЯ *див.* **БИБЛИЯ.**

БИБЛИЙНЫЙ, БИБЛЕЙНЫЙ *прикм.* Біблійний: То́тъ наꙋкъ мойхъ бы́лъ ѡ́воцъ. Гды... Пи́смо стоє Библе́йноє... чита́лємъ (Єв'є а. Вільна, п. 1616 *Прич. отех.* 11 зв.); Понєва́ж' самыи... Библи́йныи тлꙋма́чи свѣдчат', ижъ то́тъ ли(ст), хо́чъ по Жидо́вскꙋ бы́лъ пи́саный, єдна́къ нигдє́ сѧ тєпе́ръ по Жидо́вскꙋ нє найдꙋєт' (Київ, 1632 *МІКСВ* 279).

БИБЛИОТЕКА, БИБЛЕОТЕКА, БИБЛЇОТЕКА *ж.* (*лат.* bibliotheca, *гр.* Βιβλιοφήχη) **1.** (*книгосховище*) бібліотека: А такъ ку показаныю

правды того... собору есть книгъ старыхъ, писаныхъ по островахъ Греческихъ, на многихъ местцахъ польно естъ; и въ библеотекахъ зацныхъ, яко у Ватыканьской и въ Сворътиянъской въ Рыме (Володимир, 1598-1599 *Відп.ПО* 1105); Єсли за(с) прише(д)ши до библіоте́ки якоби вартова́ли кни́гами ро́зными (поч. XVII ст. *Проп. р.* 240 зв.).

2. (*зібрання книг*) бібліотека: Библиωтєка (*слово написано іншим почерком. - Прим.ред.*) кніги розныє (Львів, 1637 *Інв. Усп.* 26 зв.).

БИБЛИЯ, БИБЛЕЯ, БИБЛЇА, БЫБЛЕЯ, БЫБЛИЯ *ж.* (*лат.* biblia, гр.biblia) біблія: Иванъ момони(ч) ... мєлъ ... // ... быблє(и) книгъ л҃и (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 45 зв. - 46); Потреба вѣдати, ижъ семдесят выкладачевъ, которые Птоломею царю выкладали Библию зъ еврейского языка на кгрецький, едины имена Божии так попросту, без выкладу, положили, яко Саваофъ (Вільна, 1600 *Катех.* 25); могл бы цѣлую быблию, яко стараго и нового закона, написати (1608-1609 *Виш. Зач.* 212); Жада(ю) собѣ... бысь ѹмѣлъ всю быблєю на па́мѧ(т)... повѣсти (Київ, 1623 *Мог. Кн.* 10 зв.); Библїа др ѹкованаѧ (Луцьк, бл. 1627 *ПВКРДА* I-2, 264); Быблия чє(с)ка (Львів, 1637 *Інв. Усп.* 41 зв.); оферова́лъ и двохъ барановъ яко... в би́блєи пишєтъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 117 зв.).

БИВАТИ[1], БЫВАТИ *дієсл. недок., многокр.* **1.** (кого) (*завдавати неодноразово побоїв*) бити: малжонок... каждого дня окрутне сам ее бивал (Луцьк, 1563 *АрхЮЗР* 8/III, 47); сам мя пугами, тетивами бивал и хлопятом перед собою бити росказовал (Володимир, 1567 *АрхЮЗР* 8/III, 135).

2. (кого) (*позбавляти життя*) бити, убивати: Бо за́вшє в нємъ такїи ри́цєри бива́ли, Што мє́нжнє нєпрїатєлей ѡйчи́стыхъ *бива́ли* (Київ, 1622, *Сак.В.* 49 зв.).

◇ **езы бивати (бывати)** — ставити загороду в річці, ставку для риболовлі: ωни сами встѹпъ свой волный мєвали и єзы бивали и рыбъ ловливали (Краків, 1527 *AS* III, 310); вси тые в одно слово ... светчили, ижъ то есть берегъ стого Николы Пустынского и езы бывали на мнстрь Пустынскій (Київ, 1560 *АрхЮЗР* 8/IV, 168); **бивати чоломъ** (кому) — кланятися (кому), просити (кого): бивали ми чоломъ многажды мужи заманастирскіи Печерского манастира, жалуючи на святого Николы старцовъ Пустинского монаста́ира о Кононовскій дворъ (Київ, 1508 *АрхЮЗР* I/VI, 13).

Див.ще **БИТИ[1]**.

БИВАТИ[2] *див.* **БЫВАТИ.**

БИВАТИСѦ *дієсл. недок., многокр.* **1.** (о що) (*воювати, боротися за щось*) битися (за що): ба(р)зо якъ читає(м) ω па(н)ства свѣта того бивалисѧ люде (Вільна, 1596 *З.Каз.* 68).

2. (о кім) (*виявляти особливу увагу до когось, дбати про когось*) побиватися (за ким): м҃тѝ ω нєи тѹживала и бивалаcѧ (1489 *Чет.* 323).

Див. ще **БИТИСЯ.**

БИВШИЙ *див.* **БЫВШИЙ.**

БИВШІЙ *див.* **БЫВШИЙ.**

БИДА *див.* **БѢДА.**

БИДЛО *див.* **БЫДЛО.**

БИДНЫЙ *див.* **БѢДНЫЙ.**

БИЄСОВЫЙ *див.* **БѢСОВЫЙ.**

БИЛЕНЪ *ч.* (*коротка частина ціпа*) бияк, бич, *діал.* билень: Биленъ у молотила. Verber flagelli frumentarij (1650 *ЛК* 426).

БИЛИННИКЪ *ч.* Бляхар: Bilinnik: blecharz (Жовква, 1641 *Dict.* 51).

БИЛИЦА *ж.* ◇ **билица черная** - (Artemisia vulgaris) чорнобиль: monoclonos, єдиновѣтвни(й), нєросохова-ти(й), билица чє(р)ная (1642 *ЛС* 272).

БИЛИЩЕ *с.* Тік, *діал.* гумно: area, гу(м)но, билищє, боищє, молотилищє (1642 *ЛС* 91).

БИЛЇЄ *с., зб.* Бадилля: а ґди перецъ дозрѣетъ тогди тии люде билїе пе(р)цевое попаляю(т) (серед.XVII ст. *Луц.* 532).

БИЛО *с.* (*серце дзвона*) било: Biło, młotek: dzwon (Жовква, 1641 *Dict.* 51).

БИЛОГОРОДЕЦЪ *див.* **БЕЛОГОРОДЕЦЪ.**

БИЛЦЕ *с.* Медіатор, плектр: Би́ло: Молото́къ котры́мъ стрѹ́ны натага́ютъ. И ты(ж) би́лцє а́лбо пїо́рко которы́мъ на стрѹнахъ бра́нкаютъ (1627 *ЛБ* 162).

БИЛЫЙ *див.* **БѢЛЫЙ.**

БИНДА *ж.* (*стп.* binda, *нвн.* Binde) пов'язка, *діал.* бинда: Вѣнє́цъ: коро́на, би́нда албо чепє́цъ (1627 *ЛБ* 24).

БИНДАСЪ *ч.* (*стп.* bindas, *нн.* Bindex) тесло: то єсть пила, би(н)дасъ і теслица, і криваѧ коса моѧ, которымъ ωрѹжїемъ составъ тєлєсныи розбираю і

косою кошѹ всѣхъ, старихъ і молодихъ, заровно берѹ (XVI ст. *Сл. о см.* 334); тамъ же... видели есми... шабель пять, биндасовъ два, пилъ две (Луцьк, 1582 *АрхЮЗР* 6/I, 131).

БИОДРО *с.* (*стп.* biodro) те саме, що **бедро**: Kozaczeiku, panesz moy, Naczym że budet poiazd moy? - Posažu te za biodrami, Prywiezu te torokami (1625 *П. про Кул.* 23).

БИРАТИ, БЫРАТИ *дієсл. недок., многокр.* **1.** (що, від кого, з кого, від чого, на кого і без додатка) (*мито, податок, данину і т.д.*) брати (що від кого, з кого), стягати (що в кого): дал... емѹ тоє имѣнє...// з данми грошовыми и медовыми,... и з мыты, естлибы давно бираны были и со всими иными подачки (Краків, 1507 *AS* III, 39-40); a kozaki, kotoryi za zemiany bywali, y z kozakow podymszczyny na zamok byrano, y myto też na zamok chożywało (Вінниця, 1545 *АрхЮЗР* 6/I, 24); а выти жадноє с того ѡтъ нихъ нє бирано (1552 *ОЧерк.3.* 11); с тых дворовъ я самъ платы грошовые и дани медовые на себе биралъ (Тороканів, 1555 *ЧИОНЛ* V-3, 159); Повє(ж)ноє а дє(ц)кованоє бырано по грошѹ (Варшава, 1616 *ООЗ* - 2, 2 зв.);

(що, для чого) одержувати, брати: А ѡсобно длѧ ѡправованьѧ ры(н)въ або лотоковъ замъковыхъ биралъ тотъ станиславъ пѡнъкаръ на го(д) по г҃ копы грошей кгды пильнова(л) лотоковъ тыхъ (1552 *ОКЗ* 36 зв.); ха(н)ниба(л)... поки та(м) [в гишпании] панова(л), на ко(ж)ды(и) рокъ дванадца(т) бочокъ золота чи(с)того з доходо(в) го(р)ни(х) бира(л) (1582 *Кр.Стр.* 31 зв.).

2. (що) (*забирати з собою*) брати: оные анахорытове, то есть пустынножытели, о которыхъ Великий Василий зменъку чынитъ, ижъ собою сакраментъ Тела Христова на пущу бирали, и тамъ часомъ и черезъ два годы ховали, што тые прыймовали (Вільна, 1599 *Ант.* 749).

3. (що) (*вибирати з надр землі*) видобувати, черпати: А при томъ кгвалтовномъ наеханю... кгрунтъ его милости пана моего кг берегу(!) ставомъ, поля, сеножати и руды, где рудники руды бирали, затопилъ и до шкоды не малой привелъ (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 6/I, 392).

Див.ще **БИРЫВАТИ, БРАТИ.**

БИРЕТЪ, БИРИТЪ *ч.* (*фр.* béret, *іт.* berretta) берет: Алє ѡбє(р) ихъ має(т) бы(ти) зна(ч)ны(и), ша(п)ки або биреты жо(л)тыє (1566 *ВЛС* 94 зв.); petas(us), бири(т). шапка ѡкругло широкая жидовская (1642 *ЛС* 313).

БИРКА *ж.* Гральна кістка, шашка: Жрє́бїѧ: Кѡ́стки, би́рки, лї́осы (1627 *ЛБ* 38); Бирка. Calculus (1650 *ЛК* 426); Бирокъ игра́нїє. Ludus calculorum (Там же).

БИРМОВАНЄ *див.* **БЕРМОВАНЄ.**

БИРОВАНЬ *ж.*(*мад.* bir) міць, сила; влада: "Чомъ намъ ся родила дѣтина и сынъ далъ ся намъ, чѣя бировань у него", якъ мовилъ Павелъ святый (XVI ст. *НЄ* 47).

БИРОВАТИ *дієсл. недок.* (*мад.* bir) **1.** (ким , над ким і без додатка) Мати владу, панувати (над ким і без додатка): Господь на небесѣхъ наготовилъ столецъ свуй, и царство его надъ усѣми бируетъ (XVI ст. *НЄ* 46); такъ и туй указуетъ людюмъ у сюй державѣ, чомъ овунъ бируетъ людми (Там же, 101); куды пропов҃ѣдавъ святый Павелъ, и Петръ... а теперь туды бируютъ турки (Там же, 132).

2. (чим) Володіти (чим), мати (що): будь готувъ усе, чимъ бируешъ, лишити и погубити ище и тѣло и душу май радъ, нѣжъ согрѣшити (XVI ст. *НЄ* 158).

3. (кому чим) Могти, *діал.* бірувати: плати, кому есь довженъ, чини и роби и(съ) правдовъ, кому чимъ бируешъ (XVI ст. *НЄ* 19).

БИРУВЪ *ч.* (*мад.* biro) суддя: а слуга єсть на сюмъ свѣтѣ кождый, хоть король, хоть панъ,.. хоть бирувъ (XVI ст. *НЄ* 120); И побожи(в) Абрама руща(н)скый бирувъ Кузма, и были при томъ добрїи людє (Бенедиківці, 1603 *НЗУжг.* XIV 223).

БИРЧИЙ, БЕРЧИЙ *ч.* Збирач податей: Би(р)чихъ головны(х) ѡбирали станы вси (1566 *ВЛС* 25 зв.); И тот податокъ каждый з людей своих самъ выбравши, без кождого мешканѧ... до бирчихъ поветовых ѡтдати маетъ (Вільна, 1566 *AS* VII, 89); пано(в) бирчи(х) поветовы(х) ту(т) на мє(ст)цу назначоно(м)... нѣ(т) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 23); справа о збеги, квиты берчихъ на выдане съ поборовъ королевскихъ всихъ пять (Луцьк, 1576 *АрхЮЗР* 1/I, 55); Што се тежъ дотычетъ подачокъ,.. маетъ его милость, панъ Кандыба, съ того именья выбравши, до бирчихъ нашихъ отдавати (Володимир, 1594 *АрхЮЗР* 1/I, 430).

БИРЧОЄ *с.* Оплата збирачеві податей за працю: а выбираючи тꙋю серебщизнꙋ, не бралбы еси в них болшъ толко// ѡт кождоє сохи бирчого пенез ѡдин, а писчого такеж пенез ѡдин (Вільна, 1563 *AS* VII, 78-79).

БИРШАГ *ч.* (*мад.* birsag) штраф: И би(р)шагу панѣ осудили со(в)габирови двапаиця(т) золотыхъ (Бенедиківці, 1603 *НЗУжг.* XIV, 222).

БИРЫВАТИ *дієсл. недок., многокр.* (що) (*мито, податок і т. ін.*) стягати, брати: А по (в)симъ местомъ г(с)дрьскимъ, где есть мыто его мл(с)тъ то(р)говоє и важъчоє бирывали къ мыту г(с)дръскому (Берестя, 1526 *ТУ* 52); и теж послали єсмо до Твоєй Милости дрꙋгий лист господарьский, писаный ѡ мыто Жеславское, которое бирывано весполок з мытомъ ѡстрозским (Острог, б. 1533 *AS* III, 433).

Див. ще **БИРАТИ, БРАТИ.**

БИСАГА *ж.* (*лат.* bisaccium) сакви, торба, *діал.* бесаги, бисаги: Чпа(г): кишéнѧ, стꙋді(г): пѧ(к) шабе(л)та(с), бисáга (1627 *ЛБ* 157); latera(l)ia uiatoria, су(н)ки (!), тлю(м)ки, бисаги (1642 *ЛС* 251).

БИСЕРНИКЪ *ч.* Майстер, який виготовляє прикраси з перламутра або дорогоцінного каміння: Бисерникъ. Gemmarius (1650 *ЛК* 426).

БИСЕРНЫЙ *прикм.* Перловий, жемчужний: baccat, ма(р)гари(т)ный, бисє(р)ный (1642 *ЛС* 99); Бисерный. Gemmeus (1650 *ЛК* 426).

БИСЕРЪ *ч.* **1.** Перли, жемчуг; вироби з дорогоцінного каміння, прикраса: тотъ камень достойнѣишь есть промежи всѣ(х) бисеровъ, а находѧ(т) его ѡрлы (XVI ст. *Травн.* 492); богáчь кохалсѧ,.. в шатахъ дорогы(х) в бисерѣ(х) (XVI ст. *УЄ* № 29519, 210 зв.); hermelion, бисерь (1642 *ЛС* 217); А была мáнна якω насѣньє корїандрово бáрвы якω бисера свѣтлогω (серед. XVII ст. *Хрон.* 133); Бисерь. Gemma. Margarita. Vnio (1650 *ЛК* 426); **бисеры пометати предъ свиніями, свинским правом бисера пометати** - ширити християнську віру серед тих, хто не здатний належно оцінити її; метати бісер перед свиньми: А до того и Христос и апостоли, паче же Павел прения о вѣрѣ и законѣ с неуврачеванными возбраняют нам, свинским правом бисера пометати не повелѣвают (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 162); не дадитє, стаѧ псомъ, нижє бисєры помєщитє прє(д) свиніѧми (Львів, 1642 *ЖелП.* 4).

2. Дорога, конітовна тканина, *заст.* вісон: виссонъ, перфира: Пáволока, и йны(и) бисє(р), а(б) єдва(б), червóны(и), бѣл (1627 *ЛБ* 196); З Іакинфꙋ зась з шарлáтꙋ, з кармазйнꙋ, и бисєрꙋ починилъ шáты (серед. XVII ст. *Хрон.* 113 зв.).

◊ **бисеръ божий** — вчення Христа і таємниці віри: бисєръ б҃жии, а всѣ(м) вѣрнымъ ω(т)ворены (1489 *Чет.* 136).

БИСИТИСЕ *див* **БѢСИТИСЯ.**

БИСКУПИЙ, ПИСКУПИЙ *прикм.* (*стп.* biskupi) те саме, що **бискупский**: и вчинити зъ нихъ свѣтники, подлѣ обычая иншихъ костеловъ бискупьихъ головнихъ (Краків, 1549 *АЮЗР* I, 126); Люди бискꙋпие каноницькие... мещаномъ помагають на по(д)воды (1552 *ОЛЗ* 181.зв.); а я того имени пискупего капитулного, которое мне на выховане до часу, яко вряднику, дано, не поступлю (Луцьк, 1562 *АрхЮЗР* 8/VI, 124; с которого жерела выкинꙋли єжджена до римꙋ по шапки кардиналскіє, по сакры, и по плаци бискꙋпіи (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 171 зв.); проси(л) мене а(н)то(н) тесля ω пля(ц) на бꙋдова(н)є которомꙋ то я по(з)воли(в) бꙋдоватися на пляцꙋ пу(с)ты(м) за(м)ковы(м) за би(с)купье(м) конце(!) на боло(н)ю (Київ, 1601 *ЛНБ* 4, 1136, 2, 46); там же се на дорозе ωни повадили межи собою менованы(и) слꙋга Сꙋлико(в)ского того то мещанина би(с)кꙋпего ша(р)палъ (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 23 зв.).

Див. ще **БИСКУПИЦКИЙ, БИСКУПОВЪ, БИСКУПСКИЙ.**

БИСКУПИЦКИЙ *прикм.* Те саме, що **бискупский**: право мел есми у суду кгродского Луцкого зъ... отцемъ Феодосиемъ... о збите врядника моего бискупицкого Григоря Белостоцкого (Володимир, 1570 *АрхЮЗР* 8/VI, 303).

Див. ще **БИСКУПИЙ, БИСКУПОВЪ.**

БИСКУПИЯ *ж.* Те саме, що **бискупство** в 2 знач.: тое жито... по животѣ кн҃зѧ... его мл(сти)... єкзекуторове жидꙋ городе(н)скому... продали и по(д)даными би(с)ку(п)ии и волости хотѧчо(в)ское ту(т) до... гу(м)на вп҃о(и) мл(сти) вывозили (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1,2,2).

БИСКУПОВЪ *прикм.* Єпископів, єпископський: мы част дѣлницы... кнѧзѧ, што... бискꙋп... даровал...

потвержаем... Єго Милости подлуг... вмовы, которую мел Єго Милость зо ѡтцєм кнаѕа бискѹповым (Краків, 1519 *AS* III, 194); тыбы ѡ том ведал и вєдлѹгъ того листѹ кнаѕа бискѹпова в той рєчи са заховал (Вільна, 1540 *AS* IV, 262).

Див.ще **БИСКУПИЙ, БИСКУПИЦКИЙ, БИСКУПСКИЙ.**

БИСКУПСКИЙ, БІСКУПСКІЙ *прикм.* Єпископський: ѡто та(к) што славнѣйши(ми) сєкрєтаро(м) и... похлѣбца(м) єго к(р) м(л)... абы са причинили и свѣ(д)чили яко годны(й) чл҃къ на па(н)ствована би(с)куп'ски(х) доходо(в)... за которую причинѹ то(му) особѣ, зави(в)ши в папѣрєць сто мли якъ са тра́фи(т) чи(р)воны(х) золоты(х) в рѹкѹ... тыць (1598 *Виш.Кн.* 293); бі́скѹпскій вы́кладъ того артикоулѹ, то в собѣ ма́єтъ, жє вє́длє нєго з ри(м)ски(м) би́скѹпомъ сполє́чность и згóдѹ мѣти (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 59).

Див. ще **БИСКУПИЙ, БИСКУПИЦКИЙ, БИСКУПОВЪ.**

БИСКУПСТВО, БИСКУПЪСТВО *с.* (*стп.* biskupstwo, *стч.* biskupstvo) **1.** (*сан єпископа*) єпископство: нє явно ли є(ст) всє(му) позóрѹ аггєлъско(му), и чл҃ко(м) живѹщи(м) на зє(м)ли, яко сами єстє тóє би(с)кѹпство... ѹгони́ли (1598 *Виш.Кн.* 291); Влади́цство а би́скѹпство, вл(д)ка а би́скѹпъ, хотай слóвы рѡзны, рєчѹ одна(к) одно сѹтъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 21 зв.); Укажы тежъ ми: где, коли костелъ Рымский, альбо бискупъство чоловекови иньшое релиией даю, такъ яко ся то нашымъ Рускимъ за вашюжъ недъбалостью деялю? (Вільна, 1599 *Ант.* 855).

2. (*церковно-адміністративний округ, яким управляє єпископ*) єпископство, єпархія: волость сѹбо(р)тьцкаа ѡ(т)дана на би(с)кѹпьство вилє(н)скоє (1552 *ООвр.З.* 114 зв.); па(н) ти(х)но а(н)дрѣеви(ч)... вызна(л) и(ж)... єзди(л) єсми.. до (д)вора би(с)ку(п)ства лу(ц)кого до хотачова (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28,1,2,1); въ певныхъ мастностяхъ бискупства Киевского, черезъ урожоного князя Кирика Ружинского... некоторые осады новые покажоны и попалены (Варшава, 1596 *АрхЮЗР* 6/I, 259); Писалъ... до мене Яна Галчи-новъского... Петръ Стрыбылъ... жалуючи на... мещанъ и подъданыхъ // Фастовъских, до бискупъства Киевского належачого (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 3/I, 238-239).

Див.ще **БИСКУПИЯ.**

БИСКУПЩИЗНА, БИСКУПЧИЗНА *ж.* (*стп.* biskupszczyzna) маєтки (володіння) єпископів: А тые вышей мененые всѣ селища воеводства Браславского и кгрунты их дѣлит Рос река зъ землею воеводства Киевского и з Бискупчизною, идучи долув Росью (Брацлав, 1570 *АрхЮЗР* 8/I, 264); а зажъ того нє посвѣча́ю(т) ихъ кла́твы о тоє самоє тóлко чинє́ныє, кгды хто бискѹпщи́зны, дєсати́ны... и прѡча и(м) нє выда(л) (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 202).

БИСКУПЪ, БІСКУПЪ, БѢСКУПЪ *ч.* (*стп., стч.* biskup, *свн.* biscof, *лат.* episcopus) єпископ: А при том бѹдѹчим вєлєбным и вєлможным: кнаѕю Войтѣхѹ бискѹпѹ Вилєнскомѹ,.. кнаѕю Бартломѣю, бискѹпѹ Києвскому (Вільна, 1507 *AS* III, 43); Тотъ палацъ г(с)дръски(и) початъ справова(н) быти за бискѹпа лѹцького нєбожъчика кн҃за ѳашчєвъского (1552 *ОЛЗ* 158); который лѣсъ есть бискупа каменецкого (Брацлав, 1570 *АрхЮЗР* 8/I, 264); Ка(р)дина́ли і бі́скѹпи котóрыє са были но(ч)ю до па́пы збѣгли,.. мóцно са при нє(м) ѡпонэва́ли (Острог, 1598 *Ист. фл.син.* 49); мѹѕи́ки спѣваки, нє ти́лко в' Крѡлє́вских' дѡмє(х), и... оу па́нѡвъ свѣцкихъ, Алє и в' дѹхѡвни(х) оу арцибѣскѹпѡвъ, и бѣскѹповъ, ѹ митрополи́тѡвъ на́шихъ (Чернігів,1646 *Перло* 134 зв.); **бискупъ римский, римский бискупъ** — папа: припóмнишѣли ... синѡ́ды на котóрыхъ би́скѹпъ ри(м)скій напєрє(д) сѣда́лъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 147); Стефанъ абовѣмъ св. на збориску образоборцовъ стоячи.., не одного толко біскупа Римского вспоминаетъ, але и другихъ патріарховъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 564).

БИСКУПЪЩИЗНЫЙ *прикм.* Який стосується єпископських володінь: идучи долув Росью по правой руци входы воеводства Браславского, а по лѣвой руце воеводства Киевского и Бискупъщизные (Брацлав, 1570 *АрхЮЗР* 8/I, 264).

БИСОВСКИЙ *див.* **БѢСОВСКИЙ.**

БИСОВЪ *див.* **БѢСОВЫЙ.**

БИСТРИЙ *див.* **БЫСТРЫЙ.**

БИСТРИНА *див.* **БЫСТРИНА.**

БИСТРО *див.* **БЫСТРО.**

БИСТРОСТЬ *див.* **БЫСТРОСТЬ.**

БИСУРМАНСКИЙ *див.* **БЕСУРМАНСКИЙ.**

БИСУРМАНЪ *див.* **БЕСУРМЕНЪ.**

БИТВА, БЫТВА *ж.* **1.** (*сутичка ворожих з'єднань, армій*) битва, бій: Би́тва была з волóхи по(д) ѡбе́ртúно(м) (1509-1633 *Остр.л.* 126); тако(ж) лю(дї) поимани, которыи соу(т) поимани ꙋ битва(х) и на сторожа(х)... абы сѧ вернꙋли с обꙋдвꙋ сторѡ(н) (Ясси, 1510 *Cost. BD* 470); а коли пакь оуслышитє би(т)вы// и вѣсти ѡ би́твахь нє боитєсѧ бо и тоє моу́сить быти (1556-1561 *ПЄ* 179 зв. - 180); Которая бытва срокгаѧ прє(з) цѣлы(и) днъ трывала (1582 *Кр. Стр.* 45); Сме́рть... Порва́ла... Григоріа... Котры́й... Якъ Сы́нъ ѡ(т)чи́зны правди́вый працова́лъ ре́внє, Ста́вачисѧ на плаца(х) би́твъ Сла́вны(х) потє(н)жнє (Львів, 1615 *Лям. Жел.* 7 зв.); Ра́ть, бо́рба, пóдвигъ: Би́тва, ва́лка, пóтычка (1627 *ЛБ* 106); А поти́мъ ѡра́ціа, Поважнє ма́єтсѧ мóвити... Гды Це́сарѡвє ихъ щасли́вє по выи́гра́ной битвѣ, з вѣктóрїєю... ворóчалисѧ до Па́нства своєгѡ (Чернігів, 1646 *Перло* 63); в'сталъ црь прєдо днє́мъ и наготова́лъ вóйска кꙋ битвѣ (серед.XVII ст. *Хрон.* 483); **звести битву** *див.* **ЗВЕСТИ, зводити битву** *див.* **ЗВОДИТИ.**

2. *Перен.* (*уперта боротьба з релігійними противниками, зі самим собою*) битва, боротьба: облецѣтеся в зуполную зброю Божую, бысте мѣли стати противко засадкам бисовскимъ, поневаж не маемо битвы противко крови и тѣла (Вільна, 1600 *Катех.* 80); ты пла(ц) и мѣсцє ши(р)мѣрскоє, на которо(м) би́тва была з' дїаволо(м), и свѣто(м) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 297 зв.); Звѣтяз'ства и выи́грава́ньє би́твъ на(д) нéпрїательми тогды тобѣ да́стъ бгъ, кг(д)ы ты би́твы и звѣта(з)ства ѡде́ржишъ на(д) пожа(д)ли́востьми (Острог, 1614 *Тест.* 141); Но крѣпко заставла́лисѧ за имѧ га своє́го, и въ ѡ́ной би́твѣ, спра́ли въ кро́ви своє́и ша́ты свои (Почаїв, 1618 *Зерц.* 64 зв.); ѡ Прєхва́лнїи мчници, дóбраѧ ж то Вои́на ваша, Вѣчный то покóй и Ра́дость на́ша, якѡ би́тва ва́ша выи́грана, а Мóцъ чартóвскаѧ потóптана... и навѣки въ тмꙋ загнана (Чернігів, 1646 *Перло* 46 зв.).

3. (*взаємне завдавання ударів, побоїв*) бійка: всѣ зго(д)нє братия в ча(с) забѣгаючи злóму абы болшє нєря(д)ны(х) ро(с)ти(р)ковъ и ко(р)чємъни(х) зва(д) и би(т)въ в дому бжомъ нє было, ꙋхвалили таковы(х) бє(з)чи(н)никовъ по(д)лугъ правъ стѣ(й)щихъ ѡ(т)цовъ патрия(р)хъ казнити и карати (Львів, 1633 *ЛСБ* 1043, 35).

4. Биття, побої, удар: Павелъ мовилъ: Мє пять разъ битву емъ прїалъ, якъ еденъ разъ, тричѣ палицами бить былъ емъ (XVI ст. *НЄ* 15); змїѧ всєго тѣла ѡборони(т) ѡ(т) бы(т)вы: а головы я́ко можє(т) стєрєжє(т) (XVI ст. *УЄ* № 29519, 84).

БИТЄ *див.* **БИТЯ.**

БИТИ[1], БИТЬ, БІТИ, БЫТИ, БЫТЬ *дієсл. недок.* **1.** (кого) (*завдавати ударів, побоїв кому-небудь*) бити: жаловали намъ подданыи наши на тых данников... которыиж... чєрєз границы их влостныи входячи и бчолы их влостныи дерꙋт по бортам и их самых бьют (Острог, 1520 *AS* III, 196); людей в дꙋбровѣ єго бити и грабити нє казал (Краків, 1539 *AS* IV, 180); панъ ратомъски(и)... дрꙋгого разꙋ за по(д)воды мєщанъ ималъ и вєзалъ и за тєтєрєвꙋ рєкꙋ завє(д)ши нꙋгами билъ (1552 *ОЖЗ* 122 зв.); А хто бы би(л) шля(х)тича киємъ сорокъ ко(п) грошє(и) платити (1566 *ВЛС* 91 зв.); Євглїста выпісует я́ко іс пілатові выдан и яко бієн и посмѣван (Володимир, 1571 *УЄ вол.* 66); тамжє дє(и) скоро наєхавши ваша мл(с)ть на то сєло по(д)даны(х)... того сєла бить мордова(т)... почалъ (Київ, 1591 *ЦДІА Лен.* 823, I, 133, 80); Сами бьете, сами жалуете, самижъ бивши и плакати не даете! (Вільна, 1599 *Ант.* 861); И в домоу каиафино(м) с пр(о)рчства сѧ насмѣва́ючи ѡчи завязовали и в ланитоу бꙋючи пыта́лисѧ єго (поч. XVII ст. *Проп. р.* 213); заволала на вас христїанская жона з нареканямъ великим, которую єсте в пол службы казали бити во уста аж до крове (Львів, 1605-1606 *Перест.* 44); я до того сведомъ, хто его бив (Бориспіль, 1615 *АБМУ* 11); мене ж самого... гайдукомъ и слугамъ своимъ на месте у Киеви казавши поймати,.. быть, мордовать и до везеня... посадить был казал (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 1/VI, 457); та́къ сє на оноігѡ младе́нца розгнѣвалъ жє єгѡ лꙋкомъ вєлми бїючи забилъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 13 зв.); та(к)жє ѡныхъ каза(л) свои(м) бити, забияти и мо(р)довати (Житомир, 1650 *ДМВН* 199); **бити себе въ перси (по персемъ)** - ударяти себе кулаком у груди, виражаючи розпач, каяття, смуток і т.п.; битися в груди, бити себе в груди: Жéны Жидóвскїи... поглядáючи на Іса Распáтого, ворóчали сѧ плáчꙋчи и бꙋючи в' пéрси своѣ (Київ, 1625

Коп. Каз. 13); самъ стáршїй ихъ Хагáнъ на óко вѝдачи згинéнє своихъ жолнѣрω(в)... рꙋ́ками себе по твáри бйлъ и по пéрсємъ (Київ, 1627 *Тр.* 662);

перен. (кого) карати: Бієтъ его Гдь Бгъ невидимо; или на хꙋдобѣ, или на здоровю (поч.XVII ст. *Пчела* 17); ни порꙋчáйса за кого, ни бїй вѣрнагω сьгрѣшáющаго, ни невѣрнаго ωбидáщаго (Львів, 1642 *Жел.П.* 2 зв.); **бити языкомъ** (кого) - проклинати: Пятое ныгѣшное, што бесме не били нѣкого нѣ ωружїемъ, нѣ языкомъ (XVI ст. *НЄ* 219).

2. (кого) (*завдавати поразки кому-небудь*) бити: кгды ся возамы и колесами ω(т)всєля моцно ω(б)варовалы на ве(р)хꙋ ωного ωбозꙋ стоячи, я(к) з башгъ або за(м)ку якого можне ся боронили, списсами (!), воло(ч)нями и ро(з)маитими потѣ(с)ками влохо(в) штꙋ(р)мꙋючи(х) бьючи (1582 *Кр.Стр.* 45 зв.); выбєжавши зъ мѣста противъ своимъ и нали бить нєпрїатєли в посродкꙋ замкнєны(х) (серед. XVII ст. *Хрон.* 165 зв.).

3. (кого) (*полюючи, забивати дичину*) убивати: стрєлцомъбы Твоя Милост нашимъ росказал, абы на нас звєр били (Вільна, 1543 *AS* IV, 372); Тєжъ крадꙋтъ свини гꙋси, кꙋры бьють (1552 *ОЛЗ* 188 зв.); кгды по пєрвє(и) пороши староста там половить тогды вжо волно черкасьцомъ... звєръ бити (1552 *ОЧерк. З.* 11).

4. (що) (*вдаряючи по якомусь предмету, заглиблювати його*) забивати, вбивати, заганяти: на тотъ час вода велика палей бити не могли (Підгайці, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI, 170); **езъ бити** - ставити загороду в річці, ставку для риболовлі: бєлаа рыба вса томꙋ хто є(з) бьєть (1552 *ОКЗ* 44 зв.); к тому берегу казалъ входникомъ мозырским езъ бити (Київ, 1560 *АрхЮЗР* 8/IV, 167); **мостъ бити** - будувати (споруджувати) міст: тогды пну семену волно тєжъ соби мо(ст) где хотя на кгру(н)тє своє(м) бити и мыта ꙋживати (Кунів, 1577 *ЛНБ* 5, II 4044, 25 зв.).

5. (в що) (*ударяти по чомусь*) бити: А кгды его милосьти отъ того угамовано, абы крыжа не зопсовано, тогды его милость въ баню и подъ баню въ муръ бити и стреляти казалъ (Володимир, 1591 *АрхЮЗР* 1/I, 295); Гиєна взáвши своє щєна котóрое было слѣпо, принєслá до стго Макáрїа: а бꙋ́чи головою вꙋ ворота двóра вꙋвошлá (Вільна, 1627 *Дух.б.* 8); **бити головою о зємлю** — виражати розпуку, бути у розпуці: палꙋ тєжъ и Лéвъ на вéрхꙋ гроба г(с)дна своєгω бꙋ́чи головóю ω зємлю и якꙋ члкъ ламєнтꙋючи тáкꙋ бáрзо и рыкáючи, жє зáра(з) тáмжє ꙋмéрꙋ (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 19);

(чим в що) *(про хвилі)* ударяти, бити, хлюпатися, плескати: по(д) самы(и) ко(з) валы мо(р)скиє бьют (1582 *Кр.Стр.* 81 зв.); Гꙋчатъ свѣта сєго мóра попꙋдлѝвыи, бїючи волнáми в бéрєгы крывы́и (Львів, 1591 *Просф.* 680).

6. (у що) (*ударами по чомусь спричиняти звуки, подавати сигнал, сповіщаючи про щось*) бити: Црь повєлѣ(л) трꙋбити ... и въ бꙋбны бити (1489 *Чет.* 57); панъ Струсь... зъ гайдуки и зъ многими помочниками своими ... //... наехалъ моцно, кгвалтомъ, на ймєнье мое... голосомъ рознымъ, яко одны татарове, окрикъ учинивши, у трубы трубячи и у бубны бьючи, зъ дѣлъ... стрєлбу пустивши, штурмовали до дому, ворота и острогъ выбили (Луцьк, 1582 *АрхЮЗР* 6/I, 118-119); Сїи дєнь... чи́нили трїꙋмфы, вꙋ бꙋбны бѝли, на ѝнстрꙋмєнтахъ мꙋзи(ц)кыхъ грали (поч. XVII ст. *Пчела* 40); Потóмъ коли почáто бить въ бꙋбни и трꙋбы воéнныи, а такъ сє зарáзомъ замѣшáли шѝки и пóчали сє окрꙋтнє бѝть (серед. XVII ст. *Хрон.* 422); **въ звоны бити** — сповіщати про щось за допомогою дзвонів: кды капланы... дѣтóкъ жи́вы(х) ба(л)ванꙋ своємоу офѣровáли, жєбы рóдичовє послишáвши ихъ крикъ и плачъ нє пришли до оулютовáна, и з того бóлю з рꙋ(к) забїáючи(х) нє вырвáли, вꙋ звóны бѝли, и трꙋбы голꙋсныє надымáли (поч. XVII ст. *Проп.р.* 52 зв.);

(в що) (*грати на деяких музичних інструментах*) бити: Всѣ рóзныи мꙋзыки... Стрóйтє Цитáри, Лю́тнѣ, вꙋ Арфы мѝлє бїйтє, Мєлїодїйными дꙋмы на(с) всѣхъ вєсєлѣтє (Львів, 1631 *Волк.* 25 зв.);

(без додатка) (*про годинник*) (*позначати час*) бити: котꙋраа є(ст) годѝна дрꙋгаа била (к. XVI ст. *Розм.* 46).

7. Стріляти, бити: зъ замку великого съ чотирохъ делъ стреляти, бити въ церковъ соборную и въ замочокъ владычний... владыка Холмский казалъ (Луцьк, 1565 *АрхЮЗР* I/I, 10).

8. *Перен.* (проти чому) Виступати (проти чого): Протѝвъ чомꙋ Ап(с)лъ...бьє(т) мóвачи и закладаючи, и(ж) оу на(с) нє єсть мнóго Пáновъ... áлє єдѝнъ Бгъ (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 6).

9. Кидатися, метатися: Бѣда, бѣда: яковы́мъ Пла́чемъ завола́ютъ [грѣшники] ревѹчи, и пла́чѹчи, и ламентѹючи// и бю́чи, порва́ни бѹдѹтъ мѹчитисѧ го́рко, на вѣкѹ́истыи лѣта (Львів, 1641 *Час. Слово* 271-271 зв.).

◊ **бити чоломъ (челомъ), чоломъ бити**: а) (кому, кому о чім) звертатися до когось із проханням, уклінно просити когось про щось; бити чолом: била нам чолом кн(ѧ)г(и)ни... Ровенскаѧ ѡ том, што первей єго дали єсми єй дворищо пустоє на фолварок на имѧ ѡлизарцєвскоє (Вільна, 1503 *AS* I, 125); би(л) на(мъ) чоло(мъ) и проси(л) абы(х)мо дали єму землю на ѹпоха(н)є хлѣба на горє щиковицы (Київ. 1581 *ЛСБ* 62, 2); Потомъ тыи Ставецкии приєздили к намъ, чоломъ бючи, абыхмо казали ихъ прєдсє в томъ с кнѧзем Андрєємъ сѹдити подлє права земли волынскоє (Петрків, 1527 *AS* III, 319); б) (кому, перед ким) низько вклонятися (кланятися) комусь, шанобливо вітати когось; бити чолом: Во всемъ поволный слѹга и богомолец Вашей Милости, архимандрита Жидичинский низко чолом бьєт (Жидичин, 1540 *AS* IV, 247); Миско Пшиганский,.. Пєтръ Микѹлинский... низко покорнє чоломъ бьютъ (Вінниця, 1569 *AS* VII, 324); Y Hospoda tam widyłem Boha ta sedyt za stołom A wsi bijut pred nim czołom (Яворів, 1619 *Гав.* 21); в) (кому на кого) скаржитися на когось: то(т) игумє(н) г(с)дрю королю є(г) м(л)сти чоло(м) би(л) на тебє жалуючи и ли(ст) г(с)дрьски(и) ... по(д) тисѧ(ч)ма золоты(х) до тебє ѡдє(р)жа(л) (Новогородок, 1554 *ЛСБ* 18); **на кола (куль) бити** - саджати на палі (палю, кіл): далъ его милость войту суполную моцу судити и осудити, карати и стинати, и на кола бити, и потопляти, якожъ то право... жадастъ (Краків, 1507 *АЗР* II, 10); чомъ злодѣя про то вѣшаютъ, тай розбуйника на куль бютъ, што бы ся другѣ бояли выть такого дѣла (XVI ст. *НЄ* 71).

БИТИ[2] див. **БЫТИ.**

БИТИСЯ, БИТИСЕ, БИТИСА, БІТИСА, БЫТИСЯ *дієсл. недок* **1.** (о що, чим). Ударятися, битися (об що): Такъ, яко се биютъ воды о скали Такъ се князя Лыки войско съ татарскимъ зошло, не великостю але моцю его прошло (поч. XVII ст. *КЛ* 92); ісаавъ іа́ковъ въ оутробѣ мате(р)ней пата́ми ве(г) за́ ве(т) бі́лисѧ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 250); **битися в груди, битися в перси, в перси битисѧ** - ударяти себе кулаком в груди, виражаючи розпач, каяття, смуток; каятися в чому-небудь; битися в груди, бити себе в груди: у нучъ и у день мучили ся, и у гробѣхъ кликали, и билися у груди свои (XVI ст. *НЄ* 101); а мы́тарь пакь сто́ючи издалека ани ѡчьй не смѣлъ к҇ небоу по(д)нести алє бил҇сѧ в пръси свои рекоучи. бж҇е мл(с)вь боуди мнѣ грѣшн҇омоу (1556-1561 *ПЄ* 300); В перси ся бьючи недолго въ смутку тривати: И зъ жалю ся вѣрнымъ твоимъ не урывати (Львів, 1630 *Траг. п.* 172).

2. (з ким і без додатка) (*вдаватися до бійки*) битися: я з нею вже билася (Луцьк, 1568 *АрхЮЗР* 6/I, 61); Распрѣва́юсѧ: Зва́дѹ чиню, сварѹсѧ, б҇юсѧ, тажѹсѧ (1627 *ЛБ* 106); *Образно*: Бо гди мѣлємъ Лазара четверодневнаго оу менє себє. А гди ѡнъ его єднимъ словомъ своимъ заволалъ,... и оу менє из зѹбовъ ѡстрихъ виврвалъ, и моє барзо ѡстроє ѡрѹжїє притѹпилъ, Которое я себѣ ѡ(т) вѣка мѣлъ, Хоча емъ ся изъ нимъ не билъ (I пол.XVII ст. *Сл.о зб.* 17).

3. (проти кого, з ким і без додатка) Воювати, боротися, битися: ходилъ црь двдъ противоу гольяда битисѧ (1489 *Чет.* 72); не то восвникъ, або боєвникъ, хто ся у войску бъстъ, але то чоловѣкъ, хто людьми справує добре (Київ, 1573-1579 *АСД* I, 153); мѹдрыи и сѹпте́лности слю́вь и́щѹчїи, оутѣка́ютъ ѡ(д) войны и не ѣдѹтъ, а заты́мъ и послѣднѣйшими на(д) ты́хъ быва-ю(т); кото́рїи б҇ючи́сѧ на войнѣ звы́тѧ(з)ство ѡ(д)несли (Вільна, 16727 *Дух. б.* 342); занєхавши комѣссїи, з хмє(л)ницки(м) быти ся зезволили (серед.XVII ст. *ЛЛ* 179); попали́ли воє́нныи припра́вы, и бі́лисѧ з҇ вакхи́домъ и стертыи єсть ѡ(т) нихъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 486 зв.);

перен. (*переборювати якісь труднощі*) битися; боротися: ты не знає(ш) як сѧ ино(к) з҇ черево(м) бьє(т), то(в)че(т), мч҇тъ и борє(т); а ты єго хѹли(ш) и клєвєщє(ш) (п.1596 *Виш.Кн.* 251 зв.).

4. (о що) Добиватися (чого), битися: а потомъ... сами промежку себе о нихъ биютсе и одинъ другого опукиваютъ (Рожанка. 1598 *Л.Пот.* 1023).

Див. ще **БИВАТИСА.**

БИТЛА *див.* **БЫДЛА.**

БИТНЫЙ *прикм.* (*стп.* bitny) хоробрий: Єстъ того посвѣдчє́намъ я́снымъ Молда́вїа, Мѹльта́ньскїє пѡ́лѧ, и би́тна Пано́нїа (Львів, 1615 *Лям.Жел.* 7 зв.).

БИТЪ *див.* **БИТЫЙ.**

БИТЪЄ *див.* **БИТЯ.**

БИТЪНОСТЬ *див.* **БЫТНОСТЬ.**

БИТЫЙ, БИТЪ, БІТЫЙ, БЫТЫЙ 1. *прикм.* (*такий, якому завдали або завдають побоїв*) побитий, битий: И коли ѡный рокъ... пришолъ, самъ кнѧз //... перед нами стал и вижовъ своихъ и врадниковъ, битыхъ и ранныхъ... з собою мелъ (Краків, 1538 *AS* IV, 134-135); ѻставуємъ кгды бы которы(и) шля(х)ти(ч) биты(и) або ра(н)ны(и) после ранъ ездилъ або ходи(л)... по то(р)гохъ... а пото(м) ω(т) ты(х) ра(н) ѹме(р), то(г)ды то(т) ω(т) кого тыє раны... голо(в)щины не будеть... платити (1566 *ВЛС* 93); Безумны мы дѣля Христа, мы славныи, мы безчесныи до нынѣшьняго часа, и терпиме голодъ и безъвудя, и биты есме (XVI ст. *НЄ* 40); Бо якъ оужъ, гды би́тъ быва́стъ, всє тѣло своє выставѹєть, го́ловѹ зась якъ мо́жеть хова́єтъ,//.. так' и мы Хрїстїа́нє, тѣсно́ю доро́гою хо́дѧчи, з' звєтшалогѡ чловѣка вызѹва́тисѧ ма́ємо (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 339-340); ѡнъ за рєхвизицїєю (!)... Марцина Блотского... виделъ помененнихъ мещанъ... битихъ и змордованнихъ (Київ, 1646 *ЛНБ* 103, 22/I d, 2011, I зв.);

у знач. ім. (*той, якого б'ють*) битий: оура́жєномѹ стогна́ти, оукри́вжономѹ протєстова́тисѧ, бї́томѹ пла́кати, гдє бы єще нє мѣло бы́ти во́лю, ю́жъ бы то зо всѣ(х) мѣръ доскона́лая была́ нєво́лѧ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 81);

(*спричинений ударами*) побитий, потовчений: напєрвєй видєл єсми на Яцкѹ Сѹгакѹ двє раны кривавых, а три битых (Луцьк, 1558 *AS* VII, 46); видє(л) єсми... биты(х) сини(х) ра(н)... по хры(б)ту по нога(м) по рука(м) немало тру(д)но и(х) зличи(ти) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 31); Та(к)же на Мисковы(м) телє, то є(ст) по хрибътє и по крижу таковы(х) же разовъ битихъ синыхъ спухлыхъ до (д)ва(д)цати видє(л) и ω(г)леда(л) (Житомир, 1650 *ДМВН* 200).

2. Друкований: Трефолаєвъ чотыры, Уставы два, а третея полуставъ битая (Київ, 1554 *КМПМ* I, дод.10).

3. (*про монети*) карбований, кований. *У знач. ім.*: поссъ чырвоный волошовый, за золотыхъ дванадцать, пенезей протестантовыхъ, которые мелъ на справы и на страву ... пановъ юристовъ присланые въ тросе на тымъ же челяднику мелковыхъ сто, а бытыхъ двадцатъ (Житомир, 1640 *АрхЮЗР* 6/I, 523); **таляръ битый** *див.* **ТАЛЯРЪ.**

БИТЯ, БИТА, БИТЄ, БИТИЄ, БИТЬЄ, БИТЪЄ, БЫТЄ, БЫТЬЄ, БЫТЬТЄ *с.* **1.** (*завдавання ударів комусь*) биття: кгдым кгвальту волать почала, первей битемъ, а потомъ затыканемъ губы, хотячи мене забить, заборонили (Луцьк 1598 *АрхЮЗР* 8/III, 477); перенявши мене люди якиес, сваволныи козаки ... страхи розные битем и мордерством здоровю моему задавали (Житомир, 1618 *ЧИОНЛ* XV-3, 158); Пра́нїє: Вирга́ньє, битьє, а́бо топта(н)є нога́ми (1627 *ЛБ* 91); такъ же битиемъ и мордованемъ подданыхъ, килку арендовныхъ въ року теперешнемъ прочь одогналъ (Луцьк, 1630 *АрхЮЗР* 6/I, 475); подданыхъ бытемъ,.. такъ же и розными анкгариями розогналъ, и што колвекъ по нихъ зостало на себе обернулъ (Луцьк, 1633 *АрхЮЗР* 6/I, 493).

2. (*результат, наслідок дії*) побої, побиття: брал ѹ мєнє ... на ѡглєданє подданых кнѧзѧ Єго Милости бытьтє и ... порѹбана дѹбровы (Луцьк, 1558 *AS* VII, 39); пото(м) ѡказова(л) мнѣ во(з)ному служєбни(к)... дєсѧтника..лєвона збито(г)... которы(и) ω(т) би(т)я лє(д)ва мови(г) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, I,2,10); ха͞пха́ли в бо́лото а такь южь ω(т) битя вєликого нє мо(г) выбри́нѹти (XVI ст. *УЄ* № 29519, 243 зв.); ω(т) которо(г) би(т)я ѡкру(т)но(г) нєвєдомо єсли жи(в) будє(т) (Луцьк. 1602 *ЛНБ* 5, II 4050, 72); въ вины правныи попали и поводовъ до шкодъ на пєтьнадьцать тысечей золотыхъ ошацованыхъ зъ битъя походячихъ... приправили (Київ, 1633 *КМПМ* I, дод.545).

3. Бійка, завдавання ударів: кнѧзь Дмитръ //... кнєжнѹ Галушкѹ ѡт матки єє з битєм взал (Книшин, 1554 *AS* VI, 163-164); При которы(м) ѡны(х) би(т)ю взято у Ивана, Миксово(г)[о] паро(б)ка, жупа(н) лоньдышовы(и) за золоты(х) шестъ (Житомир, 1650 *ДМВН* 199).

◇ **битє в дзвоны** — оповіщення про щось за допомогою дзвонів: а за тым битемъ в дзвоны, кгды се их болшей есче збегло, з тых дверей сходками до церкви вдаривше, лихтари, формы в ней повыворочали, коберце поодцирали (Луцьк, 1634 *АрхЮЗР* 1/VI, 687).

Див.ще **БИТАСА, БІЄНЄ.**

БИТАСА *с.* (*стп.* bicie się) битва, бій: Полковники

и сотникы голофе(р)новы в҃ ѡблаже́ню вибѡлїи ѡба́чивши пенкно(ст) и красоту въ іоудифѣ вдовѣ сїаючѡю, жолнѣрѡ(м) ср(д)ца додава́ли битасѧ з непрїа́телє(м) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 267 зв.).

БИЧАТИ *див.* **БЕЧАТИ.**

БИЧИ *див.* **БѢЧИ.**

БИЧИЛНО *с.* Пужално: Бичилнѡ. Manubrium flagelli (1650 *ЛК* 426).

БИЧОВАНЄ, БИЧОВАНЬЄ, БИЧОВАНА *с.* (*биття, шмагання*) бичування: ѡ І҃сє найласкавшїй! та́къ ли ри́хло запоминаєшь стр(с)тїи твои(х) бичованѧ и оурѡга́нѧ ѡ(т) жидо́въ тєбѣ бы́вшо(г) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 173); Розважай же якъ хочешъ: албо зостатъ пры матеры правдивой, которая тобою болѣла, поруганье, уплевание, бичованье и распятие... и нагость твою крєщенїнїємъ (!) прїодѣла, албо при сей улюбленой, которая, одершы тя зъ святое шаты, вывѣвшы за лобъ с того соборного дому в нерядный... домъ упровадила (Слуцьк, 1616 *АрхЮЗР* 1/ VII, 268); Кды бовѣ(м) є(ст) б҃ъ найсправєдлившїй, длѧ того́жъ тре́ба абы былъ ро́вный и справєдли́вый такъ в нагоро́дѣ якъ в кара́ню и бичо́ваню (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 153); с҃нъ Б҃жїй, пожа́ловалъ мєне́ вра́га Б҃жїѧ... и та́къ за́ мѧ наста́вилъ свои́ прєст҃ыи Рамєна́, и Пле́щи пода́лъ на бичова́нѧ, при сто(л)пѣ Пила́товѣ (Чернігів, 1646 *Перло* 7 зв. - 8).

БИЧОВАТИ, БІЧОВАТІ *дієсл.недок.* (кого, що і без додатка) (*бити, шмагати*) бичувати: памѧтай и(ж) г҃ь б҃ъ избави́тє(л) твой тръпѣль, би́чова(н) ѡплю́ва(н) и на дре́вѣ кр(с)тно(м) розби(т) (XVI ст. *УЄ* № 29519, 25); єщє по(д) ве́чо(р) ста́рши(м) двора́номъ сво́и(м) бичова́ти росказа(л) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 229 зв.); Анѣ тежъ был Петръ святый в Римѣ, коли лист... з Рыму был писан, албовѣм кождого таковото, который бы собѣ над Каласеями, старшинство признавалъ... и тѣлу своєму не фолыгуючи, што тепер рымъскїє мнихи чинят, же тѣла своє бичуют (Львів, 1605-1606 *Перест.* 53); ѹазвлѧю: зра́нюю... сѣкѹ, бичѹю (1627 *ЛБ* 143); Стєрєжѣтєсѧ прє́гѡ... людїй: або́вѣмь васъ бѹдѹтъ выдава́ти до Ра́дъ, и в҃ згромаженѧхъ своѣх҃ бичовати бѹдѹтъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 340); И що мєне́ мѣли бѣсѡвє хлюстати, бича́ми ѡгнє(н)ними, в҃ мо́ри ге́єнско(м) и бичова́т(и) то са́мъ с҃нъ Б҃жїй; пожа́ловалъ мєне́ (Чернігів, 1646 *Перло* 7 зв.): Бичу́ю. Foris ca(e)do (1650 *ЛК* 426).

БИЧОВАТИСЯ, БИЧОВАТИСА *дієсл. недок.* (*бити, шмагати себе*) бичуватися: а ижъ посполите въ той процесыи бываютъ люде, которые, зъ набоженьства... сами ся бичуютъ (Рожанка, 1598 *Л.Пот.* 995); Власные то нынѣ мниси папские, що сѧ бичують до крови и кричать якъ волы, объившися мас (поч. XVII ст. *Вол.В.* 74).

БИЧОВНИКЪ *ч.* Той, хто бичує: Бичовни́къ. Flagellator (1650 *ЛК* 426).

БИЧЪ, БИЧЬ *ч.* Бич, нагайка, прут: и нашо́ль в҃ црк҃ви тыи которыи тамъ продавали волы... и голоубы... и оучинив҃ши бичь з вер҃вїй всѣ(х) выгналъ ис црквє (1556-1561 *ПЄ* 347 зв); знашли ... бичовъ возницки(х) дратованы(х) звѧзокъ (Луцьк, 1565 *ТУ* 112); рє(к) павє(л)... чи годитсѧ ва(м) ч҃лвка ры(м)лѧнина нє ѡсужєного бити би(ч)ми (II пол. XVI ст. *КА* 124); и казалъ Пилатъ привѧзати І҃са до сто(л)па... и би́ти ѡкрѹтнѣ... би́чами жєлѣзными (поч.XVII ст. *Пчела* 56); Же́злъ: Вѣ(р)га, ро́зга, прѹ(т), би́чъ (1627 *ЛБ* 163); fragrum, бичъ (1642 *ЛС* 198); сѣкли сє бичми, ажь сє кровью ѡбливали (серед. XVII ст. *Хрон.* 311 зв.); *Образно* : якѡ мѣли мєне́ хлю́стати бѣсѡвє, лютыи като́вє, ѡгне́нными бича́ми... а ты́ мл(с)тивы(и) мо(и) избави́тєлю, пожа́ловавши мєнє...даль єси хлюстати (Чернігів, 1646 *Перло* 100).

БІГСТВО *див.* **БѢГСТВО.**

БІДА *див.* **БѢДА.**

БІЄНЄ *с.* (*завдавания ударів*) биття, шмагання: Покажи ми ты въ тыхъ епископѣхъ, не тылко заповѣды Христовы вси еще міряне будучи если заховали... Гдѣ утерпѣлъ ближнему, и не судился зъ нимъ, и благословилъ его вмѣсто клятвы або отнятемъ мастности, и кривды учиненя, и до сукни взятя, и половицу біеня, у другое стороны обороченя и иншыхъ росказаній отъ Господа? (1608 *Пит.* 101).

Див. ще **БИТЯ, БИТАСА.**

БІЙЦА *ч.* Бешкетник, розбишака: во́лѧ Па́стырѧ нашє́го Х(с)а потрєбѹєтъ ... жє́быс҃мо были Милосе́рдни,... нє заз(д)росли́вы, нє гнѣвли́вы, нє пїа́ници, нє бїйци, нє корчє(м)ници, нє смѣхотво́рци (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 89).

БІСКУПСКІЙ *див.* **БИСКУПСКИЙ.**

БІСКУПЪ *див.* **БИСКУПЪ.**

БІТЫЙ *див.* **БИТЫЙ.**

БЛАВАТНЫЙ, БЛАВАТЪНЫЙ *прикм.* (*виготовлений з блавату — шовкової тканини блакитного кольору*) блаватний: а при томъ апараты,.. през менованых самых законъниковъ великим коштом... справленые, розныхъ кгатунковъ: блаватъных, аксамитных, адамашъковых, атласовых, табиновых и иньших подлейших (Луцьк, 1641 *АрхЮЗР* 1/VI, 764); шаты ро(з)маитыє// блава(т)ныє... пулшкарла(т)ныє, (Житомир 1647 *ЦДІАК* 11, 1, 12, 72-72 зв.); межы себе расшарпали... килка сподницъ блаватных с кабатами и три паленъдры блаватных, пласчовъ три фаленъдышовых (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 132).

БЛАВАТЪ *ч.* (*стп.* bławat, *стч.* blavat, *свн.* blawe) **1.** Блакитна шовкова тканина: Пане мой чого потребȣєшъ хочеш ли аксамитȣ... тафты або якого рожа́ю єдомашки блаватȣ? (к. XVI ст. *Розм.* 52 зв.); *Образно* : а аще подчась на питку съ тымъ же паномъ розмову свою ведлугъ философіи выставять, же з бѣлого сукна албо блавату учинять чорное, а съ чорного за ся знову бѣлое (бл. 1626 *Кир. Н.* 20).

2. Одяг з такої тканини: невѣста в' блава́ты и пе(р)ла оубра́наа на вшєтєче́нство гото́ва (Вільна, 1627 *Дух. б.* 183); Вмѣсто твои́хъ шкарла́тωвъ и блава́товъ, тȣ бȣ́детъ, пла́чь и скре́жъ зȣ́бомъ (Чернігів, 1646 *Перло* 135); з того ωбозу ле(д)во хто уишолъ... и то в се(р)мя(ж)цѣ не в блавата(х) вышолъ (серед. XVII ст. *ЛЛ* 179).

БЛАГАТЕЛНО *присл.* Благально: моло(д)шая братия.. тоє єму про(с)тили и ȣ негожъ прощения просячи бл҃гателно ȣмолили абы не былъ болшъ разорителе(м) добро(и)... цр҃ковно(и) справѣ (Львів, 1636 *ЛСБ* 1043, 44).

БЛАГАТИ, БЛАГАТЪ *дієсл. недок.* (кого, за кого, за що, чим) Просити, молити, благати: а кгды́ до цесара прибѣгли // заста́ли оу кардина́ла... з' двѣма біскȣпами ω(т) па́пы посла́ного, єднаючи и блага́ючи цѣсара вели́кими пода́рки и обѣтницами (Острог, 1598 *Ист.фл.син.* 50 зв.); Нѣчого тяжшего на тотъ часъ, нѣчого труднѣйшого не было, якъ окрутныхъ тыхъ и нелитостивыхъ, гнѣва и запалчивости поломенемъ дышучихъ, тирановъ прозбами благати! (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 776); блага́ймо Єго, же́бы и на́мъ ска́рбъ Дх҃а своего дарова́ти ра́чилъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 189); Ака́ѳисты, якъ мно́го но́чій, чита́ючи, Бг҃а, Чи́стȣю Дв҃ȣ, за всѣхъ благаючи, Стра́вилъ (Луцьк, 1628 *Андр. Лям.* 5); Треба, Дш҃е грѣшная, Г(с)да благати И до него з слезами завше прибѣгати (I пол. XVII ст. *Рез.* 174); а пилне всѣх' ва(с), прошȣ, абыстє и за моє смире́нїє Га Бг҃а млтвами ст҃ыми своѣми ... оумилостивла́ти и блага́ти не занеха́ли (Львів, 1646 *Жел.Сл.* 46 зв.); А ωная менованая капитула зако(н)ници того мона(с)тира за душу мою грѣшъную сорокоу(ст) ω(д)правовать повинъни будуть и тво(р)ца всємогу(щ)чого моли(т)вали(!) своими благать (Тригорськ, 1648 *ДМВН* 218).

БЛАГИЙ, БЛАГІЙ, БЛАГЪ, БЛАГЪ *прикм.* (*цсл.* благый) **1.** Добрий, благий: вгодимъ бг҃у благими дѣлы (1489 *Чет.* 296); якъ правдивы(и) ω(т)ць, хотячи потѣхȣ и по працы, бл҃ги(.) плодъ видѣти, И ма́єть в ре́єстрѣ по ωбычаю вписа́тися (Львів, 1587 *ЛСБ* 87, 2); И вѣру правую и дѣла благии, принесѣте богу дары дорогии (к.XVI ст. *Укр.п.* 88); агаѳаггелъ: Бл҃гі(и) вѣстни(к) (1627 *ЛБ* 172); Благъ. Bonus (1650 ЛК 425);

у знач. ім с.р. **благоє** — добро, благо: да са єго бл҃гыми оудовла(т) и насытатъ (до 1596 *Виш.Кн.* 263); скудно убо есть благоє ихъ находит содержатися доброго изволяючи (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 185);

ласкавий, милостивий: заплативше оусє сполна господство мы, благопроизволих нашим благым произволенїємь и чистим и свѣтлим срдцем (Сучава, 1503 *Cost. S.* 259); Ключъ сія книгы зри листъ сме... "Благый читателю" и прочая, и опасно соблюди (XVI ст. *НЄ* 3); бл҃гаго гласа ω(т) ха бг҃а слишати на страшно(м) сȣдѣ сподоба(т)са (Перемишль, 1592 *ЛСБ* 399).

2. Праведний, святий, благочестивый: Тѣм будем готовы на славное въскресение благым и очищенным житием (1588-1596 *Виш. Кн.* 141); Путем бо христовым отцеве ходили и нам стезю благу ити сътворили (к.XVI ст. *Укр. п.* 79); котрыи.. не хотятъ простити, гурко имъ будетъ, а котрыи сутъ благыи и млс҃тивыи, великое весѣля будетъ тымъ (XVI ст. *НЄ* 122); возмѣте иго мо́е на себє, иго бо моє бл҃го и бре́мѧ моє лег'ко є(ст)... а не ωб'тажа́йте ср(д)цъ ваши(х) недовѣр'ство(м) (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 324);

у знач. ім. праведний, праведник: творитє сꙋ(д) истинє(н)... и ꙋблажати блгы(х) а непокарающи(х)са исти(н)нѣ зако(н)нє ѡбличати и казнити (Перемишль, 1592 *ЛСБ* 399); творити сꙋ(д) истин(н)є и милостыню в потребꙋ Братіа(м) нєдостато(ч)ствꙋющи(м) и ꙋблажати блги(х) А непокаряющи(х)ся... зако(н)нє ѡбличати и казнити (Львів, 1609 *ЛСБ* 423).

3. Блаженний, дуже щасливий: "Благыи суть люде, котрымъ вытпустятъ ся грѣхы ихъ, и котрымъ покрыло ся беззаконьство ихъ (XVI ст. *НЄ* 61); пошлєтъ вамъ бгъ миръ, и лѣта блага и прохладна (п. 1596 *Виш. Кн.* 259 зв.).

4. Поганий: Яко жекгляръ коли неумелый, пустившися на широкое море, не умеетъ до порьту трафити, але товкучися по мору то сюды, то туды, заледве наконецъ до якого пристанища, и то благого, приблукается - такъже власне и ты, по многихъ прикладахъ, и то мало зъ собою згодныхъ, збегавши, ледве еси до конца, и то непевного, прибилсе (Володимир, 1598-1599 *Відп. ПО* 1051);

убогий, дешевий, недорогий: то тобѣ вꙿ пода(р)кꙋ присылає(т), просачи абы(с) то принялъ з ласкою ани толко шацꙋвалъ то(и) благи(и) подарокъ лечъ щиры(и) (к. XVI ст. *Розм.* 22).

БЛАГО *с.* (*цсл.* благо) **1.** Добро, благо: Благопослꙋшливыи ѡвъчата ѡграды х(с)вы и вашє(и) любви всяко(г) блага рачителѣ (Кричів, 1600 *ЛСБ* 352, 1).

2. *лише у мн.* (*у сполуч. зі словами* весь, всяческий, вѣчный, земный, небесный - *як форма побажання*) на все добре, всіх благ: Вь жилища ма нб(с)наа сь стыми ти всели, и вѣчныхъ блгъ причастїемъ дшꙋ... възвесели (Дермань, 1604 *Нал. Кр.* 2); братолюбію вашомꙋ всѣ(х) блгъ ѡ(т) гда ба зи(ч)ливы(и) бра(т) ѡ хє... єлисє(и) плєтєнє(ц)кїи (Київ, 1624 *ЛСБ* 493, 1); вечьних благъ... зычу и Господа моего прошу (Руда, 1646 *ПККДА* І-1, 87); блгочестивомꙋ... князю Іванꙋ Петровичꙋ Про(н)скомꙋ... всѣ(х) благъ, здравия... препосылає(м) (Київ, 1649 *ЦДАДА* 124, 3, 32); всачє(с)ки(х) блгъ... зє(м)ны(х) бгомод(л)ца пры(с)ны(и) рꙋкою вла(с)ною (Ірклиїв, 1650 *ЦДАДА* 124, 3, 37); всачє(с)ки(х)...блгъ нб(с)ны(х) бгомод(л)ца пры(с)ны(и) рꙋкою вла(с)ною (Там же).

БЛАГОВЕРИЄ *див.* **БЛАГОВѢРИЄ.**

БЛАГОВЕРНЫЙ *див.* **БЛАГОВѢРНЫЙ.**

БЛАГОВЕСТИТИ *див.* **БЛАГОВѢСТИТИ.**

БЛАГОВЕСЩЕНЄ *див.* **БЛАГОВѢЩЕНЄ.**

БЛАГОВЕЩЕНІЄ *див.* **БЛАГОВѢЩЕНЄ.**

БЛАГОВОЛЕНИЄ, БЛАГОВОЛЕНІЄ *с.* (*цсл.* благоволение) прихильність, милість, ласка (Бога): Благоволениємъ бога ѡ(т)ца.. предася христовѣ цє(р)кви вся повелѣньная в законѣ хранити христоименитымъ правовѣрнымъ людемъ (Львів, 1586 *ЛСБ* 71); Блговолєнїє(м) бга ѡ(т)ца и блг(д)тїю га нашего їс ха (Перемишль, 1592 *ЛСБ* 399); и оного за слꙋшны(м) з мл(с)тями вшими постановє(н)є(м)... в которо(м) поспѣхꙋ, блгословенїя, и блговолєнїя бжого зычачи (Київ, 1627 *ЛСБ* 496); Блговолєнїєм Гда Бга нашего... соѡрꙋжиса сїа книга (Нижня Вижниця, 1646 *Паньк.* 24).

БЛАГОВОЛИТИ *дієсл. недок.* (*цсл.* благоволити) (кому о кім, в чім і без додатка) сприяти, виявляти прихильність до когось: Видиш ли, яко любить Богъ и благоволить и пріимуєтъ то Єму возложеніе, або ооярованье (Супрасльський монастир, 1580 *Пис. пр. лют.* 73); Вѣчныи и всесилныи бжє всакоа блг(д)ти, Своимъ мл(с)рдїємъ блговоли намъ сєдати (Острог, 1581 *См. В.* 7 зв.); Отожъ, яко самъ о нихъ не благоволю, так и в.м. перестерегаю (Вільна, 1599 *Ант.* 609); и Бъ абовѣмꙿ вꙿ позверховнєй пєтротѣ тѣла неблаговолитъ, але внꙋтрьнаа Дшѣ красота любезна и оугодна ємꙋ єсть (Київ, 1623 *МІКСВ* 75).

БЛАГОВОНІЄ *с.* (*цсл.* благовоние) приємний запах, пахощі, аромат: кто во ртѣ злато носи(т), ꙋ того блговонїє ... изо рта быває(т) (XVI ст. *Травн.* 498 зв.); ѡчи єго яко голоубинє на исполнєнїє во(д), ланєты єго яко фиалъ арома(т) прозабающи(х) блговонїє (поч. XVII ст. *Проп. р.* 235 зв.).

БЛАГОВОННЫЙ, БЛАГОВОНЕНЬ *прикм.* (*який має приємний запах*) ароматний, пахучий: цвѣ(т)же тоє травы... дхомъ єсть вєлми блговонєнъ (XVI ст. *Травн.* 269 зв.); познати... что будет в ней за вода и от которого духа источника... черпана,.. чистого ли или мутнаго, благовоннаго ли или смердячого (1608-1609 *Виш. Зач.* 209); снъ цр(с)тва нб(с)ного... приносит яко злато оучинки добрїи, яко ѳимїа(н) блговонный бѣлыи, дѣла свѣтꙋ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 62 зв.); до(м) же наполниль(с) // ѡ(т) запахоу масти блговонныа (пол. XVII ст. *УЄ* № 91, 26 зв.-27); Сладость ѡ(т)

древа, вшелакихъ плодовъ ... // ... сладость и цвѣтовъ, бл҃говоно҆ныхъ (Чернігів, 1646 *Перло* 4-4 зв.);

перен. Приємний, милий: принесеса жертва чи(с)та бл҃гово(н)на бо҃у (1489 *Чет.* 246).

БЛАГОВОННѢЙШИЙ *прикм. в. ст.* Ароматніший: Цѣлуй мя цѣлованіємь оустъ своихъ, бо лѣпши оустъ перси твои надъ вино, благовоннѣйши нижли аромати мастіи налѣпшихъ (поч. XVI ст. *Песн. п.* 49).

БЛАГОВРЕМЕННЕ *присл.* Своєчасно: проповѣда(л) сло́во, налега́лъ, бл҃говре́меннє и бє(з)времє(н)нє, строфова́лъ ... во вшела́кой тєрпли́вости и наоу҆цѣ (Вільна, 1620 *См. Каз.* 20 зв.).

БЛАГОВРЕМЕННЫЙ *прикм.* (*цсл.* благоврѣменьнъ) своєчасний, доцільний: ко всѣмъ ... бл҃гоч(с)тивы(м) хр(с)тіяномъ подобающоую милостыню бл҃говремєнную помоцъ получити ѡ(т) ва(с) бл҃гоч(с)тивы(х) христіянъ (Львів, 1592 *ЛСБ* 198).

БЛАГОВХАНИЄ *див.* **БЛАГОУХАНИЄ.**

БЛАГОВѢРИЄ, БЛАГОВЕРИЄ, БЛАГОВѢРІЄ, БЛАГОВѢРЫЄ *с.* (*цсл.* благовѣриє) **1.** Правовірність, благочестя: А пріазнь вам лати́на такую дава́єт и благовѣріє на вас издирает (к. XVI ст. *Укр. п.* 86); Не от той ли матери свѣтом благовѣрия римский костел ся воспитал? (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 185); презвитеръ або діяконъ своєє жоны нехай не отступуєтъ, якобы вымовкою благовѣрія (1603 *Пит.* 87).

2. Справжня віра, благовір'я: оужє в бл҃гоч(с)тїє і правосл(а)вїє//вїє (!) нѣколи въ(з)вратитиса нє може(т), оужє свѣта бл҃говѣрїа нѣколи нє оузри(т) (1599 *Виш. Кн.* 216-217); Так же и тут: перво восточная церковь благовѣрием ся о Христѣ основанна, потом сына - римский костел породила (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 185).

3. (*форма шанобливого звертання*) благочестя: чернцовъ и поповъ с того мана(с)тыра бероучи и(х) єзєньє(м) всилуєть и то(т) манасты(р) з моцы и владзы вашого благовѣрыя вы(и)моуєть и собѣ єго прывлащаєть (Новогородок, 1589 *ЛСБ* 123); вси(м) вокупє паномъ мещано(м) гали(ц)ки(м) благодать ... нєха(и) боудє(т) всегда за навєжєньє котори(м) на(с) єстє вш҃е бл҃говєриє навєдили (Рогатин, 1591 *ЛСБ* 158); То юж знайдєте у писаню сенодовомъ ... же наше благовѣріє с посланцем патріаршимъ оных отступниковъ от церкви божеи яко члонки гнилыє оттяли (Львів, 1605-1606 *Перест.* 34.).

БЛАГОВѢРНО *присл.* Правовірно, благочестиво: вси живущии бл҃говѣрнє ѡ х(с)є ноудими быша пожрѣти идоло(м) (1489 *Чет.* 139 зв.); Научил нас Христос тако вѣрова́ти и благовѣрно тройцу почита́ти (к. XVI ст. *Укр. п.* 78).

БЛАГОВѢРНЫЙ, БЛАГОВЕРНЫЙ *прикм.* (*цсл.* благовѣрьнъ) **1.** Правовірний, благочестивий: ѡнъ же бл҃говѣрныи моу(ж) агринъ, оуготовивъ каноунъ свечи и темьянъ (1489 *Чет.* 95 зв.); Бл(с)вниє макария... тоуте(ж) ѡ свто(м) дсє возлюблє(н)нымъ бл҃говѣрны(м) и хр(с)толюбивы(м) сыно(м) нш҃го смирения кнѧземъ... бояромъ и дворѧномъ (Новогородок, 1547 *ЛСБ* 13); Кто тєды є(ст) бл҃говѣрныи Истинныи Християни(н) (!) сн҃ъ свтоє собо(р)ноє ... црквн (Львів, 1595 *ЛСБ* 277, 1 зв.); Бл҃говѣрны(м) же свщєникомъ и всѣмъ христолюби́вымъ лю́демъ ... бл҃года(т), мл(с)ть, миръ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 185); Мѣсяцъ сєптєврій маєтъ: 5 дня умучєніє благовѣрного царевича Глѣба (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 849); Мы же, во пристанищѣ семъ боготишномъ преживши время живота, и скончити его здѣ хоцемъ, милостію Исуса пресладкого и пожалованьемъ благовѣрного царя (Путивль, 1638 *АЮЗР* III, 12).

2. *У знач. ім.* (*людина, яка додержується приписів релігії*) правовірний, побожний: Що за єдност роусиноу з римским костелом быти может? Благоверномоу з ними герятиками (!), яко кошцѣ зо псом (поч. XVII ст. *Вол. В.* 73); На што им от благовѣрныхъ єдин з братства лвовъского отказалъ в тыє слова (Львів, 1605-1606 *Перест.* 42); Павел перестерегал... дабы в поганские науки диалектики, силогизмы и выврoты препирателные и велерѣчия самохвалные благовѣрным не впасти (1608-1609 *Виш. Зач.* 225).

БЛАГОВѢРЫЄ *див.* **БЛАГОВѢРИЄ.**

БЛАГОВѢСТВОВАНИЄ, БЛАГОВѢСТВОВАНІЄ *с.* (*цсл.* благовѣствованиє) **1.** Оповіщання радісної вістки, благовість: Гдє бы єстє бо(л)шоую крѣпость бра́ли, а томоу са заборє(н)ю нє дивовали. Кгдыжъ роди́вы(и) ва(с) бл҃говѣствова́ниємъ о Хѣ оупомина́єтъ... мовачи (Острог, 1587 *См. Кл.* 5 зв.); Ѡ днь оутѣшный

и вєсе́лы(и) тоєю ж мєло́дією, ты(м) жє го́лосо(м) агглскоє бл҃гословє́нство,... ап(с)лъскіє чоу́да въ бл҃говѣствованію єв(г)ліа, статє́чнꙋю м(ч)ническꙋю тръпєли́вость... ωка́зꙋючий (поч. XVII ст. *Проп. р.* 228 зв.); ґды́мъ ю́жъ бл҃говѣствова́ніа, по Ап(с)лскомꙋ го́лосꙋ, бж҃им' поро́дом' плодови́та зоста́-ла, сла́влюсѧ... и тѣшꙋсѧ (Вільна, 1620 *См. Каз.* 3).

2. Євангеліє: нам жє хр(с)тіано(м) хс спсъ на(ш) но́воє своє бл҃говѣствова́ніє стоє єв(г)ліє прєда́лъ (Заблудів, 1568 *УЄ* № 552, 1).

Див. ще **БЛАГОВ'ѢСТІЄ.**

БЛАГОВ'ѢСТВОВАТИ *дієсл. недок.* (*цсл.* благов'ѣствовати) проповідувати, проголошувати: Ви(ди)тєли я́ко вы прєдѣла ты́є сами собо́ю поламали, законꙋ и єв(г)лію, и ꙋчєніє сты(х) кгва(лт) явно всє(му) свѣтꙋ, ꙋчинили, и по ап(с)лꙋ Павлꙋ сопроти(в)но и ново благовѣствꙋєтє (1598 *Виш. Кн.* 283).

Див. ще **БЛАГОВ'ѢСТИТИ, БЛАГОВ'ѢСТОВАТИ.**

БЛАГОВ'ѢСТИТИ, БЛАГОВЕСТИТИ *дієсл. недок.* (*цсл.* благов'ѣстити) **1.** (кому) Оповіщати радісну вість, новину: гаври(л) бл҃говести(л) єи радость великоую (1489 *Чет.* 263); Пріи́дѣтє(ж) къ сіо́нꙋ, и ωбоймѣтє єго,... сіо́нꙋ бл҃говѣститє, в мо́ци голос сво(и) по(д)нєсѣтє (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 226); Слышꙋ го́лосъ ώный в' оуша́хъ моихъ оустави́чьнє брима́чий ... оупомина́ючи(и) ... // ... абы́мъ на горꙋ высо́кꙋю в'зыню́лъ благовестити Сиωнꙋ (Єв'є а. Вільна, п.1616 *Прич. отех.* 13 зв. - 14); Агглъ Бж҃ий бл҃говѣстит Аннѣ, жє мѣєт породити Прєстꙋю Паннꙋ (І пол. XVII ст. *Рєз.* 176);

(кому) (*повідомляти про непорочне зачаття*) благовістити: я́кω бл҃говѣсти́лъ агглъ Прєстои Двѣ (Львів, 1646 *Зобр.* 7).

2. (кому) Те саме, що **благов'ѣствовати**: Павел сам апостол анафеме его предает, молвячи: "Аще и ангел с небесе благов'ѣстит вам паче, еже... научистеся, анафема да есть онаго пропов'ѣдника!" (1608-1609 *Виш. Зач.* 219).

Див.ще **БЛАГОВ'ѢСТОВАТИ.**

БЛАГОВ'ѢСТІЄ *с.* (*цсл.* благов'ѣстие) те саме, що **благов'ѣствованиє** в 2 знач.: Алє сєи // роспростєръ, и изъяснилъ и прєложилъ, оу своє(м) бл҃говѣстіи або въ єв(г)ліи котороє написалъ на пато(м)скомъ ωстровѣ боудоучи в' заточєніи (1556-1561 *ПЄ* 337 зв. - 338); єв(г)ліє, благовѣстіє (1596 *ЛЗ* 46); Єв(г)ліє, є(ст) сло́во грєцкоє, пословє́нскꙋ выкладає́т'сѧ, Бл҃говѣстіє (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 827).

БЛАГОВ'ѢСТНИКЪ *ч.* **1.** (*провісник добра, щастя*) благовісник: радуисѧ архангглє гаврилє пєрвыи бл҃говѣстничє всѧкои радости (1489 *Чет.* 76 зв.); Ангелы благов'ѣстники (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 661).

2. Проповідник, євангеліст: єванъгєлистъ, благовѣстни(к) (1596 *ЛЗ* 46).

БЛАГОВ'ѢСТОВАТИ *дієсл. недок.* (без додатка) Те саме, що **благов'ѣствовати**: Бѣда мнѣ... если не благов'ѣстую! Бѣда мнѣ, если былъ молчалъ и правду утаивалъ! (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 3).

Див.ще **БЛАГОВ'ѢСТИТИ.**

БЛАГОВ'ѢЩЕНЄ, БЛАГОВЕСЩЕНЄ, БЛАГОВЕЩЕНІЄ, БЛАГОВЕЩ'ѢНИЄ, БЛАГОВ'ѢЩЕНИЄ *с.* (*цсл.* благов'ѣщение) **1.** Добра вістка, благовість: в назарєфъ пришю(л) гаврилъ къ девѣ мріи, приносѧ бл҃говєщѣниє (1489 *Чет.* 36 зв.); Ра́дость благовѣще́ніа одє́ржавши, присню Дѣва Мріа ... ишла на го́рныє мѣста, до мѣста Іюдова (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 817).

2. (*назва церковного свята, також календарна дата*) Благовіщення: Нєдвижи́міи соу́(т)... Ро(ж)ство хво, Крщє́ніє, Стрѣтє(н)є, Бл҃говѣщє(н)є (Острог, 1612 *Час. Туп.* 308); Надалѣ(и) по Бл҃говѣщєніи Бци за ти(ж)дє(н) до Львова прийдє(т) с пѣнє(з)ми ω(т) на(с) (Устя, 1614 *ЛСБ* 450, 1); Знамєни́тый дєнь и вєсє́лый Пра́зникъ Благовѣщєнѣѧ празнꙋючи бра́тіє ... ра́достію ра́дꙋймωсѧ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 827).

3. Церква на честь Благовіщення: Тѣло мое грешное ма быт положоно у притвори Благовесщеня Господня, который предѣлъ у церкви соборной светого Иоанна Богослова в замку Луцъком (Тороканів, 1555 *ЧИОНЛ* V-3, 157).

4. Назва ікони із зображенням Благовіщення: Святость Благовещенія пречистое Богородицы, затворчитое, сребромъ оправеное, позолотистое (Київ, 1554 *КМПМ* І, дод.8).

БЛАГОВ'ѢЩЕНЕЦЪ *ч.* Член братства, що при церкві на честь Благовіщення: тогды бл҃говѣщє(н)цы ꙋ брати(и) наши(х) двѣ ча(сти) грꙋнтꙋ... сто(р)говавши ωны(и) з' спрято(в) єє, гро(ш) трєти(и) в зада(т)ку на(м) дали (Львів, 1626 *ЛСБ* 1049, 6).

БЛАГОВѢЩЕНИЄ *див.* **БЛАГОВѢЩЕНЄ.**

БЛАГОВѢЩЕНСКИЙ *прикм.* Який стосується церкви на честь Благовіщення: ѡ(т) гєдеѡна... єп(с)кпа лво(в)ского... бывшому попу бл҃говѣще(н)скому (Стрятин, 1591 *ЛСБ* 165); бл҃говѣщє(н)ско(и) цє(р)кви з ты(х) спрято(в) трєти(и) гро(ш) взяти прыходило (Львів, 1626 *ЛСБ* 1049, 6).

БЛАГОГОВЕНСТВО *див.* **БЛАГОГОВѢНСТВО.**

БЛАГОГОВѢИНСТВО *с.* (*цсл.* благоговѣнство) те саме, що **благоговѣнство**: и тако ско(н)часа погрєбаниє починѹ со зѣлны(м) бл҃гоговѣи(н)ство(м) (Львів, 1590 *ЛНБ* 4, 1136, 2, 30, 1 зв.).

БЛАГОГОВѢЙНЫЙ *прикм.* (*сповнений глибокої шани до Бога, безмежно відданий*) благоговійний, побожний: На семомъ соборѣ въ Никеи на мѣстцу Андріяна папы Рымского быль Петръ благоговѣйный первый презвитеръ Римскія церкве (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 133); Прéто вы пáстыра собѣ тáко(г) избира(и)тє // ... Прє(ж)дє назнамєна(и)тє нѣко(ли)ко ѡсобъ, ѡ(т) жиτїа ї разоу́ма свѣдитлъствова(н)ны(х) ѧ́ко сѹ(т) бл҃гоговѣ(и)ны и правовѣр҃ны (п. 1596 *Виш. Кн.* 225 зв.-226); При прозба(х) множества хр(с)тїанъ сама надѣа мзды вѣчной, за прáцоу дла вѣры помножéна подоймованье до прїймовáнѧ на себе того оурадѹ бл҃гоговѣйные лю́ди привóдить (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 168).

Див. ще **БЛАГОГОВѢННЫЙ.**

БЛАГОГОВѢННЫЙ, БЛАГОГОВѢНІЙ *прикм.* **1.** Те саме, що **благоговѣйный**: Иже вездѣ ѡбрѣтаємїи хр(с)тїяни... бл҃гоговѣнїи сщ҃енници и вси... христоименитїи лю́дїє (Львів, 1589 *ЛСБ* 120); Игѹменъ... // повинє(н) бѹдє(т) и братии подобныхъ собѣ ховати. То є(ст) Дх҃овника, Казнодѣю, Сщ҃е(н)ника бл҃гоговѣ(и)ного (Луцьк, 1624 *ПВКРДА* І-1, 60-61); при тыхъ засъ всѣ побожніи и всечесніи Игуменове, честные Протопопове и Богобойныи Священницы и благоговѣнныи Старцы (Київ, 1631 *ОЛ* 19).

2. *У знач. ім.* благоговійний, побожний: а ѡ себѣ наскáковати бє(з)стѹднѣ пє(с)ки яко жє вы на попо(в)ство бє(з) волѣ бж҃ нє хоцѹ: наѹчи(х) бо са бл҃гоговѣти ко бл҃гоговѣ(и)но(му), и ѡ(т) оного повєлéнїа ѡжидати (1598 *Виш. Кн.* 309 зв.).

БЛАГОГОВѢНСТВО, БЛАГОГОВЕНСТВО *с.* Благоговіння, шанобливість, пошана: прєпóдобїє ст҃обливость рє(в)ность и бл҃говє(н)ство ѡ бóзѣ (Вільна, 1596 *ЛЗ* 69); Пaтоє, бл҃гоговє(н)ство, и то є(ст) оучтиво(ст), боазнь, и всты(д) заховати (п. 1596 *Виш. Кн.* 240); Маєшь и достатéчнѹю наѹкѹ, что єсть Тáйна, що за мóцъ и скѹтки сѹтъ кóждои Тайны, з' якóю оучти́востю и бл҃гоговѣнствомъ ѡ́ныи ѡ(т)правовáти и вѣрнымъ подавáти (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 5 зв.).

Див.ще **БЛАГОГОВѢИНСТВО.**

БЛАГОГОВѢТИ *дієсл.недок.* (к кому) (*побожно схилятися перед ким*) благоговіти: а ѡ себѣ наскáковати бє(з)стѹднѣ пє(с)ки яко жє вы на попо(в)ство бє(з) волѣ бж҃ нє хоцѹ: наѹчи(х) бо са бл҃гоговѣти ко бл҃гоговѣ(н)но(му), и ѡ(т) оного повєлéнїа ѡжидати (1598 *Виш. Кн.* 309 зв.).

БЛАГОДАРЕНИЄ, БЛАГОДАРЕНЇЄ *с.* (*цсл.* благодарениє) **1.** Подяка, вдячність: абовѣ(м) // молéнїє розѹмѣé(т)са, кгды кто мóли(т)са бѹ҃.... а бл҃годарéнїє, гды кто за добродѣ(и)ства дáкѹє(т) бѹ҃ (Вільна, 1596 *З. Каз.* 87 зв.-88); посла(л) а҃ золо(т)... котóрыє приняти рáчитє съ бл҃годарéнїє(м) (Сучава, 1599 *ЛСБ* 336); братия ѹчинили ска(р)гѹ на пана Мигала... при ро(з)ходє брати(и) пє(р)шє прєшлои сходзки по доко(н)чєню бл҃годарения (Львів, 1633 *ЛСБ* 1043, 35); а ты ѡсщ҃енный Читє(л)нику прїйми съ блг(д)рéнїєм' тѹю прáцѹ смирéнїа нш҃ого (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 6 зв.); **благодарєнїє возсылати** (кому) — виражати (складати) подяку: О наими(л)шїи сн҃оу... твоєи ст҃ои мл(с)ти и нєвымо(в)ноє бл҃годарєнїє воз'сылаю... што є(с) са зав'жды м'ною.... пѣклова(л) (XVI ст. *УЄ Трос.* 12); **благодарєнїє въздавати (въздати)** (кому) - складати (скласти) подяку: Хвалéнїє, бл҃годарєнїє, и поклонéнїє, тебѣ въздавáю (Чернігів, 1646 *Перло* 74); Гѹ бѹ҃ бл҃годарéнїє въздáимо яко бл҃годатєлю (Острог, 1581 *См.В.* 7); **благодарєнїє отдавати (отдати)** (кому) - складати (скласти) подяку: Хвалéнїє, бл҃годарéнїє, збави́тєлєви нáшємѹ ѡ(т)дава(и)мо (Чернігів, 1646 *Перло* 62 зв.); Бл҃годарéнїє, ѡ(т)дадѹтъ Твóрцѹ и збави́тєлєви своємѹ (Там же, 161); **благодарениє учынити** (кому) - подякувати: По҃то(м) всѣ вставшы на ноги бл҃годорєниє (!) ... по(с)ла(н)цомъ ѹчынили за ѡхо(т)ноє послушє(н)ство (Львів, 1637 *ЛСБ* 1043, 49).

2. Хвала, прославляння (стосовно Бога): Первое, церковному послѣдованию в славословию, благодарению и молитвѣ непотребни суть (Унів, 1605 *Виш. Домн.* 189); Ты всею цр҃квою Х҃вою справуешь, И през ню на́мъ доро́гу про(с)тuешь, до цр(с)тва Нб(с)ногω, и до живота́ вѣчногω, И до бω(з)кого хвале́нїа, блгодаренїа оуставѣчногω (Чернігів, 1646 *Перло* 32); **чинити благодареніє** - хвалити, прославляти: хочу абысте чини́ли моли́твы, моле́нїа и мо́л'бы, бл҃годаренїа (Вільна, 1596 *З. Каз.* 87).

Див. ще **БЛАГОДАРСТВО.**

БЛАГОДАРИТИ *дієсл. недок.* (*цсл.* благодарити) (кого і без додатка) дякувати (кому): никита ... похвалилъ г(с)да ба҃ рекоучи. блгодарю тѧ г(с)и бе҃ мои (1489 *Чет.* 31); Люде... чекаю(т) того хвалебного днесъ бл(с)вениемъ uживати брашенъ бл҃годарѧчы бг҃а с таковы(х) даровъ его свт҃ы(х) (Стрятин, 1588 *ЛСБ* 95), Благодари(м) ва(с) всегда ω ва(с) поминаючи вѣру вашu и трuды съ подвиги (Кричів, 1600 *ЛСБ* 352, 1); а ω(т) Бг҃а вдѧ́чне Прина́вши: благодари́тъ, же пожи́токъ зна́чне за пра́цею ωде́ржалъ (Луцьк, 1628 *Андр. Лям.* 17); Пре(д) егώ бо(з)кимъ пресла́внимъ Тро́номъ. Хвалю́ благодарu, въспѣва́ю, велича́ю (Чернігів, 1646 *Перло* 68); тогды Мелхиседе́къ вы́несль емu хлѣбъ и вино, абы то пе́рвѣй бл҃годара́чи за звытѐжство бгu офѣрова́ль (серед. XVII ст. *Хрон.* 26 зв.).

БЛАГОДАРНЕ, БЛАГОДАРНѢ *присл.* Те саме, що **благодарно**: а мы не погоршимося, если и во умаление приходимо, но благодарнѣ сей крест нѣсимо (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 162); Живо́тъ абовѣмъ Прироже́н'ѧ бл҃годарне пріймати маемо, якъ ω(т) Бг҃а намъ даный (Вільна, 1620 *См. Каз.* 14).

Див. ще **БЛАГОДАРСТВЕННО, БЛАГОДАРСТВЕННѢ.**

БЛАГОДАРНО *присл.* (*цсл.* благодарьно) вдячно, з вдячністю: жалuймо того, же́смо длѧ свои́хъ внuтрнихъ стра́стей бл҃годарно не хотѣли внима́ти (Київ, 1625 *Коп. Ом.* 166).

Див. ще **БЛАГОДАРНЕ, БЛАГОДАРСТВЕННО, БЛАГОДАРСТВЕННѢ.**

БЛАГОДАРНЫЙ *прикм.* (*цсл.* благодарьнъ) вдячний: Так же и то перекладачь, преплывши и прешедши подвиг благодарный, хулюю запечатовав, - ато як, молю, терпѣливѣ послухайтѣ и открыем вам (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 238); молитва благодарнаѧ, До пероблы Бω(з)кои Дх҃а престо́гω при концu Похвáлы (Чернігів, 1646 *Перло* 34 зв.).

Див. ще **БЛАГОДАРСТВЕННЫЙ.**

БЛАГОДАРНѢ *див.* **БЛАГОДАРНЕ.**

БЛАГОДАРСТВЕННО *присл.* Те саме, що **благодарно**: и мы ... мірu... ца́рскїѧ пѣсни сла́дцѣ съплѣтати ты же сіе благодар'ствен'но пріи́ми (Львів, 1591 *Просф.* 63); И понеже добрѣ ω дому наше(м) желиборски(х) шля(х)ти по(л)скои и ω нашо(м) архиере(и)ствѣ проповѣдаешъ бл҃годарстве(н)но на(м) се и любовно (Ірклїів, 1650 *ЦДАДА* 124, 3, 37).

Див. ще **БЛАГОДАРНЕ, БЛАГОДАРСТВЕННѢ.**

БЛАГОДАРСТВЕННЫЙ *прикм.* (*цсл.* благодарьствьнъ) те саме, що **благодарный**: Про то тя...з' се́рца віта́емо, радuючися, Бг҃оу въ тро(и)цы слави́момu... покло́нъ посполu з' бл҃годарстве́нными молітвами възсыла́ючы (Манява, 1619 *Привит. Феод.* 288 зв.).

БЛАГОДАРСТВЕННѢ *присл.* Те саме, що **благодарно**: Тако́го сомне́нѧ не была та́ѧ побо́жнаѧ ωсо́ба, понева́жъ и найме́ншїй припа́докъ, а́лбо в' здоро́вю, а́лбо в' фортuнахъ свои́хъ навѣже́н'емъ Бж҃іимъ бы́ти бл҃годарстве́ннѣ оузнава́ла (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 944).

Див. ще **БЛАГОДАРНЕ, БЛАГОДАРСТВЕННО.**

БЛАГОДАРСТВО *с.* Подяка, вдячність: а, срозумѣвши, уста заключи и умолкни, хулу угаси, а благодарство научи (1608-1609 *Виш. Зач.* 224).

Див. ще **БЛАГОДАРЕНИЄ.**

БЛАГОДАРЪ *ч. Діал.* благодар "благодійник, доброчинець". Вл. н.: Степанъ Благода(р) (1649 *РЗВ* 387).

БЛАГОДАТЕЛЬ *ч.* (*цсл.* благодатель) (*той, хто робить добро іншим*) доброчинець: Всѧ́каго чи́на православный чита́телю, Гu бu бл҃годаре́нїе възда́имо я́ко бл҃годателю (Острог, 1581 *См. В.* 7); Кре(ст)... на(и)бо(л)ши(и) новозламаного срѣбра ω(т) бл҃годателе(и) даного зебраны(и) ωздобне... съωрuжены(и) вве(с) з сто(л)це(м) злоцѣсты(м) (Львів, 1637 *Інв. Усп.* 4 зв.); Црu пресла́вный, ω(т) вѣка блгода́телю на(ш) да́вный (Чернігів, 1646 *Перло* 71).

БЛАГОДАТНЫЙ *прикм.* (*цсл.* благодатьнъ)

7 738-4

благодатний, доброчинний: радоуиса блгодатный роучаю свѣта (1489 *Чет.* 156 зв.); В том пан Юрко сопротивляется слѣдови ... святых отец... которые... степенѣ до того благодатного дару починили и границу закопали (Унів, 1605 *Виш. Домн.* 189); Харітоніа, Блг(д)тнаа (1627 *ЛБ* 240).

БЛАГОДАТЬ, БЛАГОДАТЪ *ж.* (*цсл.* благодать) **1.** Благодать, ласка, щедроти: г(с)ь бо бъ благодатию своєю бы(л) почести(л) єго. и ωнъ прѣмєнилъса ω(т) блгодати на злобоу (1489 *Чет.* 75 зв.); Хс ап(с)лώмь оубо самоличнѣ бéсѣдова, и дха блг(д)ть оучи́тела тѣмь посла (1556-1561 *ПЄ* 16); Благодатію Господа нашего..., ему же есть хвала..., нынѣ и всегда и въ вѣкы вѣковь, аминь (Перемишль, 1563 *АрхЮЗР* 1/VI, 52); а ωтрóча росло и оукрѣпило(с) дхомь и нáпол'нилоса моу(д)рости, и блг(д)ть бжіа бы́ла на нє(м) (XVI ст. *УЄ літк.* 3): бл(д)ть ва(м) всѣ(м) ω(т) бга (Сучава, 1599 *ЛСБ* 336); тепє(р) зычачи вм доброго здоро(в)я... спо(л)нє з любимыми вм г(с)дȣ богу... благодати єго всѣ(х) ва(с) прєдає(м) (Жовчів, 1616 *ЛСБ* 467, 1); И на(ш) Іώсифє блг(д)тію Бжією, зостáвши въ с(т) Вєли́кой и Чȣдотво(р)ной Лáврѣ Пєчéрской, намъ Ѡ(т)цéмъ и Пастырємъ, ωтвирáєшъ Литєрáлнȣю Жи́тницоу (Київ, 1648 *МІКСВ* 347);

задоволення, благо, блаженство: Анна: Блг(д)ть, потѣха, або лáскаваа, мл(с)рднаа (1627 *ЛБ* 177); харітωнъ Рáдȣєтса сєбѣ, а(б) блг(д)тей испо(л)нéнъ (Там же, 240).

2. Доброта, добро: Блгодарȣ та, Парáклитє... Истóчничє прємоу(д)рости, и Разȣма, и всакои блгодáти, прєнайвы́шшєє добрó, и богатєство (!), прєизобы́лноє, вѣчноє радованїє, и вєселїє (Чернігів, 1646 *Перло* 35); Якожъ и теперъ блгодаримо Бга Всєдєржи́тела, же сєгω раба свóєгω... з' чада гнѣва сотвори(т) чáдо блгодáти (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 905).

◊ **нова благодать** — Новий Завіт: а то дла тóгω и́жъ на подáню Стыхъ ап(с)лωвъ, и оужива(н)ю дáвномъ нє тóлкω в' нóвой Блг(д)ти áлє и в' стáромъ Зáконѣ ... тóтъ стый звы́чай оуфȣндованъ єсть оумóцнєнъ (Київ, 1625 *Коп. Ом.* 157); А в' Новой блг(д)ти тáйны, и знача(т) лáскȣ Бжȣю и ώнȣю пода(т) члкȣ, якω причи́ны инстрȣмєнта(л)ныє (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 901).

БЛАГОДЕНСТВИЄ *с.* (*цсл.* благоденствиє) те саме, що **благоденьство**: во блгоде(н)ствии мнозѣ да сподоби(т) вась христо(с) богъ на(ш) (Оліта, 1591 *ЛСБ* 185, 1); блгочестивомȣ и блгороднομȣ князю Иванȣ Петровичȣ Про(н)скомȣ ... всѣ(х) благъ, здравия ... благоде(н)ствия блгословєниє прєпосылає(м) (Київ, 1649 *ЦДАДА* 124, 3, 32).

БЛАГОДЕНЬСТВО *с.* (*цсл.* благодьньство) успіх, задоволення, щастя: въсакоє дѣло єжé члкь чини́ти починає(т) тєды с поча(т)кȣ быває(т) съ нȣжєю и трȣ(д)ностю а на ко(н)ци же подвига радо(ст) и вєсєлїє и благодєньство приходи(т) ємȣ (поч. XVII ст. *УЄ* № 236, 4 зв.).

Див. ще **БЛАГОДЕНСТВИЄ.**

БЛАГОДЕРЖАВНЫЙ *прикм.* Благочинний: Євкрáтїй, Блгодержáвн(и) (1627 *ЛБ* 206).

БЛАГОДУШЕНЪ *прикм.* (*цсл.* благодоушьнь) благодушний, добродушний: Євоймїй: весéлый, охóтный, або блгодȣшєнъ (1627 *ЛБ* 205); Євпси́хїй: Блгодȣшє(н), смѣ(л) (Там же, 206).

БЛАГОДѢАНЇЄ, БЛАГОДѢЯНИЄ *с.* (*цсл.* благодѣяниє) те саме, що **благодѣланїє**: многи(х) и великихъ блгодѣянии бжи(х) ко члвкома архистратиго(м) михаило(м) сии бы(ст) прє(до)статєль пєрвыи (1489 *Чет.* 70); Нє замȣди: Нє ωмéшка(л)... Но áбїє блгодѣáнїє наведе (1627 *ЛБ* 73).

БЛАГОДѢЛАНЇЄ *с.* Доброчинність, *заст.* благодіяння: я́кожє сє нн҃ѣ ти́хаа и нєбéснаа, наста вєсна, пастыр дóбрый на блгодѣлáнїє движа, ω(т) грѣхóвнаго сна (Львів, 1591 *Просф.* 71).

Див. ще **БЛАГОДѢАНЇЄ.**

БЛАГОДѢЛАЮЩИЙ *дієприкм. у знач. ім.* Благодійник, доброчинець: Посóбїємъ бóжїа благодати, и єго оукрѣплєнїємъ, иже єсть пóмощїю благодѣлáющимъ (!) и заступлéнїємъ (Львів, 1591 *Просф.* 71).

БЛАГОДѢТЬ *ж.* (*цсл.* благодѣть) те саме, що **благодать:** назавтриє въставъ моу(ж) то(т). пошо(л) съ отрочатє(м) по словȣ архангловȣ. оувидєлъ блгодѣть бжию (1489 *Чет.* 7 зв.).

БЛАГОДѢЯНИЄ *див.* **БЛАГОДѢАНЇЄ.**

БЛАГОЗДРАВІЄ *с.* Абсолютне (повне) здоров'я: Блгоймство: Здравіє, блгоз(д)рáвї(є) (1627 *ЛБ* 8).

БЛАГОИЗВОЛЕНЬЄ *с.* (*цсл.* благоизволеніе) (ласкавий) дозвіл, (ласкаве) зволення: Предложе́ніе: Бл҃гоизволе́нье, предсавза́тье, постановлѣ(н)є, цѣль або коне́цъ (1627 *ЛБ* 92).

БЛАГОИЗВОЛИТИ *дієсл. док.* (*цсл.* благоизволити) (кому що) (ласкаво) дозволити, зволити: Се а(з) мнѡ(г)грѣшный мона(х) ѳеѡфилакть ... бл҃гоизволи(х) мои(м) бл҃гы(м) произволеніє(м) (1562 *DIR "A"* XVI, т.II, фотокоп. 154); Тут ся и оные слова ‹Христовы› выполняют: не бойся, малое мое стадо, яко отец мой благоизволи вам дати царствіє небесноє (Львів, 1605-1606 *Перест.* 55); Бж҃е мой... которій ѡдѣва́ешь сѧ; свѣтомъ якѡ Ры́зою, благоизволи́лъ еси; ѡдѣа́тисѧ Пелена́ми тлѣнными (Чернігів, 1646 *Перло* 28).

Див. ще **БЛАГОПРОИЗВОЛИТИ.**

БЛАГОИСКУСЕНЪ *прикм.* (*цсл.* благоискусынъ) прославлений, шанований: Євдокімъ: бл҃гоиск8сенъ, или бл҃гоиспыта́тель (1627 *ЛБ* 205).

БЛАГОИСПЫТАТЕЛЬ *ч.* Майстер, умілець: Євдокімъ: бл҃гоиск8сенъ, или бл҃гоиспыта́тель (1627 *ЛБ* 205).

БЛАГОЛѢПИЄ, БЛАГОЛИПИЄ, БЛАГОЛѢПІЄ *с.* (*цсл.* благолѣпие) велич, краса, пишність: св҃тое писа(н)є ... рече г(с)ди бл(с)ви и ѡсв҃ти любащи(х) бл҃голѣпие дом8 твоє(г) и мѣсто вселения слави твоея (Новогородок, 1547 *ЛСБ* 13); при которомъ свещеннику... болницу и шпиталь убогих своих любезно и праведно строити, церковное благолипие по силе своей честно украшати (Берестя, 1594 *ЗНТШ* XXVIII, 9); ми́ро(н) бърна́(в)ски(и) могі́ла ... // ... прислалъ пре(з) п(н) камераша ѳеѡ(д)ра ра(ди) бл҃голѣпія це(р)ко́вно(г) ... сос8до(в) сре́бра злоти(с)то(г) шту(к) 10 (Львів, 1630 *ЛСБ* 1051, 2-2 зв.).

БЛАГОЛѢПНО *присл.* (*цсл.* благолѣпьно) велично, пишно, *заст.* благоліпно: подаемъ его [Кирила Терлецкого] вамъ отъ насъ быти ексархомъ ... и благословили есмо его соборне, яко наместника нашого, съ вами во всемъ советовати и чинъ церковный благолѣпно и всякими благими правы украшати (Берестя, 1589 *АрхЮЗР* 1/I, 254); кто часто пріємле(т) кориц8 в бра(ш)нѣ или кто єѣ та(к) ѣстъ 8 того блѣдость и(з) лица выведе(т) і бл҃голѣпно стане(т) (XVI ст. *Травн.* 136 зв.).

Див. ще **БЛАГОЛѢПНѢ.**

БЛАГОЛѢПНЫЙ *прикм.* (*цсл.* благолѣпьныи) чудовий, гарний, *заст.* благоліпний: По́стъ стары́хъ ѡкра́са... жона(м) оукраше́ніє благолѣпноє, и къ Б8 присвоеніє (Київ, бл. 1619 *О обр.* 160); Євпре́пі(и): бл҃голѣ(п)ны(и), сли(ч)нои 8роды (1627 *ЛБ* 206).

БЛАГОЛѢПНѢ *присл.* Те саме, що **благолѣпно**: Па́вел... мо́вилъ... М8жіє Аѳинейстіи... знашо́ле(м) и к8ми́ръ невѣдаючи невѣдомом8 Б8: которого вы... благолѣпнѣ... чтите, того я ва(м) проповѣд8ю (Київ, 1619 *О обр.* 12); polite, красовито, бл҃голѣпнѣ (1642 *ЛС* 320).

БЛАГОЛЮБНЫЙ *прикм.* (*цсл.* благолюбьныи) (*пройнятий добром*) доброзичливий, добрий: А еже гнѣв и печаль друг на друга имѣти и тым мняся кривду божию отмщати, знамение есть оно, глаголют святии, тщеславное души, а не благолюбное (Унів, 1605 *Виш. Домн.* 194).

БЛАГОЛЮБЦА *ч.* Благодійник, добродійник: при которомъ свещеннику ... собранное наданое, мастности от когож колвекъ благолюбца во влагалищи своемъ и шпиталными братскими праведно справовати и радити маютъ (Берестя, 1594 *ЗНТШ* XXVIII, 9)

БЛАГОМУДРЪСТВОВАТИ *дієсл. недок.* (*цсл.* благомудрьствовати) (о чім) задумуватися (над чим): Митрополит, не благомудръствуючи о том, анѣ слухаючи пастиря... ни с чим Діонисія ексарху отправилъ (Львів, 1605-1606 *Перест.* 30).

БЛАГОНОЖНЫЙ *прикм.* Який має добрі ноги: Агаѳопо́дъ: Бл҃гоно́жный, до́брыхъ но́гъ (1627 *ЛБ* 172).

БЛАГОНРАВИЄ, БЛАГОНРАВІЄ *с.* (*цсл.* благонравие) доброчесність, чеснота, цнотливість: Пише(м) до васъ... абы... на сынахъ церъкве ... праваславия (!) ... (... вѣчъная геена) не падала що роз8мѣемъ ѡ бл҃гонрави вашемъ же то лю(б)ве ради и посл8шанія проти(в) пастиро(в) свои(х) х8(т)не 8чините же то(и) зло(и) шкарадѣ забѣгънете (Путятинці, 1634 *ЛСБ* 522, 1); Долженъ еси показа́ти благонра́віє ст҃ителскаго подо́бія, е́же есть любо́въ, кро́тость, цѣлом8дріе ... оудержа́ніє всѣхъ сла́стей (Львів, 1642 *Жел. П.* 2).

БЛАГОНРАВНЫЙ *прикм.* Доброчесний, достойний, цнотливий: Нра́въ: Но́ровъ, обы́чай, или звы́кло(ст), о́бразъ ... блгонра́вный, ѡбыча́йный, до́бры(х) ѡбы́чаіовъ, ѹчти́выхъ (1627 *ЛБ* 78); Шляхе́тной и Блгобойной Молоди ... и всѣм' ве́спол' блгонравным Спѹде́ѡ(м) ... здоро́вя до́брого ... оупре́йме зы́чит' (Київ, 1636 *МІКСВ* 316).

БЛАГОНРАВНѢ *присл.* Добре, чесно, справедливо, достойно: Нра́въ: Но́ровъ,... блгонра́внѣ, ѡбы́чайнє, ѡсторо́жнє, присто́йнє, ѹкла́днє (1627 *ЛБ* 78).

БЛАГООБРАЗЕНЬ *див.* **БЛАГООБРАЗНЫЙ.**

БЛАГООБРАЗЇЄ *с.* (*цсл.* благообразие) достойність, благопристойність: Пытаю ва(с) за(с), имаю(т) ли пастырє вла(ст), што нового в це(р)ковъ зако(н)ную // вѣчны(м) фѹ(н)дамє(н)то(м) писанїя, чи́на и блгообразїя ѹкгрѹ(н)това́нѹю... ѡ(т) своєго вымы(с)лѹ мирского вносити (1598 *Виш. Кн.* 282 зв. - 283);

духовна чистота: оукраси́ли є́стє телє́сного бо(л)ва́на свѣта того ѡкрасою, проба́чили є́стє блгообразїє въноутр'нєго члка (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 228).

БЛАГООБРАЗНЫЙ, БЛАГООБРАЗЕНЬ *прикм.* (*цсл.* благообразьныи) достойний, благопристойний: Ча(с)у ѡного прїшо(л) іѡси(ф) ѡ(т) аримафєя блгоѡбразєнь съвръшатєль котрїй надѣва(л)ся и чєка(л) цр(с)тва бжїа (XVI ст. *УЄ* N 31, 58); Прч(с)тая до нєго рєкла: блгоѡбразныи Іѡсифє, кто(ж) можє кро(м) тєбє тоє вчинити? (XVI ст. *УЄ Трос.* 79); По которых благообразных и подвижныхъ [мужехъ] ленивыє и не добрыє настали (Львів, 1605-1606 *Перест.* 26).

БЛАГОПЛОДНЫЙ *прикм.* (*цсл.* благоплодьныи) який має або дає гарні плоди: Церковь есть различного жития цвѣтущий благоплодный и добровонный рай (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 168).

БЛАГОПОБѢДНЫЙ *прикм.* Переможний: агаθо́нік': Блгопобѣдны(и) (1627 *ЛБ* 172).

БЛАГОПОДОБНЫЙ *прикм.* (*цсл.* благоподобьныи) чудовий, гарний: Блголѣпный: Блгоподо́бный (1627 *ЛБ* 162).

БЛАГОПОКОРЛИВЫЙ *прикм.* Покірний, послушний: А которая мудрость зъ высокости, первѣй есть чиста потомъ же мирна, кротка, благопокорлива, полна милости и овоцовъ добрыхъ (1603 *Пит.* 106).

БЛАГОПОСЛУШЛИВЫЙ *прикм.* (*цсл.* благопослоушьливыи) те саме, що **благопослушный**: Благопослѹшливыи ѡвъчата ѡграды х(с)вы и ваше(и) любви всяко(г) блага рачителѣ и євъ поспѣ(ш)ници (Кричів, 1600 *ЛСБ* 352, 1).

БЛАГОПОСЛУШНЫЙ *прикм.* (*цсл.* благопослушьныи) послушний, слухняний, покірний: а не покладаючи во(т)ще вашего моления ѹмыслнє тамъ єдє(м) и ва(с) вси(х) ве(р)ны(х) и блгопослѹшны(х) желателє(и) тою бы(т)но(ст)ю своєю посєтимъ (Острог, 1591 *ЛСБ* 152); Всѣмъ ... православны(м) цркве стоє восточноє и нашого смиренїя блгопослѹшны(м) снѡмъ ... ласки покою и милосє(р)дия ѡ(т) всєдє(р)жителя Бга пови(н)шовавши (Київ, 1628 *ЛСБ* 501, 1); Дїа́конѡмъ, и всємѹ ... Кли́рови, смирє́нїя нашегѡ Съ слѹжителєм' бра́тїи, и блгопослѹшным' Снѡм' в' Дхѹ Блвє́нства ѡ(т) Ха Бга ... оупрі́йме зы́чимъ (Київ, 1639 *МІКСВ* 214).

Див. ще **БЛАГОПОСЛУШЛИВЫЙ.**

БЛАГОПОСПѢШИТИ *дієсл. док.* (*цсл.* благопоспѣшити) (кому) ласкаво допомогти, доброзичливо посприяти: Побо́жныє ѡблюбе́нци... на то(м) стомъ мѣстцѹ становитє́ся... абы́стє ты(м) сна́днѣй повѣрє́ный ва(м) ѡ(т) Бга живо(т) до ча́сѹ слѹщногѡ бє(з) мо́л'вы и кло́потѹ могли прова́дити: // в чо(м) на́йвишшій Пань нєха́й ми́лостам' ва́шим' блгопоспѣшит' (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 916-917).

БЛАГОПОСПѢШНО *присл.* Вільно, без перешкод: И что бо́лє нє простира́ющє сло́во про(с)то рєщи има(м) вся́комѹ хѹдо́жєствѹ пролѣтїє блгопоспѣшно є(ст) на(м) (Львів, 1591 *Просф.* 70).

БЛАГОПРАВАЩЄ *присл.* Достойно: ѡзна(и)мѹємъ ... ижъ сє(и) ѡ(т) юности ч(с)тно цвитѹщи Миха(и)ло Сидоровичъ ... бѹдѹчи єму во ѹчилищѹ в школѣ... дияко(м) ... сво(и) чи(н) станѹ ємѹ належачого ч(с)тно и блгоправащє препрово(ж)далъ (Львів, 1602 *ЛСБ* 1043, 6).

БЛАГОПРИВѢТСТВОВАТИ *дієсл. недок.* Доброзичливо (ласкаво) вітати: Мо́литсѧ: Блгоприв(ѣ)(т)ствѹє(т) (!) привѣтотво́ри(т)... привѣтствѹєтъ,.. вѣншѹєтъ (1627 *ЛБ* 65).

БЛАГОПРІАТНЫЙ *прикм.* (*цсл.* благоприятьныи) приємний, милий: ґды хто живє́тъ Бгѹ во вшєля́кой сватобли́вости и справєдли́вости и пра́вдѣ, и

ставáєт҆сѧ жéртвою дхóвною бл҃гопрїѧ́(т)ною бг҃ви (Вільна, 1620 *См. Каз.* 11 зв.); Оугóдникω(в) своúхъ, якω Послѡ́въ нѣ́ꙗкихъ, прє(з) котóры(х) Написáныє в҆ Сеǘ Кни́зѣ, Мл҃твы, Канѡ́ны, и Пѣ́нїѧ бл҃гопрїѧ́тныє, якъ Контрáкты згóдныє до нáсъ грѣшныхъ присылаєть (Київ, 1648 *МІКСВ* 347).

БЛАГОПРОИЗВОЛИТИ *дієсл. док.* (*цсл.* благопроизволити) (що) (ласкаво) дозволити, зволити: мы Стефан Воєвода ... знамєнито чиним... ожє благопроизволи господство мы нашим благым произволєнїєм (Сучава, 1503 *BD* II, 209); Сє азъ.. Стефан воєвода... знамєнито чиним.. ожє бл(а)гопроизволи г(оспо)д(ст)во мы нашим бл(аг)ым произволєнїємъ (Гирлов, 1519 *DBB* II, 1); їѡ Стефа(н) воєвода ... знамєнито чинимъ ... ѡжє бл҃гопроизволи г(сд)вомы съ оусєѧ нашєѧ доброѧ волєю, яко да ѹтврьдимъ и оукрѣпимъ нашъ ст҃ый мѡнастиръ ѡ(т) поутнои (Сучава, 1522 *МЭФ* фотокоп. № 12).

Див. ще **БЛАГОИЗВОЛИТИ.**

БЛАГОПРОХЛАДЕНЪ *прикм.* Лагідний: И вѣтры тог(д)а бл҃гопрохлáдны лѹчáми просїавáєми, И всáко птúчє стáдо по(д) нб҃сє(м) поє(т) сла(д)кими пѣнїами (Львів, 1591 *Просф.* 70).

БЛАГОПУТНЫЙ *прикм.* Безперешкодний, вільний: Євóдъ: бл҃гопѹ́тны(и) (1627 *ЛБ* 206).

БЛАГОРАЗУМИЄ, БЛАГОРАЗУМЇЄ *с.* (*цсл.* благоразумиє) розважливість, розсудливість: яжь перекладач в толку послания апостольскаго написáв, якобы Златоустый, сам чистившися и полеровавшися на благоразумиє в безмолвиии и отлучении от человѣк, иноком новым... возбранял им тоє: истощати, и очиститися (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 239).

БЛАГОРАЗУМНЫЙ *прикм.* (*цсл.* благоразоумныи) розважливий, розсудливий, благорозумний: ра(д)уисѧ козмо бл҃горазоумный защитничє печалнымъ (1489 *Чет.* 69 зв.).

БЛАГОРОДЕНЪ *див.* **БЛАГОРОДНЫЙ.**

БЛАГОРОДЇЄ *с.*(*цсл.* благородиє) благородство, шляхетність: Сє оубо свѧти́телская прибываєтъ дш҃а, рáдѹйсѧ грáдє, оусéрдно пастырѧ прїємлющи, оукраси́тєлѧ жє совѣта бл҃горóдїє(м) оубо чєсна прємѹдра жє словєсы (Львів, 1591 *Просф.* 64); (*із займ.* твій *форма титулування і шанобливого звертання*) благородство: а ω(т) Твоєгω Бл҃горóдїа през҆ послы нáшѣ жадáємъ покóю и любвє (Київ, 1623 *МІКСВ* 70); Тѣмъ жє... посѣтити писанїє(м) бл҃городїє твоє (Ірклiїв, 1650 *ЦДАДА* 124, 3, 37).

БЛАГОРОДНЫЙ, БЛАГОРОДЕНЪ *прикм.* (*цсл.* благородьнъ) **1.** Знатний, родовитий, шляхетний: написана бы(ст) сїа книга... при дръжавѣ вєликаго королѧ жикгимо(н)та авгѹ(ст) при бл҃горω(д)но(м) кнѧзи фє(д)ωрє глѣбовичи про(н)скомъ воєводѣ києвсько(м) (Київ, 1554 *ПИ* N 1); вро(ж)ны(м) пано(м) зємлѧно(м) и и(х) м(л)... бл҃горо(д)ны(м) и бл҃гоч(с)тивы(м) кнзє(м) и кнгнѧ(м) ... мы смирєны(и) Арсєни(и)... со бл(с)вєниє(м) бжии(м) проси(м) (Стрятин, 1565 *ЛСБ* 39, 1); нѣ(ст) рабъ, ни свободъ, нѣ(ст) дх҃овны(и) ни люди(н), нѣ(ст) Бл҃огородє(н) ни простєцъ (Луцьк, 1624 *ПВКРДА* І-1, 58); п(н) данѣє(л) малы(н)ски(и) блгорω(д)ны(х) ма(т)фєа и татїаны малы(н)ски(х) сн҃ъ... пры(с)лалъ... з(лт) 200 (Львів, 1627 *ЛСБ* 1049, 7); Бл҃горωдныи Єго Мл҃сти пáнъ Павєл Шѡмлѧньскыи со жєною своєю благородною я́нкою... придаєт сїю... кни́гу... кѹ ѡбитєли в лѧдском (Лядське, 1637 *Паньк.* II, 13).

2. (*який відзначається високими моральними якостями*) благородний, шляхетний: была ωдна двица ... имєнє(м) параскович. красна оубо лицє(м). багата жє и бл҃городна (1489 *Чет.* 60 зв.); В п‹о›нєд‹ѣ›локъ› аще прилѹчитсѧ Рож‹де›ство Хв҃о, боудєтъ зима добра... напраснїи смєрти, мнωзѣм мѹжєм пагоуба, воєм радость... жєнам бл҃городным плачь (к. XVI- поч.XVII ст. *Яв. Рук.* 113); Ко си(м) и крилошанє гали(ц)киє и камєнє(ц)киє и множєства бл҃горо(д)ны(х) пано(в), и бл҃гочєстивы(х) мєща(н) на нихъ(ж) возложи(х) прю нашѹ (1607, Львів *ЛСБ* 408, І); Благороднымъ и благочєстивымъ въ православіи... сыномъ, братїамъ Братства цєрковного Прємыского, зравіє(!), мира... желаю (Київ, 1628 *КМПМ* і, дод. 301); Сыно(м) ω святомъ дс҃ѣ смирєнїя нашєго бл҃горо(д)ны(м) и(х) м(л) паномъ братцвѹ(!) цєркве ѹспєнїя... ми(р) и бл҃гословєнїє нашє пастыръскоє (Путятинці, 1634 *ЛСБ* 522, І).

БЛАГОРѢЧЇЄ *с.* (*цсл.* благорѣчиє) пишномовність, красномовність: Акулїна, ѡ́рлиц(а), за бл҃горѣчьє аггєлїна глєт҆сѧ (1627 *ЛБ* 173).

БЛАГОСЕРДЪ *прикм.* (благосьрдыи) милосердий, добросердий: не оузложи хоулы на бга, но благодари его. блгосердъ бо есть (1489 *Чет.* 300 зв.).

БЛАГОСЛАВНЫЙ *прикм.* Благочестивий, набожний: Євфимія: Блгосла́вна(а) (1627 *ЛБ* 206).

БЛАГОСЛОВЕНИЄ, БЛАГОСЛОВЕНЄ, БЛАГОСЛОВЕНЇЄ, БЛАГОСЛОВЕНЬЄ, БЛАГОСЛОВИНЄ, БЛАГОСЛОВЛЕНЇЄ, БЛАГОСЛОВѢНИЄ *с.* (*цсл.* благословение) **1.** Благословення, ласка, доброзичливість, прихильність: Блг(с)вили ю велики(м) // блг(с)вѣние(м) (1489 *Чет.* 16 зв.-17); нехай таковыи со невѣрными почитаются и без благословения пребывают (Крилос, 1586 *MCSL* I-1, 134); моисей пiше(т) в кнiга(х)... до четве(р)таго поколѣна хочеть(с) бъ мстити завж(д)ы на(д) родо(м) и(х) и все бл(с)внїе свое ѡбица(л) ѡ(т)нати ѡ(т) домоу и(х) (к.XVI ст. *УЄ* № 31, 192); Абы и в нинѣшне(м) непришломъ вѣкѹ мл(с)ть х(с)ва и блгословенїе Его Стое на ва(с) зоставало (Київ, 1621 *ЛСБ* 483, 1 зв.); Блгословенїем Гда Бга и Спса нашего Іс... Хр(с)та за молитвами пречистѣи богоматре и стых ѡтецъ соѡрѹж(и)ся сїа книга рекомаа Трефолои (Вижниця, 1644 *Паньк.* 25); Нинѣ бгословенїе... домови вашему препославшы мл(с)ти и любви... врѹчае(м) (Ірклiїв, 1650 *ЦДАДА* 124, 3, 37); **благословение божие (бозкое)** - благословення, милість, ласка вищих сил, благословення господнє: мы смирены(и) Арсени(и) еп(с)кпъ со бл(с)вение(м) бжии(м) проси(м) (Стрятин, 1565 *ЛСБ* 39, 1); Блг(с)венїа бжго и здоровя доброго с поволженямъ на всемъ щасливы(м) ѡ(т) гда бга ваши(м) милостя(м) ѹпры(и)ме зычу (Київ, 1624 *ЛСБ* 493, 1);

(*надання особливої ласки окремим особам, здійснюване священиком*) благословення: а черинцы тежъ послушни его быть не хотятъ и благословеня отъ него не потребують (Краків, 1540 *КМПМ* I, дод. 2); Блвние Гедеѡна бо(ж)ею мл(с)тию епкпа Галицкаго Льво(в)скаго и Каменецкаго ... игумено(м), протопопо(м), намеснико(м) (Львів, 1585 *ЛСБ* 80); Онисифоръ Дѣвочка на митрополію кiевскую наступилъ, маючи благословенїе...отъ... патрiархи Iеремiи (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 1044);

(*церковний обряд освячення чого-небудь для культового призначення*) благословення, освячення: ты(х) [про(с)кѹ(р)] еже половину додому несете и... попа ни защо не имаєте ани в домы свои ѹ дни неде(л)ныи и ѹ пра(з)ни(ч)ныи для благословенья хлѣба не призываете (Васлуй, 1561 *ЛСБ* 34, 1-1 зв.);

(*жест, здійснюваний у вигляді хреста при освяченні чогось*) благословення: правая ... рука тѣла его, якобы на благословенiе по обычаю крестообразно палци зложивши мало отъ персiй подняте, видѣна была (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 773).

2. Опіка, покровительство: то(т) манасты(р) ѹне(в)ски(и) по(д) бл(с)вине(м) и послуше(н)ство(м) нши(м) е(ст) (Новогородок, 1554 *ЛСБ* 18); Та́къже небла(го)ѹгодныхъ игуменовъ ѡ(т)пуска́ти, а вмѣсто ихъ лѣпшыхъ подъ благословéнiемъ на́шымъ собѣ избира́ти (Берестя, 1590 *ЛСБ* 143); пречестный... отецъ Павел Домживъ Люткевичъ... просил мя, же бым и его самого и манастырец его под послушенством, опекунством и благословением светой лавъры и моимъ уставичне мел и ховал (Луцьк, 1631 *АрхЮЗР* 1/VI, 642).

3. Згода, дозвіл, схвалення: А тотъ манасты(р) з вечисты(х) часовъ за пре(д)ко(в) нши(х) ѡ(т) ко(л)кадесатъ летъ и за на(с) сами(х) ... бл(с)вниемъ ншимъ и послуше(н)ствомъ митропо(л)и кие(в)ское е(ст) (Новогородок, 1555 *ЛНБ* 4, 1136, 25, 1); в ты(х) лѣтехъ с помо(ч)ю бжиею хочемъ тое дѣло зачатое кончити, на що просили насъ на таковы(и) дѣла блг(с)вения и по(з)воленья ѡ(т) на(с) жадали (Львів, 1591 *ЛСБ* 154); за Бл(с)вéнїем Прп(д): твоего, пра́цы на́ши зачинаéм' (Київ, 1648 *МІКСВ* 348).

БЛАГОСЛОВЕННЄ *присл.* **1.** Те, саме, що благословенно: Кото́рыи [панъ] ... на то́мъ мизéрьномъ свѣте, лѣта свои блгословенне прова́дечы: Про́жность его зна́ешъ, и ѡ вѣчьномъ немерца́ючомъ свѣте оуставúчьне роз̾мышла́ти ра́чышъ (Єв'є, 1612 *Діоп.* 3 ненум.)

2. Щиро, сердечно: блгочестивомѹ и блгородномѹ князю Иванѹ Петровичѹ Про(н)скомѹ... всѣ(х) благъ, здравия... блгословенне препосылае(м) (Київ, 1649 *ЦДАДА* 124, 3, 32).

БЛАГОСЛОВЕННИЙ *див.* **БЛАГОСЛОВЕННЫЙ.**

БЛАГОСЛОВЕННО *присл.* Добропорядно: бра́тъство... вызнава́ємо бы́ти непоро́чно, честно, с҃го, и благослове́нно (Львів, 1591 *ЛСБ* 155).

Див.ще **БЛАГОСЛОВЕННЕ.**

БЛАГОСЛОВЕННЫЙ, БЛАГОСЛОВЕННИЙ, БЛАГОСЛОВЕННІЙ, БЛАГОСЛОВЕНЫЙ, БЛАГОСЛОВЕНЪ, БЛАГОСЛОВЕНЬ, БЛАГОСЛОВѢННЫЙ *прикм.* **1.** (*наділений божою ласкою, благодаттю*) благословенний: бл(с)вени ч(с)тыи ср(д)цемь бо ѡни б҃га видѣти боудоу(т) (1556-1561 *ПЄ* 30 зв.); яко преступники и разорителѣ закону божого да будꙋ(т) непрощени и не бл(с)вени ѡ(т) на(с), в си(и) вѣкъ и в будꙋщи(и) (Замостя, 1589 *ЛСБ* 113); прїидѣте бл(с)веннїи ѡ҃(т)ца моего и наслѣдоуите ꙋготованно цр(с)тво ва(м) ѡ(т) поча(т)коу свѣта (XVI ст. *УЄ триг.* 98); Тыхъ речьй...Бл(с)веннїи М҃чнкωве свѣдками сꙋ(т) (Київ, 1625 *Злат. II.* 129); гды чи́ниш҄ оу́чтꙋ, в҄зови́ оубо́гих҄, калѣк҄,... хро́мыхъ... и благослове́нъ бꙋ́деш (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 684). речетъ ц҃рь; прїйди бл҃гословеннаѧ ωблюбе́ницо моѧ ... д҃нес стаѧ, любимаѧ Голꙋ́бице моѧ (Чернігів, 1646 *Перло* 159);

(*такий, якого чекає щастя*) благословенний, щасливий, блаженний: Рек҄ль г҃ь...бл(с)ве́нный есть слꙋга то́(т) которого жь прише(д)ши господарь его и найде(т) его а ωнь такь чини(т) (1556-1561 *ПЄ* 277); Бл҃го(с)ве́нны кото́рїе б҃го(м) забавлѧ́тисѧ пра́гнꙋ(т) (Київ, 1623 *Мог. Кн.* 31); То́ бовѣмъ ижь бл҃г(с)ве́нъ бꙋде́тъ, когω ты // бл҃г(с)ви́шь (серед. XVII ст. *Хрон.* 141-141 зв.);

добрий, порядний: Мы и(м) таковыи бл҃веныи справы и не тае(м)ныи ωповѣдывали (Львів, 1590 *ЛІБ* 4, 1136, 230, 1); Бо отъ проклятого што маетъ быти благословенного? (1603 *Пит.* 104).

2. (*гідний слави*) благословенний, славний: Благословеный Богъ, который завжды мыслитъ мысли покоя и хочетъ, абы вси были спасени (Вільна, 1599 *Ант.* 733); С҃нъ Б҃жїй бл҃гослове́нный, на́ земли плꙋ́тїю явле(н)ны(и) (Чернігів, 1646 *Перло* 24 зв.);

(*зі славними традиціями*) визначний, славний: А кто бы себѣ шꙋкалъ иного ... братства въ ꙋнижене́ семꙋ бл(с)веномꙋ братъству, да ни мѣють таковїи ни единоѧ власти во всемъ строе́нїи ... бра(т)ства сего (Львів, 1591 *ЛСБ* 157) И такъ (от) благословенного месца и от православъного князя инде перейти а тые науки свое выливати чужим не изволил (Львів, 1605-1606 *Перест.* 34); Княжа Острозское Василій Константиновичъ рожай свой зъ благословенного Яфето-Роского поколѣня провадитъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1135).

(*визнаний гідним*) благословенний: и оста́тнеи е(г) вꙋ́лѣ по с҃мрти ѡногω //прина́ли были нарече́ного и бл(с)ве́ного ѡ(т) не́гω наст᾿ꙋпцꙋ на Пр(с)тлъ Єп(с)пїи (Київ, 1623 *МІКСВ* 83-84).

3. (*який виправдовує покладені на нього надії*) благословенний: и ро́жай зе́млѣ тво́еи и всѣ ста́да добыт҄кꙋ тво́его бл҃вени бꙋ́дꙋ(т) (к. XVI ст. *УЄ* № 77, 80); А звлаща та(к) бл҃гослове(н)нои ѡказыи Кгды тя добро(т)ливы(и) Г҃дь б҃гъ... чꙋдовне ꙋтѣшити рачы(л) (Київ, 1621 *ЛСБ* 483, 1); Бл҃гословенний плод твой, ѡ Анно госпоже, который Б҃гъ ꙋлюбилъ и собѣ взят може (I пол. XVII ст. *Рез.* 178).

4. (*який приносить задоволення, приємність)* благословенний, приємний: Но твоѧ ѡ(т)че с҃тый вꙋлѧ благослове́ннаѧ, ѡ(т) маеста́тꙋ тво́его бω(з)когω явле́ннаѧ (Чернігів, 1646 *Перло* 17 зв.); Бл(с)ве́нный то за́па(х) внелѧ́кꙋю досконалост҄ прино́сѧчый ч҃лкꙋ (Київ, 1648 *МІКСВ* 350).

5. Освячений: в҄ та́къ е́днакъ вели́ко(и) хоро́бѣ якъ слꙋга Б҃жїй, хо́рыхъ ча́сомъ бе́з҄ лѣка́рства и́менемъ Б҃жимъ часом҄ олѣйками якими колвекъ з҄ оустъ свои́хъ бл(с)ве́нными оуздоровлѧ́лъ (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 38).

◊ **листъ благословенный** *див.* **ЛИСТЪ.**

БЛАГОСЛОВЕНСТВО, БЛАГОСЛОВЕНЪСТВО, БЛАГОСЛОВЕНЬСТВО, БЛАГОСЛОВѢНСТВО *с.* **1.** Те саме, що **благословение** в 1 знач.: Єв(г)листа поведае(т) якь научае(т) х҃с ω правдиво(м) бл(с)вен҄ствоу и якии попь мае(т) быти досконалыи боудь ко животоу боу(д) к наоученю (1556-1561 *ПЄ* 30); И вселеньскаго Патрїарха зверхънѣйшаго пастырѧ нашего благословеньство мѣти хоцемъ (Львів, 1591 ЛСБ 155); Такъ будетъ благословеньство отъ Бога на ч҃лвка (XVI ст. *НЄ* 223); и въ помыслномъ тѣла и души повожено долголѣтняго здоровья и благословенства ... // зычимъ (Київ, 1623 *КМПМ* I, доп. 264-265); Вси звѣра́та и пта́ство... выведь съ собо́ю и далъ благослове́нство мовечи: Ростите и мно́жите сѧ на

землн (серед. XVII ст. Хрон. 16); **благословенство божоє (бозкоє)** - те саме, що **благословениє божиє**: За́цнє Урожо́номꙋ є(г) Мл(с)ти Па́нꙋ Феѡдорꙋ Копистєнскомꙋ, Бл(с)ве́нства Бж҃го, и здоро́вꙗ до́брого... зы́чить и вѣншꙋє̀ть (Київ, 1623 *МІКСВ* 81); А детей моих... вшелякоє моє неблагословенство материнскоє // вкладаю... абы на нихъ и потомствꙋ ихъ благословенство Божоє зоставало (Загайці, 1637 *ПВКРДА* IV-1, 83-84); Да́й Бѕ҃ абы̀ ва́шє (!) че(ст)ность, щасли́вє и радо(ст)нє,... в̾ бл҃гословѐнствѣ же бо(з)кѡ(м), на лѣта мнѡ́гїи нє замѣро́ны, ра́достными дꙋша́ми ва́шими ѡбходили то́й хвале́бный пра(з)никъ (Чернігів, 1646 *Перло* 64 зв.);

(*вияв батьківської ласки, прихильність*) благословення: сыны мои ... ѡбовєзꙋю и росказаньємъ моимъ ѡтцовскимъ, подъ благословенствомъ моимъ родитєльскимъ, росказꙋю (1577 *AS* VI, 80); ѡнъ бовѣ(м) абы ѡ(т)цєвскоє бл҃гословенство зрозꙋмѣ(л), и ѡноє ѡтрыма(л) (поч. XVII. *Проп. р.* 262);

(*жест, здійснюваний у вигляді хреста при освяченні чогось*) благословення: Абовѣмъ яко Христосъ самъ, также и ученици его, безъ благословенства и благодаренія, покарму уживати были не звикли (1603 *Пит.* 48).

2. Те саме, що **благословениє** в 2 знач.: которы(и) мана(с)ты(р) ꙋньєвски(и) з давны(х) часовъ єсть по(д) мо(ц)ю звє(р)хностью и по(д) благослове(нст)вомъ а(р)хиепископа митрополита киевского гали(ц)кого и всея рꙋси (Новогородок, 1589 *ЛСБ* 123); Такъ вси, яко и отецъ Гарасимъ .... того всего.... заживати маютъ ... под благословенствомъ и послушенствомъ церкви восточное живуючи (Четвертня, 1619 *АрхЮЗР* 1/VI, 478).

3. Те саме, що **благословение** в 3 знач.: А тѣло мое, водле звычаю. нехай будеть поховано... въ церкви той, гдемъ я..., за благословенствомъ старшихъ моихъ... у олтара Божого, служилъ (Луцьк, 1570 *АрхЮЗР* 1/I, 22); патрїа́рха ... мови(л) ... Сы́ноу на́милшїй іо́на, бл҃(с)ве́нство оу мене на то́ую митро́полїю хи́тростїю и ле́стїю иса́вовою зала́плено (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 35 зв.); за благослове́ньствомъ Архїере́иства вашего в̾ хѣ҃ ѡ(т)чє прєвєле́бный... оуймова́тиса бꙋдемо (Львів, 1614 *Кн. о св.* 445); Пришо́лъ з̾ Бл(с)ве́нствомъ, Преѡ҃сщенный ... Митрополит̾ ... Кїєвскі(и) Іѡвъ Боре́цкі(и) (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 2).

4. Вдячність, подяка: рачте ... абы ваша милость на пришлую зиму... зъ сотницу козаковъ... впередъ заслали на богомолье свое до всего повѣту Кіевского, за што отъ всего рода вамъ благославенство (!) (Київ, 1621 *АСД* I, 265); Такъ присмотрившися, если непозволитъ, з Бл҃гослове(н)ство(м) ѡ(т)идетъ (Луцьк, 1624 *ПВКРДА* I-1, 83).

5. Добро, благодать: сталаса великаа потѣха и великоє бл(с)вньство, всємꙋ наро(д)ви лю(д)скомꙋ (к. XVI ст. *УЄ* N31, 46); Нн҃ѣ прокла́тьство за грѣхъ, ѡ(т) на́съ ѡ(т)стꙋпає(т): А на тыхъ мѣстъ бл҃(с)венъство настꙋпаєтъ (Львів, 1616 *Бер. В.* 67); Слꙋшнаа при томъ речъ єсть вамъ ѡблюбе́нци вѣдати..., абы́стє могли Панꙋ на́йвышшомꙋ оуголи́ти, а ѡбєца́нноє на земли бл(с)ве́нство достꙋпи́вши, добра́ нб҃(с)ногѡ абы́стє оуча́стниками зоста́ли (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 929).

БЛАГОСЛОВЕНШІЙ *прикм. в. ст.* Щасливіший, благословенніший: Бл(с)ве́ный єст̾ ... кото́рый в̾ надѣи на́мнѣй не похибитъ и не зꙋо́нтлитъ, алє бл(с)ве́ншїй, кото́рый и для себє и для бли́жнего працꙋє̀т̾ (Київ, 1625 *Коп. Ом.* 164).

Див. ще **БЛАГОСЛОВНѢЙШІЙ.**

Пор. **БЛАГОСЛОВЕННЫЙ.**

БЛАГОСЛОВЕНЪ *див.* **БЛАГОСЛОВЕННЫЙ.**

БЛАГОСЛОВЕНЫЙ *див.* **БЛАГОСЛОВЕННЫЙ.**

БЛАГОСЛОВЕНЬ *див.* **БЛАГОСЛОВЕННЫЙ.**

БЛАГОСЛОВЕНЬЄ *див.* **БЛАГОСЛОВЕНИЄ.**

БЛАГОСЛОВИЄ *с.* (*цсл.* благословиє) визнання, слава: Ко просвѣщению жь, по Дѣонисию Ареопагиту и церковному духовному подвижному слѣду, первы степѣнь - очищение; от очищения входит в просвѣщение; от просвѣщенья - в совѣршение и крайнѣе верховнѣйшее благословие (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 238).

БЛАГОСЛОВИНЄ *див.* **БЛАГОСЛОВЕНИЄ.**

БЛАГОСЛОВИТИ, БЛАГОСЛОВИТЬ *дієсл. недок. і док.* (*цсл.* благословити) **1.** (кого) (*благати о божу поміч, ласку, доброзичливість, прихильність для когось; давати благословення)* благословити: ст҃оє писа(н)є еже речє г(с)ди бл(с)ви и ѡс҃вти любаци(х) бл҃голѣпиє домꙋ твоє(г) (Новогородок, 1547 *ЛСБ* 13); пи(л)нє за то дякꙋє(м) што жодаєте на(с) жебы(х)мо

та(м) ȣ галичȣ были и ва(с) посетили и бл(с)вили (Рогатин, 1591 *ЛСБ* 158); Тымъже способомъ абы бгъ всемогущи(и) ... вмсте(и) щастити и блгословити рачи(л) (Устя, 1612 *ЛСБ* 438, 1); Неха(и) же ва(с) Гъ бл(с)ви(т) и и(х) м(л) Пáне(и) ма(л)жóно(к) вáши(х) (Київ, 1627 *МІКСВ* 186); А слȣжи́ть бȣдете (гс)дȣ бгȣ вáшемȣ, áбымъ блг(с)ви́лъ хлѣбомъ твои́мъ и водáмъ, а ѡ(т)налъ нéмочь ѡ(т) тебе (серед. XVII ст. *Хрон.* 101);

(кого, чим) (*хрестити, проказуючи слова молитви, побажання*) благословити: не хотѣ(л) и(х) оу сиро(т)ствѣ застáвити по(д)не(с)ши ро(у)ки свои и бл(с)ви(л) и(х) дла того (XVI ст. *УЄ* № 29519, 71 зв.); Потомъ Хр(с)тосъ дрȣгі́й разъ рече и благословитъ корогвою (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 28);

(що) (*просити ласки божої для споживання їжі*) благословити: и в'зав'ши пáть хлѣбовь двѣ ры́бѣ поз'дрѣль на нбо и бл(с)вивь и роз'ламаль и даваль оучнико(м) (1556-1561 *ПЄ* 254 зв.); Азали не вѣдаешъ же часъ до столȣ приди благословити до столȣ (к. XVI ст. *Розм.* 10 зв.); А еще на тотъ часъ были опрѣсночные дни, взявши, повѣдаетъ Іисусъ хлѣбъ въ сакраментѣ, и благословилъ, преломилъ, и давалъ имъ (1603 *Пит.* 47);

(кого) (*надати комусь офіційне право займати якусь посаду, виконувати якісь обов'язки*) назначити, призначити, поставити: нецнотливый пес, чому то служишь павечерню? бо тебе не благословил его милость отец владыка обедни и павечерни служити (Луцьк, 1566 *АрхЮЗР* 1/VI, 55); Єдна(к) же ... мáючи ... кри́вдȣ ѡ(т) еп(с)кпа своего, ижъ всегды имъ поповъ вéдлугъ звыклого ѡбы́чая и прáва ихъ блгослови́ти не хочетъ (Берестя, 1590 *ЛСБ* 144); А другий ... и читать не умѣлъ, а предся го поставили на епископію, А коли спомянет кто, же не ведлугъ каноновъ, зараз отповѣдают, же папѣж его благословилъ, то южъ годенъ (Львів, 1605-1606 *Перест.* 50).

2. (що, також з інфінітивом) (*схвалити, дати згоду на щось*) благословити: Я .... маючи при собѣ свещенника ... звинчавши их милостямъ в станъ светый малженский вступити есми благословил (Володимир, 1584 *АрхЮЗР* 8/III, 245); за которые вси здє ѡписаные и ни ѡписаные вины гедеѡ(н) болоба(н)... ли(с)ты ншми по трикро(т) не блг(с)венъ и ѡ(т) всего стите(л)скаго деиства ѡ(т)лученъ (Берестя, 1594 *ЛСБ* 260, 2); што онъ видячи рѣчь быти побожную, святобливую и всей церкви православной велце потребную, позволилъ и благословилъ (Київ, 1631 *ОЛ* 19).

3. (кому) Віддячити, дякувати: Яне прежекгна(и) столъ хентне пани ма(т)ко богъ благослови(т) вамъ о(т)че и матко и всемȣ товари́ствȣ (к. XVI ст. *Розм.* 11 зв.); Благословáтъ емȣ бóги оубóгихъ же ихъ одѣлъ (Київ, 1624 *МІКСВ* 101).

4. (кого) Прославляти, вихваляти, славити: Вси ... благословимо Бога Небеснаго и Отця милосердия (Вільна, 1599 *Ант.* 733); и я его зо всѣ(м) пото(м)ство(м) вѣчне бȣдȣ бл(с)ви́ти (поч. XVII ст. *Проп. р.* 191); въ Тр(о)ци Бга еди́ного; блгословѣмѡ, блгодарѣмѡ ... И съ стрáхомъ пре(д) ни́мъ оупадáимѡ (Чернігів, 1646 *Перло* 76).

5. (кому) Зробити щасливим, багатим (кого) (*про Бога*): Сарȣ женȣ твою не бȣдешъ звать Сара, але Саррою, и бȣдȣ еи блг(с)вить, и дамъ тобѣ з неи сына которомȣ блг(с)вить бȣдȣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 29); Бгъ котóрый мене живитъ ѡ(т) молóдости моéй ажь до сегѡ дна нехай блгословить ты(м) дѣтамъ и далей (Там же, 75 зв.).

Див. ще **БЛАГОСЛОВИТИСЯ, БЛАГОСЛОВЛЯТИ**.

БЛАГОСЛОВИТИСЯ, БЛАГОСЛОВИТИСА *дієсл. док.* (*цсл.* благословитиса) **1.** (від кого і без додатка) Одержати благословення: блгсвилса нестерь и пошо(л) (1489 *Чет.* 58); приходилъ блгословитиса ѡ(т) нéгѡ дла тóгѡ ȣ правѣрны(х) чина(т) помазáнье на чолахъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 26 зв.).

2. Прославитися: да домъ сеи ... бл(с)витса на мнóгіе лѣта и да неоскȣдѣетъ слáва его до скончáніа свѣта (Острог, 1581 *См. В.* 7 зв.); Рóдъ правых' бл(с)ви́т'са (Київ, 1623 *МІКСВ* 69).

БЛАГОСЛОВИТЬ *див.* **БЛАГОСЛОВИТИ.**

БЛАГОСЛОВЛЕНІЄ *див.* **БЛАГОСЛОВЕНИЕ.**

БЛАГОСЛОВЛЯТИ, БЛАГОСЛОВЛАТИ, БЛАГОСЛОВЯТИ, БЛАГОСЛОВАТИ *дієсл. недок.* (*цсл.* благословляти) **1.** (кого) (*благати божої помочі, ласки, доброзичливості, прихильності для когось*) благословити: прото мы Вше(и) мл(с)ти детe(и) ншихъ бл(с)влаемъ и велико жадае(м) абы вша мл(с)ть рачили то(г) свще(н)ника михайла и тыхъ дву(х)

товаришо(в) єго ... да(т)ко(м) своимъ запомочи (Новогородок, 1547 *ЛСБ* 13); Прото(ж) тебє ю(ж) и потретєє не бл(с)вляємъ и анаотємѣ предає(м) (Львів, 1594 *ЛСБ* 249); А хто бы тя не так разумел ... убивати ... своим послушным учеником, костеле латынский, за своею головою заказуеш и благословляеш (1608-1609 *Виш. Зач.* 229); Припомяну мало Стефана Семого, который, Формоза папежа зъ гробу выкопати ... казалъ... три палцѣ, которыми благословлялъ, утяти, и тѣло его въ Тиберъ рѣку вверечи (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 934);

(кого) наставляти, призначати: подъ бл҃гословє́ниємъ и властию архиеп(с)кпъства на́шего ... быти зоставѹ́ємъ и си(х) свщ҃нниковъ бра(т)ски(х)... яко́го ѡни собѣ изберѹ(т) благословляємъ (Берестя, 1590 *ЛСБ* 144); В ті́мъ на́мъ мл(с)ть свою бо(з)кѹ́ю явлѧ́єтъ, А при то́мъ Ап(с)толѡвъ своїхъ бл҃гословлѧ́єтъ и Патрїѧ́рхами всє́й црк҃ви свое́й поставлѧ́єтъ (Чернігів, 1646 *Перло* 66).

2. (що, на що) (*схвалювати, дозволяти, давати згоду*) благословляти: А папежъ противно пасетъ - мечемъ и огнемъ, и ктому за наемъ лупячи, люди благословляетъ на мужобойство и чужоложъство (1582 *Посл. лат.* 1140); мы ... повелѣває(м), и бл҃гословлѧє(м) и(х) на сие бра(т)ство дх҃овное (Перемишль, 1592 *ЛСБ* 399); всякое по Бозѣ начинанїє братолюбія вп҃о(и) си(м) ст҃ѣ(и)шое столицы митрополїи Києвское листо(м) благосло(в)ляє(т) и ѡ Гдѣ вѣчно ѹтве(р)жає(т) (Київ, 1627 *ЛСБ* 496); книги же... бл(с)вляємъ, и всѣмъ Правовѣрны(м) въ ѡбщую дн҃евнѹ́ю по(л)зѹ при(и)мати сия повелѣваемъ (Львів, 1630 *ЛСБ* 507).

3. (за що) Дякувати: такжє и тымъ посла(н)цо(м) бра(т)скимъ... во всємъ зычливы и помочны быти рачыли за то пи(л)но прошѹ и бл҃гословлаю (Вільна, 1592 *ЛСБ* 192).

Див.ще **БЛАГОСЛОВИТИ, БЛАГОСЛОВИТИСА.**

БЛАГОСЛОВНѢЙШІЙ *прикм. в. ст.* (*титул святого*) благословеннішний: Яко же гл҃ють ма́рко же по десати(х) лѣтѣ(х) хв҃а възнесе́нїа написа́, ѡ(т) пе́тра на́оучив҃са, лоука же по патиндесати(х) лѣтѣхъ іѡанъ же бл҃гословнѣйшій по тридесати(х) и двоу (1556-1561 *ПЄ* 17 зв.).

Див. ще **БЛАГОСЛОВЕНШІЙ.**

Пор. **БЛАГОСЛОВЕННЫЙ.**

БЛАГОСЛОВѢННЫЙ *див.* **БЛАГОСЛОВЕННЫЙ.**

БЛАГОСЛОВѢНСТВО *див.* **БЛАГОСЛОВЕНСТВО.**

БЛАГОСЛОВЯТИ *див.* **БЛАГОСЛОВЛЯТИ.**

БЛАГОСЛОВАТИ *див.* **БЛАГОСЛОВЛЯТИ.**

БЛАГОСРЪДЇЄ *с.* (*цсл.* благосьрдие) милосердя, добросердечність, доброта: О наими(л)шїи сн҃е и бе мои дѧ́коую твоєи мл(с)ти и невымов҃ное бл҃госрѣдїє възсы́лаю твое́моу прѣбл҃гословен҃номоу бж(с)твоу (Смотрич, II пол. XVI ст. *Проп. Д.* 11).

БЛАГОСТОАНЇЄ *с.* (*цсл.* благостояние) добрий стан, непохитне існування; міць: здоро́вье ва́ше, споко́йное в҃ то́мъ выгна(н)и поме́шка(н)е, ѡ бл҃гостоѧ́нїи ст҃ыхъ Бж҃їи(х) цркве́й, соєдине́нїи міра, и совокѹ́плє́нїи всѣх҃ и ѡ наслѣдїи вѣчны(х) бл҃гъ, бе(з) преста́ни Г(с)да Бг҃а проси́ли (Вільна, 1627 *Дух. б. (Передм. 1)*, 8 зв.).

БЛАГОСТЫНЯ, БЛАГОСТЫНА *ж.* (*цсл.* благостыни) добродіяння, доброчинність, *заст.* благостиня: возлюби(л) єси злобоу паче бл҃гостынѧ неправдоу нежели гл҃ти правдоу (1489 *Чет.* 246 зв); безсмертныи живуть въ святыны, и божіей служать святой благостыни (к.XVI ст. *Укр. п.* 72).

БЛАГОСТЬ *ж.* Доброта, милосердя, милість: Не ѡ(т)верзлъ єси твоєя блго(с)ти (1489 *Чет.* 203 зв.); Щить вѣры и благоче́стїѧ любите́лѧ, Блѧ́гости ра́ди всѣмъ любезна свѧтителѧ (Львів, 1615 *ЗІТШ* L, 3); научилемъ ся я благостію Божіею изобиловати и лишати (Дермань, 1628 *КМПМ* I, дод. 321).

БЛАГОУГОДИТИ *дієсл. док.* (*цсл.* благоугодити) (кому) догодити, зробити комусь щось добре, приємне: якѡже прїѧлъ єси писа́нїє яснѡзри́телного оума, ѡ(т) рѹки всѣхъ ст҃ыхъ твѡ́ихъ ѡ(т) вѣка тебѣ бл҃гоѹгоди́вшихъ (Чернігів, 1646 *Перло* 169 зв.).

БЛАГОУГОДЇЄ *с.* (*цсл.* благоугодие) доброзичливість, прихильність: И спа́дне постѹпи(т) на гороу доскона́лости през ... ѕ҃, ср(д)ца поко́рность, и повиноке́нїє, з҃, побо́жнѹю ла́скѹ и бл҃гоѹго́дїє (Київ, 1625 *МІКСВ* 131).

БЛАГОУГОДНО *присл.* Доброзичливо, ласкаво: хотачи бра(т)ство ѡстроити съедини(в)шиса любовію дховного, закона бжиа заповѣдє(м) послѣдѡюще блгоѡго(д)но бгу єдиному (Перемишль, 1592 *ЛСБ* 399); заповѣдємъ послѣдѡючи блгооугóдно бѡу в трци єдиномоу и пртои єго мтри в чть и хвалоу и стымъ єго оугодникомъ (Львів, 1603 *ЛСБ* 384).

БЛАГОУГОДНЫЙ *прикм.* (*цсл.* благооугодьныи) добродійний, приємний, правдивий: А óнъ я́къ зора ра́ннаа взы́йдєтъ, наоуча́ючи пристóйного прóзбы спóсобѡ, и даючи чи́стѡю дѡхóвнѡю и блгооугóднѡю млтвѡ, и поклѡнъ в' дхѡ и пра́вдѣ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 303).

БЛАГОУКРАШЕНИЄ *с.* Прикрашення, оздоблення: Знову ѡбрали... пано(в) ста(р)шы(х)... Коста(н)того мєзапєту и .... Павла лаврѣшовича которуму (!) ѡ(т)дали ключы ѡ(т) ска(р)бцѡ цє(р)ковного ѡ(т) сосудохранитє(л)ницѣ и злєцыли блгоукрашєниє цє(р)кви на вся(к) празни(к) (Львів, 1645 *ЛСБ* 1043, 69 зв.).

БЛАГОУТРОБІЄ *с.* (*цсл.* благооутробиє) доброта, милосердя: Котóрій в'збѡди́лъ Ха ѡ(т) мє(р)твыхъ ѡживи́тъ и тѣла на́ши мє(р)твыи, живѡчимъ Дхомъ єгѡ в' на́съ. Сла́ва нєвимóвномѡ блгоѡтрóбію Єгѡ и нєсказа(н)ной ли́тости Єго (Вільна, 1627 *Дух. б.* 205).

БЛАГОУХАНИЄ, БЛАГОВХАНИЄ, БЛАГОУХАНІЄ *с.* (*цсл.* благооуханиє) приємний запах, аромат: напо(л)ниласа храмина блговханиа ч(ст)ного и дивного (1489 *Чет.* 264 зв.); блгооуханїє ѡ(т) тѣла єго стго исходить (к. XVI ст. *УЄ* N31); чашка// головы єго, и вдячноє благоуханіє выпускаєтъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 845-846); Єсть оли́ва з' балса́момъ змѣшанаа до котóрыхъ и и́нныи олѣики пахнѡчыи примѣшѡвѡются для блгоѡха́ніа (Львів, 1642 *Жел. О. тайн.* 6).

БЛАГОУХАННЫЙ, БЛАГОУХАНЪНЫЙ, БЛАГОАХАННЫЙ, БЛАГОВХАНЪ, БЛАГОУХАНЪ *прикм.* (*цсл.* благооуханьныи) пахучий, запашний, благоуханний: яко миро благовханно молитва єго (1489 *Чет.* 148 зв.). Ка(с)сіа, зѣлье нѣакоє, блгоуханьноє (1596 *ЛЗ* 52); діа́кони оукраша́ючїиса св(ѣ)тлыми ризами, и блгоаха(н)ными вонами по ва́шємоу пєрфѡмами (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 220); ѳєѡдѡтъ: Блгоѡха́нъ (1627 *ЛБ* 210); labi[z] us, смола блгоухан(н)ая на древѣ (1642 *ЛС* 248);

перен. приємний, милий: Абы́ тыє, котóрыє пома́зѡются, были блгоѡха(н)ныє і бгви (Львів, 1645 *О тайн.* 28).

БЛАГОУХАТИ *дієсл. недок.* (*цсл.* благооухати) приємно пахнути: на всякиє араматы, и мира дорогоценние, тѣ святых тѣла пахнут и благоухают (1608-1609 *Виш. Зач.* 219).

БЛАГОУХИЩРЕНЫЙ *прикм. у знач. ім. с. р.* **благоухищреноє** - кмітливість, хитромудрість, дотепність: Оухищрéніє: или Блгооухи(щ)рéноє, дóвтѣпъ, рóзѡмъ, ба́чность (1627 *ЛБ* 142).

БЛАГОХВАЛѢНИЄ *с.* (*цсл.* благохвалєниє) прославлення, вихваляння: илья бгосажєная лоза напоившия блгохвалѣния всєго мира (1489 *Чет.* 236).

БЛАГОЧАСТЛИВЪ *прикм.* Щасливий: Євти́хій: Блгочастли́въ (1627 *ЛБ* 206).

БЛАГОЧЕСНО *див.* **БЛАГОЧЕСТНО.**

БЛАГОЧЕСТИВО *присл.* Благочестиво, побожно, праведно: В сєй днь па́маткѡ всѣмъ людéмъ ѡ(т) вѣка блгоч(с)тивѡ скончи́вшимъса, Бж(с)твєннѣйшїи ѡцéвє оузакони́ли ѡ(т)правова́ти, дла такóвои причи́ны (Київ, 1627 *Тр.* 36); и въ всéмъ имъ благочєсти́во наѡча́ючимъ послѡшными бѡ(д)мѡ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 964).

Див. ще **БЛАГОЧЕСТНО.**

БЛАГОЧЕСТИВЫЙ, БЛАГОЧЕСТИВІЙ, БЛАГОЧЄСТІВЫЙ, БЛАГОЧЕСТИВЪ *прикм.* (*цсл.* благочьстивъ) **1.** Благочестивий, побожний: Бжїєю блгода́тїю нача́са монасты(р) во гра́дѣ любартовѣ Стаго вєли́комѡ(ч) гєóргіа блгочєсти́вы(м) игѡмєно(м) кирилю(м) костантино(в)ски(м) (1509-1633 *Остр. л.* 128); Сщєниковъ же ихъ братъски(х)... по(д) бл(с)вєніє нашє примѡємо, цєрковнаго ра́ди покоа и розмножєніа блгочєстивои наѡки (Львів, 1591 *ЛСБ* 155); во истинѡ пѡ(ст), и поколѣня блгоч(с)тиваго рода оужє та(м) нє обладаєт(т) (1536 *Виш. Кн.* 242); О утисках, албо бѣдах, людий побожъных и благочєстивых (Вільна, 1600 *Катех.* 38); Шóлъ потомъ до Ѡстрога, для Наѡкъ оуцти́выхъ, Котóрыи та́мъ квитли за Блгочєстивыхъ Княжатъ (Київ, 1622 *Сак. В.* 44 зв.); хто та́къ вѣритъ, то правди́вый єстъ

хр(с)тїанйн҆, правовѣрный, бл҃гочестйвый, и правдйвый Сы́нъ (Чернігів, 1646 *Перло* 12);

у знач. ім. : и закону жадного абы не смѣлъ з ва(с) жаде(н) свщ҃енникъ жадному с ни(х) чыни(ти), ѡкромъ пп҃овъ грековъ и инны(х) бл҃гочестивыхъ которые бы потребовали закону божого (Львів, 1588 *ЛСБ* 92); А ты(м) часо(м) иле бл҃гочестивы(х) при старожи(т)ности ѡ(т)зываючы(с) и(н)ста(н)цыю чинити (Київ, 1621 *ЛСБ* 483, 1 зв.); та(к) ревно(ст)ю бо(з)кою ѡ пожадано(м) ȣспокое(н)ю до намовы спо(л)ное все цр҃кве до Киева на де(н) ст҃ы(х) ве(р)ховныхъ Апосто(л) Петра и Павла в рокȣ тепере(ш)немъ... каждо(г) бл҃гочестиво(г) прибыти и ȣтѣхи любо(в)ное зажи(ти), хотѣти (Корець, 1629 *ЛСБ* 502).

2. (*який належить до православної віри*) православний, правовірний, святий: разорѣмъ бл҃гоч(с)тивое вѣры жи́т҆ници наши скри(н)ки и шкатȣлы напо(л)неные (п.1596 *Виш. Кн.* 253 зв.); И ȣмéръ бóрóнячи Мйра ѡйчйстого, За што ȣзйчъ мȣ Твóрче Нб҃а вѣчйстого, Якъ Ревнйтелю вѣры Бл҃гочестйвои (Київ, 1622 *Сак. В.* 48 зв.); зизáнїй... мнóгѡ ... нáрѡда затрȣилъ ... въгйдȣ подáвъ пáпѣжа рймскогѡ, патрїа(р)хȣ стáршогѡ, котóрыи стережє правдйве вѣры ст҃ои Ап(с)толскои, бл҃гочестйвои (Чернігів, 1646 *Перло* 138).

3. (*який належить церкві*) церковний: таже утвердивши сумнения вѣры благочестивыми догматы, тогда внѣшних хитростей для вѣдомости касатися не возбраняти (Унів, 1605 *Виш. Домн.* 190); которыхъ то папежов маемо и въ календару своемъ благочестивомъ (бл. 1626 *Кир. Н.* 19).

БЛАГОЧЕСТИВѢЙШИЙ, БЛАГОЧЕСТЇВѢЙШЫЙ *прикм. в. ст.* Благочестивіший, побожніший, праведніший: А такъ хр(с)тїанѣишии панове, сынове по благочестивѣйшомȣ повелѣнїю скромнóсти вáшей, по послȣшáнїю// котóроесмо повинни, тые то слóуги наши посылáемъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 145-145 зв.);

(*титул митрополита*) благочестивіший: Потрéте ... бл҃гоч(с)тївѣ(и)шы(и), и бл҃голѣпїя це(р)ко(в)но(г) все изря(д)нѣ(и)шы(и) любите(л) ... гѡ(с)пода(р) .. могїла .. в сове(р)шéнїе це(р)кви ... прыслалъ и зде во лвóвѣ ѡ(т)личылъ пóлскихъ злóты(х) ... 3000 (Львів, 1629 *ЛСБ* 1051, 2)

Пор. **БЛАГОЧЕСТИВЫЙ.**

БЛАГОЧЕСТИЕ, БЛАГОЧЕСТЇЕ, БЛАГОЧЕСТЬЕ *с.* (*цсл.* благочьстие) **1.** (*додержання принципів релігії*) побожність, благочестя: дш҃а ищеть ѡ(т) тѣла развѣе правды и бл҃гочестия (1489 *Чет.* 8 зв.); даска(л) ... маеть быти ... непособитель ересе(м) но бл҃гоче(с)тїю поспѣшитель (Львів, 1587 *ЛСБ* 65 а); На тые чотыри артикȣлы дх҃ъ бл҃гоче(с)тїя мо(л)чати мѧ не ѡставилъ, // а то длѧ тóго, и(ж) хȣла в ни(х) крыетсѧ на Б҃а (1598 *Виш. Кн.* 278-278 зв.); И на тых тепер только благочестїе уже зостало (Львів, 1605-1606 *Перест.* 28); Хóть и на повѣт҇ре розсыпал҇сѧ тóтъ котóры(и) сѧ в҆ Бл҃гочéстїи скончйлъ, не занехивáй Еле́а и свѣчъ (1627 *Тр.* 38).

2. (*із займ.* ваш *вживається як форма титулування і шанобливого звертання до духовної особи*) благочестя: ваше же благоч(с)тие ѡ семъ вѣдаючи вси панове и панѣе каждо(г) станȣ, ѡсобливою мило(с)тынею своею ихъ припомагáти рáчили (Вільна, 1594 *ЛСБ* 253); Моли(м) вш҃е бл҃гочéстие моего послáн҇ьца съ любóвию прїимѣте (Афон, 1614 *ЛСБ* 446, 1 зв.); и Вáше бл҃гочéстїе гды тые рéчи пйлне пре(д) оу́мъ свóй стáвити бȣдете, неѡмылне сѣтѡкъ и повáбѡвъ грѣха оустерéчисѧ мóжете (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 911).

3. Православна віра, православ'я: Отци ваши в ересь не приступовали и в благочестїе души их спасали (XVI ст. *Укр. п.* 86); Та(к)же и ѧ не чȣдȣюсѧ, вм(с) ксе(н)дзове, би(с)кȣпи, клеветѣ хȣлѣ, бесч(с)тїю, и лжи, гл҃емо(и) вáми, на бл҃гоч(с)тїе (1598 *Виш. Кн.* 279); Вѣдати бовѣмъ потреба ка(ж)домȣ всхо(д)него бл҃гочестїя Народȣ ро(с)сїиского чл҃кȣ (Київ, 1621 *ЛСБ* 483, 1); и ȣспокое(н)е благочестїѧ восто(ч)но(и) цр҃кви рѡси(и)скои выданые с канцелярии его к(р) мл(с)ти ȣниве(р)салы (Корець, 1629 *ЛСБ* 502); В пéршоую сéю н(д)лю Пóста, Цр҃ковъ Хв҃а оухвалйла ѡбходйти пáмѧткоу приверненого Благоч(с)тїа, котóрое пре(з) нѣкоторы(х) злочестйвы(х) .... пóлскихъ Цесаревъ .... выгнáнїе, было оутерпѣло (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 76).

БЛАГОЧЕСТЇВЫЙ *див.* **БЛАГОЧЕСТИВЫЙ.**

БЛАГОЧЕСТЇВѢЙШЫЙ *див.* **БЛАГОЧЕСТИВѢЙШИЙ.**

БЛАГОЧЕСТЇЕ *див.* **БЛАГОЧЕСТИЕ.**

БЛАГОЧЕСТНО, БЛАГОЧЕСНО *присл.* (*цсл.* благочьстьно) те саме, що **благочестиво**: Присмотрѣтє(ж)сѧ нє тоє(ж)ли ап(с)ли м(ч)ницы и вси бл҃гочє́сно живꙋ́щіи страда́ли сꙋ(т), стра(ж)дꙋтъ и страдати хочꙋ(т) (1598 *Виш. Кн.* 310); Бо хтожъ бы ѡ(т) бл҃гочестно: живꙋчихъ стерпѣлъ, яко живъ, абы нару́шено было га ба ... нача́лство (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 186 зв.); Как убо речеш - и во истинну, и благочестно, и покоры христовой образу и подобию! (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 184).

БЛАГОЧЕСТНЫЙ *прикм.* (*цсл.* благочьстьныи) 1. Те саме, що **благочестивый** у 2 знач.: прото вм в то(м) ꙋпоминає(м) жєбы вм заховалися по бл҃гоч(с)тному хр(с)тия(н)скому ѡбычаю (Галич, 1584 *ЛСБ* 66).

2. *У знач. ім.* благочестивий, праведний: Мы смиренъный Михаилъ Рагоза ... ознаймуем и возвещаемъ всим благочестным православья закону нашого ... греческого (Берестя, 1594 *ЗНТШ* XXVIII, 8); до того антиминсовъ на олтари где бы недоставало отъ благочестыхъ (!) для насвятшее оферы тѣла и крови сына Божого (Київ, 1623 *КМПМ* I, дод. 266).

БЛАГОЧЕСТЬЄ *див.* **БЛАГОЧЕСТИЄ.**

БЛАГОЧИННѢ *присл.* Праведно, добре: я́ко нєрас̑ка́ѧсѧ нн҃ѣ оу насъ бы́ти, но пришє(д) всѧ бл҃гочи́ннѣ оустро́ити (Львів, 1591 *Просф.* 64).

БЛАГОѦХАННЫЙ *див.* **БЛАГОУХАННЫЙ.**

БЛАГЪ *див.* **БЛАГИЙ.**

БЛАГЫЙ *див.* **БЛАГИЙ.**

БЛАГЫНЯ *ж.* Ласка, доброта: Ва(м) жє за общєє подвиза́ниє и тщаниє спаси́тє(л)ноє, са(м) бг҃ъ бл҃гынями вѣчными да воздатє(л) будєть (Львів, 1590 *ЛБН* 4, 1136, 2, 30, 1).

БЛАГЪ *див.* **БЛАГИЙ.**

БЛАЖЕНЕЙШИЙ *див.* **БЛАЖЕННѢЙШИЙ.**

БЛАЖЕНИЙ *див.* **БЛАЖЕННЫЙ.**

БЛАЖЕНІЙ *див.* **БЛАЖЕННЫЙ.**

БЛАЖЕННО *присл.* Блаженно, праведно: По которомъ збитю, третего дня животъ блаженно скончалъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 610).

Див. ще **БЛАЖЕННѢ.**

БЛАЖЕННЫЙ, БЛАЖЕНИЙ, БЛАЖЕНІЙ, БЛАЖЕНЪНЫЙ, БЛАЖЕНЫЙ, БЛАЖЕНЪ *прикм.* (*цсл.* блаженъ) 1. (*наділений божою ласкою*) благословенний: блаженъ ты ... цр҃ю (1489 *Чет.* 267); Блаженъ чоловѣкъ тое, иже будетъ чести книги сія (поч.XVI ст. *Песн. п.* 49): Аще ли съхраните, блажени будете; аще ли преступите или в нераденіе обернете, то и сами узрите и отвѣть дасте пред Богомь вь день судныи (Перемишль, 1563 *АрхЮЗР* 1/VI, 52); Блаженъ оубо господи́нє, котры́й (sic. - *Прим. вид.*) людій оупа́лы(х) ратꙋєтъ (Львів, 1591 *Просф.* 67); Того... Скарго, показати не можеш, абы з школы латынское... богоносец выйти имѣл, только все оной блаженной наукѣ сопротивници (1608-1609 *Виш. Зач.* 225); И душа моя блаженную и боголюбезную его душу зѣло любить (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1139); Блаже́нни пла́чꙋщіи грѣхѡ́въ свои́хъ (Чернігів, 1646 *Перло* 167); **блаженной памяти** *див.* **ПАМЯТЬ.**

2. Щасливий, блаженний: чистоє засъ сꙋмнѣніє, чл҃ка пры сконанї єго... потихы... на вѣки вѣчныи, ѡномꙋ додаєть...абысмося такои блаженнои смерти ѡ(т) бг҃а сподобили (Корець, 1618 *З. Поуч.* 172); А мы православныи ... не отчаваемся нашого спасенія и блаженного живота вѣчного (Київ, 1622 *АЮЗР* II, 73); нихто пєрє(д) смє(р)тю нє єсть бл҃жє́нны(м) (Вільна, 1627 *Дух. б. (Передм.І)*, 6); А допрова́дь ю щаслі́вє, до вѣчнои ѡ(т)чи́зни, До блаже́ннои бꙋдꙋщагѡ вѣкꙋ жи́зни (Чернігів, 1646 *Перло* 39); Блаже́нный. Beatus (1650 *ЛК* 428).

3. Побожний: то(л)ко бы до Хр҃ а сѧ дотиснꙋти, которы(и) бл҃жє(н)нꙋю простотꙋ лю́би(т), и в нє(и) ѡбитєлъ собѣ чини(т), и та(м)сѧ оупоко́иваε(т) (п. 1596 *Виш. Кн.* 225); Илія Куча ... былъ житія блаженного, учитель премудрый, судія справедливый и пастыръ чулый (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1043).

4. (*титул духовної особи, святих*) праведний, святий: А Павелъ блаженный, апостолъ светый ... // въ посланіи своемъ пишетъ (1577 *AS* VI, 80-81); Пєтръ блажє(н)ны(и), корнилїа сотника поклонившагосѧ ємꙋ по(д)носитъ (Острог, 1587 *См. Кл.* 11 зв.); Даруемъ убо отцу моему блаженъному Селивестру и того прыемникомъ нашу полату (Вільна, 1599 *Ант.* 551); Который то блаженный Мелетие ... иж сам языка лядскаго не знал, вывѣдатися, что в той книжицѣ писано будет, ничого не могл (1608-1609 *Виш. Зач.* 208); Кроле́вичъ Іоасафа́тъ спыта́лъ ста́рца

блаже́нногѡ Варлаа́ма мно́гѡ ма́етъ лѣтъ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 943).

БЛАЖЄННѢ *присл.* Те саме, що **блаженно**: блаженнѣ. Beate. (1650 *ЛК* 428).

БЛАЖЕННѢЙШИЙ, БЛАЖЕНЕЙШИЙ, БЛАЖЕНѢЙШИЙ *прикм. в. ст.* (*титул духовної особи, святих*) блаженніший, праведніший: Что розꙋмѣемо ижъ блженнѣишїи патрїархъ г(с)днь ієремѣа по доста(т)кꙋ ва(м) оповѣдалъ (Львів, 1590 *ЛСБ* 146); Але ижъ тажъ... заклятые листы противъ светейшего и блаженейшого папежа Леона чынити важылся (Вільна, 1599 *Ант.* 565); Што(ж) блженнѣйнюго на(д) ѻвый вѣкꙋйстои па́матки го(д)ный Іѡа́ннов' го́лосъ, оука́зꙋючій на ѻко Г(с)да и мо́вачій (Вільна, 1627 Дух. б. 273); Єднакъ з' перва́сткѡ(в) нѣа́кихъ, и я́кобы надоро́жни(х) ѡка́зїй, блженнѣйшогѡ мꙋ́жа, стгѡ живота́ постанове́нья послꙋ́хаймо (Київ, 1627 *Тр.* 555).

Пор. **БЛАЖЕННЫЙ.**

БЛАЖЕНСТВО, БЛАЖЕНЪСТВО, БЛАЖЕНЬСТВО *с.* (*цсл.* блаженьство) (*велике щастя, насолода*) блаженство, благодать: спсъ нашъ блаженъствомъ тыхъ почтілъ, которые невїнные правды его дѣла, поношенья ... търпатъ (Острог, 1587 *См. Кл.* 21); О, кулькое блаженъство и благословеніе было тымъ жонамъ, чомъ Ісусъ Христосъ смотрѣвъ (вѣру ихъ) (XVI ст. *НЄ* 187); Яко подобает правдивой церкви божией... тѣм блаженством украшатися, которым Христос учениками ему быти хотящих ублажил (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 174); Поваблѧетъ на(с) наконе́цъ до пла́чꙋ и пожи́токъ пла́чꙋ, блже́нство мо́влю ѡ(т) Ха пла́чꙋчимъ ѡбеца́ное мо́вачогѡ (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 20); Нє до́сытъ на то́мъ, жє хто ро́скоши вѣка сегѡ поки́нетъ, а́ле тре́ба и ѻного дрꙋго́го вѣкꙋ блже́нства достꙋпити (Вільна, 1627 *Дух. б.* (*Передм. II*), 14); Блаженство. Beatitas. Beatitudo (1650 *ЛК* 428).

БЛАЖЕНЪ *див.* **БЛАЖЕННЫЙ.**

БЛАЖЕНЫЙ *див.* **БЛАЖЕННЫЙ.**

БЛАЖЕНѢЄ *с.* (*цсл.* блажениє) те саме, що **блаженство**: А Павелъ блаженный, апостолъ светый...// въ послании своемъ пишетъ: блаженѣє есть давати, нєжєли взымати (1577 *AS* VI, 80-81).

БЛАЖЕНѢЙШИЙ *див.* **БЛАЖЕННѢЙШИЙ.**

БЛАЖИТИ *дієсл. недок.* (*цсл.* блажити) **1.** (кого і без додатка) Вихваляти, прославляти: И если который панъ масть матку въ себе, слуга его мусить матце его услуговати ... Если таку почтивость светскымъ невѣстамъ чинять, долъжнейши суть Матере Божия молити, и просити и блажити, по пророчеству Еи святому, и образу Еи кланятися (Супрасль, 1580 *Пис. пр. лют.* 75); Іѡа(н) єв(г)листъ, нє ты(х) которыє сѧ в златоглововы(х) подꙋшка(х) и кита(и)чаны(х) пелюха(х) рода(т), блажи(т): алє которыє сѧ ѡ(т) ба свышє рода(т) (1598 *Виш. Кн.* 286); што бы блаживъ Бога у своюмъ сердци (XVI ст. *НЄ* 112); Г(с)дь бла́жи(т) финее́са же заби́(л) кнѧза замврїа (серед.XVII ст. *Хрон.* 145 зв.); Блажу. Veo. Beatum pra(e)dico (1650 *ЛК* 428);

(кого) робити щасливим: чомужъ не заровно святыи Игнатій и Фотій? Поневажъ обудву конецъ живота блаженный и святый, который чловѣка блажитъ и святитъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 747).

2. (кого) Виявляти ласку, доброту, милосердя (до кого): То́гъ е́сть оубо́гимъ в' дхꙋ, кото́рого Г(с)дь блажи́тъ: то́гъ ла́кнетъ и пра́гнетъ справедли́вости; то́тъ е́стъ скрꙋшо́ный ср(д)цемъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 280).

БЛАЗЕНСКІЙ *прикм.* **1.** (*який належить блазневі*) блазенський: Да́рїй ... за́разъ ємꙋ посла́лъ пилꙋ, мачꙋгꙋ и завѻ́єкъ бла́зенскїй, и ли́стъ та́къ написанный (серед. XVII ст. *Хрон.* 406).

2. Комедійний: алє тєпє(р) мо́жє(т) ва́шѣ тыи церемонѣи но́выи, бє(з) встыдꙋ зва́ти кꙋмєндыє (!) то є(ст) крꙋто́филѣ, бла́зенскїи (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 146 зв.).

БЛАЗЕНСТВО, БЛАЗЕНЪСТВО *с.* Дурість, глупота, блазенство: юро(д)ство, глоу(п)ство блазе́нство (1596 *ЛЗ* 89); или нє вѣдає(ш), я(ко) в (с)мѣха(х), рꙋгана(х)... кꙋ(н)шта(х), блазє(н)ства(х), шидє(р)ства(х), розꙋ(м) блꙋдачїй того помысла ѡ животѣ вѣчно(м) видѣти нико(ли) сѧ нє сподоби(т) .... оумѣю(т) повѣда́ти ѡ шалєнствѣ пога(н)ски(х) бого́въ, а своє́ бла́зє(н)ство мо(л)ча(т), таатъ (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 66); Нє оубє(з)печа́йтєсѧ(ж) пре́го, бгъ бовѣ(м) блазє(н)ства // нє тє(р)пи́тъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 125-126); Кощꙋнство: Жартъ, блазе́нство, трефни́цтво (1627 *ЛБ* 55).

БЛАЗЕНЪ *ч.* (*стп.* błazen, *стч.* blazen) **1.** (*особа при дворі короля або князя, що розважала гостей різними жартами, витівками*) жартівник, блазень: коцо̂нъникъ, бла́зенъ, жа(р)товли́вый (1596 *ЛЗ* 53); Шо̂тъ: ѿшо̂стъ, прелѐстни(к), бла́зе(н), що в̾ шахова́но(и) со̂кни (1627 *ЛБ* 158); Ко̂цо̂нникъ: Трефно̂ючьй: то єстъ, Бла́зенъ, жарто́вникъ (Львів, 1642 *Жел. П.* 7 зв.); былъ цр҃ъ ізра́ильскій ѡ(т)крива́ючиса пре́д̾ сло̂же́бницами сло̂гъ своихъ и ѡ(т)кри́лса якѡ коли бы са ѡ(т)крива́лъ оди́нъ з бла́зновъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 251 зв.).

2. Дурень, юродивий, блазень: тоє призиаваю ти што єси реклъ я(к) нє вмѣє(т) ино(к) з дворяны, смѣхотворцы, ко̂рцыа́ны шко̂рты, и блазны говорити (п. 1596 *Виш. Кн.* 235 зв.); Блазенъ бы то кождый таковый быти мусилъ, если бы для того ... о речи добре ведомой мелъ вонтьпити (!) (Володимир, 1598-1599 *Відп. ПО* 1105); Але и я на блазнамъ походилъ, же ся такъ дол̾го въ речъ удаю зъ шаленымъ хлопомъ (Вільна, 1599 *Ант.* 947); блазнове зо всѣм народом Христу ругаются (1605-1606 *Перест.* 47); юроди́вый: Гло̂пый, до̂рный, бла́зенъ, до̂рѣючі́й (1627 *ЛБ* 160).

БЛАЗНЕНЫЙ *прикм., перен.* Недобрий: та(к) вѣдайтє, нє то(л)ко о́чи здоровыє, ока гнилого о̂смотрити и ѡсо̂дити могут... алє и само тѣло це(р)ко́вноє, то є(ст) и про́стыє хрстіанє по Х(с)ву гла(с)у, сквє(р)нонача(л)ника извєречи, ѡсо̂дити и проклати вла(ст) имаю(т), да нє с тым бла(з)нены(м) око(м) или пастырє(м) в геє(н)ную вни(й)до̂(т) (1598 *Виш. Кн.* 291).

БЛАЗНИТЕЛЬ *ч.* (*цсл.* блазнитєль) спокусник, ошуканець, шахрай: бо̂до̂тъ ли збавєни о́вца, я́ко вслѣ(д) во(л)ковъ, блазнитєлє(и), злодѣєвъ и ро(з)бо(и)нико(в), по Х(с)ву гла́со̂ и злы(х) дѣлатєлє(и) и псо(в), по Па́вло̂, послѣдо̂ю(т) (1598 *Виш. Кн.* 284); Што ми хвалиш ... школы .. коли в ней нет учителя Христа ... але блазнители ... всѣм костелом... владѣют (1608-1609 *Виш. Зач.* 226); А на тыхъ, которыи бы тому Гаврилови, явному схисматикови, ... геретикови, блазнителеви... послушенство отдавали, корилися ему ... вкладаетъ пени (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 942).

БЛАЗНИТИ, БЛАЗНІТИ *дієсл. недок.* (*цсл.* блазнити) (кого і без додатка) спокушати, ошукувати, обманювати: нє блазнѣтє себє маючимъ ядѣниє(м) (1489 *Чет.* 304 зв.); Єслї же ѡко твоє правоє блазнїт тя выколї єго (Володимир, 1571 *УЄ вол.* 45).

БЛАЗНИТИСЯ *дієсл. недок.* (*цсл.* блазнитиса) **1.** (чим) Обманюватися, спокушатися, помилятися: нє блазнитеса мыслью вашєю (1489 *Чет.* 43 зв.).

2. (о кім) (*відзиватися про когось негарно, шкодити добрій славі кого-небудь*) компрометувати (кого): Ло̂кавые до̂шѣ нечистого сумнѣнꙗ и ѡ христѣ блазнатса, не толко ѡ добром человѣцѣ (поч. XVII ст. *Вол. В.* 97).

3. (за що) Обурюватися (чим): И такъ ся блазнили жидове тоты и ище за едно слово (XVI ст. *НЄ* 44 зв.).

БЛАЗНІТИ *див.* **БЛАЗНИТИ.**

БЛАЗНОВАНЄ *с.* Блазнювання: Бо̂єсло́віє: Блазнова(н)є (1627 *ЛБ* 12).

БЛАЗНОВАТИ *дієсл. недок.* (*поводитися як блазень*) блазнювати: Юро(д)ство̂ю, до̂рѣю, бла(з)но̂ю (1596 *ЛЗ* 89); юроди́вы(и), до̂(р)ны(и) бла(з)но̂ючі́й, до̂рѣючій (Там же); юро(д)ство̂ю: До̂рѣю, блазно̂ю (1627 *ЛБ* 160).

БЛАЗНЬ *ж.* (*цсл.* блазнь) спокуса, помилка, обман: Погрѣше́ніє: Бла́знь, ѡмы́лка (1627 *ЛБ* 84); Блазнь. Skandalum. Offendiculum Offensio. Imitatio vitiosa (1650 *ЛК* 428).

БЛАКИТНЫЙ, БЛАКИТЪНЫЙ, БЛЕКИТНЫЙ, БЛОКИТНЫЙ *прикм.* Блакитний, голубий: Тотъ же Агронъ взялъ у мене сукна люнского блекитного спродавати аршиновъ 23 (Клевань, 1571 *АрхЮЗР* 1/I, 37); прибыли дро̂гии ризы кита(и)чаныи блаки(т)ныи (Львів, 1579 *ЛСБ* 1033, 5 зв.); другая сукня, блакитная, лю(н)ская, из оксамитомъ чорны(м) (Житомир, 1584 *АЖМУ* 105); А о̂ ... пна по(д)коморого Ивана ... взято ...// ... я(р)мякъ блакитны(и) лю(н)ски(и) (Брацлав, 1590 *ЛНБ* 5, II 4047, 23 зв. - 24); Поясо(в) чоты́ри: два єдвабныє ... // а два кита(и)чаны(и) блокитны(и) (Луцьк, бл. 1627 *ПВКРДА* I-1, 257-258); делия блакитъная, купъ. унъ чо(р)ны(и), лисями по(д)шиты(и) (Житомир, 1650 *ДМВН* 194).

Див. ще. **БЛЕНКИТНЫЙ.**

БЛАМЪ, БЛАНЪ *ч.* (*стп.* błam, *свн.* Flamme) шматок хутра певного розміру: од трох сермяг грошей два ... от кроликув блану футра грошъ один (Вільна,

1568-1578 *ПККДА* II, дод. 559); ув Олєксия Случєнина с коморы ратушное взяли и пограбили бланъ заячи(и) (Луцьк, 1581 *ТУ* 186); подолских лисов вышло бламов три, кождый по золотых шестдесят купленый (Луцьк, 1632 *АрхЮЗР* 1/VI, 653).

Див. ще **БЛАНЬ.**

БЛАНКА, БЛАНЪКА *ж.* (*стп.* blanka, blank, *свн.* Blanke, *лат.* planca) виступи на замкових мурах і вежах; бійниця в мурі: берѹчи и(х) // за рѹки водилъ на бла(н)ки (1552 *ОБЗ* 142 зв. - 143); Камє(н)є слоны а колодины кѹ ѡбороне на бланъкахъ и вєжахъ и водѹ дє(р)жати тамъ повинъни мещанє вси (1552 *ОКЗ* 36 зв.); На бланкахъ кѹ ѡбороне каменья з возъ только ко(л)я дѹбового со два возы (1552 *ОЧерк. З.* 5.).

Див. ще **БЛАНКЪ.**

БЛАНКИТНЫЙ *див.* **БЛЕНКИТНЫЙ.**

БЛАНКОВАНЬЄ, БЛАНЪКОВАНЬЄ *с.* (*стп.* blankowanie) дерев'яні або кам'яні виступи на мурах замків або веж: а на вє(р)хѹ тыхъ старыхъ стенъ стены новы з б(л)а(н)кованьємъ з дѹбового жъ дерева (1552 *ОВін. З.* 129 зв.); Замокъ киевъски(и) зновѹ ѹвесь ... з дерева соснового тесаного ѹробленъ городенъ рлг ѹдолжъ никоторые с нихъ по д сажъни иньшие менши вси зъ бланъкованьємъ добрымъ драница(ми) нє тонъкими побитымъ (1552 *ОКЗ* 32 зв.); Бла(н)кова(н)ѧ ани жа(д)ного покри(т)ѧ ... нетъ (1552 *ОЧерк. З.* 17).

БЛАНКЪ *ч.* Те саме, що **бланка:** Колодинъ кольѧ и каменьѧ кѹ ѡбороне на бла(н)кохъ досы(ть) (1552 *ОВін. З.* 131 зв.).

БЛАНЪ *див.* **БЛАМЪ.**

БЛАНЬ *ж.* Те саме, що **бламъ:** побра(но) ... // двє блани лисихъ завы(и)ковыхъ (Луцьк, 1573 *ТУ* 154-155).

БЛАСФЕМІЯ *ж.* (*гр.* βλασφεμία) богохульство, блюзнірство: Оуши мерзліво(ст) мнóги(х) бласфéмій слѹхáю(т) (Львів, 1631 *Волк.* 13).

БЛАТНИЙ *прикм.* (*цсл.* блатьныи) болотистий, багнистий: limosus, бла(т)ний, тиняни(й) (1642 *ЛС* 255).

Див. ще **БОЛОТЛИВИЙ, БОЛОТНЫЙ, БОЛОТЯНИЙ.**

БЛАТО *с.* (*цсл.* блато) **1.** Те саме, що **болото** в 1 знач.: И крещенія их без мира справýють не як апостоли сіє отправують. Ани погруженій в костелѣ не мають, и новокресченъных блáтом помазують (XVI ст. *Укр. п.* 76); lutum, блато, тинъ, калъ (1642 *ЛС* 259); palus, dis, калужа, єзеро, блато (Там же, 298).

2. Те саме, що **болото** в 2 знач.: limus, глина, блато, бразда, ѡдежда (1642 *ЛС* 255).

Див. ще **БЛОТО.**

БЛЕВАНИЄ *див.* **БЛЮВАНЄ.**

БЛЕВОТИНА *див.* **БЛЮВАТИНА.**

БЛЕДНѢТИ *дієсл. недок.* (*ставати блідим*) бліднути: здамиса нє такъ добрє // маєшъ сѧ яко звыклєсь зкондъ то познавáєшъ з' твари котораѧ такъ бледнѣє(т) (к. XVI ст. *Розм.* 35-35 зв.).

БЛЕДОСТЬ *див.* **БЛѢДОСТЬ.**

БЛЕЙВАСЬ *ч.* (*стп.* blejwas, *нім.* Bleiweiss) білила, блейвейс, *заст.* блейвас, : псіммíфъ: Блєйвасъ, фáрба є(ст) фарбовáти лицє (1627 *ЛБ* 241).

БЛЕКИТНЫЙ *див.* **БЛАКИТНЫЙ.**

БЛЕКОТАНЯ, БЛЕКОТАНЄ, БЛЕКОТАНЬЄ *с.* (*пусті балачки*) базікання, верзіння, багатомовність: вєлєрѣчьє, бє(з)мѣ(р)//ноє блєкотáньє, и ты(ж) ѡ вєли́ки(х) рéча(х) мов'лéньє (1596 *ЛЗ* 36-37); Нехай вас тое гордое дмухане, и пышное фукане, и широкословное блекотаня... не упевняет! (1598 *Виш. Кн.* 125); Вєлєрѣчьє: Безмѣрноє блєкота(н)є, и ты(ж) ѡ вєли́кихъ рéчах' мовлє(н)є, вєлмóжность слóвъ (1627 *ЛБ* 14).

БЛЕКОТАТИ *дієсл. недок.* (*вести пусті балачки*) говорити нісенітниці, верзти: А дрѹгіє ба(с)ни блюзнѣрства тєлє(с)наго, и ми(р)скаго м(д)рованіѧ, в то(и) кни(ж)це блєкотаньє, претє(р)плю (1598 *Виш. Кн.* 278 зв.).

БЛЕНКИТНЫЙ, БЛАНКИТНЫЙ *прикм.* (*стп.* błękitny) те саме, що **блакитный:** у мелника взяли... ермяковъ люнскихъ чотири бланкитныхъ (Луцьк, 1590 *АрхЮЗР* 1/I, 283); Третіє [ризы] Блє(н)китныє Адамашковыє (Луцьк. бл. 1627 *ПВКРДА* I-1, 256).

БЛЕСКЪ *див.* **БЛИСКЪ.**

БЛЕШКА *див.* **БЛЯШКА.**

БЛЕЩЕНЪ *прикм.* Блискучий: подобєнъ бо єсть постникъ финиковѹ цвѣтѹ ... иногда бо єсть блєщєнъ а оутро свѣтєль и мно(г)плодєнъ (1489 *Чет.* 302 зв.).

БЛЕЯНІЄ *с.* Бекання, *діал.* блеяння: balat, блеяніє, беаніє, бєканіє (1642 *ЛС* 99).

БЛЕЯТИ *дієсл. недок.* Бекати, *діал.* блеяти: balare, блеяти овцамъ (1642 *ЛС* 99).

БЛИЖАЙШИЙ *прикм. в. ст.* (*добре знаний*) відоміший, зрозуміліший, ближчий: Вє́щъ а́лбо матє́рїа двоа́каа єстъ тоа тайны, далєча(и)шаа и ближа(и)шаа (Львів, 1645 *О тайн.* 15).

Пор. **БЛИЗЬКИЙ.**

БЛИЖЕЙ[1], БЛЇЖЕ *присл. в. ст.* **1.** (*у просторовому відношенні*) ближче: А єщє... ближє(и) кꙋ замъкꙋ ... ꙋчинєнъ єсть валъ (1552 *ОКан.З.* 19); А вє(д)жє ко(п)цы ωдє(н) ω(т) дрꙋгого нє маю(т) быти ближє(и) чинєны ω(д)но чєрє(з) три шнуры воло(ч)ныє (1566 *ВЛС* 60 зв.); ωбачє маю днєсь и заутра бліжє ити бо нє маєт прорк҃ъ иньдє загіноу́ти, ѡ́кром ієрлма (Володимир, 1571 *УЄ вол.* 81); кролєва прим҃кнꙋла́са ближєй дивꙋючиса ωны(м) рєча(м)... нєви́данны(м) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 69 зв.); кгды пєрєєхали // то(т) хворо(ст) ближє(и) ку го(с)подє ... ωколо хворо(с)тꙋ ста(л)сє крикъ гала(с) (Київ, 1632 *ЛНБ* 5, II 4060, 2 зв. - 3).

2. (*у часовому відношенні*) скоріше, раніше: А за пꙋстєли ωтъ шєсти ωтъ сєми ωтъ ωсмидєсатъ лєтъ а иныиє ближє͑ а иныиє єщє далє͑ (1552 *ОЖЗ* 121 зв.); А єстлибы ... кнꙗз Роман ... // ωт мєнє чого потрєбовал за квитами своими, я мамъ єго Милости на квиты єго давати, а часꙋ плачєна котороє с тых сꙋмъ ближєй са трафат, вытрꙋчати Єго Милость мнѣ маєт (Вільна, 1555 *AS* VII, 9-10.).

3. (*про стосунки, взаємини*) ближче: Нехай нам вжды коли яснє // покажутъ, который гдѣ соборъ патріарховъ всходнихъ Римскому поддалъ подъ послушенство, а тогды зъ собой ближей мовити будемо (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 723-724.); што ю(ж) ближєй до на(с) збавє(н)є нн҃є настꙋпило (I пол.XVII ст. *УЄ Кан.* 39); Прычи́на того є́стъ, а́бовѣмъ ωсо́бы нєлꙋча́т҆са з҆ собою то(л)ко в҆зглѧ́до(м) пна, ω(т) кото́рого похода(т), и дла того нємогꙋт҆ бли́жєй, албо да́лє(и) ω(т) сєбє бы(т) (Львів, 1645 *О тайн.* 171).

БЛИЖЕЙ[2] *прийм.* (*з род.*) (*виражає просторові відношення*) ближче: если се пустилъ зъ места въ дорогу, маючи ближей Хоболтову на дорозе своей, нижъ фамиличи (!) (Володимир, 1594 *АрхЮЗР* 1/I, 416); Трєтины, кото́рыи грє́ковє τριτάια назыв́аютъ, дла то́го ω(т)правꙋ́ємъ (прошꙋ ближєй оу́ха наклонѣтє) на́продъ (Київ, 1625 *МІКСВ* 159).

БЛИЖИЦА *ж.* Своячка: Пєлагіа: бли́жица, пꙋчи́нная (1627 *ЛБ* 227).

БЛИЖНИЙ, БЛИЖНІЙ, БЛИЖНЫЙ, БЛИЖЬНИЙ, БЛИЗНИ, БЛИЗНИЙ, БЛИЗЪНИЙ, БЛЇЖНИЙ *прикм.* (*цсл.* ближьнь) **1.** (*розташований поблизу, на невеликій віддалі*) близький, ближній: И ре́клъ имъ Іс҃ по́(д)мо жь до ближ҆ни(х) мѣ(ст) и се́ль абы(х) и та́мъ наоучи́ль бо єсмь на тоє при́шоль (1556-1561 *ПЄ* 132); Vicin(us), ближни(й) (1642 *ЛС* 413); скоро са з бли(ж)нѣ(х) мѣ(ст) зобрали с кї(л)кадєся(т) и(х) до замостя, ω(н) кадꙋками заби(т) (серед. XVII ст. *ЛЛ* 175).

2. (*який перебуває у прямих родинних стосунках з кимсь*) близький, ближній: я тежъ себе, жену и потомковъ моихъ и покревенныхъ, ближних и далних, вечне оддаляю (Чигирин, 1615 *ЧИОНЛ* VIII-3, 16);

у знач. ім. родич, близький: И то потвє(р)жає(м) си(м) наши(м) листω(м) ... ємꙋ самому и єго жонє и и(х) дѣтє(м) и єго ближни(м) и напото(м) будучи(м) и(х) сча(д)ко(м) (Берестя, 1505 *Арх. Р.* фотокоп. 51); миско... записа(л)са ꙋ правѣ мѣсцко(м) самкови на своєи ωчизнѣ боронити ω(т) всѣхъ потомко(в) и бли(ж)ни(х) свои(х) (Львів, 1582 *Юр.* 5); з҆ ты́хъ мѣръ в҆ Ро́къ Па́мати оумє́рлымъ на́ши(м) ω(т)правꙋ́ємо, и нє та́къ жєбы́смω по вы́стю и сконче́нюса ро́кꙋ па́мати тоѣ, и Мл҃твъ и ωфѣръ по бли́жнихъ на́шихъ ω(т)ше́дшыхъ занєха́ти мѣли (Київ, 1625 *Коп. Ом.* 163); панъ Чєськовъски(и), пропомъневъши боя(з)ни божоє и милосъти близънего своєго,... на шъкуту урожоноє... панєє Зофии... нападъши,... и въпєрєдъ самого протєсътуючогосє спячого нападъши, ωкрутънє... бити и морътовати почалъ (Володимир, 1627 *ТУ* 279).

3. (*зв'язаний почуттям симпатії*) близький, ближній: И боудєтє зра́жєни ω(т) ро́дитєлєй и ω(т) ближни(х) пріатєлєи (1556-1561 *ПЄ* 314 зв.); Алє гды змє́жи на́ши(х) хр(с)тїанъ ѡ́бєроу(т) кого на я́кїй оу́рѧ(д) або яко ко(л)вє(к) повы́шє(н) бꙋ́дє(т) то напрє(д) ω бз҃ѣ забоудє(т) пото(м) бли(ж)ных свои(х) сꙋсѣ(д) ω(т)стоупи(т) и вда(ст)са на пихꙋ (XVI ст. *УЄ* № 29519, 59); Єг(д)а рєчє́тъ цр҃ь, прїи́ди́ бл҃гословєннаа ωблюбє́ницо моа, кра́снаа в҆ щєрє(х) сїѡ́нских҆, бли́жнаа моа́ (Чернігів, 1646 *Перло* 159);

[1]/28 [738-4]

у знач. ім. ближній: Євлі́ста выпісует хрс оучит ω правдивом блгльству... і ω любві къ ближнємоу (Володимир, 1571 *УЄ вол.* 43); Ку тому и звя(з)ко(м) милости яко бгу и бли(ж)ни(м) свои(м) єжє є(ст) первая и болшая заповѣ(д) во законѣ бжє(м) (Львів, 1609 *ЛСБ* 422); Сынώвє Правосла́вныи, єсли хлѣбъ дшєвный рώма́ный мѣти захо́чꙋтъ, нєха́й жє ср(д)ца свои ωгнє́мъ мл(с)ти Бга и бли́жнагω розжара́ютъ, ωгни́стіє за́вшє нєха́й ср(д)ца ма́ютъ (Київ, 1648 *МІКСВ* 349).

БЛИЖНЯТКА *див.* **БЛИЗНЯТКА.**

БЛИЖШЕ, БЛИЗШЕ, БЛИЗШЕЙ *присл. в. ст.* **1.** Те саме, що **ближей**[1] у 1 знач.: слоушнѣи єсть бли(ж)шє пристоупити и пилнѣ(и) просити (Львів, 1585 *УЄ* № 5, 259); хочє(т) то(т) по(п) церковъ с того мѣсца на и(н)шєє пєрєнести бли(ж)шє кꙋ своємꙋ ωбыстю (Самбір, 1596 *Гр. Герв.* 1.).

2. Те саме, що **ближей**[1] у 2 знач.: по смє(р)ти пнєє... ꙋ двꙋ(х) нєдєля(х) маємо мы ... до рукъ свои(х) взяти и єго ωжива(т) алє бли(з)шє(и) ꙋ двꙋхъ нєдєля(х)... нє маємо мы того имє(н)я... брати (Луцьк, 1569 *ЛНБ* 103, 26/I d, 1821, 17 зв.).

3. Те саме, що **ближей**[1] у 3 знач.: А кгды докончилъ широкоє мовы, отступил троха, а король созвалъ близшє к собѣ сенаторовъ для намовы отказу (Львів, 1605-1606 *Перест.* 40).

БЛИЖШИЙ, БЛИЖШІЙ, БЛИЖШЫЙ, БЛИЖЪШИИ, БЛИЗШИЙ, БЛИЗШІЙ, БЛИЗШЫЙ, БЛИЗЬШИЙ, БЛИЗЪШЫЙ, БЛИШИЙ *прикм. в. ст.* **1.** (*розташований на невеликій віддалі від чогось*) ближчий: Ближъши(и) валъ што к местꙋ тотъ ꙋ целости (1552 *ОВЗ* 198 зв.); Тєжъ ꙋставуємъ коли бы хто... ω(т)стꙋпи(в)ши рєчи своєє ωди(н) на дрꙋгого слово(м) сѧ нєꙋчтивымъ то(р)гнулъ, тогды має(т) за то.. .сєдєти на за(м)кꙋ бли(ж)шю(м) шє(ст) нєдєль (1566 *ВЛС* 51).

2. (*який незабаром настане, відбудеться*) ближчий: да(л) а(л)бо пєрє(д) ꙋрадомъ бли(ж)шимъ поручи(л) и выписо(м) того врадꙋ мо(ц)нымъ єго на то мєновитє ꙋчини(л) (1566 *ВЛС* 50 зв.); я... Андрє(и) Федорови(ч) ... вы(з)наваю и я(в)но чиню си(м) моимъ тє(с)тамє(н)то(м)... што(ж) бꙋдꙋчи ... з допꙋщєня вє(л)ми хоромꙋ а лєжачи на (с)мє(р)тє(л)но(и) по(с)тєли з которое хоробы рꙋзꙋмилє(м) (!) ижъ бли(ж)ши(и) є(с)ми кꙋ смє(р)ти а ни(ж)ли кꙋ здоро(в)ю (Вінниця, 1567 *ЛНБ* 17/I с, 1943, 15); Однак же упатрѣлем то, же кождый чоловек, таковый вѣкъ выживъши, яковый я выжилъ ближъший уже естъ смерти, нижели сегосвѣтного мешканя (Володимир, 1619 *АрхЮЗР* 8/III, 567).

3. (*такий, що в силу споріднення або з інших причин має більше право на що-небудь*) ближчий: А єсли бы тє(н) ила(ш) напоты(м) хотѣ(л) ролю тоту кому ин҆шєму прода(ти) имо(!) братю сву а ωни бы сѧ спомо(г)ли ωчизну сву ωдє(р)жа(ти) тєды до тє(г)ω бы(ли) бы на тє(н) чѧ(с) бли(ж)шєѣ (Одрехова, 1575 *ЦДІАЛ* 37, 16, 4 зв.); Тєпє(р) знову па(н) кꙋрило тоє вєсны наємника намъ ωтогна(л), мовячє я бли(ж)ши(и) до того нижли и(н)ши(и) хто кгды(ж) мнѣ записъ служи(т) (Львів, 1612 *ЦДІАЛ* 201,4, 12, 8); єсли(ж) бы тє(н) кꙋзѧ(н) або пото(м)ковє єго пꙋщали ꙋ и(н)шыѣ рукы частьку тꙋю тєды пото(м)ковє... бꙋду(т) бли(ж)шыѣ ω(д)купити вє(д)лу(г) то(р)гу ω(т)чы(з)ну свою (Одрехова, 1614 *ЦДІАЛ* 37, 2, 22 зв.).

4. (*який перебуває у родинних стосунках з кимсь*) ближчий: А вєджє милостивый княжє... єстлибыхъ, нєѧко по зволєню Божємꙋ плодꙋ з малжєнкою моєю мети нє мог, тогды нє толко того городищєчка, алє всєє части моєє ωт сєстрыныч моєє ωблюбєнницы Вашєй Милости и тєж и ωт Вашєй Милости самого ωтдалити нє хочꙋ, яко ωт ближшєє ωтчички по мнє (Мстиславль, 1553 *AS* VI, 134).

5. (*подібний до чого-небудь*) ближчий: А наконецъ смѣють нѣкоторые и то мовити, ижъ зборы евангелицкіе ближшіе суть вѣрѣ и церымоней церкви Восточное съ церымоніями своими, анижли Рымляне (Вільна, 1608 *Гарм.* 170);

(*який має відношення до чогось*) ближчий: кгдыжъ дей судъ въ речахъ вонътъпливыхъ, которые на баченю меть повиненъ, бли́зшимъ ма быть до вызволеня, нижли до караня (Володимир, 1594 *АрхЮЗР* 1/I, 419).

6. Першочерговий, головний: мы за ва(ж)нє(и)шими и бли(ж)шими справами зємъскими и ро(ч)ки кгро(д)скими которыє на то(т) ча(с) сѧ судили выєхати на кгру(н)тъ нє мо(г)ли и рокꙋ на вые(з)дъ на кгру(н)тъ ω(т)ложили (б. Києва, 1585 *ЦНБ* ДА/П - 216, 1 зв.).

БЛИЗКИЙ *див.* **БЛИЗЬКИЙ.**

БЛИЗКОПРЕШЛЫЙ *прикм.* (*стп.* bliskoprzeszły) те саме, що **близкопрошлый**: Скóро Прєвєлéбный Г(с)днъ нáшъ взáлъ... вѣдомо(ст), ижъ на близкопрéшломъ Сéймѣ єго кро(л)... и Рєчъ посполи́тая вся ѡбмышлявáючи... ратȣнокъ... хотѣла то мѣти (Київ, 1628 *Апол.* 1); Вы́давши тéды бли́зкопрéшлыхъ чáсѡвъ, Євхолѻгіонъ, áлбо Трéбникъ... тепéръ...на пи́лноє... Сщенникѡвъ жаданіє, Пѻсти́лемъ на свѣтъ Бг҃одхнове́нною книгȣ (Львів, 1646 *Жел. Сл. З.* зв.).

БЛИЗКОПРИЙДУЧИЙ *прикм.* (*який скоро наступить, прийде*) прийдешній, найближчий: а двєстє коп грошєй бȣдȣ винєн, кгды мнѣ кнѧз єго Милость то всє вєдлє постановєнѧ тєпєрєшнєго на час ѡписаный тыи товары ѡтдасть на свєтого Пєтра, близкоприйдȣчого, маю дати (Вільна, 1550 *AS* VII, 9).

Див. ще **БЛИЗКОПРИХОДЯЧИЙ, БЛИЗКОПРИШЛЫЙ.**

БЛИЗКОПРИЛЕГЛЫЙ *прикм.* (*який близько розташований*) прилеглий, суміжний: И кг(д)ы южъ миноýло лѣ(т) немáло, соýшею бли(з)ко прилéглая крайна была навѣжєна (Острог, 1607 *Лѣк.* 84); Якъ жрóдло при мѣстцахъ вилгóтныхъ и болóтныхъ текȣчєє, настȣпи́вши горáчость сл҃нечная, и Єгѡ мѣстца ємȣ бли́зко прилéглыи высȣшáєтъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 168).

БЛИЗКОПРИПАЛЫЙ *прикм.* (*який скоро наступить*) прийдешній, найближчий: якомъ я...не по однокрот навпоминалъ, ижебы естє водлугъ змовы и застановєня своєго з небожчикомъ отцємъ моимъ... дочку свою панну Богдану на рокъ близкоприпалый за мєне в малженство выдали (Луцьк, 1563 *АрхЮЗР* 8/III, 32).

Див. ще **БЛИЗЬКОПРИПАДАЮЧИЙ.**

БЛИЗКОПРИХОДЯЧИЙ *прикм.* (*який скоро прийде, наступить*) прийдешній, найближчий: илє и(х) при на(с) на(и)тися и до(т)кну(ти)сѧ могло, на бли(з)ко приходячи(х) ȣспєніѧ Прєчистоє Бг҃а нашого матєрє... Пра(з)ни(к) (Київ, 1628 *ЛСБ* 501); господа(р) єго м(ст)... мєнова(л) ча(с) на святоє Богоявлєниє в року бли(з)коприходячо(м) (Путятинці, 1630 *ЛСБ* 510).

Див. ще **БЛИЗКОПРИЙДУЧИЙ, БЛИЗКОПРИШЛЫЙ.**

БЛИЗКОПРИШЛЫЙ, БЛИЗКОПРИШЪЛЫЙ, БЛИЗЪКОПРИШЛЫЙ *прикм.* (*який скоро наступить*) прийдешній, наступний: А паклижбыхмо мы... Єго Милости досыт нє вчинили... готовыми грошми нє заплатили и на ѡный рок, по сємой сȣботє близкопришлый, нє ѡтдали, тєды то Єго Милости маємо... ѡсмь сот коп и сорок грошєй Литовских заплатити (Володимир, 1552 *AS* VI, 122); за которы(м) позвомъ подлугъ вышътьѧ лимитацыє головноє волы(н)скоє припадає(т) ми рокъ на пє(р)ши(и) второкъ по свєтомъ Ма(р)тинє свата ры(м)ского близкопришълого в нинєшънємъ рокȣ ѡсмъдєсатъ пятомъ (Чорна, 1585 *ЛНБ* 5, II 4045, 121); в близко пришломъ роздѣлє, вжє сѧ троха намѣнило (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 87 зв.); которую то суму... пото(м)ки мои... повинъны будуть... зако(н)нико(м) тригo(р)ски(м)... на дєнъ во(с)крєсєныя го(с)по(д)нѧ святоє ру(с)коє в року бли(з)ко при(ш)лы(м) ... бє(з) вшєляко(и) зволоки о(д)дати (Тригорськ, 1648 *ДМВН* 218).

Див. ще **БЛИЗКОПРИЙДУЧИЙ, БЛИЗКОПРИХОДЯЧИЙ.**

БЛИЗКОПРОШЛЫЙ, БЛИЗКОПРОШЪЛЫЙ *прикм.* (*який недавно минув*) минулий, пройдешній: ца(р) пєрєкопъски(и)... с почьтомъ тȣрє(ц)ки(х) людє(и)... ѡсєни бли(з)копро(ш)лоє м(с)ца сє(н)тєбра... притагнȣлъ по(д) замокъ (1552 *ОБЗ* 142 зв.); а тєпєрєшъни(и) староста панъ ратомъски(и) ȣводачи сторожовъщи(з)нȣ ȣ большȣю сȣмȣ взялъ ȣ нихъ на то(и) ѡсєни // бли(з)копрошълоє три(д)цать и двє копє грошє(и) (1552 *ООЗ*-1, 49 зв. - 50); Яко и тєра(з) свѣжо на бли(з)ко прошломъ сє(и)мѣ ва(р)ша(в)скомъ выдано дєкрє(т) проти(в)ко на(с) (Луцьк, 1600 *ЛСБ* 349,1); в то(м) жє сєлѣ... року бли(з)копрошълого... и року тєпєрє(ш)нєго... помєнєныхъ вышъ ма(л)жо(н)ко(в)... словы нєу(ц)тивыми пофукали, полая(ли) (Житомир, 1650 *ДМВН* 204).

Див. ще **БЛИЗКОПРЕШЛЫЙ.**

БЛИЗКОСТЪ *див.* **БЛИЗЬКОСТЬ.**

БЛИЗНА *ж.* (*стп.* blizna) рубець, шрам: Самы ѡ(т) пȣтъ и ланцȣхѡвъ натéртыи бли́зны тѣла сегѡ чéстногѡ ... // свѣдкомъ сȣть ст҃огѡ сєгѡ Мȣчєника и Исповѣдника терпли́вости (Вільна, 1620 *См. Каз.* 17 зв. - 18); Рáна, сє. Бли́зна, загоéнои рáны знáкъ (1627 *ЛБ*

166); Чл҃вкъ котóрый офѣровáлъ офѣрꙋ, такъ з' волóвъ якѡ з' овéцъ, вáды нємáючоє нєхáй офѣрꙋє, абы прїéмно было ... éсли блѝзнꙋ мáючоє, éсли бородáвки... нє офѣрꙋйтє г(с)дꙋ (серед. XVII ст. *Хрон.* 124).

БЛИЗНЕЦЬ, БЛИЗНЕЦЪ *ч.* **1.** Близнюк, близня: тóг'ды ѳома нáзван'ный близнєць [дидимѣ(ць)] рєкль оу҃чнкóмь пойдѣмо абы єсмó и мы з' нимь оу҃мрли (1556-1561 *ПЄ* 395); gemellus, бли(з)нєцъ, двои(с)ти(й) (1642 *ЛС* 207); Близнєцъ. Didymus (1650 *ЛК* 428).

2. Вл. назва: Иванъ Близнєцъ (1649 *РЗВ* 159).

Див. ще **БЛИЗНЮКЪ, БЛИЗНАКЪ.**

БЛИЗНИ *див.* **БЛИЖНИЙ.**

БЛИЗНИЙ *див.* **БЛИЖНИЙ.**

БЛИЗНЮКЪ *ч.* Близнюк. Вл. н.: Пєдо(р) бли(з)нюкъ (1649 *РЗВ* 130 зв.).

Див. ще **БЛИЗНЕЦЬ, БЛИЗНАКЪ.**

БЛИЗНЯТА, БЛИЗНАТА *мн.* **1.** (*діти, що одночасно народилися в однієї матері*) близнята: в'роди(л)сѧ имъ пéршій с҃нъ кáинъ и(з) сєстрою ка(л)манóю блѝзнѧта (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 4 зв.); з' свéкромъ своѣм' сполковáла, з' котóрогѡ зачала двóє ѡтроча(т) близнѧтъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 842); А кгды приходи́лъ чáсъ порожєньѧ оуказáлисѧ близнѧта // въ животѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 63-63 зв.); Близнята. Gemelli fratres. Gemini (1650 *ЛК* 428).

2. *астр.* (*назва одного із 12 сузір'їв зодіака*) близнята: Зодїакъ є(ст) ѡкроугъ або кѡ́ло на нб҃ѣ нá кóторых' сꙋтъ дванáдєсѧ(т) знáмєнь в'кроу(г), єдно по дрꙋгомъ... скопъ, быкъ. блѝзнѧта. рáкъ (Львів, поч.XVII ст. *Крон.* 43 зв.).

БЛИЗНЯТКА, БЛИЖНЯТКА *мн.* Близнятка: два сєсца твоя яко два телятъка дикои козы близнятка (поч. XVI ст. *Песн. п.* 52); два сосца персѣи твоихъ яко двоє теляток ближнятокъ дикоє козы (Там же, 55).

БЛИЗНАКЪ *ч.* **1.** Близнюк, близня: Блѝзнєцъ: Близнѧ(к) (1627 *ЛБ* 10).

2. (*назва одного із 12 сузір'їв зодіака*) Близнята: Близнѧ(к) δίδυμος мєта(ѳ): двоꙋдꙋщє(н) кꙋппо и двоєꙋмє(н), зóдїє Маїєво, планє(та) нб(с)наа (1627 *ЛБ* 10).

Див. ще **БЛИЗНЕЦЬ, БЛИЗНЮКЪ.**

БЛИЗНАТА *див.* **БЛИЗНЯТА.**

БЛИЗСКИЙ *див.* **БЛИЗЬКИЙ.**

БЛИЗШЕ *див.* **БЛИЖШЕ.**

БЛИЗШЕЙ *див.* **БЛИЖШЕ.**

БЛИЗШИЙ *див.* **БЛИЖШИЙ.**

БЛИЗУ *прийм.* (*з род.*) **1.** Те саме, що **близъ**[2] у 1 знач.: тут же, близу острога видели есмо... тую лазню спаленую (Житомир, 1618 *ЧИОНЛ* XV - 3, 152).

2. Те саме, що **близъ**[2] у 3 знач.: да возможемо быти близу бога (к. XVI ст. *Укр. п.* 85).

БЛИЗЪ[1]**, БЛИЗЬ** *присл.* Мало не, майже: и оужє близъ было же двери выломили (серед. XVII ст. *Хрон.* 31).

(*у ролі присудк. сл.*) (*у скорому часі*) скоро: єг'да жє лѣторос'ми єи боудоу(т) мóлоды(и) и листа выпоуща-ю(т) вѣдаитє, // ижь блѝзь є(ст) лѣто (1556-1561 *ПЄ* 103-103 зв.).

Див. ще **БЛИЗЬКО**[1]**.**

БЛИЗЪ[2]**, БЛИЗЬ** *прийм.* (*з род.*) **1.** (*виражає просторові відношення, уживається при означенні місця, біля якого щось відбувається або знаходиться*) близько, біля, коло, недалеко: А хотар вышеписанным сєлам... с вєрха почъници... на копанꙋ могилоу... к полю чєрєс малꙋю долинꙋ по ѡбочи на ... копанꙋ могилꙋ, близ връътоанє (Сучава, 1501 *BD* II, 184); иванъ косцєви(ц)ки(и) ... явнє зозна(л) и(ж) добра своє которы(х) купно(м) досталь то є(ст) фо(л)варькь на прє(д)мєсти лво(в)скомь бли(з) костє(л)ка с҃тои ганны... зо всѣ(м) щоко(л)вєкъ приналєжи(т) та(м) до того фо(л)ва(р)ку (Белз, 1596 *Юр.* 16 зв.); іс҃ испрáцовáв-шисѧ сѣлъ испóчивати близь колодѧзѧ (поч. XVII ст. *Проп.* 9); Гаáсъ:... Гора бли(з) ѳамиасахáри (1627 *ЛБ* 196).

2. (*виражає часові відношення, при іменниках з часовим значенням вказує на приблизність*) близько, під: а нашъ мл(с)тивыи избáвитєлъ... сѣбра(л)сѧ є(ст) до ієр(с)лима. бо ю(ж) было с пóлоуднѧ блѝзь вєчароу. а дорóгы иты г҃ мѝлѣ (Смотрич, II пол. XVI ст. *Проп. Д.* 6 зв.).

3. (*виражає об'єктні відношення, уживається при означенні особи, при якій хтось перебуває*) біля, пóруч: аг҃гль г҃нь стоѧлъ бли(з) ни(х) (XVI ст. *УЄ літк.* 73); постáвилъ ихъ, єдны(х) яко прє(д)нѣшіи пóч'ты, на прéдꙋ блѝзь маистáтꙋ слáвы своєи (Почаїв, 1618 *Зерц.* 3.).

Див. ще **БЛИЗЬКО**[2]**.**

БЛИЗЪНИЙ *див.* **БЛИЖНИЙ.**

БЛИЗЪШИЙ *див.* **БЛИЖШИЙ.**

БЛИЗЬ[1] *див.* **БЛИЗЪ**[1]**.**

БЛИЗЬ[2] *див.* **БЛИЗЪ**[2]**.**

БЛИЗЬКИЙ, БЛИЗКИЙ, БЛИЗКІЙ, БЛИЗСКИЙ, БЛИЗЬКИЙ, БЛЫЗКИЙ, БЪЛИЗКИЙ *прикм.* **1.** (*розташований або який відбувається на невеликій віддалі від чогось, перебуває або живе недалеко*) близький: дрѹгаѧ гора такъ же высока яко замъковаѧ с которое можеть быти стрельба замъкѹ бли(з)ка и шкодлива (1552 *ОВЗ* 130 зв.); лечъ вступи до близкого крáмѹ напротивко з дрѹгои стороны ѹлицы (к.XVI ст. *Розм.* 52 зв.); в᾽ то́й ча(с) ... выхо́дить пόломѣнь ... и ро(з)ливáєтъсѧ по во(з)дѹхоу на ки(л)ка ми(л) и пóпеломъ засыпѹєтъ по бли́зьки(х) ѡстрова(х) (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 439).

2. (*який незабаром настане, відбудеться*) близький: яко(ж) де(и) то ѡни заразо(мъ) на враде бли(з)комъ замьку г(с)дрьского ѡ(в)руцкого ѡповеда(ли) (Київ, 1580 *ЛНБ* 5, II 4044, 68 зв.): Ѡ чóмъ я́ко знáчно(м) а праве южъ бли(з)ко(м) нáродѹ нáшого оупа(д)кѹ рéвностію бл͠гочéстїѧ порѹшыв᾽шысѧ, поменéный Іеродїаконъ Витáлїй, в᾽ краи нáшы Литов᾽скіе, с тымъ... клейнотомъ прыéхалъ (Єв'є, 1612 *Діоп.* 2 зв.); ко(ж)ды(и) человѣкъ, на се(м) зе(м)но(м) падоле мешъкаючи(и), по(д)легъ хоробе, а хори(и) бли(з)ки(и) є(ст) сме(р)ти (Тригорськ, 1649 *ДМВН* 211).

3. (*який перебуває у прямих родинних стосунках з кимсь*) близький: то сѧ те(ж) будеть розумети ѡ бли(з)костя(х) спа(д)ку выслуга(х) и всяко(м) набытю во(д)лу(г) права кромя тыхъ которые бе(з) пото(м)ко(в) бли(з)кихъ щадко(в) насле(д)ко(в) свои(х) зомру(т) (1566 *ВЛС* 5); А є(с)тли ми да(ст) па(н) бо(г) ма(л)жо(н)кѹ и(з) нею дети ме(ти) теды дети пото(м)ки бли(з)кие и кре(в)ные мои є(г) мл(с)ти пн͠у григо(р)ю жа(д)ное перекази чинити и ни в чо(м) сего ѡпису н͠шого нарѹшати не маемъ (Букойма, 1579 *ЛНБ* 5, II 4044, 52 зв.); я... вызнаваю же кажды(и) ѡ(т) приятеловъ мои(х) кревни(х) бли(з)ки(х) и далеки(х) працѣ мое(и) и добра моего досы(т) маютъ за свое (Лопушна, 1598 *ЦДІАЛ* 201, 4, 12, 49); и вже от того часу сами себе отдаляемо, потомковъ наших и покревних наших, близкихъ и далекихъ (Корсунь, 1649 *ЧИОНЛ* VIII-3, 19); **близкій братъ** *див.* **БРАТЪ;**

у знач. ім. родич, близький: А по моему животѣ у тое имѣніе ... не надобѣ никому ся уступати, моему роду и племени, а ни моимъ близкимъ(Київ, 1507 *АрхЮЗР* 1/VI, 11); А єсли бы судья по(д)судокъ и писаръ самъ ... заби(л) на суде тогды маеть быти каранъ го(р)ломъ а бли(з)кимъ з име(н)я его голо(в)щина плачона быти маеть (1566 *ВЛС* 51 зв.); а ґды не ро́датъ, смѹтатъсѧ фрасѹютъсѧ бáрзо, а мáючи потóмство, радѹютъсѧ сáми, близкіи и́хъ, и сѹсѣди (Вільна, 1627 *Дух. б.* 282); по (с)ме(р)ти мое(и) жебы жа(д)ны(х) сваровъ и непокоевъ межи кровъными бли(з)кими и пови(н)ными моими [не было] (Тригорск, 1649 *ДМВН* 211).

4. (*зв'язаний дружніми взаєминами, відданий комунебудь*) близький: к тому ты(ж) кожды(и) бра(т) мае(т) вписати в поме(н)ни(к) церковны(и) имя ѡ(т)ца своего и м͠тре, и близки(х) приятеле(и) свои(х) преставшы(х)ся (Львів, 1602 *ЛСБ* 369); Свóй себѣ: Свóй влáстный, свóйскій, бли́зкій, домáшны(и), домовы́й (1627 *ЛБ* 112); И признаваемо обоя сторона же юж я сама, анѣ приятели мои жадний близкий и далекий до того Радка пасинка... жадное потребы... не буду мѣти (Бориспіль, 1640 *АБМУ* 35);

у знач. ім. ближній: є́сли коли оди́нъ дрѹгóмѹ своегѡ́ прáва оустѹповáлъ, абы́ оустоупованье бы́лю вáжно з᾽зѹвáлъ чл͠вкъ ботъ свой, и давáлъ егѡ́ бли́(з)комѹ своемѹ, то бы́ло свѣдѣцтво оустѹповáньѧ во Ізрáилю (серед. XVII ст. *Хрон.* 196 зв.).

5. (*який має право першості до спадщини*) близький: пруски(и) поведи(л) и(ж) ты сеню́та... к ты(м) име(н)ѧмъ по то(и) те(т)це своеи... не та(к) бли(з)ки(и) яко про(м)че(и)ковичи (Володимир, 1544 *ЛНБ* 103, 22/Id, 2032, 5 зв.).

6. (*подібний до чогось*) близький: самая истность належить, ку показанью ясному того, церковь светая Восточная зо всими церымоніями своими естъ такъ близкая церкви Заходней Рымской, же и напростѣйшый то сознати будетъ мусѣлъ (Вільна, 1608 *Гарм.* 171), Лéчъ котóраѧ [землѧ] з᾽ себé выдаéт᾽ тéрніе и ѡсты, взгоржéна ест᾽, и бли́зка проклятства (Київ, 1636 *МІКСВ* 377);

(*який має відношення до чогось*) близький: Вѣдали ѡ таковóй бли́зкой сти́слости живота свóегѡ з᾽ смéртю Прароди́тели наши (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 939).

БЛИЗЬКО[1], БЛИЗКО, БЛИЗЪКО *присл.* **1.** (*на невеликій відстані*) близько, недалеко: Гора замъковаѧ

высока досыть и прыкра нижъли прилагли бли(з)ко и иныцие горы такъ же высоки (1552 *ОКЗ* 34); А пото(м) ѡ(т)ложила сро(м) на стрѡноу, престáвши клика(ти) здалéка, при(ш)ла бли(з)ко и вклонилаcѧ хоу (Львів, 1585 *УЄ* № 5, 258 зв. (на полях); ижъ [овечка] блоукá-ючисѧ заблѫдила, и не бли(з)ко и нелáцно, але на горы и бескиды... зашє(д)ши (Острог, 1607 *Лѣк.* 28); лѣ-то(м) слнце, на(д) нами ходитъ близко, и ѡ(т) того маемъ теплю (серед. XVII ст. *Луц.* 539);

у ролі присудк. сл. близько, недалеко: Не потрéба ти тесконтóю такóю трапитисѧ Лéѡне, ѡто Вода близко єстъ (Київ, 1631 *Син. Тр.* 813); слнце лѣтѣ на(д) нами близко (серед. XVII ст. *Луц.* 539).

2. Незабаром скоро: Антіхрїсто(в) прїхо(д) близко чѫйтє (Львів, 1591 *Просф.* 75); И та(м) же нá мори... оу // сталь вєликїй вѣтръ... и близко ємѫ смртю грозило (XVI ст. *УЄ* №29519, 268 зв.); зъ которого универсалу... зрозумѣлисмо, ижъ есть часъ терминъ близко назначоный, то есть на день св. Петра (Осм'янівка, 1629 *КМПМ* І, дод. 370);

у ролі присудк. сл. скоро, незабаром: коли ижъ лѣторосли єи ѡ(т)молодноу(т) а выпоущаєтсѧ листа, зна(и)тє иже близко єсть лѣто (1556-1561 *ПЄ* 182); то былю близько пред Божимъ Нароженемъ (Львів, 1605-1606 *Перест.* 41); волáйтє, Гóре, Гѡре, южъ близко Дéнь Пáнскїй (Київ., 1637 *УЄ Кал.* 65).

Див. ще **БЛИЗЪ**[1].

Пор. **БЛИЖЕЙ, БЛИЖШЕ.**

БЛИЗЬКО[2], **БЛИЗКО** *прийм.* (*з род.*) **1.** (*виражає просторові відношення, уживається при означенні місця, біля якого щось знаходиться або відбувається*) біля, коло, близько, недалеко: так и тым листом нашим тобе приказѹем, ажбы Твоѧ Милость тых людей, которыи з Волох бѫдѫт приходити, близко ѹкраины приймовать не велѣль (Краків, 1543 *AS* IV, 351); А там близько крста ісва стояла мтї ісва и сестра мтрі єго (Володимир, 1571 *УЄ вол.* 95); никострáта ... пришє(д)ши на(д) рѣкѫ тиберь близко мóрѧ (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 23); и лє(д)во бы(л) то(и) которо(г) с подъданы(х) Кнжти є(г) мл: живили(!) бы не за крикомъ и (с)треля(н)емъ ажъ бли(з)ко сѫпрѫнова ѹчиненымъ Сопрѫно(в)ци з села Выпа(д)ши ѡны(м) рату(н)ку додали и ѡборонили (Вінниця, 1634 *ЛНБ* 5, ІІ 4060, 73); И близко мѣста вавилóна тѫтъ же выкопалъ... ѡзеро (серед. XVII ст. *Хрон.* 363).

2. (*виражає часові відношення, уживається на означення пори, коли відбувається якась дія*) близько: Князь корéцкїи до волóхъ вшéдши стéфáна домшича на то(т) чáсъ господаря выгналъ, и бли(з)ко рóкѫ тáмъ бѫдѫчи, и, ... мáючи битвь до килкѫ выграныхъ, и тáкъ волóскѫю зéмлю ѡпанова(л) (1509-1633 *Остр. л.* 129); досмотри(л) єм сѧ того, ижъ ю(ж) в животѣ ѡстатнего писма моего, близко смрти бѫдоучи... не маю далшого вѣкѫ надѣи (Томашів, 1618 *ЗНТШ* LXXIV, 148); того то здраицу и длу(ж)ника Мошка... помєнены(и) Ки(р)ко(р)... шука(л) ча(с) немалы(и) бли(з)ко лє(т) трє(х) (Володимир, 1600 *ТУ* 232); К томоу ты(ж) два молодáа еще и беремéнна была бли(з)ко поро(ж)денїѧ (1645 *УЄ* № 32, 274); вѣк пришлы(и) близко прихóдѫ антихристова (Чернігів, 1646 *Перло* 135 зв.).

3. (*виражає кількісні відношення*) близько, приблизно: корованъ немалы(и) бли(з)ко сто возовъ с товары коштовъными (1552 *ОКан. З.* 23); А кѫпити то Єє Милость маєтъ, съ тыхъ пенезей... которыємъ ѹ скрынци моей... близко полъшоста ста копъ грошей въ золотыхъ чирвоныхъ... зоставилъ (1577 *AS* VI, 78); Лѣкаровъ тыжъ не потребовáли, живѫчи в пѫстынѧ(х) лѣ(т) ѡ(т) рожéнѧ своéго нѣкоторыи бли(з)ко стá (Київ, бл.1619 *О обр.* 171).

4. (*виражає об'єктні відношення, уживається при означенні особи, при якій хтось перебуває або щось знаходиться*) біля, коло: и моужеве два стáли близко ни(х) въ ѡдѣяніахъ блистаючих (1556-1561 *ПЄ* 330); ѡнá [бгословїа] смрти избавлѧетъ, и любителей свóихъ близко бга поставлѧєтъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 3 зв. ненум.); Котрый неказалъ близкосебе (!) приступати: жебы тѣла ся его дотыкати (Львів, 1630 *Траг. п.* 176); справедливост и вшелáкаѧ цнóта сама в собѣ є(ст) речь дóбраѧ и слáвнаѧ, и людій ты(х) котóрысѧ в нéй кохáю(т), близкѡ Бга поставлѧет (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 7).

БЛИЗЬКОПРИПАДАЮЧИЙ *прикм.* Прийдешній, найближчий: Якожъ потомъ на сейме близько припадаючомъ звели ихъ, где гетман обецал Никифора отискати и вольным учинити (Львів, 1605-1606 *Перест.* 40).

БЛИЗЬКОСТЬ, БЛИЗКОСТЪ, БЛИЗКОСТЬ,

БЛИЗЪКОСТЬ, БЛИСКОСТЬ *ж.* **1.** Взаємозв'язок, близькість: лéчъ сáмо прúст҄є Хр(с)тóво моглю оуздорóвити чл҃вка, котóрого велúкꙋю до Бг҃а бли(з)кость сѧ́ѧ бéсѣда ѡкáзꙋет҄ (Вільна, 1627 *Дух. б. (Передм.II), 14*); познавáю, и́жъ то ѡпáтрность прє(д)вѣчнаѧ Бж҃аѧ оучинúла, длѧ тогѡ́ áбы межи живото(м) и смéртю, стúслаѧ бáрзо блúзкость показаласѧ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 938); Понєва(ж) тєды смр҃ть з҄ животомъ тáкъ бáрзо стúслꙋю блúзкость мáет҄? (Там же, 940).

2. Родинна спорідненість, близькість: а томꙋ Григорю Сєнютичꙋ добрый, а ласкавый россꙋдок свой панский чинити, яко въ их близкости (Бабин, 1540 *AS* IV, 245); Прїйскрънолсть: Рожéнаѧ блúзкость, То що є(ст) спрáвнє рѧ́днє, ...прáвє, власнє (1627 *ЛБ* 97); штосѧ зась ткнéтъ блúзкости повиновáтства в҄ рожáю котораѧ є́стъ до стáнꙋ малжéнскогѡ прєшкóдою ижъ въ трéбникахъ є́стъ ѡписáна сщ҃єнника до ôныхъ ѡ(т)сылáємъ (Львів, 1642 *Жел. О тайн.* 17 зв.); Близкость. Propinguitas. Vicinitas (1650 *ЛК* 408); **имати близькость** (між ким) - бути (перебувати) в родинних зв'язках: Пришо(л) андрєи ись сыно(м) свои(м) и вну(к) потєрдику(в) фєдоурь и гринь туркова из щавно(г) ктурую имали близькость мєжи мушато(м) игнато(м) и мєжи голубько(м) грицо(м)... и взали заплату вы(д) давыда зополную (Одрехова, 1550 *ЦДІАЛ* 37, 16, 14).

3. Право на одержання у спадщину маєтку на основі близької спорідненості: то пакъ дей по близкости того имѣнья, искалъ подъ нею бояринъ Кіевскій Пряжовскій передъ твоєю милостю (Львів, 1510 *АЮЗР* I, 44); кнѧзь Андрей... а братьѧ єго... зыскали имєнѧ подъ паномъ... Костєвичомъ... повєдаючи близкость свою, которыхже имєнєй пан... Костєвичъ жадноє моцы нє малъ протягивати (Краків, 1523 *AS* III, 252); А то сѧ тє(ж) бꙋдє(т) розꙋмєти ѡ бли(з)костя(х) спа(д)ко(в) выслу(г) и всякомъ набытю водлу(г) права ты(м) ѡбычає(м) (1566 *ВЛС* 80); жада(л)... па(н) григорє(и) сєнюта абы(х)мо єму по бли(з)кости єго тую двє части имєнѧ... в то(и) жє сумє пн҃зє(и) и с таковы(м) право(м)... заставили єсмо яко ѡ(т) ни(х) мєли (Дубно, 1589 *ЛНБ* 103, 18/I с, 1956, 46-46 зв.); **близкость мати (мети), мати близкость** на що, (к чому) - мати право першості на одержання у спадщину маєтку: тотъ Янъ... вчинилъ,... ижъ ѡнъ самъ и братьѧ и матка... тамъ жадного права и близкости на тоє имєньє Долзко мєти нє мають (Краків, 1539 *AS* IV, 186); Просил мѧ пан Григорєй Сєнютич... ѡ том... штож ѡн маєть близкость къ ѡномꙋ имѣню, к Прꙋсом, то пак... пан Яцко... того имѣнѧ ємꙋ постꙋпити нє хочєт (Бабин, 1540 *AS* IV, 245); **право близкости** *див.* **ПРАВО**[1].

4. *(маєток, що належить за правом близькості, спорідненості)* родинний маєток: Єстлибы кто ѡ которꙋю близкост свою... нє вспоминал сѧ, то вжє вѣчнє ѡ то ꙋпоминати сѧ нє маєт (Вільна, 1507 *AS* III, 44); приказꙋємъ тобѣ а(ж) бы... тоє близкости єму сѧ поступи(л) бє(з) всѧкоє ѡ(т)волоки (Краків, 1530 *Арх. Р.* фотокоп. 63); кгды змє(р) ма(р)ги(н) тєды бли(з)кость каленико(в)ны тє(т)ки твоєє на кро(в)ныє... на фє(д)ка и на брата єго пришла (Володимир, 1544 *ЛНБ* 103, 22/I d, 2032, 4 зв.); ѡбѣ до(ч)ки га(с)чины риболо(в)чины га(с)ка и на(с)ка тымъ жє способомъ бли(с)ко(ст) свою и дѣди(ч)ство... ода(ли) (!) ємꙋ на вѣчныє часы (Львів, 1592 *Юр.* 13 зв.); тоє... имє(н)є моє... зо всимъ правомъ па(н)ство(м) и титꙋло(м) вла(с)ностю бли(з)ко(ст)ю спа(д)ками ... // ... продаю (Луцьк, 1613 *ЛНБ* 5, III 4054, I зв. - 2).

БЛИСКАВИЦА, БЛИСКАВИЦА *ж.* Блискавиця, блискавка: егда начаша ровы копати для заложенія фудаменту, тогда бури, громи, блискавици въстали, не даючи дѣла начати (1580 *Спис.* 6); В то(т) ча(с) зє(м)лѧ сѧ трасла, громи, блискавицѣ страшныи были (XVI ст. *УЄ Трос.* 75); Мóлнїє: Блúскавица (1627 *ЛБ* 65); В тóй чáсъ, стáнєсѧ стрáшноє блискáнѧ, грóмы... и блискавица пожигáтелнаѧ (Чернігів, 1646 *Перло* 142); г(с)дь дáлъ громы и грáдъ и блискáвицы бѣгаючї по земли (серед. XVII ст. *Хрон.* 86 зв.); *У порівн*: и зара(з) яко блúскавицѧ счезь дїаволь (XVI ст. *УЄ* № 29519, 166) ; Тым҄ же спóсобо(м) прїйде(т) з҄ нб҃а якъ блúскавица (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 135).

БЛИСКАНА, БЛИСКАНЇЄ, БЛИСКАНЬЄ *с.* Блискання: М(с)ца лютого з҄гримѣло з блискáнѧ(м) вєлики(м) (1509-1633 *Остр. л.* 127); тог(д)ы гь҃ бѣ грóмы перепꙋсти(л) вєликїи, и(з) грáды з҄ блискáнїєм҄ (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 18 зв.); В тóй чáсъ, стáнєсѧ страшноє блискáнѧ, грóмы (Чернігів, 1646 *Перло* 142); Весь лю(д) вúдѣлъ гóлосы и блискáньѧ (серед. XVII ст.

Хрон. 97); *Образно* : Радуйтеса Бг͞ословци... якω Ра́зумы ва́шѣ ...//Ѡгне́мъ Дх͞а ст͞гω роспале́нїи, И якω Перла многоцѣнныи, ω(т) блиска́нїа Дх͞а ст͞га рож(д)єнныи, И з глубины Нб(с)нои вынесе́ныи (Чернігів, 1646 *Перло* 52-52 зв.).

БЛИСКАТИ, БЛЫСКАТИ *дієсл. недок.* **1.** (*раз у раз яскраво блищати*) блискати: Сто́йтє нєбєса, крва́выи точѣтє зъ о́блаковъ слє́зы... Пєрунною мо́цъ на ни́зко(ст) спускайтє, Стра́шно блиска́йтє (Львів, 1631 *Волк.* 20); того жъ року а͞ нє(д) поста гримѣло и блискало (серед. XVII ст. *ЛЛ* 165).

2. *Перен.* (чим) (*вражати пишністю, красою, славою і т. ін.*) блищати, чарувати: пустынѣ глубо́кїи яко нб͞о звѣ(з)дами блыскалы о́ными // пустынножи́тєльми пречудными (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 229-230); якъ Б͞ъ в' сла́вѣ бли́скал' Мωисе́й... а Іс͞ всѣм' тѣлом' своим', якъ Сл͞нцє в' про́мєнє(х) свои́х', бли́скалъ сла́вою Бо(з)ства (Київ, 1625 *Сур. Сл.* 125).

Див. ще **БЛИЩАТИ.**

БЛИСКАТИСА *дієсл. недок.* (*раз у раз яскраво блищати*) виблискуватися: и схода(т) бо ω(т) ни(х) искры, и свѣтло(ст) бли́скаючиса я́ко мо(л)нїи (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* №29515, 346 зв.).

БЛИСКОСТЬ *див.* **БЛИЗЬКОСТЬ.**

БЛИСКЪ, БЛЕСКЪ, БЛИСКЬ, БЛѢСКЪ *ч.* **1.** (*яскраве сяяння, світіння*) блиск: Сїа́нїє: я́сность, свѣтло(ст), блѣск' (1627 *ЛБ* 166).

2. Блискавка, блискавиця. *У порівн.*: якъ пушовъ на небо Христосъ, такъ што, коли мовивъ, а они смотрѣли (*в ориг.* стрѣли. - *Прим. вид.*), узявъ ся, як блискъ, изпередъ очей ихъ (XVI ст. *НЄ* 73).

3. *Перен.* (*багатство, розкіш, пишнота*) блиск: На́ша то істи(н)наа вѣра, которую блє́скъ свѣта сєго прє(л)стити нє можє(т) (1599 *Виш. Кн.* 221).

Див. ще **БЛАСКЪ.**

БЛИСНУТИ *дієсл. док., однокр.* Блиснути: Ґды о́ный страшли́вы(и) де́крєтъ, якω гро́мъ страшный бли́снєтъ, и вїйдєтъ из' оустъ правосудногω и стра́шногω Бг͞а (Чернігів, 1646 *Перло* 152); Гди ви(и)дуть чт͞ири вѣтри из мора, тогди ся потикаю(!) такъ моцно в повѣтру же ωгнь бли́снєтъ (серед. XVII ст. *Луц.* 542).

БЛИЩАНИЄ *с.* Блищання, блиск: видимъ коли з оболока молнынно борьз(д)оє блищаниє а прє(ч)стоє єщє борьздѣишєє мл(с)рдиє (1489 *Чет.* 52 зв.).

БЛИЩАТИ *дієсл. недок., перен.* Те саме, що **блискати в 2 знач.**: зазрачи пора(д)ка(м) ме́жи и́н'шїє на́роды, собѣ в' ты(х) з вє(р)ху блища́чи(х) стру́а(х) и цєрємо́нїахъ... смакуєшь (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 217).

БЛИЩАТИСА *дієсл. недок.* (*давати блиск*) блищати, сяяти: ка(к) блищаласа молонья, та(к) блищалиса мечи в рукахъ и(х) (1489 *Чет.* 248). А мы ω(т) тои пра́вды блища́чомуса склу коротє(н)кои пыхи свѣцкои мѣли быхмо са да́ти ω(т)вести (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 199 зв.); niteo, es, блищуся (1642 *ЛС* 280); *Образно* : Та́къ са тыхъ, прєсла́вныи, до́мовъ, блища(т) спра́вы и высо́ким ихъ станомъ го́дныи заба́вы (Єв'є, 1616 *УЄ Єв.* тит., зв.).

БЛІЖЕ *див.* **БЛИЖЕЙ**[1].

БЛІЖНИЙ *див.* **БЛИЖНИЙ.**

БЛОКИТНЫЙ *див.* **БЛАКИТНЫЙ.**

БЛОНАРЪ *ч.* (*стп.* błoniarz) скляр: жыдо(м) блонаро(м) ω(д) роботы тро(х) ωболо(н) и други(х) тро(х) на гу(р)ку фр. 11.10 (Львів, 1634 *ЛСБ* 1054, 103).

БЛОТО *с.* (*стп.* błoto) те саме, що **болото в 1 знач.**: а з тоє рє(ч)ки хо(л)хова, в блото кораблица (Любеч, 1571 *ЛНБ* 5, II 4043, 38 зв.).

Див. ще **БЛАТО.**

БЛОХА *ж.* Блоха: Фо́росъ, ... Блоха а(б) кома́ръ, а(б) пло(д) мо́лєвъ (1627 *ЛБ* 239); pulex, cis, блоха (1642 *ЛС* 338).

БЛОШАНИЙ *прикм.* Блошиний, блошачий: pulicos(us), блошани(й) (1642 *ЛС* 338).

БЛОШКА *ж.* Блішка. Вл. н: десятий Федько Блошка, - тые вси зъ жонами, детми и зъ маєтностями прочь пошли (Луцьк, 1624 *АрхЮЗР* 6/I, 446); Ярєма Блошка (1649 *РЗВ* 400).

БЛОЩИННИКЪ *ч.* (Ledum palustre) блощинник, блощичник: Корїа́ндра... о́пи(х), блощи(н)ни(к) (1627 *ЛБ* 217).

БЛОЩИЦА, БЛОЩЫЦЯ *ж.* Блощиця: скнипы блощицы (II пол. XVI ст. *ЛА* 190); Скнїпы, и(л) Кнї́пы: Мо́шки, комарѣ, и тє(ж) блощы́цѣ (1627 *ЛБ* 232); cimex, блощица, смє(р)доха, кло(п) (1642 *ЛС* 122).

БЛУДЕНА *с.* Розпуста: aberratio... блудєна (I пол. XVII ст. *Сем.* 2).

Див. ще **БЛУДОДѢЯНІЄ, БЛУДЪ, БЛУЖЕНИЄ.**

БЛУДИЛИЩЕ *с.* (*цсл.* блоудилищє) дім розпусти, місце аморальних вчинків: prostibulum, блудница, блудилищє (1642 *ЛС* 335); Но и тера(з) мно́го таковы(х) бога́човъ нємл(с)тивы(х) є(ст), кото́рыи то́ закоха́лиса в' то(м) падолѣ и(ж) засѣдаю(т) в' блꙋди́лища(х) (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 258 зв.); Блуди́лищє. Lupanar. Ganeum. Fornix (1650 *ЛК* 428).

БЛУДИТИ, БЛУДІТИ *дієсл. недок.* **1.** (*ходити, їздити навмання, не знаючи напряму*) блудити, блукати: вы(и)ха(в)ши из мѣста [жолнѣри] колко ми́ль, поча́ли блꙋди́ти (XVI ст. *УЄ* № 29519, 286); Так же и сесь блудный молодый ходивъ, блудячи (XVI ст. *НЄ* 9); в то(и) поуще широ́ко(и) свѣта та́къ мно́го ходачи працова́лъ и блꙋди(л) по мѣсца(х) скали́сты(х), же при стꙋдни зпрацовавшиса в сама́ріи сѣдѣлъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 181 зв.); єдно́гω ча́сꙋ прохожова(л)са, на чл̃ка Слѣпо́го прє(з) всю доро́гꙋ блꙋдачого тра́филъ (Київ, 1631 *Сип. Тр.* 813); aberro блꙋдіти (I пол. XVII ст. *Сем.* 2).; Блꙋжꙋ erro (1645 *Уж.* 64 зв.); пришо́лъ до Сихе́мъ и нашо́лъ єгω оди́нъ мꙋ́жъ блꙋда́чогω по по́лю и оуказа́лъ ємꙋ доро́гꙋ (серед. XVII ст. *Хрон.* 59 зв.);

перен. (від чого) відхилятися, відвертатися: єсли оумъ потємнітса, потємна́єтъ и дш̃ꙋ, и ω(т) сте́жки заповѣде́й бж̃іихъ блю́уди(т) (Острог, 1598 *Отп. КО* 4); **блудити у грѣху** *див.* **ГРѢХЪ; мыслю блудити** *див.* **МЫСЛЬ.**

2. *Перен.* (від чого, в чому і без додатка) Помилятися, *діал.* блудити: папєжовє ω(т) поча́тку а(ж) до того ча́сꙋ зо (в)сѣмї своими наслєдовника́ми (!) блꙋди́ли (Острог, 1587 *См. Кл.* 16 зв.); Еслижъ папежове въ томъ блудятъ, то-ть и отцове светые, якось слышалъ, недобре научаютъ! (Вільна, 1599 *Ант.* 745); павє(л) стоꙗчи посрє(д) арєωпагу рє(к) и(м) мужєвє афинє(и)скїи на всє вижу и(ж) ꙋ вѣри блудитє (II пол. XVI ст. *КА* 94); в' четвє(р)то(к) на нб̃са было єго възнєсе́нїє, яко(ж) и нє блоу́ди(м) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 200); Римская церковъ отъ самого Бога естъ уфундована, которая якобы нѣколи не блудила и блудити не можетъ (Київ, 1621 *Кол. Пал.* 720).

3. Жити розпусно: зачимъ ю(ж) и ада́мовє даютса зводи́ти, сирѣчь, за молоды́ми и ста́рыє почина́ютъ блꙋди́ти (Острог, 1587 *См. Кл.* 2 зв.); Почто ж и от блудницѣ дани избира́єш і оным блудити я́вно позволяєш? (к. XVI ст. *Укр. п.* 78); та́къ та ω дш̃є моа ωблюбе́нєцъ твой... взыва́єтъ оуср̃(д)но, абы ємоу ср(д)ца двери ω(т)чини́ла, кото́рый прє(з) всѣ ча́сы днє́вныє и но́щныє дла тєбє бѣгалъ, працова́лъ, блоуди́лъ, тєбє ми́лоуючи (поч. XVII ст. *Проп. р.* 184).

Див. ще **БЛУДИТИСЯ, БЛУДНИЧИТИ.**

БЛУДИТИСЯ, БЛУДИТИСА *дієсл. недок.* Помилятися: та́мъ жєбы ю(ж) и о єдность нєтрꙋ(д)но са згоди́ти, до которое нєла́цно при(и)ти поко(л)са та(к) бꙋдє(т) блꙋди́ти (Острог, 1587 *См. Кл.* 14 зв.); erratur, блуди(т)ся (1642 *ЛС* 183).

Див. ще **БЛУДИТИ, БЛУДНИЧИТИ.**

БЛУДІТИ *див.* **БЛУДИТИ.**

БЛУДЛИВЫЙ *прикм.* Помилковий, неправильний, *діал.* блудний: яко за ихъ блꙋдли́вою наоу́кою ишли, чи были албо и боу́дꙋтъ на дни сꙋдномъ прє(д) гм̃ъ бг̃омъ вы́мовлєни (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 63 зв.); Наконе́цъ пыта́ю ω до́кторохъ ст̃ых', чомꙋ людє́й про́сты(х) ω(т) блꙋдли́вого сватобли́вости мѣстъ оусмотрова́ньа и на ни(х) са вѣша́нꙗ албо полѣга(н)а ω(т)води́ли (Там же, 84 зв.)

Див. ще **БЛУДНЫЙ, БЛУДАЧИЙ.**

БЛУДНИКЪ, БЛУДНИКЬ, БЛУДНІКЪ, БЛЮДНИКЪ *ч.* (*цсл.* блоудьникъ) **1.** (*той, хто відступає від церковних догм, порушує правила*) нечестивець: папы нечистые блудницы на столицы Римской были (1582 *Посл. до лат.* 1126); хота бы зблꙋдили за дх̃овными идꙋчи, боу́дꙋтъ пере́дъ бг̃омъ я́ко ты(м) кото́ріи блоу́дниковъ слоу́хати роска́залъ, вы́мовлєны (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 62 зв.); нє лєстѣтєса а мысли на то нѣ маєтє в собѣ. нѣ блоу(д)ніци анї идолослꙋжителїє (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 79); если кто возгордит маткою, то есть правдивой вѣры церквою, той есть блудник, яко грѣшник, отчаятель,... и еретик, проклят от бога и отвержен от дѣдицства материя (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 168); Блꙋдникъ єсли кто е́стъ, якъ а, смѣлымъ бꙋдь Бг̃зкои бовѣм' щодробли́вости всѣм' творáєтса две́рь (Київ, 1627 *Тр.* 28); То(г)да дїа́волы, лю́тыи Като́вє, зáймꙋтъ всѣхъ грѣшниковъ тогω свѣта,... нєчи́стыхъ блꙋдниковъ,... скотолꙋ́жникω(в), идолопоклонні́ковъ, и гєрєтикω(в) (Чернігів, 1646 *Перло* 154 зв.).

9 [738-4]

2. Розпусник, перелюбник, блудник: Єстли бы попъ... на лихвꙋ давалъ, или дѣвце хватано(и) шлюбъ давалъ или двожене(ц) или блꙋдникъ на таковаго мають быти свѣдъки два или три (Львів, 1586 *ЛСБ* 71); Усякый блудникъ, и чужоложникъ, убійця не имаетъ живота у собѣ живучого (XVI ст. *НЄ* 220); в послѣ(д)нѧѧ лѣта бꙋдоу(т) чл҇ци самолю(б)ци, срєбролю(б)ци, блю(д)ници, прєлюбодѣє (XVI ст. *УЄ* № 29519, 218); Финеєсово забійство полѣчоно было за справе(д)ли́вость, або́вѣ(м) блоу́дницꙋ неве́стꙋ з блоу́днико(м) заби́лъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 105); impudicatus, блудникъ, ωскве(р)ненъ (1642 *ЛС* 228); Блудни́къ. Fornicator. Scortator (1650 *ЛК* 428).

3. Вл. н. Логъвинъ блꙋ(д)никъ (1649 *РЗВ* 194).

БЛУДНИЦА, БЛУДНЇЦА *ж.* (*цсл.* блоудьница). **1.** Розпусниця, перелюбниця, блудниця: Кгды тогды чинишъ ялму(ж)ну не трꙋби пере(д) собою, яко ω блу(д)нице чинѧ(т) (Хорошів, 1581 *Є. Нег.* 6); люде справе(д)ливии яко фарїсеє нарѣкали к(д)ы принѧ(л) ωноую блоу(д)нїцоу и мытарѧ (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 7); Сесе евангеліе Бг҇ъ ... кладетъ намъ напередъ притчу за отца .., котрый (пріавъ) сына своего погыблого, што росыпавъ имѣніе свое изъ блудницами и исъ пяницями (XVI ст. *НЄ* 6); Финеєсово забійство полѣчоно было за справе(д)ли́вость, або́вѣ(м) блоу́дницꙋ неве́стꙋ з блоу́днико(м) заби́лъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 105); Повѣжъ ми то ω Єретїкꙋ я́къ блꙋдница Дѣвою зостáла (Київ, 1625 *Злат. Н.* 128); Посади́лъ еси́ при бо́кꙋ своє́мъ // Грѣшникωвъ, Разбо́йникωвъ, Мытаре́й... Блꙋдницъ: и покаа́вшихъ сѧ, с тѣми ми(р)ствꙋєшъ, и го́йныи, да́ры Нб(с)ныи тѣмъ, дарꙋєшъ (Чернігів, 1646 *Перло* 28 зв.-29); Іс҇съ посла́лъ до до́мꙋ жены блꙋдни́цы вы́вести ю, и все што єй єсть (серед. XVII ст. *Хрон.* 163).

2. Розпуста: сла(д)кїй поча́токъ грѣха, блꙋдница, чꙋжоло́зтво, ра(з)бω(и), та(т)ба, и и́ное грѣхотворе́нїє (Чернігів, 1646 *Перло* 5).

3. Сором, ганьба: propudium, безстудство, блу(д)ница (1642 *ЛС* 334).

БЛУДНИЧИЙ *прикм.* Нечестивий: Нынѣ ж багряница - то папына слава, понеже и сам, есть блудничая глава (к. XVI ст. *Укр. п.* 84).

БЛУДНИЧИТИ *дієсл. недок.* Те саме, що **блудити** в 3 знач.: любодѣствоваша блудничили (II пол. XVI ст. *ЛА* 185).

БЛУДНІЙ *див.* **БЛУДНЫЙ.**

БЛУДНЇКЪ *див.* **БЛУДНИКЪ.**

БЛУДНЇЦА *див.* **БЛУДНИЦА.**

БЛУДНЫЙ, БЛУДНІЙ *прикм.* **1.** (*який заблудився*) заблудний, заблудлий: мелникъ Кланятицкий, Грицъ, зъ оборы своее тыхъ помененыхъ пятеро скота на продажу зъ нимъ, яко блудныхъ, на Тополое, и Буремцу, погналъ (Мстишин, 1570 *АрхЮЗР* 6/I, 73).

2. (*який блудить, помиляється, йде неправедною дорогою*) блудний: мы ωны(х) я́ко блоу(д)ны(х) пастыро(в),... не наслѣдуємо (1598 *Розм. пап.* 56 зв.); противе(т)сѧ пра(в)де люде розуму скажоного, блу(д)ни ꙋ вѣре (II пол. XVI ст. *КА* 528); молю́ Па́стырꙋ мо́й, прєдобрѣ́йшїй, и прєс҇тѣ́йшїй, дꙋшꙋ мою́ блꙋднꙋю, възыщи́ на пꙋти житє́йско(м) (Чернігів, 1646 *Перло* 28 зв.); **блудный сынъ** *див.* **СЫНЪ;**

у знач. ім. : Также и сесь блудный, молодый ходивъ, блудячи; доку не пришовъ голодъ у тоту сторону выдъ Бога, доту не мугъ ся покаяти (XVI ст. *НЄ* 9); к(д)ы щю(л) ωныи блоу(д)ны(и) ко ωц҇оу, а ωц҇ъ ωбачивши єго ба(р)зо ємꙋ ра(д) бы(л) и веше(д)ши противъ нємоу ωбнявши єго и поцоуловалъ єго (к. XVI ст. *УЄ* №31, 5); С҇тыи Ѡц҇еве .... таковꙋю При́повѣсть тꙋгъ ... спорѧдили, ω(т)чаа́нїѧ стра́сть з̾ ко́рене вырыва́ючи, и до ώ(т)шꙋка́нѧ цноты побꙋжа́ючи,... кꙋ тым̾ кото́рыи ба́рзо мно́гω згрѣши́лы, през̾ блꙋдного пока́зꙋючы (Київ, 1627 *Тр.* 28).

3. Помилковий, хибний, неправильний, *діал.* блудний: жебы́ сѧ ты(м) рыхлѣй в то(м) розмышлѧ(н)ю розвѧза́лъ, коротко вглѧ́нꙋ и в по(д)пωры блоу(д)ного розꙋмє(н)ѧ єго (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 56); новый календаръ ... есть блудный и непотребный, толко гвалченье святъ и незгоду и звады творячій (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1174); въ школахъ ... млодзъ розного стану людий наукою блудною горшити и заражати, зездовъ и згромаженя ... въ той же мастности своей допустилъ (Люблін, 1644 *АрхЮЗР* 1/VI, 795).

4. Розпусний, неморальний: Не красили себе, якъ блудныи жены, и для того были Христу прилучє́ни (к. XVI ст. *Укр. п.* 84); Іωсифъ скоро бы(л) длѧ нена́висти брате́рской прода́ный, невинне ω(т) свово́лной и

блу(д)ной жены, в' прелюбодѣанїи ѡскаржены, и в темницю вкинены(и) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 205); на нечистотꙋ блꙋдную ... свазаны бꙋдꙋть ланцꙋхами ѡгнистими, абы не пришли на мѣсто прохладное (Чернігів, 1646 *Перло* 157); Блу́дный. Meretrici(us) (1650 *ЛК* 428);

у знач. ім. Розпусник, блудник: Френчю́га, Фра́нца, има не́дꙋгꙋ ... хоро́ба блꙋдны(х) (1627 *ЛБ* 143).

5. (*який народився від прелюбодійних зв'язків*) нешлюбний, позашлюбний: а хотя бы по сме(р)ти правое мальжо(н)ки тую по(д)ложницу свою поня(л), а де(ти) з нею привы(л) тогды яко тые первые блу(д)ные та(к) и тые ... по ви(н)ча(н)ю а шлюбе с таковою жоною... за бе(н)ка(р)ты маю(т) быти поличоны (1566 *ВЛС* 7 зв.).

6. *У знач. ім.* (*той, хто відступив від християнського віровизнання, не визнає його*) відступник: запрелисе Жыдове правого Христа отожъ фальшивого блудные прыимуть (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 140); Не хотячи старыхъ и правовѣрьныхъ слухати блꙋдныхъ слоухаете (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 197); Не чекалъ по́ки бы слова вызна(н)а грѣховъ вы́мовилъ блꙋдный, але са́мый до́брый егѡ за́мыслъ за оучи́нокъ приналъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 31).

Див. ще **БЛУДЛИВЫЙ, БЛУДАЧИЙ.**

БЛУДНѢ *присл.* Розпусно: procaciter, блуднѣ, скве(р)но (1642 *ЛС* 331).

БЛУДОДѢЯНІЄ, БЛУДОДѢАНІЄ *с.* (*цсл.* блоудодѣяние) (*розпуста*) блуд, блудство: pellicat(us), us, блудодѣяніє (1642 *ЛС* 304); Ма́рїа Магдали́на слеза́ми своими з' скрꙋхи серде́чнои походачими за блꙋдодѣа́нїе, оумы́ла но́ги // спсителеви и во́лосами ѡте́рла (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 906-907).

Див. ще **БЛУДЕНА, БЛУДЪ, БЛУЖЕНИЄ.**

БЛУДЪ *ч.* **1.** (*відступ від правильності чогось*) помилка, *діал.* блуд: та(м) ѡбачинъ велики(и) блу(д) ги(с)торико(в) и поето(в) (1582 *Кр. Стр.* 30 зв.); то́ южъ зат́ымъ ви́дить, же дла оуваровáньа // блоу́дꙋ не на титоу́лы дхѡ(в)ные, але на што и(н)шого смотрѣти ... тре́ба (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 65-66); вмѣю(т) познати чꙋжїй блоу(д), а свой зрозꙋмѣти не могоу(т) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 66); Пре́лесть: Блꙋдъ, фа́лшь, ѡмы́лка (1627 *ЛБ* 165); Ѡбавлаючиса того, абы ... в' ты(х) щоденны(х) набоже(н)ства(х), межи моужа́ми ... замѣша́ніе не поча́лоса, з которого бы пото(м) блꙋды и ѡ(т)стоу(п)ства шко(д)ли́вые оурости могли (серед. XVII ст. *Кас.* 13); **входити в блудъ, упадати в блудъ** - помилятися: Ѡ бзѣ не смѣю читати, а нѣ мовити, бо про(с)тии люде входять в блꙋдъ, ґди глꙋбоко речь слишать а не добре розꙋмѣють (серед. XVII ст. *Луц.* 524); Соломо(н) ... борóначи црквы ... пише(т) до глꙋпы(х), котóріи ... з дóброго ... пора(д)кꙋ насмѣвáю(т)са и в' розмайтые оупадáю(т) блꙋды (Вільна, 1596 *З. Каз.* 105 зв.).

2. (*справи і вчинки, які суперечать вченню християнської церкви, є відхиленням від догматів православної або католицької віри*) блуд, відступництво: Теды и ты, отче владыко, самъ звирхности своее, яко пастыръ, того стеречи и того заборонити былъ виненъ, яко правый хрестиянинъ, абы ся жаденъ блудъ въ християнстве не дѣялъ (Володимир, 1583 *АрхЮЗР* 1/I, 175); а тои сꙋ(д) и декре(т) бжїй не самы(м) дша(м) бе(з) тѣла , а нѣ пре(д) воскрсеніе(м) яко дрꙋгого блꙋдꙋ оучя(т) еретеци тѣла, мае(т) быти (Вільна, 1596 *З. Каз.* 8 зв.); Неха́й на́мъ про́то влады́кове не замыла́ютъ ѡчей, же церемо́нѣе на(м) цѣло захова́ли, кгды вѣра старожи́тнои гре́ческои, я́ко са вышей з' ихъ слѡ(в) показа́ло, блꙋдо(м) ее назва́вши, ѡ(т)стꙋпили (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 43 зв.); патріархове всѣхъ чотырох столиц в рожные блуды, герезіе, отщепенства от православія вопадали (Львів, 1605-1606 *Перест.* 55); Та́мъ же ..., га́нячи е(г) мл(с)ти то́тъ по́стꙋпокъ, же в' осо́бѣ трѡ́хъ скрибе́нтѡвъ ѡ(т) це́ркви не аппробо́ваныхъ, всей црќви восто́чной ма́тце своей смѣлъ и ва́жильса ... ереси и блꙋды задава́ти, ѡ(т)ѣхали (Київ, 1628 *Апол.* 3); **блудъ махуметановъ** - магометанство: Подо́бный есть блоу(д) махꙋмета́новъ кото́рые не прїймоуютъ ведлоу́гъ на́оукы своего алкора́ноу сты(х) причины и взыва́на, дшѣ блженные (поч. XVII ст. *Проп. р.* 238); **кацерский блудъ** - єретицтво: Бо тежъ ты, яко простакъ неукій, не такъ имъ докучаешь, и не такъ ихъ кацерскіе блуды обличаешь, яко Римляне (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 147).

3. Розпуста, перелюбство, блуд: ѡ(т) ср(д)ца бо помышленїа злыи исхо́да(т) оубїйства прелюбодѣйства ... блоу́ды крадежьства и л́живыи свѣдоцьства хоулы тыи поскверняють члка (1556-1561 *ПЄ* 70); Того

такыи сутъ люде, што слухаютъ повѣсти святыи, а сами не могутъ изненавидѣти грѣхи свои, али живутъ у нихъ, у курварствѣ, у блудѣ, у злодѣйствѣ, ... у усякуй злости (XVI ст. *НЄ* 146); Любодѣа́нїє: Чѹжоло́жство, ил(и) блѹ(д) (1627 *ЛБ* 60); грѣха оучи́нки ... сѡтъ, блѹ(д), нечистота, и вшела́каа зла́а пожадли́вость (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 56); incestus, ... козиродство, блу(д) с(ъ) сро(д)цами (1642 *ЛС* 230); Проти(в) Ше́стого тыи грѣшатъ, которыи виетече́нство, чѹжолозство, содо́мїю, блѹдъ и вса́кѹю черезъ тѣло пополна́ютъ нечи́стость (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 908); Блудъ... Scortatio (1650 *ЛК* 428); **блудъ чинити** - перелюбствувати: Любодѣйствова́ша: Блѹ(д) чини́ли (1627 *ЛБ* 60).

4. Гріх: Чл҃къ же за́зрости дїа́волской вѣрѹ ємши престѹпи́лъ за́ко(н) ... изгна́нъ бысть из ра́а, и в ро(з)множе́нье вда́лса ско́тскы(м) живото(м) живѹчи, бє(з)бо́жности и блѹда прїимова́нїємъ не въздержа́нъ бысть (Острог, 1588 *Сур.* 5); Всѣ бо отщепеньства в тобѣ гнѣздо мають, и всякии блу́ды тебе не минають (к. XVI ст. *Укр. п.* 83); ѹтека́ю, бове́мъ ѡ(д) блѹдовъ, оутека́ю ѡ(д) зло́го оужива(н)а, // оутека́ю абы́мъ оуча́стникомъ не бы́лъ его вы́стѹпковъ и кара(н)а з нимъ не ѡ(д)не́съ (Єв'є а. Вільна, п. 1616 *Прич. отех.* 16-16 зв.); Лечъ они, затвердѣлого гордостію сердца будучи, до покуты ся не мѣли, але имъ далѣй, тимъ болше блудовъ причиняли (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 772); **на блудъ приводити** — спокушати до гріха: єслиса гнѣваєтъ, гнѣвли́вого на блюзнѣрьство и оубїйство приво́датъ, аще съ по́хотю на женоу възира́єтъ чѹжоую, на блоу́дъ приво́датъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 8); **вдавати себе въ блудъ** - впадати в гріх, спокушати себе на гріх: братїє не вдаваимо себе сами въ блоу(д) чюжеложьства, идолослоуженїа, пїаньства и гра́бѣжьства (XVI ст. *УИ* 1911/2, 74).

Див. ще **БЛУДЕНЯ, БЛУДОДѢЯНЇЄ, БЛУЖЕНИЄ.**

БЛУДАГА *ч.* Кінь або інша свійська заблудна тварина: Пожитки замъковыє. Вины пересѹ(д) вижованьє де(ц)кованьє блѹдаги во(д)лѹ(г) статѹтѹ (1552 *ОКр. З.* 150 зв.); а хто бы чере(з) три дни в себє блѹдаги хова(л) ... тогды має(т) в то(м) винє(н) быти яко злодє(и) (1566 *ВЛС* 108 зв.).

БЛУДАЧИЙ, БЛУДАЩИЙ *прикм.* **1.** (*такий, що блудить, ходить навмання*) блудний: Єсли поткає́шъ вола непрїятела твоєгѡ, а́бо осла блѹда́чогѡ, ѡ(т)веди єго // до негѡ (серед. XVII ст. *Хрон.* 100-100 зв.); Не оузри́шъ вола, бра́та твоєгѡ, а́бо о́вцѹ блѹда́чѹю и минешъ, алє приведе́шъ ... до до́мѹ твоєгѡ, и бѹдєтъ оу тебє, по́ки и́хъ шука́ть бѹдє братъ твой и ѡ(т)бере́тъ (Там же, 156); **звѣзда блудачаа** *див.* **ЗВѢЗДА.**

2. (*такий, що відступив від християнського віровизнання, не визнає його*) блудний: тотъ дїеписъ ... сатанѣ въ проваженью оубезпечоныхъ людій на потопленьє вѣрнє послоугѹючій причитанємъ плюхости тымъ столицамъ, на которыхъ тыє помененыє блоудачїє єпископы сѣдѣли (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 63 зв. - 64); Якъ // прето Рѹсъ ѡнаа чѹжозе́мка бѹдѹчи и оубо́га,... сплоди́ла Дв҃да Ца́ра: такъ и пога́нскаа це́рковъ чѹжозе́мка бѹдѹчи и блѹдачаа, гды лю́дъ свой ѡпѹсти́ла ... прина́та была за ѡблюбе́ницѹ ѡ(т) Сн҃а Бжого (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 844-845);

у знач. ім. відступник: єсли и(м) бѣ вѣрити и слоу́хати и(х) росказа́лъ, са́мъ бы ихъ ошѹка́лъ, єсли бы блѹдачи(х) слоу́хати росказа́лъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 59); Ле́чь боу́дешь все́ то́є держа́ти що ко́львекъ держи́тъ то́тъ ко́стюль, жебы та не мѣлъ за блѹдачого, то моу́сишъ причаща́ти // лю́ди полови́цею сакра́ментѹ (Дермань, 1605 *Мел. Л.* 38 зв. - 39); єсли частокро(т) блоу́дачи(м) не загорожа(л) покоу́ты бг҃ъ, дале́ко бо(л)шей твою прїимєтъ дш҃оу, кото́раа то пе́ршїй ра́зъ оупа́ла (Острог, 1607 *Лѣк.* 60); Яко и дѹхо́вныє, наѹчи́ти напри́кла(д) неѹмѣє́тного, потѣшити смѹтного, блѹда́щого напра́вити (Львів, 1645 *О тайн.* 98).

3. Розпусний, перелюбний: ѡ(т)повѣдилъ єи хс҃, добрѣ мовишъ же не має(ш) мѹжа, єю па(т) и(х) мала є(ст) и нн҃ѣ котрого маєшь блоудащаго и то(т) ти не є(ст) моу(ж) (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 39 зв.); **мысль блудячая** *див.* **МЫСЛЬ; розумъ блудячий** *див.* **РОЗУМЪ.**

Див. ще **БЛУДЛИВИЙ, БЛУДНЫЙ.**

БЛУЖЕНИЄ, БЛУЖЕНЇЄ *с.* Розпуста: дьяво(л) навчи(л) ихъ братооубииствоу, блоуженїю, зависти и лжи (1489 *Чет.* 251 зв.); ѡпа́тъ́рно(ст) сътвори́тела ... тѣло на́ше вщепила, не абы́са ... блѹже́нїа, чѹжоло(ж)ства ... дѣали ... алє ти(л)ко дла сплюже́на пото(м)ства (серед. XVII ст. *Кас.* 101).

Див. ще **БЛУДЕНА, БЛУДОДѢЯНІЄ, БЛУДЪ.**

БЛУКАНЄ *с.* Блуканя: Скита́ніє: Блꙋ́ка(н)є, лазꙋ́цтво, тꙋла́ньє (1627 *ЛБ* 114); єслѝ сѧ к' не́мꙋ не наве́рнемо, оста́тнего опꙋ́щє́нꙗ боꙗ́ти, и роспа́чного по своє́й во́ли блꙋка́(н)ꙗ обавлꙗ́тисѧ потреба (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 336).

Див. ще **БЛУКАНЄСѦ.**

БЛУКАНЄСѦ *с.* (*стп.* błąkanie się) те саме, що **блуканє**: твоꙗ́ ма́тка ... в' пꙋ́стыню ... бѣ(д), скорбі́й, и выгна(н)ꙗ и блꙋка(н)ꙗ сѧ по свѣтꙋ оутѣка́ти ... мѣла (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 56 зв.).

БЛУКАТИСЯ, БЛУКАТИСЕ, БЛУКАТИСѦ *дієсл. недок.* **1** (*ходити без мети і напряму*) блукати, поневірятися, *діал.* блукатися: Вышедшы тогды зъ овчарни своее а блукаючысе по пустыни, хто ся колвекъ натрафилъ ... не смотречы — если пастыръ, албо волкъ, облуканые, приставали (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 114); а дрꙋгы(и) [сн҃ъ] ... до(м) ѡ(т)цѐвскый ѡпоустѝвши по по́лю блюꙋка́ючисѧ, в далє́кую кра́инꙋ зашо(л) (*виправлено на* одышо(л). — *Прим. ред.*) (поч.XVII ст. *Проп. р.* 288 зв.); а и́жъ [овечка] блюꙋка́ючисѧ заблꙋди́ла, и нє бли(з)ко и нела́цно, алє на го́ры и бескѝды ... заше(д)ши (Острог, 1607 *Лѣк.* 28); Скита́юсѧ: Блꙋка́юсѧ, тула́юсѧ, волочꙋ́сѧ, ѡблꙋ(д)жꙋ́юсѧ (1627 *ЛБ* 114); а кото́рыѣсѧ и на лѣво вага́ют', и самѡпа́сно блꙋка́ют'сѧ ... тыѣ тра́гѧ(т), и са́мы(х) себє ... ѡшꙋкива́ютъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 128); за которымъ побранем подданых, быдла подданых по кгрунътах блукати се мусели (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV. 368).

2. *Перен.* (*переходити з предмета на предмет*) блудити: клобꙋ́кѝ споущєны а(ж) до вѣй ѡ́(ч)ны(х) ма́ю(т), абы взро(к) блꙋкатисѧ ѡ(к)казі́и нє мѣлъ (серед. XVII ст. *Кас.* 43);

(*зводитися нанівець*) марнуватися, пропадати: нє тылько се́рцє и роу́ки, алє и оуста ѡкроу́тнє заткали и завѧза́ли же моу́сат ... пре самоу́ю нєвдѧ́чность, и абы́ сѧ пра́ца ихъ даре́мнє по свѣтꙋ нє блоука́ла, таковы(х) пра́цъ занеха́ти, и замо́лчати (Острог, 1606 *Мол.* 3).

3. Помилятися: Старый календаръ ... завше спаняле, ставочне и право своимъ торомъ идетъ, а новый своволный есть и пустопашъ ходитъ, бо своею блудною блукается думою, а летавши и блудивши предся старому ся кланяетъ, и къ нему пристаетъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1174).

БЛУКАЮЧИЙСѦ *прикм.* Блукаючий, мандрівний. звѣзда блукаючаѧсѧ *див.* **ЗВѢЗДА.**

БЛЪШИЙ *див.* **БОЛШИЙ[2].**

БЛЪШІЙ *див.* **БОЛШИЙ[2].**

БЛЫЗКИЙ *див.* **БЛИЗЬКИЙ.**

БЛЫСКАТИ *див.* **БЛИСКАТИ.**

БЛѢДО *присл.* Невиразно, блідо: Бла́гѡ .... Нє гара́здъ ... гню́снє, нє ѡхо́тнє, блѣдо, си́нє, що трꙋ́тѣю фа́рбꙋ ма́є(т) (1627 *ЛБ* 7).

БЛѢДОЖОЛТЫЙ *прикм.* Блідо-жовтий: Кды сл҃нцє все свѣтлоє ѡболокы кото́рыє ємоу соу(т) проти́вныє, ꙋдарꙗ́ючи, то(т) сєми циркоу(л) або по(л)ѡбрꙋ(ч) пѧтма припра́вными фа(р)бами, то є(ст) тє́мночръвю́ною, зеленою, жлътою, блѣдожо(л)тою, игнаци́ктовою ро(з)дѣлє́ный выво́ди(т) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 270).

БЛѢДОСТЬ, БЛЕДОСТЬ *ж.* (*про обличчя*) блідість: видѣниє бо красоты твоєє пременѧетсѧ оу блѣдость (1489 *Чет.* 61 зв.); бледость на твари, и на тили плямы жолтые стали (Володимир, 1596 *АрхЮЗР* 1/I, 487); кто часто пріємлє(т) корицꙋ в бра(ш)нѣ или кто єѣ та(к) ѣсть ꙋ того блѣдость и(з) лица выведе(т) (XVI ст. *Травн.* 136 зв.); ѡ сла(д)кі́й мо́й І҃исе, где твоѧ бо(з)каѧ доброта́, и пресвѣ́тлогѡ Лица́ красота́; всѧ блѣдостю́ въ страданїю тво́ємъ измѣнє́ннѧ (Чернігів, 1646 *Перло* 99 зв.);

неяскравість, блідість: Па́пѣжъ ... нє за по́длость сꙋкнѣ и блѣдость и хитрость в' герети(ц)твѣ ѡсꙋди(л), алє и(ж) кръвє ... брати нє хотѣли (Київ, 1619 *Аз. В.* 225); luror ... блѣдо(с)т(ъ) (1642 *ЛС* 259).

БЛѢДЫЙ *прикм.* **1.** (*про обличчя*) блідий: блѣды(и) лица́ свои // показоую(т) (XVI ст. *УЄ* № 29519, 13 зв. - 14); мно́гѡ таковы(х) по́стнико(в) было кото́рыѣ длѧ ... похвалы по́стачи, блѣдꙋ́ю тва́ръ оуказа́ти // змышлали (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 63-64).

2. (*який дає слабке світло, слабо світиться*) блідий, неяскравий: якъ поєта свѣ(д)чи(т), блѣда́ѧ лоуна до́ждь на(м) знаменоуєтъ красна́ѧ вѣтры ти́хіє готоуєтъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 270 зв.).

◇ **конъ блѣдый** *див.* **КОНЬ.**

Див. ще **БЛАДЫЙ.**

БЛѢДѢЙШИЙ *прикм. в. ст.* Блідіший: ч҃лкъ тръво́жити и ста́ратисѧ ѡ має(т)ность нѣкгды нє перестава́єтъ ... и некг(д)ы збирати не перестане(т), ажъ

поки его самого конєць зберєть, прагнєньє оуставичноє терпит', милостью срєбрьною зневбленый блєдйши(м) на(д) злото бывае(т) (Острог, 1607 *Лѣк.* 127).

БЛѢДѢТИ *дієсл. недок.* Бліднути, блідніщати: кто болѣзни въ (до)моу без вѣдома по(д)ложи(т) по(д) главоу венеди(к)та боуде(т) // ли потѣти здравъ бȣде(т), а боуде(т)ли блѣдѣти то оумре(т) (XVI ст. *УТ* фотокоп. 3-3 зв.).

БЛѢСКЪ *див.* **БЛИСКЪ.**

БЛѢХАРНА *ж.* (*стп.* blicharnia, blecharnia) (*приміщення, де здійснюється вибілювання полотна, воску*) білильня, *діал.* бліховня, бліх: бѣлилница: Блѣхарна, албо прачка (1627 *ЛБ* 13).

БЛѢХАРСКИЙ *прикм.* (*стп.* blicharski, blecharski) пов'язаний з вибілюванням полотна, пряжі, воску і т.ін. **дерево блѣхарскоє** *див.* **ДЕРЕВО.**

БЛѢХАРЪ *ч.* (*стп.* blicharz, blecharz) (*той, хто вибілює полотно*) білильник, *діал.* бліхар: Бѣлилникъ: Блѣхаръ (1627 *ЛБ* 13).

БЛЮВАНЄ, БЛЕВАНИЄ *с.* Блювання: Нє впадѣтє бра(т)є оу скаредноє блєваниє (1489 *Чет.* 332 зв.); Вокеръ: Порожнїй, або роспорошє(н)є, а(б) в' вывєржє(н)ю, блюва(н)ю (1627 *ЛБ* 195).

БЛЮВАТИ *дієсл. недок.* Блювати: ѳєрȣла ... корєнь прє(ди)рєчєнныа травы ... пріато вє(л)ми пристои(т) тѣмъ кои кровью блюю(т) (XVI ст. *Травн.* 217); Та(к)жє кто въ събѣ яствоу или питїє нє оудръжи(т) блює(т) яжъ ги(л) (*зам.* дяги(л). - *Прим. ред.*) боуде(ш) з(д)равь (XVI ст. *УТ* фотокоп. 4).

БЛЮВАТИНА, БЛЕВОТИНА *ж.* **1.** Блювотина, блювота: Та(к)жє кого тра(с)ца дръжи(т), то оувари чо(р)нобы(л) тъплю пии, кды мае(т) оухопити, то выидє(т) блюватиною а(л)бо задо(м) (XVI ст. *УТ* фотокоп. 11); Блєвотина. Vomitus (1650 *ЛК* 428).

2. *Перен.* Гріховність, нечестивість: Хс насъ омыл' кровию своєю ... и ѡ(т)новлєнїє(м) Стгѡ Дха нє вєртаиможъ са зась на своѣ блєвотины (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 780).

БЛЮДЕЧКО *с.* (*маленьке блюдце*) блюдечко: Блюдечко. Patella. Scutella (1650 *ЛК* 428).

БЛЮДНИЙ *прикм.* Який стосується блюда: patinari(us), бл(ю)дни(й) (1642 *ЛС* 302).

БЛЮДНИКЪ *ч.* Посуда, черпак: trua, блюдникъ, сосудъ, ѡполоникъ (1642 *ЛС* 404).

БЛЮДО *с.* Велика миска, блюдо: Єгда ... закалаєть Агнєць божій, то єсть просфоурȣ нє хлопєць ножи(ч)ками ѡбрѣзоуєть крȣжокь, но по дѣйствȣ писма стога, Копїємь рѣжєть и на блюдѣ покладаєть (к. XVI - поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 122); Паница: Блюдо (1627 *ЛБ* 80); gabata, блюдо глубокоє (1642 *ЛС* 205); Блюдо. Patina (1650 *ЛК* 428).

БЛЮДЦЕ *с.* Блюдце: Діскось, або лавида ... Блю(д)цє, жєртовни(к) малы(и) (1627 *ЛБ* 201); catinellus, блю(д)цє (1642 *ЛС* 115).

БЛЮДѢНИЄ *с.* (*цсл.* блюдєниє) нагляд: англъ ѡдинъ власть принялъ ѡ(т) ба блюдѣниє строєнию зємномȣ (1489 *Чет.* 75 зв.).

БЛЮЖНЕНЬЄ *див.* **БЛЮЗНЕНЄ.**

БЛЮЖНѢРСТВО *див.* **БЛЮЗНѢРСТВО.**

БЛЮЗНЕНЄ, БЛЮЗНЕНІЄ, БЛЮЗНЕНЪЄ, БЛЮЗНЕНЬЄ, БЛЮЖНЕНЬЄ *с.* (*зневажання чого-небудь святого, високого*) блюзнірство, огида: мл(с)тивыи снє и бжє мои ... зошли на ма смрть горкоую. ажь бы(х) бо(л)шє ... бє(з)сты(д)наго блюзнєнїа ... и гнıо(с)наго жидовьскаго нє слышала (II пол. XVI ст. *Проп. Д.* 11 зв.); хȣлєніє, пога(н)бєньє, блю(з)нє(н)є (1596 *ЛЗ* 84); О, нєрядє! Блюжнєньє тамъ было, нє клятва! (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 322); оказаньє нєви(н)ности нашєи ... котороую тотъ писа(р) ... ѡбмоваe(т), на на(с) виноу валачи, намъ ... глȣпство, блю(з)нєньє, смѣлость, и вшєтє(ч)ность бєзбо(ж)ноую ... приписȣючи (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 4 зв.); на которȣю [правдоу] нє з' писма С. анѣ в' дȣхȣ кротости, анѣ в' чистотѣ языка ѡ(т)повѣда(т), алє злорєчєнїє(м) ... и блюзнєнїє(м) яко звыкли ѡбєзстȣда(т)са гани годнȣю свою показати смѣлос(т), а ѡ(т)то(л) ... зводитєлѣ сȣть (Київ, 1620-1621 *МІКСВ* 35); Хȣлєнїє: Поганбє(н)є, блюзнє(н)є (1627 *ЛБ* 145); з' члка доскональого выззлъса члкъ старый, и носит' ѡдѣньє Кролєвства тємностій, шатȣ блюзнєньа, // нєвѣрства, ... лакомства (Вільна, 1627 *Дух. б.* 18-19).

БЛЮЗНЕРСКІЙ *див.* **БЛЮЗНѢРСКИЙ.**

БЛЮЗНЕРСТВО *див.* **БЛЮЗНѢРСТВО.**

БЛЮЗНЕРЦА *див.* **БЛЮЗНѢРЦА.**

БЛЮЗНИВЫЙ *прикм.* Блюзнірський: то(т) ... члкъ, много людій звѣлъ своєю ... зрадливою а блюзнивою мовою на свою сторонȣ (Львів, поч. XVII ст. *Крон.*

10 зв.); В' ѡстатныѣ дни настанѹтъ ча́сы небє(з)пе́чныѣ, бо бѹдѹтъ лю́де самолю́бцы ... пышны, блюзни́вы, родичомъ нєпослѹшны (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 1017).

БЛЮЗНИРСКИЙ *див.* **БЛЮЗНѢРСКИЙ.**

БЛЮЗНИРЦА *див.* **БЛЮЗНѢРЦА.**

БЛЮЗНИТЕЛЬ *ч.* (*стп.* bluźniciel) те саме, що блюзнѣръ: Не были пастырами нашими, ани суть, але блюзнители и зводители (1603 *Пит.* 100).

Див. ще **БЛЮЗНѢРЦА.**

БЛЮЗНИТИ, БЛЮЗНИТЬ *дієсл. недок.* (кого, що, на кого, на що і без додатка) богохульствувати, блюзнити, ганьбити, знеславлювати (кого, що): Та(к)жє ѡного ѡкроу(т)ного сєн'нахєрима, ктѡрый добываючи мѣста ієр(с)лима блюзни(л) и́мѧ б҃жі(є) (Львів, 1585 *УЄ* № 6, 5 (на полях); На которое постановєнъє бєзстуднє и бєзъчєстнє блюзнитє на станъ патриаръшєски(и) (Берестя, 1590 *ЛСБ* 142); Наконецъ - волно Пана Бога блюзнить (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 144): Надто еще блюзнилъ, ижъ тѣло Христосъ Господъ нашъ не едноистное принялъ (1603 *Пит.* 4); За што онъ на патріарху блюзнилъ (Київ, 1621 Коп. *Пал.* 473); шата́нъ в' тѣлѣ лю(д)скомъ живѹчи, то́й бѹдєтъ блюзни́ти Б҃га (Чернігів, 1646 *Перло* 137 зв.).

БЛЮЗНИТИСЯ *дієсл. недок.* (через кого) Спотворюватися (ким): И многіи пойдуть вслѣдъ ихъ нечистотъ, презъ которыхъ дорога истинная блюзнитися будетъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 315).

БЛЮЗНѢРСКИЙ, БЛЮЗНЕРСКІЙ, БЛЮЗНИРСКИЙ, БЛЮЗНѢРЪСКІЙ, БЛЮЗЪНѢРСКІЙ *прикм.* Блюзнірський: людъ посполитый ... привлащивши собѣ врадъ пастырскій, писмомъ // Божымъ ширмуютъ ... и на свое блюзнерскіе и хвалшивые потвары оборочаютъ (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 116-117); видє(л) є(с)ми нєвє(с)ту котораѧ сєдѣла на чє(р)воно(м) звєрати по(л)ну имє(н) блю(з)ни(р)ски(х) (XVI ст. *КАЗ* 643); на свою велемудрость уфаючи, упалъ, блюзнѣрскіе мовы о Христѣ Збавителю нашемъ отригнулъ (1603 *Пит.* 55); ѡбридли́вость єстъ, и́дѡлопоклонє́ніє в'сєгосвѣтнєє; ча́ры нєчистота блоу́довъ, имєна // блюзънѣрскіи: ѡнаѧ хѹла и злорєчє́ніє на х҃а с҃на б҃жєго (Почаїв, 1618 *Зерц.* 32-32 зв.); Которое розѹмѣніє нє то́лко фалши́вое, а́ле и блюзнѣрское, и вєли́кое ѡклєвє́таніє, // на́продъ самѡ́мѹ С҃нови Б҃жємѹ ... кри́вдѹ чи́ни(т) (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 294-295); Хѹлный: блюзнѣрскій (1627 *ЛБ* 145); Два ма́ти ... на тыхъ пла́чє, которыє ... языками блюзнѣрскими, якѡ нѡга́ми сквє́рними то́пчѹтъ (Чернігів, 1646 *Перло* 96 зв.).

Див. ще **БЛЮЗНАЧИЙ.**

БЛЮЗНѢРСКО *присл.* Зневажливо: Нє знєва́жилъ Х(с)а кото́рый сѧ єго пыта́л', а́нѣ блюзнѣрскѡ з' взга́рдою ємѹ // ѡ(т)повѣдѣл' (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 240-241).

БЛЮЗНѢРСТВО, БЛЮЖНѢРСТВО, БЛЮЗНЕРСТВО, БЛЮЗНЕРЪСТВО, БЛЮЗНѢРЪСТВО *с.* Блюзнірство: написано є́стъ всє твоє ла́ко(м)ство всє сѹро(в)ство, и блю(з)нѣрство и чародѣ(и)ство (Вільна, 1596 *З. Каз.* 79); хѹла, га(н)ба, блю(з)нѣръство (1596 *ЛЗ* 84); Бо ведай, ижъ каранья Божого не уйдешъ за тые блюзнеръства свое (Вільна, 1599 *Ант.* 947); са(м) па́нъ правди́вє далє́ко пєрє(д) ты(м) гєрєти(ц)коє блюзнѣрство строфѹючи и д҃ха с҃го досто́йность ... захо́воуючи оувє(с) спо(р) и во́нтпливо(ст) ты(м) прида́тко(м) розвѧ́зѹєтъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 147 зв.); а ты, Скарго, ... людей ... шкалюеш, гониш, ... глупыми зовеш и блюзнерства потварные смышляеш (1608-1609 *Виш. Зач.* 221); Благословенный абовѣмъ то разоритель и преступ-никъ, который набудованыи презъ себе на маестать Божій блюзнерства, блуды и ереси разоряетъ (Дерманъ, 1628 *КМПМ* I, дод. 321); Ѡ(т) Ко́рєни зло́го, гнѣвѹ вѣтвіє. Блюз'нѣрство, проклина́ніє, я́рость, гнѣвъ (Львів, 1645 *О тайн.* 56); єсли(с) кни́гъ єрєти́цкихъ нє чита́лъ и ѡ́ныхъ блюзнѣрскои наѹки нє слѹхалъ, и нє бы́лєсь по́водомъ до похвалє́нѧ и́хъ блюзнѣрства (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 908); та́къ мо́ви(т) єзєкі́ѧ, д҃нь ско́рби и ла́яньѧ и блюжнѣрства д҃нь сєй (серед. XVII ст. *Хрон.* 345).

БЛЮЗНѢРЦА, БЛЮЗНЕРЦА, БЛЮЗНЕРЪЦА, БЛЮЗНИРЦА, БЛЮЗНѢРЪЦА, БЛЮЗЪНЕРЦА *ч.* (*стп.* bluźnierca) те саме, що блюзнѣръ: Коротко мовечы - найспроснѣйшымъ геретикомъ и блюзнерцомъ имени Божого волно о порадку своемъ погибелномъ промышляти! (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 115); Хѹлникъ, блю(з)нѣръца (1596 *ЛЗ* 84); Хѹлникъ, врєда́й, и сквєрна́й инагѡ сла́вѹ, блюзнѣрца (1627 *ЛБ* 145); Блюзнѣрцєю Каіа́фъ смѣлє называ́єтъ Ѡдѣньє бє́зрозѹмный на собѣ ша́рпає(т) (Львів, 1631 *Волк.* 7);

г(с)дь ... рéклъ до Мω(и)сéа мóвечи: вы́веди блю(з)нирцꙋ за обóзъ, а нехай взлóжатъ вси ... рꙋки свои на гóловꙋ и нехáй єгω оукаменꙋютъ весь людъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 125).

Див. ще **БЛЮЗНИТЕЛЬ.**

БЛЮЗНѢРЪ, БЛУЗНѢРЪ *ч.* Блюзнір: але так мовиль ... яко нинѣшнїи блоузнѣреве .... къторыи то потаємне и хвалшиве ловатъ цѣлꙋю нощъ въ блоудѣ своємъ мещочи // сѣти свои на тыи оубогии рибы то є(ст) на люди простыи (XVI ст. *УЄ триг.* 97-98); ту павел на ден судный заплаты ωчекиваетъ, а не зараз по смерти, як блюзнѣре блюзнят (поч. XVII ст. *Вол. В.* 89); Тое жъ ся и тымъ теперешнимъ геретикомъ, блюзнѣромъ ... наглая згуба и помста страшная конечнѣ стати мусить (бл. 1626 *Кир. Н.* 26).

Див. ще **БЛЮЗНИТЕЛЬ, БЛЮЗНѢРЦА.**

БЛЮЗЪНЕРЦА *див.* **БЛЮЗНѢРЦА.**

БЛЮЗЪНѢРСКЇЙ *див.* **БЛЮЗНѢРСКИЙ.**

БЛЮЗНАЧИЙ *прикм.* Те саме, що **блюзнѣрский**: видѣле(м) єзꙋитꙋ їисꙋсорꙋгателѧ бл(ю)знѧчого (1599 *Виш. Кн.* 215).

БЛЮСТИ *дієсл. недок.* (*цсл.* блюсти) (кого від чого, чого) оберігати, охороняти (кого від чого, що): Тѣ(м)же блюдѣте правосла́внїи ω(т) тоє трꙋи́зны дѣти твои (1596 *Виш. Кн.* 227 зв.); Стыи ... ω(т)цы ... на пéрвомъ вселéнско(м) собóри ... оустáвили пасхáлїю и лꙋнное течéнїє, блюдꙋще ωпáсно канóна Ап(с)тлскаго речéннаго (1621 *Коп. Пал.* (*Лв.*) 27).

БЛЮСТИСА *дієсл. недок.* (*цсл.* блюстисѧ) (кого, від кого) оберігатися, остерігатися (кого): Блюдѣтесѧ ω(т) псовъ и злы(х) дѣлателе(й) то є(ст) лжеименны(х) пáстыре(й) (1598 *Виш. Кн.* 309); блюдѣтесѧ // псωвъ, и яже по си́хъ: да не съ тѣми ωсꙋди́шисѧ (Львів, 1642 *Жел. П.* 4-4 зв.).

БЛЮСТИТЕЛЬ *ч.* (*цсл.* блюститель) (*той, хто піклується про непорушність, недоторканість чого-небудь*) охоронець: кр(с)тъ скорьбѧщи(м) оутѣшите(л). ч(с)тнымъ вдовица(м) блюститель (1489 *Чет.* 21 зв.); Смире(н)ны(и) Исаия Болоба(н) Нарече(н)ны(и) Єп(с)пъ настꙋпца и блюстите(л) єп(с)пий Лвовскои Гали(ц)кои и каме(н)ца подо(л)скаго (Львів, 1607 *ЛСБ* 408, 1).

БЛЮЩОВИЙ *прикм.* Плющовий: hederaceus, блющови(й) (1642 *ЛС* 215).

БЛЮЩЪ *ч.* (*Hedera helix L.*) плющ, *діал.* блющ: Смі́лаксъ, Блю(щ), ωпи(х), съплєтає(т)сѧ дрéвꙋ (1627 *ЛБ* 233); блющ зіля (I пол. XVII ст. *Сем.* 50); hedera, блющъ, кикъ (1642 *ЛС* 215).

БЛЯДОСЛОВИЄ *с.* (*цсл.* блѧдословиє) блудослів'я, блудомовство: без мала не всѣ бы турчилис, ибо истинно, яко в Лядской земли папы римскаго титулы ... и поганских наук блядословие рускаго народа з благочестивой и православной вѣры в прелесть латынскую мало не всѣх выкрало (1608-1609 *Виш. Зач.* 219).

Див. ще **БЛАДОСЛОВСТВО.**

БЛЯДОСЛОВНЫЙ *прикм.* (*цсл.* блѧдословьнъ) лихослівний, розпусний: яко та девица не была ни солнцѣ, ни злато ... а вжды, слабоумна, тоей смачной лжи увѣрила, и во похвалном смаку блядословном увязла (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 164).

Див. ще **БЛАДИВЫЙ.**

БЛЯДОСЛОВЪ *ч.* Лихослов: morologus, юродословъ, блядословъ (1642 *ЛС* 273).

БЛЯДЬ, БЛАДЬ *ж., ч.* (*цсл.* блѧдь) **1.** (*народжений поза шлюбом*) безбатченко: Блядь. Spurius Illegitimi tori filius. Nothus (1650 *ЛК* 428).

2. Блазень: ineptus, бля(д), кощунъ, шутъ (1642 *ЛС* 234).

3. Брехня, обман: тая лжа: Клáмство, блáдь, лганьє, баламꙋтнѧ (1627 *ЛБ* 59).

БЛЯХА, БЛАХА *ж.* **1.** (*стп.* blacha, *свн.* Blech, *нвн.* Blech) (*металеві листи*) бляха: бла(х) старыхъ сви(н)цовыхъ ... пꙋнькаръ взялъ на щроты (1552 *ОКан. З.* 21); А потомъ на церковъ, гдемъ я былъ се зачинилъ, до мене штурмуючы, ... стреляли, баню на церкви бляхами побитую и муръ побили (Луцьк, 1597 *Арх.ЮЗР* 1/VI, 158); Тє(с)ли Ма(р)цинови що поправи(л) ваза(н)є на дзво(н)ници и блахою поби(л) далємъ злоты(х) ω(с)мъ (Львів, 1616 *ЛСБ* 1047, 7); Оучини́шъ тéжь два носи́лы до олтара з дéрева негнїю́чогω, котóрїи ω(т)прáвишъ блáхами мѣдаными (серед. XVII ст. *Хрон.* 104 зв.).

2. Металеві листки з дорогоцінного матеріалу (золота, срібла): дал на него оправити блаху срѣбнꙋ

(Вільче, XVI ст. *Свєщ.* 73); И бного бóвѣмъ кіота, и Херѹви́мѡ(в), и бла́хи золотóй, на котóрой былъ написанъ óбразъ зна́менїа ... не зламáлъ Царъ Ꙇезéкїа (Київ, бл. 1619 *О обр.* 56); єв(г)лїє дрѹкованоє ... є(д)на сторона в назвє(р)ху сриброзлоцѣстою бляхою ѡкрыта (Львів, 1637 *Інв. Усп.* 2); Бляха. Lamina. Effulio (1650 *ЛК* 428).

3. Металева пластинка, що служить прикрасою: ты ... взялес ... чотыри бляхи сребреные, ... чотыри крижики сребреные (Володимир, 1620 *ЧИОНЛ* XIV-2, 92); фєло(н) ... на рамєни бляха ... фѣгѹры воскрєсєния хва (Львів, 1637 *Інв. Усп.* 53); ко(ж)дий мѣлъ не(!) челѣ золотую бляхѹ, на которой було написано еврей (серед. XVII ст. *Луц.* 546); бла́ха бѹдє за́вжды на челѣ єгѡ, а́бы и́мъ бы́лъ мл(с)тивъ г(с)дь (серед. XVII ст. *Хрон.* 106).

4. Виріб з металу: Пото(м) же выкрадено, де(и), школу жидо(в)скую в которо(и) украдено бляху сребреную (Житомир, 1583 *АЖМУ* 53); накладъ церковный: евангеліє, злотоглавомъ крытое,... бляхъ пять, келихъ циновый, образъ, звонъ (Володимир, 1590 *АрхЮЗР* 6/І, 205).

БЛЯХАРЬ *ч.* Бляхар: Бля́харь. Bractearius (1650 *ЛК* 428).

БЛЯХМАЛЪ *ч.* (*стп.* blakmal, blachmal, *нім.* Blachmal) посріблена або позолочена металева пластинка: в҆ корѹ(н)цє тры камы(ч)ки винистекъ бля(х)малъ з шмє(л)цє(м) взоры(с)то, с пуклє(м) и гво(з)дко(м) (Львів, 1637 *Інв. Усп.* 49).

БЛЯХОВЫЙ *прикм.* Те саме, що **бляшаный**: за зброю одну бляховую осмь коп грошей (Луцьк, 1566 *АрхЮЗР* 8/VI, 184); Пахоло(к) га(в)рылю семенови(ч) на нє(м) зброя бляховая (1567 *ЦБ Лит.* 16, 3, 91); погорѣли ... ку тому золото ... зброи бляховые (Володимир 1571 *АрхЮЗР* 8/IV, 125); передо (м)ною возны(м) ... кнгни ку(р)пьская ѡказовала ... збро(и) бляховыхъ двє (1578 *ЖКК* I, 121).

БЛЯШАНЫЙ *прикм.* (*який зроблений з бляхи*) бляшаний: з столпьцєвы(х) бракѡ(в), котрые в бляшаной пѹшцѣ сѹтъ выбралє(м) лѣпшихъ (Львів, 1630 *ЛСБ* 1052, 1 зв.).

Див. ще **БЛЯХОВЫЙ.**

БЛЯШКА, БЛЕШКА *ж.* **1.** (*дуже тонкий металевий лист*) бляшка: bracteola, бляшка (1642 *ЛС* 104); Бля́шка. Bractea (1650 *ЛК* 428).

2. (*металева пластинка, що служить прикрасою*) бляшка: евангелие напрестолное, на нем бляшок сребряных пят (Овруч, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 288); запóна ѡколо жє(р)товника сѣтьковаа з є(д)вабємъ и бля(ш)кою шитаа (Луцьк, бл. 1627 *ПВКРДА* I-1, 270); фєло(н) на зєлєно(м) полю га(т)ласово(м) ... на задѣ бляшка ... з҆ фѣкгѹрою всєдє(р)жытєля (Львів, 1637 *Інв. Усп.* 54); єпєтрахє(л) нє(н)дзовы(и) з бѣлою блє(ш)кою (Львів, 1643 *Інв. Усп.* 54).

БЛАДЕНЇЄ *с.* (*цсл.* бладєниє) лихослів'я: Лихослóвіє: Бладéнїє (1627 *ЛБ* 58).

БЛАДИВЫЙ *прикм.* Те саме, що **блядословный:** Бѹєслóвный: Любопы́тный, Блади́вый, то есть вєлєрѣчи́вый, цака́вый, на́трѹтъ (1627 *ЛБ* 152).

БЛАДНА *ж.* (*цсл.* бладына) брехня, обман: Тут ѡбличаєтсѧ проклѧтая бладнѧ папѣжская и их лживых философовъ, що бладут, иж земла посредѣ неба а небо як яйцо ѡколо земли (поч. XVII ст. *Вол. В.* 101).

БЛАДОСЛОВЕЦЪ *ч.* Пустомеля, базіка: Оба(ч) то и са(м) бладослóвчє събо(р) толєганскїй, що бы(л) ро(к) уз҃, иже были дóбрыи папѣжє что́ на тѡ(м) съборѣ ѹставили. слѹгамъ црко́вны(ч) жєны имѣти (к.XVI - поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 95).

БЛАДОСЛОВИТИ *дієсл. недок.* (*цсл.* бладословити) **1.** Лихословити: Бладоу́: бладослювлю, брѣджоу (1627 *ЛБ* 11).

2. Базікати, пустословити, теревенити: Смѣхослóвлю: Бладослóвлю, жартѹю, кѹнштѹю, мѹчѹ (1627 *ЛБ* 118).

БЛАДОСЛОВСТВО *с.* Те саме, що **блядословиє**: стїи ... ѿци ѡба́чивши шали(н)ство и бла́досло(в)ство арієво ... моу(ж)нє ста́ли и(з) правосла́вны(м) црємъ кон҆стантино(м) (Львів, 1585 *УЄ* №5, 161 зв. (на полях).

БЛАДЫЙ *прикм.* (*стп.* blady) те саме, що **блѣдый**: Та(к)жє кто є(ст) бладо(г) лица пїи боуквицоу оуваривши з вино(м) (XVI ст. *УТ* фотокоп. 8).

БЛАДЬ *див.* **БЛЯДЬ.**

БЛАСКЪ *ч.* (*стп.* blask) **1.** Лиск, блиск: Чи(м) же ма́ю(т) въстóчныє дховны(є) ... ма́лодѹшествова́ти, иж҆ конє(и) нє ма́ю(т) срєбро оу́зды(х); алє ма́ю(т) слнцє быстрѣйшє бѣго(м) оу вє(с) днь свѣтачи́ свою свѣцоу

нє ма́ю(т) сребра и зло́та бла́скꙋ алє ма́ю(т) лꙋнꙋ свѣта́чоую (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 223);

перен. Сла́ва: хвала, че́сть... пова́га. Мєта(ф): я́сно(ст), бла́ск', льсне́ньє, або го́дность (1627 *ЛБ* 115).

2. (*сяйво, сіяння*) блиск: ѡ́нꙋю сла́вꙋ свѣтлости в' днщи пріи́мꙋють хр(с)тїа́нє: а те́мности, нє терпачи бла́скꙋ свѣтлости, олснꙋвши ѡ(д)бѣгают' (Вільна, 1627 *Дух. б.* 363); Свѣтлый про́мєнь слнчный, всѣ(х) оувєсєлаєть, Гды на зе́млю бла́ск' ясны(и) з' Ѡли́мпꙋ спꙋщає(т) (Київ, 1632 *Єв.* 302).

Див. ще. **БЛИСКЪ.**

БЛАСТИ *дієсл. недок.* (*цсл.* бласти) верзти дурниці, плести нісенітниці: Тут ѡбличаєтса проклатая бладна папѣжская и их лживых философовъ, що бладут, иж земла посредѣ неба а небо як яйцо ѡколо земли (поч. XVII ст. *Вол. В.* 101).

БЛАХА *див.* **БЛЯХА.**

БЛАХОВАНЫЙ *прикм.* (*стп.* blachowany) (*з плямами іншого кольору*) перістий: того(ж) дня ѡ(т)лꙋчи́лъ ко́зы и ѡ́вцы и бара́ны пе́строє и блахованоє ... ба́рвы ... ѡ(т)далъ в рꙋки сыно́мъ свои́мъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 46 зв.).

БО[1] *спол.* (*зв'язує речення*) (*з'єднує частини складнопідрядного речення, приєднує підрядну частину причини до головної*) бо, тому що: А на квитацеяхъ не маємъ въ него никому давати съ того мыта Нашого, нижли маеть панъ Бонаръ доброволно тое мыто держати и платъ съ него ... на себѣ брати, бо вже Шамакъ ... Намъ за тое мыто // заплатилъ (Краків, 1507 *РЕА* I, 69-70); И вжє я нє маю з ыншимъ ни с кимъ ѡ тоє имѣнє торгꙋ дѣлати, ани єго продати ..., бо вжє єсми тоє имѣнє на вѣчность кназю Федору продал (Вільна, 1540 *AS* IV, 264); А з ынъшоє стороны ѡтъ мєста а ѡтъ поля пристꙋпъ до замкꙋ ро(в)но яко по столꙋ бо горы тамъ подъ тою стєною ѡтъ поля ꙋвышки то(л)ко два сажни и локоть (1552 *ОЧерк. З.* 35); а ѡнь тоє оуслышав'ши засмоутилса ве́лми бо бы(л) вєл'ми богатъ (1556-1561 *ПЄ* 301); мы и(х) заса пꙋ(с)тимо до ва(с), ѡ(д)но што бы мєли голосы добрии, бо и(с) пєрєми(ш)ля тако(ж) до на(с) посланы сꙋ(т) дякове на наꙋкꙋ (Сучава, 1558 *ЛСБ* 24); За што ... покорнє просимъ, жєбы Ваша Милост тꙋт до нас зъєхати рачил ..., бо намъ без Вашєй Милости самим трꙋдно са боро(т) (Вінниця, 1569 *AS* VII, 324); тоє рѡ(з)граничє(н)є ... нє єсть слушноє, бо ... тоє розграничє(н)є єщє в то(т) часъ было, кгды ... єщє воєво(д)ство Волы(н)скоє ... до Вєликого кнз(ств)а Литовско(г)[о] належало (Житомир, 1584 *АЖМУ* 92); мы тѣ(ж) нє хочє(мъ) того ѡ(т)пустити босмо єго сполє(ч)нє при(й)мили (Рогатин, 1591 *ЛСБ* 162); я та(м) бы(л) поневоли бо на(м) казано (Черниця, 1608 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 31); Пла́чтє, бо южъ да́лєй ва́мъ нє бꙋдє́тъ слꙋжи́ти (Луцьк, 1628 *Андр. Лям.* 7); Щасли́вш̃ій єсть на(д) иныхъ ... Астроно́мъ, бо ѡнъ пе́ршій познал Бг̃а в' тѣлє (Київ, 1632 *Єв.* 297); ставъся панъ воєвода Ѡсъкольски(й) того причиною бо ѡнъ кꙋпцꙋвъ наши(х) ... забравъ (Переяслав, 1650 *ЦДАДА* 124, 3, 38);

(*зі сполучником на другому місці*) бо, тому що: Душа отповѣдаєть єму велми жалобне; Богъ бо такъ хотѣлъ кого онъ милуєть, того и казнить тоутъ, на томъ свѣте (поч. XVI ст. *Песн. п.* 55); хс̃ ... лицємѣрника(ми) таковы(х) называ́ючи, вѣдає(т) бо злочин'ство и(х) (Львів, 1585 *УЄ* № 5, 678 зв. (на полях); Да не возми нихто сихъ словъ ложю, но вѣруй, истина бо есть все (поч. XVII ст. *КЛ* 83); Алє ты правовѣрны(и) писм' слѡ(в) ... выстєрѣга́йса: слова́ бо ихъ на(д) олѣй ма́сткїй (Київ, бл. 1619 *Аз. в.* 316); казали ... абы ввєли прє̃вꙋю ... прєд' цр̃а ... абы ѡказалъ вси(м) людємъ ... сличность єи, вєльми бо красна была (серед. XVII ст. *Хрон.* 377);

(*приєднує вставні речення*) бо, тому що: А такъ засѣда́вши на намовѣ оу фєра́ри ... оу флорє́нцїи (бо з' фєра́ри дла повѣтра вы́єхали) ... мнѡ́гїє артикꙋлы до спорꙋ ... съборовали (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 37 зв.); Однакъ кгды юж тот тиран утвердилъ своє панство по часѣ, же Константинополь пустъ былъ (бо Кгрекове розбѣглися были), забрал поганин люд до купы (Львів, 1605-1606 *Перест.* 26); И розобра́вши стѣнꙋ, бо былъ вхо(д), до себє загороділъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 85); 12 тертицъ ѡлховыхъ на лок(т) 6 каждая: за ѡдіна(и)ца(т) платєчи (бо ѡ(д)ну дарова(л) хлю(пъ) (Львів, 1628 *ЛСБ* 1051, 5); Позвола́ю (бось го́дєнъ) про(д)кꙋй в' то́мъ Клєинотѣ, При́стои(т) абы́сь слꙋжи́лъ ихъ та́къ свѣтлой цнѡ́тѣ (Київ, 1632 *Єв.* 292).

2. (*приєднує речення причини до попереднього контексту*) бо, тому що, адже: Прото ваша мл҃сти рачте ѹдилати справедливост мешчанинѹ вашемѹ бартъшѹ, ... абы сѣ ємѹ ѹдилала заплата ѡт того коснарѣ, аби не бил шкоден. Бо и ваша мл҃сти знаєте, аж бил нам дѡлжен тотъ коснар (Гирлов, 1513-1515 *Cost. DB* 509); Кгды бы ты(ж) хлопе(ц) во єдинъ дн҃ь до шко́лы ходилъ, а дрѹги(и) де́нь занедбавалъ ... тако(г) бо(л)ше не при(й)мати. Бо и ба(р)вѣръ кгды хо́ро(г) во єди(н) дн҃ь лѣчи(л) а в дрѹги(и) занедба(л), мѣсто злѣче(н)я в болшую бы хоробѹ єго приправи(л) (Львів, 1587 *ЛСБ* 87, 6 зв.); Не дивъ теды, же се съ иновѣрцами, зъ геретыками на насъ списуютъ, бунтуютъ! Бо не толко брати своєє, але и матеры, оное милое церкви светое правдивое, одбѣгаютъ (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 117); боязли́выми и тръвожливыми всѣ(х) иле єст҄ по(д) звѣрхностю твоє́ю оучи́ниш҄. бо якъ правди́вого чл҃ка мо́ва милы(м) оу людей бы́ти чи́нит҄, такъ лживоє, и зрадли́воє ... до ненависти оу всѣхъ лю дій приво́дитъ (Острог, 1614 *Тест.* 154); Слѹха(и)тежъ вы живы́и, ѹме́рлого мовы, А оумира́ти в҄ ко́ждый ча́съ буд҄тє гото́вы. Бо то ро́зѹмъ, то м(д)рсть, побо́жнє тѹтъ жи́ти, Кто ся хо́чєтъ вѣчного царства дослѹжи́ти (Київ, 1622 *Сак. В.* 51); Бѹдмо та(к) мл(с)рдными яко тыи мѣщанє которы(х) много было, и вши(т)ци провадили того сн҃а вдовиного, и рєвнє плакали см҃рти єго, и сиро(т)ства тои вдо́вы. Бо може(т) быти тꙗ(ж)шїи жа́ль яко гды снъ ѹмре(т) а до того єдина(к) (Височани, 1635 *УЄ* № 62, 102); маєт(т) бы́ти ро(з)ноє иночє(с)коє ѡдѣнїє, жебы ... было ѹ всѣ(х), во все(м) є(д)накоє и є(д)носта(и)ноє. Бо що ко(л)ве(к) ... вы́мысли(т) и пова́жи(т)сꙗ ѹподоба́ти собѣ єде(н) ... чого анѣ было в҄ уживаню; то все або на(д) потребѹ є(ст), або з пыхи походя́чєє (серед. XVII ст. *Кас.* 3 зв.).

3. (*виступає компонентом складного сполучника* **понеже бо**) тому що: И не поклоняются еретики теперъ иконе Іис Хрістове, понеже бо не смѣють, ижъ маютъ печать антихрістову на руце правой и на челѣ (Супрасль, 1580 *Пис. пр. лют.* 53).

4. *У знач. присл.* Тому: Припоу(т)никъ є(ст) зелїє велми добро, бо не дармо єго зову(т) припоу(т)нико(м) (XVI ст. *УТ* фотокоп. 1).

Див. ще **ИБО.**

БО² *част.* (*підсилювальна*) же, ж, бо: Ничого бо нѣтъ не є(ст) скрытого што бы не мѣлю ѡ(т)кры́то быти (1556-1561 *ПЄ* 272 зв.); всякоє бо дерево которое не родит плода доброг выроубовают єго и на ѡгон мечоут (Володимир, 1571 *УЄ вол.* 50); прокля(т) бо вся(к) творя(и) дѣла гн҃я съ небреженїє(м) (Перемишль, 1592 *ЛСБ* 399); Лѣпше бо ва(м) бє(з) вл(д)къ і бє(з) попо(в) ѡ(т) діавола поставлены(х) до цр҃кви, ходити и православіє хранѣти, нє(же)ли съ вл(д)ками і попами не ѡ(т) бг҃а зва(н)ны(ми) оу цр҃кви быти (п. 1596 *Виш. Кн.* 225 зв.); єди(н) бо є(ст) бє(з)стр(с)тє(н), и бє(з)грѣшенъ, в҄ котброго жа́днаа ле(ст) не постала въ оу́стѣ(х) (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 223); Мовитъ бо самъ Христосъ, ижъ съ каждого слова порожнего, которое если мовити будутъ чоловѣци, дадут личбу зъ небо въ день судный (1603 *Пит.* 60); всяк бо человѣк ложъ (Львів, 1605-1606 *Перест.* 47); Пойдѹ бо я в пустиню, где сут стада мои, Азали тамъ в старости скончѹ лѣта свои (I пол. XVII ст. *Рєз.* 176); всюды бо лице єго єстъ (Височани, 1635 *УЄ* N 62, 48 зв.); не повѣмъ бо врагѡ(м) твои(м) та́йны твоє́я (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 912); са́мъ бо Г(с)дь сїя рєкъ. якѡ ѡ сѹдномъ дн҃и, анѣ сн҃ъ чл҃вчєкїй, анѣ Агглѡвє не зна́ю(т) вла́снегѡ и пе́вногѡ ча́сѹ (Чернігів, 1646 *Перло* 130);

у спол. **даже бо, якоже бо:** Даже бо не // припогублю себѣ, рече, нижь притуплю, сущие во мне добродѣтели отскачю (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 239-240); яко же бо тѣло без дх҃а ме́ртво єсть, тако и вѣра без дѣлъ мр҃тва єсть (Заблудів, 1568 *УЄ* № 552 (передм.), 4).

БОАЗНЬ *див.* **БОЯЗНЬ.**

БОАРСКИЙ *див.* **БОЯРСКИЙ.**

БОБКОВЫЙ *прикм.* Лавровий, *діал.* бобковий: лаѹроу(с) по ла(т) ... а по рѹ(с)ки древо маслєноє а на не(м) растѹ(т) орѣхи маслєные бобковыє (XVI ст. *Травн.* 274 зв.); Асклитодо́тъ, Бобко́вого де́рева да́тєль (1627 *ЛБ* 182); И вы́, которыхъ в҄ мо́ци е́стъ Бобко́во Дре́во, триѹ́мфѹ да́нноє Лавро́во (Львів, 1642 *Бут.* 7); daphon, садъ бобковы(й) (1642 *ЛС* 152);

(*виготовлений з плодів лаврового дерева*) лавровий, *діал.* бобковий: Свири(д) Семенови(ч) шостакъ ... ме(л) // ... масти бобковое з грошє(и) м҃и (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 33-33 зв.); а то є(ст) древо ис ко(т)раго тєчє(т) масло бо(б)ковоє (XVI ст. *Травн.* 203 зв.).

БОБОВИЙ *див.* **БОБОВЫЙ.**

БОБОВИНЫ *мн.* Бадилля, стебла бобових, *діал.* бобовиння, бобов'янка: fabalia, бобовины (1642 *ЛС* 192); Бобовины. Fabale. Fabalis (1650 *ЛК* 429).

БОБОВЪНЫКЪ *ч.* Пиріг, начинений бобом: fabatia, бобов(ъ)ныкъ, пирогъ з бобу (1642 *ЛС* 192).

БОБОВЫЙ, БОБОВИЙ, БУБОВЫЙ *прикм.* Бобовий: вода перепѫщена и(з) бобового цвѣтȣ и тѣ(м) ... лице помазȣе(м) тогда лице стане(т) чисто и свѣтло (XVI ст. *Травн.* 211 зв.); bucca, лупина бубовая вну(т)ряяя (1642 *ЛС* 105); phasel[i]n(us), бобови(й) (Там же, 314); Бобовый. Fab[a]gin(us). Fabalis (1650 *ЛК* 429).

БОБОКЪ *ч.* **1.** (*дерево*) лавр: hyp[e]late, бобокъ древо (1642 *ЛС* 221).

2. *лише у мн.* Лавровий лист: побра(но) ... // ωлово, сира, галу(н), лада(н), бобки (Луцьк, 1573 *ТУ* 154-155).

БОБРИКЪ *див.* **БОБРЫКЪ.**

БОБРОВНИКЪ, БОБРОВЪНИКЪ *ч.* **1.** (*феодально залежний селянин, який займався полюванням на бобрів і наглядом за бобровими гонами*) бобровник: а с тыхъ же людей подати: обѣстки идеть кузня (!) меду ... а бобровнику куниця да корчага меду (Київ, 1507 *АрхЮЗР* 1/VI, 10); а земъцы ω(д)но до дрȣгихъ пови(н)и проважати бобровъниковъ (1552 *ОЧорн. З.* 57).

2. Вл. н.: Грицко Бобро(в)ни(к) (1649 *РЗВ* 391).

БОБРОВЪНЫЙ *прикм.* Те саме, що **бобровый** у 1 знач.: є(ст)ли хто на(и)деть пови(н)ни возъ дати направны(и) полȣ копцинȣ по грошȣ ω(т) лу(к)на бобровъного во(д)лȣгъ давного ωбычаю (Чорногород, 1578 *ПВКРДА* III, 59).

БОБРОВЪСКИЙ *прикм.* Призначений для бобровників: Горо(д)на бобровъская пна григо(р)а толмача ... // ... не накрыта (1552 *ОКр. З.* 145 зв.-146).

БОБРОВЫЙ *прикм.* **1.** (*який стосується бобра*) бобровий: fibrin(us), бобровы(й) (1642 *ЛС* 196); **бобровыє гоны** *див.* **ГОНЫ; бобровый песъ** *див.* **ПЕСЪ; береги бобровыє** *див.* **БЕРЕГЪ[1]; дань бобровая** *див.* **ДАНЬ; земля боброва** *див.* **ЗЕМЛЯ; строя бобровая** *див.* **СТРОЯ.**

2. (*виготовлений з хутра бобра*) бобровий: Иван Полос, кравец, заставил бы (!) жиду володимерскому, Лазару кожух бобровый новый (Луцьк, 1566 *СИМКЦА* 62); шубка бобровая, сукномъ чо(р)нымъ утє(р)финовымъ покрытаа (Житомир, 1584 *АЖМУ* 79); взято ... кожухо(в) три с ко(л)нерами бобровыми (Київ, 1590 *ЦДІА Лен.* 823, 1, 133, 74); взяли ... пласчиковъ два аксамитныхъ ... шапька боброва (Луцьк, 1622 *АрхЮЗР* 6/I, 430).

Див. ще **БОБРОВЪНЫЙ.**

БОБРЪ *ч.* **1.** (*водяний гризун*) бобер: а кгды Казаки за дозволеньємъ вашимъ на рыбы и на бобры в добытки идȣть, тогды мели бы єстє на то бачить (Вільна, 1541 *AS* IV, 297); мєщанє и козаки нє маю(т) пω(т) ты(м) бєрєго(м) ω(т) быстрицы ... бобро(в) гонити (Черкаси, 1544 *ЦНБ* ДА/II-216, 101); згинуло ... // ... бобров двадцат (Володимир, 1567 *АрхЮЗР* 8/III, 149-150); па(н) Стрыбы(л) ... з многими слугами ... бобровыє гоны мои вла(ст)ныє кгвалтовнє погонилъ и бобровъ ... взялъ (Житомир, 1584 *АЖМУ* 156); в рє(ч)ци лопєни бобро(в) гонили (Вінниця, 1602 *ЛНБ* 5, II 4050, 61); сє(и) годъ та(м) ω(д)но(г) бобра ȣбыто (Варшава, 1616 *ООЗ* -2, 3); fiber, бобръ (1642 *ЛС* 196); Бобръ. Fiber (1650 *ЛК* 429).

2. Хутро бобра: ωттол приєхали кгвалтовнє на сєло ... Радосєлкȣ ... многиє рѣчи брали, яко: шаты, воскъ и бобры (Володимир, 1544 *AS* IV, 379); шубка ... кунами из бобром чорнымъ подшитая, коштовала тридцат коп грошей литовских (Житомир, 1585 *АрхЮЗР* 8/III, 446); по(з)ваны(и) побра(л) ... мєдȣ при(с)но(г) полубо(ч)ко(в) сє(м) ... бобро(в) выбо(р)ны(х) выпра(в)ных шє(ст) (Вінниця, 1610 *ЛНБ* 5, II 4052, 148 зв.); шапка аксами(т)ная з бобро(м) коштова-ла золоты(х) два(д)ца(т) (Київ, 1617 *ЦДІАЛ* 181, 2, 125, 2, 1 зв.); Панъ Юрє(и) Макаровичъ заграбилъ ... долома(н) ... бобромъ ωблямованы(и) (Київ, 1633 *ЛНБ* 5, II 4060, 25 зв.).

3. (*шкура бобра як вид податі*) бобер: ωнъ ... поведал намъ, штож с того села дани грошовое и медовое и бобровъ ... всего того - десат копъ грошей нам даивали (Вільна, 1506 *АЛРГ* 119); чєркашєнє ... даивали старостє с каждоє ватаги ... бобръ ωдинъ поклонȣ а дрȣги(и) городовы(и) (1552 *ОЧерк. З.* 10 зв.).

4. Вл. н.: Ми(с)ко бобръ (1649 *РВЗ* 350).

БОБРЫКЪ, БОБРИКЪ *ч.* Бобрик. Вл. н.: тые слуги ... поступили от панов своихъ ... люди и

воленики ... на имя ты(х): Яца мелника, Миска ... Мойсея, Бобрика, Потапа (Луцьк, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI, 356); кгды протестѹючи(и) проти(в) ... Панѹ Киє(в)скомѹ Старосте Новогоро(д)ка Сиве(р)ского ѹ справе своє(и) вписа(л) ѡ неѹстѹпене пре(з) ... Пана Старостѹ протестѹючомѹ певны(х) доб(р): ѡ(д) Єго Ко(р): м(л) Ко(н)феровань(х) названыхъ, бобры(к) ѹ повете Новогоро(д)ско(м) лежачи(х) ... теды Па(н) Пеньски(и) с помененою ма(л)жо(н)кою своєю ... тѹю справѹ на ѹгодѹ ѹзяли (Чернігів, 1636 *ЛНБ* 5, II 4061, 17); Захара бобрыкъ (1649 *РЗВ* 49 зв.).

БОБЪ *ч.* **1.** Біб: ядѣние его было ... толко г҃ зерна бобоу соухаго (1489 *Чет.* 105); то(т) же бо(б) варе(н) ... и смѣше(н) с перцемъ долгимъ да с рѹговою травою ... залеганіе жы(л) печенны(х) отвори(т) (XVI ст. *Травн.* 263); Бобъ. Faba Fabulum (1650 *ЛК* 429).

2. Вл. н.: Писалъ ... до мене ... панъ ... Стрыбылъ ... жалуючи на ... Боба, на Комара Сотъника (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 3/I, 238).

БОБЫЛЪ *ч.* (*рос.* бобыль) бобиль. Вл. н.: грыцько бобылъ (1649 *РЗВ* 126 зв.).

БОВДЫРЪ *ч.* (*рос.* болдыръ). *Діал.* бовдур "димар; стовп диму; дурень". Вл. н.: Гринцай Бовдыръ Со(т)никъ (1649 *РЗВ* 150).

БОВЪКУНЪ *ч.* *Діал.* бовкун "запряжений одинцем віл; великий сніп очерету". Вл. н.: Лѹцыкъ бовъкѹнъ (1649 *РЗВ* 139 зв.).

БОВѢМЪ[1], БОВѢМЪ, БОВЕМЪ, БОВІМЪ *спол.* (*стп.* bowiem) (*зв'язує речення*) **1.** (*з'єднує частини складнопідрядного речення, приєднуючи підрядну частину причини до головної*) бо, тому що: ѡпа(т) в ма(т)ѳеи чте(т)ся до конца, се(д)малнадеса(т) се(д)мица, бовѣмъ се(д)мынадеса(т) се(д)миць соуботы и не(д)ла то́ко мо за еже мал иж ды честися (1556-1561 *ПЄ* 2 зв.); Кохайса в пожиточны(х) тобѣ товарышохъ лѣпше, анѣжли ве́ кръви родзаю тобѣ // повинны(х) кре́вныхъ бовѣ(м) товарыство не ѡ(т) цно́(т) але з натоуры прихилны(м) єсть (Острог, 1614 *Тест.* 141-142); А штоко́лвекъ ѡ(т) которыхъ, любо противниковъ нашихъ оуслышите, и ѡба́чите злоречена и примо́виска, не дивѹйтеся. Бо́вѣмъ не малъ всѣ(м) Сты(м) оны такѹю злосли́ве звыкли спѣвати пѣснь (Київ, 1620-1621 *МІКСВ* 32); Розѹмновѣчною всѣхъ ѡбдарилъ чловекѡвъ Словесною дш҃ею; с' котрои походитъ Єдиновласно(ст) всѣхъ смысло(в), бовѣм' ѡна родит' Найменшіє аффекта (Львів, 1642 *Бут.* 4); Дивенъ Бг҃ъ на высотѣ Нб(с)ной: але дивнѣйшій въ глѹбинѣ смиреніа своегѡ, бовѣмъ див то немалый, ижъ Бг҃ъ то(и) ... Нбо и землю, съ // всею Красотою ... сътворивъ (Чернігів, 1646 *Перло* 58-58 зв.);

(*зі сполучником на другому місці*) бо, тому що, оскільки: кгдыж вы тым тиранством побѣдити терпения нашего не можете, вѣры нашее православное от нас выстрашити ..., мы бовѣм не прелюбодѣйчищами есмо антихристова ложа, але власные сынове божии (1598 *Виш. Кн.* 125); не бо́йтеся ѡ(т) ты(х) которыє оубиваютъ тѣло, дш҃и бовѣмъ не могоутъ оубити (Острог, 1607 *Лѣк.* 69); пріими(ж) теды наоукѹ препайвыборнѣйшоую, и боудешъ мѣти живо́тъ найсправнѣйшій, сама бовѣмъ тылко цнота на(д) вшелякіє маетности єстъ несмертелнаа (Острог, 1614 *Тест.* 135); А зъ ихъ всѣхъ, Магдалена естъ найщаслившая. До учителя своего, найгорливъшая, Не дала бовѣмъ очомъ своимъ засыпати: Анѣ ногамъ бынамнѣй отпочивати (Львів, 1630 *Траг. п.* 176); з' ѡ(т)цевского ... Набоженства переходити на иншеє ... жадешъ Ксіонже нехай не допѹщаєтъ, ничого бовѣ(м) въ речахъ людских на(д) Релию, ... не є(ст) зацнѣйшого (Київ, 1632 *МІКСВ* 269); Стый за(с) Ап(с)лъ Петръ хвалитъ Сарру, котораа называла мѹжа своегѡ Пано(м), жона бовѣмъ ... повинна мѹжа своегѡ шановати, и ѡномѹ послѹшна быти (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 921).

2. (*виступає компонентом складного сполучника* **для того бовѣмъ**) тому: для того бовѣмъ плачѹ и жалѹю, и чинити того не перестанѹ, аж поки тебѣ в першой свѣтлости ѡбачоу (Острог, 1607 *Лѣк.* 9).

Див. ще **АБОВѢМЪ[1], АЛБОВѢМЪ.**

БОВѢМЪ[2], БОВѢМЬ, БОВЕМЪ, БОВІМЪ *част.* (*підсилювальна*) бо, же, ж, адже: та(к) бовѣ(м) и пръвые блгоч(с)тивые цр҃іе хр(с)тіа(н)скіє... чинили, пѣшо в' пѹстыню драба(н)товали (п. 1596 *Виш. Кн.* 240 зв.); ледво бовѣмъ могла бы(х) достати хлѣба чимъ бы(м) се сѹстентовала (к. XVI ст. *Розм.* 29 зв.); Там бовѣм на оном вселенском позорищи пред Христом все станем и тогда скутком узрим, кто будет лучший - латыня ли или грѣки с Русью (1600-1601 *Виш. Кр. отв.*

161); Звыкли бовѣмь кролєвє в' днь коронова́нѧ своє́го на па(н)ство сєбє шодробли́выхъ пока́зовати (поч.XVII ст. *Проп. р.* 209); Тоу(т) бовѣмъ и ро́скоши и бѣды конє(ц) ма́ю(т), и ба́рзо проу(д)кій (Острог, 1607 *Лѣк.* 39); Надъ Хєроувімы бовѣмъ Єстєсъ ч(с)тнѣйшаѧ, И Сєрафімωвъ зайстє хвалєбнѣйшаѧ (Львів, 1616 *Бер. В.* 74); Са́ми бове́мъ Єп(с)копове, со́тъ Пна Па́пы лє(д)во Вика́рыами, и послюгачами, по(д)лыми (Єв'є а. Вільна, п. 1616 *Прич. отех.* 11); Анї бо́вімъ в' о́мысла(х) ншы(х) зача́тоє весе́ліє, задє(р)жа́тися южъ бо́лшє(и) можє(т) (Манява, 1619 *Привит. Феод.* 287 зв.); Лежишь бовѣмъ замордованъ и забитый: И въ гробѣ новомъ въ простирадлѣ завитый (Львів, 1630 *Траг.п.* 169); Хто бовѣмъ не додє́ржоєтъ вѣры малжє́нскои, и ѡ́ною погоржа́єтъ, таковы́мъ... со́дитъ Бгъ (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 932); Нє ты́лко бовѣмъ до́бра их', алє и самы́й живо(т) выдира́ют', на жа́дныє Контра́кты// згоднє до помѣркова́нѧсѧ з' ними нє позволѧютъ (Київ, 1648 *МІКСВ* 346-347).

Див.ще **АБОВѢМЪ²**.

БОГАБОЙНЫЙ *див.* **БОГОБОЙНЫЙ.**

БОГАБОѦЧИЙ *прикм.* Те саме, що богобоязливий: Бгобоѧзне́нноє: Бгобо́йноє, бгобоа́чєє, побо́жноє (1627 *ЛБ* 11).

Див. ще **БОГОБОЙНЫЙ, БОГОБОЯЗНИВЫЙ.**

БОГАТЕСТВО *див.* **БОГАТСТВО.**

БОГАТИЙ *див.* **БОГАТЫЙ.**

БОГАТИРЪ¹ *див.* **БОГАТЫРЪ¹.**

БОГАТИРЪ² *див.* **БОГАТЫРЪ².**

БОГАТИТИ *дієсл. недок.* (кого, що) Робити багатим, збагачувати: Кгды(ж) ѡни нє сєбє самы(х) Алє всѣ(х) ва(с) А ѡсобли́вє црковъ хво По(д) ннѣшніи ... ча(с) хотячи богатити и ѡ(т) вшєляки(х) Навалностей ... борони́ти (Львів, 1609 *ЛСБ* 422); Якъ тєды Язонъ Гре́кωвъ богати́лъ прє(з) во́до Такъ мо́дро(ст) да́стъ Могилωмъ, въ сла́вѣ ѡхоло́до (Київ, 1632 *Єв.* 304); той насъ в' том' оупе́внил', который ве́длюгъ во́лѣ, и владзы своєѣ кого хо́чєтъ оубо́житъ, и богати́тъ, тѣшитъ и фрасо́єтъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 877); Помина́й и на црство Нб(с)ноє, якω то́є богатитъ до́шо на́шо (Чернігів, 1646 *Перло* 121).

Див. ще **БОГАТѢТИ.**

БОГАТИТИСА *дієсл. недок.* (з чого, від чого, чим) Багатіти, збагачуватися, ставати багатим: лазаръ ... лежа(л) перє(д) вороты .. нємл(с)тивніка великаго, которій то завшє ... земными и мо(р)скими прібы(т)ками тєды богати(л)сѧ (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 209); многіи злє днє(с) богатѧ(т)сѧ ω(т) нєпра́вды (Устрики, І пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 309); Ѡба(ч) слогo бжій, яко гдь ... домы и фами́ліє тїє карє, и вынищає, кото́рїє сѧ з до́бръ црко́вныхъ богатѧ(т) (Київ, 1623 *Мог. Кн.* 68); при пога́нца(х) // и нєвѣрникахъ того бо́га заста́вмω, кото́рыѣ... проклѧ́той ли́хвѣ сло́жатъ, а з' по́то и крви бли́жни(х) своѣхъ бога́тат'сѧ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 69-70).

Див. ще **БОГАТѢТИ.**

БОГАТНО *присл.* Те саме, що **богато** у 2 знач.: Длѧ то́го ... Бгъ на зємлѣ сѧ ѡказа́лъ,... а́бы ... зба́вилъ насъ и ѡсвободи́лъ, нє длѧ справєдли́вости на́шєѣ, а́лє длѧ своєѣ ѡбфи́тоѣ ми́лости, кото́рою вы́лѧлъ на насъ бога́тно (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 943).

БОГАТО *присл.* **1.** Багато, пишно, розкішно: фєло(н) ... ω(т) пояса до шы(и) и ωколо ли(с)тва широко и богато зло(т)о(м) ни(т)ковы(м) // в квѣты гафтованыє (Львів, 1637 *Інв. Усп.* 53-53 зв.); opime, изωби(л)но, тучно, богато (1642 *ЛС* 293); opulenter, богато, кра(с)но (Там же, 294).

2. (*у великій кількості*) багато: О, що ти такъ богато пророковєшъ (І пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 23); Панъ Парульскій ... нємалъ (!) ... в тыхъ добрахъ ... сажавокъ богато нарыбленыхъ (Кремєнєць, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 258).

Див. ще **БОГАТНО.**

БОГАТОДАРОВНЫЙ *прикм.*. Щедрий: Богатода́ровный: Щодробли́вый, ωкви́тый (1627 *ЛБ* 187).

БОГАТОУМЕНЪ *прикм.* Дуже розумний: Андріа(н): Мо́жє(ст)вє(н)ны(и), валє́чный, або богатоо́мєнъ (1627 *ЛБ* 176).

БОГАТОУТВОРЕНЫЙ *прикм.* Вишуканий: єда (!) бъ на твою // пыхо мног осло(ж)ною ... і на твои потравы богатооутворєныє ... глєди(т) (п. 1596 *Виш. Кн.* 227-227 зв.).

БОГАТСТВО, БАГАТЬСТВО, БОГАСТВО, БОГАТЕСТВО, БОГАТСВО, БОГАТЪСТВО, БОГАТЬСТВО, БОГАЦСТВО, БОГАЦТВО *с.* **1.** (*велике майно, цінності, гроші*) багатство: нищєта багатьствомъ володѣєть (1489 *Чет.* 113 зв.); а то тыи

которыи соу(т) в҆ трънию засѣяни. коли оуслыша(т) слово а тросканѧ сего свѣта и прелéсть богатства, и дроугы(х) похотій, входачи задоушаю(т) слово (1556-1561 *ПЄ* 140 зв.); съ чого тотъ папежъ великого богатства набылъ (1582 *Посл. до лат.* 1125); Вспомни Євгéній ..., я́ко про(д)кове твои ... би́скѹ́пове ... па́нства мона(р)хіє бога(т)ства мо(ж)ности костелови по(д)би́ли (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 48); они были готовы дѣля Бога, коли жадавъ, роздѣлити усе, не надѣяли ся на богатство, якъ сесъ молодый пушовъ скорбенъ (XVI ст. *НЄ* 126); бога(ц)ства ваши погнили, шаты ваши молѣ поєли (II пол. XVI ст. *КА* 173); Богáтство, мѹ́дрость, слава, си́ла всє прєхóдитъ, Нѣчóгося трвáлого в҆ ми́рѣ нє нахóдитъ (Київ, 1622 *Сак. В.* 40 зв.); Имѣниѧ: грошѣ, богáтство, маєтность (1627 *ЛБ* 48); мы на земли́ бога(т)ство збирáємо (Устрики, І пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 215); Бл҃годарѹ таѧ, Парáклитє ... Источничє прємоу(д)рости, и Рáзѹма, ... прєнайвы́шшєє добрó, и богáтєство, прєизобы́лнωє (Чернігів, 1646 *Перло* 35); нє просил є(ст) богатствъ, и маєтностіи, и славы (серед. XVII ст. *Хрон.* 290 зв.);

(*достаток усього, розкіш*) багатство: ты(ж), кто коли длѧ ха҃ богатєство опоу́ститъ стокрóть бóльше вѹ́зметь, и жи́вотъ вѣчныи наслѣдить (1556-1561 *ПЄ* 82 зв.); Слáва и богáтъство в домѹ̀ єго нє оскѹ̀дѣєтъ, И по врємєнныхъ бл҃гахъ сѧ надѣ́єтъ (Острог, 1581 *См. В.* 7 зв.); видиме очима богаство сегосвѣтнее, чомъ богатыи люде сутъ у чести великуй (XVI ст. *НЄ* 167); Пусть нынѣ латыня фарисейски хвалит, пусть в богатьствѣ с оным богатым // гобзуют ... а мы, православныи, терпим, а мы похулени, поруганы ... будем (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 161-162); насмотрѣтесѧ на богáтєство и рѡ́скоши єго (Почаїв, 1618 *Зерц.* 67); Лѣпшій ... єст҆ справєдли́выхъ нєдостáтокъ, нѣжли грѣшныхъ мнѡ́гоє богáтство (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 71).

2. (*сукупність матеріальних цінностей*) багатство: Жіє́шь тáкъ якобысь нѣкгды немѣлъ ѹ̀мерети, Хóчешь всѣ богáтства на земли пожерети (Київ, 1622 *Сак. В.* 44).

3. (*велика кількість, багатоманітність*) багатство: поклана́ю колѣнѣ мои ко ѡ(т)цѹ̀ га҃ нш҃его іс҃ ха҃, ... абы вáмъ дáлъ по богáтствѹ̀ слáвы своєѧ си́лою оумоцни́тисѧ дх҃омъ Єго (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 39); Не ижъ бы церкви и о душахъ дбалъ, але або богатство злота И сребра зобралъ — для того прагнетъ на епископство!! (1603 *Пит.* 101); Пыха вшелáкоє цнѡтъ богáтство и спрáвы дóбрыи роспорóшѹєтъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 4).

4. *Перен.* (*щось дуже важливе, цінне, значне*) багатство: Цє(р)ковноє бога(т)ство нищи(х) ... во нєдѹ́ги въпа(д)ши(х) и нищи(х) ко(р)млєниє, ... вдова(м) пособіє, дѣвица(м) потрєбы ... людиє имѣньє своє давали (Перемишль, 1592 *ЛСБ* 399); Єсли тє́жъ смрътъ на тебе настѹ́пит҆, нє бóйсѧ: бо прє́ст҆є є(ст), тóлко Вѣрѹ̀ заховай, скáрбъ нє ѹ̀бываю́чый, богáтство ... трвáючєє (Київ, 1625 *Злат. Н.* 129); плáчь фрасѹ́йсѧ и стогни, жє́сь сѧ єщє нб҃(с)ных҆ и Дх҃овных҆ богáтствъ нє стáл҆ оучáстником҆ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 14); А нищєтóю своєю збогатилъ єси насъ, // Богáтєствомъ Нб(с)нимъ довóлню (Чернігів, 1646 *Перло* 59-59 зв.); **богатство вѣчноє, вѣчноє богатство** — вічне царство, рай: Для тебемъ тут зстѹ́пило, абыс ти ѹ̀бога До богатства вѣчнаго з Тѣломъ постѹ́пила (І пол. XVII ст. *Рез.* 175); Сн҃ъ Бж҃ій в темный Вертéпъ странствѹєтъ, И на земли доброво́лне нищєтѹ̀ пріи́мѹєтъ, А на(м) в҆ Нб҃ѣ вѣчноє богатєство готѹєт (Чернігів, 1646 *Перло* 56).

БОГАТШИЙ, БАГАТШИЙ, БОГАТШІЙ, БОГАТШЫЙ, БОГАТЪШИЙ *прикм. в. ст.* **1.** (*який має більші матеріальні цінності або володіє ними*) багатший: А позычати мают нє на захованє смотрячи ани ты(м) которыє хотя(т) быти богатъшии алє котории бо(л)шии нєдостатъки тєрьпять з допѹ̀щєня божєго (Львів, 1586 *ЛСБ* 71); чл҃къ ко(ж)ды(и) хóчє(т) єди(н) ѡ(т) дрѹ́гóго бл҃шій бы́ти, или бога(т)шій (XVI ст. *УЄ* № 29519, 101 зв.); Присмотритеся первому излишнему слову того езуита, яко богатшая Русь, книжки его повыкупавши, попалила (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 165); Албо гды́бы якáѧ Па(н)на, на(д) вси и́нши̇и сличнѣ́йшаѧ, мѹдрѣ́йшаѧ, и бога(т)шаѧ, взѧла собѣ за мѹ́жа оубóгого ...//... а знáвши з нєго спрóсныи рѹ́бы, ѡболоклáбы єго в҆ кролє́вскіи шáты (Вільна, 1627 *Дух. б.* 66-67); розѹ́мѣлъ єси сєбє ... на(д) доброго лѹ́чшимъ,... на(д) богатого бога(т)шимъ (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 270); богáчь // ... нє хóчє(т) оудѣли́ти оубѡ́гомѹ̀ áлє єщє прáгнє(т) зáвшє и(ж)бы бы(л) бога(т)ши(м) (1645 *УЄ* № 32, 196 зв. - 197).

2. (*забезпеченіший*) багатший: тєпє(р) коли би(с)кѹ̀по(м) зоста(л) в черевѣ ши(р)ши(и), в го(р)лѣ

сла(с)голюбнѣ(и)ши(и) … в доста(т)кꙋ бога(т)ши(и), и в слꙋговина(х) дово(л)нѣиши(и) (1598 *Виш. Кн.* 275);

(*розкішніший, пишніший*) багатший: слугъ болшей абы мѣлъ, покармовъ столы полные и богатшие! (1603 *Пит.* 101).

3. (*цінніший, кращий*) багатший: Прето, нимъ за помочю Бж҃ею бꙋдеть грꙋ(н)товнѣ(и)шая, и *бога(т)шая* фꙋ(н)дация, з которои бога(т)шее ѡпатре(н)є мѣти бꙋдꙋть (Луцьк, 1624 *ПВКРДА* I-1, 74).

4. (*значніший за величиною, розмірами*) більший: та(к) бы́лъ поты(м) вознесе́нный, же єще бы(л) бога́тшїй два ра́зы·ни(ж) первє(и) ѡбра(з) тръпли́вости (поч. XVII ст. *Проп. р.* 204 зв.); зоста́вилъ потóмкѡмъ своймъ, бѡга(т)шїє и ши́ршїє грани́цѣ (Чернігів, 1646 *Перло* 3 зв. ненум.).

5. *Перен.* (*який переважає когось у чомусь*) багатший: Авраа(м) ѡ(т) всѣ(х) лѣпши(и), щю(т)ли(в)шїй, и свои(м) малы(м) ѡ(т) ба҃ ємоу да(н)ны(м), // на(д) црьски(ми) незличоными скарьбы бога(т)ши(м) бы(л), а то чемꙋ (п. 1596 *Виш. Кн.* 244-244 зв.); Въ злю́правїи ѡ(т) въсѣ(х) бога(т)шїй, Въ вѣрѣ же ѡ(т) въсѣ(х) неменьшїй, И въ покаанїи нє послѣ(д)нѣшїй (1599-1600 *Виш. Кн.* 199 зв.); Прето, нимъ за помочю Бж҃ею бꙋдеть грꙋ(н)товнѣ(и)шая, и бога(т)шая фꙋ(н)дация, з которои *бога(т)шеє* ѡпатре(н)є мѣти бꙋдꙋть (Луцьк, 1624 *ПВКРДА* I-1, 74).

Див. ще **БОГАТѢЙШИЙ.**

Пор. **БОГАТЫЙ.**

БОГАТЪ *див.* **БОГАТЫЙ.**

БОГАТЫЙ, БАГАТЪ, БАГАТЫЙ, БОГАТИЙ, БОГАТЇЙ, БОГАТЪ, БОГАТЬ *прикм.* **1.** (*який має великі цінності, майно, гроші*) багатий, заможний: ѡнь тоє оуслышав҆ши засмоутилсѧ велми бо бы(л) ве́л҆ми богать (1556-1561 *ПЄ* 301); тай есь богатъ, не будь мерявый, тай пышный, тай не божи ся (XVI ст. *ПЄ* 18); ѡнегда здарты(и) є(ст) єдинь богатый кꙋпець ведлє того дерева (к. XVI ст. *Розм.* 37 зв.); Только коли трафится Руска богатая албо дедичка маєтности, … то позволяют своимъ таковую взяти албо пояти (Львів, 1605-1606 *Перест.* 50); Бꙋд҆тє дх҃мъ, оумы́сломъ и тѣломъ здорóвы … Бога́тыи бога́тствомъ кꙋпꙋйте збаве́нє (Вільна, 1620 *Лям. К.* 21); Авра́мїй: Бога́тъ (1627 *ЛБ* 171); тогосвѣтнїи матки ради бы жебы и(х) сн҃ове были сла́вными богатыми и мꙋдрыми (Височани, 1635 *УЄ* № 62, 17 зв.); жи́дове зловѣрнїи ѡжида́ютъ, месі́ана своегѡ, бога́тогѡ ба́рзо (Чернігів, 1646 *Перло* 138); Неема́нъ … бы́лъ мꙋ(ж) мꙋ́жный и бога́тый, але трꙋдова́тый (серед. XVII ст. *Хрон.* 323 зв.);

у знач. ім. багатий, багач: Єв(г)листа выписоуе … якъ ты(ж) богатыи с тѧ́ж҆костю доиде нб(с)нои ра́дости (1556-1561 *ПЄ* 164 зв.); Бога́ты(и) надъ ꙋбоги(х) в школѣ, ничи(м) вы́шшии не маю(т) быти, то(л)ко само́ю наꙋкою (Львів, 1587 *ЛСБ* 87, 3); Коли умеръ богатый, погребли его у аду, та мучивъ(ся) тамъ (XVI ст. *ПЄ* 148); сꙋдїа … не почти(т) мꙋдры(х) на(д) грꙋбы(х), áнѣ бога́ты(х) … на(д) оубóги(х) (Вільна, 1596 *З. Каз.* 78); бога́тые ѡ(т) ве́ликого стара́нья шалѣют҆ оубогїе ѡ(т) вели́кого оубо(з)ства посхли (Острог, 1607 *Лѣк.* 126); Незбóжный побóжности наꙋча́єть сѧ, … ла́комый щодробли́вости, бога́тый дава́нѧ (Київ, 1623 *МІКСВ* 76); ѡ(т) землѣ звѣрѡве … // рѡ́дѧтсѧ, и слꙋжатъ животꙋ твое́мꙋ, с ты(х) шáти бога́томꙋ и нищемꙋ (Чернігів, 1646 *Перло* 4 зв.); Бога́тый не прилóжитъ до полси́клѧ, а оубогі́й ничогѡ не оумнѣ́йшитъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 108).

2. (*який має в достатку що-небудь*) багатий: ст҃ы(х) чтѣний слꙋшая. багатъ боуде(ш) разꙋмо(м) (1489 *Чет.* 286); богатыє горы крꙋшце(м) золоты(м) … иꙋ(с)тинꙋ(с) ѡписує(т) и вы(с)лавляє(т) (1582 *Кр. Стр.* 31 зв.); Тóѣ те́ды так҆ бога́тоѣ щоты пожада́ймо (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 165).

3. (*великий, достатній*) багатий: В п‹о›нед‹ѣ›локъ‹› аще прилꙋчитсѧ Рож‹де›ство Хв҃о, боудетъ зима добра, весна и лѣто мокро, жатва богата (к. XVI ст. — поч. XVII ст. *Яв. Рук.* 113).

4. (*пишний, розкішний, дуже гарний*) багатий: злоупили з оны(х) єи богаты(х) оубйровъ (Львів, 1585 *УЄ* № 5, 303 зв. (на полях).

5. (*цінний, дорогий*) багатий: Поздрѣв҆ши и оузрѣл҆ кóторыи то в҆мѣтали дары свои богаты(и) люде до скарбницѣ цр҃ковнои (1556-1561 *ПЄ* 313); не вм(с)л і … до(ч)ки богаты(м) вѣно(м) бискꙋпски(м) ѡбвѣнꙋєте (1598 *Виш. Кн.* 274); в рынкꙋ на(д) богатыми крамы, домовъ деди(ч)ны(х) г҃ (Львів, 1609 *ЛСБ* 1046, 6); цр҃ъ вѣчнои сла́вы хс҃ да́ры свои бога́тыи … положи(в) в неи (Почаїв, 1618 *Зерц.* 51); посла́лъ емꙋ оупоми́нки

бога́тыи (Київ, 1627 *Тр.* 291); ска́рбы бωга́тіи ω(т) ни́хъ побра́нω (Чернігів, 1646 *Перло* 122).

6. *Перен.* (*духовно вищий*) багатий: В҆ тестаме́нтѣ бовѣмъ Ха҃ дѣдича зоста́вилъ своє́гω … имѣнїа, и ста́л҆са бога́тымъ в҆ Ба҃ (Київ, 1624 *МІКСВ* 100).

7. *У знач. ім.* Багатий. Вл. н.: Кирикъ багатый (1649 *РЗВ* 119 зв.); Тышько Богати(и) (Там же, 427 зв.).

БОГАТЫРСКИЙ, БАГАТЫРЬСКИЙ *прикм.* Богатирський: коли которыи храборъ, добрая дѣла багатырьскаа вдѣлає(т) (1489 *Чет.* 39); Где вачи(т) (!) знаки богатырско(г) мє(н)зства, ве́спо(л) с цнотами, по(л)ными набожє(н)ства (Острог, 1612 *На г. Остр. Час.* 2); Где оучини́лъ грани́цѫ, Ге́ркѡлесъ ѡнъ си́лный Пра́цъ свои(х) Богатырски(х) (Київ, 1632 *Євх.* 297).

БОГАТЫРЪ[1], БОГАТИРЬ *ч.* Те саме, що **богачъ**: Єже́вє нє даютса поима́ти псо́мъ дла ѡстротинъ свои́хъ; та́къ и нєми́лостивыхъ богатыре́въ; и нєоужи́тыхъ, нє имѫтса го́лосы оубо́гихъ и ни́щі(х) оу́ха бо свои затыка́ютъ нємл(с)рдіємъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 36); Славныи … богатирове и отъ непріятелей и отъ невѣрныхъ пріймали дары почетныи (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1109); ω(д) сме́рти в҆ моци то своє́й ма́єшь, ты бωгатыре́й: и з бога́тства ѡбыдра́ла, и всѣхъ сла́вныхъ вѣка сєгω: до тємни́цѣ свωи забра́ла (Чернігів, 1646 *Перло* 122 зв.).

БОГАТЫРЪ[2], БОГАТИРЬ, БОГАТЫРЬ *ч.* (*герой, хоробрий воїн, витязь*) богатир: исполи(н) силный богатырь (II пол. XVI ст. *ЛА* 183); я(к) о́ный нѣколи вели́кїй богаты́ръ Троя́нскїй Єкторъ … разилъ нєпрїа́тєла (Київ, 1623 *МІКСВ* 73); Вале́чны(х) Богатыро́въ Кле́йно(т) знамени́тый, в дѣлности, мо́ци, сла́вѣ, чи́лости ѡбфи́ты(и) (Львів, 1642 *Час. На г. Лв. тит.* зв.).

БОГАТЬ *див.* **БОГАТЫЙ.**

БОГАТѢЙШИЙ *прикм. в. ст.* (*який переважає когось у чомусь*) багатший: вы єста свѣтъ всємоу мироу, бг҃атѣишая цр҃а моудрѣишая философа (1489 *Чет.* 23 зв.); мы же вмѣщаем божество всесовершенное и богатѣйшее (1610 *Виш. Посл. Лв. бр.* 233).

Див. ще **БОГАТШИЙ.**

Пор. **БОГАТЫЙ.**

БОГАТѢТИ *дієсл. недок.* **1.** (в кого, в що, чим і без додатка) (*ставати багатим*) багатіти, збагачуватися (ким, чим): бєзумнїчє … тои то ночї доушу твою вытяноут ω(т) тебє а тоє што єс наготовал комоу́ будєт, так єсть каждый которій събѣ громадит, а не въ бг҃а богатѣет (Володимир, 1571 *УЄ вол.* 75); Туй можеме познати, чомъ одны богатѣють люде правдовъ, муковъ рукъ своихъ, … а другыи кривдовъ (XVI ст. *НЄ* 175); Были з поганъ мнѡгїи, которыи слѡшнѣй в сла́вѫ нижъ в скарбы богатѣти розѫмѣючи, маєтности и всѣ доживѡтныи доста́тки, дла сла́вы садили (Єв'є, 1616 *УЄ Єв.* 1 ненум.); и́мъ бо́льшєй богатѣєть, ты́мъ да́лє(и) ємѫ новѣйшїи ди́вы пока́зѫютса (Вільна, 1627 *Дух. б.* 77); Богатѣю: бога́ты(м) зостава́ю, є́стємъ, стаю́са (1627 *ЛБ* 187); вєли́кими доста́тками, // (зємлєю, и мо́рємъ богатѣючи) роскошовал҆ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 598); locupleto, as, богатѣю (1642 *ЛС* 257).

2. (кого) Робити багатим, збагачувати: Ска́рбъ то нико́ли нєѡскѫдѣва́ючїй, доскона́лє богатѣючїй чл҃ка (Київ, 1648 *МІКСВ* 349).

Див. ще **БОГАТИТИ, БОГАТИТИСА.**

БОГАЦСТВО *див.* **БОГАТСТВО.**

БОГАЦТВО *див.* **БОГАТСТВО.**

БОГАЧОВЪ *прикм.* **1.** Багачів: азы́къ богачо́въ мѫчитса … ω кро́плю воды́ про́ситъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 603).

2. *У знач. ім.* Вл. н.: третего Ивана шурина, албо швакгра Богачового, по которомъ жита его полъволоки и чверть волоки … взялъ (Луцьк, 1633 *АрхЮЗР* 6/І, 493).

БОГАЧЪ, БОГАЧЬ *ч.* Багач: бога́чь кохалса в тогосвѣтны(х) спра́ва(х) в шатахъ дорогы(х) в бисерѣ(х) (XVI ст. *УЄ* № 29519, 210 зв.); такъ и бога́чь о́ный, якобы оуво спѣ на семъ свѣтѣ бы́лъ бога́тъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 37); Ла́заръ на высо́кость вшо́лъ вы́шшѫю, а бога́ч҆ в҆ про́пасть изшо́лъ ни́зшую (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 602); Лѫпѣж҆цами назва́ти мо́жем богачо́въ, которыє ω(т) ты́хъ што заплати́ти нє могѫтъ, рє́чь позыча́нѫю та́жко вытага́ють (Львів, 1645 *О тайн.* 111); сѫдїа правосудныи, за грѣхи тво(п) пошлє́тъ та на мѫки вѣчныи … скѫпы(и) бога́чѫ (Чернігів, 1646 *Перло* 147).

Див. ще **БОГАТЫРЪ[1].**

БОГДАНЦИ *мн.* Волохи: кождый ω(т)мѣнны(и) свои(м) голосо(м) зовомы(и) язык меновите грєци, арапы … богда(н)ци (1596 *Виш. Кн.* 250 зв.).

10 738-4

БОГИНЯ, БОГИНА, БОГЫНА, БОГИНИ *ж.* Богиня: наѹчи(ла) и(х) тєми(с) богини абы ко(сти) ма(т)ки своєє прє(д) сєбє мєта(ли), с которы(х) ѡживѹ(т) сыновє и дѣвки (1582 *Кр. Стр.* 22 зв.); Ѡбра(з) то(т) єстъ прєсла́внаѧ бцa нє богы́нa нєвстыдли́вой и бри(д)кой ма(с)ти ... а́лє визєрѹнокъ всѣ(х) цно(т), вшєлакой чи́стости црица (поч. XVII ст. *Проп. р.* 273); Аѳи́ны: Бє(з) хо́лма, бє(з) па́горка, бє(з) згромажє(н)ѧ, або ѡ(т) аѳи́ны, то́ є(ст), Мѣнєрвы боги́нѣ наѹ(к) ... изѧ(щ)на в' прєм(д)рости, или почтє(н)на в' ра́зѹмѣ (1627 *ЛБ* 173); Вотѹ́йтє, бы мѣлъ Сатѹрнѹ́совы́ми Зє́мный оурожа́й ча́сы золоты́ми Приѡздоблє́нный; к' томѹ Господы́ню Цє́рєсъ Боги́ню (Львів, 1642 *Бут.* 8).

БОГИСЛАВЕЦЪ *див.* **БОГУСЛАВЕЦЪ.**

БОГМЕ, БАГМЕ, БОХМЕ *част.* (*стверджувальна*) (*уживається для підтвердження чого-небудь або заперечення в чомусь*) справді, так, *заст*. бігма, бігме, їй-богу: Ажъ будешъ (*в ориг.* бѹшъ. — *Прим. вид.*) так чинити, багмє, часть будєшъ имати у царствѣ нєбєснумъ (XVI ст. *ПЄ* 66); Bohme to jest prawdu tobi powidaiu Bo ieho po borody horásd znáiu (Раків, поч. XVII ст. *Траг.* фотокоп. 4); Bochmeś czołowik choroszy Lyboy maiesz mnoho hroszj(!) (Яворів, 1619 *Гав.* 17).

БОГОБЛАГАТЕЛЬНЫЙ *прикм.* **1.** Який має на меті умилостивити, вшанувати Бога: А пил'нє всѣх' ва(с), прошѹ, абыстє и за моє смирє́ніє Га Бга стыми Млтвами своѣми и Бгоблага́тєл'ными офѣрами, оумилостивлѧ́ти и блага́ти нє занєха́ли (Львів, 1646 *Жел. Сл.* 46 зв.).

2. Який містить молитви до Бога: Кото́раѧ то Бгоблага́тєлнаѧ Кни́га, ... пѡ грє́цкѹ назва́на єсть Лєтѹргіа́ріонъ: Пѡ́ Словє́нскѹ // зась Слѹжє́бникъ (Львів, 1646 *Жел. Сл.* 3 зв. - 4).

БОГОБОЙНЕ *присл.* (*стп.* bogobojnie) те саме, що **богобойно:** має игумє(н) того свєтого манастыра ... во въсє(м) иску(с)нє и богобо(и)нє иночєски поступовати (Новогородок, 1590 *ЛСБ* 137); всѣ(х) ты(х) ли(ч)бою знаємо, кото́ріє на сп(с)ніє в то(и) жи(з)ни вѣ(к) сво(и) бгобо(и)нє изнѹрили и плоды хр(с)тіѧ(н)ства в' собѣ показали (п. 1596 *Виш. Кн.* 239); Што́жъ єщє, гды́ по́йзримъ на жи́тіє ... Єѵѳи́міа ..., и гды тогѡ по́стѹпки розбира́ти бѹ́дємъ; ано Богобо́йнє ... жи́лъ (Київ, 1625 *Коп. Ом.* 164); ко́жномѹ чл҃вкови до́брє и богобо́йнє жи́ти при́стоитъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 22).

БОГОБОЙНО *присл.* Богобоязливо, *діал.* богобійно: Въсє врє́мѧ лю́то и плача досто́ино Оужаса́єтсѧ сіє зрѧ́ бгобо́ино (Острог, 1581 *См. В.* 7).

Див. ще **БОГОБОЙНЕ.**

БОГОБОЙНОСТЬ *ж.* Те саме, що **богобоязньство:** благочє́стіє, богобо́йность, побо́жность, набожє́нство (1596 *ЛЗ* 30); мы з' ни́ми з' вшєлѧ́кою бгобойностю, и прагнє(н)ємъ сєр'дє́чны(м), якъ єди́ными оусты заклич́мо, и заспѣва́ймо (Дермань, 1604 *Охт.* 13); Блгочє́стіє: Бгобо́йность, Побо́жность, до́броє ѡ Бгѹ розѹмѣньє, и до́броє єго хвалє(н)є набожє(н)ство, рєлгіа (1627 *ЛБ* 10); Сватобли́вє прєтѡ и мы бра́тіє, и побо́жнє празнѹ́ймо, ти́хо и скро́мнє сто́ѧчи, дѹхо́вныхъ сло́въ пи́лнѡ слѹхаймѡ: ро́зѹмо(м), пова́жностю, и богобо́йностю сєбє оукраша́ймѡ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 973); Двана(д)цать єсть оужива́ній нєпора́дны(х) свѣта: Мѹ́дрый бє(з) оучи́нковъ, Стары́й бєз' Богобо́йности (Львів, 1645 *Жел. Тр.* 6).

БОГОБОЙНЫЙ, БОГАБОЙНЫЙ *прикм.* Те саме, що **богобоязливий:** Вѣдаємо ижє бъ грѣшниковъ нє слоу́хає(т) алє кто бы былъ богобойный, а чинилъ во́лю єго́ то́го слоу́хаєть (1556-1561 *ПЄ* 387 зв.); всѣ братья ... обрали згоднє чоловѣка побожного, бо́габойного, въ письмє свєтомъ добрє научоного, ... на имя Мєлєтия Хрєбтовича (Торунь, 1576 *АрхЮЗР* 1/І, 65); А доброму и богобойному свяшєнникови жона нє зашкодитъ (1603 *Пит.* 87); Вѣдати ко́ждомѹ з ва́съ при́стоитъ, бгобо́йныє свщєнници и діа́кони, кото́рымъ таѧ кни́жка длѧ ѡ(т)правова(н)ѧ ... бжих спра́въ, вла́снє належить, ижъ длѧ тыхъ причи́нъ ... єстъ выдрѹкована (Острог, 1606 *Пал. Мол.* 2); Шлѧхє́тной и Бгобойной Молоди ... и всѣм' вє́спол блгонравным' Спѹдє́ѡ(м) ... здоро́вѧ до́брого ... оупрє́ймє зы́чит' (Київ, 1636 *МІКСВ* 316).

Див. ще **БОГАБОЯЧИЙ, БОГОБОЯЗНИВЫЙ.**

БОГОБОРЕЦЪ *ч.* Богоборець: Жидовє ... лєстцє(м) и бгобо(р)цє(м) єго называю(т) и на смрть єго сказоую(т) (!) (XVI ст. *УЄ Трос.* 66); Икономáхи, то єсть ѡбразобо́рцы злѹчи́вшисѧ з' богобо́рцы Жидами ... оучинили вєли́коє прєслѣдова́ніє Цркви Бжєй (Київ, бл. 1619 *О обр.* 31); Богобо́рєцъ. Cum deo pugnans (1650 *ЛК* 429).

БОГОБОРНЕ *присл.* Те саме, що **богоборно:** Але невда́чный Апоста́та и не ѡбрѣза́ный жи́дъ, и на то́са Богобо́рне ѡ(т)зове́тъ (Київ, 1632 *МІКСВ* 277).

БОГОБОРНО *присл.* Проти Бога: два початки єдиномꙋ ѡ(т) тройца лицꙋ въводєчи, што єсть бг҃оборно и законопротивно (Острог, 1587 *См. Кл.* 18).

Див. ще **БОГОБОРНЕ.**

БОГОБОРНЫЙ *прикм. у знач. ім.* Той, хто виступає проти Бога: г(с)и і҃с(с)ъ х(с)є бє҃ мои. раздрꙋшилъ єси бг҃оборны(х) столпъ (1489 *Чет.* 101).

БОГОБОРНЯ *ж.* Вороже ставлення до Бога, богоборство: с то(!) срѣди а бг҃обо́р'ни лѣстци соу(т) а безакон'ници (Смотрич, II пол. XVI ст. *Проп. Д.* 15).

БОГОБОЯЗЛИВЫЙ, БОГОБОѦЗЛИВЫЙ *прикм.* Богобоязливий, богобоязкий: Вы́гонєны зайстє бываю́т' бѣсовє, и че́рез' людій розꙋ́мныхъ и богобоѧзли́вых' силою Хв҃ою спомо́жєныхъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 620); Авдѣа былъ бг҃обоязливый ве(л)ми (серед. XVII ст. *Хрон.* 310 зв.).

Див. ще **БОГАБОѦЧИЙ, БОГОБОЙНЫЙ, БОГОБОЯЗНИВЫЙ.**

БОГОБОЯЗНИВЫЙ, БОГОБОѦЗНИВІЙ *прикм.* Те саме, що **богобоязливый:** члк҃ъ то́тъ то былъ справедливый и бг҃обоязнивый (1556-1561 *ПЄ* 214 зв.); научила церковь христова вѣрнаго быти простым, а не хитрым; богобоязнивым и мирным, а не жестоким (1608-1609 *Виш. Зач.* 206); Сєго ра́ди Мы ... Митрополітъ Кієвъскій ... и Бг҃обоѧзни́вїи Сщ҃енници ... // ... Събо́ръ вчини́хомъ (Львів, 1614 *Вил. соб.* 5-6).

Див. ще **БОГАБОѦЧИЙ, БОГОБОЙНЫЙ.**

БОГОБОѦЗНЬСТВО *с.* Богобоязливість, богобоязність: [А] заты(м) пришє(д)ши Іѡсифъ съ Никодимо(м) коу тѣлоу ст҃омоу, поч(с)тнѣ оуклонилисѧ з велики(м) бг҃обоѧзньство(м) ... почали знимати тѣло Іс҃ово съ кр(с)та (XVI ст. *УЄ Трос.* 80); а ѡнь ты(ж) ... з великы(м) бг҃обоѧзньство(м) и ср(д)чны(м) плачє(м). почаль ... снимати тѣло съ кр(с)та на́шего мл(с)ти́ваго избáвителѧ (Смотрич, II пол. XVI ст. *Проп. Д.* 15); потреба є(ст) на(м) того прїслоухати и(з) богобоѧ(з)ньством, и со любовию и ты(ж) с оукроухою срдє(ч)ною ѡ воскрс҃енїи и(з) гроба нашего іс҃ ха҃ (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 47).

Див. ще **БОГОБОЙНОСТЬ.**

БОГОБУЙЦА *ч.* (*стп.* bogobójca) той, хто вбив Бога, богоубійник: Вшеляко ся, за творцемъ своимъ земстити: И Богобуйцамъ, задосыть учинити (Львів, 1630 *Траг. п.* 162).

БОГОВГОДНО *див.* **БОГОУГОДНО.**

БОГОВГОДНЫЙ *див.* **БОГОУГОДНЫЙ.**

БОГОВИДЕЦЪ *ч.* Той, хто бачив Бога: а если то́тъ кто выстꙋпитъ, з' а́рїєва, и понꙋръского зборꙋ ... нехáйже спыта́єтъ ст҃го іѡа́нна бг҃ови́дъца, що то за єр(с)лимъ з' Нб҃а сходѧ́чїй (Почаїв, 1618 *Зерц.* 46); я́кобы но́вый нѣкїй Бг҃ови́дєцъ, свои ѡ(т) Бг҃а табли́цѣ напи́саныи Лѣствицꙋ мо́влю оуказа́лъ на́мъ (Київ, 1627 *Тр.* 558); Та́кжє и дрꙋгїй бг҃ови́дєцъ Іѡа(н) рєкъ (Чернігів, 1646 *Перло* 164 зв.).

БОГОВИДНЫЙ *прикм.* Який здатний бачити Бога: и такъ помра́чи сѧ ѡ́ко мо́є бг҃ови́дноє, по(д) брє́мєнємъ лѣности (Чернігів, 1646 *Перло* 170).

БОГОВИДѢНЇЄ *с., перен.* Бачення Бога: А если хочеш' ви́дѣти ѡбѣтова́ннꙋю стра́нꙋ, цр(с)тва Нб(с)ногѡ, тог(д)а и ты́ възы(и)ди́ на горꙋ, высо́кѡи бг҃омы́слности, бг҃овидѣнїѧ (Чернігів, 1646 *Перло* 168).

БОГОВОЗЛЮБЛЕННЫЙ *прикм.* Такий, якого любить Бог: абы мѣ(л) пе́ршєє сєдѣньє и го́дность на всѣхъ собра́нїа(х) собо́ровъ ... абы нє то́лко про(д)кова(н)є в че́сти, абы мѣ(л) на(д) сщ҃енными митрополи́тами и на(д) бг҃овозлю́бленными архїеп(с)пы и еп(с)пы, але и на(д) тыми блж҃еннѣйшими архїеп(с)пы ахридо́нскимъ и ки́пръскимъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 88).

БОГОВОЛШЕБНИКЪ *ч.* Боговіщун: Блг҃оговѣннѣйшїй. Богово(л)шє́бници, вѣщковє (1627 *ЛБ* 11).

БОГОВѢНЧАННЫЙ *прикм.* (*освячений Богом*) боговінчаний: абы́сь ѡ(т) тогѡ ча́сꙋ бы́л' назва́ны(и) Бг҃овѣнча́нны(и) то́ є(ст) Бм҃ъ Короно́ваны Ца́ръ Короно́ва(н) Коро́ною Ца́рскою, Рꙋка́ми прєѡсщ҃е́нного Митрополи́та ки(р) Нєофи́та з' еп(с)пы (Київ, 1623 *МІКСВ* 70).

БОГОГЛАСНЫЙ *прикм.* Який проповідує слово боже: С по́моцью бж҃їю ... дописана есть прьшаа часть наоуки. книгы єв(г)лєи ст҃ои з дх҃а ст҃го выложоной бг҃огласнымь ма(т)оєѡ(м) (1556-1561 *ПЄ* 123 зв).; Богогла́сный Єв(г)листъ Лꙋка наꙋкꙋ слѡ́въ Єв(г)лскихъ при́повѣст'ю намъ прєклада́єтъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 675).

БОГОДАННЫЙ *прикм.* Даний, дарований Богом, *діал.* богоданний: ѳеωдώсїа: Бгодáнна (1627 *ЛБ* 210).

БОГОДАРОВАННЫЙ *прикм.* Дарований Богом, *діал.* богоданний: Што всé терпать, жé ся оудáли бóлше за свѣцкою Дїалектúцкою вѣдомостю и оумѣєтностю, анѣжли за дхóвною Црковною и Бгодаровáнною фїлосóфїєю (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 202); ѳеωдώра: Бгодарова(н)наа (1627 *ЛБ* 210).

БОГОДУХНОВЕННЫЙ *прикм.* Натхненний Богом: мы смѣреннїи по дарꙋ стго дха, повелениє(м) га ншго їс ха совѣто(м) бго дхнове(н)ны(х) сты(х) писани(и) пасты(р)скы(м) строениє(м) повелѣваε(м) (Перемишль, 1592 *ЛСБ* 399); в то(м) же пúсмѣ бгω-дхновéнно(м) жаднаꙗ таємница яснѣ(и) и значнѣ(и) змоцнéнаꙗ не есть (поч. XVII ст. *Проп. р.* 229); А стый апостолъ Павелъ, животъ вѣчны(и) проповѣдꙋючы, и до него всѣхъ люде(и) бгодꙋхновенною наꙋкою своею, ꙗко вселенскы(и) ꙋчитель вeдꙋчы, абысмо собѣ тꙋтъ на томъ свѣтѣ долгихъ лѣтъ не ωбѣцевали (Корець, 1618 *З. Поуч.* 171 зв.); вшелáкаꙗ арматꙋра албо збрóꙗ, на то(и) вынéслой Бгодхновéнное молúтвы вежи вúси(т) (Київ, 1634 *МІКСВ* 313); Тепéръ, ... на пúлˇное, в҆ Пáствѣ мóегω смиренїа найдꙋючихсꙗ Сщенниковъ жадáнїе Пꙋстúлемъ на свѣтъ Бгодхновéннꙋю книгꙋ (Львів, 1646 *Жел. Сл.* 3 зв.);

наділений божою мудрістю: то есть дѣло Аггл҇ского ꙗзыка, и // бгодꙋхновéнного мꙋжа достóйности и рóзꙋма (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 289-290); Довóдо(м) тогώ сꙋтъ Книги Церкóвныи Бгодꙋхно-вéнными мꙋжáми з҆ грéцкогω ꙗзыка на словéнˇскїй прелωжóныи (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 4).

Див. ще **БОГОДУХОВЕННЫЙ.**

БОГОДУХОВЕННЫЙ *прикм.* Те саме, що **богодухновенный**: Блгорωдныи ... пáнъ Павел Шꙋмланьскыи со женою своею благородною Янˇкою ... придает сїю бгодꙋховенную кнїгу Стое Євглїе тетрь кꙋ ωбители в лꙗдском (Лядське, 1637 *Паньк.* II, 13).

БОГОЗВАННЫЙ *прикм.* Званий Богом: Богозвáнный. A deo uocat(us) (1650 *ЛК* 429).

БОГОКОРЧЕМНИКЪ *ч., перен.* Той, хто має світське, неканонізоване розуміння церковних норм; той, хто перекручує вчення Христа: развѣ не мовлю истú(н)ного бгослóва в пꙋстыни искꙋ(с) бе(з)мо(л)вны(м) прете(р)пѣвшаго ... ω(т) таковóго то(л)ко силꙋ того внима(й) себѣ ꙋслышати могꙋ, а ω(т) богоко(р)чемника и м(д)рьца в҆ мирꙋ пресловꙋтого никако(ж) (1598 *Виш. Кн.* 290 зв).

БОГОЛѢПНО *присл.* Як подобається Богові: нине тоть есть, што(ж) первѣе моисѣеви явилсꙗ на горѣ синаистеи. бголѣпно исполнꙗꙗ законъ (1489 *Чет.* 133).

БОГОЛЮБЕЗНЕ, БОГОЛЮБЕЗНѢ *присл.* Те саме, що **боголюбезно**: Боголюбе(з)не епи(с)копе ... блгода(т) бꙋди ω(т) бжиаго ωбѣщаниꙗ (Львів, 1587 *ЛСБ* 89); Панъ Павелъ Вороцовский ... каждо(и) неделѣ и ста ꙋрочи(с)того повине(н) в це(р)кви ходячи просити о я(л)му(ж)ную, нащо ω(н) бголюбе(з)нѣ неω(т)речен(н)о позволилъ (Львів, 1633 *ЛСБ* 1043, 35).

БОГОЛЮБЕЗНО *присл.* З любов'ю до Бога: Потребъно же зело и боголюбезно воменихомъ уступити убо града Рыма ... светейшому папе ... ниже во добрейшомъ месте подъ солнъцемъ лежащый Визанътию градъ постигнути (Вільна, 1599 *Ант.* 551).

Див. ще **БОГОЛЮБЕЗНЕ.**

БОГОЛЮБЕЗНЫЙ *прикм.* (*цсл.* боголюбьзныи) богоугодний: Тобѣ бголюбе(з)ному ... гедиωну болобану и(ж) еси пробачи(л) боя(з)нь бжию (Вільна, 1594 *ЛСБ* 255, 1); Вси котꙋрїи бы смѣли перестꙋпúти границꙋ стго и велúкого собꙋрꙋ, в҆ никéи бывшого, при бытности... бголюбéзного цря константúна ... нехáй не боудꙋтъ в҆ сполéчности (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 191); Бголюбе(з)номꙋ бра(т)ствꙋ ꙋспениа пр(с)тыа бца старъшина(м) ... здравствовати усе(р)дне желаю (Львів, 1607 *ЛСБ* 408, I); Кто прошꙋ не знáлъ в҆ Дховны(х) Бголюбéзногω а Превеле(б): ω(т)ца Кі(р) Міхайла Копистéнского (Київ, 1623 *МІКСВ* 82).

Див. ще **БОГОЛЮБЕЗНѢЙШІЙ.**

БОГОЛЮБЕЗНѢ *див.* **БОГОЛЮБЕЗНЕ.**

БОГОЛЮБЕЗНѢЙШІЙ *прикм. в. ст.* Миліший Богові, богоугодніший: Иже вездѣ ωбрѣтаемїи хр(с)тї-яни, Бголюбезнѣйшїе Єп(с)кпи ... и вси иже га христоименитїи людїе (Львів, 1598 *ЛСБ* 120); а при немъ Боголюбезнѣйшии и благочестивыи тоеижъ Святой Константинопольской Патріаршей Столицы послушнїи Восточного благочестія Єпископы, Господинове и Отцы (Київ, 1631 *ОЛ* 19).

Пор. **БОГОЛЮБЕЗНЫЙ.**

БОГОЛЮБЕЦЪ, БОГОЛЮБЕЦЬ, БОГОЛЮБЕЦ *ч.* Боголюбець: Ѳеофиль есть дрьжавный, яко бы рекль боголю́бець, которыи есть по̂ правдѣ годенъ, абы слыша(л) свѧтого єв(г)лїа (1556-1561 *ПЄ* 202 зв.); Вѣра боголюбцем все творити може, сила бо божія таковым поможе (к. XVI ст. *Укр. п.* 75); яким способом имѣет боголюбец предспѣти до истиннаго разума (Унів, 1605 *Виш. Домн.* 189); Присмотри жь ся ту, боголюбче всякий, хулному провѣщанию Златоустаго (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 239); Ѳеофі́лъ: Бгоприя́тный, а́бо бжїй дрꙋ(г) и́ли бголю́бець (1627 *ЛБ* 210); абы́смѡ не были бо́лшъ нево́лниками, а́ле во́лними: не были зло́сти грѣхо́вной подле́глыми, а́ле свобо́дными: не были свѣтолю́бцами, а́ле боголю́бцами (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 774); Боголю́бець. Dei animans (1650 *ЛК* 429).

БОГОЛЮБИВЫЙ, БОГОЛЮБИВЪ, БОГОЛЮБИВЫ *прикм.* Те саме, що **боголюбний**: Бл(с)вние макария ... митрополита кие(в)ского и галицкого ... ѡ свтомъ дсе возлюбле(н)ны(м) єже ѡ хр(с)те сослужебникомъ бгомо(л)цомъ и бра(т)и ншо(г) смире(ни)я ѡсвще(н)нымъ и бголюбивымъ єп(с)кпомъ (Новогородок, 1547 *ЛСБ* 13); Вєдомо чини(мъ) и(ж) да(л) намъ справу бголюбивы(и) ... єписко(п) Лво(в)ски(и) ... гедеѡ(н) болобанъ ѡ томъ и(ж) ... юрко и ива(н) роготи(н)ци ... бе(з)честие ... ꙋчинили (Замостя, 1589 *ЛСБ* 113); И от того самого знаку, боголюбивы прочитателю, по христову и апостольскому о последних часех изображенню, лживы костел римский познати можешь (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 185); Фїлоѳеи: Дрꙋ(г) Бжїй Бголюби(в) (1627 *ЛБ* 239); П. Васили(и) Леѡнови(ч), П. Васили(и) грыгорович(ъ) ... просили абы были прыняты до союза любве бголюбиваго бра(т)ства (Львів, 1637 *ЛСБ* 1043, 48 зв.); Богопрїймец Сїмеѡнъ ... мꙋжъ былъ боголюбивый и справедливый (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 919); Понꙋди(л)ся тєды и я ко твое(и) милос(т)и написати понеже и и(н)ные кꙋпци греки ... свѣдѣте(л)ствовали ѡ то(м) ... єп(с)пѣ ки(р) Киприянѣ и(ж) є(ст) свтите(л) че(ст)ны(и) достовѣ(р)ны(и) боголюбивы(и) (Київ, 1649 *ЦДАДА* 124, 3, 34).

БОГОЛЮБИЄ *с.* (*цсл.* боголюбие) любов до Бога, боголюбство: неха(и)бы ла(с)ка бжия была з бголюбиємъ твоимъ (Львів, 1587 *ЛСБ* 89); А та(к) пишемо к тобѣ и заповѣдаємо, и дабы єси нѣвче(мъ) нѣ ко єдиномꙋ проти(в)ного што мови(л) во лвовѣ бꙋдꙋчемꙋ бра(т)ствꙋ и єдиномыслию на голова(х) ихъ бголюбиѧ и на потребнѣиши(х) родꙋ люде(м) блгоче(с)тивы(мъ) в которы(х) бгъ почивае(т) и слави(т)сѧ (Там же).

БОГОЛЮБИЦЯ *ж.* Та, яка любить, шанує Бога: прославлень твои приводь бголюбице (1489 *Чет.* 79 зв.).

БОГОЛЮБНЫЙ, БОГОЛЮБНЫ *прикм.* Який любить Бога, боголюбний: Видеши, боголюбны прочитателю, яко от того знаку, по котором езовито правдивы костел римский, яко неподвижны, неотменны и выше всѣх ересей стоит, познавати повелѣвает (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 181); Присмотри жь ся еще бабским басням, послѣдованию того слова хулы, боголюбный прочитателю, что рече домолѣжный баснословец (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 240).

Див. ще **БОГОЛЮБИВЫЙ.**

БОГОЛЮБЪ *ч.* Боголюбець. Вл. н.: Иванъ Боголюбъ (1649 *РЗВ* 419).

БОГОМАТИ *ж.* **1.** Богомати, Богородиця: А кто сѣ покꙋсит порꙋшити [того] нашего даанїѧ и потвръжденїѧ, таковїи да ест проклат ѡт господа и ... от прѣчистїѧ его богоматере (Сучава, 1501 *BD* II, 185); Мл(с)тию бо(ж)єю и млтвами прч(с)тои его бгомтре смире(н)ны(и) макаре(и) єп(с)пъ митрополи(и) гали(ц)ко(и) (Львів, 1547 *ЛСБ* 12); С по́мощїю бжїю и прч(с)тыѧ его бгомтре дописана єсть пръшаа часть наоуки книгы єв(г)леи стои (1556-1561 *ПЄ* 123 зв.); малꙋю млтвꙋ до Ха вырекши, и до егѡ Бгомтре, ... са́дь знո́вꙋ якъ и пе́рвѣй, на цвиче́нє сѧ в Бгомы́слности (Київ, 1625 *Кіз. П.* 198); При томъ мило(ст) Божия и преч(с)тыя его Бгоматере и нашого Смирения Блго(с)вение и молитва да є(ст) зо всѣми вами ами(н) (Путятинці, 1630 *ЛСБ* 511).

2. Культова споруда, побудована на честь Богоматері: я тое после пана своего небощика сполнила и ... ведлугъ духовницы пана своего, оддала есми Пресвятой Богоматери (Овруч, 1509 *ЧИОНЛ* VIII-3, 8); а до того часу просилъ въ насъ монастыря пречистое Богоматери въ Овручомъ (Краків, 1525 *АЮЗР* I, 68); в само(м) мѣсте при црькви ꙋспенїя

Бгоматєрє, томꙋ(ж) чє(ст)номꙋ ... Іѡсифꙋ игꙋмє(н)ство ... до вѣ(р)ны(х) рꙋкъ подалъ (Київ, 1627 *ЛСБ* 496).

БОГОМЕРЗКИЙ, БОГОМЕРСКИ, БОГОМРЪЗЪСКИЙ *прикм.* Противний, огидний Богові: выстєрєгатисѧ таковыхъ бгомрьзъскихъ блꙋдовъ ꙋмѣймо (Острог, 1587 *См. Кл.* 21); Хс Бъ на́шъ казни попꙋща́єтъ на на́съ, нака́зꙋючи на́съ да бы́хомъ богомрѣзъскоє слоужє́нїє ѡ(т) Црькви ѡ(т)риноу́ли (Львів, 1614 *Вил. соб.* 12); Инши живота́ спо́собы два, живо́тъ Смы́слѡвъ, и живо́тъ Житє́йскїй, Бгомє́рски сꙋтъ и дшєгꙋбны (Вільна, 1620 *См. Каз.* 14); Трафялися не толко межи Ігнатіемъ и Фотіемъ, але и межи передъ ними пожилыми святыми неснаски и споры; не южъ еднакъ за тымъ заразъ шло, абысмо таковыхъ за клятіи и богомерзкіи мѣли (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 745); ти мєнє ѡ(т)толь визвалъ, дабы чрє(з) мєнє всяки(х) грѣховъ бри(д)кихъ (и) богомє(р)зки(х) яки(х) трꙋдно и(з)глаголати, скоштовалъ єси (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 272); Живѣмѡ дꙋхо́внѡ братїє, а нє в̾ ѡбжирствѣ и п̾ѧнствѣ,... нє в̾ вшєтєчє́нствѣ и и́нших̾ богомє́рзских̾ нєчистота́х̾ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 860); та́ѧ ... ѡсѡба ... нє ѡпꙋстила ... црькви ... и нє приста́ла до жа́днои Бгомє́рзкои сє́кты нєдовѣрствїѧ // свѣта тогѡ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 943-944).

Див. ще **БОГОМЕРЗЫЙ.**

БОГОМЕРЗЫЙ *прикм.* Те саме, що богомерзкий: Якихъ богомерзыхъ блюзнерцевъ ... годъ часъ семи вселенскихъ соборовъ повставало! (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 737).

БОГОМЕРСКО, БОГОМРЪЗКО *присл.* Противно, огидно Богові: вы кр(с)та хва вєлико(г) постоу на пр(с)толѣ нє дръжитє, ани(с) ємоу кланѧєтє. А то єсть бгомрьзко и нє́ по за́коноу (к. XVI - поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 106 зв.); Свята Господскіи зъ стрелбами отправують богопротивно и богомерско (бл. 1626 *Кир. II.* 27).

БОГОМОДЛЩА *ч.* (*стп.* bogomódlca) те саме, що богомолецъ: Да(н) въ градѣ Іирклѣєвѣ ... всѧчє(с)ки(х) блгъ нб(с)ны(х) и зє(м)ны(х) бгомод(л)ца пры(с)ны(и) рꙋкою вла(с)ною (Ірклїів, 1650 *ЦДАДА* 124, 3, 37).

Див. ще **БОГОМОЛЄЦЪ.**

БОГОМОЛЄ, БОГОМОЛЇЄ, БОГОМОЛЬЄ *с.* (*цсл.* богомолиє) **1.** (*приношення молитв Богові, поклоніння Богові*) богомілля: то(т) хра(м) знову змуровати вшєи мл(с)ти вси(м) правосла(в)ны(м) хр(с)тияно(м) на вє(ч)ноє бгомо(л)є (Львів, 1547 *ЛСБ* 12); на богомо(л)є во вѣ(ч)ныя роды в завѣда(н)ю ро(ч)ны(х) старосто(в) // и игꙋмєна намє(с)ного быти маю(т) (1632 *ПВКРДА* I-1, 133-134).

2. (*відправа церковних служб*) богомілля, богослужіння: положєнъ бы(ст) сии ап(с)ль тє(т)рь .... въ ѡбитєли вєликиѧ лавры Дє(р)мани ... при єп(с)пє лꙋ(ц)ко(м) ... а в дє(р)жавє и в богомо(л)и (... — *Позн. вид.*) (Дермань, 1538 *Перетц* 108); мы тоє оубачи(в)ши и(ж) нє є(ст) ... шкотноє и єго мл(с)ти за(м)кꙋ тєж нє шко(т)но и длѧ богомо(л)я г(с)дрьского вєлико(г) королѧ жигимонта и тє(ж) длѧ вбо(х)ства тоє црькви абы в нѣ(и) бо(ж)я хвала была и за .... королѧ богомо(л)є было (Київ, 1540 *ЦНБ* ДА/П-216, 125); съ тыхъ причинъ, его королевская, милость, панъ, отецъ нашъ, не хотячи таковоѣ рѣчи давноѣ рушати, и для богомолья за его королевскую милость въ ономъ манастыри Пустынскомъ, рачилъ оный дворецъ, ... при манастыры Пустынскомъ вѣчнѣ зоставити (Вільна, 1566 *АЮЗР* I, 155); на бгомолїє що ѡна сама ѡ(т)казала дякови ѡ(т) звонѣня, ѡ(т) спѣванѧ, за свѣчки, дали(х)мо грошеи ді (Львів, 1607-1645 *РДВ* 29 зв.); впередъ заслали на богомолье свое до всего повѣту Кіевского, за што отъ всего рода вамъ благославенство (Київ, п. 1621 *АСД* I, 265).

Див: ще **БОГОМОЛСТВО, БОГОМОЛЯ.**

БОГОМОЛЕБНЫЙ *прикм.* (*який містить молитви до Бога*) богомольний: тогда да учат богомолебного и праведнословнаго Часословца; во мѣсто хитрорѣчных силогизм и велерѣчивое реторики (1608-1609 *Виш. Зач.* 202).

БОГОМОЛЕЦЪ, БОГОМѲЛЕЦЬ, БОГОМОЛЕЦ *ч.* (*той, хто молить Бога за когось, щось, також епітет духовної особи*) богомолець: Во всємъ поволн ый слꙋга и богомолец Вашей Милости, архимандрита Жидичинский ... низко чолом бьет (Жидичин, 1540 *AS* IV, 247); мы ꙋбоги(и) старє(ц) бгомолє(ц) ... проси(м) ... запомочи (Перемишль, 1547 *ЛСБ* 11); Славє(т)ны(м) пано(м) мє(с)чано(м) лво(в)ски(м). Маємо того справу ѡ(т) богомо(л)ца нашєго антония попа сучa(в)ского ѡколо робот ... тоє цє(р)кви (Сучава, 1558 *ЛСБ* 19); А я єстє(м)

пови(н)ны(м) бгомолце(м) вши(х) мл(с)те(и) во вся дни живота моего (Львів, 1585 *ЛСБ* 70, 1 зв.); А я, яко вѣрный богомолець ... за щасливое здоровье и панованье вашей милости Пана Бога ... просити винен буду (Київ, 1594 *АСД* IV, 45); захова́ти и(х) ѡбецѣемо вцѣлѣ .... в покою на ты(х) владицствахъ, я́ко вѣрны(х) по(д)да́ны(х) и бгомолцовъ на́шихъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 36); Вы добродѣе и бгомо́лци на́шѣ (Чернігів, 1646 *Перло* 49).

Див. ще **БОГОМОДЛІЦА, БОГОМОЛІЦА.**

БОГОМОЛНЫЙ *прикм.* Побожний, богомільний: А вѣдаемѡ ижъ грѣшникѡв Бгъ не выслꙋхива́етъ: але если Кто // есть хва́лца Бжїй (*на полях* бгомо(л)ныи - *Прим. ред.)* и во́лю егѡ чи́нитъ, того выслꙋхива́етъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 273-274).

БОГОМОЛСТВО, БОГОМОЛЬСТВО *с.* **1.** Те саме, що **богомолє** у 1 знач.: А то для ра(з)множения хвалы бога вседе(р)жителя и для наꙋки стому православию за свое ѡ(т)пущение грехо(в) и вѣчное бгомо(л)ство (Львів, 1585 *ЛСБ* 70, 1 зв.); за што в покорны(х) млтвахъ нашихъ мы зо всѣми ꙋкры(в)жонными ѡве(ч)ками моими всегда до господаря Бга бгомо(л)ство чинити повинни бꙋдемъ (Новогородок, 1595 *ЛСБ* 276, 2); В чо́мъ особли́ве ва́шей К(н) м(л) ... вшела́кимъ спо́собо(м) стара́нье и вы́вѣдованье чини́ти годи́тса, дла бгомо́лства всѣхъ за себе хр(с)тіа́нъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 18); Те́ды те́ж пра́вом найслꙋшнѣйшы(м) ѡ(т) всѣх ты́х добродѣйства зажива́ючых ѡсо́бъ ... выхвале́не, при́азнь, и Бгомолство, Вша ... м(л): ѡ(т)носи́ти ра́чиш (Київ, 1625 *Кіз. Ходк.* 2 ненум.).

2. Те саме, що **богомолє** у 2 знач.: Маетъ отецъ архимандритъ ... тые села ... держати и уживати ... вѣчными часы, доколѣ тотъ манастыръ Печерскій и тая церковь Божая ... съ богомольствомъ стояти ... будетъ (Вільна, 1579 *АЗР* III, 251).

БОГОМОЛЦА, БОГОМОЛЬЦА *ч.* Те саме, що **богомолецъ**: Вашей милости моего милостивого пана зычливый и вѣрный богомольца и слуга поволный Никифоръ Туръ, архимандритъ манастыра Кіевского власною рукою (Київ, 1594 *АСД* IV, 45); Чо́го а оуставичный бгомо́л'ца, оупрїйме щирим срдцемъ вѣр'не мѣти зычꙋ вм(с) ... щаста (Почаїв, 1618 *Зерц.* 4 ненум.); Мл(с)те(и) ваши(х) ѡпре(и)ме зычливы(и) Прияте(л) и бгомо(л)ца Софроні(и) Поча(с)ки(и) (Ясси, 1642 *ЛСБ* 557); з Монастыра Пече(р)ского Кіевскаго ... Мл(с)те(и) Ваши(х) в сто(м) дсѣ зы(ч)ливы(и) ѡцъ Пасты(р) и бгомо(л)ца, иже и вы(ш)ше рꙋкою вла(с)ною (Київ, 1646 *ЛСБ* 574).

Див. ще **БОГОМОДЛІЦА.**

БОГОМОЛЬЄ *див.* **БОГОМОЛЄ.**

БОГОМОЛЬЦА *див.* **БОГОМОЛЦА.**

БОГОМОЛЯ *ж.* Те саме, що **богомолє** у 2 знач.: за которы(м) розрꙋхо(м) в то(м) свето(м) мана(с)тыры фала божъя и богомо(л)я за г(с)дра короля его мл(с)ти ... ѡмешкиваеть (Новогородок, 1590 *ЛСБ* 123); мае игуме(н) ... богомо(л)ю за го(с)подара его мл(с)ти и ... за вси(х) право(с)лавны(х) хрестиянъ встави(ч)не выпо(л)няти (Новогородок, 1590 *ЛСБ* 137).

БОГОМРЪЗКО *див.* **БОГОМЕРСКО.**

БОГОМРЪЗЪСКИЙ *див.* **БОГОМЕРЗКИЙ.**

БОГОМУДРЫЙ, БОГОМУДРИЙ, БОГОМУДРЪ *прикм.* Який наділений божою мудрістю: Богомудры есте на злое, а щобы розꙋмѣти доброе, не увѣдали есте истинны (Львів, 1605-1606 *Перест.* 42); Што гды чиню, всего свѣта богодухновенныхъ и богомудрихъ мужевъ на судъ взываю (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 688).

БОГОМЫСЛЕНЫЙ *прикм.* Сповнений божою думкою, побожний: Передо мною [поставилися] очевисто богомысленые отецъ Григорей Лозовицкий, протопопа (Володимир, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 208).

Див. ще **БОГОМЫСЛНЫЙ.**

БОГОМЫСЛЕЦЬ *ч.* Той, хто живе з Богом, з думкою про нього: Ски́тни(к): Подви́жни(к), страда́ле(ц), бгомы́слець (1627 *ЛБ* 114).

Див. ще **БОГОМЫСЛНИКЪ.**

БОГОМЫСЛІЄ *с.* Побожність, пам'ять про Бога: въ церкви ... любомудрцы и богословове находятся: въ правдѣ - тъ не всѣ // видають и книги, зычачи собѣ въ богомысліи и въ покою жити (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 317-318).

Див. ще **БОГОМЫСЛНОСТЬ.**

БОГОМЫСЛНИКЪ *ч.* Те саме, що **богомыслецъ**: семꙋ животови впротивъ становиться смерть Изстꙋпленіа, котораа родити звыкла Бгомыслники,

мѹжи агглского живота, ω(т) всѣхъ сегосвѣтны(х) печалїй ω(т)даленыи (Вільна, 1620 *См. Каз.* 11 зв.).

БОГОМЫСЛНОСТЬ *ж.* Те саме, що **богомысліє**: нѣжли вышоле(с) ω(т) ма(т)ки, остилє(м) тѧ и пр(о)рка межи народы дале(м) тѧ, штож бгомысл'ностю оукрѣпленаа дша зла(к)ши сѧ та(к) великого преложен'ства и оусѹмнив'ши сѧ справы, крыкноу(л) с плачє(м) (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 206); за сегосвѣтними роскошами прочь отъ насъ идуть и вшелякіе душевные заразы и розслабы, а наступуютъ цноты и богомыслность (бл. 1626 *Кир. Н.* 24); чл҃вкъ занѹрившисѧ в' вдачности и Бгомыслности ѡной, самъ до себє нє приходитъ, алє якобы яким' глѹпне(м) и юродивымъ свѣтѹ томѹ ставаєтьсѧ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 74); богомысл'ностю, приωздобленого ср(д)ца нашего злосливыми мыслами нє сквѣрнѣмω (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 913); Радѹйтесѧ бгословцы сты, прєхвалнїи, в' Бгомыслнωсти якω стω(л)пы ωгнепалнїи (Чернігів, 1646 *Перло* 51).

БОГОМЫСЛНЫЙ, БОГОМЫСЛЬНЫЙ *прикм.* **1.** Те саме, що **богомысленый**: Великїє а высокїє сѹмнѣн'є и дшѹ заходачїє рєчи великои сталости а Пова(ж)ного и розмыслно(го) постоуп'кѹ, я(к) з многи(х) пама(ти) годны(х) прикладо(в) и бгомысл'ны(х) писма с(т) нау(к) обачаємо потребоую(т) (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 202); Бѣгъ своуй вєдлѹгъ Астролокгїи ω(т)мѣнивши, Астролокгоувъ Бгомысльными оучинивши (Львів, 1616 *Бер. В.* 79); Имѧ Могилы и в' словенской Зѡни, И в' Бгомыслнюмъ бѹдетъ мѣти Трїѡни Нєсмертєлноє своє залєцєньє, И вывышшєньє (Київ, 1633 *Евфон.* 308).

2. *У знач. ім.* Побожний: Бгомыслныи в' Нбѣ мєшкаю(т) .ли. (Вільна, 1627 *Дух. б.* 389).

БОГОНАДХНЕНЫЙ *прикм.* Який пройнятий натхненням від Бога, який натхнений Богом, богонатхненний: Такъ тєды, Прєωсвѧчєный Фωтїй в' єдино(м) Бгонадхнєныхъ Казанїй свои(х) гадаєть, вєлми правовѣрно, и на(д)дєръ кѹ збитю трѹдно (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 264).

БОГОНАРЕЧЕННЫЙ *прикм.* Названий Богом: θеопємптъ: Богонарєчєнныи, или Бгомъ послáнъ (1627 *ЛБ* 210).

БОГОНАЧАЛНЫЙ *прикм.* Який бере початок від Бога: ω(т) всєгω, Бгом' избранногω, и ... до Іерѹсалимѹ, богоначалным' мановєнїєм', згромажєногω Ап(с)лскогω Ликѹ ... Бгопрїѧтноє єѣ тѣлю // проважоно (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 760-761).

БОГОНОСЕЦЪ, БОГОНОСЕЦ *ч.* (*цсл.* богоносьць) *(той, хто відданий Богові, носить Бога в серці)* богоносець: Игнатей - 1, Богоносецъ въ листѣ своемъ до Рымлянъ написалсе: "Игнатей церкви светийшое, которая старшенствуетъ въ Рымской" (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 133); пойзри ω(т)чє владыка оу книжки вашого полского одного богоносца о ω(т)стѹпєнью грєкωвъ (Острог, 1598 *Отп. КО* 28 зв); Того николи же, Скарго, показати не можеш, абы з школы ... богоносец выйти имѣл (1608-1609 *Виш. Зач.* 225); оный Дама(с) єп(с)копъ магнє(н)скій: которой бгоносє(ц) игнатій в' оучтивости мѣти росказѹючи, мовитъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 3.).

Див. ще **БОГОНОСЪ.**

БОГОНОСНЫЙ, БОГОНОСНИЙ *прикм.* (*цсл.* богоносьныи) (*який відданий Богові, носить Бога в серці*) богоносний: вси бгоносныє оци со слєза[ми] [в]опиють (1489 *Чет.* 282); А кто сє покѹсит порѹшити ... нашєго даанїѧ и потвръждєнїѧ, таковїи да єст проклѧт ωт господа ... и ωт тии богоносних ωтєць ижє въ Никєи (Сучава, 1501 *BD* II, 185); написана бы(ст) сїа книга... в домоу прч(с)тыа бца єжє є(ст) лавра прп(д)бны(х) и бгоносны(х) ωць наши(х)... оу бо(г)спсаємо(м) градѣ Києвѣ (Київ, 155· *ПИ* № 1); Ѡбыватєли ... просили ... абы на то(м) соборѣ боуд̾ѹчи, ω(т) прєданїй ... и канóно(в) бгонóсны(х) ω(т)ць ни в чо(м) не ω(т)стѹповалъ (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 36); А хто бы нє хотѣ(л) на то(м) пєрєставати, на то(м) да бѹдє(т) клѧтва сты(х) ап(с)лъ и бгонóсны(х) ω(т)ць (Львів, 1603 *ЛСБ* 384); А речешъ ли: же то чынятъ по преданію церковному и светыхъ богоносныхъ // отецъ, же такъ подали и такъ уставили? (Вільна, 1608 *Гарм.* 218-219); вєдлѹгъ канóновъ ап(с)лски(х) и стыхъ богонωсныхъ ωтєць тóтъ ω(т) свѧщєнства ω(т)далєнъ бываєтъ ... который бы ... дрѹгѹю жонѹ поналъ (Львів 1642 *Жел. О тайн.* 16 зв.).

БОГОНОСЪ *ч.* Богоносець. Вл.н.: Панасъ Богоносъ (1649 *РЗВ* 400).

Див. ще **БОГОНОСЕЦЪ.**

БОГООЗДОБЕНЫЙ, БОГООЗДОБЛЕНЫЙ *прикм.* Сповнений хвали божої: Алє ма́ючи до́сыть на Проро́цкой мо́вѣ, паѵко́вы(м) сѣтка(м) приро́вна́ль, понижа́ючи Бгоѡздо́беный сво́й до́втѣпъ (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 204); Вжды хо(т) то́лко ко́лко шанѹ́ютъ поча́тки го́лосѡвъ оу сєбє ди́вного Стаиріти, мо́влю Арісто́тєла, ро́внє и Збави́телєвы Бгоѡздо́бленыи слѡва пошанова́ти и ва́жити (Там же, 23').

БОГООТЕЦЪ *ч.* (*за християнським вченням - цар Давид, прабатько богочоловіка — Ісуса Христа*) богоотець: А ты́хъ ѡ(т)стоу́пниковъ ѡ(т) оправда́ній бжихъ, якъ мо́витъ бгоѡтє́цъ, ты́хъ бы(м) запыта́лъ ѡ(т)стоу́пникѡвъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 186); Штоса ты́чє(т) пе́рвогѡ оуважє́нꙗ налє(ж)ногѡ ... и способ́ногѡ млтвѣ ча́сѡ, ѡ то(м) цр҇твѹ́ючій Бгоѡтє(ц) и Проро(к) Двдъ в' псалмѣ своє(м), нп҇, та(к) мо́ви(т) (Київ, 1634 *МІКСВ* 312).

БОГООТРОКОВИЦА *ж.* Богородиця, Богоматири: в' три лѣта по нарожє́нію, Прєчи́стѹю богоѡтрокови́цѹ ... до Цркви Ієрѹсали́мскоѣ, за дар' многоцѣнный, ... Бгѹ Тво́рцѹ своє́мѹ ѡ(т)дали (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 759)

БОГООТСТУПНЫЙ *прикм.* Який відрікся від Бога, боговідступник: слѹчиса в нѣкои(х) мира сєго вєща(х) в домѹ моємъ бы(ти) бгоѡ(т)ступно(мѹ) вл(д)цѣ лѹцкомѹ иже дє(р)знѹвъ и вни(и)дє в цє(р)ковъ ... и властитє(л)ско изє(ли) с прєстола а(н)тими(с) (Верба, 1606 *ЛСБ* 407, І).

БОГОПАРЪНЫЙ *прикм., перен.* Який злітає (підіймається) до Бога: илья бгопаръный // ѡрєлъ (1489 Чет. 236-236 зв.).

БОГОПИСАННЫЙ *прикм.* Написаний, накреслений Богом: А ѡ Табли́цахъ та́къ пи́шѹтъ ... Якѡбы дрѹгій нѣ́кій Бговидєць Мѡисей Бгописанныи таблици ... прина(в)ши, и нєпокараючимъса лю́дємъ пока́зовалъ, абы ... нє ѡ(т)стѹпа́ли Ба (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 149).

БОГОПОДАННЫЙ *прикм.* **1.** Наданий Богом: зѹпо́лнѹю владзѹ ѡ(т) Бга, чєрє́зъ Бгопода́ннѹю црко́внѹю звє́рхность новѡ ѡдє́ржавши, ва́жилємъса то днꙗ нн҇ѣшнєгѡ, самѡю повинностю моє́ю потѧ́гнєный пе́рвый ра́зъ оучини́ти (Вільна, 1620 *См. Каз.* 5).

2. Відданий Богові: тылко ваша побожность о своємъ статку при цєркве свєтоє восточноє вѣрє и при святыни отъ востока обновлена жадному чи (!) шукаючему зводителеви ... (*Позн. вид.*) себѣ недаючись ошикивати (!) и хитро отводити, стояти и богоподаннымъ пастыремъ и братіямъ вѣрнымъ уфати (Київ, 1626 *КМПМ* I, дод. 281).

БОГОПОДОБНЫЙ *прикм.* Який подібний до Бога, богоподібний: Не отъ вышшихъ бовѣмъ и многослынущихъ мѣсть або городовъ и множества народовъ владности къ уприймованю // дару Духа святого бываетъ, але отъ трудовъ, працъ, подвиговъ и богоподобнаго житія Христова тѣсного добре ходящихъ (1603 *Пит.* 23-24); ѡбрѣжмѡ сꙗ прєтѡ и мы бра́тіє богоподо́бнымъ ѡбрѣза́ніємъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 876).

БОГОПОЗНАНИЄ *с.* Пізнання Бога, богопізнання: ѣого богапознания без отлучения и упразднения в молитвенную единосущную мысль, без всѣх мечтаний мирских, видѣти ниже разумѣти ся не сподобиш (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 245).

БОГОПРЕДАННЫЙ *прикм.* Відданий Богові, боговідданий: нє єсть то(т) гра(д), нє єсть мѣсто, гдє бы єстє плачю и рыда́ніа, стогна́ніа и во́плꙗ и слє́зъ ѡ(т)чєскіа бгопрєда́нныꙗ вѣры, людє́й и дш҇ъ нє напо́лнили (Острог, 1598 *Отп. КО* 15 зв.).

БОГОПРИАТНЫЙ, БОГОПРЇАТНЫЙ, БОГОПРЇАТНЫЙ *прикм.* Приємний Богові: Ѳеофілъ: Бгопріа́тный, або бжій дрѹ(г) или бголюбєцъ (1627 *ЛБ* 210); ѡ(т) Сіѡна до Гєпсима́нїѣ Прєч(с)тоє и Бгопрі́атноє єѣ тѣло // прова́жоно (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 760-761); А тоє слово Бжїє, з' бгѡпрі́атною Пло́тїю, назва́нѡ Снмъ Бжїимъ (Чернігів, 1646 *Перло* 12).

БОГОПРЇИМЕЦЪ *ч.* Богоприємець. У складі вл. н. Про Симеона, який перший узяв на руки Ісуса Христа на сороковий день після його народження: Богопрі́имєц' Симєѡ́нъ ста́рєц' нє был' сщє́нникъ, а́лє мѹжъ былъ боголюби́вы(й) и справєдли́вый (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 919).

БОГОПРЇАТНЫЙ *див.* **БОГОПРИАТНЫЙ.**

БОГОПРОСЛАВЛЕННИКЪ *ч.* Той, хто славить Бога: Тогда естественным послѣдованием человѣцы видѣвше, и бога прославят, и тебѣ повиноватися, яко, богопрославленнику, будутъ, и за началника и старѣйшаго пастыря тя вмѣнят (1588-1596 *Виш. Кн.* 137).

БОГОПРОТИВЛЕНІЄ *с.* Те, що противно, огидно Богові: Нась наказ́юще правовѣрно и бгооуго(д)но спѣвати, И вясѧщеесѧ Бгопротивленіє Дха ѡ(т)тинати (Львів, 1591 *Просф.* 70).

БОГОПРОТИВНО *присл.* Супроти Богові: Свята Господскіи зъ стрелбами отправуютъ богопротивно и богомерско (бл. 1626 *Кир. II.* 27).

БОГОПРОТИВНЫЙ *прикм.* **1.** Противний, огидний Богові, богопротивний: што ю(ж) нынешни(х) многомѧте(ж)ны(х), и бгопроти(в)ны(х) часо(в), на томъ схи(л)кѹ свѣта. а(ж) и до спа(р)говъ и ге(р)бестовъ пришло (Острог, 1587 *См. Кл.* 11); И пишет Потей в тых же остатних кгнжках своих нынѣшных о новом календару..., хвалячи той богопротивный календаръ, якъ есть добрый и велми потребный (Львів, 1605-1606 *Перест.* 45.); овый въ яму болота перше былъ укиненъ, а на остатокъ каменіемъ былъ побитый... отъ переселившихся... богопротивныхъ Жидовъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 836).

2. *У знач. ім.* Богопротивник: Славный и непорочный, с тым сѧ ты рѹшаешъ смѣле, и громишъ нимъ бгопротивныхъ сѧдце и оумѣле (Львів, 1591 *Просф.* 66).

БОГОРАЗУМЕНЪ *див.* **БОГОРАЗУМНЫЙ.**

БОГОРАЗУМИЄ, БОГОРАЗУМІЄ *с.* (*цсл.* богоразумие) пізнання Бога, визнання божественного вчення, мудрості: навчишасѧ бгоразѹмию мытари ѡставили мъзды (1489 *Чет.* 283 зв.);Прежде бо великіи владимеръ кр(с)щеніемъ просвѣтилъ, всю землю рѹскѹю бгоразѹміемъ освѣтилъ (Острог, 1581 *См. В.* 7 зв.); Єгдаже оувидитъ зміѧ, и водѹ и з оустъ его исходѧщѹю: тогда заразомъ възлѣтаетъ на высотѹ бгоразѹміа (Почаїв, 1618 *Зерц.* 61).

БОГОРАЗУМНО *присл.* З божим розумінням: ѡни яко искусни прилѣжно внимали, И бгоразѹмно оувѣдѣвши послѧвшемѹ дѣли (Острог, 1581 *См. В.* 7 зв.).

БОГОРАЗУМНЫЙ, БОГОРАЗУМЕНЪ *прикм.* (*цсл.* богоразоумныи) наділений божою мудрістю: сами мало видѧтъ, мнимаютъ же южъ на свѣтѣ вси слепи, И южъ з оного своеволного бѹства не маючи што далей чинити, Котори(и) сѧ з нихъ улезъ в одежѹ имене пастырского, ѡного стго і богоразумного мѹжа Генадія патріярха ко(н)ста(н)тіноградского (Острог, 1587 *См. Кл.* 22 зв.); Третий цвѣточик. Маленькую пѣсенку церковную, которой зрозумѣвши богоразумную мысль, от сладости николиже пѣти не престанеш (1608-1609 *Виш. Зач.* 203); θеогнѡстъ: бгомъ познанъ, бгоразѹме(н) (1627 *ЛБ* 210); Дрѹгіи роботникѡве, которымъ потомъ винница подана была, сѹтъ Ап(с)лѡве ... и всѣхъ вѣрныхъ Бгоразѹмныѣ Архіещенници и пастыреве (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 490).

БОГОРОДИТЕЛКА *ж.* Те саме, що **Богородица** у 1 знач.: Мои ласкаве панове, братство честнаго храма Успенія Пречистыя Владичицы нашея Богородителки (1601 *КМПМ* I, дод. 158).

Див. ще **БОГОРОДИТЕЛНИЦА.**

БОГОРОДИТЕЛНИЦА *ж.* Те саме, що **богородица**: Мои ла(с)кави панове бра(т)ство ч(ст)на(г) хра(ма) ѹспеніа прч(с)тои вл(д)чци нашеи бгородите(л)ни(ц) (Ясси, 1601 *ЛСБ* 359, I).

Див. ще **БОГОРОДИТЕЛКА.**

БОГОРОДИЦА *ж.* (*цсл.* богородица) Богородиця: дали есми нашемѹ стомѹ монастирѹ пѹтенскомѹ, идеже е(ст) храм ѹспеніе пр(с)тѣи бци, ѹ рѹки силиѡанѹ ... ѿ зла(т) татарскы(х) (Сучава, 1514 *Cost. DB* 327); Образъ пречистое Богородицы ... сребромъ оправенъ, позлотистъ (Київ, 1554 *КМПМ* I, дод. 7); И тежъ пироги, на завтрѣе ро(ж)ства х(с)ва которые приносѧ(т) до цркве мняще в че(ст) б(д)цы еже е(ст) велико бесчестие (Берестя, 1590 *ЛСБ* 144); Кре(с)тъ ве(с) срѣбны(и) ... з ра(з)пятие(м) ѡ(т)ливаны(м) и бцею (Львів, 1637 *Інв. Усп.* 4); Чекаетъ и ѻнаѧ надъ Херѹвимѡвъ честнѣишаѧ и на(д) ... Серафимѡвъ славнѣишаѧ, ср(д)ца твоегѡ несытнаѧ оутѣха, Престаѧ и преблгословеннаѧ пр(с)нѡ два Б(д)ца (Вільна, 1620 *См. Каз.* 23 зв.); О преславнаѧ, и Велехвалнаѧ, Преч(с)таѧ Двце, блгословеннаѧ Бце, Пресвѣтлаѧ Нб(с)наѧ Црце (Чернігів, 1646 *Перло* 35 зв.); ѡ што тое все яко се вишъ поменило по(д) милостѣю на(и)ви(ж)шого тво(р)ца пана бога моего и пресвятое богородици кожъдого напоминаю и на судъ божы(и) позываю (Тригорськ, 1648 *ДМВН* 219); **Покрова Богородицы** *див.* **ПОКРОВА; Покровъ богородицы** *див.* **ПОКРОВЪ; рожество (рождество) богородици** *див.* **РОЖЕСТВО; успение богородицы** *див.* **УСПЕНИЄ.**

Див. ще **БОГОРОДИТЕЛКА, БОГОРОДИТЕЛНИЦА.**

БОГОПРОТИВЛЕНЇЄ *с.* Те, що противно, огидно Богові: На́съ нака́зꙋюще правовѣрно и бгооуго(д)но спѣва́ти, И вꙗса́щееса Бгопротивле́нїє Дха ω(т)тина́ти (Львів, 1591 *Просф.* 70).

БОГОПРОТИВНО *присл.* Супроти Богові: Свята Господскіи зъ стрелбами отправуютъ богопротивно и богомерско (бл. 1626 *Кир. II.* 27).

БОГОПРОТИВНЫЙ *прикм.* **1.** Противний, огидний Богові, богопротивний: што ю(ж) нынешни(х) многомате(ж)ны(х), и бгопроти(в)ны(х) ча́со(в), на томъ схи(л)кꙋ свѣта. а(ж) и до спа(р)говъ и ге(р)бестовъ пришло (Острог, 1587 *См. Кл.* 11); И пишет Потей в тых же остатных книжках своих нынѣшних о новом календару..., хвалячи той богопротивный календаръ, якъ есть добрый и вельми потребный (Львів, 1605-1606 *Перест.* 45.); овый въ яму болота перше былъ укиненъ, а на остатокъ каменіємъ былъ побитый... отъ переселившихся... богопротивныхъ Жидовъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 836).

2. *У знач. ім.* Богопротивник: Сла́вный и непоро́чный, с тым са ты рꙋша́ешъ смѣлє, и гро́мишъ нимъ бгопроти́вныхъ свадце и оумѣлє (Львів, 1591 *Просф.* 66).

БОГОРАЗУМЕНЪ *див.* **БОГОРАЗУМНЫЙ.**

БОГОРАЗУМИЄ, БОГОРАЗУМЇЄ *с.* (*цсл.* богоразумиє) пізнання Бога, визнання божественного вчення, мудрості: навчишаса бгоразꙋмию мытари оставили мъзды (1489 *Чет.* 283 зв.);Прєждє бо вєли́кїи влади́меръ кр(с)щенїємъ просвѣти́лъ, всю зємлю рꙋскꙋю бгоразꙋмїємъ освѣти́лъ (Острог, 1581 *См. В.* 7 зв.); Єгда́жє оувидитъ змїа, и во́дꙋ и з' оу́стъ єго исхода́щꙋю: тогда́ заразомъ възлѣтаєтъ на высотꙋ бгоразꙋмїа (Почаїв, 1618 *Зерц.* 61).

БОГОРАЗУМНО *присл.* З божим розумінням: ωни я́ко искусни прилѣжно внима́ли, И бгоразꙋмно оувѣдѣвши посла́вшемꙋ да́ли (Острог, 1581 *См. В.* 7 зв.).

БОГОРАЗУМНЫЙ, БОГОРАЗУМЕНЪ *прикм.* (*цсл.* богоразоумныи) наділений божою мудрістю: сами мало видатъ, мнимаютъ же южъ на свѣтѣ вси слепи, И южъ з оного своеволного бꙋства не маючи што далей чинити, Котори(и) са з нихъ улезъ в одежꙋ имене пасты́рского, ώного сто ї богоразу́много мꙋжа Генадія патрїярха ко(н)ста(н)тїноградского (Острог, 1587 *См. Кл.* 22 зв.); Третий цвѣточик. Маленькую пѣсенку церковную, которой зрозумѣвши богоразумную мысль, от сладости николиже пѣти не престанеш (1608-1609 *Виш. Зач.* 203); θеогно́стъ: бгомъ позна́нъ, бгоразꙋмє(н) (1627 *ЛБ* 210); Дрꙋгїи робо́тникωвє, кото́рым' потомъ ви́нница пода́на была, сꙋтъ Ап(с)лωвє ... и всѣх' вѣрныхъ Бгоразꙋмныѣ Архїєще́нници и пастыревє (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 490).

БОГОРОДИТЕЛКА *ж.* Те саме, що **Богородица** у 1 знач.: Мои ласкаве панове, братство честнаго храма Успенія Пречистыя Владичицы нашея Богородителки (1601 *КМПМ* I, дод. 158).

Див. ще **БОГОРОДИТЕЛНИЦА.**

БОГОРОДИТЕЛНИЦА *ж.* Те саме, що **богородица**: Мои ла(с)кави панове бра(т)ство ч(ст)на(г) хра(ма) ꙋспенїа прч(с)тои вл(д)чици нашеи бгородите(л)ни(ц) (Ясси, 1601 *ЛСБ* 359, I).

Див. ще **БОГОРОДИТЕЛКА.**

БОГОРОДИЦА *ж.* (*цсл.* богородица) Богородиця: дали есми нашемꙋ стомꙋ монастирꙋ пꙋтенскомꙋ, идеже є(ст) храм ꙋспенїє пр(с)тѣи бци, ꙋ рꙋки силиωанꙋ ... ω зла(т) татарскы(х) (Сучава, 1514 *Cost. DB* 327); Образъ пречистое Богородицы ... сребромъ оправенъ, позлотистъ (Київ, 1554 *КМПМ* I, дод. 7); И тежъ пироги, на завтрѣє ро(ж)ства х(с)ва кото́рыє приноса(т) до црквє мяще в че(ст) б(д)цы еже є(ст) велико бесчестие (Берестя, 1590 *ЛСБ* 144); Кре(с)тъ ве(с) срѣбны(и) ... з ра(з)пятие(м) ω(т)ливаны(м) и бцею (Львів, 1637 *Інв. Усп.* 4); Чєка́єтъ и ѻнаа на́дъ Хєрꙋви́мωвъ честнѣишаꙗ и на(д) ... Сєрафимωвъ славнѣишаа, ср(д)ца твоє́гω несы́тнаа оутѣха, Преста́а и пребл̃гословє́ннаа пр(с)нω два Б(д)ца (Вільна, 1620 *См. Каз.* 23 зв.); О пресла́внаа, и Велєхва́лнаа, Преч(с)таа Двцє, бл̃гословє́ннаа Бцє, Пресвѣтлаа Нб(с)наа Црцє (Чернігів, 1646 *Перло* 35 зв.); ω што тоє всє яко сє вишъ поменило по(д) милостѣю на(и)ви(ж)шого тво(р)ца пана бога моєго и пресвятоє богородици кожъдого напоминаю и на судъ божы(и) позываю (Тригорськ, 1648 *ДМВН* 219); **Покрова Богородицы** *див.* **ПОКРОВА; Покровъ богородицы** *див.* **ПОКРОВЪ; рожество (рождество) богородици** *див.* **РОЖЕСТВО; успеніє богородицы** *див.* **УСПЕНИЕ.**

Див. ще **БОГОРОДИТЕЛКА, БОГОРОДИТЕЛНИЦА.**

БОГОРОДИЧИНЪ *прикм.* Те саме, що **богородичный**: Каждомоу єван'гелїю что́момому ли́бо на оутрънѧ(х) либо на ли(т)р'гїахъ на праз(д)ники, владычнаѧ́ богородичины(и) и вы(б)ранымь ст҃ы(м)ь в' мѣсаци сеп'тє(б)рїи рєкомѣмь юрыимь (1556-1561 *ПЄ* 443 зв.); А нє то(л)ко Хв҃ы и Бг҃ородичины образы чинатъ чю́да, алє и ст҃ы(х) (Київ, бл. 1619 *О обр.* 28).

БОГОРОДИЧНИКЪ *ч.* (*збірник церковних служб Пресвятої Богородиці*) Богородичник: Два прелоги на весь годъ, князя Слуцкого. Соборникъ (!), Богородичникъ (Київ, 1554 *КМПМ* I, дод. 10); книги, то есть: треоди две, ... требникъ, богородичникъ (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 1/I, 183); Богороди(ч)ни(к) в политурѣ на дє(с)ту (Львів, 1637 *Інв. Усп.* 29 зв.).

БОГОРОДИЧНЫЙ, БОГОРОДЇЧНЫЙ *прикм.* (*який стосується Богородиці*) богородицький: зачала поча(т)кы и кон'цѣ ко́ждомоу єв(г)лїю праз(д)никомъ вл(д)чни(м) и бг҃оро́дїчнымь ... и прпо́(до)бны(м) ст҃ы(м) ω(т)цє́мь (1556-1561 *ПЄ* 444); Гд(с)ким' праздникомъ, Бг҃оро́дичны(м) ... и всѣм' ст҃ы́м' - по два кано́ны и по три на всѧ́къ дн҃ь (Київ, 1621 *Коп. Пал.* (*Лв.*) 28).

Див. ще **БОГОРОДИЧИНЪ.**

БОГОСЛАВИТИ *дієсл. недок.* Те саме, що **богословити**: Дякуймы жъ все восполокъ Пану Богу, якобы Ємя Єго было Святое отъ насъ богославенос (Київ, 1579 *АСД* I, 154).

БОГОСЛОВЕЦЪ *ч.* **1.** Те саме, що **богословъ** у 1 знач.: а кому на свѣтє мо́жє быти та(и)но, жє зъ кгрєковъ филосо́фы, з грє́ковъ богосло(в)цы оувєсь свѣтъ ма́єть, бє(з) которы(х) и єго ри(м) ничого нє зна́єть (Острог, 1587 *См. Кл.* 7); Трє́тїй ми́ръ є́стъ чл҃вкъ, та́къ назва́нный ω(т) фїлозώфω(в), и бг҃ослώвцовъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 19 зв.); Тѹю бовѣмъ вла́стность присвоитшѹю само́мѹ Ѡц҃ѹ припи́сѹєтъ посполи́таѧ ѳєоло́кгωвъ а́лбо Бг҃ослώвцωвъ наѹка, я́ко ты(ж) и роди́ти Сн҃а (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 242); Нє да́рмωть васъ нарє́чєнω бг҃ослωвци, Ибо вы пи́лныи домѹ Бж҃гω Бѹдώвци (Чернігів, 1646 *Перло* 52 зв.).

2. Те саме, що **богословъ** у 2 знач. : Хс҃ бъ ... прєвѣчно ро(ж)дєны(и) сн҃ъ, во послѣ(д)нѧа лѣта, яко(ж) свѣдитє(л)ствѹю(т) єв(г)листы, и бг҃осло(в)ци, Григори(и), Васили(и) ... в бєсѣда(х), ... восхотѣвши ... ω(т) зємны(х) зємноє тѣло на сєбє взати, длѧ то́го нищи(х) а нє богаты(х) ... ро(ди)тєлє(и) собѣ избирає(т) (1598 *Виш. Кн.* 287 зв.); То видиш, ижъ тая хула на отшедших во пустиню или в горы не Златоустого есть, истинного богословца, але бабяка и домолѣжня (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 240).

3. Учень богословських навчальних закладів, богослов: того ли́ста оудалє(м) сѧ а нє длѧ шалє́ноє ωказа́лости, ани длѧ про́жнихъ академиц'кихъ школ́ныхъ бг҃ословцовъ сва́ровъ (Дермань, 1605 *Мел. Л.* 10).

4. Те саме, що **богословъ** у 3 знач. : От сего познавается, иже оно отбѣгания в горы бога ради и спасения своего взбранение не Златоустаго есть, але бабских богословцев и домолѣжнев (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 240).

БОГОСЛОВИЄ, БОГОСЛОВЇЄ *с.* (*вчення про Бога та догмати релігії*) богослов'я, теологія: восто́чници з' своєє стороны́ вы́брали ма́рка єфє́ского моу́жа нє то́лко в' бг҃осло́вїи ... бѣглого, алє и побо́жностью живота́, и спра́въ ст҃обли́выхъ доскона́лого и досвѣтчо́но(г) (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 37); постєрє́глє(м) ω(д) того ча́сѹ: в' Бг҃осло́вии наѹкѹ пода́нѹю ст҃ы́хъ ω(т)цо́въ (Єв'є а. Вільна, п. 1616 *Прич. отех.* 6 зв.); былъ той часъ, гди речи наши квѣтнули и добре ся мѣли, кгды тая збытная и выставная языка быстрость, также и мѣстерная штучность въ богословии анѣ вступу не мѣла въ дворы Божія (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 323); *Образно*: Припоѧса́нь (sic. — *Прим. вид.*) по бє́дрѣ твоє(м) мє́чъ бг҃осло́вїє(м) кова́н'ный, до́брый во́инє, мєчъ ω(т) всю́дѹ наωстрє́н'ный (Львів, 1591 *Просф.* 66).

Див. ще **БОГОСЛОВЇЯ.**

БОГОСЛОВИТИ *дієсл. недок.* (о кому і без додатка) Проповідувати вчення церкви про Бога, прославляти, вихваляти, славити Бога: о бг҃ѹ бг҃ослови́ти нє єсть ка́ждому да́но, ани ω всѣхъ рє́ча(х) бг҃осло́вски(х), ани всєгда алє єсть ча́съ потомѹ и кото́ры(м) // дозво́лєно, о то́мъ мо́вити (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 87 зв. - 88); Добро есть, еже бога ради богословите, ... но лучше есть, еже освятити себѣ (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 244); понєва́ж' и́ншїѣ Єв(г)ли́стωвє, ω прє(д)вѣчной Бг҃а Сло́ва бы́тности нє рєкли, той богослови́ль ω нє́й (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 829).

Див. ще **БОГОСЛАВИТИ.**

БОГОСЛОВИТИСА *дієсл. недок.* Прославлятися: А хо́че(т) нєгдє и́ндє, ты́лко гдє Б҃ъ Ѡ҃цъ и С҃нъ щи́рє и нє ѡбл8́днє б҃госло́витъса, и вє́длꙋгъ оухва́лы чтѝ го́дной Б҃гоно́сныхъ Ѡ҃цовъ сла́влє(н) быва́є(т) (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 191).

БОГОСЛОВИА *див.* **БОГОСЛОВЇЯ.**

БОГОСЛОВЇЄ *див.* **БОГОСЛОВИЄ.**

БОГОСЛОВЇЯ, БОГОСЛОВИА, БОГОСЛОВЇА *ж.* Те саме, що **богословиє**: восто́чныє ѡ(т)цєвє ѡ(т)повѣдили. Мы силюйз8мовъ // нє потрєбоує(м) ... бо нє до ка(ж)дого писма́, ... нє до ка(ж)дои б҃госло́вїи налє́жатъ (Острог, 1598 *Іст. фл. син.* 40 зв. - 41); Ѡ прєвысо́каа б҃госло́вїа (!) алє ѡбѣтнїцы той, трє́ба ми дво́акого сє(н)соу ш8ка́ти, кото́рый ту(т) са здає(т) бы́ти (поч. XVII ст. *Проп. р.* 233 зв.); Ѿто ма́єшъ зєр8ца́ло б҃госло́вїи, посмотри́ са внє окомъ раз8мнои д҃шѣ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 3 зв. ненум.); Што́жъ яснѣ́йшє а́лбо правди́вшє на(д) то́ю Б҃гословїю (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 250); Богословиа Theologia (1645 *Уж.* 38 зв.); Дєводо́(м) тогѡ́ сѹ́тъ Кни́ги Цєрко́вныи Б҃год8хновє́нными м8жа́ми з҆ грє́цкогѡ язы́ка на словє́н҆скїй прєложо́ныи в кото́рыхъ // и́стиннаа и высо́каа знайд8́єтса Б҃гословїа (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 4-4 зв.).

БОГОСЛОВНЕ *присл.* Побожно, благочестиво: Господь свою му́дрость з высоты дару́єт, паче же праведным в се́рдца изливает, іже богосло́вне жи́тіє приходять и по воли богу мысли свои водять (к.XVI ст. *Укр. п.* 85).

БОГОСЛОВНЫЙ *прикм.* Богохвальний. *Образно*: Тако тогда и ты, любимый прочитателю, пилне смотри латынской мудрости духа, коли себѣ и своих во своем писанию хвалит, баснями красными свѣдоств звѣрхных, а не плодов евангельских, подпирает, широкорѣчнѣ и доводнѣ богословным оцукрозанием помащает (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 164).

БОГОСЛОВСКИЙ, БОГОСЛОВЪСКИЙ *прикм.* (*який стосується богослов'я*) богословський, теологічний: Тотъ въ орацыи своей пятой богословской о Духу Светомъ трудность подобную // той которая се у Василья припоменула, розвязываючи для чого бы Сыномъ не былъ званый Духъ Светый (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 125-126); о б҃г8 б҃гослови́ти нє єсть ка́ждом8 да́но, ани ѡ всѣхъ рє́ча(х) б҃госло́вски(х) (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 87 зв.); та́я наоу́ка єсть филосо(ф)скаа, ба и б҃госло́вскаа (поч. XVII ст. *Проп. р.* 242 зв.); Наоу́къ Б҃гослѡ́въскихъ в҆ го́йноє розъмноже́ньє, А на вѣ́чноє Б҃га в҆ Тр(о)ци, оувєльбє́ньє (Львів, 1614 *Кн. о св.* 447); Повто́рє значи́мъ ..., ижъ то́тъ з6шлый захова́лъ три цно́ты Б҃госло́вскїи, на кото́рыхъ всє сп(с)нїє зави́сло (Київ, 1625 *Коп. Ом.* 159); То́є Каза́нїє прєза́цноє, и с҃тоє б҃госло́вскоє: ѡ двоа́ких҆ дѡбро́д8́йствахъ и дарєхъ бѡ(з)кихъ, Ви́димы(х) доча́сны(х), и нєви́димы(х) вѣ́чны(х) (Чернігів, 1646 *Перло* 1 зв.); **книга богословская** *див.* **КНИГА.**

Див. ще **БОГОСЛОВНЫЙ.**

БОГОСЛОВЪ, БОГОСЛОВЬ, БОГУСЛОВЪ *ч.* **1.** (*проповідник християнського вчення*) богослов, теолог: А и́лє ви́дєчи в҆ на́йпєршого // Богосло́ва ... такъ в҆ кгрєцкомъ, яко и в лати́нскомъ тє́кстѣ, нєотмѣ́нныє и згадли́выє слова́, такжє и в Дама́скинѣ (Острог, 1598 *Іст. фл. син.* 45-45); В притво́рѣ оумѣєнтности зна(и)д8ются филосо́фовє, б҃госло́вовє, красомо́вци (поч. XVII ст. *Проп. р.* 176); А ты, правовѣрный, слухай правдивыхъ выкладовъ, подлугъ святыхъ богослововъ и учителей церковныхъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 340); И єжєли ты́и Дє́вят҆ Ча́стѡк҆ выйм8ючи выража́ємѡ дє́вать Хо́рѡв҆ Агглских҆, взыва́ючи с҃ты(х) Б҃жїихъ, кото́рыи яко Б҃госло́вовє оуча(т), ѡ(т) Г҃да Б҃а на исполнє́нїє мѣстъ, с҆ кото́рыхъ Люци́фєръ з҆ своими Адгрє́нтами стр8чо́ный с҆па́лъ (Київ, 1639 *МІКСВ* 217-218); Богосло́въ. Theologuc (1645 *Уж.* 38.).

2. (*титул євангелістів Іоана і Григорія*) богослов: ива(н) б҃гоусло(в) рєклъ (1489 *Чет.* 165 зв.); въ замъку вышнемъ тутошнимъ Луцъкимъ, въ церъкви святого Ивана Богослова есть зложоно, которогожъ я зознанъе возного до книгъ кгродъскихъ Луцъкихъ записати казалъ (Луцьк, 1584 *АрхЮЗР* 3/І, 14); ц҃рковъ всю въсъхо(д)н8ю зъ єрєтиками ос8дити хотѣлъ // бы, запомнє(л) б҃га и пра́вды єго и о́ныхъ свєти(л)никовъ вєли́ки(х) и нєз8́блємыхъ столповъ ц҃рковных 8чи́тєлєй кгрє́цкихъ Васи́лїа вєли́кого, Григо́рїа богосло́ва ... и и́ныхъ мно́гихъ (Острог, 1587 *См. Кл.* 6 зв.-7); року того(ж) на прє(с)тавлєниє С҃тго Иѡа(н)на б҃гослова ѡ(т)дано чиньшу зо(л) д҃ изъ сѣножати монастыръскои

(Львів, 1605 *ЛСБ* 1044, І); Залєцáєт҇ тéжъ за оумéрлыхъ дáтки, якѡ дóбрыи, и Бгословъ Григóрій в҇ Нагрóбнó(м) слóвѣ котóроє оучинúлъ Кєсáрію Брáтѹ (Київ, 1627 *Тр.* 38).

3. *Перен.* Балакун, баламут: Еще на смѣшное отрыгание бабского богослова отвѣщаем // албо пытати его будем (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 241-242).

Див. ще **БОГОСЛОВЕЦЪ.**

БОГОСПАСАЄМЫЙ *прикм.* *(епітет, який стосується лише міст)* *(який перебуває під опікою Бога, захищається Богом)* богоспасенний: Мл(с)тию бо(ж)єю и млтвами прч(с)тыа єго бгомтре смирє(н)ныї Арсєни(и) Єп(с)пъ Бгоспсаємы(х) градо(в) (Перемишль, 1547 *ЛСБ* 11); Писанъ въ бгоспсаємомъ градє Львовє (Львів 1591 *ЛСБ* 154); Всѣ(м) купно єжє ѡ хѣ братия(м) гражано(м) бгоспасаємо(г) града Львова, сиє писа(н)є ч(с)тно ѡ(т)дати (Острог, 1595 *ЛСБ* 287, І зв.); Писа(н) в Бгоспасаємо(м) градѣ Києвѣ (Київ, 1649 *ЦДАДА* 124, 3, 32).

БОГОТВОРЕННЫЙ *прикм.* *(такий, якого обожнюють)* боготворенний, обожнюваний: Тогда себе вѣру о святом духе ... и другие ереси ... во своем лживом костеле латынский род з боготворенными папами сградили, за што их святые отцы, отискавши, навпоминали (1660-1601 *Виш. Кр. отв.* 176).

БОГОТВОРИТИ *дієсл. недок.* (*цсл.* боготворити) (кого) *(схилятися перед ким-небудь)* боготворити, обожнювати: смрть є(ст) ро(ж)деномѹ сє, и(ж) миръ сє(и) люба(т) и томѹ мысль свою приковали сѹть и водлѹ(г) тѣла живоу(т), и мдрѡю(т), ко(то)риє трѹпа своєго бготворать (1596 *Виш. Кн.* 231-231 зв.); Тут же зараз хотячи им утвердити разум в Христа вѣрою не их ганит, але себе, абы их не боготворили и болшей учтивости и хвалы над пристойность им не чинили (1608-1609 *Виш. Зач.* 210); Замольчáвши и ѡ тóмъ, и́жъ єсли Єллінове Богатырѡвъ свóи(х) філосóфѡвъ, выславлáютъ и боготворатъ ... тєдѹ Дхъ Б(о)ж: наслѹшнѣй людéй справєдли́выхъ залєцáєтъ и в҇споминати зáвшє роскáзѹєтъ (Київ, 1625 *Коп. Ом.* 164).

БОГОТВОРНЫЙ *прикм.* Створений Богом, боготворний: костел латынский и з своим боготворным чтилищем (силогизмами, от стихий мира вынайдеными) вѣру православную, на соборѣ Никейском святыми отцы выображенную, ... преницовал и претворил (1608-1609 *Виш. Зач.* 222); отступление от православной вѣры влѣзло, и чтилище боготворное на земли явилося и покору и науку христову збурило (Там же, 228).

БОГОТИШНЫЙ *прикм.* Сповнений побожності, який приносить потіху Богові, богоугодний: Мы же, во пристанищѣ семъ боготишномь преживши время живота, и скончити его здѣ хощемъ (Путивль, 1638 *АЮЗР* III, 12).

БОГОТКАННЫЙ, БОГОТКАНЫЙ *прикм.* Створений, витканий Богом: ѡбнажáєтє сѧ бготкá(н)ныа ѡдéжда, ѡбвивáєтє сѧ смокóвны(м) ли́ствіє(м) дѣáній, и одѣвáєтє(с) п҇стры́ми пóхотами ср(д)цъ вáши(х) (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 228); А що мєнє Разбѡ́йницы лю́тыи, и нєми́лѡстивыи бѣсѡвє ѡбыдрáли, и ѡбнажи́ли з҇ бгѡткáнои Ри́зы нєсмртéлности, то снъ Бжїй самъ длѧ мóєи наготы ѡбнажéнъ (Чернігів, 1646 *Перло* 8).

БОГОТОЧНЫЙ *прикм.* Який тече по волі Бога: радѹйся даміанє бготочныи источничє бжєства (1489 *Чет.* 69 зв.).

БОГОУБІЙЦА *ч.* (*цсл.* богооубийца) убивця Бога, боговбивця, богоубійник: яко іѹда хрїстопродá(в)ца ѡ(т) ха оубóгого, нє длѧ и́нои причи́ны до бóгооубі(и)цю(в) ..., єднó длѧ лáко(м)ства має(т)ности ѡ(т)шóлъ (Вільна, 1596 *З.Каз.* 37); Жи́дѡвє тéды цѣлый дєн҇ Сѹббѡ́тный набожєствéнных҇ Слѡв҇ слѹ́ханю трави́ли, и тєпéръ гдєкóл҇вєк҇ найдѹ́ют҇сѧ, (хоть юж҇ якъ, богоѹбі́йцы, ѡ(т) Бга ѡпѹщєны сѹт҇, и забы́ты) тóєжъ чи́натъ (Київ, *УЄ Кал.* 667).

БОГОУГОДЕНЪ *див.* **БОГОУГОДНЫЙ.**

БОГОУГОДНЕ *присл.* Те саме, що богоугодно: А тáкъ найвы(ш)шаѧ згóда, покóй, и єдномы́слноє зєзволéн҇є в҇ звѧ(з)кѹ любви мóжє(т) и́хъ з҇ обопóлнє задéржати, гды в҇ щи́рости и простотѣ Бгоѹгóднє жи́ти бѹ́дѹтъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 22).

БОГОУГОДНИКЪ *ч.* *(той, хто приємний Богові своєю святістю)* богоугодник, божий угодник: Или нє вѣдаєтє бѣдници, єсли бы нє бы́ло исти(н)ны(х) и́ноко(в) и бгооуго(д)нико(в) мєжи вáми; оу(ж) бы да(в)но ... жѹпєло(м) и ѡгнє(м) оу лѧ(д)ско(и) зємли єстє ѡпопєлѣли (1596 *Виш. Кн.* 227); лакомтеся вы,

руски народѣ, на свое мнихи, жебы ся спасали, и святили, и богоугодницы были (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 244).

БОГОУГОДНО, БОГОВГОДНО *присл.* Богоугодно, до вподоби Богові, на вгоду Богові: ω великии николаи ... даи намъ боговгодно жити (1489 *Чет.* 198 зв.); а еще домы ... побудова(ти), дабы .... в то(м) монастырю ... стра(н)ници, ч(с)тно и бговгодно житиє своє провожаючи мешка(н)є мѣли (Львів, 1591 *ЛСБ* 154); нарадивши ся со всим священъным соборомъ нашимъ и то добре усмотревши к намъ пастырем своим моление ихъ зело честно и богоугодно мещан Любелскихъ при той церкви ... братство духовное мети, радити ... и добрами церковными опекатисе ... мают (Берестя 1594 *ЗНТШ* XXVIII, 9); Потымъ стадо свое ωколо трина(д)цати лѣтъ по ап(с)лкв и Бговго(д)нω впасни и до овчарни нб(с)нои оуправивши (Київ, 1627 *Тр.* 399); Остатокъ дочасного сегω живота нашего сватобливе и боговго(д)но, провадѣмω (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 782).

Див. ще **БОГОУГОДНЕ.**

БОГОУГОДНЫЙ, БОГОВГОДНЫЙ, БОГОУГОДЕНЪ *прикм.* Богоугодний, угодний Богові: аще хощете бговгодни быти боудьте жь мл(с)тиви до вбогихъ (1489 *Чет.* 362 зв.); Протожъ тую справв до вѣдомости ваши(х) мл(с)те(и) всѣмъ доносимъ ... Просячи ω споможе(н)е боговгодныхъ сихъ дѣлъ для розьмножения хвалы бога во тро(и)ци единого (Львів, 1586 *ЛСБ* 72, 1); Священников же богоугодных честных православных и достоверных, не корчемных отколь же колвек бы траоити и збирати собе могли (Берестя, 1594 *ЗНТШ* XXVIII, 9); Что жь то за школы, ... которых хвалищ, коли нихто в них богоугодную волю не научит (1608-1609 *Виш. Зач.* 226); смыслъ языка вбращае(т) са ωрганъ весь ωбрѣтает са члвѣкъ, бгооугоденъ и члвѣко(м) приличенъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* (*Лв.*) 30); а таковόго нешто иншого є(ст) зайстє, єнω набожнаа до Бга Вседержителa ... и до всѣхъ бговгодныхъ и блгословенны(х) спо(л)мешканцωвъ нб(с)ныхъ з чистогω и покорного ... ср(д)ца походачаа млтва (Київ, 1634 *МІКСВ* 312); не тылько словы, але теж подарками, ч(с)тногω, боговго(д)ного … живота, прославили и во(з)величили (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 762).

БОГОУГОЖДЄНЇЄ *с.* Богоугодництво: Готовѣте дѣла, готовѣте ч(с)тоє житїє, готовѣте Бгооуго(ж)денїє (1596 *Виш. Кн.* 267).

БОГОХВАЛЕНИЄ *с.* Хвала божа: Первое, церковному послѣдованию в славословию, благодарению и молитвѣ непотребны суть, ни бо умѣют у церкви ни читати ани пѣти, только, яко и простѣйшие, без помощи церковной нуждѣ богохваления стоят (Унів, 1605 *Виш. Домн.* 189).

БОГОХВАЛНЫЙ *прикм.* Який хвалить, прославляє Бога, богохвальний: нѣкто ω(т) хвды(х) простаковъ вда(л)са ω(т) васъ о бгохва(л)ные великое славы и правое вѣры народове рв(с)кїе не бє(з) великого жалю и сωмнє(н)а власнє якъ плохи(и) а голы(и) за збро(и)ного рыцера восвати (Острог, 1587 *См. Кл.* 5); блгочестивые црїе и на нбси и на зе(м)ли нинѣ ω(т) оу(ст) бгохва(л)ны(х) са прославлаю(т) (1596 *Виш. Кн.* 239 зв.).

БОГОЧЕЛОВѢКЪ *ч.* Боголюдина, богочоловік (про Ісуса Христа): Зпрацовалса .... авгоустинъ стый бы(л), абы себе быти правди богочлка и лю(д)ски(м) по(д)леглого бѣда(м) показа(л), але оупрацованый бы(л) ω(т) поути (поч. XVII ст. *Проп. р.* 181 зв.); мы о двохъ головахъ церкве (о одной богочеловѣци, а другой - простомъ человѣцѣ) не знаемо и не признаваемо (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 487); Два теды свгъ сынωве Члка, то є(ст), Бгочлка слова. справе(д)ливыи, и грѣшныи (Київ, 1627 *Тр.* 28); а теперъ иж нашо(л)єсь члвка,… не простого, але Богочлвка, то естъ члвка и Бга, мене Х(с)а Збавителa (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 242).

БОГОЧРЕВЕЦЪ *ч.* Черевоугодник: але вѣм ω то(м) вниманю, не то(л)ко вы богочре(в)ци, але и всѣ философи ми(р)скїе по(с)полв з ваши(ми) машка(р)ники Ієвсорвгатє(л)ми, то є(ст) зовемы(ми) єзвиты сложи(в)шиса, силы того слова внимайте себѣ ωзна(й)мити ми не можете (1598 *Виш. Кн.* 290 зв.).

БОГОЧТЕЦЪ *ч.* Той, хто шанує Бога, божий угодник: А вѣдаемо ижъ грѣшникω(в) Бгъ не выслвхиваєтъ: але если хто Богωчтецъ ест, и волю егω чинитъ, того выслвхиваєтъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 282).

БОГОЯВЛЕНИЕ, БОГОЯВЛЕНЇЄ, БОГОАВЛЕНЄ, БОГОАВЛЕНЇЄ *с.* (*цсл.* богоявлениє) богоявлення: Имѣнье мое Голче ... ωтписвю к церкви сватого Богоавлена в замкв моем, Острозѣ (Острог,

1539 *AS* IV, 206); тогды правє значнє бъ єди(н) трома персонами я(к) сѧ дѣли(т) показалсѧ, што и до нн҃ѣ бг҃оявленіє црко(в) называє(т) и сти(т) (Вільна, 1596 *З. Каз.* 104 зв.); Бг҃оѧвлє́нїѧ, Пѣснь сла(д)каѧ гласъ радостный (Чернігів, 1646 *Перло* 74 зв.);

(*назва церковного свята в честь хрещення Христа, також календарна дата*) Богоявлення, Водохрещі: Тогды бы ... мусело быти часу осенного у генвару, въ которомъ обходимъ свята обрѣзаніе Господне и святое Богоявленіе (1603 *Пит.* 91); По бг҃оявлению ѡ(т)ворили пѫшкѹ манасты(р)скѹю (Львів, 1610 *ЛСБ* 1046, 4зв.); Епіфа́нія: Прі(й)стѧ, ѹказа(н)є, ѡ(б)я(в)лє(н)є, ѡ(т) сє(г) Дн҃ь с(т) Бг҃оявлє́нїи, Гє(н): С҃. (1627 *ЛБ* 204); еднакъ спорядити его хочу и ... намѣсникови моему Виленскому отдать его, если намъ ведлугъ намовы на празникъ Богоявленіе ставитися тамъ прійдєтъ (Дермань, 1628 *КМПМ* І, дод. 322);

(*назва церкви в честь хрещення Христа*) Богоявлення: Єгдажє онъ попъ бг҃оявлє́нїѧ, нє бѹдє(т) жи́ти в цѣломѹдрїи и добродѣтєли ..., маю(т) во́лю извєрє́чи єго ѡ(т) чрєды єго (Львів, 1591 *ЛСБ* 157).

БОГОЯВЛЕНСКИЙ, БОГОАВЛЕНСКИЙ *прикм.* Який стосується свята Богоявлення; богоявленський: нє лѣпаѧ цєрємо́нїѧ ѡ причаща́нїи Агїѧзмою, або ст҃о́ю Водо́ю Бг҃оѧвлє́нскою(Київ, 1646 *Мог. Тр.* 5);

який стосується церкви , названої в честь хрещення Христа; богоявленський: до(л)гы ты(є) тєды нѣкому иному толко цє(р)кви ст҃ои бг҃оявлє(н)ско(и) далєко братьство дрьжу ѡ(т)казѹю (Лопушна, 1598 *ЦДІАЛ* 201, 4, 12, 49); были ѡбєсланыє п братство богоявлєнскоє абы ѡ(т)дали су(м) цє(р)ковную за книги и(м) проданыє (Львів, 1645 *ЛСБ* 1043, 70).

БОГОЯВЛЕНЪ *прикм.* Такий, якому з'являється Бог: ѳєофанъ: Бг҃оявлє(н) (1627 *ЛБ* 210).

БОГОАВЛЕНЄ *див.* **БОГОЯВЛЕНИЄ.**

БОГОАВЛЕНІЄ *див.* **БОГОЯВЛЕНИЄ.**

БОГОАВЛЕНСКИЙ *див.* **БОГОЯВЛЕНСКИЙ.**

БОГУСЛАВЕЦЪ, БОГИСЛАВЕЦЪ, БОГУСЛУВЕЦЪ *ч.* (*мешканець м. Богуслава або виходець з нього*) богуславець. Вл. н.: Дмитро Богиславє(ц) (1649 *РЗВ* 154); Матвѣй Богѹслѹвєцъ (Там же, 360 зв.); Анъдрѣ(и) Богуславєцъ (Там же, 391).

СЛОВНИК УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ
XVI – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XVII СТ.

Випуск 2

Б – БОГУСЛАВЕЦЪ

Оригінал-макет виконано на комп'ютерній системі,
наданій Інститутові українознавства
Українським науковим інститутом
Гарвардського університету
та Фондом катедр українознавства

Підписано до друку з готових діапозитивів 12.08.94. Формат 84x108/16.
Папір друкарський. Офсетний друк. Умов. друк. арк. 15,96.
Зам. 738-4

290008, м.Львів, вул. Винниченка, 24
Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

Надруковано на Львівській книжковій фабриці "Атлас"
290005, м.Львів, вул. Зелена, 20.